

ГЕРБЕРТ УЕЛЛС

ВІЙНА
СВІТІВ

Вершани
світлового
пискелства

СВЕРШИНИ
ВІТОВОГО
ПИСЬМЕНСТВА

Том 25

ГЕРБЕРТ УЕЛЛС

ВІЙНА СВІТІВ

ФАНТАСТИЧНІ РОМАНИ

Переклад з англійської

Київ
Видавництво художньої літератури «Дніпро»

1977

HERBERT WELLS
THE TIME MACHINE
1895
THE ISLAND OF DR. MOREAU
1896
THE INVISIBLE MAN
1897
THE WAR OF THE WORLDS
1898

До збірника ввійшли
«Машина Часу», «Острів доктора Моро»,
«Невидимець», «Війна світів» —
найвідоміші твори Герберта
Уеллса (1866—1946),
визначного англійського письменника,
одного з засновників наукової фантастики

Передмова Тамари Денисової

© Передмова, видавництво «Дніпро», 1971
Друге видання перекладу

РЕАЛЬНИЙ СВІТ ВЕЛИКОГО ФАНТАСТА

Наукова фантастика сьогодні стала чи не найпопулярнішим жанром художньої літератури. Твори наукових фантастів виходять величезними тиражами, друкуються в газетах і журналах, привертають до себе увагу людей найрізноманітніших професій, є предметом обговорення на літературознавчих дискусіях. А біля витоків цього явища стоїть один з самотніх митців кінця ХІХ — початку ХХ ст. — Герберт Уеллс. Він — один із засновників сучасної фантастики — фантастики наукової, пасиченої соціальною проблематикою і занепокоєної долею людства. Кількома десятками мов видано багатотомні зібрання творів Уеллса, про нього написано багато досліджень, місце його в прогресивній англійській і світовій літературі чітко визначене. Хоча від часу смерті письменника пройшло понад три десятиріччя, а початок його творчого розквіту припадає на кінець минулого століття, духовна та наукова насиченість прози Уеллса робить її актуальною і сьогодні.

Герберт Джордж Уеллс народився 21 вересня 1866 року в Бромлі — тихому і звичайному містечку вікторіанської Англії. Батько замолоду був садівником, а мати — покоївкою в старовинному маєтку Ап-парк, де й минуло дитинство майбутнього письменника.

Мати плекала надію, що її син стане комерсантом і досягне фінансової незалежності. Та виявилось, що сильнішим від материних повчань був вплив літератури. Бібліотека Ап-парку, зібрана колишніми його володарями, складалася переважно з книжок доби просвітництва, які й породили в юного Уеллса віру в прогрес і потяг до знань. Хоч Герберта віддали до комерційної школи, але крамаря з нього не вийшло, хлопця цікавило зовсім інше. Він захопився природознавством та фізіологією.

Згодом Гербертові пощастило влаштуватися молодшим вчителем у Мідхереті й він деякий час працював там. На екзаменах його учні виявляли неабиякі знання, і за успіхи в роботі Гербертові надали право безкоштовно протягом року навчатися біології та природничих наук в лондонській Нормальній школі у професора Томаса Хакслі, учня великого Чарльза Дарвіна.

Досі знання Уеллса з різних предметів були певною мірою хаотичними, розрізненими. В дев'ятнадцять років він уже прагне збагнути світ як щось цільне, зрозуміти основні закони його життя і розвитку. Біологія і стала для нього ключем для створення такої картини. Зацікавлення біологією не було випадковим для

Уеллса. Безумовно, його покликанням була не наука, а література. Понад усе він був мислителем, що прагнув побачити й осягти єдину картину світу, систему людського суспільства і становище людини в цій системі. Він звернувся до літератури просвітництва саме тому, що вона оголосила війну догматизму, пропагувала гармонію почуттів та розуму.

Наприкінці XIX століття зростає інтерес до природничих наук, які дають складну картину органічного життя. Однією з причин цього був сам капіталістичний устрій, який виявляв свою неспроможність влаштувати людське суспільство розумно і справедливо. І ця його неспроможність ставала очевидною для мислячих людей. А та частина інтелігенції, яка не приймала ідею соціальних перетворень, спрямовувала свої пошуки в різні галузі науки.

На кінець XIX — початок XX століття наука стає визначальним чинником майже в усіх сферах людського існування. На той час не всі розуміли це, і Герберт Уеллс був одним із перших, хто повірив у науку, оцінив її силу і перспективність.

Уеллс-природознавець друкує наукові статті з фізики, згодом видає популярний підручник з біології. Хоча він більше популяризатор, ніж дослідник, біологічні знання пізніше стали йому у пригоді. Адже в багатьох романах Уеллса головні герої — вчені-біологи, а найбільш цікаві й життєві постаті змальовані під безпосереднім впливом його вчителя професора Хакслі.

Проте інтереси Уеллса-вченого не вичерпуються фізикою і біологією. Ще в Нормальній школі він звертається до соціології. В той час набуває особливого піднесення робітничий рух, загострюється класова боротьба. Ідеї марксизму знаходять відгук у широких верств населення, пояснюючи те, на що не могла вичерпно відповісти просвітницька філософія. Молодий Уеллс, який мріє про справедливе суспільство, виявляє певне зацікавлення марксизмом. Крім соціології, майбутній письменник захоплюється ще й мистецтвом та літературою.

Однак з Нормальною школою Уеллсові довелося розлучитися: допитливий фантазер не зміг завчити мінералогічної класифікації. Пошуки роботи привели його в маленьке містечко, де він влаштувався вчителем у місцевій школі. Невдовзі Герберт захворів на сухоти і мусив повернутися до матері. Проте майбутнє його вже визначилось: він мріє стати письменником.

Писати Уеллс почав рано. Ще до свого від'їзду до Лондона він розважав прислугу гумористичними виданнями «Ап-парківський панікер». У Нормальній школі він писав статті і редагував журнал з багатозначною назвою «Журнал наукових шкіл». Повернувшись до Ап-парку, він стає професійним літератором.

За своє довге життя (Уеллс прожив майже 80 років) він видав сто десять книжок і надрукував близько п'ятисот статей. Слава письменника прийшла до нього в 1895 році, після першого опублікованого роману — «Машина часу», а визнання як вченого, мислителя і популяризатора — ще раніше.

Взагалі Уеллс досяг певних успіхів замолоду. Але подальший шлях його і в літературі, і в житті, і в суспільних поглядах не був прямим і рівним. У світоглядних й мистецьких хитаннях Уеллс-реформіст не раз полемізував з марксизмом та комуністичними ідеями, був атеїстом та богошукачем... Він створював не лише фантастику, а й побутові романи.

Він не був прихильником класової боротьби, соціальної революції як єдиного засобу утвердження суспільної справедливості. Себе він називав поміркованим колективістом, а насправді з більшими чи меншими відхиленнями все життя стояв на позиціях реформізму та ліберального абстрактного гуманізму, що пояснювалося не лише певною обмеженістю світогляду письменника, а й особливостями тогочасного англійського робітничого руху. Шлях до кращого майбуття бачився йому таким: розквіт і безмежний розвиток науки створить якісно новий прошарок інтелігенції. Це в свою чергу значно підвищить рівень суспільної моралі й призведе до перебудови суспільства. Звідси стає зрозумілим, якого величезного значення надавав Уеллс науці та її ролі в розвитку суспільства.

Водночас він добре усвідомлює, що тільки наука не здатна докорінно вплинути на перебудову суспільного життя, тому що, створюючи матеріальні блага, людина не стає ані благороднішою чи морально чистішою. Для цього потрібний ряд передумов, в яких наука виступає не як творець-постачальник матеріальних цінностей, а як феномен, що розширює світогляд і примушує людину мислити. Отже, двоїсте ставлення до науки — як до сили, здатної звільнити людину від її залежності від природи й забезпечити перемогу у боротьбі із складнощами існування в органічному світі, а разом з тим і як до фактора, що визначає певний моральний рівень людини, — ось що характерне для Уеллса на всіх щаблях його життя.

Проте, хоча б які були його хитання в пошуках справедливості, основа його позитивної програми практично завжди незмінна — це гуманізм, це виховання особи в межах людинолюбства, справедливості й благородства, це створення моральних норм на основі науки і просвітницьких ідей, які мають змінити і вдосконалити західну цивілізацію.

Помилкою було б розглядати Герберта Уеллса як абстрактного мислителя, що розмірковує над життям із захмарних висот,

проповідуючи науку і моральне вдосконалення. Письменникові не раз доводилося втручатися в суспільне життя: він брав участь у роботі окремих соціал-реформістських гуртків і видань, писав статті й нарисив з актуальних питань, які поставали перед суспільством. Він був знайомий з О. М. Горьким, закликав англійську інтелігенцію до участі в збиранні коштів для російської революції 1905 року.

Ставлення Уеллса до нашої країни своєрідне і складне. Вперше англійський письменник відвідав Росію у 1914 році. Його уявлення про Росію склалися під впливом творів І. С. Тургенева і до 1920 року не зазнали істотних змін. Приїхавши до Радянської Росії у тяжкі для неї часи, він не повірив у всепереможну силу ідей пролетарського вчення, але відчув повагу до партії більшовиків, до тієї великої перетворюючої діяльності, яка велась під її керівництвом у Країні Рад. У той час преса, навіть ліберальна і правосоціалістична, звинувачувала більшовиків у терорі, голоді, розрусі. Уеллс неодноразово підкреслював, що більшовики в цьому не винні, що під час занепаду й повалення Російської імперії саме вони виявились єдиною силою, здатною взяти владу в свої руки, а ті заходи, які вони здійснюють, єдино можливі й правильні за таких умов. Прихильне ставлення до партії більшовиків, до її діяльності, захоплення її вождем В. І. Леніним були відкрито висловлені Уеллсом у його книжці «Росія в імлі» (1921). Однак той самий Уеллс, що зумів тверезо оцінити становище, не повірив у можливість побудови нового суспільства, відмінного від капіталістичного, в країні відсталій і бідній. Уеллс-фантаст, здатний уявити неіснуючі світи, виявився неспроможним зрозуміти і побачити найближче майбутнє — бракувало знання законів розвитку суспільства. Висновки, що їх подає Уеллс наприкінці своєї книги, песимістичні й далекі від дійсності. Він пророкує Радянській Росії загибель цивілізації, яку, на його думку, може врятувати лише втручання Заходу.

Спостереження письменника над політичним життям знайомого йому капіталістичного суспільства були зріліші. Власне, активне осмислення законів його існування приводить Уеллса до певності, що війна неминуча. Вже в 1913 році письменник працює над романом «Визволений світ», що є певною пересторогою людству про смертельну загрозу війни. Як писав відомий американський письменник Сінклер Льюїс, «Визволений світ» — зовсім не утопічний роман... В основі цієї книжки лежить справжнє життя — життя таке, яким ми його бачимо зараз, коли в Європі розігрується жахлива трагедія».

Під час першої світової війни Уеллс видає роман, що викликав захоплені відгуки сучасників — «Містер Брітлінг випиває всю

чашу» (1916). Твір не відзначається високими художніми якостями, з часом про нього майже забули. Але гуманістичний пафос, що його пронизує, був близьким для людей, яких примусили брати участь у кривавій бойні. «Певен, що згодом, коли ми знову станемо людянішими,— писав М. Горький Уеллсу наприкінці 1916 року,— Англія пишатиметься тим, що перший голос протесту, та ще такого енергійного протесту проти жорстокостей війни, пролунав в Англії, і всі чесні й інтелігентні люди будуть із вдячністю промовляти ваше ім'я».

Уеллс одним із перших в англійській літературі ще в 1927 році виступає проти фашизму (роман «Напередодні») — задовго до того, як фашизм одверто виявив свою сутність, і виносить рішучий вирок класу дрібних власників, який є підтримкою і опорою монополій у створенні держав фашистського типу. Антифашистська діяльність письменника викликала ненависть нацистів: за програмою «Морський лев» фашисти, після висадки на англійський берег, одним із перших мали знищити Уеллса, як свого найзатятішого ворога.

У своїх ідейно-естетичних шуканнях Уеллс-письменник завжди невіддільний від мислителя-соціолога.

Письменник створив також ряд побутових романів, написаних у дусі тогочасної західно-європейської літератури з її поглибленим інтересом до образу маленької людини. Та найзначнішими є, звичайно, його науково-фантастичні твори. Саме до них прикуто увагу дослідників, теоретиків та істориків літератури і просто читачів. До них звернемося й ми, зупинившись переважно на аналізі найбільш відомих і талановитих творів Уеллса, які включено до цього збірника.

Роман «Машина часу», що вийшов у 1895 році, був першим великим твором письменника-початківця і приніс авторові славу і визнання. Проте ідея подорожування в часі належала не Уеллсу. Так, Ріп Ван Вінкль, герой американського письменника-романтика Вашингтона Ірвінга, прокинувшись, побачив, що опинився серед нащадків. Змінилась природа, змінились і звичаї. Але світ, який постав перед уеллсівським Мандрівником у Часі, так різуче не схожий на сучасність, що здається зовсім іншою планетою. Щоб зобразити далеке майбутнє Землі — царство елоїв і морлоків,— треба було мати неабияку уяву. Її розмах і оригінальність засвідчили появу нового визначного таланту в англійській літературі. Та при ретельному аналізі стає очевидним, що песимістичні за своєю суттю прогнози письменника щодо майбутнього ґрунтуються на цілком земних справах і земному співвідношенні сил у капіталістичному суспільстві. Адже щасливі, бездіяльні, безпомічні елої і похмурі, здичавілі морлоки, що

вночі поляють на елоїв,— це антиподи капіталістичного суспільства.

В романі Уеллса немає ні сентиментальності, ні намагання викликати в читача ненависть чи співчуття до звироднілих істот. Все констатується об'єктивним спостереженням — людиною інших часів; все відзначається точністю описів і характеристик. Роман звучить суворим застереженням людству, бо розподіл праці при капіталізмі та відмінність у становищі багатих і бідних несуть в собі загрозу виродження людського роду. Саме в розкритті цих аспектів і полягає заслуга письменника-гуманіста, всі думки якого зосереджено на долі людини. Своїм твором Уеллс полемізує з буржуазною позитивістською наукою, яка обіцяла людству розквіт і щастя при капіталізмі лише завдяки високому науковому розвитку.

За своєю спрямованістю близько стоять до першого роману і наступні фантастичні твори Уеллса, хоча тематично, сюжетно жоден з них не повторюється.

«Острів доктора Моро» (1896) — це фантастика, що ґрунтується на невичерпних можливостях біології. В самому докторі Моро — талановитому експериментатороді — сучасники знаходили багато рис Томаса Хакслі. Але обдарований вчений є водночас і надзвичайно жорстокою людиною. Лабораторія, в якій Моро перетворював організми тварин, стала справжньою катівнею. Страждання пацієнтів його не хвилювали. А перетворивши звірів на жалюгідну потворну подобу людей, він навряд чи зробив їх щасливими. Та коли він безславно загинув, жалюгідні створіння, яким він присвятив своє життя, знову стали тваринами. Як страшний, безглуздий спогад про минулий, неприродний для них стан звучить Закон, що його дехто з них ще іноді бурмоче.

«Острів доктора Моро» — це гостра сатира на капіталістичне суспільство, а образи тварино-людей — алегорія буржуазних хижаків.

У «теологічному гротеску», як визначив Уеллс роман про острів доктора Моро, письменник-гуманіст вступає у відкриту полеміку з Редьярдом Кіплінгом, що прославляє людину, сильну і самотню, як звір. Лише етичний комплекс, стверджує Уеллс, робить людину гідною свого місця і призначення на землі.

«Острів доктора Моро» задуманий і здійснений у той час, коли автор найбільше захоплювався біологією. Повага до великого таланту вченого-природознавця, до всеперемагаючого, перетворюючого природу знання, до безмежної відданості науці звучить у романі водночас із роздумами про марність і безцільність витрачених зусиль.

«Острів доктора Моро» зачіпає ряд філософських проблем, які

й сьогодні надзвичайно актуальні. Чи має право вчений на такі перетворення, що здійснюються ціною безмірних страждань? І взагалі, де та межа, що відділяє людину від тварини, від інших створінь природи? Хіба тільки в здатності страждати? У відчутті й сприйнятті світу? А в чому ще? Автор ставить перед нами ці проблеми, по-своєму вирішуючи їх, ніби запрошує нас до розмови, а в пристрасній його розповіді відчувається щире занепокоєння майбутнім людства.

У наступні кілька років романи письменника-фантаста з'являються один за одним. З «Невидимцем» читачі познайомилися в 1897 році — і захоплено вітали новий літературний успіх молодого письменника. В романі також описано життя і пригоди вченого, тільки вже в звичайному дрібнобуржуазному світі. Але Гріффіні відрізняється від Моро не лише характером своїх занять — він хімік, а не біолог, — а й колом проблем, які постають перед ним. Як і доктор Моро, він захоплений своєю ідеєю, своєю працею. Але відкриття, яке зробив Гріффіні в науці, не може вдовольнити його честолюбства. Він хизується своєю незвичайністю і презирливо ставиться до «середньої» людини, до суспільства взагалі. Для нього найважливіше за допомогою свого відкриття встановити одноосібне панування над світом, будь-що перетворити людей на своїх рабів. Гріффіні протиставляє себе міщанському оточенню і впевнений у своїй винятковості. Але насправді, — за своїми цілями, за своїм етичним кодексом, — він — логічне породження того ж таки міщанства. А тому, озброєний великими знаннями і своїм геніальним відкриттям, він стає страшним і жорстоким. Саме антигуманізм вченого і приводить його до загибелі. А разом з ним зникає і його велике відкриття — пікчемний корчмар старанно переховує від людей рукописи небіжчика, плекаючи божевільну мрію розкрити їх таємницю.

Проблематичний і роман «Війна світів», що вийшов наступного, 1898 року. Марсіяни, які напали на землю й почали нищити життя на ній, зовсім не схожі на людей. Вони непереможні, мають чудове технічне спорядження, в них високий інтелект, їхній напад виявляє всі недоліки людського суспільства. Люди не можуть перемогти марсіян і відновити порядок життя на землі. Марсіяни гинуть тільки внаслідок власного надзвичайного вдосконалення, — від численних земних мікробів і баціл, невідомих у стерильній атмосфері Марса. Однак фантастична війна світів при ретельному вивченні виявляється війною людства проти себе, проти загроз, що, можливо, чатують на нього в майбутньому, коли воно, завдяки безмірному розвитку науки, перетвориться на продукт чистого інтелекту. Головний герой твору, вчений, вважає

вірогідним, що марсіяни ведуть своє походження від істот, схожих на людей, але в яких поступово розвивався мозок і руки за рахунок інших частин організму. Мозок без тіла повинен був, звичайно, створити більш егоїстичний інтелект без моральних понять, без будь-яких емоцій. Перед нами постають страшні, все-сильні, безжалюї істоти, здатні винищити все людство.

Це, звичайно, фантастика, але звернімося до реальних подій, згадаймо хоча б жахи другої світової війни, що приніс народам фашизм,— бомбардування, мільйони смертей, невтішні страждання, і ми зрозуміємо, з якою геніальністю Уеллс передбачив, що моральна деградація і нікчемність тих, у чийх руках опиняється могутня техніка, загрожує людству небаченим лихом.

У наш час потреба гармонійного розвитку особи стала актуальним завданням у найбільш розвинених країнах, коли науково-технічна революція стала визначальним фактором в багатьох ланках людського життя.

У романі «Коли сплячий прокинеться» (1899) акценти перенесено з проблем наукової фантастики на проблеми соціології.

Нікому не відома людина з розхитаною нервовою системою впадає в летаргічний сон. А поки вона спить два довгі століття, на землі проносяться війни і пошесті. Незначний грошовий вклад сплячого тим часом перетворюється на величезний капітал. Той, що прокинувся від сну через два століття, фактично має стати володарем світу.

За цей час на землі відбулися величезні зміни. Технічний прогрес оновив міста й докорінно вплинув на умови життя людини. Але незмінною залишилася основа суспільного ладу людства — ті, що працюють, і ті, що користуються з наслідків чужої праці. В романі це протиріччя вкрай загострено. Технічний прогрес призводить до судільної урбанізації землі. Та разом з містами зростає моральна вбогість, виснажлива праця й безпросвітні злидні.

Послідовний розвиток капіталізму призвів до того, що зникли останні залишки демократичного ладу і запанував всемогутній капітал. Міське життя блискуче, воно приголомшує своєю уявною розкішшю, але то тільки машкара, якою прикрито злидні і рабство. Змалювавши майбутнє в гіпертрофованих рисах сучасності, Уеллс для боротьби зі злом винаходить дійовий метод — народне повстання. Але перемога повстання в романі є тільки проблематичною...

Серія ранніх творів письменника завершується «Першими людьми на Місяці» (1901). Тема цього фантастичного роману не є новою в літературі, але вирішення її цілком своєрідне.

На перший погляд позаземне життя цілковито відмінне від нашого, і жителі іншого світу зовсім не схожі на людей. Але придивіться і ви побачите ті ж самі земні порядки, тільки доведені до краю. Оскільки жителі Місяця, селеніти, тисячоліттями не змінювали способу життя, навіть їхня фізіологія змінилася відповідно до характеру праці. Відбулося ідеальне пристосування органів до функцій. Тому у скотарів розум атрофувався, а ті, хто займався наукою, перетворилися на чистий мозок, втративши всі інші органи. Але ж і тут не було людської гармонії, а отже, й щастя, і краси в житті.

Що ж до зображення земного життя й землян, то в цьому творі з'являються нові для Уеллса мотиви. По-перше, головний герой, винахідник речовини, за допомогою якої люди потрапляють на Місяць, докорінно відрізняється від своїх попередників. Він не просто захоплений своєю справою і обдарований неабиякими науковими здібностями. Він винятково благородна людина, в якій потяг до знання, до нового є органічною потребою, смыслом існування. І познайомившись ближче, люди стають кращими. Це — мотив перетворення звичайної людини на громадянина світу — друга, характерна для цього роману новаторська риса. Таке високе ставлення до науки, до оцінки її виховного значення відбивається в усій творчості письменника того періоду — у його романах, оповіданнях, статтях тощо.

Повднання багатой уяви з точністю реалістичних спостережень, художньої розмаїтості з філософською, соціальною і науковою насиченістю творів, високий гуманістичний пафос — усе це ті риси, що вже в ранньому періоді привабили до творчості Уеллса серця численних читачів-сучасників.

В наступному фантастичному романі «Їжа богів» (1904) фантастика не така вже й віддалена від реальності. Фантастичною є лише думка, що лежить в основі твору, — вчений винаходить суміш, годуючи якою, із звичайної дитини можна виростити велетня. Інженерові вдалося налагодити випуск такої суміші, і в країні зростають діти-велетні. Щоправда, людська недбалість призводить до того, що з'являються і незаплановані пацюки-велетні. Та це — деталі, пригодницька, розважальна частина роману. Головне — той дуалізм, складність життя й людської особистості, що розкриваються за допомогою чудового препарату. З одного боку — жальогідне існування звичайних людей, яким властиві і страх, і заздрість, і нечесність, і тупість... З другого — ті величезні можливості добра і прекрасного, які закладено природою в тих-таки людях і які розквітають, коли для цього створено відповідні умови. Принцип дуалізму дозволяє провести чітку межу між реалістичною й утопічною частинами цього твору.

З роками Уеллс «приземлює» свою уяву. Замість дивовижних зображень на сторінках його творів з'являються вірогідні ситуації, які несуть в собі елементи нещодавно відкритих наукою явищ. Зокрема, уяву письменника надовго заповнило повітроплавання. Так народився роман «Війна у повітрі» (1908).

Змалювання Уеллсом війни, що охопила континенти, виявилося пророчим. Через шість років після написання роману людство пережило всі страхіння першої світової війни.

І нарешті ще одна лінія в творчості Уеллса — це образ головного героя твору Берта Смоллудейза. Він — звичайний міщанин, який прагне розбагатіти й досягти успіху нечесним шляхом. Вжити і забезпечити собі щасливе існування — єдина його турбота навіть в найнеймовірніших ситуаціях, ніякі високі стремління йому не властиві. Письменник примушує Берта побачити страхінливі картини всесвітньої війни, коли людство застосовувало найновішу техніку, показує потрясіння і жах головного героя. Цей роман був яскравим, емоційно переконливим попередженням людству проти загрози світової війни.

Сила впливу творчості Уеллса на сучасників, на тисячі читачів полягає в надзвичайному органічному поєднанні уяви і досконалого знання реальності. Так, у романі «Невидимець» дія відбувається в знайомій кожному англійцеві й рідній для письменника вікторіанській провінції. Так і в «Війні світів», де війна руйнує невимовно любі кожному англійцеві місця. Так, у зачині й епілозі «Острова доктора Моро», де молодий вчений Прендік, який веде оповідь, випадково попадає на острів страждань з такої типової обстановки законів і звичаїв англійського суспільства. Так і в «Перших людях на Місяці», де опіє життя на землі відчутно і зримо, до деталей, до дрібниць реалістично відтворює англійську провінцію кінця XIX століття. Чи не найкращим доказом сили реалістичного зображення Уеллсом дійсності служить той факт, що радіопостановку «Війни світів», здійснену в Америці наприкінці 30-х років, більшість слухачів прийняла за трагічне повідомлення про справжній напад на Землю прибульців з інших світів.

Бурхлива уява ніколи не відвертає Уеллса від потреб реального життя. Саме тому Уеллс по праву вважається одним із засновників наукової фантастики, яка стала надзвичайно популярною в наш час. За суттю своєю вона залишається людинолюбною і науковою, насиченою проблемами сучасності. Серед послідовників Герберта Уеллса можна назвати такі імена, як Рей Бредбері, Кліффорд Саймак і Айзек Азімов. Вони створюють захоплюючу наукову фантастику, міцно пов'язану з думками і турботами про людство.

І якщо місце Герберта Уеллса, талановитого сатирика й наукового фантаста, в англійській суспільній думці визначилося вже в кінці XIX століття, то значення його у світовій літературі повністю прояснилося фактично лише в середині XX — з початком науково-технічної революції. І сьогодні творчість письменника звучить актуально й злободенно, вона піднімає перед людством назрілі життєві проблеми, закликає до роздумів і пошуків нових рішень.

Тамара ДЕНИСОВА

МАШИНА ЧАСУ

*Присвячується
Вільямові-Ернесту
ГЕНЛІ*

Переклав Микола Іванов

І. Вступ

Мандрівник у Часі (так найслухніше його назвати) розказував нам якісь дивовижні речі. Його сірі очі спалахували й блищали, а обличчя, звичайно бліде, порожевіло й світилося збудженням. У каміні яскраво палахкотів вогонь. М'яке світло електричних лампочок під срібними дашками переливалося в наших склянках. Крісла — оригінальний винахід господаря — скоріше обіймали та пестили нас, аніж були просто місцем для сидіння. У товаристві панувала та чудова пообідня атмосфера, коли думки, не зв'язані путами фактів і точності, вільно линуць. Господар викладав нам свої теорії, позначаючи рухом тонкого вказівного пальця найголовніші твердження, а ми, посідавши в крісла, недбало прислухалися до цих, як ми вважали, парадоксів, захоплюючись невечерпно багатою фантазією оповідача.

— Прошу слухати мене уважно, — почав він. — Я буду заперечувати деякі майже загально визнані ідеї. Наприклад, геометрію, якої вас учили в школах, побудовано на непорозумінні...

— Чи не занадто важкий предмет, щоб починати саме з нього? — висловив сумнів Філбі, прискіпливий чоловік із рудою чуприною.

— Я не збираюся нав'язувати вам будь-яку ідею, не обгрунтувавши її. Але невдовзі ви змушені будете погодитись із моїми твердженнями, бо це необхідно. Ви, безперечно, знаєте, що математична лінія, лінія без товщини, уявна і не має реального існування. Вас цього вчили? Немає насправді й математичної площини. Все це чисті абстрації.

— Цілком правильно, — ствердив Психолог.

— В такому разі не існує в природі й математичного куба, що має тільки висоту, ширину та довжину.

— Тут уже я повинен заперечити, — сказав Філбі. — Тверде тіло, безсумнівно, мусить існувати. Реальні речі...

— Здебільшого так і думають. Та заждіть хвилинку. Чи може існувати позачасовий куб?

— Я не розумію, — промовив Філбі.

— Чи може бути такий куб, який не мав би хоча б миттєвого існування?

Філбі замислився.

— Отже, ясно,— вів далі Мандрівник,— що кожне реальне тіло повинно мати чотири виміри: воно повинно мати Довжину, Ширину, Висоту й Тривалість існування. Однак через нашу вреджену обмеженість — я зараз поясню це докладніше — ми схильні недобачати цього факту. Насправді ж існують чотири виміри, з яких три ми називаємо просторовими, а четвертий — часовим. Щоправда, є тенденція встановити якусь вигадану різницю між першими трьома вимірами і четвертим. Але тільки тому, що свідомість наша, від початку й до кінця нашого життя, імпульсивно пересувається цим четвертим виміром тільки в одному напрямі.

— Це,— сказав Дуже Молодий Чоловік, роблячи відчайдушні спроби запалити від лампи сигарету,— це... і справді абсолютно ясно.

— Цікаво, що якраз на це ніхто не звертає ніякої уваги,— пожвавившись, провадив далі Мандрівник у Часі.— А проте це ж бо й є четвертий вимір, дарма що дехто, говорячи про нього, не уявляє собі, що він означає. Власне, це лише інакший погляд на Час. Між Часом та будь-яким з інших трьох вимірів тільки та різниця, що наша свідомість повсякчас пересувається вздовж нього. На жаль, чимало невігласів мають про це хибне уявлення. Всі ви, звичайно, знаєте суть їхніх заперечень проти четвертого виміру.

— Я не знаю,— признався Провінційний Мер.

— Це дуже просто. Простір, як уявляють його наші математики, має три виміри: Ширину, Довжину й Висоту, котрі завжди визначаються відповідними площинами, кожна з яких стоїть під прямим кутом до двох інших. Знайшлися деякі мудреці, що поставили собі питання: а чому лише три виміри, чому не може існувати й четвертий — під прямим кутом до решти трьох? Дехто пробував навіть створити чотиривимірну геометрію. Десять місяців тому професор Саймон Ньюком¹ доповідав про це в Нью-Йоркському математичному товаристві. Ви знаєте, що на плоскій поверхні, яка має тільки два виміри, можна зобразити і тривимірне тіло. Так само, думають вони, модель з трьома вимірами дасть їм змогу подати зображення чотиривимірного тіла. Справа лише в тому, щоб опанувати перспективу тіла. Розумієте?

¹ Саймон Ньюком (1835—1909) — американський астроном.

— Та нібито,— пробурмотів Провінційний Мер і, насупивши брови, поринув у глибокодумні міркування. Губи його ворухилися, немов він повторював якесь заклинання.

— Так, тепер я нібито розумію,— повторив він трохи згодом, і обличчя його одразу пояснишало.

— Мушу сказати вам, що один час я й сам працював над геометрією чотирьох вимірів і дійшов деяких цікавих висновків. Ось, наприклад, портрет людини у віці восьми років, оце вона в п'ятнадцять років, а оце — в сімнадцять, у двадцять три і так далі. Все це, сказати б, тривимірні зображення чотиривимірного тіла, яке становить собою щось стале й незмінне.

— Вчені,— вів далі Мандрівник у Часі, трохи помовчавши, щоб слухачі встигли засвоїти сказане,— вчені дуже добре знають, що Час є один з видів Простору. Ось вам звичайна наукова діаграма — крива погоди. Лінія, по якій я веду палець, показує коливання барометра. Вчора вдень він стояв отут, надвечір спустився, сьогодні ранком піднявся знову й поволі йде вгору. Ясна річ, живе срібло не креслило цієї лінії на жодному з визнаних усіма просторових вимірів. Але його коливання абсолютно точно визначаються нашою лінією, тому слід зробити висновок, що така лінія була накреслена саме в часовому вимірі.

— Чому ж тоді,— спитав Лікар, втупивши очі у вогонь каміна,— чому ж тоді, коли Час є тільки Четвертий Вимір Простору, його завжди визначали, та й тепер визначають, як щось зовсім відмінне? І чому не можемо ми пересуватись в ньому так, як і в інших вимірах Простору? Мандрівник усміхнувся.

— А ви певні, що ми так уже вільно можемо пересуватись у Просторі? Ми можемо піти в правий чи лівий бік, ступити назад або вперед, і люди завжди робили це. Я не заперечую, що ми вільно пересуваємось у двох вимірах. А що скажете ви про пересування вгору та вниз? Тут уже наші можливості обмежує сила тяжіння.

— Не зовсім так,— сказав Лікар.— Адже є повітряні кулі.

— Але до повітряних куль люди зовсім не могли пересуватись у вертикальному напрямі, якщо не рахувати стрибків угору та підняття на нерівності земної поверхні.

— І все-таки хай і мало, а пересуваємось ми вгору та вниз,— не здавався Лікар.

— Легше, значно легше вниз, як угору.

— А в Часі ви не можете пересуватися зовсім. Ви не спроможні ані на крок відійти від сучасного моменту.

— Ось тут, любий друже, ви й помиляєтеся. Саме в цьому помиляється й цілий світ. Ми завжди відходимо від сучасного моменту. Наше духовне життя — річ нематеріальна, воно не має ніяких вимірів і пересувається з однаковою швидкістю від колиски й до могили в Четвертому Вимірі Простору — Часі. Це подібне до того, якби ми, почавши своє існування на висоті п'ятдесяти миль над землею, неухильно падали вниз.

— Але головні тут труднощі, що в Просторі ми вільно пересуваємось у всіх напрямках, а пересуватися в Часі, як хотіли б, не можемо, — зауважив Психолог.

— В цьому й полягає суть мого великого винаходу. Ви помиляєтесь, кажучи, ніби ми не спроможні пересуватись у Часі. Коли я, наприклад, пригадую якусь минулу подію й цілком виразно уявляю її, я, власне, одходжу назад до моменту її здійснення; на той час я, так би мовити, мислено відсутній: я на хвилину стрибаю назад, у минуле. Звичайно, ми не маємо змоги залишатися в минулому, стільки часу, скільки хочемо, так само, як дикун або тварина не може зависнути в повітрі на віддалі хоча б шести футів від землі. З цього погляду цивілізована людина має перевагу перед дикуном. Вона може, подолавши силу земного тяжіння, піднятися на повітряній кулі. То чого ж нам не сподіватися, що зрештою і в часовому вимірі ми зможемо зупиняти або прискорювати свій рух чи навіть повертати його назад, пересуваючись у протилежному напрямі?

— Це аж ніяк неможливо, — почав був Філбі. — Це вже...

— Чого б і ні? — здивувався Мандрівник у Часі.

— Це суперечить розуму.

— Якому розуму? — спитав Мандрівник.

— Ви можете доводити, що чорне — біле, та мене ніколи в цьому не переконаєте, — сказав Філбі.

— Може, й не переконаю, — погодився Мандрівник, — але тепер ви хоч зможете зрозуміти мету моїх досліджень у царині геометрії чотирьох вимірів. Я віддавна вже плекаю думку про машину...

— Щоб мандрувати в Часі! — вигукнув Дуже Молодий Чоловік.

— Вона рухатиметься і в Часі, і в Просторі, залежно від бажання того, хто керуватиме нею.

Філбі тільки посміхнувся.

— Я перевірів її на досліді,— сказав Мандрівник у Часі.

— Надзвичайно корисний винахід для історика,— промовив Психолог.— Можна було б поїхати назад і перевірити, скажімо, відоме всім оповідання про Гастінгську битву¹.

— Чи не боїтеся, що звернете на себе забагато уваги? — застеріг Лікар.— Наші предки не дуже полюбляли анахронізми.

— Можна було б вивчити грецьку мову з уст самого Гомера або Платона,— замріяно мовив Дуже Молодий Чоловік.

— І вони напевно поставили б вам «незадовільно». Адже німецькі вчені навдивовижу вдосконалили їхню давню мову.

— Тоді нам лишається ще майбутнє,— не вгамовувався Дуже Молодий Чоловік.— Подумайте тільки! Можна покласти всі свої гроші в банк під проценти, а самому майнути вперед.

— І виявить, що суспільство там засноване на суті комуністичних засадах,— докинув я.

— З усіх найекстравагантніших теорій...— почав Психолог.

— Авжеж. Так само думав і я і тому ніколи не казав про це, аж доки...

— Ви не пересвідчилися в цьому з дослідом! — скрикнув я.— І можете довести це?

— Продемонструйте ваш дослід,— вигукнув Філбі, починаючи вже нетерпеливитись.

— Еге ж, покажіть нам ваші спроби,— приєднався до нього Психолог,— хоч я знаю, що все це химери.

Мандрівник у Часі обвів нас поглядом і посміхнувся. Далі, з тією ж посмішкою, він засунув руки в кишені й повільно вийшов з кімнати, і ми чули, як він човгав ногами, проходячи довгим коридором униз до своєї лабораторії.

— Чого це він туди подався? — здивовано глянув на нас Психолог.

— Утне якусь штуку,— висловив гадку Лікар.

¹ Гастінгс — місто на південному сході Англії. Біля цього міста 1066 р. сталася битва між англосаксами і нормандськими завойовниками.

Філбі заходився розповідати про фокусника, що його він бачив у Барслемі, та Мандрівник у Часі повернувся, і оповідання Філбі ми вже так і не почули.

II. М а ш и н а

В руках Мандрівник у Часі тримав якусь блискучу металеву раму, розміром трохи більшу за настільний годинник, надзвичайно тонкої роботи. Була вона із слонової кості й якоїсь прозорої кристалічної речовини. Надалі я мушу додержувати цілковитої точності, бо те, про що мовитиметься, здасться вам абсолютно неможливим (звичайно, коли не йняти віри поясненням нашого господаря). Мандрівник узяв маленький восьмикутний столик, що їх було кілька в кімнаті, і підсунув до каміна так, щоб дві ніжки його стали на килимок. На столик він поклав свою машину, потім підсунув стілець і сів. На столику стояла ще маленька лампочка під абажуром, яка яскраво освітлювала все навкруги. В кімнаті горіло ще з дванадцятьох свічок: дві з них, у бронзових свічниках, — на полиці каміна, а решта в канделябрах. Отож було ясно як удень. Я сів у низеньке крісло, поставивши його майже між каміном і Мандрівником у Часі. Філбі примостився позад Мандрівника й дивився поверх його плечей. Лікар і Провінційний Мер сиділи праворуч від нього, а Психолог — ліворуч. Ззаду Психолога стояв Дуже Молодий Чоловік. Всі ми були насторожені. Я вважаю за неймовірне, щоб за таких умов нас спромоглися б обдурити, хоч який би хитрий та дотепний не був фокусник.

Мандрівник у Часі глянув спершу на нас, а тоді на машину.

— Ну? — підганяв його Психолог.

— Цей невеличкий прилад, — сказав Мандрівник, спершись ліктями на стіл і поклавши обидві руки на свій апарат, — тільки модель. Це — мій проект Машини, щоб подорожувати в Часі. Вигляд у неї, як бачите, дуже загадковий, а круг цього бруска ніби мерехтить щось, надаючи всьому апарату якогось фантастичного характеру. Оце, — вказав він пальцем, — один маленький білий важіль, а то — другий.

Лікар підвівся з крісла й пильно оглянув модель.

— Зроблено чудово, — схвалив він.

— Вона забрала в мене два роки праці,— зауважив Мандрівник, а коли всі ми й собі оглянули машину, додав: — А тепер,— прошу звернути увагу,— цей от важіль посилає машину в майбутнє, а цей рухає її в зворотному напрямі. На цьому сидельці сидить той, хто подорожує в Часі. Зараз, тільки я натисну важіль, машина рушить звідси. Вона зникне, перейде в майбутнє. Огляньте її добре. Огляньте й столик, аби впевнитись, що ніякого фокуса тут нема. Я не хотів би втратити цю модель та ще на додаток заробити прізвисько шахрая.

На хвилину запала мовчанка. Психолог, здавалось, хотів мені щось сказати, але передумав. Тоді Мандрівник простяг пальця до важеля.

— Ні,— якось несподівано сказав він,— дайте мені хто-небудь руку.

Обернувшись до Психолога, він узяв його за руку і попросив простягти вказівний палець. Отже, Психолог сам особисто послав модель Машини Часу в нескінченну подорож. Ми всі бачили, як повернувся важіль. Я абсолютно певний, що ніякого шахрайства тут не було. На нас війнуло вітром, полум'я в лампі підскочило, одна свічка на каміні погасла, а маленька машина швидко крутнулася, немов потьмяніла, одну мить здавалася якоюсь марою, привидом з жаринок та слонової кості і... зникла. На столику залишилася сама лампа.

Добру хвилину всі мовчали. Нарешті Філбі порушив тишу, вилаявшись півголосом. Психолог, очунявши від подиву, зазирнув під стіл. Мандрівник у Часі вибухнув веселим сміхом.

— Ну й як? — кивнув він Психологові, підійшов до каміна, взяв з полочки тютюн, і, обернувшись до нас спиною, став набивати люльку.

Ми перезирнулися.

— Слухайте,— сказав Лікар,— ви це серйозно? Ви таки й справді думаєте, що машина мандрує собі десь у Часі?

— Авжеж,— відповів Мандрівник, нахилиючись до вогню, щоб від скіпки розпалити люльку.— Скажу більше,— він глянув просто в обличчя Психологові, який в збентеженні забув обрізати кінчик сигари й даремно силкувався розкурити її,— скажу більше: там,— він хитнув головою в напрямі лабораторії,— у мене стоїть майже закінчена велика машина, і коли вона буде зовсім готова, я й сам виряджусь у таку подорож.

— Ви хочете сказати, що ваша модель мандрує десь у майбутньому? — спитав Філбі.

— У майбутньому чи в минулому, цього я ще точно не знаю.

По короткій паузі у Психолога сяйнула думка.

— Коли вже вона й подорожує десь, то лише в минулому, — сказав він.

— Чому в минулому? — зацікавився Мандрівник.

— Я вважаю, що машина не пересунулась у Просторі. Значить, подорожуючи тільки в Часі, вона мусила б бути тепер тут, бо разом із нею посувається вперед і самий Час.

— Але, якби вона була в минулому, ми побачили б її, входивши в цю кімнату, й сьогодні, і минулого четверга, і в четвер два тижні тому, і так далі, — заперечив я.

— Зауваження слухні, — прибравши безстороннього вигляду і повертаючись до Мандрівника, сказав Провінційний Мер.

— Анітрохи, — відповів той. — Подумайте лишень, — звернувся він до Психолога, — і ви легко це з'ясуєте. Це ж просто зображення поза межами свідомості, так що наші чуття не можуть його вловити.

— Звичайно, — погодився Психолог. — Це дуже просте питання з погляду психології, — запевнив він нас, — і мені слід було б цього не забувати. Воно досить легке для розуміння й чудово підтверджує цей парадокс. Ми не можемо бачити окремих моментів руху колеса в веретені або льоту кулі в повітрі. Якщо машина пересувається в Часі із швидкістю в п'ятдесят чи сто разів більшою, ніж пересуваємось ми, якщо вона за секунду проходить стільки Часу, скільки ми за хвилину, то й враження від її руху дорівнюватиме одній п'ятдесятій чи одній сотій частині враження, яке вона справила б на нас, коли б не пересувалася в Часі. Це досить легко зрозуміти. Ось бачите? — засміявся він, проводячи рукою по тому місці, де стояла машина.

Кілька хвилин ми просиділи мовчки, не спускаючи очей з порожнього стола. Мовчанку порушив Мандрівник, запитавши, що думаємо ми про це все.

— Тепер, увечері, воно скидається на правду, — сказав Лікар, — але зачекаймо до завтра. Вранці завжди краще думається.

— Може, вам цікаво подивитись на саму Машину Часу? — спитав Мандрівник. За цими словами він узяв

лампу й повів нас довгим коридором, де завжди стояв протяг, до лабораторії. Я виразно пригадую, як мерехтіло світло лампи, якою широкою та чудернацькою здавалась тінь од його голови, як танцювали на стіні наші силуети, як ми йшли слідом за ним, дивуючись і все ще не вірячи, і як у лабораторії ми побачили збільшену копію того маленького апарата, що недавно зник у нас з очей. Одні частини Машини зроблені були з нікелю, інші з слонової кісті, деякі, безперечно, вирізьблено або випиляно з гірського кришталю. Прилад стояв майже готовий; лише якісь криві кришталеві прутки лежали незакінчені на лаві біля кількох креслень. Я взяв один із них, щоб краще роздивитися. Здавалося, вони були з кварцу.

— Слухайте, ви таки серйозно? — вагався Лікар.— А може, це звичайний жарт, на зразок отого привида, що його ви показували нам минулого різдвя?

— На цій Машині я збираюся дослідити Час,— відповів Мандрівник, підіймаючи лампу високо над головою.— Ясно вам? Я ніколи в житті не був серйозніший, ніж оце зараз.

Ніхто з нас не знав, як поставитись до його слів. Кинувши оком з-за плечей Лікаря, я зустрівся поглядом з Філбі, і він промовисто підморгнув до мене.

III. Мандрівник у Часі повертається

Мені здається, тоді ніхто з нас не вірив у Машину Часу. Річ у тому, що Мандрівник у Часі був занадто розумна людина, щоб йому можна було вірити беззастережно. Ви ніколи не сказали б, що добре його знаєте. За його удаваною ширістю завжди відчувалося щось недомовлене, щось приховане. Якби ту модель нам показував і давав до неї пояснення — нехай і словами Мандрівника — Філбі, недовір'я в нас було б куди менше. Ми розуміли б мотиви, що керують ним. Та й перший-ліпший різник зрозумів би Філбі. Але Мандрівникова вдача мала надто багато незвичайних рис, щоб на нього ми могли покластися. Те, що вславило б іншу — не таку тямущу — людину, сприймалося від нього тільки як фокус. Величезна помилка робити будь-що з видимою легкістю. Серйозні люди, що з повагою ставились до Мандрівника, ніколи не були певні в ньому. На їхню думку, вони б ризикували своєю поважною репутацією, здавшись на його міркуван-

ня: це було б так само небезпечно, як довірити дитячим рукам коштовну річ із тендітної порцеляни. Отже, мені здається, що між тим четвергом і четвергом наступного тижня майже ніхто не розводився про подорож у Часі, дарма, що вона зацікавила всіх нас. Думали ми і про неймовірні перспективи, що відкривала б така подорож, і про практичну її нездійсненність, і про кумедні анахронізми та цілковитий хаос, що постав би, якби вона відбулася. Мене особисто найбільше вразив фокус з моделлю. Пригадую, що я порушив це питання, зустрівшись в п'ятницю з Лікарем на засіданні Ліннейвського товариства. Він казав, що бачив дещо подібне в Тюбінгені, і особливу увагу звертав на те, що одна свічка під час досліду погасла. Та пояснити, як саме зроблено було той фокус, він не міг.

Я дуже часто відвідував Мандрівника в Часі і найближчого четверга, за своїм звичаєм, так само вибрався до Річмонда. Приїхав я до нього пізно і в вітальні застав уже четверо чи п'ятеро гостей. Біля каміна стояв Лікар з аркушем паперу в одній руці і з годинником — у другій. Я перебіг очима по товариству, шукаючи Мандрівника.

— Тепер уже пів на восьму,— сказав Лікар.— Може, пообідаємо?

— А де ж...— спитав я, назвавши прізвище нашого господаря.

— Ви хіба тільки-но прийшли? Це якась дивна річ. Певно, його десь затримали. У цій записці він просить нас починати обід, якщо до сьомої він не з'явиться. Піше, що пояснить усе, коли повернеться.

— Шкода буде, як обід перестоїть,— зауважив Редактор поширеної щоденної газети, і Лікар подзвонив, щоб подавали на стіл.

Крім мене, з присутніх на попередньому обіді були тільки Психолог та Лікар. Але були й інші: Бленк, вищезгаданий Редактор, один журналіст і якийсь спокійний, дуже скромний бородань, що, наскільки я помітив, за цілий вечір не сказав ні слова. Розмовляючи за обідом, ми по-різному тлумачили відсутність господаря, а я напівжартома висловив гадку, що він подався подорожувати в Часі. Редактор попросив п'яснити мої слова, і Психолог почав досить незграбно розказувати йому про «дотепний парадокс і фокус», свідками якого ми були тиждень тому. Він дійшов уже до середини своєї розповіді, коли двері

з коридора безгучно й повільно відчинилися. Я сидів навпроти них і помітив це перший.

— А! — промовив я. — Нарешті.

Двері відчинились на всю широчінь. Перед нами стояв Мандрівник у Часі. Я скрикнув з подиву.

— Боже милий! Що з вами сталося, друже? — вигукнув Лікар, глянувши на нього зблизька. Всі присутні обернулися до дверей.

Вигляд у нього був і справді дивний. Піджак запорошений і забруднений, рукави внизу — в зелених плямах, волосся розкуйовджене. Мені навіть здалося, що він посивів; не знаю, чи то від пилу, чи, може, й справді волосся його трохи посіріло. Він був блідий як мрець; на підборідді видно було напівзагосений поріз; обличчя виражало страждання й смуток. Якусь мить він постояв коло дверей, ніби осліплений світлом, а тоді трохи накульгуючи, як той волоцюга, що намуляв ногу, ступив у кімнату. Ми мовчки дивились на нього, чекаючи, коли він заговорить.

Проте Мандрівник не мовив ні слова і, доплентавшись до столу, простягнув руку до вина. Редактор налив склянку шампанського й підсунув її господареві. Той випив і немов ожив; принаймні він оглянув нас, і щось схоже на його колишню усмішку майнуло у нього на обличчі.

— Що в біса ви робили? — спитав Лікар.

Мандрівник, здавалося, не чув запитання.

— Та ви не турбуйтеся,— запинаячись, вимовив він,— я почуваю себе цілком добре.

Він замовк, мовчки підсунув свою склянку до пляшки і, коли йому налили ще, перехилив її одним духом.

— Тепер гаразд! — сказав він. Його сірі очі засяяли, а на щоках з'явився рум'янець. Він із видимим задоволенням глянув на нас і пройшовся по теплій і затишній кімнаті.

— Піду помиюсь і переодягнуся, а тоді вже розкажу вам усе... — мовив він знову, повільно підшукуючи слова. — Залиште мені трохи баранини... Я просто помираю від голоду.

Він подивився на Редактора, що був не частим його гостем, і спитав, як той почуває себе. Редактор хотів і собі щось запитати у нього.

— Зараз розповім усе,— перепинив його Мандрівник. Якесь дивне почуття... За хвилину я зовсім оговтаюсь.

Він поставив склянку на стіл і пішов до дверей, за якими були сходи на другий поверх. Мені знову впало

в очі його шкутильгання і зацікавив м'який звук його ходи. Підвівшись з стільця, я побачив, що на ногах у нього були самі подерті й закривавлені шкарпетки. Він зачинив за собою двері. Я не наважився піти слідом, бо знав, як він не любить, коли до його особи виявляють надмірну увагу. Цілу хвилину я не міг отямитись.

— «Дивна поведінка видатного вченого», — почув я голос Редактора, що звик мислити заголовками, і мої думки знову повернулися до яскраво освітленого обіднього столу.

— У чому річ? — спитав Журналіст. — Що він жебрака з себе корчить? Нічого не розумію.

Я ввіймав на собі погляд Психолога і побачив у його очах відбиття своїх власних здогадів. Я думав про Мандрівника, що тим часом кульгав по сходах. Здається, крім мене, ніхто не помітив, як він припадав на одну ногу.

Лікар першим опанував своє здивування і подзвонив, щоб подавали гарячі страви (Мандрівник не любив, коли служники лишалися в їдальні під час обіду). Редактор, бурмочучи щось до себе, взявся за ніж та виделку. Мовчазний Гість зробив те саме. Якийсь час розмова наша склалася з вигуків здивування. Нарешті Редактор не стримав своєї цікавості.

— Чи не збільшує наш друг свої скромні прибутки старцюванням? А може, він просто з'їхав з глузду? — спитав він.

— Я певний, що до цієї справи причетна Машина Ча-су, — відповів я і став закінчувати розпочате Психологом оповідання. Нові гості одверто висловлювали недовіру. Редактор почав заперечувати.

— Що це за мандри в Часі? Не можна ж запорошитися тільки тому, що заплутався в своєму парадоксі! — скрикнув він і, вважаючи, що така думка не позбавлена дотепності, провадив далі:

— Невже там, у Майбутньому, немає навіть щіток для одяжі?

Журналіст також не хотів вірити в цю історію, і приєднавшись до Редактора, і собі почав сипати дотепами. Обоє вони були журналістами нового типу — веселими і спритними молодиками.

— Наш спеціальний кореспондент із завтрашнього дня повідомляє, — сказав або, вірніше, вигукнув Журналіст саме в ту мить, коли Мандрівник повернувся до їдальні. Він був одягнений у звичайний костюм, і, крім неуважного

погляду, на обличчі його не залишалося жодного сліду недавнього виснаження, що так мене вразило.

— Оці хлопці кажуть, нібито ви мандрували десь у середині наступного тижня,— весело зустрів його Редактор.— Чи не розповіли б ви нам чогось нового про нашого маленького Розбері? ¹ Який гонорар бажаєте?

Мандрівник, не відповідаючи, сів на залишене йому місце. На обличчі його була звичайна лагідна усмішка.

— Де баранина? — спитав він.— Яка то насолода знову встромити виделку в м'ясо!

— Розповідайте! — став вимагати Редактор.

— До біса розповіді,— відповів Мандрівник.— Я хочу їсти і не скажу ні слова, доки не підкріплюся. Дякую. А сіль?

— Скажіть лише одне слово,— попросив я.— Ви справді мандрували в Часі?

— Умгу,— притакнув головою Мандрівник, жуючи на повен рот.

— Плачу по шилінгові за рядок усного звіту,— не вгамовувався Редактор.

Мандрівник простягнув свою склянку Мовчазному Гостеві, що пильно дивився на нього, й постукав по ній нігтем. Той занепокоєно схопився з стільця й квапливо налив йому вина.

Обід, здавалось, тягся дуже довго. Я насилу стримувався від розпитувань, та й інші, гадаю, так само. Журналіст намагався розвіяти напруження, розповідаючи якісь стародавні анекдоти. Але Мандрівник був захоплений обідом, виявляючи апетит справжнього волоцюги. Лікар запалив сигару і, примруживши очі, стежив за Мандрівником. Мовчазний Гість виглядав ще похмурішим і нервово пив шампанське. Нарешті Мандрівник відсунув від себе тарілку і обвів нас поглядом.

— Мушу перепросити,— промовив він,—але мені страшенно хотілося їсти. Зі мною, бачите, трапилася незвичайна пригода.— Він узяв сигару й обрізав її кінчик.— Перейдемо до курильної кімнати. Моє оповідання буде занадто довге, і краще слухати його не над брудним посудом.

І, подзвонивши служниці, він провів нас до суміжної кімнати.

¹ Арчібалд Розбері— британський прем'єр у 1894—1895 рр.

— Ви розповіли вже про машину Бленку, Дешу й Чоузу? — спитав він мене, одхиляючись на спинку крісла й кивнувши на трьох нових гостей.

— Але ж усе це тільки парадокс,— зауважив Редактор.

— Я не можу сперечатися сьогодні. Розказати про те, що зі мною трапилося, я розкажу, але сперечатися мені несила. Я розповім вам усю історію, коли хочете,— додав він,— але тільки з одною умовою: ви не будете перебивати мене запитаннями. Мені необхідно про все вам розповісти. Воно, може, й не слід було б цього робити, бо ви, напевно, подумаєте, що я вигадую. Але історія ця — щира правда, і в ній нема жодного слова брехні. Сьогодні, о четвертій годині вдень, я був у своїй лабораторії, і від того часу... я прожив вісім днів... таких днів ніхто ще ніколи не переживав! Я ледве тримаюся на ногах, так утомився, але не засну, доки не розповім вам усього. Тільки тоді засну. Дивіться ж, не перебивайте. Згода?

— Згода,— відповів Редактор, а слідом за ним і ми всі хором промовили:

— Згода.

Тоді Мандрівник у Часі почав свою історію, ту історію, що її я наводжу далі. Спершу він сидів, одхилившись на спинку крісла, й говорив, як украй виснажена втомою людина, потім він трохи ожив. Записуючи його слова, я надзвичайно гостро відчуваю неспроможність пера й чорнила, а надто свою власну неспроможність передати всі тонкощі його оповідання. Думаю, ви досить уважно прочитаете його. Але ви не побачите блідого, правдивого обличчя оповідача в ясному кружалі світла од настільної лампи, не почуете щирої інтонації його голосу. Ви не уявляєте, як він мінявся на виду, розповідаючи про окремі події, учасником яких він був! Ми сиділи в тіні, бо свічок у курильні не запалювали, і тільки обличчя Журналіста та ноги Мовчазного Гостя були освітлені. Спочатку ми час від часу перезиралися, а потім дивилися тільки на обличчя Мандрівника.

IV. Подорож у Часі

— Минулого четверга я розповів декому з нас про принципи, на яких побудована моя Машина Часу і навіть демонстрував самий апарат, тоді не зовсім ще закінчений. Там же стоїть він і тепер, щоправда, трохи попсований:

під час подорожі в ньому зламався один прут із слонової кістки й зігнулася бронзова штаба. Решта деталей приладу — непошкоджена. Я думав закінчити роботу до минулої п'ятниці, але, змонтувавши Машину майже цілком, помітив, що один з нікелевих брусів на палець коротший за інших. Довелося переробляти його, і це забрало ще трохи часу. Сьогодні, о десятій годині ранку, перша з усіх Машин Часу була остаточно готова до мандрів. Я востаннє оглянув її, перевірів ще раз усі гвинти, змастив кварцеву вісь і сів у сідло. Гадаю, що тільки самогубець, підносячи револьвер до скроні, чекає наступної миті з такою ж непевністю, як чекав її я. Однією рукою я взявся за пусковий важіль, другою — за гальмовий. Я натиснув на перший і майже одразу ж на другий. У мене закрутилось у голові, і я відчув, що падаю, як буває інколи падаєш уві сні. Озираючись навкруги, я побачив свою лабораторію точнісінько в такому стані, як і перед тим. Чи й справді що сталося? На мить у мене майнула думка, чи не втратив я, бува, розум? Я глянув на годинника. Мені здавалося, що тільки секунду тому він показував одну чи дві хвилини на одинадцяті. Тепер стрілка показувала пів на четверту.

Я набрав повні груди повітря, стиснув зуби й обіруч схопився за пусковий важіль. Щось загуло, і я полинув у невідоме. Лабораторія повилася туманом, зникаючи в темряві. Увійшла місіс Вочет і, очевидно, не помітивши мене, попрямувала до дверей у сад. Щоб перейти кімнату, їй потрібно було, думаю, близько хвилини, — мені ж здалося, ніби вона промайнула зі швидкістю ракети. Я пересунув важіль до граничної точки. Впала ніч — немов загасили лампу, — і за секунду настало завтра. Туман дедалі більше вкривав лабораторію. Опустилася чорна-чорна ніч, потім знову настав день; знову ніч — знову день, і чергувалися вони чимраз швидше. У вухах моїх гуло, мовок онімів від безперервного падіння.

Боюся, що не зумію описати дивне відчуття від подорожування в Часі. Воно — надзвичайно неприємне. Так, ніби ви стрімголов мчите кудись, знаючи, що неминуче маєте розбитися. А ночі тим часом змінювалися на дні, немов помахі чорних крил. Нарешті лабораторія, здалося мені, завалилася, і над собою я побачив сонце, яке кружляло на небі, відзначаючи щохвилини добу. Я вирішив, що лабораторію зруйновано і що я опинився просто неба. Навколо мене наче поставали якісь будівлі, але я мчав так

швидко, що не міг розгледіти деталі. Найповільніший у світі равлик плазував занадто швидко для мене. Попере-мінне мерехтіння світла й мороку різало мені очі. В про-міжок темряви я бачив місяць, фази якого мигтіли переді мною, бачив, як, линучи за місяцем, спалахували і гасну-ли зорі. Швидкість мого руху дедалі збільшувалась, і миг-тіння дня та ночі нарешті перетворилося в безперервні сірі сутінки. Небо забарвилось тою чудовою глибокою блакиттю, як то буває, коли тільки починає сутеніти. Ми-готливе сонце стало вогненною смугою, блискучою аркою, перекинутою у просторі; місяць — блідою, мерехтливою стьожкою. Зірок я вже не бачив, лише подеколи блимали в блакиті яскраві кружальця.

Усе навкруги оповив туман. Я був усе ще на пагорку, де оце стоїть мій будинок, і схил височів збоку сіро й тьмяно. Я бачив, як дерева змінювали свої форми, наче клубки пари то брунатного, то зеленого кольору; як вони росли, більшали і, тремтячи, зникали. Я бачив, як підійма-лися розкішні величезні будівлі і танули одразу ж, наче сновиддя. Поверхня землі змінювалась у мене на очах. Маленькі стрілки на циферблаті, що показували швид-кість руху, крутилися дедалі швидше. Я помітив, що вог-ненна смуга, яка заміняла сонце, відхилилася то на пів-ніч, то на південь, від літнього сонцестояння до зимового. Значить, протягом хвилини я пролітав більше одного ро-ку. Землю то засипало снігом, то сніг зникав, і натомість з'являлась свіжа весняна зелень.

Неприємне почуття, що його я зазнав, починаючи свою подорож, було вже не таке болісне й нарешті змінилось якимось істерично-веселим захопленням. Я помітив, що Машину дивно похитує, але не міг пояснити собі, чому саме. Думки плутались у мене в голові, і в нападі безум-ства я линув у майбутнє. Спершу я майже не пам'ятав про можливість зупинки, захоплений новими відчуттями. Далі у мене пробудилася цікавість впереміш з страхом.

Який дивний розвиток людства у порівнянні з нашою первісною цивілізацією, думав я, розгорнеться переді мною, коли я зможу ближче придивитися до таємничого світу, що мчить і змінюється круг мене. Я бачив величні будівлі, споруджені наче з мерехтливого туману, набагато розкішніші за найкращі палаци наших часів. На пагорку я бачив рослинність, буйнішу, ніж наша, і вона не в'яну-ла й зимової пори. Навіть крізь туманний серпанок земля

здавалася мені прекрасною. Я почав міркувати, як би зупинитися.

Найбільший ризик зупинки полягав у тому, що простір, необхідний для мого тіла чи моєї Машини, міг уже бути зайнятий. Доки я пересувався в Часі з такою неймовірною швидкістю, це не загрожувало мені небезпекою. Я, сказати б, перебував у розрідженому стані і, немов пара, ковзав крізь проміжки зустрічних речей. У разі ж зупинки все моє єство, молекула за молекулою, мусило б проникнути в те, що трапилося б мені на шляху. Атоми мого тіла, повинні були б увійти між атоми довколишнього середовища; від того сталася б хімічна реакція, можливо, страшенний вибух, який спроводив би мене разом із друзками мого апарата по той бік усяких можливих вимірів — у Невідоме. Така можливість не раз спадала мені на думку ще коли я будував свій прилад, але тоді я ставився до неї з веселою байдужістю, вважаючи її за ризик, пов'язаний з кожним таким винаходом. Тепер же, коли небезпека здавалася неминучою, я вже не дивився на неї так безтурботно. До того ж незвичайність всього, що зі мною відбувалося, безперестанне тремтіння й хитання Машини, а найбільше — непріємне відчуття падіння в безодню, болісно впливало мені на нерви. Я казав собі, що ніколи не зможу спинитися, і раптом, всупереч здоровому глузду, вирішив спинитися зараз же. Забувши про небезпеку, я щосили натиснув на важіль, Машина в мить перекинулася, і я шкереберть полетів у простір.

У голові в мене наче загуркотів грім. На якусь секунду я ніби знепритомнів, а, отямившись, побачив, що сиджу на м'якому дерні, коло мене — моя перевернута Машина, і нас січе град. Усе навкруг було ще сірим, але шум у вухах припинився. Я сидів на галявині в садку, серед кущів рододендрона, і дивився, як під ударами граду падають з них багряні та лілові квіти. Градинки відскакували від землі й утворювали навколо моєї Машини щось ніби серпанок з диму. Я вмить змок до рубця.

— Чудова гостинність! — промовив я.— І це так зустрічають людину, яка промандрувала крізь безліч років.

Розуміючи, що так далі мокнути безглуздо, я встав і оглянувся довкола. Велетенська фігура, вирізьблена, очевидно, з якогось білого каменю, маячила в тумані позаду рододендронових кущів. Крім неї, я не помітив нічого.

Важко описати мої почуття. Коли градова завіса стала прозоріша, я побачив статую виразніше. Вона була вели-

чезна, бо срібляста тополя, що росла поруч, ледве сягала їй до плеча. Вирізьблена з білого мармуру, статуя скидалася на крилатого Сфінкса. Тільки крила його були не притиснені до тулуба, а розгорнені, так наче він збирався знятися у повітря. П'єдестал здався мені вилитим з бронзи, вкритої грубим шаром мідянки. Обличчя Сфінкса було повернуте до мене: незрячі очі ніби стежили за мною, на устах грала ледве помітна усмішка. Він був побитий негодами і справляв прикре враження хворої істоти. Деякий час — не знаю, півхвилини чи півгодини, — я стояв перед Сфінксом і розглядав його. Залежно від густоти граду, Сфінкс, здавалось, то наближався, то віддалявся. Нарешті, на мить відвернувши від нього очі, я побачив, що градова завіса потоншала і небо проясніло, як буває перед появою сонця.

Я знову глянув на білу фігуру Сфінкса і раптом зрозумів одчайдушну сміливість свого подорожування. Що постане переді мною, коли мрячна завіса остаточно розвіється? Які тільки зміни не могли статися з людьми за такий довгий час! А може, вони вже втратили свою людяність і обернулись на жорстоку, звірячу й всемогутню силу? В їхніх очах я можу набрати вигляду потворної дикої тварини, яку треба зараз же знищити, бо вона тим огидніша, що подобою схожа на них!

Тепер я бачив уже й інші предмети: якісь величезні будівлі з химерними поручнями та високими колонами, порослі лісом схили пагорба, що насувались на мене крізь поріділий туман. Мене охопив панічний жах. Я мерщій кинувся до своєї Мащини й заходився лагодити її. Тим часом з-за грозових хмар пробилися промені сонця. Сірі випари розтанули й зникли. Над мою головою в густоблакитному літньому небі розпливалися останні темні хмарини. Круг мене здіймались угору величезні будинки. Мокрі від дощу, вони яскраво вилискували проти сонця, а на виступах стін красувалися купки білих градин, які ще не розтанули. У цьому дивному світі я почував себе цілком безпорадним. Такого почуття, напевно, зазнає пташка, коли в повітрі над нею шугає шуліка. Мій страх зріс мало не до безумства. Зібравшись з духом, я зціпив зуби й, упершись руками й ногами, заходився піднімати Машину. Нарешті мені пощастило перевернути її, при цьому, правда, боляче вдарившись підборіддям. Важко дихаючи, я поклав одну руку на сидельце, а другу — на важіль і так стояв коло Мащини, збираючись сісти на неї.

Разом із надією на відступ до мене повернулася й відвага, і я вже з більшою цікавістю й з меншим острахом почав роздивлятися світ такого далекого майбутнього. У круглому отворі стіни найближчого будинку, високо над моєю головою, я помітив кілька постатей у багатих яскравих убраннях. Вони побачили мене, і голови їхні обернулися в мій бік.

Потім я почув голоси, що лунали чимраз ближче. Крізь кущі навколо Білого Сфінкса видно було голови та плечі людей, що бігли до мене. Один з них вискочив на стежку, що вела до галявини, де стояв я зі своєю Машиною. То було невеличке створіння,— футів чотирьох на зріст,— убране в пурпурову туніку, підперезану шкіряним паском. На ногах у нього були сандалії чи капці,— що саме, я не міг як слід розібрати; вище, до колін, ноги були голі, голова — непокрита. Тільки помітивши все це, я вперше відчув, яке тепле там повітря.

Чоловічок цей здався мені істотою дуже красивою й чепурною, але надзвичайно тендітною. Рум'янець на його щоках нагадав мені красу сухотних, про яку часто доводиться чути. Глянувши на нього, я відразу заспокоївся й зняв руки з Мащини.

V. У Золотій Добі

За якийсь момент ми стояли вже лице в лице, я й тендітне створіння далекого майбутнього. Воно підійшло ближче й засміялося мені просто у вічі. Найбільше вразила мене цілковита відсутність страху. Відтак воно обернулося до своїх двох супутників, що надійшли слідом, і заговорило з ними якоюсь дивною, надзвичайно ніжною й милозвучною мовою.

Незабаром до них приєдналися й інші, і мене оточила невеличка група з восьми чи десяти граціозних створінь. Одне з них звернулося до мене. Мені спало чогось на думку, що мій голос має видатися їм занадто низьким і грубим. Отже, у відповідь я тільки похитав головою, показав на свої вуха й знову похитав головою. Воно ступило на крок уперед і, завагавшись, торкнулося моєї руки. Водночас я відчув такий самий ніжний дотик на плечах і на спині. Вони хотіли переконатися, що я справді жива істота. В усьому цьому я не вбачав нічого загрозливого. Навпаки — в цих маленьких, гарненьких створіннях

було щось заспокійливе, якесь лагідне благородство, якась дитяча невимушеність. До того ж вони виглядали такими тендітними, що я вільно міг би порозкидати їх, наче кеглі, цілий десяток за одним махом. Проте, побачивши, як їхні маленькі рожеві руки мацають мою Машину, я мимохить зробив застережливий жест. Я згадав, що вона може блискавично зникнути, перехилився через пруть, відгвинтив маленькі важелі, що пускали Машину в рух, і поклав їх собі в кишеню. Тоді я знову обернувся до цих людей і замислився, в який спосіб порозумітися з ними.

Приглядаючись пильніше до їхніх постатей, я дедалі більше помічав, що вони нагадували дрезденські порцелянові статуетки. Їхнє однаково у всіх кучеряве волосся доходило лише до шиї й до щік. На обличчях не було й сліду порості. Вуха в них були надзвичайно маленькі. Невеличкими були рот з яскраво-червоними, досить тонкими губами та гостре підборіддя. Очі — великі й лагідні, але — не вважайте це за марнославство — мені здалося, що вони цікавилися мною набагато менше, ніж я мав право сподіватися.

Вони не шукали способу якось порозумітися зі мною, а лише, усміхаючись, стояли навколо та щебетали поміж себе, і я почав розмову перший. Я показав на свою Машину й на себе, а тоді, не знаючи, як висловити поняття про Час, показав на сонце. Зараз же одна маленька постать, чепурно вбрана в білий й пурпурний одяг, повторила мій жест і, не мало здивувавши мене, спробувала ротом імітувати звуки грому.

На мить я здивувався, дарма що значення жесту було досить зрозуміле. Невже ж ці створіння такі дурні? — постало в мене питання. Навряд чи ви спроможні уявити собі, як вразила мене їхня поведінка. Я думав, що люди епохи вісімсот другої тисячі років безмірно випередять нас в галузі науки, мистецтва і взагалі в усьому. А тут один з них раптом ставить мені запитання, що личило б хіба п'ятилітній дитині. Адже він спитав, чи не звалився я з сонця під час грози! Та й ці їхні вбрання, їхні кволі тіла і тендітні постаті... Хвиля розчарування пройняла мене. Був момент, коли я навіть пожалкував, що створив свою Машину Часу.

Кивнувши головою, я показав на сонце й так майстерно зімітував грім, що вони аж здригнулися, відскочили назад і поприсідали. Але зразу ж, осмілівши й посміхаючись,

одне із них підійшло до мене з гірляндою якихось невідомих гарних квітів і одягло її мені на шию. Інші мелодійними голосами схвалили його вчинок, і всі заметушилися, почали рвати квіти і з сміхом прикрашати мене, аж я кінець кінцем мало не задихнувся від пахоців. Хто па власні очі не бачив тих квітів, ніколи не може й уявити собі, які чудові, ніжні сорти утворило культивування рослин протягом незліченної кількості років. Тоді хтось запропонував виставити прибульця — тобто мене — в найближчому будинку, і мене повели до величезної сірої споруди з потрісканого каміння. Коли ми проходили повз мармурового Сфінкса, здавалося, що він усміхається з мого подиву. Ідучи з ними, я пригадав свої колишні переконання щодо серйозності та розумової вищості наших потомків і насилу стримався від сміху.

Вхід до будинку вражав своїми велетенськими розмірами, та й весь той палац був неймовірно великий. Я з цікавістю розглядав цих дрібненьких ніжних людей, яких ставало дедалі більше, і двері, що розкривали переді мною свій таємничий чорний вхід. Довколишній світ, наскільки я міг його роздивитися, здавався мені вкритим хащами з квітів і кущів, неначе це був занедбаний, але все ще прекрасний сад. Я бачив на високих стеблах дивовижні білі квіти з напівпрозорими пелюстками; вони були близько фута в діаметрі й росли в дикому стані серед різноманітних кущів, та тоді я не мав часу розглядати їх: моя Машина залишалася без нагляду серед рододендронів.

Склепіння входу було вкрите горельєфами, але я не встиг усе як слід роздивитися, хоч і помітив, що вони нагадують стародавні фінікійські оздоби. Здивувало мене, що горельєфи ті сильно потерпіли від негоди, а подекуди й зовсім стерлися. Біля дверей нас зустріла ціла юрба у ще світліших убраннях. В своєму темному, заквітчаному костюмі дев'ятнадцятого сторіччя я мав досить кумедний вигляд серед цієї метушливої маси тунік ніжних кольорів, серед сліпучої близьни рук, співучої мови й мелодійного сміху.

Пройшовши через великі двері, ми опинилися в просторій залі зі стінами, завішаними брунатною тканиною. Стеля була в тіні, а крізь вікна з подекуди повибиваними кольоровими шибками проходило приємне м'яке світло. Підлога була зроблена з величезних брил якогось дуже твердого білого металу; і її так зачовгали ноги багатьох

покоління, що в деяких місцях утворилися глибокі колії. Упоперек зали стояло безліч низьких, не більше фута від землі, столів, зроблених із брил відполірованого каменю. На столах купами лежали плоди. Між ними я розпізнав щось подібне до малини величезних розмірів й апельсинів, але більшість плодів були мені невідомі.

Між столами порозкидувано було багато подушок. Мої суцутники посідали на них і на мигах запропонували й мені зробити те саме. З приємною невимушеністю почали вони їсти плоди, беручи їх руками і викидаючи лущиння та кісточки в круглі отвори біля столів. Мене не треба було довго запрошувати, бо я таки зголоднів і хотів пити. Попоївши, я став розглядати залу.

Найбільше вразила мене занедбаність, що панувала навкруги. Кольорові шибки в формі геометричних фігур у багатьох вікнах були повибивані, а завіски, що звисали до самої підлоги, вкрилися грубим шаром пилу. Мою увагу привернуло й те, що ріг столу, за яким я сидів, був одбитий. Та все ж зала була навдивовижу мальовничою. За столами сиділо сотні зо дві людей і більшість з них намагалися якнайближче присунутися до мене; вони їли плоди і не зводили з мене своїх блискучих очей. Всі були в убраннях з ніжною, але міцною шовковистою тканини.

До речі сказати, фрукти — єдина їхня їжа. Ці люди далекого майбутнього були виключно вегетаріанцями, і я, незважаючи на свою потребу в м'ясі, мусив бути в їхньому товаристві також вегетаріанцем. Далі я дізнався, що на той час позникали коні, рогата худоба, вівці й собаки, як колись вимерли іхтіозаври. Проте плоди були надзвичайно смачні, а надто один з них (що, здавалося, достиг під час мого перебування там), з борошнистою м'якоттю у тригранній шкаралупі, яким я надалі й харчувався. Спершу мене дивували всі ці незвичайні квіти та незвичайні овочі, і лише згодом я почав розуміти, звідки вони беруться.

Такий був мій перший обід у далекому майбутньому. Трохи підживившись, я вирішив за всяку ціну вивчити мову цих нових для мене людей. Ясна річ, це було необхідно. Плоди здалися мені найкращим предметом для початку; узявши один із них, я за допомогою звуків і жестів поставив цілу низку запитань. Примусити господарів зрозуміти мене було дуже важко. Жестикулювання моє викликало здивовані погляди та вибухи сміху, але нарешті якесь біляве створіння нібито збагнуло, чого я

хочу, і кілька разів повторило одне слово. Тоді вони взяли мене, перешіптуючись одне з одним, і на перші мої спроби відтворити ніжні звуки їхньої мови, вибухали щирим сміхом. А втім, я почував себе, як учитель серед учнів, і тому настирливо домагався свого. Незабаром у моєму розпорядженні було вже щось із двадцять іменників. Далі я дійшов до займенників і навіть до дієслова «істи». Та посувалися ми дуже повільно; вони потомилися й стали всіляко ухилятися від моїх запитань. Отже, я мимоволі вирішив учитися в них потроху і лише тоді, коли вони самі цього забажають. Але таке траплялося нечасто, і невдовзі я переконався, що мої нові знайомі надзвичайно легковажні й до того ж швидко втомлюються.

VI. Занепад людства

Одну характерну рису вдачі цих маленьких людей я спостеріг з перших же годин життя серед них. Їм бракувало цікавості. Вони, неначе діти, з вигуками щирого подиву оточували та розглядали мене, але, немов ті ж такі діти, одразу і втікали, захоплені якоюсь новою забавкою. Тільки пообідавши й закінчивши нашу першу розмову, я помітив, що майже всі, хто був зі мною спочатку, зникли. Мушу, проте, сказати, що й сам я дуже швидко втратив інтерес до них. Втамувавши свій голод, я знову вийшов на ясне сонячне світло. По дорозі я зустрічав багато цих маленьких людей майбутнього. Вони якусь хвилину бігли за мною слідом, лопотіли щось і сміялися з мене, а тоді, насміявшись, привітно махали руками, розходились у своїх справах.

Коли я вийшов із зали, була вже тиха надвечірня пора. Тепле проміння призахідного сонця освітлювало все навкруги. Спершу мені дуже важко було зорієнтуватися. Все тут було таке відмінне від звичного для мене світу; все — навіть квіти. Великий будинок, з якого я вийшов, стояв на узбіччі широкої долини, а Темза відійшла щонайменше на милю від свого теперішнього річища. Я вирішив піднятися на пагорок милі за півтори від мене, щоб звідти подивитись, як виглядає наша планета у вісімсот дві тисячі сімсот першому році. Принаймні таку дату було відзначено на маленькому циферблаті моєї Машини Часу.

Дорогою я пильно придивлявся до всього, шукаючи по-

яснень тому занепадові, в якому перебували розкоші тогочасного світу, бо й справді скрізь були ознаки занепаду. На шляху до вершини пагорка, наприклад, я натрапив на величезну купу гранітних уламків, скріплених смугами алюмінію — просторий лабіринт стрімких мурів і розколотих брил. Між ними росли цілі хащі дуже гарної рослини, — мабуть, кропиви — з надзвичайно красиво забарвленим брунатним листям, яке, однак, не жалилось. Очевидно, поблизу були залишки якоїсь великої споруди, невідомо для чого збудованої. Тут трохи згодом зі мною трапилася одна дивна пригода, що була першим натяком на дальші, ще дивніші відкриття, про які я розповім у свій час.

Зупинившись на схилі пагорба перевести дух і розглянувшись навколо, я побачив, що віде немає маленьких будинків. Напевне, приватні будинки, а може, і приватні господарства, вже не існували. Тут і там поміж зеленню височіли якісь палаци, але невеличкі будиночки й котеджі, такі характерні для англійського краєвиду, зникли. — Комунізм, — сказав я сам до себе.

Слідом за цією думкою постала й інша. Я глянув на кілька постатей, які йшли за мною, і раптом помітив, що всі вони одягнені в однакову одягу, у всіх були ніжні незарослі обличчя і якісь занадто округлі дівочі форми. Може здатися дивним, що я не звернув на це увагу раніше. Але ж довкола усе було незвичайне! Тепер це впало мені у вічі. Щодо фасонів одягу, сортів тканин, поводження, тобто всього того, що за наших часів відрізняє чоловіка від жінки, люди майбутнього були абсолютно однакові. Діти, скільки я їх не зустрів, були мініатюрними копіями своїх батьків. Я подумав, що тогочасна мода розвивається надзвичайно швидко принаймні у фізичному відношенні, і потім я не раз переконувався, що мав слушність.

Побачивши загальний добробут і безпеку, якими користувалися ці люди, я зрозумів, що схожість обох статей є звичайним наслідком умов, у яких вони живуть. Адже чоловіча сила й жіноча ніжність, сім'я і диференціація праці були тільки жорстокою необхідністю віку, яким керувала фізична сила. Але там, де населення багаточисельне й досягло рівноваги, де насильство — явище виняткове і де добробут забезпечений, існування родини, особливо багатодітної, зовсім зайва річ. Разом із тим зникає й потреба в розподілі праці між статями, а значить — і

різниця у вихованні хлопців та дівчат. Перші ознаки цього процесу можна бачити і в наш час, але в майбутньому він повністю завершиться. Так, кажу вам, думав я тоді, але пізніше мусив визнати, що страшенно помилявся.

Міркуючи про все це, я звернув увагу на якусь невеличку, гарненьку споруду, що нагадувала колодязь під куполом. Мені здалося трохи дивним, що колодязі існують ще й досі, але незабаром я забув про нього. До самої вершини пагорка ніяких будівель більше не було, а що я ходжу швидко, то мої маленькі супутники відстали від мене, і я вперше опинився сам. З приємним почуттям волі і свого незвичайного становища прямував я на вершину пагорка.

Зійшовши на саму верхівку, я побачив лаву з якогось жовтого металу. Подекуди вона взялася червонуватою іржею і поросла м'яким мохом. Поручні її були виліті у формі голів грифонів. Я сів на лаву й замилувався обшпиром, який відкривався переді мною в променях вечірнього сонця. Кращої картини я не бачив ніколи. Сонце спустилося вже за обрій, і захід палав золотистим полум'ям, яке перетинали горизонтальні червоні та багряні смуги. Внизу лежала долина Темзи, і річка здавалася смугою блискучої криці. Великі старі палади, про які я згадував, височіли серед зелені, — одні вже стали руїнами, інші були й досі заселені. То тут, то там з просторого саду, що на нього стала схожою земля, вивищувались білі та сріблясті статуї, вирізнялися гострі лінії обелісків або обриси куполів. Парканів ніде не було, не було й ніяких ознак власності, жодного натяку на хліборобство. Уся земля перетворилася на сад.

Спостерігаючи це, я силкувався зрозуміти все, що побачив, і дійшов певних висновків. (Пізніше я пересвідчився, що були вони однобічні й містили в собі тільки половину правди).

Я вирішив, що бачу людство в добу його занепаду. Червона смуга на заході навела мене на думку про захід людства. Вперше я замислився над прикрими наслідками нашого соціального ладу. Зрештою, думав я, ці наслідки цілком закономірні. Силу породжує потреба. Добробут призводить до розманіженості. Прагнення поліпшити умови життя — а справжня цивілізація це процес все більшої і більшої безпеки існування — неминуче досягне колись своєї кінцевої мети. Одна перемога над природою об'єднаного спільними зусиллями людства тягне за собою

другу. Те, що ми вважаємо за химери, буде реалізоване, мрії справдяться. І ось я бачу перед собою наслідки.

Кінець кінцем сьогоднішні наші медицина та агрокультура перебувають у зародковому стані. Сьогоднішня наука оголосила війну лише дуже невеличкій ділянці людських хвороб, але провадить вона свою роботу невпинно і вперто. Наші хлібороби та садівники нищать бур'яни і культивують кілька десятків корисних рослин, даючи решті волю змагатися самим за своє існування. Природним добром ми поліпшуємо певні породи тварин та рослин. Але як мало їх — цих наших улюбленців! Ми то поліпшимо який-небудь сорт персиків, то введемо якийсь безкісточковий виноград, то вдосконалимо якусь породу рогатої худоби. Ми робимо це дуже повільно, бо самі до пуття не знаємо, чого хочемо, і знання наші ще дуже обмежені. Та й природа в наших незграбних руках така боязка й незграбна. Колись це все буде організовано краще, і організація та щодалі більше удосконалюватиметься. Так, незважаючи на припливи та відпливи, морська течія все ж посувається наперед. Ми з кожним кроком ставатимемо розумніші, освіченіші, все людство працюватиме колективно, й опанування людиною природи йтиме чимраз швидше. І нарешті ми остаточно пристосуємо тваринне та рослинне життя до наших потреб.

Ці процеси неодмінно відбуватимуться, і вони таки відбулися вже за той час, який промчала моя Машина. У повітрі не стало мошок, земля позбавилася бур'янів та плісняви. Виплекано найсоковитіші овочі та пишні квіти. Повсюдно стали літати барвисті метелики. Ідеалу профілактичної медицини досягнуто. Хвороб не існувало. За мого перебування там я не бачив хоча б одного випадку заразливої хвороби. Далі ви довідаєтесь, що навіть процеси гниття та розкладу за тих умов набули зовсім іншого характеру.

Спостерігав я поступ і в соціальному житті суспільства. Люди мешкали в розкішних будинках, чудово вдягалися й разом із тим не видно було, щоб вони працювали. Я не бачив ніяких слідів боротьби — ні політичної, ні економічної. Крамниця, реклама, рух товару, комерція, все, що становить основу нашого світу, — зникло. Чи ж дивно, що того золотавого вечора мені здалося, наче я потрапив до справжнього раю? Прикрі питання із перенаселенням, подумав я, — напевно, врегульоване, і людство більше вже не зростає.

Але зміна умов життя неминуче викликає й пристосування до нових умов. У чому ж причина сили та розуму людини, якщо тільки наша біологія прикро не помиляється? Праця й воля. Ось за таких умов діяльний, дужий та здібний виживає, а слабкіший гине. Це — ніби нагорода дружній спільці здібних людей за їхні самовладання, терпіння та рішучість. Сім'я з властивими їй почуттями — ревностями, любов'ю до дітей, батьківськими самопожертвами — все це виникло, щоб охороняти молоде покоління од небезпек, які загрожують йому, доки воно виросте. А тепер де ж ті небезпеки? Вже й за наших часів протестують проти подружніх ревностей, проти безрозсудливої материнської любові, проти всіх пристрастей взагалі. Всі ці речі вже тепер непотрібні, це немовби просто пережитки дикунства, що тільки псують приємне, витончене життя.

Я думав про фізичну нікчемність цього народу, про його безсилий розум, про численні руїни, і все це зміцнювало мою першу думку про цілковиту перемогу над природою. А вже після битви приходить спокій. Людство було дуже енергійне та розумне й докладало всіх своїх життєвих сил, аби змінити умови, за яких йому доводилось існувати. Тепер умови змінилися, і перед людством постає загроза занепаду.

В нових умовах цілковитого добробуту і забезпеченості та невтомна енергія, що становить сьогодні нашу силу, обернулася на кволість. Вже й у наш час деякі риси вдачі, колись конче потрібні людині, щоб вижити, стали заважати тому, хто їх має. Мужність і войовничість, наприклад, не тільки не допомагають, а навіть шкодять цивілізованій людині. У державі, де матеріальний добробут забезпечено, надмірна сила, чи то фізична, чи то розумова, була б ні до чого. Я дійшов висновку, що протягом незліченної кількості років люди не знали ні війн, ні проявів насильства, ні хижих тварин, ні спустошливих пошестей, які викликають потребу поновити сили; не знали люди й роботи. За таких умов ті, кого ми звемо кволими, пристосовані для життя так само, як і дужі. Кволим навіть житиметься легше, бо сильні організми страждатимуть од надлишку енергії, якої не буде куди застосувати. Вишукана краса будівель, що я бачив, була, безсумнівно, останнім виявом непотрібної вже енергії людства перед тим, як у його житті запанувала цілковита гармонія. Остання перемога, що започаткувала остаточний великий

мир. Така неминуча доля всякої енергії за умов повної забезпеченості. Спершу вона виявляє себе в мистецтві та еротиці, а тоді приходять байдужість та занепад.

Ці мистецькі пориви також мусять кінцеь кінцем за-вмерти, і вони вже майже зникли у тому Часі, в який я потрапив. Прикрашати себе квітами, танцювати та співа-ти під сонцем — ось і все, що лишилося від потягу до прекрасного. Але й це кінцеь кінцем мусило змінитися повною бездіяльністю. Всі наші почуття і здібності набу-вають гостроти тільки на точилі праці й необхідності, й треба ж такому статися, щоб це точило нарешті злама-лося.

Стоячи на вершині пагорка і вдивляючись у морок, який западав усе глибше, я подумав, що цим простим поясненням розв'язав світову проблему, розгадав до кінця секрет цього чарівного маленького народу. Можливо, ви-найдені ним засоби для обмеження народжуваності ви-явилися занадто вдалим, і населення не тільки переста-ло зростати, а навіть почало зменшуватись кількісно. Тоді було б зрозуміло, чому в них стільки занедбаних та зруй-пованих будинків. Пояснення це було дуже просте й ду-же правдоподібне, — як і більшість хибних теорій.

VII. Разюча несподіванка

Поки я розмірковував над цим, занадто вже доверше-ним тріумфом людини, на північному сході, заллятому сріблястим світлом, зійшов круглий жовтий місяць упов-ні. Ясні маленькі постаті внизу перестали рухатися. Повз мене безгучно пролетіла сова. Я здригнувся від нічного холоду й вирішив спуститися та знайти місце, де міг би переночувати.

Шукаючи очима вже знайомий будинок, я перебіг по-глядом по статуї Білого Сфінкса на бронзовому п'єдеста-лі. Чим вище сходив місяць, тим краще вона вирізнялася. Поруч із нею я бачив тополю, трохи далі — буйні зарості рододендрона, чорні в блідому світлі місяця, і невеличку галявину. Я пильніше придивився до неї, і раптом у мені прокинулась страшна підозра.

Ні, це не та галявинка, — упевнено сказав я собі.

Але це була та сама галявинка, бо лежала вона якраз перед обличчям Сфінкса, яке було неначе поїдене віспою.

Можете собі уявити, що я відчув, коли остаточно перевідчився в цьому? Моя Машина Часу зникла!

Наче удар батогом по обличчю, мене обпекла думка про те, що я ніколи не повернуся до своєї доби і безпорадний залишуся в цьому дивному новому світі. Думка ця викликала в мене відчуття чисто фізичного болю. Здавалося, що мене стиснули за горло й душать. За хвилину, охоплений жахом, я величезними стрибками уже мчав униз. Один раз я спіткнувся, полетів шкереберть й подряпав собі обличчя. Не гаючи часу на те, щоб спинити кров, я схопився на ноги й знову побіг, а тепла цівочка струмувала в мене по щоках і підборіддю. Біжачи, я раз у раз заспокоював себе: «Вони трохи відсунули її, поставили в куці, щоб вона не заважала їм ходити по дорозі», — і мчав що було сил. Одночасно з певністю, яка іноді з'являється разом із надмірним переляком, я знав, що надії мої безпідставні і що Машини своєї я не знайду. Мені забивало дух. Думаю, що всю віддаль між вершиною пагорка й галявиною, тобто близько двох миль, я промчав за десять хвилин. А я ж не такий уже й молодий. Дорогою я вголос кляв себе за свою нерозважливість, що так покинув Машину, і через це задихався ще більше. Та крики мої лишалися без відповіді. Жодна жива істота не показалася в місячному світлі.

Прибігши на галявину, я побачив, що найгірші мої побоювання справдилися. Ніде не видно було ані сліду Машини. Коли я опинився перед темними кущами, мене обсіпало морозом. Я наче навіжений оббіг круг галявини, сподіваючись побачити свою Машину в якому-небудь закутку, а тоді раптом спинився й ухопив себе за голову. Наді мною в ясному світлі місяця височів білий блискучий Сфінкс на бронзовому п'єдесталі. Його обличчя, ніби посічене віспою, неначе сміялося з мого розпачу.

Можна було б тішити себе гадкою, що ці маленькі люди заховали мою Машину в якесь безпечніше місце, якби занадто добре я не знав їхньої фізичної і розумової млявості. Це могло означати тільки одне: тут існувала якась невідома сила, що вкрала мій апарат. Я був певний, що він не міг пересунутись у Часі, якщо лише в якійсь іншій добі не було створено такої самої Машини. Конструкція важелів — згодом я покажу вам їх — унеможлиблювала користування Машиною, коли ручки було знято. Виходить, вона могла пересунутися тільки в просторі. Тоді де ж вона може бути?

Якийсь час я був неначе справді божевільний. Пригадую, я шалено бігав між кущами круг Сфінкса й сполохав якусь білу тварину, схожу на маленьку лань. Пригадую також, як пізніше — вночі — бив кулаками по кущах, доки не подряпав у кров усі руки. Нарешті, схлипнувши, я в нестямі почвалав до великої кам'яної будівлі. Простора зала була темна, мовчазна й безлюдна. Я послизнувся на вибоїстій підлозі, упав на один з малахітових столів і мало не скрутив собі в'язів. Тоді я запалив сірника й пішов уздовж заперошених завісок, про які вам казав раніше.

За першою залю була друга, не меншого розміру. Підлогу її вкривали подушки, і на них спало десятків зо двох тих маленьких людей. Гадаю, що друга моя поява, коли я наче виринув із тихого мороку, вигукуючи якісь безладні слова й несучи запаленого сірника, мусила була здивувати їх. Адже в їхній час уже зовсім забули про існування сірників.

— Де моя Машина Часу? — скрикнув я, пхикаючи, немов скривджена дитина, і заходився стягати їх з подушок та трусити.

Моя поведінка, напевно, здалася їм дивною. Дехто сміявся, але більшість мала досить переляканий вигляд. Озирнувшись навколо, я зрозумів, що за даних обставин пробуджувати в них страх була б найбезглуздіша з мого боку річ. Адже, скільки я міг бачити вдень, почуття страху було їм уже невідоме.

Я миттю кинув сірника, збив по дорозі когось із ніг і через величезну ідальню вибіг з будинку. Позад себе я чув вигуки жаху, чув, як дріботіли і спотикалися їхні маленькі ноженята. Не можу сказати, що робив я тої ночі під ясным місячним світлом. Думаю, що через несподіване зникнення Машини, я поводився як божевільний. Я почував себе назавжди відірваним од своїх, почував себе якоюсь дивною твариною в незнаному світі. Напевно, я кидався на всі боки й кляв бога та свою щербату долю. Пригадую, що довга ніч розпачу та жаху страшенно виснажила мої сили. Пригадую, як я зазиравав під кожен кущ і скрізь, де й не могло бути Машини. Пригадую, що в темряві між руїнами я надбибував якісь чудні істоти й не раз торкався їх. Пригадую, нарешті, як лежав на землі біля Сфінкса і у відчай гірко плакав, нарікаючи, що так безглуздо загубив свою Машину, і врешті-решт заснув.

Коли я прокинувся, був уже день. У траві стрибали два горобці так близько, що я міг би дістати їх рукою.

Свіжий ранок додав мені бадьорості. Я сів, силкуючись пригадати, як опинився тут і чого в мене на душі так самотньо й тужно. Свідомість поволі поверталася до мене. При денному світлі дійсність постала переді мною в своєму справжньому вигляді, і свою нічну поведінку я вважав тепер за напад божевілля.

«Припустімо найгірше,— казав я до себе.— Припустімо, що моя Машина зруйнована, може, й загинула. Отже, треба заспокоїтись і набратися терпіння. Я придивлюся ближче до цього народу, дізнаюся, що трапилося з моєю Машиною і чи є змога дістати потрібні матеріали та інструменти, щоб зрештою збудувати нову. Це ж моя єдина надія, нехай і маленька, але все-таки краща, ніж розпука. Та кінець кінцем світ цей чарівний і цікавий. І Машину, мабуть, просто забрали кудись. Тоді й поготів мені потрібні витривалість і терпіння, щоб розшукати сховище й відібрати Машину — силою чи хитрощами».

З цими думками я звівся на ноги й озирнувся, чи не можна де викупатись. Я майже задубів від втоми й був увесь вкритий пилюкою. Ранкова свіжість викликала в мене бажання стати самому чистим і бадьорим. Збудження моє минулося. Тепер я навіть дивувався, чого так розходився вночі. Я пильно оглянув галявину й загаїв чимало часу, розпитуючи, як міг, тих людей, що проходили повз мене. Та вони не розуміли моїх-жестів — вони були або просто дурні, або думали, що я жартую, й реготали від щирого серця. Я ледве стримався, щоб не надавати їм ляпасів по їхніх гарненьких усміхнених обличчях. Безглуздий порив! Але я ще не скорив у собі диявола переляку й сліпого гніву, і він брав гору над розсудливістю.

Густа трава подала мені неабияку допомогу. На півдорозі між п'єдесталом Сфінкса і тим місцем, де я вовтузився з перекинутою Машиною, я знайшов свіжі сліди. Видно було, що біля неї порався хтось з дуже вузькими, як у лівивця, стопами. Це спонукало мене уважно оглянути п'єдестал. Він був зроблений — я, здається, вже казав — з бронзи, але не з суцільної плити, а боки його прикрашали панелі з майстерною різьбою. Я постукав по них. П'єдестал виявився усередині порожнім. Оглянувши панелі уважніше, я побачив, що вони не зливаються з самим п'єдесталом. Ні ручок, ні замкової щілини я не знайшов,

але можливо, що панелі мали правити за двері й відкривалися зсередини. В усякому разі, для мене було ясно, що мою Машину Часу треба шукати в п'єдесталі. Як вона туди потрапила, то вже справа інша.

З-поміж кущів, під квітнучими вітами яблунь, виткнулися голови двох людей у жовтогарячих костюмах. Я всміхнувся до них і на мигах попросив наблизитися. Коли вони підійшли до мене, я жестом показав, що хотів би відчинити бронзовий п'єдестал. Та цей мій жест справив на них дивовижне враження — мені важко навіть пояснити вам, який вираз з'явився на їхніх обличчях. Уявіть собі, що в присутності дуже добре вихованої жінки ви зробили якийсь непристойний жест — вона, певно, подивилася б на вас так само, як вони ото на мене. Можна було подумати, що я страшенно образив їх. Я покликав до себе ще одного дуже симпатичного чоловічка в білому вбранні; наслідки — такі самі. Мені навіть стало трохи ніяково. Та, ви знаєте, Машина була мені конче потрібна, і я зробив ще одну спробу. Коли й цей малюк повернувся до мене спиною, я в три стрібки наздогнав його, закинув йому на шию полу його ж одежі й потяг за собою до Сфінкса. Але на обличчі у чоловічка відобразилися такий переляк і така огида, що я зараз же й відпустив бідолаху.

Та я не міг угамуватися й почав гатити кулаками по панелях. Мені здалося, що я почув у середині п'єдесталу якийсь звук,— точніше кажучи, мені здалося, що хтось захихотів, але, я, напевно, помилився. Тоді я приніс з берега річки здоровенну каменюку й заходився грюкати нею по панелях, доки не розплющив кілька барельєфів і відбив добру частину мідянки. Шум, що я зняв, чути було на мильо навкруги, але ніхто не підходив до мене. Вони лише юрмилися на пагорку, потайки поглядаючи на мою роботу. Втомлений і розлючений, я сів на землю, втупивши очі у Сфінкса. Та я був занадто неспокійної вдачі, щоб довго чекати. Я — справжній європеєць і не можу довго лишатися бездіяльним. Я ладний цілі роки працювати над розв'язанням якоїсь проблеми, але просидіти нерухомо двадцять чотири години — то вже даруйте.

Незабаром я встав і почав походжати між кущами.

«Терпіння! — казав я до себе.— Якщо ти хочеш повернути собі Машину, мусиш дати Сфінксові спокій. Коли вже вони вирішили привласнити її, то знищенням бронзових панелей аж ніяк не зарадиш собі. Якщо ж у них нема

лихих намірів, то ти забереш її назад, як тільки порозумієшся з ними. Сидіти ж тут серед усіх цих незнаних речей і перед цією загадкою — справа безнадійна. Так легко й з глузду з'їхати. Краще придивися до цього світу. Досконало вивчи його: не роби квапливих висновків. Урешті-решт ти таки знайдеш ключ до розгадки».

І раптом я подумав про комізм цієї пригоди. Уявіть лише собі: довгі роки я напружено вчився й працював, аби потрапити в майбутнє, а тепер гарячково прагну вирватись звідти. Я сам приготував для себе найскладнішу й найпевнішу пастку, зроблену будь-коли людиною. І дарма, що я сміявся тільки з самого себе, я не втримався й зайшовся голосним реготом.

Коли я проходив через великий палац, мені здалося, що маленькі люди тепер уникають мене. Може, я й помилявся, а може, це було в зв'язку з моїми намаганнями розбити бронзові панелі. В усякому разі, я майже певний, що вони уникали мого товариства. Я вдав, однак, що не звертаю на це ніякої уваги, почав і сам триматися осторонь, і за день чи два наші стосунки знову налагодились. Я, скільки міг, намагався вивчити їхню мову і провадив далі свої дослідження. Може, мені незрозумілі були деякі тонкощі, але їхня мова, по-моєму, відзначалася надзвичайною простотою: вона складалася з самих іменників та дієслів. Абстрактних понять у ній не було зовсім, у всякому разі, — дуже мало, так само, як і слів з переносним значенням. Речення були короткі, звичайно з двох слів. Складніших вони не здатні були второпати. Думки про свою Машину та про таємницю бронзових дверей у п'єдесталі Сфінкса я вирішив заховати в найдальшій закуток своєї пам'яті. Коли я достатньо пізнаю цей світ, мої знання самі приведуть мене до загадкових дверей. Але почуття, безперечно, зрозуміле вам, не давало мені віддальтись більше як на кілька миль од місця мого прибуття.

VIII. Пояснення

Наскільки я міг судити, скрізь була така сама разюча розкіш, як і в долині Темзи. З кожного пагорба, куди я вибирався, я бачив безліч багатих палаців, нескінченно розмаїтих щодо матеріалу та стилю, буйні хащі завжди зелених рослин, розквітлі дерева й високу папороть. Тут і там вилискувала сріблом поверхня річки, а далі підійма-

лось голубе хвилясте пасмо горбів, що танули в чистій блакиті неба. Повсюди мою увагу привертали численні круглі цямрини, здавалося, дуже глибоких колодязів. Один з них знаходився на стежці, що вела до вершини пагорба, куди я вже піднімався. Як і решта, він був скраю прикрашений бронзою й захищений від дощу невеличким дашком. Сідаючи біля цих цямрин і зазираючи у них, я жодного разу не помітив ні відблиску води, ні відображення запалюваних мною сірників. Але з усіх колодязів долинав якийсь шум, ніби стукіт великої машини: так-так-так; стежачи, як колихалося полум'я сірника, я помітив, що в глибину ями постійно надходить потік свіжого повітря. Я кинув клопоть паперу в один з колодязів; замість того, щоб спускатися повільно, він швидко полетів униз і зник.

Трохи згодом я дійшов висновку, що між цими колодязями і баштами по схилах пагорбів існує якийсь зв'язок, бо й над баштами часто можна було бачити мерехтіння повітря, як то буває жаркого сонячного дня над морським берегом. Зіставивши всі свої спостереження, я вже не мав сумніву, що це — ціла система підземної вентиляції, справжнє значення якої тоді я ще не міг збагнути. Спершу я думав, що вона має санітарне значення. Таке пояснення здавалося досить правдоподібним, але потім виявилося цілком хибним.

Мушу признатися, що я дуже мало дізнався про каналізацію, водопостачання та шляхи сполучення в цьому майбутньому. У деяких утопіях і фантазіях про майбутнє, що їх мені доводилося читати, наведено багато подробиць щодо тогочасних будівель, соціального ладу та іншого. Всі ці деталі легко описати, коли вони існують лише в уяві письменника. Для справжнього ж мандрівника, що, подібно до мене, потрапляє в незнайому дійсність, дізнатися про все за короткий час майже неможливо. Уявіть собі, щб, повернувшись додому, розповідатиме своїм родичам негр, якого з Центральної Африки раптом перенесено до Лондона. Що він знатиме про залізничні акціонерні товариства, суспільні рухи, телефон і телеграф, транспортні контори, пошту тощо? Навіть якби ми й розказали йому про них? Та й знаючи сам, хіба ж він зможе пояснити все це своїм неосвіченим землякам і примусити їх повірити тим оповіданням?! А між негром і сучасною нам білою людиною відстань же куди менша, аніж та, що лежала між мною й людьми Золотої Доби. Я відчував

існування чогось невидимого для мене, що забезпечувало мені всі вигоди, але навряд чи зможу пояснити вам, що саме це було — хіба лише передам загальне враження від якоїсь автоматично діючої організованості.

От, скажімо, поховання. Я ніде не бачив ні крематорію, ні кладовища. Може, вони були десь поза межами тієї округи, де я проводив свої спостереження? Це питання відразу ж зацікавило мене й наштотхнуло на дальші, зв'язані з ним загадки: серед цих людей не було ні старих, ні хворих.

Мушу признатися також, що мої первісні теорії про автоматичну цивілізацію та про занепад людства недовго задовольняли мене. Але нічого кращого я не міг придумати. А суперечності між моїми теоріями й дійсністю я зустрічав на кожному кроці. Величезні палаци правили тільки за притулок для сну та за їдальні. Ніяких машин чи пристроїв я ніде там не бачив. Разом із тим усі ці люди вбиралися в гарний одяг, який, проте, мусить оновлюватись, а їхні сандалі, хоч і нічим не оздоблені, були, однак, зразком досконалих і вишуканих виробів. Так чи інакше, а їх треба було десь і комусь робити. А між тим у цих людей я не помічав ні щонайменшого потягу до праці. Не було там ні крамниць, ні майстерень, але не було нібито й ніякого постачання. Весь час вони тільки бавилися, купалися в річці, півжартома фліртували, їли та спали. Я не міг зрозуміти, на чому тримається такий лад.

А тут ще пригода з Машиною Часу. Щось невідоме заховало її в п'єдесталі Білого Сфінкса. Навіщо? На це я аж ніяк не міг відповісти. А ці безводні колодязі, а ці вентиляційні башти? Я відчував, що мені бракує ключа для розгадки. Я відчував... Як би це вам пояснити? Ну, от уявіть собі, ви знаходите напис чистою англійською мовою, де фрази переплелися з фразами, в яких мова й літери вам зовсім невідомі. Ось як на третій день мого перебування уявлявся мені цей світ вісімсот дві тисячі сімсот першого року.

Того ж таки дня я придбав собі, сказати б, друга. Я сидів на березі й дивився, як на мілині купалося кілька людей. Раптом одного з них схопили корчі, і річка понесла його за водою. Течія там була досить швидка, але більш-менш досвідчений плавець легко подолав би її. Щоб ви краще зрозуміли дивну психіку цих істот, я тільки скажу, що жодна з них і не ворухнулась, щоб допомог-

ти бідолашному створінню, яке тонуло в них перед очима й ледве чутно пищало. Побачивши таке, я миттю роздягся, кинувсь у воду, перехопив його й витяг на берег. Розтерши йому тіло й відновивши кровообіг, я незабаром привів те створіння до тями і з задоволенням пересвідчився, що воно зовсім не постраждало. Та про маленьких людей я був невисокої думки, тому не чекав ніякої вдячності. Але цього разу я помилився.

Трапилося це ранком. Повертаючись після полудня з прогулянки, я знову надібав цю маленьку жінку (бо то, виявляється, була особа жіночої статі). Вона зустріла мене вигуками захоплення й подарувала величезну гірлянду квітів, очевидно, зроблену спеціально для її рятівника. Це створіння зацікавило мене. Може, мене просто гнітила самотність, тільки я дав їй зрозуміти, що високо ціную її подарунок. Якусь хвилину ми сиділи в невеличкій мармуровій альтанці й весело розмовляли, — переважно усмішками. Підкреслена симпатія цієї маленької істоти тішила мене, як могла б тішити дитяча відданість. Ми рвали одне для одного квіти. Вона раз у раз цілувала мені руки, а я також не залишався в боргу. Я спробував поговорити з нею і довідався, що її звать Віна. Що означало це ім'я, було мені невідомо, але, в усякому разі, воно дуже пасувало їй. Так почалося наше приятелювання, що тривало тиждень, а як скінчилося — скажу далі.

Віна була зовсім як дитина. Вона хотіла завжди бути зі мною й не відходила від мене. Я навіть вирішив, що втомлю її тривалою прогулянкою, а потім кину: нехай собі кричить та плаче. Переді мною ж стояли нерозв'язані світові проблеми. «Я прибув у майбутнє, — казав я до себе, — не для того, щоб гаяти час на фліртування». Але коли я трохи випередив її, вона впала у такий розпач, так несамовито кричала та плакала, що я ледве заспокоїв бідолашну. А втім, її присутність надавала мені чимало втіхи. Спершу я вважав її почуття дитячою прихильністю і тільки згодом, на жаль, уже запізно, зрозумів, що значила для неї розлука зі мною. Тоді я не розумів, як багато важить і вона для мене. Завдяки любові, що її ця чарівна істота виявляла в якомусь надзвичайно милому піклуванні про мене, я повертався до Білого Сфінкса наче додому і, зійшовши на пагорбок, починав шукати очима її чепуреньку постать у білому, гаптованому золотом убранні.

Від неї я довідався, що людство ще не позбавилося почуття страху. Вдень вона нічого не боялась і виявляла

до мене зворушливе довір'я. Одного разу в мене виникло бажання злякати її страшними гримасами, але це викликало в неї тільки сміх. Але вона боялася темряви, боялася тіні, боялася кожної чорної речі. Морок жахав її над усе, і це наvertsало мене до дальших міркувань і спостережень. Я помітив, між іншим, що, коли починало сутеніти, ці люди сходились у великі будинки й спали завжди гуртом. Увійти до них поночі без світла — значило страшенно сполохати їх. Я ніколи не бачив, щоб вони ввечері виходили з будинку або щоб спали поодиноці. Та я був такий необережний, що спав окремо від їхньої юрби, не вважаючи на розпуку Віни.

Спочатку Віна хвилювалася, але нарешті її чудна прихильність до мене взяла гору, і останні п'ять ночей нашого знайомства вона спала зі мною, поклавши голову мені на плече. Та я ухилився від головної теми своєї історії, розповідаючи про цю жінку. Здається, напередодні врятування Віни я прокинувся вдосвіта. Спав я неспокійно — мені снилося, що я потонув і що морські анемони своїми тендітними щупальцями торкаються мого обличчя. Здрігнувшись, я розплющив очі, і мені здалося, ніби якась сіривата тварина в ту ж мить шаснула з моєї кімнати. Я намагався заснути знову, та не міг — мене гнітило якесь прикре передчуття. То було ранньої пори, коли речі тільки починають виринати з нічної темряви, коли все навкруги, вимальовуючись досить виразно, здається, проте, ще безбарвним і нереальним. Підвівшись, я спустився у велику залу й через неї вийшов на забрукований плитами майданчик перед палацом. Я подумав: коли вже так, треба скористатися з нагоди й подивитися на схід сонця.

Місяць ще не зайшов, і примерхле його світло, мішаючись з першими проблисками ранку, утворювало якийсь таємничий присмерк. Кущі стояли чорні, земля була сіра, небо — бліде й безрадісне. На пагорбі привиділись мені якісь примари. Піднімаючись схилом, я тричі поглядав пагору і щоразу бачив там білі постаті. Двічі мені здалося, що біле, схоже на мавпу створіння бігло на вершину пагорба, а один раз біля руїни я побачив цілий гурт їх: вони тягли за собою якесь темне тіло. Посувалися вони дуже швидко, і мені не пощастило з'ясувати, куди вони поділися — чи не зникли між кущами. Ви ж розумієте, тоді тільки розвиднялося, мене трусило від холоду, як то завжди буває на світанку, і я не дуже покладався на свої очі.

Нарешті небо на сході почервоніло, денне світло повернуло всьому світові природні барви, і я подався на розвідку. Та ніде не було й сліду тих білих постатей, немов були вони звичайними витворами півтемряви.

— Напевно, мара,— сказав я собі.— Цікаво б знати, з якої вони доби.

Мені спало на думку оригінальне зауваження Аллена¹. Якби кожне покоління, помираючи, залишало по собі привиди,— казав він,— то світ був би сповнений ними вщерть. Згідно з такою теорією, привидів за вісімсот тисяч років мусило б назбиратися безліч, тож і не дивно, коли четверо з них навернулись мені на очі. Та це був лише жарт, який нічого не пояснював, і цілий ранок я думав про ці білі постаті, аж доки врятування Віни не внесло в моє життя певної розради. Напівсвідомо я зв'язував їх з тією білою твариною, яку сполохав, шукаючи першого вечора свою Машину. Товариство ж Віни, хоч і було приємне для мене, не могло, однак, надовго відвернути мої думки від цих загадкових істот.

Здається, я вже казав, що клімат за тої Золотої Доби був значно тепліший від нашого. Не знаю, що саме було причиною цього. Може, сонце стало гарячішим. А може, земля наблизилась до нього. Заведено вважати, ніби сонце з плином часу холоне. Але люди, не обізнані з такими теоріями, як, скажімо, теорія Дарвіна-молодшого², забувають, що планети одна за одною мусять повернутись до центрального світила й упасти на нього. Після кожної такої катастрофи сонце спалахуватиме з новою енергією; отож, можливо, яку-небудь з ближчих до сонця планет уже й спіткала така доля. Та як би там не було, а факт лишається фактом — сонце пекло набагато сильніше, ніж тепер.

Одного дуже гарячого ранку — здається, четвертого за мого перебування там,— шукаючи притулку від спеки й сліпучих променів сонця, я опинився в руїнах величезного будинку неподалік від того палацу, де я спав і харчувався. Пробиваючись між купами каміння, я потрапив до вузької галереї, кінець та бічні вікна якої були завалені кам'яними уламками. Після яскравого сонячного світла я

¹ Чарлз — Г. Аллен (1848—1899) — англійський письменник і природознавець.

² Джордж — Г. Дарвін (1845—1912) — англійський астроном і математик, син Чарлза Дарвіна.

спершу не бачив нічого і посувався вперед навромацки. Перед очима у мене розпливалися якісь кольорові плями, тому що перехід од світла до темряви був занадто різкий. Раптом я прикипів на місці. З мороку на мене дивилася пара очей, у яких відбивалося світло, що проходило знадвору.

Природжений інстинктивний жах перед дикими тваринами охопив мене. Я стиснув кулаки і втупився в очі, що світилися в темряві. Страшно було навіть поворухнутися. Мені спала на думку абсолютна безпечність, серед якої жило тогочасне людство. А тоді я пригадав їхній незрозумілий страх перед темрявою. Трохи отямившись, я ступив крок наперед і заговорив. Голос мій, признатися, був досить хрипкий і помітно тремтів. Моя простягнена рука доторкнулася до чогось м'якого, і зараз же блискучі очі відскочили набік, і щось біле прошмигнуло повз мене. Страшенно переляканий, я все ж таки наважився обернутись і побачив маленьке мавпоподібне створіння з якось дивно нахиленою вниз головою. Швидко перебігши освітленим простором, воно нашттовхнулося на гранітну брилу, відсахнулось і вмить заховалось у чорній сутіні за іншою купою каміння.

Я, звичайно, не міг розгледіти його як слід, але знаю, що було воно тьмяно-білого кольору, мало дивні великі сірвато-червоні очі, а на голові й спині росло в нього біле, як льон, волосся. Істота ця промчала так швидко, що я не встиг навіть помітити, рачкувала вона, чи бігла, дуже низько опустивши руки. Хвилину повагавшись, я пішов за нею до другої купи каміння. Там я нічого не знайшов, але, проблукавши якийсь час у глибокій темряві, натрапив на один із тих круглих, подібних до колодязя отворів, про які я вже говорив; цей отвір був наполовину прикритий поваленим стовпом. «Чи не могло це створіння зникнути в колодязі?» — раптом майнуло мені в голові. Запаливши сірника й глянувши всередину, я побачив маленьке, біле створіння, яке, не зводячи з мене блискучих очей, швидко втікало вглиб. Я весь аж здригнувся; воно було дуже схоже на людину-павука. Створіння це спускалося по стіні, де була ціла низка металевих виступів, що, очевидно, правили за драбину. Догоряючи, сірник обнік мені пальці. Я впустив його, і, коли зацалив новий, маленьке чудовисько вже зникло.

Не знаю, чи довго так я просидів, вдивляючись у глиб колодязя. В усякому разі, я не міг тоді довірити, що то

була людська істота, але поволі правда поставала переді мною дедалі виразніше. Люди на цей час розділилися на два абсолютно різні види: гарненькі діти Горішнього Світу не були єдині наші нащадки, ці біляві нічні потвори — також спадкоємці минулих поколінь.

Згадавши про башти, про мерехтіння повітря над ними, про свою теорію підземної вентиляції, я почав здогадуватися про справжнє їх призначення. Але яку ж тоді роль у моїй врівноваженій схемі життя людства відіграє цей лемур? І яке його ставлення до безтурботності цих прекрасних мешканців Горішнього Світу? І що криється там, у глибині цього отвору? Я сів біля колодязя й почав переконувати себе, що мені, в усякому разі, небезпека не загрожує, і якщо я хочу розв'язати цю незрозумілу загадку, то я мушу спуститися вниз. А проте я страшно боявся навіть зрушити з місця. Поки я отак міркував, повз мене із світла в затінок пробігли двоє гарненьких наземних людей, що наче гралися у кохання. Чоловік гнався за жінкою й обсіпав її квітами.

Побачивши, що я стою біля колодязя і, спираючись на повалений стовп, зазираю всередину, вони дуже стурбувалися. Помічати ці отвори, очевидно, вважалося в них ознакою поганого тону, бо, коли я показав на колодязь і спробував їхньою мовою запитати про нього, люди ці зникли ще більше й одвернулися. Проте мої сірники їх зацікавили, і я спалив кілька штук, щоб забавити їх. Тоді я знову спитав про колодязь, але знову не дістав відповіді й вирішив облишити їх та звернутися до Віни — може, вона скаже щось. Думки мої щодо нового світу зовсім змінилися: всі мої теорії виявилися неспроможні і поступалися місцем для інших. Тепер у мене був ключ до розгадки значення колодязів та вентиляційних башт і до розкриття таємниці білих привидів. Не кажу вже про бронзові панелі під Сфінксом і про свою Машину Часу. Поволі, ще досить невиразно ставали зрозумілішими економічні проблеми, які спершу здалися мені такими незбагненними.

Ось який я зробив висновок. Ясно, що цей другий вид людей жив під землею. Три обставини свідчили, що ті створіння мешкають там, звикли до нового становища і лише зрідка виходять на поверхню землі. По-перше, білясте забарвлення їхнього тіла, властиве більшості тваринам, що живуть у темряві (як, наприклад, риbam із кентуккійських печер). По-друге, великі очі, здатні відбивати

світло,— звичайна прикмета нічних тварин, наприклад, кішки чи сови. І нарешті явний страх перед сонцем, їхня вайлувата, непевна хода, їхня звичка опускати голови, коли на них падає світло. Все це — ознаки надзвичайної чутливості сітківки їхніх очей.

Земля під моїми ногами, мабуть, порита була тунелями, в яких жили представники Нової Раси. Вентиляційні башти й колодязі, порозкидвані скрізь, крім берегів річки, свідчили, як широко розгалужуються їхні ходи. Хіба ж не природно було припустити, що в цьому штучному Підземному Світі і створювали всі ті вигоди, якими розкошувала наземна раса? Думка була така правдоподібна, що я вже більше не сумнівався і почав розмірковувати, як же сталося це роздвоєння єдиної раси. Ви, може, з недовірою поставитеся до моєї теорії, але я сам незабаром переконався, що вона близька до істини.

Мені здавалось, я принаймні цілком виразно бачив, що соціальна різниця між капіталістами й робітниками з плином часу збільшувалася. Тут і лежить ключ до розв'язання всієї проблеми. Вам це, певно, здасться смішним, навіть неймовірним, але на цей шлях ми стали вже за наших часів. І тепер уже дасться взнаки тенденція використовувати для потреб цивілізації підземні простори, що не вимагають особливих прикрас. Маємо, наприклад, Лондонський метрополітен, будують нові підземні електричні залізниці, попід землею прокладають шосейні шляхи, відкривають ресторани та майстерні, і кількість їх невпинно зростає. Очевидно, думав я, ця тенденція усе посилювалася, аж доки промисловість остаточно втратила право перебувати під сонячним світлом. Щодалі вона все більше занурювалася у землю, там будували величезні фабрики та заводи, доки... Та й тепер, хіба який-небудь робітник в Іст-Енду не живе в умовах, що фактично не дають йому змоги використовувати всі вигоди земної поверхні?

Знову ж таки багаті люди,— безперечно, завдяки своєму витонченому вихованню і прірві, що відділяє їх від брутальних злидарів,— багаті люди, кажу, намагаються відмуруватись від мас, і через це значні простори землі стають неприступні для більшості населення. Тепер у такому становищі вже половина найкращих місць навкруги Лондона. Прірва між багатіями й бідняками ставатиме все ширшою, бо вища освіта вимагатиме забагато часу та грошей, і люди заможні плекатимуть у себе дедалі витончені звички... Взаємини класів, що тепер подеколи призво-

дять до мішаних шлюбів і які дещо гальмують розподіл людського роду на два окремих види, з часом траплятимуться рідше й рідше. Отже, кінець кінцем на землі лишаться самі заможні, що житимуть у розкошах, прагнучи лише краси та комфорту, а під землею — незаможні, що не матимуть нічого, робітники, примушувані повсякчас при звичаюватись до підземних умов свого існування. Живучи там, їм, безсумнівно, доведеться платити, і платити чимало, за провітрювання своїх печер. Непрестосовані до нового життя або ті, що мають бунтівливу вдачу, мусять померти. Але нарешті все врівноважиться, і підземні мешканці настільки звикнуть до нових умов існування, що будуть, по-своєму, не менше щасливі, ніж їхні володарі на поверхні землі. Цим, на мою думку, пояснювалася витончена врода одних і блідість других.

Великий тріумф Людства, про який я мріяв, набув тепер у моїй уяві зовсім інших форм. Це не був, як я гадав, тріумф морального вдосконалення й загальної співпраці. Натомість утворилася справжня аристократія, озброєна всіма здобутками науки, аристократія, що доводила до логічного кінця нашу сучасну індустріальну систему. Ця перемога була не над самою природою, а й над нашим ближнім, над людиною. Така була моя теорія. Я не мав напохваті утопічних романів, що ними міг би керуватися. Може, пояснення мої цілком помилкові, але я таки думаю, що вони найправдоподібніші. Припустивши це, я мусив визнати, що цивілізація, досягши zenіту, йшла тепер до свого заходу. Надмірна забезпеченість володарів світу призвела їх до змиршавіння й зледачіння, до виродження. У цьому я пересвідчився на власні очі. Яку еволюцію пройшли Підземні Мешканці, я не знав, але скільки бачив морлоків (так, до речі, їх називали), то мав підстави гадати, що в них тип людини зазнав ще більших змін, ніж в елоях — вродливій расі, з якою я вже познайомився.

Тут переді мною знову постало питання: навіщо взяли морлоки мою Машину Часу. Бо я був певний, що то вони її забрали. Невже елої — вища раса — не можуть примусити їх повернути мені Машину? І чого вони так бояться мороку? Я почав розпитувати про підземний світ Віну, та нічого не добився. Спершу вона вдавала, що не розуміє моїх запитань, а потім відмовилась відповідати на них. Вона тремтіла так, ніби її жахала навіть сама тема розмови, а коли я став напосідати, вибухнула плачем. Окрім

моїх власних, це були єдині сльози, які я бачив у Золотій Добі. Помітивши їх, я зараз же перестав згадувати про морлоків і намагався поводити себе так, щоб з обличчя Віни зникли ці сліди людських почуттів. Минуло небагато часу, і вона вже сміялася та плескала в долоні, коли я врочисто запалив перед нею сірника:

ІХ. Морлоки

Вам може здатися дивним, що тільки через два дні навважився я почати знову свої пошуки в тому напрямі, де, очевидно, лежав ключ до розгадки. Ці тьмяно-бліді тіла викликали в мене непереможний страх. Колір їхньої шкіри був такий, як у черв'яків або в якихось інших істот, що зберігаються заспиртовані по наших музеях. До того ж вони були бридко холодні на дотик. Можливо, моє почуття страху частково пояснювалось симпатією до елоїв, чия відраза до морлоків поступово передавалася й мені.

Наступної ночі я спав погано — може, занедужав. Мене мучили сумніви і раз чи два охоплював безпричинний, божевільний жах. Пригадую, що я безгучно прокрався до великої зали, де в світлі місяця спали маленькі люди, — тієї ночі Віна спала серед них, — і трохи заспокоївся в їхньому товаристві. Мені спало на думку, що за кілька днів скінчиться остання чверть місяця, ночі стануть темні, і ці бридкі підземні створіння, ці білуваті лемури, ці нові черв'яки, які змінили колишніх, з'являтимуться серед нас частіше. Наступні два дні я відчував неспокій, як людина, що все відволікає невідкладну справу. У мене не було сумніву, що поверну свою Машину тільки тоді, коли сміливо розкрию таємниці Підземного Світу, але мені бракувало відваги піти назустріч тим таємницям. Якби я мав товариша, то все було б значно легше. Але я був жахливо самотній, і думка лізти в морок колодязя лякала мене. Не знаю, чи здатні ви зрозуміти мої почуття, але мені повсякчас здавалося, ніби за спиною мені загрожує якась небезпека.

Мабуть, оцей неспокій, оця непевність і примушували мене з кожним разом усе далі й далі вибиратися в розвідку. Якось пішовши в південно-західному напрямі до гористої місцевості, що зветься тепер Ком-Вуд, я угледів оддалік, там, де лежить сучасне місто Бенстер, велику

зелену будівлю, не подібну своєю формою до тих, що я бачив доти. І вона була більша розмірами за будь-яку іншу. Фасад був оздоблений на східний лад: пофарбований у блискучі блідо-зелені та зелено-блакитні кольори китайської порцеляни. Така різниця в зовнішньому вигляді, очевидно, була зумовлена якимось особливим призначенням будівлі, і я вирішив докладно оглянути її. Та наставав вечір, я був уже втомлений довгими мандрями і відклав огляд на завтра. Я повернувся назад, до пестошів маленької привітної Віни.

Вранці, проте, я зрозумів, що моя зацікавленість Палацом із Зеленої Порцеляни значною мірою була самообманом: просто вона давала мені змогу відкласти ще на день екскурсію, якої я так боявся. Тоді я вирішив, що зволікати більше не можна і того ж таки дня пробрався до колодязя біля руїн з граніту та алюмінію.

Маленька Віна подалася зі мною. Дорогою до колодязя вона весело танцювала, але коли ми підійшли до нього і я перегнувся через цямрину й зазирнув униз, страшенно захвилювалася.

— До побачення, Віночко! — я поцілував її, нахилився до отвору й почав обмацувати виступи на стінах. Відверто кажучи, я поспішав, бо боявся, що рішучість зрадить мене. Спершу Віна лише дивувалася, а тоді з жалібним криком кинулася до мене й заходилась тягти назад своїми маленькими рученятами. Думаю, що її втручання тільки змусило мене довести справу до кінця. Я відштовхнув її, може, навіть трохи брутально, і за секунду був уже в колодязі. Перекривлене жахом обличчя Віни схилилося над отвором. Щоб заспокоїти її, я всміхнувся, але зараз же глянув униз — доводилось уважно придивлятися до непевних виступів, за які я чіплявся.

Колодязь, куди я поліз, був ярдів двісті завглибшки. Спускатися треба було по металевих виступах у стінах колодязя, пристосованих для істот, набагато менших і легших за мене. Через це я скоро втомився... але не тільки втомився. Один із металевих виступів зігнувся під моєю вагою, і я мало не полетів у чорну безодню. Якийсь момент я висів на одній руці і надалі вже не наважувався спинятися для відпочинку. Дарма що боліли руки й спина, я спускався прямо сходинками якомога швидше. Наді мною, в отворі колодязя, в темній блакиті неба сяяла зірка і чорною тінню вимальовувалась голівка Віни. Ступін машин унизу ставав дедалі чутніший і неприємніший.

Все, крім маленького кружала вгорі, було зовсім чорне. Коли я знову підняв голову, Віни вже не було видно.

Самопочуття моє було жахливе. Я навіть хотів був повернути назад, так і не дослідивши Підземного Світу. І все-таки спускався далі. Нарешті мені пощастило: праворуч я ледь розрізнув якийсь невеличкий отвір у стіні. Я вліз туди й опинився у вході до вузького підземного тунелю, де можна було лягти й перепочити. Це було саме вчасно. Руки мої пашіли, спина нила, я тремтів, боячися, що ось-ось зірвуся. До того ж непроглядний морок дуже впливав на мої очі. Повітря було сповнене гудінням машин, що накачували в колодязь повітря.

Не знаю, чи довго я так пролежав. Привів мене до тьми дотик чиеїсь маленької руки, що обмацувала моє обличчя. Я миттю схопився, запалив сірник і побачив три білі постаті, подібні до тієї, що я бачив уже колись серед руїн. Вони вмить відсахнулися від світла: морлоки, як я вже казав, постійно жили в цілковитій темряві і в них були величезні очі, що відбивали світло, як зіниці глибоководних риб. Звичайно, вони бачили мене в цьому мороці і, наскільки я помітив, зовсім не боялися мене. Так, коли я запалив сірник, вони кинулися тікати й поховалися в чорних западинах та тунелях, звідки тільки блищали їх дивні очі.

Я пробував заговорити з ними, та їхня мова, очевидно, відрізнялася від мови елоїв, і я мусив покладатись лише на власні сили; в мене знову майнула думка тікати, навіть не починаючи своїх досліджень. Проте я сказав собі: «Це твій обов'язок» — і навромацки рушив тунелем далі. Шум машин чувся ще виразніше. Нарешті стіни розступилися. Я запалив сірник і побачив, що опинився в просторій склепінчастій печері. Я не встиг її роздивитися всю, тому що сірник скоро погас.

Побачив я, звісно, небагато. З темряви виступили обриси чогось подібного до величезних машин, що відкидали чудернацькі тіні, під захист яких поспішили втекти примарні морлоки. Між іншим, у печері було дуже душно і тхнуло свіжою кров'ю. Трохи далі стояв маленький стіл з білого металу, на якому лежало щось наче м'ясо. Отже, морлоки, виявляється, були м'ясоїдні! Пам'ятаю, що тоді мене здивувало: м'ясом яких тварин вони харчуються. Усе я відчував і бачив дуже неясно: і важкий запах крові, і величезні тьмяні тіні, і ці огидні постаті, що, причаївшись у затінках, чекали, коли знову западе морок. Аж

ось сірник мій, догоряючи, обпік мені пальці й упав з рук, блимнувши в темряві червоною цяткою.

З того часу я не раз думав про те, як погано був підготовлений до такої подорожі. Вирушаючи на Машині Часу, я був безглуздо впевнений, що люди Майбутнього випередили нас у всьому. В мене не було ні зброї, ні ліків, ні тютюну, а курити мені часом хотілося страшенно, — навіть сірників я не взяв у достатній кількості. Та й про фотоапарат не подумав. А можна було б зафіксувати цей Підземний Світ і на дозвіллі уважно його роздивитися. Тепер же зі мною була лише та зброя, якою обдарувала мене природа, — руки, ноги й зуби. Ці засоби самозахисту та ще чотири останні сірники — ото й усе, що в мене залишалось.

Іти далі в темряві, серед цих машин, я боявся, — я ж тільки зараз побачив, що мій запас сірників кінчається. Мені ніколи й на думку не спадало бути ощаднішим, і я спалив їх не менше як півкоробки, вражаючи елоїв, для яких огонь був новина. Я стояв, замислившись, з цими чотирма сірниками в руках, коли це відчув, як чиїсь тонкі пальці пройшли по моєму обличчю. На мене війнуло якимось смородом. Мені здалося, що я чую дихання цілого натовпу цих жахливих маленьких створінь. Я відчув, як хтось обережно намагається відібрати в мене сірники, а чиїсь руки тягнуть мене ззаду за одягу. Неприємно було відчувати, що ці невидимі істоти обмацують тебе. І тоді в темряві я раптом усвідомив, що мені не збагнути їхніх намірів та вчинків. Я крикнув на них так голосно, як тільки міг. Вони відскочили назад, а потім, я виразно чув, як почали знову наближатися і, осмілівши, стали тягти мене назад, про щось перешіптуючись між собою. Я затремтів і, майже не тямлячись, скрикнув удруге. Цього разу вони перелякалися менше і, якимось дивно хмикаючи, немов сміючись, знову підійшли до мене. Признаюся, мене охопив жах. Я вирішив запалити ще одного сірника і тікати під захистом світла. Так я й зробив. Запаливши ще клапоть паперу, що знайшовся у мене в кишені, я відступив до вузького тунелю. Та коли ввійшов туди, мій вогонь погас, і я почув, як у темряві, наче листя на дереві, зашелестіли морлоки. Вони кинулись за мною, їх кроки лунали тихо й часто, немов дощові краплини.

За хвилинку мене схопило кілька рук, силкуючись відтягти назад. Я запалив другого сірника й помахав ним перед самими їхніми обличчями. Ви не можете й уявити

собі, які то були бридкі, нелюдські обличчя — бліді, без підборідь, а сірувато-червоні очі великі, блискучі й без повік. Як витріщилися вони на мене, засліплені й здивовані! Та я не мав часу роздивлятися, запевняю вас. Я відступив ще і, коли погас другий сірник, запалив третього, що догорів саме тоді, як я дістався до отвору колодязя. Я трохи перепочив, бо мені аж млосно ставало від невпинного стукоту помпи вниз. Тільки я взявся за виступ, як мене в ту ж мить схопили за ноги й силоміць потягли назад. Я черкнув останнім сірником... він зараз же й погас. Та руки мої були вже на виступах, і, шалено відбиваючись ногами од морлоків, я мерщій подерся вгору. Вони стояли внизу і, блискаючи очима, стежили за мною. А якийсь малий негідник деякий час навіть переслідував мене, мало не стягнувши з моєї ноги черевика.

Дорога нагору здалася мені нескінченною. Коли лишилося пролізти десь двадцять-тридцять футів, мене почало нудити, і я ледве оволодів собою. Останні кілька ярдів були найжахливіші. Декілька разів голова в мене йшла обертом, і я вже думав, що падаю. Нарешті я таки якось вибрався з колодязя, хитаючись пройшов через руїни, вийшов на сліпуче сонячне світло і впав долі. Навіть сама земля здалася мені тут чистою та запашною. Пригадую, як Віна цілувала мені руки та обличчя, як навколо лунали голоси інших елоїв... І тут я знепритомнів.

Х. Коли настала ніч

Тепер моє становище погіршилося. Якщо не враховувати хвилини відчаю в ту ніч, коли я загубив Машину, мене ще підтримувала надія на втечу з майбутнього світу, але мої нові відкриття похитнули її. До цього часу я вважав, що на заваді мені стоять тільки дитяча безпосередність тих маленьких людей та ще якась невідома сила, яку неважко буде подолати, як тільки я познайомлюся з нею. Тепер же виникла нова перешкода — морлоки, ці злісні, нелюдські створіння. Я інстинктивно зненавидів їх. Раніш у мене було відчуття людини, що впала в яму й думає лише про те, як вибратись із неї. Тепер я почував себе звіром у пастці, до якого наближається ворог.

Цим ворогом, як не дивно, була нічна темрява під час нового місяця. Страх перед нею збудила в мені Віна своїми спершу мало зрозумілими натяками про темні ночі.

Неважко було здогадатися, що означають її слова. Щербатий місяць дедалі танув, а морок ночі ставав усе глибшим і тривалішим. Тепер я хоч частково зрозумів, чому наземні люди так бояться темряви. Я намагався розгадати, які ж мерзенні діла творять морлоки в безмісячні ночі. Тепер я переконався, що й друга моя гіпотеза не відповідає дійсності. Може, мешканці Горішнього Світу і були колись привілейованим класом, а морлоки — їхніми покірними слугами, та це давно вже минулося. Два види людського роду, що утворилися внаслідок еволюції суспільства, переходили, може, й зовсім перейшли, до нових взаємин. Елої, подібно до королів з дому Каролінгів¹, виродились у гарненьких нікчем. Вони розкошували на поверхні землі тільки з ласки морлоків, що, живучи незліченними поколіннями під землею, призвичаїлися там і вже не могли терпіти денного світла. Морлоки одягали їх, задовольняли всі їхні потреби лише тому, що вже звикли працювати на них. Вони робили це так само підсвідомо, як кінь, стоячи на місці, б'є копитом, або людина радіє впольованій дичині. Звички, основа яких давно зникла з життя, за інерцією існували далі. Але для мене було ясно, що колишні взаємини тепер змінилися на протилежні. Немезіда вже занесла меч над головою цих тендітних істот. Багато століть, тисячі поколінь тому, людина позбавила свого ближнього щастя та сонячного світла. А тепер цього покривдженого брата неможливо було впізнати. Елої розпочинали заново вчитися науки життя — вони знову відчули Страх. І раптом перед моїми очима постали ті шматки м'яса, що я бачив під землею. Дивно, чого це вони згадалися мені — я ж і не думав про те, наче хтось збоку навів мені цей спогад. Я намагався пригадати, як виглядало те м'ясо. Щось тут було знайоме, але що саме, я ще не міг сказати. Між цими маленькими безпорадними перед темрявою людьми і мною була величезна різниця. Я народився за нашої доби, за доби розквіту людської раси, коли Страх не сковує людину, а таємниця втратила свої чари. Я, в усякому разі, міг захистити себе. Не гаючи часу, я вирішив знайти яку-небудь зброю й розшукати безпечне місце для ночівлі. Маючи такий притулок, я знову буду ставитися до цього дивного світу,

¹ Каролінги — династія франкських королів. Після смерті Карла Великого, найвідомішого представника цієї династії, держава Каролінгів занепадала.

з впевненістю, яка в останні ночі починала вже покидати мене. Я знав, що не засну тепер, доки не переконаюся, що ніяка небезпека не загрожує мені. Від самої згадки про те, як вони обмацували моє обличчя, мене пройняв мороз.

Вдень я пішов блукати долиною Темзи, але ніде не знаходив місця, куди морлоки не змогли б дістатися. Від таких спритних істот — досить хоча б згадати, як вправно вони спускаються в свої колодязі, — жодне дерево й жодна будівля не може бути надійним захистом. Тут я подумав про високі башти й блискучі стіни Палацу з Зеленої Порцеляни і ввечері, посадивши на плече Віну, подався до пагорбів, що маячили на південному заході. Я гадав, що до цього палацу миль сім-вісім, але насправді виявилося близько вісімнадцяти. Уперше я побачив цей палац одного туманного дня, коли віддаль завжди здається меншою. А тут, як навмисно, у мене ще зламався підбор на одному з черевиків, і цвях в'їдався в п'яту: то були старі розтоптані черевики, які я носив удома. Отже, я ще й накульгував. Сонце вже зайшло, коли на ясно-жовтому небі постав темний силует палацу.

Віна спершу зраділа, що я несу її, та згодом попросила спустити на землю й бігла поруч зі мною, зриваючи квітки й запихаючи їх мені до кишень. Мої кишені завжди дивували Віну, і нарешті вона вирішила, що то була своєрідна ваза для квітів. Принаймні використовувала вона їх тільки для цього... До речі, перевдягаючись, я знайшов у ній...

(Мандрівник у Часі замовк, засунув руку в кишеню й поклав на стіл дві зів'ялі квітки, подібні до нашої білої мальви. Потім знову почав розповідати).

— Було вже поночі, а ми все ще йшли схилом у напрямі до теперішнього Вімблдона. Віна стомилася й хотіла повернути назад до будинку з сірого каменю. Я показав їй на башти Палацу з Зеленої Порцеляни й спробував на мигах пояснити, що ми знайдемо там цілком певне сховище від страху.

Ви знаєте, яка врочиста тиша облягає світ, коли починає сутеніти? Навіть листя на дереві не шелесне. На мене те вечірнє безгоміння завжди навіює невизначне почуття якогось очікування. Небо було далеке й чисте, і лише на обрії видніло кілька смугастих хмарин. Оце саме очікування викликало в мені зараз жах. У сутині вечора мої почуття якось ніби загострилися. Мені здавалося навіть,

що я відчуваю порожнечу під ногами і бачу крізь землю морлоків, які метушаться в своєму мурашнику, чекаючи, коли впаде ніч. Мені вже здавалося, що мою появу у їхньому лігві вони сприйняли як оголошення війни. І навіщо забради вони мою Машину Часу?

Ми тихо просувалися вперед, а присмерки поволі переходили у ніч. Синя далечінь потемнішала. На небі одна за одною спалахували зірки. Земля стала тьмяно-сіра, дерева — чорні. Страх і втома збороли мою супутницю. Я взяв Віну на руки, почав її заспокоювати і пестити. Вона обхопила мене за шию, притулилася личком до мого плеча й заплющила очі. Довгим схилом зійшли ми в долину, і у темряві я трохи не впав у маленьку річку. Перебрівши її, я видряпався на протилежний берег долини, проминув кілька будинків і якусь статую, схожу на Фавна, тільки без голови. Тут також росли акації. Досі я ніде не бачив морлоків, але ж було ще рано і найтемніші години — перед сходом місяця — ще не настали.

З вершини сусіднього пагорка я побачив темне пасмо лісу і зупинився, не знаючи, що його робити. Праворуч і ліворуч був суцільний ліс. Виснажений утомою, відчуваючи пекучий біль у п'яті, я обережно спустив Віну з плеча і сів на траву. Палацу з Зеленої Порцеляни я вже не бачив і не знав, чи в тому напрямі йду. А які небезпеки могли чекати на мене в лісі? Крізь густі віти дерев не доходило, мабуть, і мерехтіння зірок. Якщо б і не загрожувало мені нічого — я відганяв навіть саму думку про це, — там все-таки було досить коріння, щоб спіткнутися, і стовбурів дерев, щоб розбити голову. До того ж я був у край змучений денними пригодами і вирішив не йти в ліс, а перебути ніч на відкритому місці.

На моє щастя, Віна швидко заснула. Я обережно закутав її в свою куртку, сів поруч і став чекати, коли зійде місяць. На галявині було затишно й тихо, а з мороку лісу долинав якийсь шурхіт. Ніч була надзвичайно ясна, і в мене над головою сяяли зорі. Їхнє мерехтіння заспокоювало мене. Між іншим, усі старі сузір'я позникали протягом такого довгого часу: вони набули нових обрисів, дякуючи тим повільним переміщенням зірок, які стають відчутними лише через багато поколінь. Тільки Молочний Шлях здавався все тим самим споконвічним потоком зоряного пилу. На півдні з'явилася нова для мене червона зірка, яскравіша за наш блідий Сіріус. А між цих

іскристих п'яток привітно й лагідно, наче усміхнене обличчя давнього друга, сяяла якась планета.

Глянувши на ті зірки, я раптом відчув, які мізерні мої клопоти та й взагалі уся земна метушня. Я думав про безмежні простори, що відділяють нас од зірок, про поступ небесних тіл з невідомого минулого до невідомого майбутнього. Я думав про ті велетенські кола, які описує у просторі вісь землі. Поки я мчав на своїй Машині, вона описала їх лише сорок разів. І за цей час уся діяльність, усі традиції, складна організація, народи, мови, літератури, людські поривання, навіть сама пам'ять про Людину, яку я знав раніше,— усе це безслідно зникло. Натомість з'явилися нові тендітні істоти, що забули про своє високе походження, і білуваті створіння, які так лякали мене. Тоді я подумав про Великий Жах, що лежав між двома видами людського роду, і аж здригнувся, збагнувши раптом, що то за м'ясо бачив у морлоків. Але ж це було б занадто жахливо! Я глянув на маленьку Віну, що спала поруч зі мною, на її світле обличчя, ясне, як зіронька, і одразу ж відігнав від себе цю думку.

Цілу довгу ніч я намагався не думати за морлоків і, аби скоротити час, почав шукати на небі сліди старих, знайомих сузір'їв. Небо було чисте, і лише зрідка пробігала по ньому легенька хмаринка. Кілька разів я вже мало не заснув. Нарешті, коли я зовсім знесилів, небо на сході почало яснішати, ніби відбиваючи якесь безбарвне полум'я, і незабаром на ньому з'явився наш старий, блідий місяць з маленькими рижками. А слідом за ним, наздоганяючи й перемагаючи його своїм сяйвом, зайнялася тьмяна зоря, що ставала дедалі рожевіша й тепліша. До нас не наближався жоден морлок,— та тої ночі я, власне, й не бачив їх на пагорку. У світлі оновлюваного дня всі нічні страхи здавалися мені безпідставними. Я підвівся. Нога в черевіку без підбора спухла, п'ята аж горіла. Тоді я знову сів, роззувся й викинув свої черевіки.

Я збудив Віну, і ми з нею ступили в ліс, тепер зелений і привітний, а не чорний і загрозливий, як уночі. Декілька знайдених плодів угамували наш голод. Невдовзі нам почали траплятися ці гарненькі наземні люди. Вони сміялися й танцювали під ясним сонцем так весело, ніби в природі й не існувало ночей. Мені знову спало на думку бачене в морлоків м'ясо. Тепер я не мав уже сумніву, звідки воно взялося, і від щирого серця пожалів цей кволий струмочок, що залишився від потужного колись пото-

ку людства. Певно, у далекому минулому сталося так, що морлокам забракло їжі. Може, вони якийсь час харчувалися пацюками або якою іншою поганню. Адже і в наш час людина не така вже вибаглива щодо харчів, як була колись, — мавпа, скажімо, значно вибагливіша. Наша огида до м'яса людського — зовсім не такий уже закоренілий інстинкт. Значить, оті нащадки людей... Я намагався глянути як учений. Врешті-решт морлоки набагато менше схожі на людей і набагато віддаленіші від нас, ніж канібальські предки чотири тисячі років тому. І свідомості, яку обурювало б людоджерство, у них давно вже не існує. Чого, власне, мені хвилюватися? Елої, очевидно, просто худоба, і морлоки, наче мурахи тлю, розводять їх собі на їжу; може, навіть підгодовують їх... А Віна безтурботно бігала круг мене, витанцьовуючи.

Тоді я почав заспокоювати себе, кажучи, що той жах є кара за людське себелюбство. Люди жили в розкошах, добре знаючи, що добробутом завдячують праці своїх братів. Вони виправдовували себе неминучістю такого ладу, аж ось прийшов час — і та ж таки неминучість обернулася проти них. Я навіть — на зразок Карлейля¹ — намагався збудити в собі зневагу до цієї звироднілої аристократії, але даремно. Хоч як змиршавіли елої розумово, в них, проте, збереглося багато людського, і я відчував симпатію до них, поділяв їхні страхи й шкодував, що вони так занепали.

На той час я ще не знав як слід, що мені робити. Передусім я мав знайти собі безпечний притулок і подбати про якусь металеву чи кам'яну зброю. То було конче необхідно. Далі я сподівався винайти якийсь спосіб здобувати вогонь, щоб завжди мати змогу запалити смолоскип, — це ж було б найкращою зброєю проти морлоків. Згодом я мусив якимось способом розбити бронзові панелі під Білим Сфінксом — я вже подумував змайструвати тарап.

Я був певний, що, якби мені пощастило пройти крізь ті двері, та ще й з вогнем у руках, я знайшов би свою Машину і міг би вибратись із цього Майбутнього. Навряд чи морлокам вистачило сил затягти її дуже далеко. Віну я вирішив забрати з собою, повертаючись у наш час. Обмірковуючи всі ці плани, я все простував до палацу, який обрав собі за оселю.

¹ Томас Карлейль (1795—1881) — англійський історик і есеїст.

XI. Палац із Зеленої Порцеляни

Опівдні ми підійшли до Палацу з Зеленої Порцеляни. Він був незаселений і лежав у руїнах. У вікнах лише подекуди zostалися шибки, а на землі валялися великі шматки зеленої облямівки, що повипадали з поіржавілих металевих рам. Палац стояв на моріжку, на вершині високого пагорба. Перед тим як увійти до будівлі, я глянув у північно-східному напрямі й дуже здивувався, побачивши щось ніби гирло річки, а може, й затоку там, де, на мою думку, мусили колись бути Вондсворт і Беттерсі. І тоді я подумав, які зміни могли статися за цей час із морськими істотами, але розмірковував про це недовго.

Як виявилось, палац і справді був із порцеляни. На фасаді його виднівся якийсь напис невідомою мовою. Мені спало на думку, — наївний же я був! — що розібрати цей напис могла б допомогти мені Віна, та вона, а це було дуже прикро, не мала ніякого уявлення про письмо. Здається, я вбачав у ній більше людського, ніж вона на те заслуговувала, мабуть, тому, що ставилася вона до мене занадто по-людському.

Величезні половинчасті парадні двері палацу були розламані і стояли отвором, а за ними, замість звичайного вестибюля, ми побачили довгу галерею, освітлювану збоку вікнами. З першого ж погляду це нагадало мені музей. Паркетну підлогу вкривав грубий шар пилюки; під таким же сірим покриттям лежали рядами найрізноманітніші речі. Посеред галереї стовбичила якась дивна висхла фігура — очевидно, нижня половина велетенського кістяка. По його кривих ногах я здогадався, що то була давно вимерла тварина, з роду мегатеріїв. Долі, поряд з нею, в густій пилюці лежали череп і верхня частина скелета. На тому місці, куди з продірявленого даху стікала вода, валялися зовсім зотлілі кістки. Далі ми знайшли велетенський скелет бронтозавра. Це підтверджувало моє припущення, що тут був музей. Під стіною галереї були наче якісь перекошені полиці; обтрусивши з них пил, я впізнав старі, знайомі засклені шафи наших часів. Видно, вони були герметично закриті, бо речі тут збереглися добре.

Мені стало ясно, що ми знаходилися серед руїн велетенського музею, схожого на Південно-Кенсінгтонський, але побудованого значно пізніше. Тут, очевидно, був відділ палеонтології, дуже багатий на викопні тварини. На

жаль, неминучий процес розкладу, хоч і позбавлений, завдяки знищенню бактерій та грибків, дев'яноста відсотків своєї сили, поволі, але неухильно нищив ці скарби. Тут і там я бачив сліди перебування в музеї маленьких людей — деякі з експонатів було поламано, а деякі понанізувано на очеретини. Подекуди вітрини понищено. То була, як я гадав, робота морлоків. Навкруги стояла тиша. Порох притишував звуки наших кроків. Віна, яка тим часом бавилась, катаючи по нахиленому склу вітрини морського їжака, підійшла до мене, зупинилась поруч і тихенько взяла за руку.

Цей пам'ятник зниклої інтелектуальної доби так вразив мене, що спершу я й не подумав про користь, яку міг би мати з нього. Я навіть на якийсь час забув про свою Машину Часу.

Судячи по розмірах, у Палаці з Зеленої Порцеляни повинна була міститися не тільки палеонтологічна галерея. Може, в ньому був і історичний музей, а може, навіть і бібліотека. Для мене в моєму становищі це було б багато цікавіше, ніж геологічна виставка часів занепаду. Оглядаючи далі Палац, я натрапив на коротку галерею, що йшла під прямим кутом до першої. Тут, певно, були мінералогічні колекції, і шматок сірки відразу навів мене на думку про порох. Проте я ніде не міг знайти й сліду селітри або яких інших азотнокислих солей. Безсумнівно, вони розпорошилися вже багато віків тому. Але сірка не давала мені спокою й наvertала до всіляких міркувань. Решта речей у цій галереї, дарма що в цілому вони збереглися найкраще, не викликала в мене великого інтересу. Я не фахівець-мінералог і тому подався до іншого напівзруйнованого крила будівлі, що йшло рівнобіжно з першим. Воно, очевидно, було призначене для натуральної історії, але всі експонати поцсувалися так, що впізнати їх було неможливо. Кілька поморцених і почорнілих залишків того, що колись було опудалами тварин, висохлі мумії в посудинах, колись повних спирту, брунатний пил спорохнілих рослин — оце й усе. Шкода! Бо я хотів би простежити етапи, якими йшло підкорення тваринного світу владі людини. Далі ми вступили до величезної, дуже темної галереї, підлога якої спускалася вниз від того краю, з якого ми ввійшли. Зі стелі звисали білі кулі; деякі з них були розбиті. Я здогадався, що галерея ця колись мала штучне освітлення. Тут я вже був більше у своїй сфері. По обидва боки галереї височіли громаддя

якихось машин, покритих іржею і поламаних, але деякі з них були ще в досить пристойному стані. Ви знаєте мій нахил до механіки і не здивуєтеся, коли я скажу, що мені закортіло походити серед цих машин — а надто тому, що більша частина їх вразила мене своєю новизною та незрозумілістю, і я міг лише неясно здогадуватись про їхнє призначення. Мені спало на думку, що, коли б я зміг розібратися в усіх цих механізмах, у мене в руках була б непогана зброя проти морлоків.

Раптом Віна так щільно притислася до мене, що я аж здригнувся. Якби не вона, я й не помітив би, що підлога стає дедалі похилішою. Той кінець галереї, через який ми ввійшли, був ще понад землею й освітлювався кількома вузькими вікнами. В міру нашого просування земля ніби підіймалася та затуляла вікна, і нарешті позалишалися тільки невеликі щілини, як в Лондоні перед півпідвалом, крізь які ледь-ледь пробивалося світло. Захопившись огляданням машин, я й не помітив, що світла ставало все менше, і тільки дотик Віни повернув мене до дійсності. Тоді я спинився й побачив, що далі галерея в глибокому мороці. Пилу на підлозі вже поменшало, і лежав він не таким рівним шаром. В напрямі до темного кінця галереї на ньому вирізнялися сліди маленьких вузьких ступень. У мене знову з'явилося відчуття безпосередньої близькості морлоків. Я зрозумів, що, вивчаючи машини, тільки гаю час. Було вже далеко по полудню, а я не мав ще ні зброї, ні притулку, ні засобу забезпечити себе вогнем. І знову з темної далечини галереї до мене долинув той самий дивний стугін і шум, який я вчора чув у колодязі.

Я взяв Віну за руку. Але тут у голові в мене майнула нова думка, я облишив Віну й повернувся до одної з машин. На ній стирчав важіль, подібний до тих, що бувають на залізничних стрілках. Ступивши на підніжок, я обіруч ухопився за цей важіль і щосили натиснув на нього. Віна, залишившись сама, почала гірко плакати. Розраховув я досить правильно, бо за хвилину важіль таки зламався, і я вернувся до Віни, маючи в руках палицю, придатну, щоб розстроцити черепа першому-ліпшому морлокові. А мені страшенно хотілося знищити хоча б одного з них. Ви, може, вважаєте, що то нелюдський вчинок — убивати своїх нападків? Але людські почуття щодо цих створінь були ні до чого. Тільки небажання кидати Віну та страх, чи не потерпить від цього моя Машина, якщо я розпочну війну проти морлоків, — стримали мене, і я не

подався зараз же до темного кінця галереї нищити отих тварюк.

Отже, тримаючи важіль в одній руці, а другою обійнявши Віну, перейшов я з цієї галереї до другої — ще більшої, яка спершу здалася мені військовою каплицею, позавішуваною подертими прапорами. Придивившись уважніше, я впізнав у цих полинялих і почорнілих лахміттях напівзотлілі рештки книг. Вони давним-давно розпалися на шмаття, і на них не залишилось й слідів друку. Тільки де-не-де збереглися поморщені корінці та погнуті металеві застіжки. Яке промовисте видовище: якби я був письменником, я міг би написати цілий трактат про марність честолюбства. Але в ту мить мене найбільше вразила думка про величезну і безплідну витрату праці, похмурим свідченням чого були всі ці зотлілі фоліанти. Мушу признатись, що згадав я тоді і «Праці філософського товариства», де було вміщено мої сімнадцять статей з фізичної оптики.

Піднявшись широкими сходами, опинилися ми в залі, де колись, певно, був відділ практичної хімії. Тут я сподівався знайти що-небудь корисне для себе. За винятком одного місця під обваленим дахом, решта помешкання збереглася дуже добре. Я пильно обдивлявся кожен непошкоджений ящик і врешті-решт в одному з них — герметично закритому — знайшов коробку сірників. Горіли вони чудово і навіть волога не пошкодила їх.

— Танцюй! — гукнув я до Віни її рідною мовсю.

Тепер у мене була зброя проти огидних створінь, яких ми так боялись. І в цьому занедбаному музеї, на грубом, м'якому килимі пилюки, я — на превелике захоплення Віни — врочисто виконав якийсь складний танець, висвистуючи веселу пісеньку. Почасті то був скромний канкан, часті — полонез, часті — вальс (так що аж поли моєї куртки маяли по вітру), а часті — щось зовсім оригінальне. Ви ж знаєте, що я від природи людина вигадлива.

Я й досі думаю, що ця коробочка сірників, яка уникнула згубного впливу незліченних років, була найдивніша та найкорисніша для мене знахідка. Ще несподіванішим сюрпризом виявилася камфора. Знайшов я її в банці, що, на щастя, теж була герметично закрита. Спершу я подумав, що то парафін і розбив банку. Та запах камфори — занадто характерний. Серед загального руйнування ця лютуча речовина пережила, мабуть, багато тисяч століть.

Мені спав на думку один малюнок сепією, яку було виготовлено з викопного белемніта, що загинув і скам'янів десь мільйони років тому. Спочатку я хотів був викинути камфору, та згадав, що вона легко запалюється й горить яскравим полум'ям. З неї вийшла б добра свічка,— отож я сунув камфору в кишеню. На жаль, в галереї не знайшлося ні вибухових речовин, ні якого знаряддя, щоб ним можна було б розбити бронзові двері. Найкращою зброєю залишився той-таки залізний важіль. І хоч потрібних мені речей я знайшов небагато, а проте вийшов з галереї з почуттям значної полегкості.

Я не можу докладно розповісти вам усю історію цього довгого дня. Для того, щоб одну за одною переказати всі мої пригоди, мені довелося б добряче напружити втомлену пам'ять. Пригадую довгу галерею, повну заіржавленої зброї, і як я вагався між своїм важелем і мечем або сокирою. Взяти з собою те й друге не міг, а виважити бронзові двері палицею було б зручніш. У галереї тій було багато рушниць, пістолетів та гвинтівок. Більшість із них перетворилася на купу іржі, але деякі, зроблені з якогось невідомого металу, збереглися добре. Патрони й порох, звичайно, давно вже попсувалися. Один куток галереї обгорів і був зруйнований. Може, саме тут вибухнули набої. В іншому місці ми бачили велику колекцію ідолів — полінезійських, мексиканських, грецьких, фінікійських... думаю, з усіх країн світу. І тут, поступаючись непоборному бажанню, я накреслив своє ім'я на носі якогось південно-американського чудовиська.

З наближенням вечора цікавість моя почала зменшуватись. Я проходив багатьма запорошеними, мовчазними, почасти зруйнованими галереями, експонати яких поперетворювалися на купи іржі та обвуглених уламків. В одному місці я несподівано натрапив на модель копальні, а тоді ще, зовсім випадково, в одній герметично закритій вітрині знайшов два динамітні патрони.

«Єврика!» — вигукнув я й радісно розбив вітрину. Але потім засумнівався, узяв один із патронів і пішов до невеличкої бічної галереї, щоб там випробувати свою знахідку. Ніколи не зазнавав я такого розчарування, як у ті п'ять-десять хвилин, чекаючи вибуху, що так і не стався. Безсумнівно, патрони також були несправжні, і я мусив би про це здогадатися. Думаю, що якби ними можна було скористатись, я зараз же кинувся б до Сфінкса й висадив у повітря бронзові двері, а це — як підтвердили

дальші події — остаточно позбавило б мене шансів розшукати Машину Часу.

Наскільки пригадую, після того ми вийшли на невеличкий дворик між крилами палацу. Він був укритий травою, на ньому росло троє фруктових дерев. Ми спочили й трохи підживилися. Надвечір я почав обмірковувати наше становище. Насувалася ніч, а надійної схованки в нас ще не було. Але тепер це питання мало непокоїло мене. Я мав зброю, що якнайкраще могла захистити нас од морлоків, — сірники. А на той випадок, якби виникла потреба в яскравішому світлі — у мене в кишені була камфора. Найрозважливіше, здавалося мені, — перебути ніч на вільному повітрі під захистом вогню, а ранком — податися шукати Машину. Єдиною моєю зброєю в цих пошуках був залізний важіль. Та, познайомившись ближче з навколишнім світом, я почав ставитися до бронзових дверей по-іншому. До цього часу я не наважувався ламати їх, боячись таємниці, що ховалася за ними. Ніколи не здавались вони мені дуже міцними, і я думав, що зможу легко виломати їх своїм важелем.

ХІІ. У темряві

Ми вийшли з Палацу, коли сонце вже сховалося за обрієм. Я вирішив завтра вранці повернутися до Білого Сфінкса, а тим часом хотів, поки ще не зовсім споночило, вибратись із лісу, який затримав мене вчора. Я мав на думці відійти якомога далі, а тоді, розклавши багаття, переночувати під захистом вогню. Отож дорогою я збирав хмиз та суху траву і набрав цілий оберемок. Посуватися вперед з таким вантажем ми могли тільки дуже повільно, і до того ж Віна страшенно втомилася. Хотілося спати й мені. Коли ми наблизилися до лісу, була вже ніч. На узліссі, налякана темрявою, Віна спинилася, а мене дивне передчуття якогось неминучого лиха, навпаки, штовхало вперед. Я не спав ніч і два дні, трусився, як у пропасниці, був роздратований і відчував, що до мене підкрадається сон, а разом із ним і морлоки.

Поки ми вагалися, у чорних кущах позаду я побачив три прикишкі постаті. Навколо були хащі й висока трава, і вони могли непомітно наблизитися до нас. Ліс, здавалося, був не менше як мильо завширшки. Якби нам

пощастило дістатися до відкритої галявини на схилі, ми могли б уважати себе в безпеці. Я гадав, що освітлюючи собі шлях сірниками та камфорою, можна ризикнути. Але, щоб запалювати сірники, треба мати вільні руки, отже, довелося б кинути хмиз. Я неохоче поклав його на землю. І тут мені заманулося побавити наших приятелів, підпаливши це сухе гілля. Згодом я побачив усю божевільну нерозважливість цього вчинку, але тоді він видався мені чудовим способом прикрити наш відступ.

Не знаю, чи думали ви коли-небудь, яким незвичайним явищем повинен здаватися вогонь у помірному кліматі, де немає людини. Сонячні промені лише зрідка бувають настільки сильні, щоб запалити яку-небудь деревину, навіть коли їх збирають в один фокус краплі роси, як це трапляється в тропічних країнах. Блискавка вдаряє, обвуглює, але рідко призводить до спустошливої пожежі. Гниючі рослини можуть іноді тліти під впливом внутрішньої хімічної реакції, але при цьому майже ніколи не спалахує полум'я. За цієї доби занепаду цивілізації на землі забули навіть, як здобувати вогонь. Червоні язички, що лизнули мій хмиз, були для Віни видовищем новим і дивовижним.

Вона хотіла підбігти до багаття й погратися з ним. Вона б навіть і в вогонь кинулась, якби я не затримав її. Та я вчасно, незважаючи на опір, захопив свою супутницю па руки і сміливо заглибився в ліс. Деякий час дорогу мені освітлювало багаття. Озираючись назад, я між стовбурів дерев побачив, як полум'я перехопилося на найближчі кущі і вогонь покрученою смугою поплазував по траві пагорба. Я засміявся й знову повернув до чорних дерев переді мною. Було зовсім темно. Віна конвульсійно чіплялась за мене. Мої очі призвичаїлись до темряви настільки, що я бачив і омилав коріння, яке виступало з землі. Над нами висів чорний морок, і лише де-не-де виблискували клапті синього неба. Я не запалив жодного сірника, бо руки мої були зайняті — на лівій я ніс Віну, а в правій тримав залізний важіль.

Спершу я чув тільки хрускіт гілок під ногами, легкий шелест вітру над головою, власне дихання та стукіт серця. Потім почувся якийсь дивний шерех, але я вперто просувався вперед. Шерех ставав усе виразніший, далі я почав розпізнавати звуки й голоси, що з ними познайомився в Підземному Світі. Очевидно, то були морлоки, які цілою зграєю гналися за нами. І справді, за хвилину я

відчув, як мене вхопили за куртку, а згодом — за руку. Віна затрусилася всім тілом і принишкла.

Саме був час запалити сірник. Але щоб дістати його, я мусив поставити Віну на землю. Поки я шукав у кишені коробку з сірниками, в темряві біля моїх ніг зчинилася метушня. Віна мовчала, а морлоки щось бурмотіли. Їхні м'які маленькі руки ковзали по моєму вбранні, по спині, торкалися навіть шиї. Нарешті сірник зашипів і загорівся. При світлі його я побачив білі спини морлоків, що тікали під захист дерев. Квапливо витягнувши з кишені шматок камфори, щоб запалити його, коли сірник почне гаснути, я подивився на Віну. Вона нерухомо лежала долі, пригорнувшись до моїх ніг. Охоплений жахом, я нахилився до неї. Вона, здавалося, ледве дихала. Я запалив шматок камфори й кинув його на землю. Коли він, спалахнувши, відігнав морлоків і розвіяв темряву, я став навколішки й підняв Віну. Ліс позад нас гудів гомоном і бурмотінням величезного натовпу.

Віна, очевидно, знепритомніла. Я обережно поклав її на плече і, підвівшись, зібрався йти далі, але мене приголомшила жахлива думка: пораючись із сірниками та з Віною, я повертався на всі боки і тепер не мав ніякого уявлення, в якому напрямі йти далі. Може, я йду до Палацу з Зеленої Порцеляни? Мене пройняв холодний піт. Треба було зараз же на щось зважуватись. Я вирішив розвести вогонь і отаборитися тут, де ми стояли. Отже, опутивши все ще нерухому Віну на оброслий мохом пень, я, поки не погасла камфора, кинувся збирати сухі гілки та листя. Тут і там з темряви дивилися на мене блискучі, як карбункули, очі морлоків.

Камфора востаннє спалахнула й погасла. Я запалив сірник. Два білі створіння, що підкрадалися до Віни, метнулися вбік. Одне з них засліпив огонь, і воно наштовхнулося просто на мене. Я не розгубився і щосили вдарив його кулаком. Почувся хряскіт кісток. Потвора зойкнула з болю, заточилася й упала. Я запалив другий шматок камфори й знову став збирати хмиз. Тут виявилось, що листя на деревах було зовсім сухе, бо майже цілий тиждень, від часу мого прибуття, не впало й краплі дощу. Тоді, замість того щоб нахилитись й шукати паливо на землі, я почав підстрибувати й обламувати нижні віти дерев. Незабаром моє багаття з зелених і сухих гілок задушливо зачадило, і я міг заощаджувати камфору. Я обернувся до Віни, що лежала біля моєї залізної палиці,

і намагався привести її до тями, та вона була наче мертва. Я не міг навіть розібрати, чи дихає вона.

Дим од багаття йшов просто мені в обличчя, і голова моя раптом обважніла. Та ще й повітря було просякнуте запахом камфори. Багаття цього мало вистачити на якусь годину. Відчувши себе виснаженим після важкого дня, я сів на землю. Ліс шумів якимсь незрозумілим сонливим шепотом. Я задрімав нібито на хвилину й зараз же розплющив очі. Довкола було темно, і я відчував дотик морлоків. Визволившись з їхніх чіпких пальців, я сунув руку в кишеню, але сірників там уже не було. Тим часом морлоки знову наблизились і схопили мене. Я миттю збагнув, що трапилось: я заснув, і багаття погасло. Мене охопив смертельний жах. З лісу віяло запахом горілого дерева. Мене вхопили за шию, за волосся, за руки і силкувалися збити з ніг. Неможливо описати, який то був жах, коли в темряві мене оповили руки цих м'якотілих створінь. Здавалося, наче я борсаюсь у якомусь страхітливому павутинні. Нарешті вони подолали мене і я упав. Чиїсь маленькі зуби вп'ялися мені в шию, я перевернувся і намацав у цю мить рукою свій залізний важіль. Це надало мені сили. Я звівся на ноги, струснув з себе купу цих людей-пацюків і, вимахуючи пальцею, почав гатити морлоків по обличчях. Чути було, як важіль ляскав по м'яких тілах і трощив кістки. За хвилину я був вільний.

Мене опанувало якесь дивне збудження, — таке буває, кажуть, під час бою. Я знав, що ми з Віною приречені, але мені хотілося, щоб морлоки заплатили за наше м'ясо якнайдорожче. Я притулився спиною до дерева й несамо-вито вимахував важелем. Ліс був повен крику морлоків. Минула хвилинка. Голоси їхні стали пронизливіші, збудження їхнє зростало. Але ніхто не підходив близько до мене. Я пильно вдивлявся в темряву, і зненацька в душі моїй прокинулася надія. А може, морлоки перелякалися? І тут я помітив дивну річ. Темрява, здавалося, світлішала. Я починав невизначно бачити постаті морлоків: троє лежали круг мене, а решта, на диво мені, чомусь безперервним потоком мчала в глибину лісу. І спини їхні тепер були не білі, а червонуваті. Я закам'янів з подиву. Раптом між деревами блимнула й зараз же зникла червона іскорка. Тепер мені стали зрозумілі й запах гару, і той шерех, що переходив уже в гуготіння, і червоні відблиски, і втеча морлоків.

Відійшовши від дерева й глянувши назад, я між чорних

стовбурів побачив полум'я лісової пожежі. За мною гналося моє перше багаття. Озирнувшись навкруги, я ніде не знайшов Віни. Ззаду мене шипіло й тріщало. Кожен раз, як займалося нове дерево, наче розлягався вибух. Розмірковувати не було часу. З палицею в руках я дременув слідом за морлоками. Шалена то була втеча. Один раз полум'я так швидко обійшло мене з правого боку, що я мусив був зараз же повернути ліворуч. Коли я вибіг на-решті на невеличку галявину, якийсь засліплений пожежею морлоқ наткнувся мені на ноги, проскочив мимо й кинувся просто в огонь.

Тут мені довелося бути свідком найогиднішого видовища з усіх, які бачив я в тому майбутньому світі. Навкруги було світло, як удень. Посеред галявини був горбок, а на ньому ріс спалений сонцем кущ колючого глоду. За горбком знову розстилався ліс. Жовті язики полум'я вихоплювалися вже й звідти, оточуючи всю галявину вогненною стіною. На горбку збилися в купу тридцять-сорок морлоків. Знеможені спекою, засліплені полум'ям, вони очманіло металися, натикаючись один на одного. Спершу я забув, що вони нічого не бачать, і в нападі страху трощив їх своєю палицею, як тільки котрий наближався до мене,— одного я вбив, кількох покалічив. Та побачивши, як один із них навпомацки дерся крізь кущі, і почувши їхні жалібні стогони, я зрозумів, що вони зовсім безпорадні перед вогнем, і більше вже не бив їх.

Час од часу який-небудь морлоқ натикався на мене, і тоді вся постать його виявляла такий невимовний жах, що я перший уступав дорогу. Якусь мить полум'я нібито почало завмирати. Ще трохи — і вони знову побачать мене! З переляку я хотів уже був поновити наступ й убити кількох із них, але вогонь спалахнув з новою силою, і я стримався. Уникаючи зустрічі з морлоками, я вештався по горбку і шукав хоч які-небудь сліди Віни. Але вона зникла.

Нарешті я сів на вершині горбка й став дивитися на це дивне, неймовірне збіговисько засліплених істот, що никали круг мене й перегукувались якимись чудними звуками, коли на них падало світло пожежі. По небу вилися пасма диму, і де-не-де крізь отвори в цій далекій — немов з іншого світу — червонуватій завісі поблискували маленькі зорі. Двоє чи троє морлоків зосліпу наптовхнулися на мене, і я, здригаючись від огиди, кулаками прогнав їх геть.

Більша частина цієї ночі здавалася мені кошмаром. Я кусав собі руки й кричав, жагуче бажаючи прокинутись. Я бив кулаками об землю, схоплювався, сідав, блукав по горбку і знову сідав. Тоді тер собі очі й благав бога допомогти мені прокинутись. Кілька разів бачив я, як морлоки, нахиливши голову, в розпачі кидалися в огонь. Врешті-решт над поблідлим уже полум'ям пожежі, над важкими клубами чорного диму, над пеньками погорілих дерев і над залишками цих бридких створінь заєнів світанок.

Я знову почав шукати сліди Віни, але даремно. Очевидно, її бідне, маленьке тільце залишилось десь у лісі. Все ж таки я відчув якусь полегкість від думки, що, може, Віна unikла жахливої долі. Згадавши про неї, я на силу стримався, щоб не вхопити палицю та не кинутись на ці огидні, беспорядні створіння.

Горбок, як я казав, був наче острівець у лісі. З його вершини крізь хмари диму виднів Палац з Зеленої Порцеляни, звідки я без труднощів знайшов би дорогу до Білого Сфінкса. Залишивши морлоків, які все ще метушилися й стогнали на горбку, я обмотав ноги травою і по димучому попелу, під яким жевріли іскри, попрямував туди, де була захована моя Машина. Я ледве тягнув ноги, бо був дуже стомлений та ще й шкутильгав. Думка про смерть маленької Віни краяла мені серце. Від усього того можна було впасти в розпуку... Тепер, у цій затишній кімнаті, загибель Віни здається мені лише важким сном, але тоді я сприймав це, як непоправну втрату. Того ранку я знову був жахливо самотній. Я почав згадувати про свій будинок, про цей камін, про декого з вас, і мене охопила болісна туга.

Ступаючи по димучому попелу, я зробив одне приємне відкриття — в кишені моїх штанів лежало кілька сірників. Певно, вони випали з коробки перед тим, як її в мене вкрали.

XIII. Пастка в Білому Сфінксі

Близько восьмої чи дев'ятої години ранку я підійшов до тої лави з жовтого металу, на якій милувався навколишнім світом першого вечора мого перебування тут. Я згадав про тодішні свої необдумані висновки і не міг стримати гіркої посмішки з своєї самовпевненості. Тепер

переді мною слався той же мальовничий краєвид, була та ж сама буйна рослинність, ті самі розкішні палаци і величні руїни, та сама срібляста річка, що спокійно котила свої води між родючих берегів. Серед дерев маяли яскраві вбрання тих гарненьких людей. Дехто з них купався саме там, де я колись урятував Віну, при згадці про неї у мене боляче стиснулося серце. Немов плями на цьому чудовому видовищі, вимальовувались дашки, які прикривали колодязі, що вели до Підземного Світу. Тільки тепер зрозумів я, що ховалося під вродою цього наземного народу. Безжурний був їхній день, безжурний, як день худоби на пасовиську. Наче худоба, не знали вони про свого ворога й ні про що не турбувалися. І кінець їхній був такий, як і в худоби.

Болісно було думати, як недовго панував над природою людський розум. Він сам укоротив собі віку. Люди вперто прагнули добробуту, вигод усталеного, всебічно забезпеченого суспільства, досягли всього цього і... ось який їхній кінець. Колись і життя, і власність, очевидно, опинилися в цілковитій безпеці. Заможний був упевнений в своєму багатстві та життєвих вигодах. Бідняк знав, що йому забезпечене життя і праця. Безсумнівно, в тому світі не було ні проблеми безробіття, ні якихось інших невіршених соціальних питань. І настав великий спокій.

Ми забуваємо закон природи, який каже, що розумова гнучкість являє собою винагороду за всі небезпеки, зміни й тривоги в нашому житті. Істота, що живе в цілковитій гармонії з оточенням, стає простою машиною. Природа вдається до розуму лише тоді, коли звичка та інстинкт виявляють свою неспроможність. Де немає змін і немає потреби в змінах, там нема й розуму. Володіють ним лише ті істоти, які мають у житті різноманітні потреби і наражаються на небезпеки.

Ось внаслідок чого, гадав я, дійшли наземні люди до своєї нікчемної краси, а підземні — до чисто механічної праці. Але й для цього ідеального стану речей, при всій його механічній довершеності, людству бракувало одного — абсолютної сталості. Можливо, з плином часу людям Підземного Світу почало не вистачати їжі. І ось знезацька мати Потреба, яка мовчала протягом тисячоліть, піднесла знову голос і розпочала діяти там, унизу. Підземні жителі завжди були в контакті з машинами, що, крім навичок, вимагало ще й певної розумової праці. Отже, в цих створіннях мусили були зберегтися деякі залишки

людської енергії. І коли їм забракло їжі, вони повернулися до того, що забороняли робити старі звички. Ось яким уявляв я собі світ у вісімсот дві тисячі сімсот першому році. Люди часто помиляються. Можливо, що й ці мої висновки — хибні. Але, в усякому разі, я тоді думав так і переказую вам свої думки.

Незважаючи на втому, збудження й жахи минулих днів, незважаючи на свій смуток, я замилювався сонячним світлом і мирним краєвидом. Мені неймовірно хотілося спати, і незабаром усі мої розмірковування перейшли в дрімоту. Відчуваючи це, я не став чинити всупереч своїм бажанням, а ліг на м'яку траву й заснув довгим, здоровим сном.

Прокинувся я надвечір. Тепер я був певний, що морлоки не схоплять мене сонного. Потягнувшись, я рушив з пагорка до Білого Сфінкса, тримаючи в одній руці палицю, а в другій — сірники.

І тут на мене чекала велика несподіванка. Бронзові двері в п'єдесталі були відчинені — їх по пазах спустили вниз.

Я спинився біля дверей і на хвилину завагався.

Всередині була невеличка кімната, а на підвищенні в одному з кутків стояла моя Машина. Маленькі важелі від неї лежали у мене в кишені. Отже, після всіх моїх готувань до облоги Білого Сфінкса — така несподіванка! Я кинув на землю свою залізну палицю, майже шкодуючи, що не довелося застосувати її.

Коли я вже схилився, щоб увійти, в голові в мене промайнула одна думка. Враз я зрозумів, чого морлоки хочуть! Стримуючи в собі бажання розреготатися, я переступив через бронзовий поріг і наблизився до Машини. Як не дивно, її було дбайливо почищено і змащено. Згодом я навіть подумав, що морлоки, може, пробували й розбирати Машину, силкуючись своїм недалеким розумом збагнути її призначення.

Поки я стояв та розглядав свій апарат, зазнаючи насолоди від самого дотику до нього, трапилося те, на що я й чекав. Бронзові двері раптом піднялися й стукнулись об горішній край рами. Я опинився в темряві — у пастці, як гадали морлоки. Я стиха засміявся.

Чулося вже їхнє бридке хихотіння, коли вони наближались до мене. Якогога спокійніше я спробував черкнути сірником. Мені лишалося тільки закріпити важелі й зникнути, наче привид. Та я забув про одну дрібницю. Ці

кляті сірники могли запалюватись тільки тоді, коли їх потруть об коробку.

Спокій мій,— ви легко можете собі це уявити,— раптом зник. Маленькі створіння були вже близько. Одне доторкнулося до мене. Я щосили вдарив його у темряві важелем і почав вилазити на сидельце. Мене вхопила чиясь рука, потім — інші. Довелося відривати їхні чіпкі пальці від важелів і одночасно намацувати осі, куди ці важелі нагвинчувалися. Одного вони вже були висмикнули в мене, — важіль упав, і шукати його я мусив у темряві, відбиваючись головою від морлоків. Чувся тріск їхніх черепів. Бійка, здається, була ще запекліша, ніж у лісі.

Нарешті важелі загвинчено. Я натиснув на них. Чіпкі пальці зслизнули з мене. Темрява незабаром спала з моїх очей, і я знову опинився серед того шуму та сіруватого світла, про які вже розповідав.

XIV. Дальші видіння

Я вже розповідав вам про неприємне почуття запаморочення й млості, якого зазнаєш, подорожуючи на Машині Часу. А цього разу я ще й не встиг умоститись як слід у сидло і сидів, звиснувши на один бік. Машина розхитувалась і тремтіла. Я вчепився в неї руками і спершу не помічав нічого. Скільки минуло часу — не знаю, але, трохи очунавши й глянувши на циферблат, я був страшенно здивований. Одна стрілка на ньому позначає дні, друга — тисячі, третя — мільйони, четверта — мільярди днів. Виявилось, що, замість того, щоб вертати назад, я мчав у Часі вперед: випадково я поставив важелі на передній хід, і стрілка на тисячі днів крутилася зі швидкістю секундної стрілки годинника, позначаючи мій шлях у майбутнє.

Поки я мчав уперед, навкруги мене відбувалися дивні зміни. Мерехтлива сіра сутінь потемнішала. Далі,— дарма що я мчав із неймовірною швидкістю,— мерехтіння дня й ночі, що мало вказувати на сповільнення руху, щораз ставало виразніше. Спочатку це дуже здивувало мене. День і ніч уже не так швидко змінювали одне одного; повільніше рухалось і сонце на небі — аж мені почало здаватися, що на свою денну путь воно витрачало тепер цілі століття. Ще далі землю обгорнув незмінний присмерк, і лише коли-не-коли темне небо освітлювала комета.

Смужка світла на крайобрію давно зникла, бо сонце тепер уже не заходило. Воно лише підіймалось та спускалось на заході і ставало щоразу більшим та червонішим. Місяця не було й видно. Круговий рух зірок сповільнювався,— тепер то були якісь повзучі світляні цятки. Нарешті незадовго перед тим, як я спинився, сонце, червоне і величезне, непорушно зависло над обрієм. Наче велетенський купол, воно жевріло тьмяним полум'ям, а іноді й зовсім пригасало. Одного разу воно наче знову спалахнуло яскравим вогнем, але скоро набуло свого попереднього похмурого червонуватого кольору. З усього цього я дійшов висновку, що припинення сходу та заходу сонця спричинили припливи та відпливи, які неухильно сповільнювали обертання Землі. Тепер Земля, як у наш час Місяць, була завжди повернена до сонця одним і тим самим боком. Спиняв я свою Машину дуже обережно, пам'ятаючи, як стрімголов падав уже минулого разу. Стрілки на циферблаті крутились уже повільніше. Стрілка на тисячі днів, здавалось, уже не рухалася, а стрілка, що позначала дні, не розпливалася вже туманною плямою на циферблаті. Нарешті я зміг розрізнити обриси якогось пустельного берега.

Я дуже плавно спинив свою Машину і, не злазячи з неї, озирнувся довкола. Небо вже втратило свою колишню блакить. На північному сході воно було чорне, як чорнило, у цьому мороці яскравим і незмінним світлом сяли бліді зорі. Над головою небо було темно-червоне й беззор'яне, а на південному сході світлішало й набувало пурпурового відтінку. Там, перетяте обрієм, лежало величезною горою сонце, червоне й нерухоме. Навкруги скелі були брунатного кольору, і єдиною ознакою життя, яку я міг помітити, була темно-зелена рослинність, що вкривала всі виступи на скелях з південно-східного боку. Ця зелень своїм забарвленням нагадувала лісові мохи або лишайники у печерах — такий колір завжди мають рослини, що ростуть у постійній сутіні.

Моя Машина стояла на пологому березі. Море, що слалось у південно-західному напрямі, різкою смугою віднокругу відділялося від тьмяного неба. На морі не було ні прибою, ні хвиль, навіть найменшого вітерця. Тільки поверхня його ледве-ледве здіймалась і опускалася, наче море дихало, зберігаючи ще ознаки свого вічного життя. Уздовж берега, коли вода трохи відступала, видно було грубий шар солі — рожевий під променями сонця. Голо-

ва моя обважніла, і дихав я дуже часто. Це нагадало мені єдину мою спробу піднятися на гори, і я зрозумів, що повітря стало більш розріджене, ніж у наш час.

Далеко десь на відлюдному березі розлігся пронизливий крик. Щось, ніби величезний білий метелик, покружляло в повітрі, а тоді зникло за невисоким пагорбом. Звук цей був такий неприємний, що я аж здригнувся і зручніше вмовстився в сидлі. Оглянувшись, я побачив, що червоноувата брила, яку я вважав за уламок скелі, заворушилася й почала наближатися до мене. Насправді то була величезна, подібна до краба істота. Уявіть собі краба з оцей стіл завбільшки. Повільно й невпевнено перебирав він ногами, помабуючи довгими вусами, наче батогом, великі клешні волочилися по землі, а випуклі очі з хижим блиском дивилися на мене з обох боків його, здавалося, металевого лоба. Спина краба була зморшкувата й горбкувата, подекуди вкрита зеленою поволокою цвілі. Я бачив, як ворушилися численні щупальці круг його рота. Немов закам'янівши, дивився я на це страховисько, аж раптом відчув, як щось лоскоче мою щоку. Здавалося, це була муха. Я спробував змахнути її, але вона зараз же повернулася і ніби сіла мені на вухо. Відганяючи її, я вхопив пальцями якусь нитку, що миттю висмикнулася із моєї руки. Охоцлений жахом, я озирнувся назад і побачив, що то був вус ще одного велетенського краба. Потвора стояла у мене за спиною. Її люті очі вилазили з орбіт, пащека жадала їжі, а здоровенні незграбні клешні, вкриті слизом водоростей, ось-ось ухоплять мене. Я поклав руку на важіль, і між мною та нападником пролягла відстань цілого місяця. Але я був усе ще на цьому березі, і тільки-но спинив Машину, як ті чудовиська з'явилися знову. Десятки їх повзали круг мене в цій сутіні поміж темно-зеленої рослинності.

Не можу переказати вам, яким огидним занепадом віяло від цього світу. Червоне небо на сході; чорний морок — на півночі; солоне мертве море; кам'янистий берег, що аж кишів цими страхітливими повільними плазунами; одноманітний, отруйно-зелений килим лишайника і розріджене повітря, що забиває дух,— все це справляло на мене найжахливіше враження. Я пересунувся ще на сто років уперед — та ж сама картина. Червоне сонце, трохи більше й трохи похмуріше; мертве море; холодне повітря, безліч ракоподібних, що повзали серед зелених лишайників

і червоних скель. Тільки на заході я побачив щось нове — бліду криву смужку, яка скидалася на молодик.

Так подорбжував я, пролітаючи тисячоліття простору, усе далі й далі, захоплений бажанням глянути на майбутнє землі. Час від часу я спинявся, мов зачарований, дивився на призахідне сонце, що дедалі більшало та темнішало, і на нашу землю, життя на якій поволі завмирало. Нарешті, більше як через тридцять мільйонів років, величезне червоногаряче громаддя сонця затулило собою майже десятку частину всього тьмяного неба. Я ще раз спинився, бо крабів уже не було, а червонястий берег, як не рахувати блідо-брунатних мохів та лишайників, перетворився на пустелю, подекуди вкриту білими плямами снігу. Гострий холод пронизав мене. Зверху падали негусті пластівці снігу. На північному сході під зоряним склепінням повурого неба блищав сніг, а віддалік вимальовувалось хвилясте пасмо рожево-білих пагорбів. Море коло берега взялося кригою, по воді пливли айсберги. Проте більша частина солоного океану, що кривавим світлом вилискував у променях вічного заходу, була ще вільна від льоду.

Я роздивлявся навкруги, шукаючи хоча б якихось ознак живих істот. Та дивний непевний страх не дозволяв мені злізти з сидла. Ніщо не рухалося — ні на землі, ні на морі, ні на небі. Лише зелені водорості на скелях свідчили, що життя ще не зовсім завмерло. Море відступило від колишніх своїх берегів, відкривши піщане дно, і мені вдалося, що на міліні ворухиться щось чорне. Та коли я придивився пильніше, воно ніби застигло непорушно, і я вирішив, що помилився і що то чорніє звичайний собі камінь. Зорі на небі сяяли якимось дуже яскраво і ніби зовсім не мерехтіли.

Раптом округлий край сонця на заході почав міняти свою форму. В його згині з'явилася немов якась западина, що дедалі збільшувалася. Хвилину я з жахом дивився на цю чорноту, але невдовзі зрозумів, що то починається затемнення сонця. Певно, перед сонячним диском проходили або Місяць, або Меркурій. Спочатку я, природно, подумав про Місяць, але згодом, поміркувавши, прийшов до висновку, що це мусить бути якась більша планета.

Незабаром стало зовсім темно. Зі сходу подув поривами холодний вітер, густого снігу в повітрі побільшало. З моря до мене долинув шум і плюскіт хвиль. Але якщо не рахувати цих мертвих звуків, у світі панувала тиша. Ти-

па? Важко уявити собі, яка то була німотність! Голоси людини, мекання овець, крики птахів, дзижчання комах — усі ті звуки, що на кожному кроці супроводять наше життя, все це вже не існувало. А морок густішав, сніг падав, пластівці безперервно танцювали перед моїми очима, повітря щодалі холоднішало. Нарешті одна за одною зникли під білим покровом вершини пагорбів. Вітер перетворювався на ураган. Чорна тінь немов насувалася на мене. За мить на небі залишилися самі тільки бліді зірки. Увесь світ повитий був непроникливою темрявою. Небо стало цілковито чорним.

Мене охопив жах перед цим безмежним мороком. Мороз проймав до кісток. Не було чим дихати. Я тремтів. Мене нудило. Нарешті на небі спалахнула червона дуга і з'явилася окрайка сонця. Аби хоч трохи прийти до пам'яті, я зліз з Мащини. Голова у мене йшла обертом, і я відчував, що не маю сил починати подорож у наш Час. Коли я отак майже непритомний стояв і зводив дух, на міліні, побіч червонястої води океану, заворушилося — тепер у цьому не було вже ніякого сумніву — щось чорне, округле, з футбольний м'яч завбільшки, з щупальцями, які тяглися за ним, чорне на тлі криваво-червоної води; воно посувалося до мене якимись чудними стрибками. Я мало не зомлів, і тільки страхітлива думка, що я можу назавжди залишитись тут, у цій далекій, жахливій темряві, допомогла мені вилізти на сідло.

XV. Повернення Мандрівника в Часі

Отже, я повернув назад. Довгий час моя Машина несла мене непритомного. Поновилося мерехтливе чергування дня й ночі. Сонце знову стало золотаве, а небо — блакитне. Дихати було дедалі легше. Перед моїми очима пропливали мінливі риси землі. Стрілки на циферблаті крутилися назад. Я знову побачив невизначні силуети будівель часів занепаду людства. Далі вони зникли, і на зміну їм прийшли інші. Коли стрілка на мільйони днів показала нуль, я сповільнив швидкість. Тепер можна вже було розізнати звичну архітектуру наших будинків. Стрілка, що відмічала тисячі днів, повернулася до часу відправлення. Дні і ночі мигтіли все повільніше. Круг мене по-стали старі стіни моєї лабораторії. Я обережно гальмував.

І тут мою увагу привернуло дивне явище.

Здається, я казав уже вам, що на початку моєї подорожі, саме перед тим, як Машина стала набирати швидкість, через кімнату промайнула, наче ракета, місіс Вочет. Повертаючись, я знову побачив це. Тільки що тепер усе відбулося в зворотному напрямку. Відчинилися двері в сад, задкюючи, з'явилася місіс Вочет, перетяла лабораторію й зникла в дверях, через які раніше ввійшла в кімнату. Незадовго перед цим мені здалося, що на мить я побачив Гіллера, але він промигнув, як спалах.

Тепер я спинив Машину зовсім і опинився в своїй лабораторії, серед своїх інструментів та приладів. Усе було таким, яким я його залишив. Знесилений вкрай, зліз я з сидельця й сів на стілець. Кілька хвилин мене трусило немов у пропасниці. Згодом я заспокоївся. Я ж знову у своїй лабораторії, і все тут таке, яким і було. Мені навіть здалося, що все пережите я бачив уві сні. Але ж ні! Дещо змінилося. Машина вирушила в путь з південно-східного кутка лабораторії. Тепер же вона стояла в північно-західній частині приміщення, коло стіни, де ви її бачили. Це і є відстань між галявиною, на яку прибула Машина, і п'єдесталом Білого Сфінкса, куди морлоки затягли її.

Якийсь час мій мозок наче відмовився працювати. Нарешті я підвівся і, шкутильгаючи,— бо п'ята ще й досі боліла,— пройшов коридором сюди. Я був увесь забруднений. На столі біля дверей лежав сьогоднішній номер «Пел-Мел газет». Годинник показував близько восьмої. Я чув ваші голоси й брязкіт посуду. Я вагався, чи входити,— я ж почував себе таким виснаженим і знесиленим. Але запах доброї їжі переміг мої вагання, і я відчинив двері в їдальню. Решту ви знаєте. Я помився, пообідав і оце розповідаю вам свої пригоди.

XVI. Що було після розповіді

— Я знаю,— сказав він, помовчавши,— все це здається вам абсолютно неймовірним. А для мене неймовірне лише одне: що сьогодні ввечері я сиджу тут, у цій затишній, знайомій кімнаті, дивлюся на ваші дружні обличчя й розповідаю вам про свої дивні пригоди.

Він глянув на Лікаря:

Я переконаний, що ви не вірите мені. Вважаєте мої слова або за брехню, або за пророкування. Вам здається, що я заснув і марив у своїй лабораторії. Може, й справді я так багато думав про долю людства, що нарешті вигадав цю історію? Але запевняю вас, що не брешу, аби збільшити інтерес до своєї фантазії. Нехай мої слова лише вигадка, але як ви до неї ставитесь?

Мандрівник витяг з рота люльку, і, за своїм звичаєм, нервово постукав нею об грати каміна. На хвилину запала мовчанка, а тоді ми стали совати стільці та човгати ногами по килиму. Я відвів очі від Мандрівника в Часі й глянув на його слухачів: усі сиділи в тіні, а обличчя їхні були в якихось кольорових плямах. Лікар, здавалося, уважно розглядав господаря. Редактор утупив очі в кінчик своєї — шостої вже — сигари. Журналіст крутив у руках годинник. Решта, наскільки пригадую, сиділа нерухомо.

Редактор підвівся з стільця й зітхнув.

— Шкода, що ви не пишете романів, — сказав він, поклавши руку Мандрівникові на плече.

— Ви не вірите мені?

— Ну...

— Гадаю, що не вірите.

Мандрівник обернувся до нас.

— Де сірники? — Черкнувши сірником, він запалив люльку і, попихкуючи нею, мовив: — Правду кажучи, я й сам якось не можу повірити... А проте...

Очі його з німим запитанням спинилися на двох побляклих білих квітках, що лежали на столику. Потім він повернув руку, якою тримав люльку, і обдивився ледь загоєні шрами на пальцях.

Лікар підійшов до лампи і пильно глянув на квіти.

— Які дивні у них маточки, — зауважив він.

Психолог нахилився вперед і простягнув руку за квіткою.

— Нехай мене повісять, коли тепер уже не перша година, — скрикнув Журналіст. — Як же оце ми дістанемось додому?

— На вокзалі багато візників, — заспокоїв його Психолог.

— Цікава штука, — промовив Лікар, — я не можу визначити, до якого виду належать ці квіти. Можна взяти їх з собою?

Мандрівник у Часі спершу завагався, а тоді рішуче сказав:

— Звичайно, ні.

— Де ви дістали їх? Тільки скажіть правду, — не вгамовувався Лікар.

Мандрівник приклав руку до чола, ніби хотів затримати думку, яка могла зникнути:

— Їх поклала мені в кишеню Віна, коли я подорожував у Часі.— Він озирнувся по кімнаті.— Все пливе перед очима. Ця кімната, і ви, і ця буденна атмосфера не вміщуються в моєму мозку. Чи й справді я зробив Машину Часу, чи то була тільки її модель? А може, це взагалі сон. Кажуть, що життя — це сон, часом дуже короткий, але сон, та інший такий вже не присниться. І звідки воно береться? Я мушу подивитись на Машину... чи існує вона!

Мандрівник швидко схопив лампу й подався коридором. Ми рушили слідом за ним. У лабораторії при мерехтливому світлі лампи ми виразно побачили Машину, присадкувату, незграбну, перекошену; вона стояла, виліскуючи бронзою, чорним деревом, слоновою кісткою та кварцом. Річ була абсолютно реальна — я навіть торкнувся її, щоб пересвідчитися. На слоновій кістці видно було брунатні плями та смуги, а на нижніх частинах висіли трава та мох. Один з брусів було зігнуто.

Мандрівник поставив лампу на лаву й помацав зіпсований брус.

— Отже, так і є, — сказав він.— Все, що я розповів вам, це правда. Шкодує, що примусив вас іти до такої холодної кімнати.

Він узяв лампу, і ми мовчки повернулися назад.

Потім він провів нас до передпокою й допоміг Редакторові одягти пальто. Лікар подивився йому в обличчя і, трохи повагавшись, зауважив, що він має втомлений вигляд. Мандрівник у Часі голосно засміявся. Пригадую, як він стояв в отворі дверей і казав: «На добраніч!»

Я їхав в одному кебі з Редактором. Він вважав, що все оповідання — «талановита брехня». Що ж до мене, то я не мав про це власної думки. Історія ця була така фантастична й неймовірна, а сама розповідь — така правдива й серйозна. Я не спав майже цілу ніч і вирішив наступного ранку знову відвідати Мандрівника. Мені сказали, що він у лабораторії. Я був добре обізнаний з будинком і попрямував туди. В лабораторії, проте, господаря не бу-

ло. Якусь хвилину я дивився на Машину й доторкнувся рукою до важелів. Зараз же вся маса її захиталась, наче лист під подувом вітру. Це здивувало мене. Я згадав чомусь часи дитинства, коли мені забороняли торкатись деяких речей, і повернувся до вітальні, де зустрів нарешті Мандрівника. Він збирався виходити з дому. В одній руді у нього був фотоапарат, у другій — дорожня сумка. Побачивши мене, він усміхнувся і підставив для ручкання лікоть.

— Така мені морока з цією справою, — промовив він.

— Отже, то був не жарт? Ви й справді подорожуєте в Часі?

— Безперечно! — Він одверто подивився мені в очі. Чогось він, видно, вагався, блукаючи поглядом по кімнаті. — Мені потрібно лише півгодини, — промовив він. — Я знаю, чого ви прийшли, й дуже вдячний вам за це. Ось кілька журналів. Почекайте до полуденка, і я тоді доведу вам, що подорож у Часі — річ цілком можлива. Я привезу вам зразки і таке інше. Дозвольте залишити вас на короткий час.

Я погодився, навряд чи в ту мить збагнувши як слід його слова. Він хитнув головою й попростував коридором. Почувши, як стукнули двері лабораторії, я сів у крісло й узяв газету. Що він робитиме там до полуденка? Раптом я пригадав, що о другій маю зустрітись з Річардсоном, видавцем, і, глянувши на годинник, побачив, що можу запізнитись. Я підвівся з крісла й пішов повідомити про це Мандрівника.

Взявшись за ручку дверей, я почув якийсь дивний уривистий вигук, щось клацнуло й грюкнуло. Коли я переступив поріг, на мене війнуло вітром і задзвеніло розбите скло. Мандрівника в лабораторії не було. На мить мені здалося, що переді мною промайнула якась невиразна постать у вирі з чорного дерева та бронзи. Постать та була така прозора, що крізь неї я бачив лаву з розкладеними на ній кресленнями, та не встиг я протерти очі, як видіння зникло. Зникла й Машина Часу. Протилежний кінець лабораторії був порожній, й там повільно осідала хмарка пилу. Одна шибка у заскленому даху, очевидно, тільки-но розбилася.

Я остовпів. Було ясно — сталося щось незвичайне, але що саме, сказати я не міг. Поки я стояв так, двері з саду відчинилися і в кімнаті з'явився слуга. Ми перезирнулися. Я потроху приходив до пам'яті.

— Містер... вийшов звідси? — спитав я.

— Ні, сер, звідси ніхто не виходив. Я думав, що він тут.

Аж тоді я все зрозумів і, ризикуючи розсердити Річардсона, залишився чекати другої, може, ще дивнішої розповіді і тих зразків та фотографій, що їх Мандрівник обіцяв привезти з собою.

Тепер я починаю боятись, чи не доведеться мені чекати його до кінця життя. Мандрівник зник три роки тому і, як відомо кожному, не повернувся й досі.

Епілог

Нам лишається тільки гадати, чи повернеться він коли-небудь. Може, він понісся в минуле й потрапив до рук кровожерних, волохатих дикунів кам'яної доби. Може, його поглинули безодні крейдяних океанів або роздерли велетенські плазуни юрської доби. Можливо, він блукає тепер — якщо слово «тепер» тут доречне — по заселених плезіозаврами коралових рифах чи по пустельних берегах солоних морів тріасового періоду. А може, він подався до майбутнього, цього разу не такого далекого, коли люди ще залишилися людьми, але всі важкі проблеми сучасності вже спромоглися розв'язати. Я принаймні ніяк не можу повірити, що наш час, час невдалих експериментів, безладних теорій і всезагальних протиріч — це і є кульмінаційний пункт в історії розвитку людства. Така, в усякому разі, моя думка.

Він же, — я знаю з наших розмов ще задовго до того, як з'явилася Машина Часу, — завжди ставився до поступу людства дуже песимістично. Ріст цивілізації уявлявся йому в безладному матеріальному накопиченні, яке неминуче мусить зазнати краху й знищити своїх творців. Але, коли воно й так, ми не маємо іншого вибору і повинні жити далі. Для мене майбутнє сповнене таємниць і загадок. Все в ньому — невідоме, крім деяких моментів, освітлених оповіданням Мандрівника.

На втіху собі я зберігаю дві чудні білі квітки, зів'ялі вже, почорнілі й ламкі. Вони свідчать, що й тоді, коли зникнуть розум і сила людини, вдячність і ніжність завжди будуть жити в серцях.

**ОСТРІВ
ДОКТОРА МОРО**

Переклав Дмитро Паламарчук

I. У човні з судна «Леді Вейн»

Я не збираюся доповнювати газетні повідомлення про загибель «Леді Вейн». Усі знають, що через десять днів після виходу з Кальяо вона наскочила на уламки затонулого судна. На баркасі врятувалося тільки сім чоловік екіпажу, що їх на дев'ятнадцятий день підібрала канонерка «Міртл». Історія їхніх поневірянь стала така ж відома, як і жахливий випадок із «Медузою».

Одначе я маю додати до вже відомої історії загибелі судна «Леді Вейн» іншу, не менше жахливу і, безперечно, ще дивовижнішу історію. Досі гадали, що четверо людей, які були в човні, загинули. Але насправді сталося не так. І мені легко це довести: я — один із тих чотирьох.

Передусім я мушу зауважити, що в човні нас було зовсім не четверо, а тільки троє: Констанс, якого «бачив капітан, коли той стрибнув до човна» («Дейлі ньос» за 17 березня 1887 року), нам на щастя і собі на лихо, у човен не потрапив. Коли він спускався між купами мотуззя під зламаним бугшпритом, то зачепився каблуком за тоненьку мотузку. Тому він, кинувшись у воду, на коротку мить завис у повітрі донизу головою, а далі, падаючи, ще вдарився об якусь колоду, що плавала на хвилях. Ми кинулись гребти до нього, але він уже зник під водою.

Я сказав, що це нам на щастя він не потрапив у човен, та я можу додати, що це й собі на щастя, — адже ж у нас виявилось лише невеличке барильце води й кілька підмочених сухарів, така несподівана була тривога і таке невідготовлене було судно до будь-якої випадковості. Ми гадали, що ті, хто врятувався на баркасі, мають харчів більше (хоча, здається, це було не так), і почали гукати їх, та вони, мабуть, нас не могли почути, а наступного дня, коли мжичка вщухла — це було аж пополудні, — ми вже їх не побачили. Великі хвилі не давали нам підвестися й оглянути довкола водяний обшир. На морі здіймалися величезні вали, і ми з останніх сил утримували човен носом проти хвиль. Ті двоє, що врятувалися зі мною, були: Гельмар, такий же пасажир, як і я, та один матрос, не пам'ятаю, як його звали, низький на зріст, енергійний, недорікуватий хлопчина.

Вісім днів носило нас море. Випивши свій мізерний за-

пас води, ми страждали від нестерпної спраги і вмирали з голоду. Через дві доби море нарешті заспокоїлося, і поверхня його стала наче скло. Але ті вісім днів! Читачеві, який не бував у бувальцях, годі й уявити собі все це! Щасливий він, якщо не зазнав чогось подібного. Вже після першого дня ми майже не розмовляли. Кожен нерухомо лежав на своєму місці в човні, втупившись у крайобрій або спостерігаючи, як жах і кволість поступово опановують його супутників. Сонце палило нестерпно.

На четвертий день вода скінчилася. Нам стали маритися дивовижні видива, що їх ми немов бачили на власні очі. Але, здається, тільки на шостий день Гельмар висловив те, що було в кожного з нас на думці. (Пригадую, голоси наші були такі ослаблі, що ми аж нахилились одне до одного, ледве видушуючи слова). Якогога рішуче я виступив проти цього, волюючи краще затопити човен й загинути всім разом, віддавшись на поталу акулам, що переслідували нас. Гельмар ще сказав, що в нас буде що пити, коли ми пристанемо на його пропозицію. Тоді матрос приєднався до Гельмара, і я залишився один.

Я не хотів тягти жеребка. Цілу ніч матрос перешіптувався з Гельмаром, а я все сидів, тримаючи в руці ножа, хоч і сумнівався, чи стане мені сил змагатися з ними. Вранці я також пристав на Гельмарову пропозицію, і ми кинули півпенса, щоб у такий спосіб знайти нещасливця.

Жеребок випав матросові. Але він був сильніший від нас, тому й не збирався дотримувати домовленості. Отож він кинувся на Гельмара. Вони зчепилися й наполовину встали. Дном човна я поплазував до них. Я мав намір допомогти Гельмарові, схопивши матроса за ногу. Та раптом човен хитнувся, матрос утратив рівновагу, і вони обидва упали за борт. Мов камінь, вони пішли на дно. Пригадую, що я раптом засміявся, сам із того сміху дивуючись,— такий він був раптовий і безпричинний.

Не знаю скільки я пролежав упоперек човна, все думаючи: коли б вистачило снаги підвестися та напиться солоної води, аби вже померти швидше. Тоді нараз побачив я на обрії судно і, лежачи, дивився на нього з цілковитою байдужістю, так, неначе то була просто картина. Певне, я тоді марив, проте згадую зараз усе досить ясно. Пам'ятаю, голова моя хиталась у такт хвилям, і обрій танцював разом із судном, то підіймаючись, то падаючи. Так само ясно пам'ятаю, що я певен був, ніби вже помер, і думав, яке ж де лихе глузування долі: судно прийде надто пізно

і підбере моє вже мертве тіло. Мені здавалося, що страшенно довго я лежав отак, поклавши голову на сидіння і стежачи, як переді мною танцює ця невеличка шхуна. Вона посувалася вперед, маневруючи з боку в бік, бо йшла проти вітру. Мені й на думку не спадало повернути її увагу. Що робилося зі мною відтоді, як я угледів борт судна і аж доки отямився в маленькій каюті,— майже нічого не втрималось у мене в пам'яті. Я тільки невизначено пригадую, що мене підіймали трапом і що хтось великий, рудий, в ластовинні, схилившись над бортом, пильно дивився на мене. Далі ще залишилися тьмяні враження від якогось смуглявого обличчя з дивним поглядом, втуп-леним просто мені в очі. Я вважав, що то була маячня, аж доки згодом не зустрівся з тим поглядом удруге. Пам'ятаю ще й те, як мені крізь зуби вливали якусь рідину. Оце й по всьому.

II. Людина нізвідки

Кабюта, в якій я опинився, була маленька й досить-таки занехаяна. Якийсь білявий, середнього віку чоловік із солом'яно-жовтими вусами й обвислою нижньою губою сидів поруч, тримаючи мою руку. Добру хвилину ми мовчки й зосереджено дивилися один на одного. Очі він мав водяні й сірі, надивовижу позбавлені будь-якого виразу.

Згори почувся такий звук, ніби хтось там ударив по залізному ліжкові, а далі глухо й люто заричала якась велика звірина. Чоловік, що сидів біля мене, відразу ж заговорив.

Він повторив своє запитання:

— Як ви себе почуваете?

Пригадую, я відповів, що відчуваю себе добре. Я не міг тільки добрати, яким чином опинився тут. Певне, він прочитав це запитання з мого обличчя, бо я сам свого голосу не чув.

— Вас, уже безнадійного, підбрали в човні з «Леді Вейн». На борту човна була кров.

В цю ж мить погляд мій зупинився на моїй руці. Вона була така худа, що скидалася на шкіряну торбу, в якій теліпаються кістки. Дивлячись на неї, я враз пригадав усе, що сталося в човні.

— Випить оде,— сказав незнайомец, подаючи мені якусь холодну червону рідину, що смаком нагадувала кров. Я одразу відчув себе краще.

— Маєте щастя,— додав він,— що потрапили на судно, де є лікар.— Мова у нього була якась булькотлива, з помітною шепелявістю.

— А що це за судно? — повільно запитав я охриплим від довгої мовчанки голосом.

— Це невеличка торговельна шхуна, що йде з Аріки до Кальяо. Звідки вона взагалі взялася — я не допитувався. Певно, що з країни вроджених йолопів, не інакше! А сам я — пасажир із Аріки. Той дурень, що володіє судном,— він же й капітан, на ймення Девіс,— загубив свої капітанські права, чи щось таке. З усіх безглузвих імен він не спромігся вибрати своєму суднові нічого ліпшого від «Іпекакуани». Проте, коли море спокійне, ця лущайка йде не так-то й погано.

Раптом згори знову долинув якийсь шум — гарчання тварини разом із людським голосом. Потім хтось вигукнув: «Нема погібелі на цього бовдура!» — і все затихло. — Ви були за крок від смерті,— провадив мій співрозмовник.— Вам би таки й настав кінець, якби я не вприснув дечого. Відчуваєте біль в руках? Це від ін'єкції. Ви майже тридцять годин лежали без пам'яті.

Я впав у важку задуму, коли це думки мої перервав гавкіт собак.

— Чи не можна б чогось попоїсти? — запитав я.

— Можете дякувати мені,— відповів незнайомец.— Я вже звелів підсмажити вам баранини.

— Ото гаразд,— сказав я.— Я охоче поїм.

— Так, але...— Хвилину повагавшись, він додав: — Але мені цікаво дізнатися, яким же це чином ви опинилися в човні один?

Мені видалося, що в очах у нього промайнула тінь підозри.

— Оце ще мені кляте гавкання! — раптом вигукнув він і миттю вискочив із каюти.

Я чув, як він сердито сперечався з кимось, а той відповідав йому щось незрозуміле. Здається, там дійшло аж до бійки, хоча я не певен, що мій слух не підводить мене. Нагримавши потому ще й на собак, мій співбесідник повернувся до каюти.

— Отже,— промовив він з порога,— щойно ви почали розповідати мені свою пригоду.

Я сказав, що звать мене Едвард Прендік і що я захоплююся природничими науками, скрашуючи тим самим безбарвність свого досить заможного життя. Це його помітно зацікавило.

— Колись і я в університеті студював усілякі науки. вивчав біологію, писав щось про яєчники хробаків, про травні органи слимаків і таке інше. Господи! Вже десять літ пролетіло відтоді!.. Але ж розповідайте далі, розкажіть, як ви опинилися в човні.

Я ще був страшенно кволий і через це свої поневір'яння виклав у небагатьох словах, але він, очевидно, був задоволений з моєї розповіді. І коли я дійшов кінця, він повернувся до розмови про свої природничі студії та праці з біології. Він докладно розпитував про Тотенгем-Кортроуд і про Гауер-стріт.

— А Каплатці — чи ще й досі він у моді? О, який же то був розкішний мюзик-хол!

Мабуть, він був посереднім студентом медиком, бо одразу ж перевів розмову на танцюльки, розповівши мені при тім деякі епізоди зі свого життя.

— І все це я облишив десять років тому! Яке то все було чудове! Тільки сам я був тоді зелений та дурний. Вичерпався, ледве сягнувши двадцяти літ... Тепер уже не те... Стривайте-но, я ж повинен зазирнути на кухню до того осла-кока, що він там робить з вашою бараниною.

Згори знову несподівано почулося гарчання, і було воно таке дике, аж я здригнувся.

— Що це таке? — гукнув я до співрозмовника, та двері за ним уже зачинилися.

Незабаром він повернувся, несучи смажену баранину. Її запах розпалив у мене такий апетит, що я відразу ж забув про те гарчання.

Цілу добу я тільки спав та їв і під кінець уже так набрався сили, що міг встати з ліжка і підійти до ілюмінатора. Я побачив, як, мирно влягаючись, ходили на морські важкі зелені вали. Шхуна, очевидно, мчала за вітром. В цей час зайшов до каюти Монтгомері, — так звали мого співрозмовника. Я попросив у нього що-небудь одягти. Він сказав, що ту одягу, в якій мене підібрано, нібито викинули за борт, і дав мені дещо зі свого вбрання, зшитого з грубого полотна. Але воно висіло на мені, бо Монтгомері був значно вищий і кремезніший.

Між іншим, він сказав, що капітан зараз п'яний як чіп і сидить у себе в каюті. Одягаючись, я розпитував у нього

го, яким курсом прямує наше судно. Він відповів, що воно йде на Гаваї, але по дорозі має висадити його.

— Де? — запитав я.

— На острові... Там, де я живу. Скільки я знаю, цей острів не має назви.

Він глянув на мене. Його нижня губа обвисла, а погляд від несподіванки став якийсь розгублений. Я здогадався, що він хоче уникнути моїх розпитувань, і з обачності вирішив більше цієї теми не торкатися.

III. Дивне обличчя

Ми вийшли з каюти й наптовхнулися на чоловіка, що заступив нам дорогу. Стоячи на східцях спиною до нас, він пильно вдивлявся в глибину люка. Наскільки я міг розгледіти, він був кудий на зріст, широкоплечий, незграбний, із сутулуватою спиною, шия його була вкрита цушкою щетиною, а голова геть увійшла в плечі. На ньому була одежа із синьої саржі. Чорне волосся його здавалося напрочуд густим і жорстким. Раптом скажено загарчали невидимі собаки, і він ураз шарпнувся назад, так що я ледве встиг стримати його рукою. Він із чисто звірячою спритністю рвучко обернувся.

Його чорне лице, що майнуло тоді переді мною, глибоко вразило мене. Воно було страхотливо потворне. Нижня щелепа виступала далеко вперед, скидаючись трохи на звірячу. В напіврозкритому великому роті блиснули такі зубиська, яких ніколи ще не доводилося мені бачити в жодної людини. Білки очей були залиті кров'ю, тільки тоненька біла смужечка обмережувала брунатні зіниці. Дивне збудження відбивалося на його обличчі.

— Ти, проклятуший! — гримнув на нього Монтгомері. — Якого дідька стовбичиш на дорозі?

Чорний метнувся вбік, не вимовивши й слова. Коли я підіймався трапом, то мимоволі весь час дивився на нього. Монтгомері на якусь хвилину зупинився внизу.

— Чого виснеш тут? — додав він стриманіше. — Твоє місце нагорі, ти сам знаєш.

Чорновидий зіщулювся.

— Вони... Вони не хочуть, щоб я там був, — повільно, з дивною хрипотою в голосі озвався він.

— Вони не хочуть?! — погрозово вигукнув Монтгомері. — Але я наказую тобі йти туди.

Він хотів щось іще додати, та, раптом глянувши па мене, почав підійматися трапом услід за мною. Вкрай зачудований дивною потворністю цього чорновидого створіння, я зупинився на півдорозі й глянув на нього знову. Я ще ніколи не зустрічав такого невимовно відразливого обличчя, і,— яка неймовірна суперечливість! — водночас у мене було враження, ніби я десь уже бачив саме отакі риси, отакі рухи, що гостро вразили мене тепер. Уже згодом спало мені на думку, що, певне, я бачив його тоді, коли мене підіймали на судно. І все-таки це не розвіювало моїх підозр: я не міг зрозуміти, як можна, хоч раз побачивши таке обличчя, забути найточніші обставини зустрічі з ним?

Кроки Монтгомері, що йшов позад мене, перебили мої думки. Я повернувся й став оглядати захарашену палубу маленької шхуни. Звуки, які я чув раніше, уже трохи підготували мене до того, що мені довелося зараз побачити. Такої загідженої палуби я, безперечно, ніколи ще не бачив. Там валялися огризки моркви, стебла якоїсь трави, всяке сміття. До грот-щогли було прив'язано на ланцюгах цілу зграю клятущих хортів, що почали гавкати й кидатись на мене. Під бізань-щоглою величезна пума була затиснена в такій маленькій залізній клітці, що не могла й повернутися. Далі під правим бортом стояло кілька великих кліток із кроликами, а біля них у коробці, збитій на зразок клітки, стояла самотня лама. На собаках були намордники. Єдиним людським створінням на палубі був похмурий мовчазний матрос біля стерна. Полатані брудні вітрила напиналися під вітром, і маленьке суденце, здавалося, мчить на всю силу. Небо було ясне, сонце котилося до заходу. Гнані вітром довгі спінені хвилі бігли разом із нами. Ми проминули стернового, вийшли на корму й дивилися звідти, як під нею піниться вода, як танцюють і зникають у кильватері бульбашки. Я обернувся й глянув уздовж загідженого судна.

— Що це, морський звіринець? — запитав я.

— Та щось подібне,— відповів той.

— Для чого тут ці тварини? На продаж, наче якісь рідкісні зразки? Капітан хоче збути їх десь у південних морях?

— Може, й так,— ухильно відповів Монтгомері й обернувся до корми.

Раптом ми почули чийсь вереск і цілу зливу брутальної лайки, що доносилась із люка. Звідти поспіхом вилізло те

саме неоковирне створіння з чорним обличчям. За ним з'явився присадкуватий рудоволосий чолов'яга в білому кашкеті. Тільки забачивши чорновидого, хорти, що вже потомилися гавкати на мене, почали знову люто гарчати й рватися з ланцюгів. Чорний завагався перед ними на мить, коли це підскочив рудий і щосили вдарив його межі плечі. Сердега звалився, як підрубаний, і покотився брудною палубою під оскаженіле собаче гавкання — щастя його, що на собаках були намордники. Із вуст рудого вихопився радісний крик. Він стояв, похитуючись, і щомиті, здавалось мені, міг упасти в люк або кинутись на свою жертву.

Монтгомері, побачивши його, аж затремтів.

— Стривайте! — гукнув він застережливо.

На палубу вийшло кілька матросів. Чорновидий із диким виском качався під собачими ногами, та ніхто й гадки не мав порятувати його. Хорти щосили штовхали мордами свою жертву. Їхні рухливі сірі тулуби юрмилися на недоладно розпростертому тілі. А довкола стояли матроси й гутютюканням заохочували псів, ніби все це було їм найутішнішою забавкою. Монтгомері щось гнівно вигукнув і пішов уздовж палуби; я рушив за ним.

За хвилю чорновидий звівся на ноги і пошкунтильгав геть. Біля вантів він сперся на борт і так стояв, важко дихаючи й поглядаючи через плече на хортів. А рудий тим часом зайшовся задоволеним сміхом.

— Слухайте, капітане, — більш, ніж звичайно, шепелявив Монтгомері, вхопивши рудого за лікті. — Як ви смієте?

Я стояв позад Монтгомері. Капітан обернувся до нього й втупився посоловілими п'яними очима.

— Як це — смію? — буркнув він. З хвилину він мляво дивився в лице Монтгомері, а тоді додав: — Косторізе проклятий!

Рвучким рухом він висмикнув руки і по кількох безуспішних спробах нарешті всунув свої кулачиська у бокові кишені.

— Ця людина — пасажир, — промовив Монтгомері, — і ви не маєте права давати рукам волю.

— Геть до біса! — ревноу капітан. Він різко повернувся й ледве не впав. — На власному судні я можу робити все, що мені заманеться!

Я вважав, що Монтгомері, бачивши капітана п'яним, мусив би облишити його, а не заводитись. Проте він, ледь

помітно збліднувши, рушив за капітаном, який наближався до борту.

— Слухайте, капітане,— повторив Монтгомері,— ніхто вам не дозволить отак поводитись із моїм служником. Ви глумитеся над ним із того часу, як він ступив на судно.

Хвилину капітан мовчав. Хміль запаморочив йому голову, і він не міг знайти потрібних слів. Кінець кінцем він прохрипів:

— Косторізе проклятий!

Ця сцена впевнила мене, що Монтгомері — людина рішучого характеру, здатна розпалити себе і тривалий час перебувати в такому стані. Було видно, що суперечка ця не перша.

— Він же п'яний,— сказав я, наважившись і собі втрутитись у цю справу,— краще з ним не заводитись.

Обвисла губа Монтгомері скривилася.

— Він завжди п'яний. Ви вважаєте, що це виправдує його знущання з пасажирів?

— Моє судно,— знову почав капітан, махнувши рукою кудись у напрямі кліток,— було чисте. А гляньте-но зараз!

І справді, чистим судно аж ніяк не можна було назвати.

— Моя команда була пристойна,— не вгавав п'яний.

— Ви самі погодилися взяти на борт тварин.

— Я волів би довіку не бачити вашого триклятого острова. Ну й на якого чорта знадобилися там ці тварини? А ваш служник... Хіба ж то людина? Якийсь пришелепуватий. І тут йому робити нічого! Чи, може, ви думаєте, що моє судно належить вам?

— Ваші матроси весь час знущаються над тим бідолахою.

— Воно й не диво. Бо то ж диявол, суціль диявол! Вони його терпіти не можуть. Та й я не можу. Всім він осоружний, навіть вам!

Монтгомері відвернувся від капітана.

— І все-таки ви мусите дати йому спокій,— промовив він, підтверджуючи сказані слова кивком голови.

Але капітан, видно, не мав ніякого бажання поступатися.

— Хай тільки,— не втихомирювався він,— насміліться те опудало з'явитися ось тут, я йому всі тельбухи виверну! І не вам учити мене, що я маю робити. Кажу вам: я — капітан. Капітан і господар. Я тут закон, кажу вам, я

тут закон і пророк! Я погодився відвезти пасажирів і його слугу до Аріки й назад, а на острів ще привезти кількох тварин. Але я не погоджувався везти якусь сатану і якогось косторіза...

Це останнє вже було на адресу Монтгомері. Той кинувся до капітана, але я став між ними.

— Він же п'яний, — знову сказав я.

Капітан розійшовся ще дужче:

— Заткни пельку.

Я рвучко обернувся до нього, мимохідь побачивши, яким загрозливим стало поблідле обличчя Монтгомері. Цим втручанням я спрямував на себе весь потік лайливих слів.

Та все ж я був задоволений, що відвернув неминучу бійку, нехай і за рахунок гніву п'яного капітана. Мені траплялося бувати серед усілякого люду, проте я ніколи ще не чув із людських уст такої невтримної зливи найогиднішої лайки, яку оце почув із капітанових уст. При всій своїй природженій лагідності я насилу міг вислуховувати таку гидоту. Звичайно, стримуючи капітана від бешкету, я забув, що для нього я всього-на-всього людська істота, підібрана в морі й позбавлена будь-яких засобів до існування, що я тільки дармовий пасажир, залежний від доброти чи розрахунку судновласника. Та будь-що-будь, але бійки я таки не допустив.

IV. Біля борту шхуни

Того ж вечора, по заході сонця, ми побачили землю, і шхуна кинула якір. Монтгомері сказав, що це і є мета його подорожі. Берег був занадто далеко, щоб можна було детально його розглядити. Все, що я бачив, — це синювата вузька плямка на невиразному тлі сіро-блакитного моря. Звідти здіймалася в небо майже прямовисна смужечка диму.

Капітана не було на палубі, коли побачили землю. Зігнавши на мені всю лють, він зійшов донизу і, як я дізнався, заснув на підлозі своєї каюти. Його помічник узяв на себе команду. Це був той самий понурий мовчун, якого ми бачили біля стерна. Здавалося, що він також відчував до Монтгомері неприязнь. Обідали ми втрюх, і час минав у похмурій мовчанці: помічник не звертав на нас ані найменшої уваги. Я кілька разів марно пробував вступити

з ним у розмову. Мене вразило й те, що ця людина ставиться до Монтгомері та його тварин з якоюсь дивною ворожнечею. Монтгомері ж — я вважав — старанно приховує справжні наміри, з якими везе своїх тварин. Проте хоч моя цікавість дедалі зростала, я вже його не розпитував.

Допізна ми розмовляли з ним на палубі. На небі висіялись зорі. Нічну тишу порушувало тільки шарудіння тварин та переривисті звуки на носі судна, де горіло жовтаве світло. Припавши до палуби, зі своїї клітки за нами сторожко чатувала сяючими очима пума. Пси, здавалося, поснули. Монтгомері витяг сигари.

З сумом згадував він Лондон, розпитував мене про зміни, що сталися там. Він говорив як людина, що любила те далеке життя, а тоді несподівано втратила його назавжди. Я намагався підтримувати цю розмову. Дивацтво співбесідника мимоволі спадало мені на думку, коли, розмовляючи з ним, я дивився на його виснажене, бліде обличчя, освітлене ліхтарем, що висів позад мене. Потім я обернувся і кинув погляд на темний океан, що десь у невідомості ховав той маленький острів.

Цей чоловік, думалось мені, явився з безмежжя тільки для того, щоб урятувати мене. Завтра він покине шхуну і назавжди зникне з мого життя. Навіть якби ми познайомилися за звичайних обставин, то й тоді зустріч із ним, безперечно, не могла б не вразити мене. А тут іще така дивна обставина, що цей освічений чоловік живе на маленькому, нікому не відомому островці, та ще й везе туди такий незвичний багаж. Мимохіть повторював я капітанове запитання: навіщо здалися йому ці тварини? І чому він не признався, коли я вперше завів про це мову? А його служник — у ньому було щось надзвичайно дивне. Всі ті обставини таємничим серпанком оповивали цю людину, пошваблюючи мою уяву і відбираючи мені мову.

Десь опівночі наша розмова про Лондон урвалася. Ми стояли мовчки, спершись на борт, і дивилися на спокійний океан, в якому відбивалися зорі. Кожен думав про своє. Нічна пора схилилася до розчуленості, і я почав дякувати Монтгомері.

— Коли говорити щиро,— мовив я перегадом,— то ви врятували мені життя.

— Це випадковість,— відказав він,— просто випадковість.

— І все-таки я вам вдячний.

— Нема за що дякувати. Ви потребували допомоги, а в мене була можливість подати її. Я зробив вам ін'єкцію і потім годував вас — так, як робив би, здибавши рідкісний зразок якоїсь тварини. Я нудився, бо не знав, чим себе зайняти. Запевнюю вас, якби я тоді був у поганому гуморі або якби ваше обличчя чомусь мені не сподобалось, то, далєбі, не знаю, що сталося б із вами...

Така відповідь трохи охолодила мене.

— Але ж бо... — почав я знову.

— Це звичайнісінька випадковість, кажу вам, — перебив він мене. — Така ж випадковість, як і все в людському житті. Тільки дурень не здатний цього збагнути. Чого б ото сидіти мені тут вигнанцем цивілізації, замість того щоб жити щасливо та втішатися усіма вигодами лондонського життя? Та лише тому, що одинадцять років назад однієї туманної ночі я на десять хвилин з'їхав з глузду!

Він урвав мову.

— Ну й що? — спитав я.

— І все.

Запала мовчанка. Тоді він нараз засміявся.

— В цьому зоряному світлі є щось таке, від чого починаєш багато базікати. Хай я й осел, але все ж я хочу вам розповісти.

— Будьте певні, що мені можна звіритись... Я вмію тримати язика за зубами.

Він уже був намірився розповідати, та раптом, завагавшись, заперечливо похитав головою.

— А втім, — сказав я, — можете й не розповідати, я не з цікавих. Кінець кінцем, власні таємниці найкраще берігти в собі. Та й звірившись мені, що б ви виграли? Хіба на душі стало б легше, — це якщо я не розбазікаю. А якби я не стримався... Що було б тоді?

Він нерішуче щось пробурмотів. Йому, видно, було якось незручно, що отак раптом розчулився; мені ж із свого боку зовсім не кортіло дізнатися, що саме змусило молодого медика покинути Лондон. На це вистачало мені власної уяви. Я знизав плечима й відвернувся. Чиясь мовчазна постать, схилившись на борт, дивилася на відбиті у воді зорі. Це був служник Монтгомері. Він почув, як я ворухнувся, і хутко зиркнув на мене через плече, а потім знову втупився очима в море.

Ця, сказали б ви, дрібниця несподівано приголомшила мене. Довкола було темно, тільки біля стерна блимав ліхтар. На коротку мить обличчя цього створіння вигулькнуло

з темряви на світло, але я встиг помітити, що його очі світилися блідо-зеленим вогнем.

Тоді я ще не знав, що людські очі можуть мати бодай червонуватий відблиск. Тому все це видалося мені чимось надприродним. Чорна постать з вогненним зором пронизала всі мої помисли й почуття, і раптом переді мною на якусь хвилину знову ожили забуті жахи дитячих марень. Зникло все це так само швидко, як і з'явилося. Я знову побачив перед собою незграбну людську постать, в якій уже не було нічого незвичного, вона схилилась собі над бортом і дивилася на зорі, що віддзеркалювались у воді. Монтгомері звернувся до мене:

— Я хотів би зійти вниз, — сказав він, — якщо ви надихалися свіжим повітрям.

Я щось буркнув йому у відповідь. Ми спустилися вниз і розпрощалися біля дверей моєї каюти.

Цілу ніч мені верзлося казна-що. Щербатий місяць зійшов пізно. Його таємниче бліде проміння навскіс падало до мене в каюту, і від койки лягала на стіну якась химерна тінь. Тоді нагорі попрોકидалися хорти, почали гарчати й гавкати, так що я ледве міг склепити очі. Заснути ж мені пощастило тільки перед світанком.

V. Людина, якій нема куди подітися

Раннім ранком — це був другий день після видужання і, здається, четвертий, відколи мене підібрали, — я прокинувся з своїх тривожних снів, сповнених стрілянини і реву юрби. Згори чути було чийсь захриплі крики. Я протер очі й лежав, прислухаючись до галасу, лише поволі усвідомлюючи, де це я. Тоді почулося чалапання босих ніг, гуркіт, ніби кидали щось важке, скрип і дзвін ланцюгів. До мене долинув плескіт води. Враз судно круто повернуло і жовто-зелена пінява хвиля хлюпнула в маленьке кругле віконце каюти; стікаючи, вода ринула геть. Я швидко одягнувся і метнувся на палубу.

Підіймаючись трапом, я побачив на тлі багряного неба — саме сходило сонце — широку спину капітана і його руде волосся. По мотузці, пропущеній через блок на головній щоглі, капітан спускав пуму. Видно було, що сердешна звірина смертельно перелякана і вся зіщулилась у своїй маленькій клітці.

— За борт їх! — горлав капітан.— Геть їх за борт! Зараз я очищу своє судно від цієї погані!

Він заступав мені дорогу і, щоб вийти на палубу, я змушений був торкнутися його за плече. Він відсахнувся і ступив крок назад, щоб розгледіти, хто це такий. З першого погляду було видно, що він і досі п'яний.

— Га? Хто це? — тупо дивлячись на мене, гукнув він, а тоді проблеск свідомості майнув у нього в очах.— А, та це ж містер... містер...

— Прендік,— підказав я.

— Який там у дідька Прендік! — гаркнув він.— Ваше ім'я Заткнипельку. Містер Заткнипельку!

Певно, що нічого було відповідати цій тварюці. Але те, що він далі збирався робити — то вже й зовсім я не міг передбачити. Він простяг руку до трапа, біля якого стояв Монтгомері, розмовляючи із плечистою сивою людиною в брудній синій фланелевій одежі. Людина ця, мабуть, щойно тільки ступила на борт.

— Ос-сюди,— заревів капітан,— ос-сюди, проклятий містере Заткнипельку!

Монтгомері і той прибулець на ці слова обернулися.

— Чого ви хочете? — запитав я.

— Забирайся геть, проклятий містере Заткнипельку, ось чого я хочу! Геть під три вітри, й хутко мені! Ми прибираємо наше судно, очищаємо наше нещасне судно! Ану — за борт!

Зовсім отетерівши, я дивився на нього, через якусь мить мені спало на думку, що це якраз те, що мені потрібно. Перспектива подорожувати далі в товаристві цього лайливого дурня, будучи єдиним пасажиром на судні,— аж ніяк не приваблювала мене. Я обернувся до Монтгомері.

— Ми не можемо вас узяти,— коротко заявив широкоплечий.

— Не можете мене взяти! — вражено промовив я. Справді, я ще ніколи не бачив такого впертого й рішучого обличчя, як у цього прибульця.

— Вислухайте мене,— сказав я, обертаючись назад до капітана.

— За борт! — ревною той.— Це судно не для тварин та людоджерів, гірших за тварин, куди гірших! За борт, проклятий містере Заткнипельку! Не візьмуть вони вас — однаково будете за бортом, хоч би там що! Геть із своїми

друзями! Я назавжди розпрощався з цим триклятим островом. Досить з мене! Амінь!

— Монтгомері, будьте хоч ви... — заволав я.

Його нижня губа скривилась. Кивком голови він безнадійно показав на сиву людину, що стояла поруч нього, — мовляв, не моя воля допомогти вам.

— Тепер я вже подбаю про вас! — сказав капітан.

Почалися дивовижні переговори. Я навпереміну просив кожного з цих трьох людей. Спершу сивого чоловіка, щоб дозволив мені зійти на берег, тоді Монтгомері, тоді п'яного капітана, щоб залишив мене на судні; я благав навіть матросів. Монтгомері не прохопився ані словом, а все тільки хитав головою.

— Ви підете геть із судна! — повторював капітан. — До біса закон! На судні я королюю!

Нарешті я перестав просити, не докінчивши марної погрози. В нападі істеричної злості я відійшов до корми і похмуро втупився у порожнечу.

А тим часом матроси швидко розвантажували судно, спускаючи ящики й клітки з тваринами. З підвіреного боку шхуни стояв баркас із двома піднятими вітрилами, і туди скидали весь цей вантаж. Корпус баркаса був закритий від мене бортом шхуни, тому я не міг розгледіти, хто саме прибув із острова і приймає багаж.

Ні Монтгомері, ні його компаньйон не звертали на мене ніякої уваги. Вони віддавали накази чотирьом чи п'ятьом матросам, які спускали багаж, часом і собі докладаючи рук до роботи. Капітан також крутився там, скоріше заважаючи, аніж допомагаючи матросам. Я впадав навперемінку то у відчай, то в лют. Отак чекаючи, як вирішиться моє майбутнє, я раз чи двічі насилу стримався, щоб не розсміятися зі своєї щербатої долі. Сьогодні я не мав у роті й рісочки і від цього почував себе ще більш розбитим. Голод і квалість позбавляють людину мужності. Я цілком ясно усвідомлював, що не маю сил чинити опір капітанові, який міг любісінько позбутися мене, і не знав, як можна змусити Монтгомері та його супутника забрати мене. Мені залишалось тільки пасивно очікувати, що воно буде. А судно все розвантажували, і доля моя нікого не обходила.

Незабаром цю роботу закінчили і тоді взялися за мене. Хоч як я опинався, сил моїх було замало, і мене потягли до трапа. Проте навіть і в цю хвилину я завважив, які на

диво смугляві були обличчя людей, що сиділи в баркасі разом із Монтгомері.

Баркас тим часом уже швидко відчалив від судна. Підмною з'явилася смуга зеленої води. Вона швидко ширшала, і я з усіх сил позадкував, щоб не полетіти сторчака в воду.

Команда баркаса щось глумливо загукала, і я чув, як Монтгомері висварив її. А капітан, його помічник та один матрос, що помагав їм, потягли мене на корму. Там до борту судна було прив'язано човен з «Леді Вейн». Він був наполовину затоплений, без весел і без ніякого харчу. Я відмовився зійти в нього й простягся серед палуби. Зрештою вони спустили мене туди на линві, бо з того боку трапів не було. Тоді відрізали линву і покинули мене в човні напризволяще.

Хвилі поступово відносили мене від шхуни. Немовби остовпілий, я дивився, як матроси взялися за снасті, і судно повільно, але впевнено повернуло носом до вітру. Вітрила затріпотіли й напнулися. Я байдуже дивився на побитий негодою борт шхуни, що круто похилилася в мій бік. Вона поволі почала зникати у мене з очей.

Я навіть не повернув голови, щоб слідкувати за нею. Спершу я ледве міг повірити в те, що сталося, і, впавши на дно човна, тупо дивився на пустельний океан, покритий легкими брижами. Лише згодом до мене дійшло, що я знову опинився в цій триклятій напівзатопленій шкаралупі. Коли я оглянувся назад, мені ще було видно над бортом човна, як віддалялася шхуна з рудим капітаном. Стоячи на кормі, він щось глузливо кричав до мене. Перевівши погляд на острів, я побачив баркас, який дедалі меншав, підходячи до берега.

Нараз я осягнув увесь жах свого становища. Я не мав ніякої змоги дістатися берега, хіба що хвилі віднесли б мене туди. Ви ж мусите пам'ятати, що я й досі був слабосильний після отих своїх пригод на човні, до того ж я був голодний, ледве при пам'яті, — чи ж диво, що мені забракло мужності? Раптом ридання вирвалося з моїх грудей. Я зайшовся таким плачем, яким плакав лише малою дитиною. Сльози текли по моїм обличчі. В нападі відчаю я став бити кулаками воду на дні човна. Я сказано гатив ногами по його борту. Я благав у бога смерті.

VI. Жахливі веслярі

Побачивши, що я таки справді покинутий напризволяще, остров'яни змилосердилися наді мною. Мене повільно несло на схід, у напрямі до острова, і я з полегкістю зітхнув, побачивши, що й баркас повернув у мій бік. Коли важко навантажений баркас підійшов ближче, я міг розгледіти сивого широкоплечого супутника Монтгомері, що сидів на кормі поміж собак та багажних скринь.

Він мовчки й нерухомо дивився на мене. Чорновидий сидів біля пуми на носі баркаса і також не відводив од мене пильних очей. Було там іще троє чудних звіроподібних створінь, на яких люто гарчали хорти. Монтгомері, що кермував стерном, підчалив до мене, тоді трохи підвівся, схопив кінець линви від мого човна і прив'язав його до своєї корми, щоб тягти мене на буксирі,— в баркасі не було місця.

Я вже встиг отямитися після нервового потрясіння і досить бадьоро відповів на його оклик. Я сказав, що мій човен майже затоплений, і він подав мені дерев'яний черпак. Коли линва натяглась, я хитнувся назад від посмику, а потім заходився вичерпувати воду. Доки не вичерпав,— у човен набігло багато води, але він був ще досить міцний,— я не мав часу кинути погляд на людей, які сиділи в баркасі. Підвівши ж голову, я побачив, що широкоплечий так само пильно і, як мені здалося, з певним занепокоєнням дивиться на мене. Коли наші погляди зустрічалися, він опускав очі на хорта, що сидів у нього між коліньми. Це був чоловік кремезної статури, з гарним чолом і масивними рисами обличчя. На очі йому нависала поверх повік шкіра, як це буває лише в літніх людей, а риси в куточках уст надавали обличчю виразу войовничої рішучості. Він про щось тихо розмовляв із Монтгомері.

Я перевів погляд на його трьох людей, що сиділи в баркасі. Навдивовижу чудна була ця команда. Я бачив лише їхні обличчя. В них було щось невловиме,— не знаю, що саме, але воно збуджувало в мені незрозуміле почуття огиди. Я уважно вглядався в них, але це відчуття не проходило, і я не міг дошукатися причин, які його викликали. Вони скидалися на темношкірих людей; руки й ноги їхні були чомусь завинуті по самі пальці в якусь брудну білу тканину. Ніколи я не бачив, щоб чоловіки так закутувалися,— це роблять хіба жінки на Сході. На

головах вони мали тюрбани, з-під яких дивилися на мене блискучі очі. Щелепи цих таємничих облич занадто виступали вперед, а гладеньке чорне волосся нагадувало конячу шерсть. Сидячи, вони здавалися багато вищими на зріст, аніж люди усіх тих рас, які я бачив досі. Сивий чоловік, — що був на зріст, мабуть, добрих шість футів, — коли сидів, виглядав на голову нижчим за цих трьох. Згодом я переконався, що насправді вони були не вищі за мене, тільки мали тулуби неприродно довгі, а ноги — куці й кумедно викривлені. В усякому разі, вигляд у них був напрочуд потворний. Вищий за них усіх під переднім вітрилом сидів отой чорновидий, що його очі світилися в темряві.

Коли я дивився на всю цю компанію, вони спочатку переймали мій погляд, а тоді відвертали очі вбік, тільки крадькома вже позираючи на мене. Мені спало на думку, що їм, певне, моє придивляння неприємне, і я перевів погляд на острів, до якого ми наближались.

Острів був низький, густо вкритий рослинністю, здебільше пальмами якогось невідомого виду. В одному місці підіймалося високо в небо пасмо диму, розсіваючись білими, як пух, клаптями. Ми ввійшли в широку бухту з пологими берегами обабіч. Береги були вкриті темно-сірим піском, а далі вивищувався крутий пагорб футів шістдесят-сімдесят над рівнем моря. Там де-не-де росли дерева та чагарники. На схилі гори виднів якийсь строкастий мур, викладений, як я невдовзі дізнався, почасти з коралів, а почасти з пемзової лави. З-поза тієї огорожі виглядали два дахи, вкриті тростиною.

На березі, чекаючи нас, стояла якась людина. Здалеку мені видалося, що кілька чудернацьких створінь квапливо шаснули в куці на пагорбі; коли ми наблизились, я їх уже більше не бачив. Той, що стояв на березі, був середній на зріст, із чорним, як у негрів, обличчям. Рот у нього був майже безгубий, руки надзвичайно тонкі, а каракаті ноги кінчалися вузькими й довгими стопами. З похмурим, витягнутим вперед лицем він дивився на нас. Одягнений він був, як і Монтгомері та його сивий супутник, у синю куртку й штани.

Коли ми підпливли ще ближче, він почав надзвичайно кумедно бігати туди й сюди берегом. На команду Монтгомері ті четверо, що сиділи в баркасі, посхоплювались на ноги і дуже незграбно заходилися спускати вітрила. Монтгомері скермував баркас у вузьку штучну затоку, яка

скидалася на маленький док. Я кажу «док»,— але, власне, це була звичайна канава, лише розміром настільки велика, що під час припливу туди міг зайти баркас. Той, що був на березі, метнувся нам назустріч.

Відчувши, що баркас вривався носом у береговий пісок, я дерев'яним черпаком відштовхнувся від баркаса. Потім відв'язав ливну й причалив до берега. Троє закутаних веслярів, незграбно рухаючись, вибралися з баркаса і як стій кинулися вивантажувати багаж. Той, з берега, став їм допомагати. Я дивувався, спостерігаючи, як вони ходять, оці позамотувані веслярі,— вони аж ніяк не були вайлуваті, просто ноги їхні були наче в якийсь дивний спосіб повикручувані,— так, ніби вони неправильно позросталися. Собаки, яких сивоголовий висадив на берег, гарчали і рвалися за ними з ланцюгів.

Троє довготелесих веслярів перемовлялися між собою якимись чудними горловими звуками. Коли вони взяли за лантухи, складені біля корми, той, що вийшов нам назустріч, залопотів до них якоюсь ніби чужеземною мовою. Достоту такий голос я вже десь чув, тільки не міг пригадати, де саме. Сивий чоловік стояв серед цієї метушні, тримаючи шістьох псів, і своїм громовим голосом покривав їхнє несамовите валування. Монтгомері також зійшов на берег, і всі заходилися розвантажувати баркас. Я ж був занадто кволий після тривалого голодування,— а тут ще й сонце палило мою неприкриту голову,— тому й не пропонував їм своєї допомоги.

Невдовзі старий із сивою чуприною неначе згадав про мою присутність і підійшов до мене.

— У вас такий вигляд,— промовив він,— ніби ви забули поспідати.

Його чорні очіці поблискували з-під похмурих брів.

— Я мушу за це перепросити. Тепер ви наш гість, і ми маємо опікуватися вами, дарма що ви непроханий гість.

Він глянув мені просто в вічі.

— Монтгомері каже, що ви — людина освічена, містере Прендіку. Він сказав, що ви цікавитесь науками. Чи не можна дізнатись, якими саме?

Я розповів йому, що кілька років навчався в Королівському коледжі й провадив деякі біологічні дослідження під керівництвом Гекслі. Почувши це, він трохи підняв брови.

— Це дещо змінює справу, містере Прендіку,— зауважив старий із відтінком пошани в голосі.— Як це не див-

но, але ми теж біологи. Тут у нас свого роду біологічна станція.— Його погляд упав на людей у білому, що на котках котили до загорожі клітку з пумою.— Ми біологи, принаймні я й Монтгомері,— додав він.— Коли вам трапиться нагода покинути нас — невідомо. Наш острів не на втертому шляху кораблів. Нам випадає бачити їх не частіше, як раз на рік.

Він зненацька облишив мене, проминув тих, що тягли пуму, піднявся схилом і ввійшов до загорожі. Двоє людей залишилось із Монтгомері, вкладаючи вантаж на низенький візок. Лама була ще на баркасі разом із кролячими клітками. На березі хорти рвалися з ланцюгів. Коли на візок наклали десь із тонну вантажу, всі троє потягли його слідом за пумою. Далі Монтгомері відділився од них і, повернувшись до мене, простяг руку.

— Щодо мене, то я задоволений,— мовив він.— Той капітан справжній осел. Він би залляв вам сала за шкуру.

— Ви врятували мене вдруге,— відповів я.

— Це як підійти до справи. Запевняю вас, що острів видасться вам до біса дивовижним. На вашому місці я доклав би всіх зусиль, щоб вибратися звідциля, і якнайшвидше. Цей наш...— Монтгомері затнувся, ледве не прохопившись тим, що мав на думці.— Чи не були б ви ласкаві допомогти мені винести оцих кроликів?

Його поведження з кроликами дуже мене здивувало. Коли, залізши в воду, я допоміг йому винести одну з кролячих кліток і ми поставили її на берег, він одкрив дверцята і, нахиливши клітку, витрусив звірят на землю. Кролики покотилися один на одного рухливою безладною купою. Він плеснув у долоні, і вони відразу вистрибом розбіглися врзнобіч. Їх було десь штук п'ятнадцятеро чи й двадцятеро.

— Живіть і розплоджуйтесь, друзі,— сказав Монтгомері,— заселяйте острів.— І додав у мій бік: — Нам тут трохи бракувало м'яса.

У той час, коли я дивився, як розбігаються кролики, надійшов старий, несучи в руках пляшку коньяку й кілька сухарів.

— Оце вам підкріпитися, Прендіку,— промовив він уже більш дружнім тоном, аніж раніше.

Я, не будучи проханим, зразу взявся до сухарів. А старий допоміг Монтгомері випустити ще зо два десятки

кроликів. Останніх три великих ящики і клітку з ламою віднесли нагору до будинку. До коньяку я не торкався, бо спиртного взагалі не вживаю.

VII. Замкнені двері

Певне, читач зрозуміє, що, оскільки геть усе довкола було для мене дивним і оскільки я пережив так багато несподіваних пригод, я попервах і не міг помітити дивовижності окремих явищ. Я пішов за кліткою з ламою, та раптом мене наздогнав Монтгомері й попросив не заходити за мур. Я помітив, що пуму в клітці й частину ящиків так само залишили перед входом до кам'яної загорожі.

Обернувшись, я побачив, що баркас уже зовсім розвантажено й витягнуто на берег, а старий прямує до нас.

— Треба обміркувати, що робити нам з цим непроханим гостем,— звернувся він до Монтгомері.— То як бути?

— У нього є деякі наукові знання,— відповів той.

— Мені кортить якнайшвидше взятися до діла — попрацювати над новим матеріалом,— старий кивнув головою на загорожу. Очі його заблищали.

— Охоче вірю,— не зовсім лагідним тоном відповів Монтгомері.

— Ми не можемо пускати його туди, всередину, а будувати йому нову хатину — немає коли. Тим часом і довіритися з нашими справами не можна.

— Я в ваших руках,— сказав я. Що воно оте «всередині», я не мав ніякого уявлення.

— І я думав про те саме,— відповів старому Монтгомері.— Але ж у мене є кімната, де одні двері виходять назовні.

— Це чудово,— жваво обірвав його старий, і ми втрьох підійшли до загорожі.

— Мені дуже прикро, містере Прендіку, що ми змушені так утаємничуватися, але ж не забувайте, що ви тут — непроханий гість. Наше маленьке господарство має свої секрети, щось на зразок кімнати Сивьї Бороди. Насправді тут немає нічого страшного для людей із здоровим глуздом. Одначе доки ми не знаємо вас ближче...

— Певна річ,— відповів я,— тільки дурень міг би прогніватись на брак вашої довіри.

На його суворому обличчі з'явилася ледь помітна усмішка,— люди цього похмурого типу усміхаються самими куточками уст,— і він вклонився на знак вдячності.

Ми пройшли повз головний вхід до загорожі. Це була велика дерев'яна, кута залізом брама під замком. Біля ної лежала купа багажу з баркаса. Край загорожі були двері, яких я не помітив раніше. Старий витяг із своєї засмальцьованої синьої куртки в'язку ключів, відімкнув ті двері й зайшов досередини. Оці ключі, це ретельне замикання дверей навіть тоді, коли вони були у нього на очах,— аж надто мене вразили.

Я ввійшов за ним у маленьку, хоча вбого, та затишно опоряджену кімнатку, її внутрішні двері, що вели на бруковане подвір'я, були відчинені. Монтгомері відразу ж їх замкнув. У темному кутку кімнати висів гамак. Невеличке без скла віконце з залізними ґратами виходило на море.

Старий сказав, що ця кімната буде моїм житлом. Внутрішні двері, що їх «про всяк випадок» він замкне ще з того боку, не дадуть мені потрапити у двір. Він показав на зручний шезлонг перед вікном та на цілу полицю книг біля гамака. Це були здебільшого праці із хірургії та видання грецьких і латинських класиків, мову яких я ледве розумів. Вийшов старий надвірними дверима,— певно, не бажаючи вдруге відкривати внутрішні.

— Звичайно ми тут їмо,— повідомив Монтгомері, а потім, ніби відчувши несподіваний сумнів, квапливо подався за старим.

— Моро! — почув я його голос.

Спершу це ім'я пропустив я повз увагу, та коли почав гортати книжки з полиці, у мене майнула думка: де я чув ім'я «Моро» раніше?

Я сів перед вікном, дістав сухарі, що залишилися в мене, і став зі смаком жувати їх. «Моро»?

Кинувши погляд у вікно, я побачив одного з тих дивних людей у білому, котрий саме ніс від берега якийсь ящик. Незабаром він зник за вікном. Тоді я почув, як позад мене в замок клацнув ключ. Далі з-за внутрішніх дверей долинув гамір, що здійняли хорти, приведені в двір. Вони й не гавкали, тільки гарчали й пирхали. Чути було метушливий тупіт їхніх лап і голос Монтгомері, який заспокоював собак.

Мене вражала таємничість, якою оточили себе ці двоє людей, і я задумався й про них, і про ім'я «Моро», що

звідкись було мені знайоме. Але людська пам'ять дуже примхлива, і я ніяк не міг пригадати, де й за яких обставин я чув його. Потім думки мої перейшли на незбагненну химерність того спотвореного чоловіка, що, обмотаний у біле, повертався від баркаса. Ніколи не бачив я такої ходи, таких чудних рухів, як у нього. Жоден із цих людей,— я пам'ятаю,— не озивався до мене, хоч я помітив, що більшість із них поглядала у мій бік,— але якось дивно, наче крадькома, і зовсім не тим відвертим поглядом, що в справжніх дикунів. Я не розумів, якою мовою вони розмовляють. Всі ці люди були навдивовижу мовчазні, а коли говорили — голос їх звучав різко й неприємно. Чого їм бракувало?.. При цьому я згадав очі потворного служника Монтгомері.

Він увійшов саме тоді, коли я подумав про нього. Одягнений тепер у біле, він ніс невеличку тацю з вареними овочами й кавою. Коли він, ставлячи на стіл тацю, ласкаво мені уклонився, я аж відсахнувся, отетерівши від подиву: під чорними пасмами його волосся я побачив, яке в нього вухо! Воно зненацька показалося перед самими моїми очима. Вухо було з гострими кінчиками, вкрите бурнатою шерстю!

— Ваш сніданок, сер,— сказав він.

Я не зводив із нього погляду і не міг здобутися на відповідь. Він повернувся й пішов до дверей, чудно поглядаючи на мене через плече.

Я провів його очима, і в цю ж мить підсвідомо, з незбагненої примхи мозку в пам'яті моїй невиразно сплила фраза: «Жахи Моро». А чи саме так? Яке ж перше слово? Аж он воно,— пам'ять перенесла мене на десять літ у минуле, і я враз пригадав: «Жахи Моро»! Якусь мить ця фраза тьмяно вимальовувалась у мене в голові, а тоді нарешті я побачив її, написану червоними літерами на сіруватій обкладинці невеличкої брошури. Читання цієї брошури хоч на кого навело б жах. Мені пригадалося все ясно, до найменших дрібниць,— та вже давно забута брошура знову яскраво постала мені в пам'яті. Я тоді був ще хлопцем, а Моро мав уже, певне, років п'ятдесят. Це був учений-фізіолог, досить відомий у наукових колах багатством своєї уяви і гострою прямою своїх поглядів. Чи це був саме той Моро? Він опублікував кілька разючих фактів переливання крові та ще був широко знаний як автор праць про відхилення в загальному розвитку організму. Та раптом цю блискучу

кар'єру було обірвано. Він мусив залишити Англію. Якийсь журналіст під виглядом лаборанта дістався до його лабораторії, маючи намір зробити згодом сенсаційні викриття. Завдяки неймовірній випадковості,— якщо справді то була випадковість,— його жахлива брошура набула гучної популярності. Саме в день її надрукування з лабораторії Моро втік облуплений, пошматований собака.

Був тоді кінець літа, у пресі затишок,— отож відомий видавець, двоюрідний брат тимчасового лаборанта Моро, вирішив хоч цим схвилювати громадську думку. Вже не вперше ця сама «громадська опінія» повставала супроти експериментальних досліджень. Доктора Моро просто вигнали з країни. Може, так і слід було зробити, тільки ж надто вже благецька підтримка його з боку інших експериментаторів, а так само й те, що мало не всі вчені колеги позрікалися його,— все це заслуговувало найтяжчого осуду. Щоправда, деякі з його дослідів — коли вірити звітові журналіста,— були занадто жорстокі. Та проте йому, можливо, й пощастило б дійти миру з громадськістю, якби він припинив свої дослідження, тільки ж він не пристав на те. Зрештою так би вчинила більшість людей, що вже скуштувала чару дослідництва. До того ж він не мав родини,— отже, міг діяти, як йому заманеться.

Я впевнювався, що це був саме той Моро. Все свідчило на користь такої думки. Я збагнув тепер, для чого було привезено пуму та інших тварин, що потрапили з рештою багажу до загорожі, і зрозумів, що означає той дивний, невиразний, ледве знайомий запах, який досі мені тільки підсвідомо вчувався. Це був антисептичний запах операційної кімнати. Я почув, як десь за стіною закричала пума; заскавулів собака, так наче його били.

Але певно, що для людини, тим паче, коли вона цікавиться наукою, вівісекція не є настільки жахливою, щоб її аж так утаємничувати! Думки мої зараз перестрибнули на інше, і знову постав переді мною служник Монтгомері, його гострі вуха й очі, що світилися в темряві. Я споглядав простерту перед моїм зором зелену морську далечинь, яка пінилась під легким вітерцем, і неймовірні події останніх днів спливали одна за одною у моїй пам'яті.

Що воно все це означає? Ця замкнута загорожа на пустельному острові, цей відомий вівісектор і ці скалічені та спотворені люди?

VIII. Крик пуми

Десь близько години дня мої думки й підозри були обірвані приходом Монтгомері. Його дивний служник, що ввійшов за ним, приніс на таці хліб, якісь овочі та ще щось їстівне, пляшку віскі, куваль води, три склянки й три ножі. Я скося зиркнув на це чудне створіння й побачив, що воно спостерігає за мною своїми на диво метушливими очима. Монтгомері сказав, що пополудне разом зі мною; Моро ж не прийде, бо не має часу.

— Моро? — запитав я. — Це ім'я мені знайоме.

— Сто чортів! — вигукнув він. — Який же я осел, що прохопився перед вами! Треба ж було подумати! Ну, та дарма. Це вам буде натяком до вияснення наших тасмниць. Ви п'єте віскі?

— Дякую, я не вживаю спиртного.

— Я б теж хотів... Та після бійки кулаками не махають! Оця клята штука й загнала мене сюди. Вона та ще одна туманна ніч. Тоді мені видалася щастям пропозиція Моро поїхати з ним. Дивна річ...

— Монтгомері, — раптом випалив я, коли служник причинив за собою двері, — чому в нього такі гострі вуха?

— До біса! — вилаявся він, не встигши пережувати їжу, а потім, хвилину здивовано дивлячись на мене, запитав: — Гострі вуха?

— Еге ж, з гострими кінчиками, — відповів я по змозі спокійніше, хоч сам ледве переводив подих, — і вкриті темною шерстю.

Монтгомері задумливо налив собі віскі з водою.

— Мені завжди здавалося, що його вуха прикриті волоссям.

— Я побачив їх, коли він схилився, ставивши на стіл каву. І в нього очі світяться в темряві.

Співрозмовник мій тим часом уже встиг отямитись від несподіваного запитання.

— Отож я й гадав, — промовив він трошки шепелявим голосом, — що з вухами в нього не зовсім гаразд, бо він усе прикриває їх чуприною. Який же вони мають вигляд?

Було ясно, що Монтгомері просто викручується, але брехуном не можна було його назвати.

— Вони з гострими кінчиками, — сказав я, — невеличкі й порослі шерстю, так-так, шерстю. Та й взагалі ця людина — одна з найдивніших істот, які мені доводилося бачити в житті.

Пронизливий і хриплий страдницький крик тварини долинув до нас із загорожі. З глибини й сили цього крику було зрозуміло, що це пума. Я помітив, як Монтгомері здригнувся.

— Так... — озвався він.

— Де ви його знайшли?

— Е-е... Та ніби у Сан-Франціско... Він і справді бридкий. І трохи прищелепуватий. От не пригадую вже, звідки він. Та я до нього звик. І він до мене. А чим, власне, він вас так уразив?

— Та він весь якийсь протиприродний, — відповів я. — Щось у ньому є таке... Не подумайте, що я дуже вередливий, але близькість його викликає в мені якусь огиду, аж здригаєшся, наче від дотику чогось нечистого...

Монтгомері, переставши їсти, зауважив:

— Дурниці, я цього не помічаю.

І взявся знову жувати.

— Мені таке й на думку не спадало, — сказав він. — Але, видно, команда шхуни це відчувала... І як же вони його цькували! Ви ж бачили, як той капітан...

Раптом удруге почулося виття пуми, ще більш страждальне. Монтгомері стиха вилаявся. Я вже хотів спитатися у нього про тих людей, яких бачив на березі, коли це знову закричала нещасна звірина, цей раз короткими й уривчастими звуками.

— А ті ваші люди, що були на березі, — все-таки почав я, — до якої раси вони належать?

— Браві хлопці, га? — неуважно відповів Монтгомері, з кожним криком пуми все більше насуплюючи брови.

Я замовк. А з-за муру долинув зойк іще жахливішої розпуки. Монтгомері зиркнув на мене похмурими сірими очима й підлив собі віскі. Потім спробував перевести розмову на алкоголь, запевняючи мене, що тільки з його допомогою він урятував мені життя. Здається, він хотів підкреслити, що саме йому я завдячую своїм життям. Відповідав я неуважно. Полуденок невдовзі скінчився, і служник з клиноподібними вухами поприбирав зі столу. Монтгомері вийшов. Він насилу міг приховати своє роздратування від крику пуми, підданої вівісекції. Заявивши, що у нього щось не гаразд із нервами, він пішов, тим самим тільки посвідчивши слушність моїх підозр.

Крики тварини й справді страшенно дратували. По полудні вони стали ще гучніші. Спочатку вони тільки різали вуха, а далі й остаточно вивели мене з рівноваги.

Я відкинув школярські переклади з Горація, які пробував був читати, і, зціпивши кулаки й кусаючи губи, став ходити по кімнаті.

Потім я позатулював собі пальцями вуха. Але верещання це не переставало шарпати мені нерви. Нарешті ці крики пройнялися такою безмежною мукою, що неможливо було залишатися в кімнаті. Я вийшов на свіже повітря, під заспокійливе проміння надвечірнього сонця, і, проминувши головні ворота, що як і раніше були замкнені, повернув за ріг огорожі.

Надворі крики чутно було ще дужче. Немовби всі страждання світу злилися в один цей голос. Можливо,— я не раз про це думав згодом,— якби, скажімо, в суміжній кімнаті хтось мовчки терпів подібні муки,— я сприймав би це значно легше. Однак коли страждання має голос і сіпає нам нерви,— лише тоді нашу душу опановують такі жалоці. Яскраво сяяло сонце, лагідний морський вітерець колихав зелені віяла пальм,— та світ, здавалося, поринув у похмурий хаос, був сповнений чорних і кривавих примар, аж доки я відійшов так далеко від загорожі, що звідти вже не долинав жоден звук.

XI. Щось у лісі

Я продирався чагарником, що ріс на схилі пагорба за огорожею, сам не знаючи, куди йду. Далі проминувши цілий гайок струнких дерев, я опинився по той бік пагорба, де внизу вузьким вибалком протікав струмок. Я зупинився й прислухався. За пройденою віддаллю, а може, й за густим листям дерев, звуків од загорожі тут не було чути. Тиша стояла непорушна. Раптом з шелестом вигулькнув кролик і щодуху дременує по схилу. Не знаючи, що далі робити, я присів у затінку на узліссі.

Місце було прегарне. Буйні зарості обабіч приховували струмок, і тільки в одному місці трикутною латкою виблискувала водяна гладінь. На тім боці в синюватому серпанку видніли непролазні хащі дерев і витких рослин, а над ними — спокійна блакить неба. Де-не-де біло й малиново цвіли якісь невідомі квіти. Хвилину погляд мій блукав довкола, а потім я повернувся думками до того дивного слуги Монтгомері. Та надмірна спека заважала розмірковувати, і незабаром мене взяла дрімота.

Не знаю, чи довго я так прокуняв, тільки раптом вивів мене з цього стану якийсь шурхт у зеленій гушавині за струмком. Спочатку я побачив, що хитаються верхів'я тростини й папороті. Потім на берег вийшла якась істота, — з першого погляду важко було розпізнати, що воно таке. Створіння те нагнулося й почало пити воду. Тільки тоді я побачив, що це людська істота, але вона чомусь рачкувала, наче тварина!

На ній була якась синя одежина, шкіра її — бронзового кольору, а волосся — чорне. Мабуть, незвичайна потворність була притаманна всім тутешнім островам. Я чув, як та людина хлебтала воду.

Я весь подався вперед, щоб краще її розгледіти. Грудка лави, зрушена моєю рукою, покотилася по схилу. Людина з винуватим виглядом зиркнула вгору, і наші очі зустрілися. Вона миттю схопилася на ноги і, не спускаючи з мене погляду, незграбним помахом руки витерла рот. Ноги в цієї істоти були майже вдвічі коротші за тулуб. Отак ми стояли, мабуть, добру хвилину, розгублено дивлячись одне на одного. Та раптом вона шаснула в кущі, кілька разів ще пильно озирнувшись, і шелест листя поступово заммер у далечині. Довго після того, як вона зникла, я сидів та дивився їй услід. Від мого дрімотного спокою не залишилося й сліду.

Щось шелестнуло у мене за плечима; я швидко оглянувся і встиг помітити, як промайнув біленький хвостик сполоханого кролика, що вже зникав за вершиною пагорка. Я зірвався на рівні ноги.

Поява тієї потворної напівдикої істоти свідчила, що це відлюддя не таке вже й пустельне. Я нервово озирався навкруги, шкодуючи, що не маю ніякої зброї. Потім мені спало на думку, що ця ж людина була в синій одежі, а не гола, як дикуни, і я намагався переконати себе, що то в неї тільки вигляд хижий, а сама вона — миролюбна.

Та все ж таки її поява позбавила мене спокою. Я пішов ліворуч схилом пагорка, приглядаючись до прогалин між струнких стовбурів дерев. Дивно, чому ця людина рачкувала, та ще й пила воду із струмка просто ротом?.. Нараз почувся крик якоїсь тварини. Я подумав, що це, мабуть, пума, і повернув у бік, протилежний тому, звідки долинув крик. Так спустився я до струмка, перебрів його і рушив далі через чагарник.

Несподівано увагу мою привернула якась червона пляма на землі. Підійшовши ближче, я побачив, що це

чудернацький зморшкуватий гриб, подібний до лапатоного лишаю. Тільки я доторкнувся до нього, він одразу розплився у водяний слиз. Під тінню пишної папороті я побачив неприємну картину — на землі лежав іще теплий труп кролика з відірваною головою. Його обсіли зелені мухи. Я зупинився, вражений видовищем розбризканої крові. Отож один із прибульців на острів уже загинув не своєю смертю!

Жодного іншого знаку на трупі не було. Виглядало так, наче кролика просто ввіймали й відірвали голову. Дивлячись на це пухнасте, ще не застигле тільце, я мимохіть замислився, як таке могло трапитись. Невизначний страх, який збудила в мені ота напівлюдська істота біля струмка, ставав дедалі відчутнішим. Я почав усвідомлювати, як небезпечно блукати тут, серед невідомих мені мешканців. Гущавина довкола нараз наче зовсім змінилася. У кожному закутку чатувала засідка, за кожним шурхотом чулася загроза, ніби якісь незримі створіння чигали на мене.

Я вирішив вертати назад. Круто обернувшись, я прожогом, мало не в розпачі, кинувся бігти через гущавину, прагнучи щонайшвидше вибратися на відкритий простір.

Зупинився я вчасно, бо мало не вискочив на галявину, яка утворилася, мабуть, від вітролому. Буйна памолодь уже почала боротися за вільне місце, а позад неї суцільним муром височіли дерева, обліплені виткими рослинами; густо росли гриби та розмаїті квіти. Переді мною, на вкритому лишаем стовбурі поваленого дерева, підібгавши ноги, сиділо троє потворних створінь. Мого наближення вони ще не помічали. Одне з них скидалося на жінку, двоє — були чоловіки. Як не зважати на шматки червоної тканини, що оповивали їм стегна, вони були голі. Шкіра їхня була рожевувата на колір, — у жодного дикуну я не бачив подібної. Масивні обличчя були без підборідь, лоби занадто опуклі, а на головах стирчало ріденьке щетинясте волосся. Я ніколи не бачив таких твариновидих людей. Вони розмовляли, чи, певніше, один із них говорив до інших, і всі троє настільки захопилися, що ніхто й не помітив, як я надходжу. Вони хитали головами й погойдувались із боку на бік. Потворний чоловік так швидко сипав словами, що я, навіть чуючи їх, не спромігся будь-що второпати. Скидалося на те, що він править якісь теревені. Згодом його голос став іще верескливіший. Розвівши руки, він схопився на ноги.

Решта схопилися також і, розводячи й собі руками, заходилися вторити йому, похитуючись у такт пісні. Впадали в око їхні надзвичайно куці ноги та худі довгі ступні. Всі троє повільно заходили у танку, незграбно притупуючи ногами і махаючи руками. Якийсь примітивний мотив можна було вловити в їхній ритмічній, скоромовці з приспівом «валула» чи «балула». Очі їхні блищали, на потворних обличчях сяяла дивна радість, а з безгубих ротів текла слина.

Сностерігаючи ці смішні, чудернацькі рухи, я нарешті ясно зрозумів, чим, власне, так неприємно вони вразили мене і збудили суперечливі відчуття чогось дуже незвичного й водночас дуже знайомого. Ці три істоти, захоплені виконанням свого таємничого обряду, мали достеменно людську подобу, і разом з тим було в них щось від тварини. Незважаючи на свою людську зовнішність і на лахміття одежі, кожне з них мало на своїм естві відбиття чогось тваринного, що виявлялося в рухах, у поведженні, в якійсь невловимій схожості на свиню.

Я стояв, приголомшений цим відкриттям, і найжахливіші підозри закружляли вихором у мене в голові. Чудні істоти почали одна за одною підстрибувати й рохкати. Одне створіння послизнулося й на мить стало на всі чотири перш ніж підвестися. Проте й цієї миті було досить, щоб помітити його тваринну суть.

Я тихенько повернувся й шаснув у куці, холонучи від самої лише думки про те, що тріск гілки або шелест листя може викрити мене. Прошло чимало часу, поки я зважився йти вже вільніше.

Мене турбувало тоді єдине — відійти чимдалі від тих огидних створінь, і я й незчувся, як вибився на ледь помітну стежку, що пролягала між деревами. Перетинаючи галявину, я від несподіванки аж здригнувся, завваживши поміж дерев чиюсь пару ніг. Хтось крадькома йшов паралельно зі мною на віддалені якихось тридцяти ярдів. Його голову й верхню частину тулуба закривало густе листя витких рослин. Я рвучко зупинився, сподіваючись, що те створіння не помітило мене. Та в цю ж мить зупинилося й воно. Мене так це сполохало, що я насилу стримався, щоб не кинутися звідсіля стрімголов.

Тоді, пильно придивляючись крізь густе плетиво гілля та листя, я впізнав тулуб тієї самої напівтварини, яку бачив біля ручаю. Вона повела головою. Коли потвора глянула на мене, з мороку дерев блиснув зеленавий

вогник її очей і зараз же погас, як тільки вона відвела голову. Це страховисько якусь хвилину стояло нерухомо, а потім чкурнуло навтікача в зелену гущавину кущів та дерев і за мить зникло з очей. Я вже не бачив його, але відчував, що воно зупинилося й стежить за мною.

Що ж воно за створіння, думав я, людина чи тварина? Що йому потрібно від мене? Я не мав ніякої зброї, навіть палиці. Втеча була б цілковитим божевіллям. Та хай там що, а йому — хто б не був — забракне духу напасти на мене. Зціпивши зуби, я попростував до нього. Я силкувався не показувати страху, дарма що в мене мурашки бігали по спині. Я продерся крізь якийсь чагарник, укритий білим цвітом, і кроків за двадцять від себе знов угледів його. Він, вагаючись, поглядав на мене через плече. Я ступив ще пару кроків ближче, пильно дивлячись йому у вічі.

— Хто ти такий? — запитав я.

Спершу він намагався витримати мій погляд, а тоді несподівано вигукнув: «Hi!» — і підстрибом подався в кущі. Відбігши трохи, він зупинився і знову зиркнув на мене. В сутині дерев очі його виблискували.

Душа моя сховалась у п'яти, але я був певен, що єдиний порятунок — це сміливість, і тому знову пішов просто на нього. Він повернувся й зник у заростях. Трохи згодом мені привиділось, ніби очі його ще раз блиснули з гущавини, — і це було все.

Аж тепер я збагнув, яка небезпека може чигати на мене в таку пізню годину. Сонце тільки-но зайшло, і раптові тропічні сутінки вже облягали небо зі сходу, а перший нічний метелик нечутно кружляв біля моєї голови. Я мусив квапитися назад, щоб не довелося провести ніч серед невідомих небезпек таємничого лісу.

Думка про повернення в отой страждальницький притулок була мені вкрай неприємна, але ж перспектива залишитися тут, серед нічного мороку й усіх несподіванок, які в ньому криються, була тим більш неприємна. Ще раз глянувши на синювату сутінь, що поглинула ту дивну істоту, я повернув назад. Спускаючись схилом струмка, я думав, що йду в тому ж напрямі, звідки й сюди прибув.

Занепокоєний зі всього, що побачив, я квапливо йшов уперед і невдовзі дістався рівнини, на якій дерев росло вже менше. Бліде прозоре небо, яке буває при заході сонця, бралось мороком. Небесна блакить дедалі тьмянішала, провалюючись у глибінь, і одна за одною з'являлися ма-

ленькі зірочки. Прогалини між дерев, просвітлини в далекому гіллі, які повивав синюватий серпанок, тепер ставали чорні й таємничі.

Я простував далі. Все довкола втрачало свої барви. Верховіття дерев, що чорними силуетами вимальовувалися на тлі блакитного неба, і все, що лежало нижче, злилося в суцільну темну масу. Незабаром дерева почали рідшати, натомість густішав підлісок. Потім відкрився попурий піщаний простір, а за ним знову густий чагарник.

Мене все тривожив ледь чутний шурхіт праворуч. Спершу я подумав, що це витвір моєї уяви, бо коли я зупинився, відразу ж залягала цілковита тиша, яку порушував тільки шелест листя на кронах дерев. Та тільки я починав іти, в такт моїх кроків неначе ступав іще хтось.

Я йшов неподалік кущів, тримаючись відкритих місць і час від часу повертаючи то праворуч, то ліворуч, щоб збити зі сліду свого переслідувача, якщо й справді хтось скрадався за мною. Бачити я нікого не бачив, а відчуття чієїсь присутності все-таки зростало. Я прискорив ходу і невдовзі наблизився до невеликого узвишшя, а потім, перетнувши його, рвучко обернувся і зупинився, не спускаючи очей з пагорба, що чітко окреслювався на тлі неба.

Незабаром на обрії промайнула вмить чиясь темна тінь. Я впевнився, що це за мною знову крадеться той самий темношкірий нападник. До того ж я зробив ще одне невелике відкриття,— що я заблукав.

Якийсь час, цілком зневірившись, я йшов уперед, переслідований своїм таємним ворогом. Хто б він не був, але йому або бракувало духу напасти на мене, або ж він вицікував слухної нагоди. Я все пильнував, щоб не зайти в гущавину. Часом зупиняючись, я прислухався і нарешті переконав себе, що мій ворог припинив погоню, якщо це взагалі не витвір моєї збентеженої уяви. Раптом до мене долинув шум моря, і я мало не кинувся бігти. В ту ж мить я почув, як позаду хтось спіткнувся. Я швидко обернувся й глянув на дерева, що невиразно темніли за мною. Мені видалося, що якась чорна тінь злилася з іншою. Я став прислухатися, весь холонучи зі страху. Крім стукоту крові у скронях, я нічого не чув. Тоді я вирішив, що нерви мої стомилися і, певне, слух підводить мене. Рішуче обернувшись назад, я знову пішов на шум моря.

За кілька хвилин дерева розступилися, і я вийшов до пустельного низовинного мису, що вривався в темну воду. Ніч була тиха й ясна. Сяйво безлічі зірок відбивалося

у спокійній гладіні моря. Трохи віддалік на нерівному пасмі підводних скель блідо мінився прибій. На заході зодіакальне світло зливалося з жовтим мерехтінням вечірньої зорі. Берег тягнувся далеко на схід від мене; із західного боку він ховався за виступом мису. Тепер я здогадався, що й та бухта, в якій ми висадилися, мусить бути десь на заході.

Раптом позаду мене тріснула гілка й почувся шурхіт. Повернувшись, я втопив очі в темну масу дерев. Я не міг нічого розгледіти, чи, певніше, я розгледів занадто багато. Кожна чорна тінь, набуваючи в темряві зловісних обрисів, здавалася настороженою живою постаттю. Так я стояв, може, хвилину, а тоді, не спускаючи погляду з заростей, повернув на захід, щоб перетяти мис. Ледве я рушив, як одна з тіней, які чатували на мене, заворушилася й пішла слідом.

Серце моє шалено стукотіло. Невдовзі на заході показалася широко окреслена бухта, і я зупинився знову. Водночас зупинилася й безмовна тінь десь на віддалі десятих ярдів. На далекому вигині бухти блищала маленька світляна цятка, весь піщаний берег сірів, освітлений блідим сяйвом зірок. Цей маленький вогник був за якихось дві милі звідси. Щоб дістатися туди, мені треба було пройти через ліс, де чатували чорні тіні, а тоді спуститися по схилу, що заріс кущами.

Тепер я міг ясніше розгледіти свого переслідувача. Це був не звір, бо стояв він вертикально. Я розкрив рота, щоб озватися, та спазми перехопили мені горло. Нарешті я вигукнув:

— Хто це?

Ніхто не відповідав. Я ступив крок наперед. Тінь не ворухнулася, тільки ніби зіщулилась. Я спіткнувся об камінь. Це підказало мені одну думку. Не зводячи очей з темної постаті переді мною, я нагнувся і підняв камінь. Помітивши мій рух, постать по-собачому хутко відсахнулася й умить зникла в темряві. Я пригадав, як ото, було, в школі ми відбивалися від великих собак, і, поклавши камінь у носову хустинку, намотав її кінці на руку. З темряви почувся рух, — здавалося, що нападник мій відступає. Водночас спало й моє збудження. Я почав тремтіти, увесь вкрившись холодним потом, коли вгледів, що супротивник тікає.

Пройшло кілька хвилин, доки я зважився рушити поміж кущів й дерев униз до узбережжя. Спочатку я йшов,

а далі кинувся бігти. Досягши піщаного берега, я раптом почув, що хтось із тріском женеться за мною.

Зовсім очманівши від страху, я чимдуж побіг по піску. Одразу ж навздогін мені почувся легкий, швидкий тупіт. Я дико закричав і ще надав ходи. Якись темні невиразні істоти, завбільшки з кролика, вистрибом ховалися по кущах, коли я біг уздовж берега. Доки житиму, не забути мені жаху цієї погоні! Я мчав біля самої води і чув, як по мокрому піску лопотіли слідом за мною чийсь ноги. Десь далеко, безнадійно далеко, блимав жовтий вогник. А довкола була чорна ніч і тиша. Ноги мого переслідувача лопотіли все ближче й ближче. Я захекався,— бо ж не звук так багато бігати,— дихав із свистом, а в боку відчував такий гострий біль, ніби туди встромили ножа. Мені вже стало ясно, що таємнича істота наздожене мене раніше, ніж я досягну огорожі. Зовсім задихавшись і впавши у відчай, я раптом рвучко повернувся і з усієї сили вдарив свого супротивника, тільки-но він підскочив до мене. Камінь вилетів із хустки, немов із праці.

Коли я обернувся, нападник мій, що біг на всіх чотирьох, зірвався на рівні ноги, і каменяка влучила йому просто в скроню — аж череп його хруснув. Людино-тварина зосліпу налетіла ще на мене, штовхнула руками, а потім, захитавшись, упала на пісок, лицем уткнувшись в воду, і лежала там нерухомо.

Я не зміг примусити себе підійти до цієї темної брили. Так я й залишив переслідувача там, біля води, що плюскотіла довкола, і він лежав під тихими іскристими зорями, а я подався далі на світло жовтого вогника хатини. Невдовзі з почуттям справжньої полегкості почув я жалібне виття пуми — те саме, що спонукало мене до обстеження цього таємничого острова. Незважаючи на страшенну втому й виснаження, я; зібравши рештки сил, кинувся бігти на той вогник. Мені видалося, ніби чийсь голос волає до мене з півми.

Х. Людський крик

Наближаючись до хатини, я побачив, що то світилося у відчинених дверях моєї кімнати. Я почув голос Монтгомери з темряви:

— Прендіку!

Я біг далі. Незабаром Монтгомері гукнув мене знову, і я відповів кволим голосом:

— Е-гей!

Через якусь хвилину, хитаючись, я добіг до нього.

— Де ви були? — запитав він, втримуючи мене рукою на віддалі так, щоб світло з дверей було мені просто в обличчя. — Ми обидва так заклопоталися, що оце тільки півгодини, як згадали про вас.

Він завів мене до кімнати й посадив у шезлонг. Намить світло зовсім засліпило мене.

— Ми й гадки не мали, що ви підете обстежувати острів, не попередивши нас, — сказав він. — Я вже занепокоївся... Але... Що з вами?.. Слушайте...

Я був зовсім знесилений, і голова моя впала на груди. Він дав мені коньяку, і, здається, зробив це не без внутрішнього задоволення.

— Ради бога, — промовив я, — замкніть двері.

— Ви, певно, зустріли якесь із наших чудес? — запитав Монтгомері.

Він замкнув двері й знову підійшов до мене. Ні про що більше не питаючи, він дав мені ще трохи коньяку з водою і змусив поїсти. Я був зовсім виснажений. Він якось невизразно сказав, що забув, мовляв, попередити мене, й у двох словах запитав, коли я вийшов звідси та що я побачив. Відповідав я також небагатослівно, короткими, уривистими реченнями.

— Скажіть мені, що воно все це означає? — запитав я мало не в істеричі.

— Нічого надзвичайно страшного, — відповів він, — однак я гадаю, що на сьогодні вам і цього досить.

Раптом страждальницьки завилала пума. Монтгомері стиха вилаявся:

— Хай мене грім поб'є, якщо це місце не таке ж паскудне, як і Гауер-стріт із його котами.

— Монтгомері, — запитав я, — що то за істота переслідувала мене — тварина це чи людина?

— Якщо ви зараз не ляжете спати, — сказав він замість відповіді, — то завтра й зовсім збожеволієте.

Я став навпроти нього.

— Що то за істота переслідувала мене? — повторив я своє запитання.

Він якось дивно глянув на мене, скрививши рота. Його очі, які за хвилину перед цим жваво блищали, нараз пригасли.

— Коли судити з вашої розповіді,— сказав він,— то це, мабуть, була примара.

Мене охопив порив шаленої люті, що так само швидко спав, як і виник. Знову сівши у шезлонг, я затис руками чоло. Пума завилала ще раз.

Монтгомері підійшов до мене ззаду і поклав на плече руку.

— Ось вислухайте мене, Прендіку,— почав він.— Я не мав ніякого бажання брати вас на цей ідіотський острів. Але справи, голубе, не такі вже й погані, як вам здається. У вас розходилися нерви, ото й усе. Зважте на мою пораду і виийте снотворного. А це,— він кивнув у бік загорожі,— триватиме ще кілька годин. Вам просто слід заснути, інакше я ні за що не відповідаю.

Я мовчав. Схиливши голову, я закрив руками обличчя. Незабаром Монтгомері приніс маленьку склянку з якоюсь темною рідиною і дав мені її вишпити. Я слухняно проковтнув рідину, і він допоміг мені залізти в гамак.

Коли я прокинувся, був уже ясний день. Якусь годину я лежав нерухомо й дивився в стелю. Сволоки, як я помітив, було зроблено з корабельного дерева. Тоді я повернув голову і побачив, що на столі вже стоїть мій сніданок. Відчувши голод, я почав вилазити з гамака, але він, ласкаво випередивши мої наміри, перевернувся і викинув мене на підлогу. Я впав на всі чотири.

Піднявшись, я сів до столу. Голова моя обважніла, в пам'яті поставали невиразні спомини нічних пригод. Крізь незасклене віконце до кімнати віяв вранішній вітерець; свіже повітря та їжа викликали в мене почуття фізичного вдоволення. Несподівано за мою спиною відчинилися двері, що виходять у двір. Я обернувся й побачив Монтгомері.

— Чи все гаразд? — запитав він.— Мені дуже ніколи.

Він відразу ж і причинив двері, але згодом я помітив, що він забув їх замкнути.

Тоді я пригадав, який вираз на обличчі був у нього ввечері, і все, що трапилося перед тим, ожило в моїй пам'яті. Повертаючись думками до пережитого жаху, я знову почув крик. Але це вже був крик не пуми.

Я відклав шматок, що ніс до рота, і прислухався. В глибокій тиші чути було тільки подих легкого вітерця. Я подумав, що це мені почулося.

Невдовзі я знову взявся до їжі, все так само пильно прислухаючись. Незабаром почувся новий крик, але дуже

слабкий і тихий. У мене аж наче кров застигла в жилах. Крик цей приголомшив мене більше за всі інші звуки, які я чув тут раніше. Тепер уже не могло бути ніякого сумніву, що то був за звук, звідки він брався: це був стогін, що переривався риданням і болісним важким зітханням. Тварина не могла так стогнати. Це була мука людської істоти!

Збагнувши весь цей жах, я зірвався на ноги й одним стрибком перетнув кімнату; вхопившись за ручку дверей, що вели в двір, я відчинив їх навстіж.

— Прендіку, стійте! — зненацька звідкілясь вихопився Монтгомері.

Зляканий шотландський хорт загарчав і загавкав. У місці була кров, свіжа, темно-червона і воднораз яскрава. Я почув своєрідний запах карболової кислоти. Далі крізь відчинені двері в напівтіні виднілося щось, прив'язане до верстака. Воно було все пошматоване, у крові, обмотане бинтами. Раптом, заслонивши це видовище, показалася сива й страшна голова старого Моро.

Він ухопив мене закривавленою рукою за плече і, піднявши, як малу дитину, люто шпурнув назад до кімнати. Я на весь зріст простягся на підлозі. Двері грюкнули і сховали від мене його розпалене гнівом лице. Тоді я почув, як крутнули ключем у замку і щось докірливо промовив Монтгомері.

— Зруйнувати працю всього життя! — донісся голос Моро.

— Він же не розуміє,— відповів Монтгомері. Він сказав іще щось, та я вже не розібрав.

— Я не маю часу,— озвався Моро.

Далі я вже не міг розчути. Я підвівся і, весь тремтячи, стояв, а в голові в мене було повно найжахливіших припущень. «Чи ж то можлива,— думав я,— така страхітлива річ, як вівісекція людини?» Ця думка майнула, наче блискавка на буряному небі. І раптом мій затьмарений жахом розум пройнявся передчуттям неймовірної небезпеки.

ХІ. Полювання на людину

Коли в мене з'явилася безглузда думка про втечу, я пригадав, що двері мосї кімнати, які виходять назовні, ще не замкнені. Я був тепер цілковито переконаний, що Мо-

ро піддав вівісекції людину. Від тієї хвилини, коли я почув це ім'я, я все силкувався якось пов'язати дивну звіроподібність остров'ян із огидними вчинками Моро. І тепер мені здалося, що я все зрозумів. Я пригадав його працю про переливання крові. Таж ті створіння, що я зустрів тут, — жертви якихось мерзенних дослідів!

Ці бридкі негідники хочуть втримати мене, ошукати своєю лицемірною довірою, а тоді взяти на тортури, страшніші навіть за смерть, і потім ще приректи на таку жахливу долю, яку важко й уявити собі, — вони хочуть кинути мене, безпомічного, до своєї звіроднілої череди! Я оглянувся довкола, шукаючи хоч якоїсь зброї для самозахисту. Але нічого не знайшов. Нараз мені слянула в голову думка; я перекинув шезлонг, уперся в нього ногою і відламав ніжку, та ще й з цвяхом. Цвях робив бодай трохи певнішою цю занадто вже благоденську зброю. Знадвору почулися чийсь кроки. Я відчинив двері й побачив зовсім близько біля себе Монтгомері. Він збирався замкнути двері назовні.

Я замахнувся своїм кийком, цілячи йому просто в обличчя, та він одскочив назад. Якусь мить я нерішуче стояв, а тоді обернувся й швидко побіг за ріг хатини.

— Прендіку! — здивовано скрикнув Монтгомері. — Не будьте такий дурнуватий, чоловіче!

«Ще б одна хвилинка, — подумав я, — і він би замкнув мене, як кролика, для своєї вівісекції». Раптом він з'явився з-за рогу, і я знову почув його голос:

— Прендіку!

Він кинувся бігти за мною, весь час гукаючи щось навздогін.

Цього разу я навмання подався на північний схід, в напрямку під прямим кутом до вчорашніх мандрів. Біжачи чимдуж берегом, я глянув через плече назад і помітив, що до Монтгомері приєднався і його служник. Із шаленою швидкістю я перетяв пагорб і повернув на схід, уздовж скелястої улоговини, обабіч зарослої лісом. Так я пробіг добру милю, напружуючи всі свої сили, — серце у мене в грудях мало не розривалося. Впевнившись, що ні Монтгомері, ні його служника вже не чути позаду, я, вкрай знеможений, круто повернув назад, туди, де, на мою думку, мав бути берег, а згодом ліг перепочити в тіні заростей.

Довго я там пролежав, боячись не тільки ворухнутись, але й навіть подумати, що робити далі. Навкруги слався

дикий краєвид, який сонно німував під сліпучим сонцем, — тільки було чутно, як бриніли комарі, встигнувши вже виявити мою присутність. Згодом я розрізав ще дрімливий шум — то морський прибіє шурхотів узбережною галькою.

Певно, десь через годину долинув голос Монтгомері, що кликав мене далеко з північного боку. Треба було щось робити. Я зміркував, що на острові живуть тільки ці два вівісектори та їхні отваринені жертви. В разі потреби вони можуть любісінько нацькувати на мене когось із цих жертв. Я знав, що Моро й Монтгомері озброєні револьверами. А я, коли не рахувати цього нікчемного цїпка з цвяшком на кінці, був беззбройний.

Лежав я отак, аж доки згадав про харчі та воду. І тільки зараз усвідомив цілковиту безнадійність свого становища. Я й не уявляв, як роздобути собі їжу: я не мав ніяких знань з ботаніки, щоб знайти хоч би їстівні плоди чи коріння, які можуть тут бути. Ні з чого було мені зробити пастку на тих кількох кроликів, що бігали по острову... Чим більше я обмірковував своє становище, тим очевидніше ставала його безвихідність. У розпачі я навіть був подумав про тих тварино-людей, що бачив у лісі. Може, вони якось могли б стати мені в пригоді? Перебираючи в пам'яті кожного з них по черзі, я дошукувався, хто б міг допомогти мені.

Несподівано почув я гавкання хорта — це віщувало нову небезпеку. Не довго думаючи, — адже вони могли мене знайти — я стрімголов кинувся зі своєї схованки на шум прибою. Пам'ятаю куц, колючки якого вп'ялися, мов голки, в моє тіло. Вибрався з нього я весь скривавлений, із порваною одежею і вибіг до видовженої бухти на півночі острова. Не вагаючись ні хвилини, я заліз у воду і, перейшовши вбід бухту, опинився по коліна в маленькій річці. Видряпавшись кінець кінцем на західний берег і відчуваючи, як шалено б'ється серце, я шмигнув у густу папороть і там чекав уже, що воно буде. Я почув, як собака, — він був тільки один, — підбіг ближче і заскавулів, тикнувшись носом у колючі куці. Більше не чути було нічого. Я подумав, що погоня закінчилась.

Минали хвилини — тиші ніщо не порушувало. Через годину спокою до мене знову почала повертатися мужність.

Тепер я не відчував себе ні переляканим, ні нещасним, — я вже переступив межі розпачу та страху. З моїм

життям уже було покінчено, я це зрозумів, і, мабуть, тому став справжнім сміливцем. Я навіть був ладен зустрітися віч-на-віч з Моро. Коли я брів водою, мені спало на думку, що, як уже на те піде, від тортур я завжди знайду порятунок: навряд чи вони зможуть перешкодити мені втопитися. І я був уже подумував, чи й справді так не вчинити, та якесь дивне бажання побачити все до кінця, якась незбагненна цікавість втримували мене. Я випростав зранені колючками ноги й оглянувся довкола. І раптом зовсім несподівано я побачив чорне обличчя, яке із зеленої гущавини спостерігало за мною. Я впізнав мавпоподібне створіння, що на березі зустрічало баркас. Воно висіло, учепившись за нахилений стовбур пальми. Я вхопив палицю й підвівся, дивлячись йому в обличчя. Воно щось заварнякало.

— Ти, ти, ти,— оце все, що я міг второпати спочатку. Нараз воно скочило із дерева і, розхиливши гілля, стало з цікавістю вдивлятися в мене.

Я не відчував до цього створіння тієї відрази, яка виникла в мене при зустрічі з іншими тварино-людьми.

— Ти,— сказало воно,— в човні.

Це вже була людина, хоча б такою ж мірою, як і служник Монтгомері,— вона ж могла розмовляти.

— Еге ж,— мовив я,— приплив човном із судна.

— О! — вигукнув чоловічок, і його блискучі неспокійні очі почали обмацувати мене, мої руки, палицю, що я тримав, ноги, пошматовану мою одержу, подряпане колючками тіло. Він наче був чимось здивований. Його погляд знову зупинився на моїх руках. Він підняв свою руку і повільно порухував пальці.

— Один, два, три, чотири, п'ять — так?

Я не второпав, до чого це він. Згодом я дізнався, що руки у цих тварино-людей були спотворені — їм інколи бракувало аж трьох пальців. Однак у цю мить, гадаючи, що це ніби вітання, я повторив його жест. Він з невимовним задоволенням вискалив зуби. Потім його меткі очі знову забігали. Він жваво повернувся і зник. На тому місці, де він стояв, з шелестом зімкнулася папороть.

Я вийшов слідом за ним із заростей і з подивом побачив, що він гойдається поміж дерев, вхопившись тонкою рукою за витку петлювату рослину. До мене він був спиною.

— Гей! — гукнув я.

Він швиденько скочив на землю й обернувся лицем у мій бік.

— Послухай-но,— звернувся я,— де б мені чогось поїсти?

— Поїсти? — повторив він.— Поїсти людської їжі!

Погляд його метнувся на зелену гойдалку.

— В хижках,— додав він.

— А де ж ті хижки?

— О!

— Я тут уперше.

Тоді він повернувся й хутко пішов геть. Всі його рухи були наддивовижу спритні.

— Ходімо! — сказав він.

Я рушив за ним, цікавлячись, що буде далі. Я догадувався, що ті хижки, певно, якісь первісні житла, де він мешкає із рештою тваринного люду. Можливо, вони — створіння миролюбні, і мені пощастить зав'язати з ними добрі стосунки. Я тоді був далекий від думки, що вони вже позбулися тих людських рис, які я сподівався в них знайти.

Мій мавпоподібний супутник із обвислими руками й видовженими щелепами тупцював поруч. Мене цікавило, яка у нього пам'ять, і я запитав:

— Коли ти потрапив на цей острів?

— Коли потрапив? — повторив він і потому підняв три пальці.

З усього видно було, що недалеко йому до ідіота. Я силкувався вяснити, що він хотів сказати, але це, мабуть, йому набридло. Десь уже після другого запитання він раптом кинув мене й метнувся за якимось плодом, що звисав із дерева. Тоді нарвав цілу жменю колючих горіхів і заходився їх гризти. Все це спостерігав я з приємністю: принаймні на острові була хоч якась їжа. Я спробував ще дещо в нього спитати, та у відповідь він бурмотів таке, що й купи не трималося. В окремих його словах ще можна було добрати глузду, але здебільшого це було словесне лушпиння, завчене, ніби папугою.

Я так захопився оцією дивовижею, що майже не помічав, куди ми простуємо. Невдовзі ми підійшли до якихось почорнілих і обвуглених дерев, а там і на місцину, вкриту чимось жовтаво-білим. По землі слався їдкий дим, який заходив у ніс і очі. Праворуч за голою скелею виблискувала блакитна гладінь моря. Покручена стежина зненацька повернула вниз у вузький яроч, обабіч завалений вели-

кими купами вулканічної породи. Ми вийшли на цю стежку.

Прохід видавався особливо темним після сліпучого сонячного світла, яке мерехтіло на сірчаному ґрунті. Схили яру дедалі зводилися прямовисніше й зближувалися між собою. Зелені й темно-червоні плями замиготіли у мене перед очима. Раптом мій провідник зупинився.

— Вдома, — сказав він.

Я стояв на дні крутого урвища, що спочатку видалось мені зовсім темним. Почувши якісь дивні звуки, я, щоб краще розгледітись, протер очі. До мене сягав якийсь неприємний запах, як ото буває в погано вичищених мавпячих клітках. Вдалині поміж скель виднівся пологий, вкритий зеленню й залитий сонцем косогір; з обох сторін у глибину ущелини пробивалися вузькі смуги світла.

ХІІ. Оповідники Закону

Щось холодне торкнулося моєї руки. Я сильно здригнувся й побачив перед собою темно-рожеве створіння, що дуже скидалося на дитину з облупленою шкірою. Своїми м'якими, але відразливими рисами воно нагадувало лінивця; таке ж низьке надбрів'я, такі ж повільні рухи. Коли мої очі призвичаїлися до темряви, я виразніше розгледів усе довкола. Маленьке рожеве створіння пильно дивилося на мене. Провідник мій кудись зник.

Ця вузька ущелина поміж стрімкими стінами лави була просто тріщиною у звивистому потоці вулканічних вивержень. Обабіч під самою скелею переплетіння морської тростини та пальмових віял утворювали низку неоковирних, темних хижок-лігвищ. Це покручене провалля, кроків на три завширшки, було завалене купами гнилих плодів та інших покидьків, від яких ішов задушливий сморід.

Маленьке рожеве створіння все кліпало на мене очима, коли це з якогось лігва з'явилася знову моя мавпо-людина і покликала мене. Саме в цю хвилину з найдалшого закашелка дивовижної цієї вулиці, похитуючись, виповзло якесь страхіття і, випроставшись у недоладну постать на тлі яскравої зелені поза ущелиною, витріщило на мене свої очиська. Завагавшись, я вже надумав тікати геть тим самим шляхом, яким і сюди дістався, але потім таки вирішив іти до кінця у своїх пригодах. Затиснувши в руці ціпок, я зігнувся й увійшов за своїм провідником до

якоїсь смердючої повітки. Це була напівкругла халуца — щось наче півдупла. Під скелястою стіною, що була її затиллям, лежала купа кокосових горіхів та інших плодів. Кілька грубих дерев'яних і кам'яних посудин стояло на землі, а одна — на абияк збитій лавці. Вогню не було. В темному кутку сиділо щось масивне; коли я ввійшов, воно буркнуло: «Гей!» Я просунувся в глибину халуци й присів там навпочіпки. А моя мавпо-людина, стоячи при ледь освітленому вході, простягнула мені розбитий кокосовий горіх. Я взяв його і, незважаючи на своє тремтіння та нестерпну задуху лігвища, почав якомога спокійніше їсти. Те саме рожеве створіння стовбичило біля входу, а з-за його плеча мене зосереджено розглядали чийсь блискучі очі на темному обличчі.

— Гей! — почувлося знову з тасмничої темної брили.

— Це людина! Це людина! — заторохкотів мій провідник.— Людина, жива людина, як і я.

— Замовч! — озвався бас із темряви.

В напруженій мовчанці я жував горіх і пильно вдивлявся в темряву, але нічого не міг там ясно розгледіти.

— Це людина,— повторив той самий густий бас.— Вона прийшла жити разом із нами? — Голос цей був із чудним присвистом, одначе англійська вимова — навдивовижу правильна.

Мавпо-людина глянула на мене якось очікувально. Я зрозумів, що від мене сподіваються на відповідь.

— Вона прийшла жити разом із вами,— сказав я.

— Це людина. Вона мусить вивчити Закон.

Я вже почав розрізняти в темряві невиразні обриси зігнутої постаті. Але при вході з'явилися нові дві голови, і від того стало ще темніше. Рука моя міцніше затисла ціпок. Істота в глибині халуци мовила голосно:

— Прокажуї слова.

Я не второпав, чого вона хоче.

— Не ходити на Чотирьох — це Закон.

Мене приголомшило.

— Прокажуї слова,— повторила мавпо-людина; ті, що стояли при вході, загрозливо загомоніли. Я здогадався, що мушу повторити цю ідіотську присягу. І тут почався безглуздий обряд. Голос у темряві завів якусь наче дурнувату літанію, а ми з рештою присутніх підтягували. При цьому всі вони погойдувались з боку на бік і ляскали себе руками по стегнах, а я повторював їхні рухи. Мені здавалося, що я помер і це все діється на тім світі. Ця

темна халупа, ці карикатурні невизначні постаті, на які вряди-годи падали проблизки світла! Усі вони ритмічно погойдувались та заводили:

— Не ходити на Чотирьох — такий Закон. Хіба ми не Люди?

— Не хлєбтати Води — такий Закон. Хіба ми не Люди?

— Не їсти ні М'яса, -ні Риби — такий Закон. Хіба ми не Люди?

— Не обдирати пазурами на Деревих Кори — такий Закон. Хіба ми не Люди?

— Не полювати на інших Людей — такий Закон. Хіба ми не Люди?

І так далі, починаючи від заборони безглуздих вчинків і аж до заборони того, що видалось мені тоді божевільним, неможливим і вкрай непристойним. Якесь ритмічне шаленство опанувало всіма: ми заводили, все швидше й швидше погойдуючись і проказуючи цей дивовижний Закон. Я теж ніби піддався загальному психозові, але в глибині душі в мені боролися сміх та огида. Довгий список заборон нарешті закінчився, і тоді наше виття набуло іншого характеру.

— У Нього є Дім Страждання.

— У Нього є Руки, що творять.

— У Нього є Руки, що ранять.

— У Нього є Руки, що зчіляють.

І далі страшенно довге, здебільшого незрозуміле мені, белькотіння про Нього, хто б він там не був. Я ладен був вважати все це сном, якби коли-небудь раніше мені доводилося чути вві сні спів.

— У Нього є блискавиці, — витягували ми.

— У Нього є глибоке солоне море...

В моїй голові зродилися жахливі здогади, що Моро, перетворивши цих нещасних людей на тварин, втокмачив їм у вбогі мізки віру, ніби він божок. Однак я занадто ясно відчував довкола себе білі зуби та гострі кігті, щоб зважитися мовчати в цьому хорі.

— Йому належать зорі на небі.

Нарешті спів скінчився. Лице мавпо-людини лисніло від поту, і мої очі, уже призвичаєні до темряви, виразно розгледіли постать у кутку, що промовляла басом. На зріст вона була як людина, а тіло її здавалося вкрите шерстю, як у шотландських тер'єрів. Що це була за істота? І хто вони всі? Уявіть себе посеред найстрахотливіших

калік і маніяків, яких тільки спроможна витворити людська уява, і ви трохи зрозумієте, що я відчував в оточенні цих незвичних карикатур на людей.

— У нього п'ять пальців, п'ять пальців, п'ять пальців, як у мене,— сказала мавпо-людина.

Я витягнув руки. Сіре створіння в кутку нахилилося вперед:

— Не бігати на Чотирьох — це Закон. Хіба ми не Люди?

Воно простягло свою на диво спотворену лапу і вхопило мене за пальці. Лапа його була подібна до оленячої ратиці, тільки мала назури. Я трохи не скрикнув від болю та несподіванки. Розглядаючи мої нігті, воно витяглося наперед, і на лице його впало надвірне світло. Раптом, затремтівши від огиди, я побачив, що це було не людське лице й не твариняча морда, а якась куделя сірої щетини з трьома ледь помітними дугастими прорізами для очей і рота.

— У нього маленькі пазури,— сказала волохата потвора у свою щетинисту бороду,— це гаразд.

Вона відпустила мою руку, і я інстинктивно вхопився за палицю.

— Харчуватися корінням і травами — це Його наказ,— промовила мавпо-людина.

— Я — Оповісник Закону,— сказала сіра постать.— Сюди приходять всі новаки вивчати Закон. Я сиджу в темряві й оповіщаю Закон.

— Справді так,— ствердила одна з тварин, що стояла при вході.

— Страшна кара впаде на тих, хто порушить Закон. Нема їм порятунку.

— Нема порятунку,— гуртом промовили тварино-люди, крадькома зиркаючи одне на одного.

— Нема, нема,— підхопила мавпо-людина.— Нема порятунку. Послухай-но! Колись я вчинив одну провину, маленьку провину. І я бубонів, бубонів, зовсім перестав говорити. Ніхто не міг мене зрозуміти. Мене покарали. Випалили тавро на руді. Він великий. Він добрий.

— Нема порятунку,— сказало сіре створіння в кутку.

— Нема порятунку,— повторив тваринний люд, скося переглядаючись поміж собою.

— У кожного якась своя вада,— озвався сірий Оповісник Закону.— Які твої вади — ми не знаємо. Ми довідаємося згодом. Дехто любить чигати на те, що ходить, ви-

стежувати й скрадатися, нападати, вбивати й кусати, кусати глибоко й дошкульно, висмоктувати кров. Це погано.

— Не полювати на інших Людей — такий Закон. Хіба ми не Люди?

— Не їсти ні М'яса, ні Риби — такий Закон. Хіба ми не Люди?

— Нема порятунку,— сказала ряба істота, що стояла при вході.

— У кожного якась своя вада,— знову промовив сірий Оповісник Закону.— Дехто любить виривати зубами й руками коріння, обнюхувати землю... Це погано.

— Нема порятунку,— промовили ті, біля входу.

— Є такі, що шкрябають пазурами дерева, є такі, що розгрибають могили померлих, є такі, що б'ються лобами або ногами, дряпаються кігтями, є такі, що кусаються без усякої причини, є такі, що люблять багнуку.

— Нема порятунку,— промовила мавпо-людина, чухаючи собі лутку.

— Нема порятунку,— повторило рожеве створіння, схоже на лівивця.

— Кара жорстока й неминуча. Тому вивчай Закон. Прокажуй ці слова.

І він тут же затягнув ту саму чудернацьку літанію про Закон, а я разом із іншими знову почав співати, погойдуючись з боку на бік. Голова у мене запаморочилася від цього бурмотіння й задушливого смороду халуни, але я не переставав і собі підтягувати, сподіваючись, що далі вже поведеться краще.

— Не ходити на Чотирьох — це Закон. Хіба ми не Люди?

Ми зчинили такий галас, що я й не помітив метушні за порогом, доки одна із свино-людей,— чи не тих, що вже стрічались мені в лісі,— просунула голову понад плечем рожевого створіння і закричала щось збудженим голосом. В ту ж мить всі, хто стояв при вході, позникали, за ними метнулася моя мавпо-людина, а тоді посунула і та потвора, що сиділа в темному кутку. Я побачив тільки, що вона була незграбна і покрита сріблястою шерстю. Я залишився сам.

Ще не дійшовши до виходу, я почув гавкання хорта.

Умить я вже вистрибнув із халуни, тримаючи у руці ціпок. Кожна жилка в мені тремтіла. Десятків зо два цих тварино-людей збилися в кутку і, повтягувавши голови в плечі, гарячково розмахували руками. Інші

напівтваринні обличчя запитливо виглядали із своїх лігв. Прослідкувавши за їхніми поглядами, я побачив під деревами перед ущелиною біде від люті обличчя Моро. Він стримував собаку, який поривався вперед. Услід за ним із револьвером в руці йшов Монтгомері.

На якусь хвилину я завмер, скутий жахом.

Озирнувшись потім, я помітив, що вихід з ущелини позад мене загородила масивна потвора з величезним сірим лицем та блискучими маленькими очима. Страховисько це наближалось до мене. Глянувши праворуч, я побачив кроків за десять від себе вузький отвір у кам'яній стіні, крізь який щідилося в ущелину тоненьке пасмо диму.

— Стійте! — вигукнув Моро, помітивши, що я кинувся у той бік. — Тримайте його!

Одне за одним обличчя стали повертатися до мене. Але, на щастя, думки в тваринячих головах виникали дуже мляво.

Один незграба саме оглянувся до Моро, щоб дізнатися, що від нього хочуть. У цю мить я штурхонував його, він повалився на свого сусіду, невдало спробувавши схопити мене рукою. Тоді на мене плигнуло маленьке рожеве створіння. Я вдарив його палицею, перестрибнув через нього і хутко подряпався крутою стежкою до отвору, чезр який з ущелини виходив дим. Я чув, як навздогін мені гукали:

— Ловіть його! Тримайте!

Позад мене з'явилося страховисько з сірим лицем. Воно втелющилося своїм величезним тулубом у щілину і там застряло.

— Переймайте його! Ловіть! — ревли переслідувачі.

Нарешті я вибрався із розколини й вийшов на жовтуватий пагорб із західного боку від осель тварино-людей.

Весь мій порятунок був у цій розколині, адже ж її вузький отвір затримав моїх переслідувачів. Я помчав голим пустирем, а потім крутим схилом, на якому росли де-не-де дерева і нижче — висока тростина. Далі я опинився в густому темному чагарнику. Волога тут була така, що аж вода під ногами хлюпотіла. Я вже встиг пірнути у зарості, коли перші з моїх переслідувачів тільки вибралися з розколини. За кілька хвилин я видряпався з чагарника.

Навколо мене лунали погрозливі вигуки. Я чув збуджений гамір нападників, що юрмилися вгорі, біля щілини, чув стукіт каміння й хрускіт гілля. Деякі створіння гар-

чали, неначе біснуваті хижакі. Ліворуч було чути гавкання хорта. Звідтіля ж доносилися й голоси Моро та Монтгомері. Тоді я різко повернув праворуч. Мені навіть вчулося, ніби Монтгомері гукнув, щоб я не зупинявся, коли хочу жити.

Невдовзі під ногами в мене стало знов багристо й грузько. В розпущі я продирався далі, в'язнучи до колін у болоті, аж поки на превелику силу дістався стежки, що звивалась поміж високої тростини. Вигуки моїх переслідувачів чулися з лівого боку. В одному місці я наполохав трьох дивовижних жовтих тварин, завбільшки як кішка; вистрибом вони подалися геть од мене. Стежка вела догори, на іншу жовтувату галявину, вкриту сірчаним пилом, а там знову спадала вниз, у гущавину папороті. Потім стежка раптом звернула до яру і простяглася паралельно з ним, понад самою западиною, що з'явилася так несподівано, як ото огорожа з канавою в англійських парках. Бігши щодуху, я й не помітив крутого повороту і полетів шкереберть в яр, просто на куці.

Підвівся я весь подряпаний, з порізаним вухом і закритим обличчям. Западина була майже прямовисна, поросла колючими кущами. Над вузьким покрученим струмком, який протікав на дні яру, стелилась імла. Я здивувався, — де б воно опівдні в отаку спеку та взятися туманові, — але мені було не до того. Я повернув ще раз праворуч та й пішов за течією вниз, сподіваючись досягти моря і там утопитися. Аж тепер виявилось, що, падаючи, я загубив свою палицю.

Далі яр повужчав, і мені довелося залізти в струмок, але я зараз же й вискочив, бо вода була гаряча, немов окріп. Я помітив, що на ній плавала тоненька сірчана плівка. Ще трохи далі яр звертав убік, і за тим вигином показався неясний блакитний обрій. Близьке море мірадами своїх граней віддзеркалювало сонячні промені. Видима смерть стояла переді мною. Я розпалився і важко дихав, гаряча кров текла у мене по обличчю, але й приємно струмувала в жилах. Я відчував щось більше, ніж приплив радості від того, що випередив своїх нападників. Топитися мені перехотілось. Я оглянувся назад і прислухався.

Коли б не бриніли комарі і не стрекотіли якісь маленькі жучки, що стрибали поміж колючок, — в повітрі панувала б цілковита тиша. Аж раптом долинуло собаче гавкання, далекий ляскіт батога й вигуки. Звуки ці то

голоснішали, то притихали. Гомін потроху даленів угору по струмку і нарешті й зовсім завмер. Цього разу я врятувався.

Тепер я вже знав, якої допомоги можна сподіватися від тваринного люду.

ХІІІ. Переговори

Я знову повернув і став спускатися до моря. Гарячий струмок поширшав і змінився на обмілину, порослу бур'янами. Тут була сила-силенна крабів і довгастих багатоногих істот, що з моїм наближенням кинулися врозтіч. Я зійшов до самого моря і тільки тут відчув себе у безпеці. Оглянувшись, я взявся в боки й подивився на зелену гущавину, яку, ніби свіжа рана, перетинала імлиста западина. Був я занадто збуджений і,— хоч ті, кому ніколи не загрожували небезпеки, і не повірять цьому,— у занадто великому розпачі, щоб померти.

Тоді мені спало на думку, що в мене є ще один шанс на порятунок. Доки Моро та Монтгомері з тваринною чередою полюють на мене по острову, чи не зміг би я обійти їх із флангу вздовж берега і в такий спосіб дістатися до огорожі? Може, мені пощастило б виколупати з муру каменюку, розбити нею замка на малих дверях і знайти там ножа, пістолета чи яку іншу зброю, щоб потім, коли вони повернуться, позмагатися з ними? В усякому разі, вони хоч дорожче заплатять за моє життя!

Отож я повернувся на захід і пішов понад самою водою. Призахідне сонце сліпило мені очі. Лагідний тихоокеанський приплив з ніжним дзюрчанням плюскотів біля берега.

Скоро берег повернув на південь, і сонце опинилося праворуч від мене. Зненацька далеко спереду я побачив спочатку одну, а потім іще кілька постатей, що повиходили з кущів,— це були Моро із своїм сірим хортом, Монтгомері та ще двоє. Тоді я зупинився.

Вони теж побачили мене і, наближаючись, стали розмахувати руками. Я стояв, стежачи за ними. Двоє тваринолодудей метнулося вперед, щоб перетяти мені відступ до чагарника. Монтгомері біг просто на мене. Слідом за ним, трохи повільніше, біг і Моро з собакою.

Нарешті я оговтався і, повернувшись до моря, поліз у воду. Скраю було дуже мілко,— я пройшов добрих три-

дцять ярдів, доки вода дістала мені до пояса. З-під ніг у мене кидалися врозсип якісь водяні істоти.

— Що ви робите, чоловіче? — гукнув Монтгомері.

Я обернувся, стоячи до пояса в воді, і втупив очі у своїх переслідувачів.

Монтгомері стояв, відсапуючись, на березі, над самою водою. Лице його почервоніло від бігу, солом'яне волосся розпатлалось, а обвисла нижня губа відкривала нерівні зуби. У цю мить підбіг і Моро; його обличчя було бліде й рішуче; собака його гавкав на мене. Моро й Монтгомері в руках тримали важкі батоги. Трохи далі на березі витріщилися на мене тварино-люди.

— Що я роблю? Хочу втопитися, — сказав я.

Обидва чоловіки презирнулися.

— Чому? — запитав Моро.

— Бо це краще, аніж потрапити до вас на тортури.

— Я ж вам казав, — озвався Монтгомері до Моро, і той щось йому тихо відповів.

— Чому ви думаєте, що я візьму вас на тортури? — запитав Моро.

— Бо я бачив, — промовив я. — По тих, що он там.

— Замокніть! — вигукнув Моро і підняв руку.

— Не замкню, — не вгавав я. — Вони були людьми, а чим вони стали тепер? Я, в усякому разі, таким не стану.

Я глянув поверх своїх співрозмовників. Вище на березі стояли Млінг, служник Монтгомері, і одне з тих білих закутаних створінь, що бачив я у баркасі. А далі, в тіні дерев, я помітив свою маленьку мавпо-людину і ще кілька невразних постатей.

— Що ви зробили з цими створіннями? — запитав я, показуючи на них, гукаючи щораз голосніше й голосніше, щоб вони змогли мене почути. — Вони були людьми, такими ж, як і ви, а ви надали їм півтваринячої подоби, обернули їх на рабів і тепер самі боїтеся їх. Гей, ви, слухайте, — скрикнув я, показуючи на Моро і звертаючись до тваринного люду, що стояв позад нього, — слухайте! Невже ви не бачите, що вони обидва бояться вас, що вони жахаються вас? То чого ж ви боїтеся їх? Вас багато...

— На бога, — вигукнув Монтгомері, — замкніть, Прендіку!

— Прендіку! — гримнув і Моро.

Вони кричали обоє водночас, аби заглушити мій голос. А позаду них виднілися здивовані обличчя тваринного люду, їхні потворні обвислі руки, їхні сутулуваті спини.

Було таке враження, наче вони намагаються зрозуміти мене, пригадати щось із свого людського минулого.

Я викрикував іще щось, не пригадую вже, що саме. Здається, закликав їх убити Моро й Монтгомері, запевняв, що їм нема чого боятися. Еге ж, добрих думок понатоптував я в їхні голови собі на лихо! Я помітив, як зеленоокий чоловік в темному лахмітті, якого я бачив у перший свій вечір на острові, виступив з-поза дерев, і решта посунула за ним, щоб краще мене чути.

Нарешті я зупинився передихнути.

— Послухайте хвилинку,— промовив рішучим голосом Моро,— а тоді говоріть, що хочете.

— Ну? — сказав я.

Він кашлянув, подумав і тоді гукнув:

— Латина, Прендіку! Поганенька, школярська латина! Тож постарайтеся зрозуміти. *Ni non sunt homines, sunt animalia qui nos habemus...*¹ піддали вівісекції. Людинотворчий процес! Я поясню. Виходьте на берег.

Я засміявся.

— Ловко придумано! — відповів я.— Вони розмовляють, будують житла, варять їжу. Вони були людьми. Еге ж, так я зараз і вийду на берег!

— Позаду вас глибінь, і там багато акул.

— Саме це мені й потрібне,— сказав я.— Швидко й певно. Прощайте.

— Зачекайте хвилинку! — Моро витяг із кишені якусь річ, що зблиснула на сонці, і кинув собі під ноги.— Це заряджений револьвер,— сказав він.— Монтгомері зробить те ж саме. Ми відійдемо на таку віддаль, якої вам буде досить для безпеки. Тоді виходьте й забирайте револьвери.

— Е, ні! У вас є ще третій револьвер.

— Зважте все як слід, Прендіку. По-перше, я вас не запрошував на цей острів. По-друге, ми могли б учора любісінько вас приспати, коли б мали на думці щось лихе. Нарешті, коли ваш перший страх улігся й ви здатні трошки міркувати, скажіть, невже вдача Монтгомері пасує до тієї ролі, яку ви йому приписуєте? Ми гналися за вами просто заради вас самих, бо на цьому острові багато небезпечних див. Та й навіщо б ми стріляли у вас, коли ви самі ось хотіли втопитися?

¹ Вони не люди, вони тварини, котрих ми... (лат.).

— А для чого ж ви... наслали на мене своїх людей, коли я був в ущелині?

— Ми були певні, що ввіймаємо вас і відвернемо небезпеку. Пізніше ж ми зумисне звернули зі сліду,— для вашого-таки добра.

Я замислився. Все це скидалося на правду. Тоді я пригадав іще одне.

— Але ж я бачив,— сказав я,— там у загорожі...

— То була пума.

— Послухайте, Прендіку,— озвався Монтгомері,— ви дурнувятий осел. Вилазьте з води, забирайте револьвери, та й будемо розмовляти. Ми не можемо зробити для вас більше, аніж зробили тепер.

Мушу зізнатися, що й у ту мить, як і перед тим, і пізніше, я не довіряв Моро і стерігся його. Але з Монтгомері, здавалося мені, я можу порозумітися.

— Відійдіть берегом вище,— сказав я, трохи подумавши, а потім додав: — І підійміть руки.

— Цього вже ми не можемо,— відповів Монтгомері, промовисто кивнувши плечем позад себе.— Це вже призливо.

— Гаразд, тоді відійдіть до дерев,— сказав я.

— Безглузда церемонія! — буркнув Монтгомері.

Вони обидва повернулись обличчями до тих шести чи семи карикатурних створінь, що стояли неподалік. Істоти ті мали плоть, вони могли ходити, від них падали тіні — і все-таки було в них щось нереальне. Монтгомері лягнув на них батогом, і вони миттю повернулися й сипонули врозтіч, ховаючись між деревами. А коли Монтгомері й Моро відійшли на віддаль, яка мені здалася достатньою, я вийшов на берег і підняв револьвери. Щоб упевнитись, що тут нема якогось підступу, я вистрілив у круглий шмат лави і задоволено побачив, що камінь збризнув чорним порошком, а куля, відскочивши, заглибилася в пісок.

Однак якусь хвилину я ще простояв, вагаючись.

— Що ж, ризикну,— сказав я і, тримаючи по револьверу в руці, попростував берегом угору, де стояли Моро й Монтгомері.

— Ну й добре,— незворушно сказав Моро.— І все-таки ви своєю проклятою уявою відібрали у мене кращу частину дня.

Із ледь помітним презирством, яке присоромило мене, він і Монтгомері повернулись й мовчки пішли попереду.

Здивована купка звіриного люду так і стояла поміж

деревами. Проходячи повз неї, я силкувався бути якомога спокійнішим. Один уже хотів піти слідом за мною, та швидко метнувся геть, тільки Монтгомері лягнув на нього батогом. Решта стояли мовчки, спостерігаючи за нами... Може, й справді вони колись були тваринами? Проте мені ще не випадало бачити тварин, котрі б намагалися мислити.

XIV. Доктор Моро пояснює

— А зараз, Прендіку, я поясню вам геть усе,— сказав доктор Моро, коли ми поїли й випили.— Слід сказати відверто, що ви найдеспотичніший гість із усіх, кого я будь-коли приймав. Попереджую — це остання моя поступка вам. Якщо й удруге будете погрожувати самогубством, я не втримуватиму вас, хай би це навіть і було мені прикро.

Він сидів у поламаному шезлонгу, тримаючи вправними білими пальцями напіввикурену сигару. Світло великої лампи падало на його сиве волосся. Він дивився крізь маленьке віконце на мерехтливі зорі. Я сидів якомога далі від нього по другий бік столу, не випускаючи з руки револьвера. Монтгомері десь вийшов. Невелика це була втіха сидіти разом із ним сам на сам у цій малій кімнатці!

— Ви допускаєте, що піддана вівісекції людська істота, як ви її називали, всього лише пума? — запитав Моро.

Він таки змусив мене глянути на те страхіття у внутрішній кімнаті, аби я впевнився, що воно не людина.

— Так, то пума,— відповів я,— і ще жива, але така пошматована й покалічена, що не доведи господи коли-небудь побачити щось подібне! З усіх підлих...

— Це дурниці, облишмо,— сказав Моро.— Принаймні дайте мені спокій з цими дитячими жахами. Так, як ви, думав колись і Монтгомері. Отже, ви погоджуєтесь, що то пума. Сидіть спокійно, доки я викладатиму вам свої фізіологічні теорії.

Почавши тоном украй знудженої людини, він поволі запалився темою розмови і пояснив мені суть своєї праці. Говорив він дуже просто й переконливо. Бувало, в голосі його прохоплювалися саркастичні нотки. Тоді я паленів від сорому за себе.

Виявляється, створіння, що я їх бачив,— не люди і ніколи не були людьми. Це — тварини, тварини, що набули людської подоби, живий приклад triumфу вівісекції.

— Ви забуваєте, що може зробити вправний вівісектор із живої істоти,— сказав Моро.— Як на мене, то я ніяк не збагну, чому все, що я тут здійснив, не було здійснено раніше. Малі досягнення в цьому напрямі — як ампутація, втинання язика, вирізування окремих органів — знані давно. Вам, певне, відомо, що косоокість за допомогою хірургії може бути вилікувана? По вилученні деяких органів у тілі стаються різні другорядні зміни — порушення пігментації, модифікація пристрастей, зміни в утворенні сальних тканин. Безперечно, все це вам відоме?

— Звичайно,— відповів я,— однак ці ваші потворні істоти...

— На все свій час,— обірвав він мою мову, махнувши рукою.— Я щойно починаю. Отже, це тільки звичайні зміни організму. Хірургія здатна на серйозніші речі. Вона може як руйнувати, так і творити. Певно, вам доводилося чути про пластичну операцію, до якої вдаються при пошкодженні носа? На лобі підрізують клаптик шкіри, повертають його до носа, і він у такому вигляді приживлюється. Це щось ніби прищеплення до живого організму його ж власної тканини. Так само цілком можливе перенесення живої матерії з одного організму на інший,— візьміть, наприклад, зуби. Такі живці шкіри й кісток цю легшують загоювання. Хірург вміщує в середині рани клаптик шкіри чи потрібну кістку, що дістав од живої чи тільки-но вбитої тварини. Гантер,— може, ви чули про це,— прищепив бикові до шиї півнячу шпору. А щуринороги алжирських зуавів? Ці потвори спродуковані у той же спосіб: вирізані з хвоста шматочки шкіри переносять щурові на ніс, і та шкіра приростає там.

— Спродуковані потвори! — вигукнув я.— Цим ви хочете сказати мені...

— Авжеж! Створіння, яких ви бачили,— це тварини, перекраєні й виготовлені за іншою подобою. Але своє життя я присвятив тому, щоб вивчити творення нових життєвих форм. Я працював роками, поповнюючи свої знання. Я бачу, вас моя розповідь вражає, але ж я нічого нового вам не кажу. Все це роками лежало на поверхні практичної анатомії, тільки що бракувало сміливців, які б за цю справу взялися. Я не обмежуюсь змінюванням самих зовнішніх форм тварини. Фізіологія, хімічний склад істоти теж потребують значних змін. От хоч би вакцинація та інші способи прищеплення живих і мертвих тканин, про що, безперечно, ви знаєте. До цих опера-

цій належить і переливання крові, — річ, з якої я, власне, й почав. Все це — однорідні явища. Інший характер мали і, можливо, далеко складніші операції тих середньовічних хірургів, які виготовляли карликів, жебраків-калік та всіляких потвор. Сліди цього мистецтва залишилися й досі в методах підготовки різних балаганних штукарів та акробатів. Віктор Гюго розповів про це в «Людині, що сміється»... Та, мабуть, моя думка вже ясна. Ви розумієте, що можливо переносити тканину з однієї частини тіла на іншу або з однієї тварини на іншу, що можливо змінювати хімічні реакції, умови розвитку, змінювати розташування окремих органів і навіть що можливо цілковито змінювати внутрішню будову організму?

І в цю незвичайну галузь науки ніхто із сучасних дослідників ніколи не заглиблювався систематично, аж доки я не взявся за неї. Дещо було відкрито у зв'язку з останніми досягненнями хірургії, але більшу частину явищ, про які я говорив, цілком випадково відкрили тирани, злочинці, дресирувальники коней та собак, люди невірні, невігласи, які мали на меті лише власну користь. Я перший взявся до цих питань, озброєний антисептичною хірургією і справжнім науковим знанням законів розвитку організмів.

Це все донині, можна гадати, практикувалося таємно. От хоч би сіамські близнята... Та й у підземеллях інквізиції... Безперечно, головною метою інквізиторів було витончене катування, але ж деяким із них, певно, була властива й наукова допитливість.

— Так, — втрутився я, — однак ці створіння, ці тварини розмовляють!

Він погодився з цим і доводив далі, що сфера вівісекції не обмежується простими фізичними перетвореннями. Можна видресировувати й свиню. Розумова структура менше досліджена від фізичної. За допомогою гіпнозизму, який дедалі більше розвивається, ми можемо замінити старі природжені інстинкти на нові навіювання, ніби роблячи прищеплення або переміщення на ґрунті спадковості. Багато з того, що ми зevamo моральним вихованням, є всього лише штучна зміна й спотворення інстинкту; войовничість можна перевиховати на відважну самопожертву, а придушений статевий потяг — на релігійний екстаз. Велика різниця між людиною і мавпою, — провадив Моро, — у будові гортані. Мавпа нездатна розмежовувати найтонщі звуки — символи понять, якими виража-

ється думка. Тут я з ним не погодився, але він досить нечемно не звернув уваги на моє заперечення. Він повторив, що це саме так, і далі викладав свої погляди.

Я запитав його, чому він узяв за зразок людську подобу. Мені здавалося тоді, та й тепер теж, що в цьому виборі криється якась дивна злість.

Він пояснив, що цю подобу обрав цілком випадково.

— Я міг би з таким же успіхом перероблювати баранів на лам і лам на баранів. Але, мені здається, людська подоба привабливіша з артистичного погляду, аніж зовнішність будь-якої тварини. Однак я не обмежувався творенням людей. Раз чи двічі...— На якусь хвилину він замовк.— Ці роки! Як вони непомітно промайнули! А оце я змарнував день, щоб урятувати вам життя, і ось ще цілу годину марную на пояснення.

— І все-таки я й досі не зрозумів,— відказав я,— чим виправдовуєте ви страждання, яких завдасте живим істотам? Вівісекцію можна було б виправдати тільки в тому разі, коли б вона стала в пригоді...

— Маєте рацію,— перебив він мене.— Та, як бачите, я — людина іншої вдачі. Ми стоїмо на різних позиціях. Ви — матеріаліст.

— Даруйте, я — не матеріаліст,— палко запротестував я.

— Звісно, з мого погляду. Тому що нас із вами розділяє саме проблема страждання. Доки чийсь страждання, які ви бачите й чуєте, завдають вам прикрощів, доки ви знаходитеся під владою власних страждань, доки страждання зумовлюють ваші поняття про гріх, доти, повторюю, ви тварина, яка мислить ледь ясніше за справжню тварину. Ці страждання...

У відповідь на такі софізми я нетерпляче знизав плечима.

— О, ці страждання — дрібниця. Розум, справді відкритий науці, безперечно, повинен бачити, що ці страждання — дрібниця. Можливо, ніде, крім цієї маленької нашої планети, цієї жменьки космічного пилу, що зникне з очей раніше, ніж досягнеш найближчої зорі, можливо, повторюю, більше ніде у всесвіті не існує того, що ми зevamo стражданням. А існують тільки ті закони, до яких ми навпомацки наближаємось... Та й навіть тут, на Землі, серед живих істот, що воно таке — страждання?

Кажучи це, він витяг із кишені складаного ножика, відкрив маленьке лезко і повернувся у шезлонгу так, щоб

мені видно було його стегно. Далі, вибравши місце, встромив у стегно ножа і витягнув.

— Звичайно, ви бачили таке й раніше. Це не завдає анітрохи болю. Про що ж воно свідчить? Про те, що цьому м'язові не потрібна здатність відчувати біль, і тому її не закладено в нього. Потребу в болі має тільки шкіра, через те деякі місця на стегнах здатні відчувати його. Біль — це не що інше, як наш внутрішній порадинок, що застерігає нас і спонукує бути обережними. Всяке живе тіло неболездатне так само, як і всякий нерв. Скажімо, оптичний нерв позбавлений болю, справжнього болю. Якщо ви вразите оптичний нерв, то побачите перед очима вогненні кола. Таке саме пошкодження слухового нерва просто тільки викликає шум у вухах. Рослини також не відчують болю, як, певно, не відчують його й нижчі тваринні організми, подібні до морських зірок і річкових раків. Що ж до людини, то, в міру свого інтелектуального розвитку, вона дедалі ретельніше піклуватиметься про власні вигоди і дедалі менше потребуватиме відчуття болю — цього стимулу, що оберігає її від небезпек. Я ніколи не чув ні про одну зайву річ, якої еволюція рано чи пізно не усунула б із життя. А біль якраз і стає непотрібний.

До того ж, Прендіку, я віруючий, якою мусить бути кожна нормальна людина. Можливо, я більше за вас знаю про шляхи творця світу, бо все своє життя власноручно дошукувався його законів, тоді як ви, наскільки я зрозумів, колекціонували метеликів. Кажу вам ще раз: радощі й страждання не мають нічого спільного ні з небесами, ні з пеклом. Радощі й страждання — пхе! Релігійний екстаз ваших теологів — чи не криються за ним Магометові гурії? Це безліч чоловіків і жінок, життя яких у радощах і стражданнях, — хіба на цих людях не випечене тавро звіра, від якого вони походять? Страждання! Страждання й радощі існують для нас тільки доти, доки ми плазуємо в поросі...

Як бачите, я провадив свої дослідження у той спосіб, який самі вони мені підказували. Я завжди вважав, що це єдиний шлях для всякого дослідника. Я ставив питання, дошукувався відповіді на нього і діставав... нове питання. Це можливе чи те можливе? Важко пояснити, що означають ці питання для дослідника, яка інтелектуальна жага сповнює тоді його. Ви не здатні навіть уявити собі дивну, неказанну насолоду цієї розумової жадоби. І те, що пе-

ред вами, уже не тварина, не таке створіння, як і ви, а просто загадка. Співчуття страждання... Про нього я знаю тільки те, що колись давно я його відчував. Я прагнув — і це була єдина річ, якої я прагнув,— ґрунтовно вивчити пластичність живих істот.

— Так,— зауважив я,— але ж це огидно!

— Досі мене ніколи не обходив моральний бік справи. Вивчення природи робить людину такою ж немилосердною, як і сама природа. Я усе працював, незважаючи ні на що, крім питань, якими безпосередньо був заклопотаний, а те, що виходило з-під моїх рук... спливало ген туди, в халупи... Близько одинадцяти років збігло відтоді, як ми — я, Монтгомері й шестеро канаків¹ прибули сюди. Пригадується й досі зелене безгоміння острова і довкола нас відлюддя океану, ніби все це було вчора... Здавалося, неначе це місце чекало на мене.

Ми розвантажилися і збудували хату. Канаки спорудили собі хижки біля яру. Я взявся до праці над тим, що привіз із собою. Спочатку трапилось у мене кілька прикрих невдач. Почав я із вівці, але другого ж дня вбив її, необачно орудуючи скальпелем. Тоді взяв я другу вівцю. Страшених мук довелося їй зазнати; потім її рани позагоювались. Знову її оглянувши, вже коли вона набрала людської подоби, я залишився невдоволений: я пересвідчився, що розуму в цієї істоти не більше, ніж у вівці. Чим довше я дивився на неї, тим потворнішою вона мені здавалася. Нарешті я змилосердився і вкоротив їй віку. Позбавлені будь-якої мужності, ці нещасні тварини, що навіть перед загрозою найважчих мук не виявляли ані краплини енергії, не годилися для виготовлення людей.

Тоді я взяв горилу і, обережно працюючи над нею, долаючи перепону за перепобою, створив нарешті першу свою людину. Робота ця забрала в мене цілий тиждень, щодня і щоночі я працював. Найважче було сформувати мозок: багато чого треба було додати, багато чого змінити. Коли я скінчив і створіння моє лежало переді мною забинтоване, зв'язане, нерухоме,— воно видалося мені добрим зразком негритянської раси. Тільки упевнившись, що життя його уже в безпеці, я зайшов до цієї кімнати, де застав Монтгомері в такому ж самому стані, як оце були й ви. Він чув крики створіння, що перетворювалося

¹ Канаки — остров'яни з півдня Тихого океану.

на людину, такі ж крики й вас стривожили. Спочатку я не повністю відкрив йому свої таємниці. Канаки теж де-що підозрювали. Від одного тільки мого погляду вони божеволіли зі страху. Сяк-так мені вдалося перетягнути Монтгомері на свій бік, але набагато важче було утримати канаків од утечі. Кінець кінцем троє з них таки втекли, прихопивши й яхту з собою. Багато витратив я часу на виховання тварини. Три-чотири місяці провозившись із нею, я трошки навчив її англійської мови, дав деякі поняття з рахунку і навіть навчив абетки. Правда, це давалося їй на превелику силу, хоча я бачив ідіотів ще тупіших. Починала вона з найпримітивніших речей — мозок її був абсолютно чистий, в неї не збереглося ніяких споминів із того, ким вона була раніше. Після того, як рани її зовсім позагоювалися, у неї залишилась тільки болісна вразливість та незграбність рухів. Коли вона навчилась трохи розмовляти, я привів її до канаків, аби там поселити.

Спершу вони чомусь страшенно злякались її. Це мене певною мірою образило, бо я був дуже вдоволений своїм досягненням,— але вона видалась такою лагідною й мирною, що за короткий час канаки звикли до неї і почали навіть дечому навчати її. Вона швидко переймала і точно повторювала все, що їй показували. Мені здається, що курінь собі вона збудувала навіть кращий, ніж у канаків. Серед них знайшовся один з місіонерськими нахилами і навчив її коли не читати, то принаймні складати літери. До того ж він прищепив їй деякі елементарні поняття моралі, і я не помічав, щоб у неї виявлялися коли-небудь тваринні інстинкти.

Після роботи я кілька днів спочивав і вже думав написати про все це звіт, щоб зацікавити англійських фізіологів. Та якось одного разу натрапив я на це створіння, коли воно сиділо навпочіпки на дереві і щось варнякало до двох канаків, які його дражнили. Погрозивши йому, я збудив у нього почуття сорому і сказав, що так робити людині не личить. Тоді я вирішив домогтися кращих результатів перше ніж везти свій витвір до Англії. Згодом я таки домігся кращого. Але з часом моя робота все ж сходила нанівець,— день за днем у них просипалися вперті тваринні інстинкти, хоч я сподіваюся ще досягти успіхів. Я сподіваюся перебороти їхню тваринність. Ця пума...

Ото й уся історія. Канаки вже померли. Один вищав

в баркаса в море, другий помер, поранивши п'яту отруйною рослиною. Троє, що втекли на яхті, очевидно, затонули. Останнього... було вбито. Ну, що ж! Я створив інших. Спершу Монтгомері поведився так само, як ви, і тоді...

— Що саме сталося з останнім? — гостро спитав я, — з останнім канаком, якого було вбито?

— Річ у тім, що я, створивши чимало людиноподібних істот, створив одну... — тут він затнувся.

— Ну? — не вгавав я.

— Її ми вбили.

— Я не розумію. Ви хочете сказати...

— Так, вона вбила канака, а згодом ще кілька інших створінь. Ми довго на неї полювали. Вона вирвалася цілком випадково, — я й не ждав такої халепи. Вона була недокінчена. Власне, це була тільки спроба. Це була істота без рук і ніг, з жахливим лицем; вона повзала по землі, звиваючись, як гадюка. Вона була дуже сильна, невимовно розлютована стражданням і качалася по землі так, як ото бурі дельфіни у воді. Вона ховалася в заростях кілька днів, знищуючи все, що тільки потрапляло на очі, аж доки ми не загнали її на північну частину острова. Ми розбилися на групи й оточили її. Монтгомері хотів неодмінно бути зі мною. Той канак мав рушницю, і коли знайшли його тіло, ми побачили, що дуло рушниці зігнуто у формі літери «S» і все погризене... Монтгомері застрелив ту потвору. Після цього я обрав за взірець людську подобу, за винятком дрібних істот.

Він замовк. Я спостерігав за виразом його обличчя.

— Отак я працюю цілих двадцять років, — включаючи дев'ять років праці в Англії, — а й досі знаходжу у своїх створіннях якісь вади, що викликають у мені невдоволення і спонукають до подальших зусиль. Інколи я підіймаюсь вище середнього рівня, інколи падаю нижче, та ніколи не досягаю того, про що мрію. Я можу легко надати своєму творові людської подоби, наділити його гнучкістю і зграбністю або високим зростом і силою, однак дуже часто виникають труднощі, коли доходить до рук і пазурів — дуже болюча це операція, і я не наважуюсь довільно їх змінювати. Але найскладніша річ — це надати мозкові нових форм. Розумові здібності цих істот часто надзвичайно примітивні, з дивними порожнечами, несподіваними провалами. І зовсім уже не задовольняє мене, що я ніяк не можу знайти, де саме міститься основа емоцій. Пристрасні прагнення, інстинкти, поривання, від яких

страждає людина,— несподівано вириваються із свого сховища і охоплюють все єство мого створіння гнівом, ненавистю чи страхом.

Ці істоти здаються вам химерними й надприродними, коли ви приглядаєтесь до них, а от для мене, скоро я встигну їх закінчити, вони вже мають вигляд створінь безсумнівно людських. Тільки згодом, коли придивлюся ближче, ця впевненість покидає мене. Спочатку одна тваринна риса, а за нею друга вирине на поверхню і зводить мою роботу нанівець. Та я переборю цю тваринність! Кожного разу, коли я завдаю живому створінню пекельного страждання, я кажу собі: аж тепер я випалю в ньому все тваринне, аж тепер я зроблю з нього розумну істоту. А зрештою, що таке десять років? Людина формувалася тисячоліттями...— Він спохмурнів.— Та я наближаюся до мети. Ця моя пума...

Помовчавши, він додав:

— А все-таки вони повертаються до свого попереднього стану. Як тільки виходять вони з-під моїх рук, у них знову починає пробуджуватися звір, знову проявляються...

Тривала мовчанка запала знову.

— І ви свої створіння спроваджуєте до того яру? — спитав перегодом я.

— Еге ж, коли я почуваю, що в них оживає звір, я виганяю їх, і вони осідають там. Вони бояться цього будинку й мене. В них там свого роду пародія на людське суспільство. Монтгомері знає все про них, бо він наглядає за ними. Він призвичаїв одного чи двох до праці, і вони тепер прислужують нам. Мені здається, що він навіть любить декотрих із них, хоч і соромиться цих почуттів. Зрештою, це справа його, а не моя. Вони викликають у мене тільки почуття невдоволення. Самі собою вони мене не цікавлять. Мабуть, вони дотримуються настанов канака-місіонера і виробили собі жалюгідну карикатуру на розумне існування,— бідолашна худобина! Вони мають якийсь там, як самі його називають, Закон. Вони співають гімни «все належить Тобі». Вони роблять собі халуци, збирають плоди, рвуть трави і навіть одружуються. Та я бачу їх наскрізь, бачу саму глибину їхніх душ, бачу в ній лише звіра, бачу їхню страшну звірячу лють і пристрасті, жадобу жити і вдовольняти себе. Так, вони справді незбагненні, складні, як і все, що живе на світі. У них є по-своєму високі пориви, є потроху честолюбства, потро-

ху — пригаслого статевого потягу, потроху — млявої цікавості. Та все те лише смішить мене... Я багато сподіваюся від цієї пуми, вперто працюю над її головою, над її мозком...

І знову замовк. Кожен задумався про щось своє.

— Ну, а тепер, — озвався він нарешті, — скажіть мені, що ви думаєте? Чи й досі боїтеся мене?

Я глянув на нього й побачив тільки стару, бліду і сиву людину із спокійними очима. Ясність його обличчя, яка межувала з красою, і спокійна рішучість величної постави надавали йому особливого чару. Все інше було в Моро звичайне й не виділяло його серед сотні приємних старих чоловіків. Я здригнувся. Замість відповіді на друге запитання я простягнув йому обидва револьвери.

— Тримайте у себе, — сказав він, втримуючись, щоб не позіхнути. Він підвівся, глянув на мене й усміхнувся:

— Ви пережили два дні, сповнені пригод, — промовив він. — Я раджу вам спочити. Я радий, що все вияснилось. Добраніч!

Він хвилинку про щось міркував, а потім вийшов через внутрішні двері. Я відразу ж закрити зовнішні двері на ключ.

Довго сидів я, спустошений та млявий. Я настільки розумово й фізично виснажився, що не міг думати про будь-що. Ніби чиєсь око, дивилося на мене темне вікно. Нарешті я, зібравши сили, погасив лампу і ліг у гамак. Незабаром я заснув.

XV. Тваринний люд

Прокинувся я рано. Мені відразу ж пригадалася вчорашня розмова з Моро. Я вибрався з гамака й підійшов до дверей, щоб переконатися, чи вони замкнені. Потім я обстежив віконні ґрати — вони виявилися досить міцні. Ці людиноподібні істоти насправді мали тваринне ество і були дивовижними пародіями на людську подобу. Саме тому бентежила мене думка, як вони поводитимуться надалі; і ця непевність у їхніх вчинках була важча від усякої певної небезпеки. Хтось постукав у двері, і я почув невиразну Млінгову мову. Засунувши руку з револьвером у кишеню, я відчинив Млінгові двері.

— Доброго ранку, сер, — привітався він, — несучи в додаток до звичайного сніданку, що складався з овочів, ще

й нашвидку засмаженого кролика. За ним увійшов Монтгомері. Його пильне око помітило, як я тримав у кипені руку, і він глузливо посміхнувся.

Сьогодні пумі дали спокій, але Моро, який за своїм звичаєм тримався самотно, не приєднався до нашого товариства. Я завів розмову з Монтгомері, бажаючи зрозуміти спосіб життя тваринного люду. Мені цікаво було дізнатися, що втримувало ці жахливі створіння від нападу на Моро й Монтгомері і від взаємного знищення.

Монтгомері пояснив мені, що відносна безпека Моро і його самого полягає в розумовій обмеженості цих створінь. Незважаючи на їхній більший, ніж у звичайних тварин, розвиток і на тенденцію їхніх тваринних інстинктів оживати, вони перебувають під впливом певних сталих ідей, які Моро вклав їм у мізки. Ці ідеї, безперечно, обмежують їхню волю. Насправді вони загипнотизовані, їм вбито в голови, що одних речей не можна робити, а інших — не треба, і ці заборони так глибоко засіли в їхніх нужденних мізках, що будь-яка можливість непослуху чи непокори — виключена. На певних ділянках, однак, старі інстинкти виступали проти ідей, нав'язаних Моро, і тоді ті ідеї трималися не так міцно. Ціла низка приписів, що називаються Законом, — я вже мав нагоду їх чути, — борються в них у свідомості з глибоко вкоріненими бунтівливими прагненнями їхньої звірячої природи. Вони знов і знов товкмачать цей Закон, але знов і знов, як я переконався згодом, порушують його. Моро й Монтгомері доклали неабияких зусиль, щоб ці потвори не скуштували крові, тому що боялися неминучих наслідків такої спокуси.

Монтгомері сказав мені, що вплив Закону, а надто на тварино-людей із родини кошачих, послаблювався з приходом ночі. О цій порі в них з особливою силою прокидалося звірине. Коли починало сутеніти, їх бентежив пригодницький дух, і вони зважувались на такі речі, про які ніколи й не думали вдень. Цим і пояснюється погоня за мною леопардо-людини в першу ніч після мого прибуття. Але на початку мого перебування на острові вони порушували Закон лише крадькома, та й то нічної пори; удень же заборони були свято дотримувані.

При цій нагоді я вже можу подати деякі загальні відомості про острів і про тваринний люд. Цей острів лежав низько над рівнем моря, мав звивисті береги, а площу

десь сім-вісім квадратних миль¹. Походження його вулканічне. Із трьох сторін острів облямовували коралові рифи. Кілька димовалів на півночі та гаряче джерело — єдині сліди від тих сил, що витворили цей острів. Вряди-годи ще відчувалися слабкі поштовхи землетрусу, і в пасма диму клубами вривалася пара. Але тим усе й кінчалося. Заселяли острів, як сказав мені Монтгомері, понад шістдесят дивних істот — витворів майстерних рук Моро, не рахуючи менших за величиною потвор, що жили у кущах і не мали людської подоби. Всього Моро створив їх близько ста двадцяти, та багато з них померли, декотрі — як отой безногий оцупок, що про нього мені розповідали, — були знищені. Відповідаючи на моє запитання, Монтгомері пояснив, що вони могли й плодитися, але їхні нащадки вмирали. Їм не передавались по спадковості риси людського характеру, прицеплені їхнім батькам. Але доки вони жили, Моро працював над ними, надаючи їм людської подоби. Жінки, яких було менше за чоловіків, часто ставали об'єктом таємних залицянь, дарма що Закон приписував моногамію.

Я не можу докладно описати цього тваринного люду — моє око не призвичаєне до фіксування деталей, та й малювати я не вмю. Найбільше вражали мене їхні занадто куці, порівняно з тулубами, ноги; та все ж, — яка відносна наша уява про красу! — зір мій з часом призвичаївся до їхнього вигляду, і кінець кінцем мені стало здаватися; ніби мої власні довгі ноги якісь неоковирні. Інша особливість цих створінь — це випнута вперед голова і незграбно вигнутий хребет, зовсім не схожий на людський: навіть мавпо-людина не мала цього приємного вигину спини, що надає такої грації людській поставі. Плечі у них були здебільшого недоладні, горбаті, а куці руки безвільно звисали вздовж тулуба. Деякі зовсім обросли шерстю, — принаймні так вони виглядали під час мого перебування на острові.

І ще дуже впадала в око деформованість їхніх облич. Майже в усіх них щелепи виступали далеко вперед, вуха були потворні, носи — великі й плескаті, волосся густе й щетинясте, а очі — якогось дивного кольору і часто ніби не на своєму місці. Ніхто з них не вмів сміятися, тільки мавпо-людина якось кумедно хихотіла. Крім цих загальних

¹ Цей опис повністю відповідає острову Нобль — Ч. Е. П. (Прим. автора).

рис, голови їхні були мало схожі одна на одну,— кожна з них зберігала властивості своєї породи: людська подоба лише змінювала дещо, але не приховувала повністю рис леопарда, бика, свині чи якоїсь іншої тварини або й кількох тварин разом, що з них зліплено було ці створіння. Голоси вони також мали напрочуд різноманітні,—руки — завжди спотворені. І хоча деякі створіння вражали мене своєю людською подобою, проте чи не в усіх них була неоднакова кількість пальців, грубі нігті, і їм бракувало відчуття дотику.

Найстрашніші з усіх тварино-людей були моя леопардо-людина та істота, створена з гієни й свині. Розміром їх перевищували три людино-бики,— ті, що витягували на берег човен. Далі йшли сірий волохатий Оповісник Закону, тоді Млінг, потім сатиropодібне створіння — поєднання цапа з мавпою. Було ще троє людино-кабанів, жінка-свиня, кінь-носоріг, кілька створінь жіночої статі, що їх походження я не міг визначити. Було декілька вовків, ведмеде-віл та сенбернар, яким надано людської подоби. Про людино-мавпу я вже згадував, а, крім неї, ще була особливо огидна й смердюча стара жінка, скомпонована з лисиці й ведмедя, яку зненавидів я з першого погляду. Казали, що вона з особливою побожністю шанувала Закон. Менші за розміром були кілька плямистих істот і маленьке рожеве створіння... Та досить цього переліку!

Спочатку я здригався від огиди, коли бачив цих покруців. Я дуже сильно відчував, що вони все-таки звірі, проте поволі став звикати до них,— почасти, певно, під впливом Монтгомері. Він так довго перебував серед них, що вважав їх мало не за звичайних людей,— його лондонське життя тепер йому здавалося напівзабутим маренням. Лише якийсь там раз на рік він вирушав до Аріки залагодити справи з агентом Моро, який постачав тварин. В цьому приморському селищі іспанських метисів навряд чи траплялися йому зразки досконалої людської краси. Він казав, що люди на судні здавалися йому такими ж чудернацькими, як мені — оді тварино-люди,— ноги у них були надмірно довгі, обличчя якісь плескати, лоби занадто випуклі, і всі вони мали вигляд підозрілих, небезпечних і жорстоких істот. Він і справді не любив людей. До мене ж Монтгомері відчував сердечну приязнь тільки тому, як він гадав сам, що врятував моє життя.

Мені навіть здавалося, що він відчував якусь незбагненну доброзичливість і до деякого із цих перекраєних

створінь, якусь дивну симпатію; спершу він це намагався старанно приховувати від мене.

Млінг, чорновидий його служник, перший, кого я зустрів із тваринного люду, жив не в халупах разом із іншими створіннями, а в маленькій високій хатинці за огорожею. Може, розумом він стояв і нижче за людино-мавпу, проте був набагато лагідніший, та й зовні більш скидався на людину, аніж решта тваринного люду. Монтгомері навчив його кувхарити й вести хатнє господарство. Млінг — це складний витвір жахливого мистецтва Моро, поєднання ведмеда, собаки та буйвола, одне з найретельніше опрацьованих створінь. До Монтгомері Млінг ставився з дивовижною ніжністю, був безмежно йому відданий. Монтгомері інколи помічав це, голубив його, називаючи то напівглузливими, то напівжартівливими іменами, і служник аж підстрибував з невимовної радості. Інколи ж господар завдавав прикрощів своєму слугі,— а надто після коньяку. Тоді на Млінга сипалися стусани, каміння, запалені тріски. Але чи поводився з ним Монтгомері добре, а чи погано, Млінг над усе полюблив бути біля нього.

Помалу я так звик до того тваринного люду, що тисячі речей, які здавалися мені незвичайними й збуджували огиду, невдовзі вже стали виглядати в моїх очах, як щось цілком природне. Мабуть, усе в житті набуває забарвлення залежно від середовища, що нас оточує. Монтгомері й Моро були особистості занадто незвичні й глибоко індивідуальні, щоб я, дивлячись на них, міг зберегти своє усталене уявлення про людину. Та все ж коли я дивився на одне з тих бичачих створінь, що розвантажували човен, як воно важко ступало по заростях, я мимоволі запитував себе: чим же воно відрізняється від справжнього селянина, що плентає додому після цілоденної виснажливої праці? А коли я здибав жінку, скомпоновану з ведмеда й лисиці, створіння з хитрючим лицем, надивовижу подібним до людського своїм лукавством, мені здалося, що я вже колись зустрічав її на вулиці якогось міста.

Вряди-годи моїм очам відкривалося щось чисто звіряче в цих істотах. Так, я бачив, як один потворний чоловік, що на вигляд був наче горбань-дикун, сидів навпочіпки біля входу до хижки. Раптом, випроставши руки, він потягнувся й став позіхати. І тут несподівано показалися гострі, як ножиці, зуби-різачи та міцні й блискучі, як ножі, ікла. Або таке: зустрівши на вузькій стежці якунебудь замотану в біле гнучку жіночу постать, я раптом

із огидою помічав, що зіниці її схожі на щілинки. А коли я переводив погляд нижче, бачив закручений пазур, яким вона підтримувала свою нікчемну одежину. І, дивна річ, — ніяк я не міг цього збагнути — ці дивовижні створіння (я маю на увазі жіночу стать) в перші дні мого перебування на острові інстинктивно відчували свою потворність і тому більше навіть, ніж люди, дбали про пристойність та свою одежу.

XVI. Як тваринний люд скуштував крові

Моя письменницька невірність зраджує мене, і це видно з того, що я відхиляюся від провідного стрижня своєї розповіді. Коли я поснідав разом із Монтгомері, він повів мене по острову, щоб показати розщелину, крізь яку виходив дим, і той гарячий струмок, у воду якого забрів я минулого дня. Озброївшись батогами й зарядженими револьверами, ми йшли туди крізь густі зарості й раптом почули пронизливий кролячий виск. Ми зупинилися й стали прислухатися, та, нічого більше не почувши, пішли далі; невдовзі ми зовсім забули про це. Монтгомері звернув мою увагу на кількох маленьких рожевих істот із довгими задніми лапками, що підстрибом бігали поміж кущів. Монтгомері сказав мені, що цих істот Моро створив із нащадків тваринного люду. Він хотів розводити їх на м'ясо, та з того нічого не вийшло, бо вони мали звичай поїдати власне потомство. Я вже зустрічав кілька цих створінь — одне, коли втікав уночі від леопардо-людини, а друге — вчора, коли за мною гнався Моро. Зараз одне звірятко, втікаючи від нас, ненароком потрапило в яму від великого дерева, яке з корінням вирвав вітер. Воно не встигло звідтіля видряпатись, і ми його впіймали. Воно пицало й фиркало, мов кішка, дряпалося, відчайдушно било задніми лапками і намагалося вкусити, але зуби його були занадто слабенькі і могли хіба вщипнути, та й то не боляче. Було воно приємним маленьким створінням. Монтгомері до того ж запевняв, що воно ніколи не рیهнір і, отже, не псує дерну і що воно чепурненьке у своїх звичках. Такі звірята, гадаю, могли б не без успіху замінити звичайних кроликів у англійських садибах-парках.

Простуючи далі, ми помітили оголений стовбур дерева, на якому довгими пасами було обдерто кору. Монтгомері звернув на це мою увагу.

— «Не обдирати пазурами Кори на Деревих — такий Закон», — сказав він. — А чи багато з них його дотримуються!

Незабаром після цього, пригадую, здибали ми сатира і мавпо-людину. Втіленням знань Моро з античності був оцей сатир із цинним виразом обличчя, яке скидалося на грубу подобу єврейського типу; в голосі його чулося гідке мекання, а нижні кінцівки були достоту, як у чорта. Коли ми проходили повз нього, він саме жував стручки якихось бобових плодів. Обидва створіння привітали Монтгомері.

— Добридень, — мовили разом, — тому Другому, що з батогом.

— Тепер є й Третій з батогом, — сказав Монтгомері, — зятяте це добре.

— Хіба його не зробили? — запитала мавпо-людина. — Він сказав — він сказав, що його зробили.

Сатиро-людина з цікавістю глянула на мене.

— Третій з батогом, він плаче й тікає в море, у нього поблідле й худе обличчя.

— У нього є тонкий і довгий батіг, — зауважив Монтгомері.

— Вчора він був у крові й плакав, — сказав сатир. — У вас ніколи не йде кров, і ви не плачете. У Господаря ніколи не йде кров, він ніколи не плаче.

— Нікчемний волоцюго! — гукнув Монтгомері. — Начувайся, бо сам будеш у крові й плакатимеш!

— Він має п'ять пальців, він людина з п'ятьма пальцями, як і я, — не вгавала мавпо-людина.

— Ходімо, Прендіку, — сказав Монтгомері. Він узяв мене за руку, і ми пішли далі.

Сатир і мавпо-людина стояли на місці, спостерігаючи за нами й обмінюючись якимись зауваженнями.

— Він зовсім не озивався, — сказав сатир. — А людина має голос.

— Вчора він просив у мене їсти, — сказала мавпо-людина. — Він не знав, де знайти.

Подальшої їхньої розмови вже не можна було розібрати, я почув тільки мекання сатира.

На зворотному шляху ми натрапили на мертвого кролика. Червоне тільце нещасної маленької тваринки було попшатоване, м'ясо об'їдене аж до кісток; та й хребет був обгризений.

Тут Монтгомері зупинився.

— Господи боже! — вихопилося в нього. Він нагнувся й підняв кілька розрізаних хребців, щоб роздивитись їх зблизька. — Господи боже, — повторив він, — що це значить?

— Якесь із ваших м'ясоїдних пригадало свою давню звичку, — відказав я після невеликої паузи. — Цей хребет прокушено наскрізь.

Монтгомері стояв приголомшений, з блідим обличчям і перекошеною губою.

— Це мені не подобається, — промовив він стиха.

— Таке мені вже траплялося бачити, — сказав я, — у перший же день мого перебування на острові.

— Прокляття! Що саме бачили ви?

— Також кролика з відірваною головою.

— Того дня, коли ви прибули?

— Так, того дня. В гаю поза огорожею, тоді, коли я надвечір пішов по острову. Голова його була зовсім відірвана.

Монтгомері тихо присвиснув.

— До того ж у мене є деякі припущення, хто саме з ваших створінь ото накоїв. Щоправда, це лише підозра. Перед тим, як натрапити на кролика, я бачив, як одне з ваших страховиськ хлебтало зі струмка воду.

— Хлептало воду?

— Еге ж.

— «Не хлептати Води — такий Закон». Оце так вони дотримуються Закону, коли перед ними не стоїть Моро?

— Це була тварина, що гналася за мною.

— Саме так, — підтвердив Монтгомері, — це звичай всякого м'ясоїдного. Коли хижак скуштує крові, він п'є воду. А який він на вигляд? Чи змогли б ви його впізнати? — стоячи над мертвим кроликом, він озирався довкола; його очі вдивлялися в тіняву зеленої гущавини, в ці потаємні сховища й пастки лісу, що оточував нас із усіх боків. — Він уже скуштував крові, — додав Монтгомері.

Він витяг револьвер, перевірів у ньому набої і заховав його. Потім потер свою обвислу губу.

— Я думаю, що зміг би впізнати оту тварину. Я огрів її каменюкою. У неї на лобі мусив залишитися добрячий синяк.

— Але ж нам треба довести, що саме він убив кролика, — сказав Монтгомері. — Як я шкодую, що привіз їх сюди.

Я вже хотів рушати далі, та він, роздумуючи, усе стояв над цим япошматованим кроликом. Тоді я відійшов на таку відстань, що вже не видно було кролячого тільця.

— Ходімо! — гукнув я до Монтгомері.

Скоро він отямився й підійшов до мене.

— Знаєте, — промовив він майже пошепки, — цим створінням було втовкмачено в голови, що вони не можуть їсти нічого живого. Коли ж хтось із них випадково скуштував крові...

Деякий час ми йшли мовчки.

— Як це могло статись? — сказав він сам до себе. А тоді, помовчавши, знову озвався: — Я таки вчинив безглуздя. Отой мій служник... Я показав йому, як білувати й смажити кролика. І даремно... Я бачив, як він облизував свої руки... Мені такого не траплялося бачити раніше. — І по новій паузі: — Ми мусимо покласти цьому край. Я повинен розповісти про все Моро.

Повертаючись назад, він не міг уже думати ні про що інше.

Ця подія стурбувала Моро ще більше, ніж Монтгомері, і їхній неприхований страх передався й мені.

— Треба провчити їх, — сказав Моро. — Я анітрохи не сумніваюся, що це робота леопардо-людини. Тільки як це довести? Дуже прикро, що ви, Монтгомері, не відзвичайлись від м'ясних страв. Можна було прожити й без цих збудливих нововведень. А тепер маємо турботи.

— Який же я дурень, — відповів Монтгомері, — та зробленого не вернути. Тільки ж і ви не проти були, ви ж знаєте.

— Нам потрібно одразу ж все в'яснити, — сказав Моро. — Я сподіваюся, Млінг зможе сам себе захистити, як щось трапиться?

— Я не дуже в цьому певний, — відповів Монтгомері. — А я ж його таки знаю.

В пообідню пору Моро, Монтгомері, я та Млінг пішли в протилежний бік острова, де в ущелині крилися хижки. Ми всі були озброєні. У Млінга була невеличка сокира, якою він рубав дрова, та кілька мотків дроту. Моро повісив собі через плече великий ріг, які бувають у пастухів.

— Зараз ви побачите збір тваринного люду, — звернувся до мене Монтгомері. — Це цікаве видовище.

Моро за всю дорогу не сказав ні слова, його похмуре, облямоване сивиною обличчя було зловісне.

Ми перетяли яр, на дні якого протікав гарячий струмок, трохи пройшли покрученою стежкою крізь зарості й вибралися на широку рівнину, вкриту густим шаром жовтуватого пилу. Мені здалося, що це була сірка. Далеко за обмілиною, яка поросла високою травою, виблискувало море. Ми дійшли до місця, яке нагадувало природний амфітеатр, і всі четверо зупинилися. Тоді Моро засурмив у ріг, порушивши тишу тропічного післяполудня. Чудові, мабуть, були у нього легені! Посилени власним відлунням, далі й далі линули ці оглушливі звуки.

— Хе! — вирвалось із грудей Моро. Відсурмивши, він опустил зігнутий дугою ріг.

Незабаром у тропічній тростині почувся хрускіт, і з зелених кущів, що росли на болоті, по якому проходив я напередодні, долинули голоси. Тоді з різних боків укритої сірчаним пилом рівнини з'явилися карикатурні постаті тварино-людей, що поспішали до нас. Мене аж у мороз кинуло, коли я побачив, як, похитуючись, одне за одним стали виходити із-за дерев та кущів ці потвори. Проте Моро й Монтгомері стояли досить спокійно, і я мимоволі тримався ближче до них.

Найперший прибув сатир, якийсь надивовижу неральний, дарма що від нього падала тінь і з-під ратиць здіймалася курява. За ним із чагарника вийшла незграбна страхітлива маса — покруч коня й носорога, — ця потвора й зараз, наближаючись, жувала соломку. Потім ішли жінка-свиня та дві жінки-вовчиці, далі лисиця-ведмедиха, схожа на відьму, із червоними очима на гостроносому червоновому обличчі, а там — квапливо підбігали й інші. Ще з півдороги вони вклонялися Моро і кожне на свій лад починало співати уривки з другої половини літанії про Закон.

— У Нього є Руки, що ранять, у Нього є Руки, що зціляють, — і так далі.

Наблизившись до нас десь так ярдів на тридцять, вони зупинилися, впали навколішки і стали посипати собі голови сірчаним пилом. Уявляєте таку сцену? Ми втрьох, одягнені в синю одягу, стоїмо разом із чорновидим дотворним служником на жовтій рівнині під яскраво-блакитним небом, оточені цими страховиськами, що, скоцюрбившись, розмахують руками і повзають по землі. Частина з них подібні до людей, тільки в руках і виразах обличчя щось тваринне, інші — якісь пошматовані каліки, що ски-

даються на жакливі витвори хворобливої уяви. А далі, з одного боку — смуга буйної тростини, з другого — пальмовий гай, що відмежовує нас від ущелини з її хижками, а з півночі — повитий серпанком обрій Тихого океану.

— Шістдесят два, шістдесят три, — рахував Моро. — Ще бракує чотирьох.

— Немає леопардо-людини, — зауважив я.

Тоді Моро знову засурмив у великий ріг, а тваринний люд, почувши ті звуки, став корчитись і плазувати в пилюці. Нарешті з кущів підтюпцем вибігла леопардо-людина, яка хотіла непомітно за плечима Моро присіднатися до гурту, що зняв страшенну куряву. На лобі у неї я помітив синяк. Останньою прибігла маленька мавпо-людина. Ті, що зібралися раніше, натовлені плазуванням, кидали на неї люті погляди.

— Тихо! — голосно й рішуче гукнув Моро, і тваринний люд, переставши співати хвалу, присів навпочіпки.

— Де Оповісник Закону? — запитав Моро.

Сіре страховисько схилило обличчя до землі.

— Прокажуй слова, — наказав Моро, і завмерлий натовп зразу ж почав хитатися з боку в бік, підкидаючи сірчаний пил спочатку правими руками, а тоді лівими, і знову затяг свою чудну літанію.

Коли вони дійшли до слів: «Не їсти ні М'яса, ні Риби — такий Закон», — Моро підніс догори свою тонку білу руку.

— Досить! — крикнув він, і над усіма раптом запала цілковита тиша.

Мені здається, усі вони знали, до чого йшлося, і були пройняті жахом. Я окинув їх поглядом. Побачивши, як вони тремтять, який переляк світиться у їхніх блискучих очах, я здивувався сам із себе, — і як я міг подумати, що вони — люди!

— Цей Закон порушено, — сказав Моро.

— Нема порятунку, — промимрило срібношерсте створіння.

— Нема порятунку, — повторила заклякла громада тваринного люду.

— Хто він, порушник Закону? — гукнув Моро і, хльоснувши батогом, оглянув юрбу.

Я помітив, що гієно-свиня і леопардо-людина розгубилися.

Моро стояв, втупивши погляд у створіння, що корчили-ся перед ним, холонучи з жаху тільки від згадки про нестерпні страждання, яких вони зазнали.

— Хто він, порушник Закону? — запитав Моро ще раз громовим голосом.

— Кара тому, хто порушив Закон, — проспівав Оповісник Закону.

Моро глянув просто в очі леопардо-людини, наче пронизуючи наскрізь її душу.

— Хто порушує Закон... — почав Моро, відводячи погляд від своєї жертви й оглядаючи решту тварино-людей. Голос його тепер звучав урочисто.

— ...той повертається в Дім Страждання! — вигукнули всі водночас. — Повертається в Дім Страждання, о Володарю!

— Повертається в Дім Страждання, повертається в Дім Страждання, — забурмотіла мавпо-людина, ніби ця думка була для неї приємна.

— Ви чуєте? — сказав Моро, стоячи спиною до злочинця. — Друзі... Гей!

Моро не докінчив, бо леопардо-людина, звільнившись від гіпнозу його погляду, схопилася на ноги і кинулася на свого мучителя. Очі її палали, а здоровенні хижацькі ікла блищали з перекошеної пащі. Я певен, що тільки неймовірний жах міг спричинити цей напад. І враз ця череда з шістьох десятків страхіть, які оточували нас, неначе сказала. Я вихопив револьвер. Дві постаті зчепилися. Я бачив, як Моро хитнувся від удару леопардо-людини. Звідусіль було чути крики й виття. Всі заметушилися. На мить я навіть подумав, що почався загальний бунт.

Переді мною майнуло оскраженіле обличчя леопардо-людини, за якою гнався Млінг. Я бачив хижі вогники в жовтих очах гієно-свині, яка ладна була ось-ось напасти на мене. З-за її похилих плечей збуджено зиркав на мене сатир. Я почув, як Моро вистрілив із револьвера, й побачив червоний спалах, що зблиснув понад юрбою. Весь той натовп круто повернув у напрямі пострілу, підхопивши й мене з собою. За мить я вже летів разом з усіма далі, услід за леопардо-людиною.

Оце й усе, що я можу з певністю розповісти. Я бачив, як леопардо-людина кинулася на Моро, а далі все навкруги пішло шкереберть. Пам'ятаю тільки, що мчав я скільки булб духу.

Млінг летів попереду всіх, переслідуючи втікача. За

ним, повисолоплювавши язика, великими стрибками бігли жінки-вовчиці; далі, збуджено повискуючи, гналися людино-свині та двоє людино-биків у білій одежі. А там, поміж тваринного люду, біг і Моро. Вітер зірвав з нього крилатого бриля і скуйовдив сиве довге волосся. В руці він тримав револьвер.

Гієно-свиня бігла поруч зі мною, пристосовуючись до мого кроку й крадькома зиркаючи на мене хижим оком, а решта з криком і тупотінням летіли слідом за нами. Леопардо-людина пробивала собі дорогу крізь високі кущі, які хльостали Млінга по обличчю. Всі ми, що були позаду, кинулись і собі на протолочену стежку і мчали з чверть милі, доки не потрапили зовсім у хащі, де довелося сповільнити ходу. Хоч ми бігли юрбою, та віття шмагало нас у лице, клейкі виткі рослини хапали за шию і оплутували ноги, а колючки шарпали одяг і тіло.

— Ось тут він проплазував на чотирьох, — відсагуючись, промовив Моро, що був саме біля мене.

— Нема порятунку, — вигукнув мені просто в очі вовко-ведмідь, розпалений погонєю.

Далі ми опинилися між скелями й помітили спереду нашу жертву, що вільно бігла на чотирьох і, оглядаючись через плече, люто гарчала на нас. При цьому вовко-люди зайшлися радісним виттям. На втікачеві була й досі біла одежа, обличчя його здалеку мало вигляд людський, але хода була котяча, а сторожко припалі до землі плечі виявляли в ньому зацькованого звіра. Раптом він перестрибнув через колючий кущ, вкритий жовтавим цвітом, і зник. Млінг був на півдорозі до нього.

Більшість із нас уже не могли мчати, як раніше, і притишили біг. Коли ми перетинали голу місцевість, я спостеріг, що переслідувачі тепер бігли не один за одним, а розгорнулися цепом. Гієно-свиня й досі бігла поряд, не спускаючи мене з ока. Вона часто морщила рило й посміхалася.

Добігши до скель, леопардо-людина побачила, що далі — той самий мис, де вона підкрадалася до мене першого вечора, і відразу шаснула назад у зарості. Але Монтгомері помітив цей маневр і змусив її вибратися звідти.

Так, задихаючись, спотикаючись об каміння, плутаючи поміж тростин і папороті, подряпаний колючками, я допомагав ловити леопардо-людину, що порушила Закон, а поруч зі мною, злостиво посміхаючись, бігла гієно-свиня. Я хитався, голова у мене йшла обертом, серце гарячково

стукотіло, внесилене вкрай, та я не зважувався відстати від погоні, боячись залишитися наодинці зі своєю жахливою супутницею, і мчав далі, незважаючи ні на цілковите виснаження, ні на страшенну спекоту тропічного надвечір'я.

Кінець кінцем шаленство погоні стало улягатися. Ми загнали сердешну тварину на самий край острова. Моро з батоном у руді вишикував нас півколом, і ми, перегукуючись між собою, стали повільно наближатися до своєї жертви. Невидима й мовчазна, вона принишкла в тих заростях, де я рятувався від неї.

— Обережність! — вигукував Моро. — Обережність!

Кільце навкруг заростей почало змикатися.

— Стережіться нападу, — почувся з гущавини голос Монтгомері.

Я був на схилі над кущами. Монтгомері й Моро заходили берегом. Ми повільно просувалися між сплетеним гіллям та листям. Наша жертва, видно, причаїлася.

— Повертається в Дім Страждання, в Дім Страждання, в Дім Страждання! — пролунав ярдів за двадцять праворуч голос мавпо-людини.

Почувши ці слова, я простив леопардо-людині той жах, який вона нагнала на мене.

Захрустів хмиз, теж десь праворуч, — то, ламаючи гілля, пробивав собі дорогу важкий кінь-носоріг. Тоді нараз у гущавині, в півтемряві буйних заростей, я побачив те зацьковане створіння. Я аж завмер. Зіщулившись, воно припало до землі й через плече поглядало на мене своїми блискучими зеленуватими очима. І тут сталося зі мною щось дивне, щось зовсім незрозуміле; дивлячись на це чисто по-звірячому принишкле створіння з яскравим блиском в очах, з напівлюдським обличчям, спотвореним від страху, я знову помітив у ньому людську подобу. Ще хвилина — і решта переслідувачів побачать свою жертву, кинуться на неї і схоплять, щоб знову піддати неймовірним тортурам за огорожею. Я рвучко вихопив револьвер і вистрілив у охоплені жахом очі.

У ту ж мить гієно-свиня також побачила леопардо-людину і, шарпнувшись, із пронизливим виском, жадібно вп'ялася зубами їй у шию. Вся зелена хаща довкола мене заколихалася й затріщала від навали тваринного люду. Одна за одною вихоплювалися постаті переслідувачів.

— Не вбивайте його, Прендіку, — гукав Моро. — Не вбивайте!

Я побачив, як він продирався вперед, пригинаючись по-під листям папороті.

Він зараз же угамував гієно-свиню, вдаривши її ціпком, а тоді разом із Монтгомері відігнав і збуджених запахом крові тварино-людей, а надто Млінга, подалі від тіла, яке ще здригалось на землі. Та сіра потвора, прошмигнувши в мене під рукою, стала втягувати носом повітря. Решта збуджених тварин юрмилися навкруги, силкуючись побачити все зблизька.

— Хай вам біс, Прендіку,— озвався Моро.— Він був мені потрібний.

— Шкодує, що так сталося,— відповів я, хоча зовсім і не шкодував.— Все це трапилося вмиг.

Я почував себе зовсім виснаженим од надмірного збудження і втоми. Обернувшись, я пробрався крізь натовп тварино-людей і пішов собі схилом догори на саме верхів'я острова. Я почув, як за наказом Моро троє закутаних у біле бико-людей потягли жертву вниз до води.

Тепер я міг залишитися на самоті. Натовп з чисто людською цікавістю посунув за трупом, сопучи та бурмочучи щось, коли бико-люди тягли тіло на берег. Згори мені було видно на тлі підвечірнього неба чорні силуети, що волокли до моря це мертве тіло. Нараз у голові в мене майнула думка, що всі події на цьому острові позбавлені здорового глузду.

На березі, між камінням, біля Монтгомері й Моро стояли мавпо-людина, гієно-свиня та ще дехто з тваринного люду. Усі вони були вкрай збуджені й галасливо висловлювали свою вірність Законові. Однак я був цілком упевнений, що гієно-свиня також причетна до загибелі кролика. Я зрозумів, що, незважаючи на всю незвичайність і карикатурність цих істот, я бачив тут людське життя в мініатюрі, у якому переплелися інстинкт, розум та доля. Волею випадку загинула не звичайна людина, а людина-леопард. Тільки й різниці.

Відолашні тварини! Тепер я починав бачити зло, що несла з собою жорстокість Моро. Досі я не замислювався над тими муками і страхом, яких зазнавали ці нещасні жертви після виходу з його рук. Я здригався, уявляючи собі страждання в загорожі, але зараз це здавалося мені менш важливим. Колись це були тварини з інстинктами, пристосованими до навколишнього середовища, і вони були щасливі, наскільки це можливе для живих істот. А тепер їх скуто путами людських умовностей, живуть вони

під тягарем постійного страху, підвладні законові, якого не здатні збагнути. Їхнє існування, наче на глу́м прибранє в людські форми, почалося із страждань і усе було сповнене внутрішньої боротьби й дикого страху перед Моро — і заради чого?.. Я був обурений з такого безглуздя.

Коли б Моро мав якусь зрозумілу мені мету, я міг би хоч трохи симпатизувати йому, — не такий уже я противник жорстокості. Я спробував би частково зрозуміти дослідника, навіть якби вчинки його породила ненависть. Але ж він був такий незворушний, такий байдужий. Просто Моро полонили цікавість і дикі безцільні досліди; скомпонувавши нове створіння, він пускав його в життя на якийсь там рік, щоб воно боролося, помилялося, страждало і, врешті-решт, гинуло в муках. Ці істоти були нещасні уже самі по собі: колишня їхня тваринна ненависть спонукала їх переслідувати одне одного, а Закон на деякий час тільки утримував їх від запеклої боротьби й неминучого кінця, властивого їхній звірячій природі.

У ці дні мій страх перед особою Моро заступив страх перед тваринним людом. Я був у якомусь хворобливому стані, важкому, тривалому, що залишив глибокий слід у моїй свідомості. Правду кажучи, я втратив усяку віру в здоровий глузд світу, коли побачив болісні страждання на цьому острові. Слепа доля, наче величезний немилосердний механізм, викроювала живі істоти, надаючи їм певних форм. І мене, і Моро із його жагою до досліджень, і Монтгомері з його пристрасстю до пияцтва, і тваринний люд із його інстинктами та вбогим розумом — усіх нас крутили й шматували, безжалісно й неминуче, безконечно складні колеса долі. Але цей стан охопив мене не одразу. Мені навіть здається, що, розповідаючи про це тепер, я трохи випереджаю події.

XVII. Катастрофа

Не минуло й шести тижнів, як я втратив усякі почуття, крім відрази й огиди до ганебних дослідів Моро. Єдина моя мрія була — втекти від цих жахливих карикатур на подобу творця нашого, повернутися до приємного й здорового спілкування з людьми. Мої брати-люди, з якими мене було розлучено, тепер уявлялися мені ідилічно-добродійними та прекрасними. Приязнь моя до Монтгомері не зростала. Його тривале життя поза людським суспільст-

вом, його прихована пристрасть до пияцтва, його очевидна симпатія до тварино-людей — все це відштовхувало мене від Монтгомері. Кілька разів я залишав його самого, коли він ішов до них. Я всіляко намагався уникати спілкування з тварино-людьми. Здебільшого проводив я час на березі, виглядаючи рятівного вітрила, яке ніколи не з'являлося, аж доки одного дня не впало на нас велике горе, що зовсім змінило моє життя на острові.

Сьомого чи восьмого тижня після мого прибуття, — а може, й більше минуло вже часу, я не завдавав собі клопоту вести точний рахунок дням, — сталася ця катастрофа. Вона скоїлася вранці, наскільки пам'ятаю, годині о шостій. Я встав і поснідав зарані, бо мене розбудив галас тварино-людей, що саме приносили дрова до загорожі.

Після сніданку я підійшов до відкритих воріт кам'яної стіни і зупинився там, покуруючи сигарету й милуючись свіжістю вранішньої години. Незабаром з-за рогу загорожі з'явився Моро. Привітавшись, він пройшов повз мене; я чув, як за мою спиною він відімкнув замок і ввійшов до себе в лабораторію.

Перебуваючи на цьому жахливому острові, я так зачестив, що вже без хвилювання слухав, як бідолашня пума починала новий день тортур. Вона зустріла свого мучителя пронизливим криком, який буває в розлютованій жінки.

А потім щось трапилося. Що саме, я точно не знаю й донині. Я тільки почув позад себе різкий крик, почув, як хтось упав, тоді я оглянувся й побачив страхотливе обличчя, що кинулося на мене, — це було не людське обличчя, не звіряча морда, а щось пекельне, — буре, покопирсане, обмережане багряними рубцями, в краплинах крові, з очима без повік. Я підняв руку, щоб захиститися від удару, і полетів сторч головою, відчувши, що рука моя зламана. Величезна потвора обмотана закривавленими бинтами, що маяли навколо неї, перестрибнула через мене й зникла. Я покотився вниз до берега, марно силкуючись зупинитися, аж поки не впав, знесилений, на зламану руку. У цю мить з'явився Моро. Його масивне зблідле обличчя здавалося ще страшнішим од крові, що текла по чолу. У руці в нього був револьвер. Ледь глянувши на мене, він кинувся за пумою. Я помацав свою другу руку й сів. Широко стрибаючи, щодуху мчала берегом забинтована постать, а слідом за нею — Моро. Пума оглянулася й, побачивши переслідувача, раптом повернула вбік, до

кущів. От-от вона вже сховається в заростях. Я бачив, як вона шаснула в кущі, а Моро, бігши навпростець, щоб її перейняти, вистрілив навздогін, але не влучив. Пума зникла з поля зору. Незабаром і Моро зник у зеленій гущавині.

Я дивився їм услід, а рука моя так пекуче щеміла, що я, стогнучи й хитаючись, на превелику силу встав. У дверях з'явився Монтгомері,— вдягнений, із револьвером у руці.

— Боже-світе, Прендіку! — вигукнув він, не помітивши, що я поранений.— Той звір утік! Вирвав із стіни ланцюг. Бачили їх? — Тільки зараз він помітив, що я тримаюся за руку, й швидко запитав: — Що з вами?

— Я саме стояв біля воріт,— відповів я.

Він підійшов і торкнувся моєї руки.

— На сорочці кров,— сказав він і закотив мені рукави. Сховавши револьвер, він обмацав мою руку й завів мене до кімнати.

— Рука зламана,— мовив він і додав: — Скажіть, що саме тут сталося і як.

Я коротенько розповів йому про все, що бачив, перериваючи свою мову стогоном, а він тим часом швидко й спритно перев'язував мені руку. Він уклав її до шлейки, почепленої на плече, і відступив, дивлячись на мене.

— З вами гаразд,— сказав він.— Але що ж далі?

Монтгомері замислився. Потім вийшов і замкнув ворота загорожі. Якийсь час він не повертався.

Мене найбільше турбувала зламана рука. Втеча пуми здалася мені просто однією з багатьох страшних подій, що тут відбуваються. Я сів у шезлонг і, мушу зізнатися, вилаяв цей острів від щирого серця. Тупий біль у руці вже перемінився на пекучий вогонь, коли знову з'явився Монтгомері.

Його лице поблідло, а нижня губа обвисла ще більше.

— Про Моро ні слуху ні духу,— сказав він.— Гадаю, що йому буде потрібна моя допомога.— Він дивився на мене своїми безвиразними очима.— Адже тварина та дуже сильна, вона ж просто вирвала із стіни ланцюг!

Він підійшов до вікна, потім до дверей, а тоді обернувся до мене.

— Піду шукати Моро,— сказав він.— Ось ще один револьвер, я можу його залишити вам. Відверто кажучи, я чомусь занепокоєний.

Він вийняв зброю, поклав її на стіл біля мене і вийшов,

а мене охопила тривога. Після його відходу мені не сиділося. Тримаючи в руці револьвер, я підійшов до дверей.

Ранок видався напрочуд тихим. Вітер не віяв, море блищало, неначе гладеньке скло, у небі — ні хмаринки, берег — пустельний. Якийсь гарячково збуджений, я страшенно гнітився цією тишею.

Я спробував засвистіти, але глухий звук тут же й завмер. З вуст моїх знову зірвалося прокляття — вдруге цього ранку, — і я підійшов до рогу загорожі, пильно вдивляючись у глибину острова, у зелені хащі, які поглинули Моро й Монтгомері. Коли вони повернуться? І як?..

Ген далеко на березі промайнула маленька сіра тваринно-людина, — вона підійшла до води й стала хлюпатись. Я повернув назад до дверей, тоді знову до рогу і так почав ходити туди й сюди, як вартовий на чатах. Один раз я зупинився, вчувши десь здалеку голос Монтгомері: «Агов, Моро!»

Тепер моя рука не так боліла, але натомість почалася гарячка. Мене трусило, хотілося пити. Тінь моя щоразу коротшала. Я слідкував за поstattю, що маячила вдалині, аж доки вона не зникла з очей. А якщо Моро й Монтгомері ніколи вже не повернуться?.. Тров морських птахів почали змагатися за якусь здобич, що її хвилі викинули на берег.

Раптом десь далеко від загорожі пролунав револьверний постріл. Тривала тиша — і ще постріл. А за ним — десь ближче — почувся якийсь дикий крик, і знову лиховісна тиша. Моя бідолашна уява малювала мені бозна-які страхітливі картини. Раптом пролунав ще один постріл, уже ніби зовсім поряд.

Я метнувся до рогу загорожі й побачив Монтгомері. Обличчя його розчервонілося, волосся було розкуйовджене, штани на колінах подерті. Весь його вигляд був сповнений глибокого жаху. За ним плентався Млінг, у якого навколо рота виднілися якісь підозрілі бурі сліди.

— Він повернувся? — спитав Монтгомері.

— Моро? — відповів я. — Ні.

— Боже ти мій! — Він важко дихав, мало не схлипаючи. — Ходімо до хати, — сказав він, взявши мене за руку. — Вони показалися. Їх усіх охопило якесь шаленство. Що могло трапитись? Нічого не розумію. Дайте передихнути, я все розповім. Коньяку нема?

Він увійшов поперед мене до кімнати й сів у шезлонг. Млінг простягся за порогом, відсапуєчись, як натомлений

собака. Я подав Монтгомері коньяк й воду. Він сидів, утупившись порожнім поглядом перед собою, і поводи приходив до пам'яті. Через кілька хвилин він уже почав розповідати мені, що сталося.

Спочатку він ішов їхнім слідом. Слід цей легко було помітити по зламаному гіллю, по білих клаптях бинтів, якими була обмотана пума, по кривавих плямах, що залишилися на кущах та стовбурах дерев. Але, вийшовши по той бік річки на кам'янистий ґрунт, де я бачив на водопої леопардо-людину, він збився зі сліду і тоді повернув навмання на захід, гукаючи Моро. До нього приєднався Млінг, озброєний сокирою.

Млінг не знав, що трапилося за огорожею, — він саме рубав у той час дрова і почув, як його кличуть. Далі вони пішли разом, гукаючи Моро. Дорогою вони натрапили на двох тварино-людей, що слідкуючи за ними, причаїлися в кущах; їхні жести і вся постава виглядали так підозріло, що стривожили Монтгомері не на жарт. Він озвався до них, але тварино-люди, наче почувачи якусь провину, майнули геть. Тоді він перестав гукати Моро. Проблукавши марно ще якийсь час, він зважився заглянути до хижок у розщелині.

Там було порожньо.

З кожною хвилиною усе більш стривожений, він рушив своїми ж слідами назад. Незабаром він зустрів двох свино-людей, що я бачив у день свого приїзду, як вони танцювали; роти в них були в крові, а самі вони — надзвичайно збуджені. Вони якраз пробиралися крізь папороть, та вгледіли Монтгомері й зупинилися з лютим виразом на обличчях. З деяким острахом він хльоснув на них батоґом, але свино-люди відразу кинулися на нього. На таке не зважувалась іще жодна тварино-людина! Одній він прострелив голову, а на другу накинувся Млінг, і, зчепившись, вони удвох качалися по землі. Нарешті Млінг підбив свино-людину під себе і вп'явся зубами їй в горлянку; у цю мить Монтгомері й її застрелив. Млінґа він насилу примусив іти за собою.

Після цього вони поспішили назад до загорожі. Дорогою Млінг несподівано шаснув у кущі й витяг звідтіля низеньку на зріст оцелото-людину¹, так само заплямовану кров'ю; вона накульгувала на поранену ногу. Тварина

¹ Оцелот — хижак з родини котятчих.

трошки відбігла, а потім повернулась і злякано кинулась на них. Монтгомері — хоча мені здається, що в цьому не було конечної потреби, — застрелив її.

— Що ж усе це означає? — запитав я.

Він покрутив головою і знову взяв пляшку з коньяком.

XVIII. Моро знайдено

Помітивши, що Монтгомері вже третій раз наливає собі коньяк, я вирішив утрутитись. Він і так уже був напідпитку. Я сказав йому, що з Моро, певне, щось не гаразд, а то б він уже повернувся, отже, ми мусимо вияснити, що саме з ним сталося. Монтгомері почав заперечувати, але кінець кінцем згрдився з мою думкою. Ми трохи поїли і втрюх подалися на розшуки.

Може, це пояснюється моїм тодішнім напруженням, але я й досі виразно пам'ятаю, як ми блукали в спекотній тиші тропічного надвечір'я. Попереду, горблячись, йшов Млінг, його дивовижна чорна голова жваво крутилася, коли він зиркав то в один бік, то в другий. Він не мав зброї, — свою сокиру він загубив під час сутички із свинолюдьми. Тоді за зброю правили йому власні зуби. Позад нього, засунувши руки в кишені, похнюплено плентався Монтгомері. Він сп'янів і здостився на мене, що я відірвав його від чарки. Моя ліва рука була на шлейці, — щастя, що саме ліва! — у правій тримав я револьвер.

Ми йшли вузькою стежкою поміж дикої рослинності острова, простуючи на північний захід. Аж ось Млінг прикипів до землі й прислухався. Монтгомері мало не налетів на нього й також зупинився. Напружуючи слух, ми почули за деревами якийсь галас і тупотіння, що швидко наближалося до нас.

— Він помер, — промовив чийсь тремтливий голос.

— Він не помер, він не помер, — бурмотів інший.

— Ми бачили, ми бачили, — заторохкотіло кілька голосів.

— Егей! — зненацька вигукнув Монтгомері. — Гей, ви!

— Нема на вас диявола! — гукнув я, стискуючи револьвер.

Спочатку запала тиша, а потім у густому плетиві гілля почувся тріск, і раптом показалося з півдужини обличчя — обличчя з якимось новим, незвичним виразом. З Млінгової горлянки вирвалось гарчання. Я побачив мавпо-людину, — я вже впізнав її по голосу, — і двох закутаних у

біле створіннь, які в день мого прибуття були в човні Монтгомері. Біля них стояли дві плямисті тваринки і та страхитливо згорблена потвора, яка оповіщала Закон, із сірими патлами, що спадали їй на щоки, з насупленими сірими бровами й сірою щетиною, найжаченою посеред приплюснутого лоба. Ця волохата потвора з цікавістю поглядала на нас із зеленої гущавини своїми червоними очима.

Всі мовчали. Тоді Монтгомері, затаючись, спитав:
— Хто с-сказав, що він помер?..

Мавпо-людина винувато зиркнула на сіру потвору.

— Він помер,— озвалася та.— Вони бачили.

Ватаги цієї нічого було боятися. Тварино-люди були приголомшені страхом і незбагненністю подій.

— Де він? — спитав Монтгомері.

— Там,— кивнуло головою сіра створіння.

— Чи існує й зараз Закон,— запитала мавпо-людина.— Чи повинні ми й тепер виконувати Його веління? Чи правда, що Він помер?

— Чи існує зараз Закон? — повторила істота в білому.— Є тепер Закон, ти, Другий, котрий з батоном?

— Він помер,— знову озвалася сіра потвора.

Всі стояли, пильнуючи за нами.

— Прендіку,— звернувся Монтгомері, тупо зиркнувши на мене.— Мабуть, це він помер.

Під час цієї розмови я стояв позад Монтгомері. Я почав усвідомлювати ситуацію. Тоді раптом я виступив наперед і промовив твердим голосом:

— Діти Закону, Він не вмер.

Млінг звів на мене свій проникливий погляд.

— Він змінив лише свій образ, Він змінив своє тіло,— провадив я.— Якийсь час ви не зможете Його бачити. Він... там,— я показав на небо,— і звідтіль стежить за вами. Ви не зможете Його бачити. Але Він може бачити вас. Бійтеся Закону!

Я рішуче дивився на них. Їх пройняв трепет.

— Він великий, Він милостивий,— промовила мавпо-людина, злякано дивлячись догори крізь густе верховіття.

— А те створіння? — запитав я.

— Створіння, що було в крові, що бігло з криком і етогоном, воно також померло,— сказала сіра потвора, не спускаючи з мене очей.

— Ото й гаразд,— буркнув Монтгомері.

— Той, Другий, котрий з батоном...— почала вона.

— Ну? — гостро глянув я.

— ...сказав, що Він помер.

Але Монтгомері був досить тверезий, щоб збагнути, в яких оце причин я заперечую смерть Мора.

— Він не помер,— повільно промовив Монтгомері.— Не помер — і все. Не помер, як і я.

— Є такі,— докинув я,— що порушили Закон. Вони мусять померти. Дехто вже вмер... А тепер покажіть нам, де лежить Його колишнє тіло. Те тіло Він уже покинув, бо воно більше Йому не потрібне.

— Ось туди йти, Людино, що бігла в море,— відповіла сіра потвора.

Із шістьма створіннями, що показували нам дорогу, ми пішли на північний захід, продираючись через густу папороть і виткі рослини, обминаючи стовбури дерев. Аж далі почувся якийсь вереск, захрустіло гілля, і повз нас з криком шмигнула маленька рожева істота. Переслідуючи її, одразу ж за нею вискочило з хащів дике, заюшене кров'ю, патлате страховисько, що, не стримавшись, потрапило між нас. Сірий Оповісник Закону шарпнувся вбік, а Млінг з гарчанням накинувся на те страховисько, але воно відшпурнуло його; Монтгомері вистрілив, та не влучив; пригнувши голову, він підняв для захисту руку і повернувся тікати. Тоді вистрілив я, проте страховисько не впало. Я вистрілив удруге просто йому межі очі — гідке його обличчя покрив спалах. Геть усе воно було розтрочене. І все ж потвора встигла проскочити повз мене; вона ще вхопила Монтгомері й впала разом із ним на землю, протягнувши його за собою у передсмертній агонії.

Я опинився один із Млінгом біля мертвої потвори і розпростертого долілиць Монтгомері. Нарешті він повільно підвів голову й, нічого ще не тямлячи, подивився на закривавлену тварино-людину поряд з ним. Це його майже витверезило, і він звівся на ноги. Сірий Оповісник повертався до нас із-за дерев.

— Дивись,— мовив я до нього, показуючи на мертвого нападника.— Чи ж не існує Закон? Он до чого призводить порушення Закону.

Створіння поглянуло на труп і пробурмотіло низьким голосом слова з ритуалу:

— Він посилає нищівний Вогонь.

Решта тварино-людей, витріщивши очі, юрмилася довкола.

Кінець кінцем ми дісталися майже до західного кінця острова. Там ми побачили обідране, понівечене тіло пуми,— лопатка її була роздрібнена кулею,— а за якихось двадцять ярдів далі — й те, чого шукали. Моро лежав долілиць на втопаній галявинці серед потолоченої тростини. Одну його руку було майже відірвано, сиве волосся — в крові, а голова розбита пуминим ланцюгом. Витолочена тростина забризкана кров'ю. Його револьвер так ми і не знайшли. Монтгомері перевернув тіло на спину.

Час від часу спочиваючи, ми понесли його до загорожі з допомогою шести тварино-людей,— бо Моро був таки важкенький. Посутеніло. Двічі ми чули, як поблизу нашого маленького загону вигукували й вили якісь невидимі істоти, а один раз з'явилося маленьке створіння, схоже на лівинця,— воно вп'ялося в нас поглядом і мерщій шаснуло геть. Проте на нас більше ніхто не нападав. Біля воріт загорожі тварино-людська компанія залишила нас. Млінг також пішов із ними. Ми замкнулися, забравши в двір скалічений труп Моро і поклавши його на купу хмизу.

Тоді увійшли до лабораторії і знищили всіх живих істот, які ще там залишалися.

XIX. Свято Монтгомері

Покінчивши з цим, помившись і поївши, Монтгомері та я увійшли до моєї маленької кімнати і вперше спробували серйозно обміркувати наше становище. Було вже близько півночі. Монтгомері майже протверезів, проте й досі ще не міг зібратися з думками. Він жив під постійним впливом Моро, і йому, певно, важко було зрозуміти, що Моро може вдерти. Це лихо несподівано зруйнувало всі його звички, які протягом десяти чи й більше років, проведених на острові, вже стали його другою натурою. Говорив він невиразно, ухильно відповідав на мої запитання і все зводив розмову на загальні теми.

— Як безглуздо влаштований світ,— розводився він.— Все життя — якийсь розгардіяш. Як на мене, то я ніби й зовсім не жив... Цікаво знати, коли воно, оте життя, почнеться! Цілих шістнадцять років борсався під опікою няньок та вчителів, виконуючи їхні настанови, п'ять років у Лондоні забивав собі голову медициною, погано хар-

чувався, мешкав у злиденній квартирі, носив нужденну одягу, віддавався нікчемним порокам і,— треба ж такому статися! — нічого доброго й не зазнавши, завівся на цей тваринячий острів... На десять років! Ну, й для чого все це, Прендіку? Невже ми якісь мильні бульбашки, що їх видуває дитина?

Важко було припинити ці теревені.

— Зараз нам треба подумати, яким чином вибратися із цього острова,— сказав я.

— А яка з того втіха? Я ж вигнанець. Куди мені податися? Це добре вам, Прендіку. Бідний старий Моро! Ми не можемо тут його залишити, бо вони й кістки обгризуть. Тому, що це... А потім — яка доля спіткає кращу частину тваринного люду?

— Гаразд,— відповів я.— Про це поговоримо вранці. Я вважаю, що треба розкласти з хмизу багаття і спалити його тіло з рештою тих... А з тваринним людом — що може статися?

— Не знаю. Я думаю, що ті, яких створено з хижаків, рано чи пізно покажуть себе. Ми ж не можемо винищити всіх. Адже так? Хоча ваша людяність якраз дозволила б це зробити!.. Але вони зміняться. Вони неминуче зміняться.

Отак, не вгаваючи, базікав Монтгомері, і я відчув, що терпець мені вривається.

— Хай вам біс! — вигукнув він на якесь моє колuche зауваження.— Чи ви не бачите, що мені гірше, ніж вам?

Він устав і пішов по коньяк.

— Пийте! — сказав він, повернувшись.— Ви, мудрий, блідолиций безбожнику з виглядом святого, пийте!

— Ні,— відповів я і сів, злісно дивлячись йому в обличчя, освітлене жовтавим світлом лампи. Він пив, теревенячи й далі. Пам'ятаю, що я був безмежно втомлений. Він знову почав захищати тваринний люд і Млінга. Він казав, що Млінг — єдине створіння, яке по-справжньому його любило. Нараз його осяйнула думка.

— Прокляття на мою голову! — вигукнув він; потім, похитуючись, звівся на ноги і схопив пляшку з коньяком.

Ніби саме небо зненацька прояснило мені розум, і я збагнув наміри Монтгомері.

— Ви не дасте пити цій худобині! — сказав я, підводячись і стаючи просто перед ним.

— Худобині! — вигукнув він.— Самі ви худобина! Таж він п'є, як і всяке хрещене. Геть з дороги, Прендіку!

— На милість божу...— почав я.

— Геть з дороги! — заревів він, раптом вихопивши револьвер.

— Ну, гаразд,— сказав я і відступив убік. Коли він узявся за клямку, я мало не кинувся на нього, але вчасно стримався, згадавши покалічену руку.— Ви самі вже стали худобиною. Ідіть же до них!

Монтгомері відчинив двері й, наполовину обернувшись до мене, зупинився, освітлений з одного боку жовтавим світлом лампи, а з другого — блідим місячним сяйвом. Під густими бровами западини його очей були наче чорні плями.

— Ви пихатий, самовдоволений дурень, Прендіку, справжнісінький осел. Ви всього боїтесь і багато про себе думаєте. Нашим суперечкам — кінець. Я вирішив вранці перетяти собі горло. Але цієї ночі я влаштую собі диявольськи втішне свято.

Він повернувся й пішов геть.

— Млінг! — гукнув він.— Млінг, старий друже!

В срібlistому сяйві місяця морським узбережжям ішло троє якихось невизначних створінь; одне з них було в білому, а двоє, що позаду, маячили темними плямами. Вони зупинилися й стали пильно дивитися. Тоді я побачив згорблену Млінгову спину — він саме виходив з-за будинку.

— Пийте! — вигукував Монтгомері.— Пийте, ви, звірі! Пийте і ставайте людьми. Я, чорти б його брали, наймудріший! Моро забував про це. Ось воно, останнє випробування. Пийте, кажу вам.

Вимахуючи пляшкою, він майже побіг на захід разом із Млінгом, який опинився між ним і трьома ледь помітними створіннями, що подалися слідом.

Я підійшов до дверей. Постаті вже розтавали в місячній імлі. Нарешті Монтгомері зупинився. Я побачив, як він частував Млінга коньяком і як потім п'ять тіней з'юрмили в одну купу.

— Співайте,— почув я вигуки Монтгомері,— співайте всі разом: «Хай диявол вхопить Прендіка!» Отак, гаразд! Нумо знову: «Хай диявол вхопить Прендіка!»

Тоді темна групка розпалася знову на п'ять окремих постатей, і вони повільно пішли далі берегом, над яким світив місяць. Кожне вило по-своєму, вигукуючи на мою адресу всілякі образи і знаходячи в цьому вихід своєму п'яному шаленству.

Невдовзі я почув, як Монтгомері загукав: «Повертайте праворуч!» З криком і завиванням вони зовсім розтанули в темряві надбережних дерев. Мало-помалу всюди запанувала тиша.

Ніч стояла мирна й чарівна. Було вже далеко за північ; місяць котився на захід. Він був уповні й розливав яскраве світло, плинучи в глибокій синяві безхмарного неба. Біля моїх ніг слалася чорна тінь від стіни з ярд завширшки. Зі сходу море було тьмяно-сіре, тасмниче, а між ним і чорною тінню виблискував і мерехтів сірий узбережний пісок (що складався з кристалів та скла вулканічного походження). Позаду мене горіла черволавим світлом газова лампа.

Я зачинив двері, замкнув їх і пішов до загорожі, де лежав Моро і його останні жертви,— хорти, лама й кілька інших нещасних тварин. Масивне обличчя Моро і після страшної смерті було спокійне, суворі розплющені очі дивились на білість мертвого місяця. Я присів на край стічної труби, не зводячи погляду з цієї жахної мішанини місячного сйва й зловісних тіней, і замислився, що мені робити далі.

Вранці я зберу в човен трохи якихось харчів, спалю ці трупи та й знову попливу в одкрите море. Я бачив, що для Монтгомері нема вже порятунку; він і справді споріднився з цим тваринним людом і не здатний до співжиття у людському товаристві. Не знаю, скільки сидів я отак, поглинутий своїми планами,— пройшло, певне, з годину. Тоді десь поблизу з'явився Монтгомері й обірвав мої думки. До берега наближався якийсь страшений галас — шалені збуджені вигуки, завивання, лемент. Уся ця лавина, видно, зупинилася аж біля води. Ревіння збільшилось, а потім затихло. Було чути важкий стукіт, тріск дерева, але тоді я ще не надавав цьому ніякого значення. Пізніше залунав безладний спів.

Я знову почав думати, яким би чином утекти з цього острова. Підвівшись, я взяв лампу і пішов до комори вибрати кілька барилець, що там якось бачив. У коморі мене зацікавили бляшанки з сухарями, і одну з них я відкрив. Раптом привиділась мені ззаду якась червона постать. Я хутко оглянувся.

Двір позад мене був помережаний смугами місяця і чорними тінями. На купі дров і хмизу лежав Моро поряд зі своїми останніми жертвами. Здавалося, що вони схопилися в останньому мстивому поединку. Його рани були

чорні, як сама ніч, а на піску темніли плями крові. Тоді я побачив, не розуміючи від чого це,— якісь миготливі червоні відблиски, що танцювали на протилежній стіні. Я подумав, що це відбивається світло моєї лампи, і знову заходився оглядати їстівні припаси в коморі. Я копався там, відкладаючи то те, то це, щоб уранці віднести до човна. Порався я мляво, наскільки це можливо людині з однією рукою, а час линув швидко. Невдовзі почало світати.

Співи на березі стихли, тільки було чути якийсь галас, потім вони почалися знову, і несподівано зчинилася метушня. Я почув крик: «Ще, давай ще!» А тоді інші вигуки, так наче там сварилися, і раптом пролунав чийсь пронизливий зойк. Тепер звуки були вже зовсім інші, й це не могло не привернути моєї уваги. Я вийшов у двір і став прислухатись. Аж ось, неначе блиск меча, розітнув цю метушню револьверний постріл.

Я швидко перебіг через свою кімнату до маленьких дверей. У цю мить у коморі полетіло на підлогу кілька ящиків і, мабуть, розбилися; задзенькотіло скло. Я відчинив двері й вигягнув назовні.

Далеко на березі, біля повітки для човнів, палало багаття, і цілі снопи іскор здіймалися у небо, що тільки-тільки починало світлішати. Навколо вогнища темним клубком юрмились якісь постаті. Я почув, як гукав мене Монтгомері, і мерщій кинувся з револьвером у руці до багаття. Біля землі щось рожево спалахнуло,— то вистрілив Монтгомері. Він лежав долі. Я закричав щосили й вистрілів угору.

Потім хтось вигукнув: «Володарю!» Чорний клубок розпався на окремі постаті, вогонь ще раз спалахнув і погас. Коли я наблизився, юрба тварино-людей панічно кинулася берегом урозтіч.

Я був дуже збентежений і, коли вони розбігалися, стріляв їм у спину, аж доки вся їхня зграя не зникла в кущах. Потім повернув до чорних брил на піску.

Монтгомері лежав горілиць, а на нього навалилася ота сіра волохата потвора. Вона була мертва, але й досі стискала гачкуватими пазурами горло Монтгомері. Поряд зовсім нерухомо лежав Млінг. У нього була наскрізь прокушена шия, а в руці стирчала шийка пляшки від коньяку. Ще двоє тварино-людей лежало біля вогню; один був непорушний, другий же, важко дихаючи, коли-не-коли повільно підводив голову, а тоді знову її опускав.

Я захопив сіру потвору й стягнув з тіла Монтгомері; пазури її тим часом чіплялися за мою одіж.

Обличчя Монтгомері почорніло, і сам він ледве дихав. Я покропив йому лице морською водою, а під голову підклав свою куртку. Млінг був мертвий. Одне поранене створіння, — людино-вовк із сірим бородатим лицем, — лежало передньою частиною тулуба на ще не догорілій колоді. Бідолашна тварина була так скалічена, що я з жалощів тут-таки пристрелив її. Другим створінням була бико-людина, закутана в біле. Вона також була мертва. Більше нікого з тваринного люду не було на березі.

Я знову підійшов до Монтгомері і, кленучи свою необізнаність із медициною, став біля нього на коліна.

Недалеко від мене згасало багаття, — ще виднілися обуглені кінці перегорілих посередині колод упереміш із попелом від хмизу. Мене здивувало — де б ото Монтгомері міг знайти таких дров? Я помітив, що вже світає. Небо пояснішало, місяць на заході став більш блідий і прозоріший у чистій блакиті ранку. На сході небо палало багрянцем.

Тоді я почув, як щось позад мене падає й тріщить. Оглянувшись, я скрикнув з жаху й схопився на ноги. Над загорожею валували великі безладні клуби чорного диму, і крізь їх зловісну темінь пробивалось криваво-червоне полум'я з покритого тростиною даху. Я бачив, як звивисті вогняні язики повзли схилом покрівлі. Сніп вогню вирвався з моєї кімнати. Я тут же збагнув, що сталося. Мені пригадався дзенькіт скла: кидаючись на допомогу Монтгомері, я, певне, повалив купу ящиків і розбив лампу.

Неможливість урятувати будь-що з речей, залишених у загорожі, була цілком очевидна. Я знову подумки вернувся до плану своєї втечі і, швидко обернувшись, глянув у напрямі човнів, що були на березі. Але човни зникли! Біля мене на піску лежали дві сокири, довкола валялися тріски та уламки дощок, а темне згарище диміло в світанковій імлі. Це він спалив човни, щоб помститися мені й не дати мені змоги повернутися до людей!

Мене аж затрусило від люті. Я ладен був розвалити йому голову, цьому дурневі, що беспорядно лежав біля моїх ніг. Несподівано його рука ворухнулась, але дуже мляво, і таку жалість пробудило це в мені, що гнів мій одразу зник. Монтгомері застогнав і на мить розплющив очі.

Я став навколішки й легенько підняв йому голову. Він знову розплющив очі, мовчки вступившись у світанок. А тоді зустрів мене поглядом, і повіки його опустилися.

— Шкода... — насилу промовив він. Здавалося, він щось думав. — Усе, — пробурмотів він. — Настав край цьому безглузду всесвітові. Яка сушта...

Я напружив слух. Голова його безсило схилилася набік. Я подумав, що кілька крапель питної води оживили б його, та напихваті не було ні води, ні посудини, щоб принести життєдайної вологи. Його тіло враз ніби обважніло. У мене похололо серце.

Я зігнувся над його обличчям і просунув руку в розріз сорочки. Монтгомері був мертвий. І саме у момент його смерті на сході за виступом острова заплomenів білий вогонь, сонячний німб, що залив сяйвом небо і перетворив темне море на розгойданий сліпучий блиск. Це сяйво опромінило загострене після смерті обличчя Монтгомері.

Я обережно поклав його голову на похашцем зроблену зі своєї куртки тверду подушку і звівся на ноги. Переді мною простяглася сліпуча пустельність моря, де я так багато вистраждав у жахливій самотності; позад мене у ранковому промінні лежав німотний острів зі своїм тваринним людом, мовчазним і незримим. Хатина з усіма припасами харчів та одержі з тріскотом палала, час від часу вихоплювалися язички полум'я. Густий дим стелився берегом і далі в тліб острова, над верховіттям далеких дерев, туди до яру, де були хижки. Поруч лежали обвуглені рештки човнів та п'ять трупів.

Тоді раптом з-за куців з'явилося троє тварино-людей. Плечі в них були похилі, голови вишнуті наперед, руки невграбно обвислі. Із насторожено неприязними поглядами вони почали нерішуче підступати до мене.

XX. Самітний між тваринним людом

Я дивився на цих істот і бачив у їхніх очах свою долю. Я був беззбройний, з голими руками, а точніше, то й рука одна була у мене зламана. Щоправда, в кишені я ще мав револьвер, в якому бракувало двох набоїв, а між розкиданих на березі трісок валялися дві сокири, якими порубали човни. За мою спиною плескотів прибій.

Отже, врятувати мене могла тільки власна мужність. Я сміливо глянув просто в вічі цим страховиськам, які

підходили все ближче. Вони уникали мого погляду і тремтливими ніздрями ловили запах трупів, що лежали за мною. Я ступив кілька кроків, підібрав забруднений кров'ю батіг, що валявся біля тіла вовко-людини, і цвяхнув ним.

Вони зупинилися, не спускаючи з мене очей.

— Віддати шану! — наказав я. — На коліна!

Вони завагалися. Одне створіння впало навколішки. Я наказав удруге і, хоча моя душа сховалася в п'яти, трохи наблизився до них. Тоді біля першого стали навколішки і решта.

Я рушив у напрямку до трупів, весь час, однак, дивлячись на трьох тварино-людей, — так ото, як артист, проходячи по сцені, косить очима на публіку.

— Вони порушили Закон, — сказав я, ставши ногою на мертво тіло Оповісника Закону. — Їх убито. Навіть Оповісника Закону, навіть і Другого, який з батогом. Закон всемогутній! Підходьте і дивіться!

— Нема порятунку, — сказало одне з них, підступаючи ближче й поглядаючи на мене.

— Нема порятунку, — промовив я. — Отож будьте слухняні й виконуйте те, що я велю.

Підвелися ще двоє, запитливо переглядаючись між собою.

— Стійте там, — наказав я.

Я підняв обидві сокири і жбурнув їх через голови трьох тварино-людей, тоді перевернув Монтгомері долілиць, забрав його револьвер, в якому були дві кулі, і намацав у кишені ще з півдесятка патронів.

— Візьміть його, — гукнув я, звівшись на ноги і показуючи батогом на труп Монтгомері, — візьміть його, віднесіть і киньте в море!

Вони боязко ступили наперед, і досі, здавалося, страхуючись Монтгомері, але ще більше — боялися цвяхкання мого закривавленого батога. Після хвилиної нерішучості й розгублення, чуючи ляскіт батога і мої накази, вони обережно підняли труп, піднесли його до берега і з плюскотом вступили в море, що мерехтіло сліпучим блиском.

— Далі, — гукнув я, — далі! Віднесіть його далеко.

Вони залізли по пахви у воду і зупинились, оглядаючись на мене.

— Кидайте, — звелів я. Тіло Монтгомері шубовснуло й зникло. Щось стиснуло мені груди. — Гаразд, — сказав я тремтливим голосом.

Кваплячись зі страху, вони поспішили на берег, залишаючи за собою на посрібленій воді довгі темні смуги. Біля самого берега вони зупинилися й оглянулись на море, ніби сподіваючись, що ось-ось Монтгомері випливе звідтіль і помститься їм.

— А тепер беріть цих,— сказав я, показуючи на решту трупів.

Одне за одним вони брали чотири тіла тварино-людей, і, щоб обминути те місце, де опустили Монтгомері, несли їх уздовж берега ярдів, мабуть, за сто далі, і тільки тоді лізли в воду.

Дивлячись, як вони несуть скалічені рештки Млінга, я раптом почув за спиною чийось легку ходу, миттю оглянувшись й побачив за якихось дванадцять кроків од себе велику гієно-свиню. Голова її була схилена до землі, блискучі очі стежили за мною, а кулаки потворних рук притиснуті до боків. Коли я обернувся, вона залякла у цій позі, відвівши погляд убік.

Одну хвилину ми стояли отак віч-на-віч. Я відкинув батіг і вихопив з кишені револьвер, вирішивши при першій нагоді вбити цю тварюку, найнебезпечнішу з усіх, що залишилися на острові. Хай це було трохи підступно, проте я вирішив-таки її вбити. Я її одної боявся більше, ніж будь-яких двох інших тварино-людей. Доки вона живе, не знати мені безпеки.

Секунд із десять я набирався рішучості, а тоді гукнув:

— Віддати шану! На коліна!

Вона загарчала, вишкіривши зуби:

— Хто ти такий, щоб я...

Я гарячково прицілювся і вистрілив. Я чув, як вона завилала, бачив, як вона метнулася вбік, і зрозумів, що схибив. Великим пальцем я знову відвів курок, щоб вистрілити вдруге, та вона вже щодуху мчала геть, стрибаючи то в один, то в другий бік, і я не зважився ризикувати набоем. Час від часу вона через плече озиралася на мене. Пробігши вздовж берега, гієно-свиня нарешті зникла в густій заслоні диму, що й досі стелився в загорожі. Якийсь час я стояв, дивлячись їй услід, а потім знову повернувся до трьох своїх покірних тварино-людей і кивнув їм, щоб опустили в воду тіло, яке ще й досі вони тримали. Тоді підійшов до багаття на те місце, де лежали трупи, і прикидав піском криваві плями.

Я махнув рукою трьом своїм підданцям, щоб вони йшли собі геть, а сам подався у гущавину прибережних

душів. У руці я тримав револьвер, а батіг разом із сокирами заткнув за шлейку, в якій носив зламану руку. Мені хотілося побути одному, щоб обміркувати своє становище.

Найстрашніше лихо, — я тільки почав його усвідомлювати, — що на всьому острові не було тепер жодного кутка, де б я міг притулитися й безпечно спочити на самоті. Відколи прибув сюди, я на диво зміцнів, проте й досі з будь-якої причини нервував і швидко стомлювався. Я був певен, що мені потрібно перебраться на другий бік острова, поселитися разом із тваринним людом і їхньою довірою гарантувати власну безпеку. Та на це я не міг наважитися. Вийшовши знову на берег, я повернув на схід, мимо охопленої вогнем загорожі, і пішов далі до вузької смужечки коралового рифу. Тут я міг спокійно подумати, сівши до моря спиною, а обличчям до можливих несподіванок. Я так і сидів, спершись підборіддям на коліна. Сонце палило мені голову, а жах дедалі дужче гнітив мій розум: як мені дожити до порятунку, якщо він коли-небудь взагалі прийде? Я силкувався якнайспокійніше зважити все становище, але не міг позбутися емоцій...

Тоді я заходився думати, з яких причин Монтгомері впав у відчай. «Вони зміняться, — казав він, — воєни неминуче зміняться». А Моро, що казав Моро? «Вперта звіряча суть зростає в них щодень». Потім мої думки повернулися до гієно-свині. Якщо я не вб'ю цієї тварюки, я певен, вона вб'є мене. Оповісник Закону вже мертвий, тому й небезпека збільшилася! Тепер вони пересвідчилися, що й ми, ті, що з батогами, також підвладні смерті...

Та, може, вони й зараз уже чигають на мене ген там з-за густої папороті та пальм? Може, тільки й чекають, щоб я підійшов ближче? Може, вони вже щось там задумують проти мене? Що набалакала їм гієно-свиня?.. Уява затягувала мене в трясовину безпідставного страху...

Думки мої обірвав крик морських птахів, що зліталися до якогось чорного предмета, викинутого хвилями на берег напроти загорожі. Я знав, що то таке, але мені бракувало духу підійти туди й відігнати птахів. І я пішов берегом у протилежному напрямі, вирішивши обійти східний бік острова і в такий спосіб дістатися до яру з хижками, проминувши хаці, в яких могли бути засідки.

Коли я пройшов десь уже з півмилі, з надбережних куців з'явився один з тих трьох тварино-людей, що відно-

сили в море трупи, і рушив до мене. Нерви мої були такі збуджені власною уявою, що я миттю вихопив револьвер. Навіть миролюбні жести цього створіння не могли мене заспокоїти.

Воно боязко наближалося.

— Геть! — гукнув я.

Щось у його улесливій покорі нагадувало собаку. Створіння трошки відступило, — точнісінько, як собака, якого проганяють додому, і зупинилося, благально дивлячись на мене своїми песячими брунатними очима.

— Іди геть! — сказав я. — Не підходь до мене.

— Не можна мені підійти до тебе? — запитало воно.

— Ні! Геть! — затався я і ляснув батогом. Потім, узявши батіг у зуби, нагнувся за каменюкою і цією погрозою таки відігнав його.

Отак, у самотності, я обійшов яр, де були хижки тваринного люду, і сховався у бур'янах та тростині, що відмежували яр від моря. Звідси став я приглядатися до тваринно-людей, силкуючись зрозуміти з їхньої поведінки, як вплинули на них смерть Моро й Монгомери та знищення Дому Страждання. Тепер я усвідомлюю все безглуздя свої нерішучості. Коли б я повівся так само мужньо, як і на світанку, й не дав своєму духові ослабнути у самотніх роздумах, я міг би захопити вільний скіпетр Моро і правити звіриним людом. Та я втратив слушну нагоду, і вони почали вважати мене подібним до себе.

Десь там перед полуднем побачив я декількох тваринно-людей; посідавши навпочіпки, вони грілися на гарячому піску. Владний голос голоду й спраги переміг мій страх. Я вийшов із-за кущів і з револьвером у руці попростував до тих постатей. Одна з них, — жінка-вовчиця, — повернула голову і вп'ялась у мене поглядом, а за нею й інші. Ніхто й не думав підводитись чи привітати мене. Я ж був занадто стомлений і знесилений, щоб домагатися цього від них, і знову пропустив сприятливий момент.

— Я хочу їсти, — підходячи ближче, сказав я таким тоном, віби виправдувався.

— Харчі в хижках, — сонно буркнув кнууро-бик і відвів од мене погляд.

Я пройшов повз них і спустився в темряву й сморід майже безлюдного яру. В якійсь порожній хижці я поласував кількома плодами, а тоді завалив брудним, напівгнилим гілляччям та хмизом вхід і ліг обличчям до нього, тримаючи в руці револьвер. Знемога останніх тридцяти

годин взяла своє, і я поринув у чутливий сон, сподіваючись, що якби сюди йшли, то накидана купа гілляччя наробить такого шуму, який не дасть заскочити мене зне-

XXI. Тваринний люд повертається до попереднього стану

Таким чином я став однією з тварино-людей на острові доктора Моро. Коли я прокинувся, довкола було темно. Моя забинтована рука боліла. Я сів, спочатку не розуміючи, де це я. Знадвору чулися грубі голоси. Тоді я помітив, що мою барикаду розібрано і вхід до хижки вільний. Але револьвер і досі у мене в руці.

Я почув чиясь дихання й помітив, що хтось, зіщулившись, лежить поряд зі мною. Я затамував дух, силкуючись розгледіти, що воно таке. Воно повільно, дуже повільно, ворухнулося. Потім щось м'яке, тепле й вогке пройшлося по моїй руці.

Всі мої м'язи напружилися. Я відсмикнув руку. Мало не скрикнувши від жаху, я, однак, встиг вчасно збагнути, в чому річ, і не спустив курка.

— Хто це? — запитав я хрипким шепотом, усе ще цілячись з револьвера.

— Я, володарю.

— Хто ти?

— Вони кажуть, що вже нема володаря. Та я знаю, я знаю. Я відносив у море тіла тих, кого ти вбив. Я твій раб, володарю.

— Ти той, кого я зустрічав на березі? — запитав я.

— Той самий, володарю.

Це створіння, очевидно, було досить вірне — інакше б воно любієнінько могло напасти на мене, коли я спав.

— Гаразд, — сказав я, простягаючи йому руку, щоб воно знову її лизнуло-поцілувало. Я починав розуміти, що означала його присутність, і це надало мені сміливості.

— А де решта?

— Вони дурнуваті. У них нема розуму, — відповіла собако-людина. — Вони зараз там розмовляють. Вони кажуть: «Володар помер; Другий, котрий з батою, помер. Той Третій, що ходив у море, такий самий, як і ми. Тепер над нами нема володаря, нема батога, нема Дому Страж-

дання. Цьому настав край. Ми любимо Закон і будемо жити за ним, але для нас назавжди щезли страждання, володар та батіг». Так кажуть вони. Та я знаю, володаря, знаю.

Я намацав у темряві голову собако-людини і погладив її.

— Гаразд,— сказав я вдруге.

— Скоро ти їх усіх повбиваш.

— Так,— відповів я,— скоро я їх повбиваю, через кілька днів, після деяких подій. Усіх повбиваю і лише деякого помилую.

— Володар убиває того, кого володар захоче вбити,— сказала собако-людина з відтінком задоволення в голосі.

— Нехай вони ще більше грішять,— сказав я,— нехай біснуються, доки настане їхня година. І хай вони не знають, що я володар.

— Воля володаря найсолодша,— сказала собако-людина, з надзвичайною кмітливістю, властивою собачій природі.

— Один уже нагрішив досить,— промовив я,— і я його скараю, коли зустрінуся з ним. Я тобі гукну: «Це він». Гляди мені, щоб ти кинувся на нього. А зараз я піду до чоловіків і жінок, які вже зібралися.

На мить постать собако-людини закрила вихід, і в хижці стало й зовсім темно. Я вийшов слідом і зупинився приблизно там, де помітив Моро та його хорта, які гналися за мною. Тільки тепер була ніч, навколо чорнів яр, загиджений нечистотами, а ззаду, на тому місці, де тоді зеленів освітлений сонцем схил,—тепер червоним полум'ям палало вогнище, а біля нього туди й сюди сонно ворушилися карикатурні, згорблені постаті. Верхів'я дерев віддалік повиті були темною пеленою густого віття. За яром сходив місяць, і випари, що завжди валували з вулканічних розколин, темною смугою затінювали його обриси.

— Іди поруч,— сказав я собако-людині, щоб підбадьоритися, і ми разом стали спускатися вузькою стежкою, майже не звертаючи уваги на невиразні постаті, що виглядали із своїх хижок.

Ніхто з тих, що сиділи біля вогню, не привітав мене. Більшість із них зухвало підкреслювала свою байдужість. Тут зібралось загалом, певно, двадцятьоро тварино-людей, що сиділи навпочіпки і дивилися на вогонь або ж розмовляли між собою.

— Він помер, він помер, володар помер,— було чути

праворуч від мене голос мавпо-людини.— Дім Страждання — нема Дому Страждання.

— Він не помер,— голосно сказав я.— Він і тепер стежить за нами.

Це приголомшило їх. Двадцять пар очей метнулися на мене.

— Дім Страждання зник,— провадив я далі.— Та він повернеться знову. Ви не можете бачити володаря, та він чує з неба кожне ваше слово.

— Правда, правда,— підтвердила собако-людина.

Упевнений тон мого голосу спантеличив їх. Тварина може бути хижа й хитра, але до брехні здатна лише людина.

— Людина з перев'язаною рукою говорить химерні речі,— заявила одна з тварино-людей.

— Кажу вам, що це так,— відповів я.— Володар і Дім Страждання повернуться. Лихо тому, хто порушує Закон.

Вони з цікавістю поглядали один на одного. Удавши байдужість, я заходився постукувати сокирою по землі. Я помітив, що вони дивляться на глибокі сліди від сокири.

Сатино-людина висловила сумнів щодо моїх слів, і я відповів їй. Тоді заперечило одне з плямистих створінь, і навколо багаття зчинилася жвава суперечка. Тепер я дедалі більше впевнювався у власній безпеці. Я говорив, не переводячи подиху, так, як то було раніше, від надмірного хвилювання. Десь через годину мені пощастило переконати кількох тварино-людей, що я кажу правду, а серед інших посіяти сумнів. Я інколи озирався, чи не з'явився мій ворог — гієно-свиня, та вона не приходила. Часто я здригався від чийого-небудь підозрілого руху, однак моя впевненість швидко зростала.

Місяць котився з zenіту, мої слухачі один за одним вже позіхали, показуючи при світлі багаття свої великі криві зуби, і зрештою стали розходитись по своїх лігвах. Боячись тиші й темряви, я також пішов із ними, бо знав, що безпечніше бути в гурті, аніж із кимось одним з них.

Отак почався найбільш тривалий період мого перебування на острові доктора Моро. Але від цієї ночі і до кінця сталася тільки одна пригода, про яку слід розповісти, а все інше — то довга низка дрібних прикростей, повсякденна нервова напруженість. Тому я вважаю за краще не зупинятися на всіх подіях тих десяти місяців, які випало мені провести в близькому спілкуванні з цими

напіволюдненими тваринами. Багато такого зберегла мені пам'ять, про що я міг би розповісти; багато такого, що я ладен віддати праву руку, аби тільки його забути. Та всього й не висловиш. Оглядаючись назад, я з подивом пригадую, що так швидко засвоїв звичаї цих потвор і знову став упевнений у собі. Доводилось, щоправда, і сваритися з ними,— я міг би й зараз показати шрами від їхніх укусів,— але загалом вони невдовзі вже пройнялися повагою до мого мистецтва метати каміння й до ударів моєї сокири. А вірність мені собако-людини була неоціненна. Я переконався, що пошана їхня головним чином ґрунтувалася на здібності завдавати глибоких ран, і я, без хвастощів сказати, таки посідав між ними виняткове становище. Одне чи двоє з них, котрі після якихось там суперечок дістали на згадку про мене примітні шрами, були моїми ворогами, але їхня лють зводилася здебільшого до гримас на значній відстані й позаочі.

Гієно-свиня уникала мене, і я повсякчас був насторожі. Моя вірна собако-людина дуже ненавиділа її й боялась. Здається, та ненависть зросла з собачої любові до мене. Незабаром я впевнився, що гієно-свиня таки скуштувала крові й пішла шляхом леопардо-людини. Вона влаштувала собі лігво десь у лісі й жила самотно. Якось я спробував підмовити тваринний люд піти облавою на неї, та мого впливу виявилось замало, щоб усі вони діяли у злагоді. Намагавсь я й непомітно підійти до лігва гієно-свині й заскочити її зненацька, та вона була така обачна, що відразу або помітить мене, або почує і тут же втече. На кожній лісовій стежці я і мої спільники могли сподіватися ворожої засідки. Собако-людина майже ніколи не зважувалась відійти від мене.

Десь так із місяць тваринний люд вів себе пристойно, по-людському, коли порівняти з давнішою поведінкою, і я з одним чи двома із них (це крім собако-людини) дозволяв собі навіть дружню поблажливість. Маленьке створіння, схоже на лівивця, так прив'язалося до мене, що куди я не піду — і воно слідом. Зате мавпо-людина набридла мені. Вона вбила собі в голову, неначе ми з нею рівня, бо, бачите, вона також має п'ять пальців, і вічно надокучала своїм безугавним базіканням, вераючи справжню нісенітницю. Одне, що в ній було трохи кумедне,— це її неймовірна спритність творити нові слова. Мені здається, що вона думала, ніби людська мова для того й існує, щоб молоти словесну полону. Вона цю полону називала «вели-

кими думками», на відміну од «малих думок», якими визначалися повсякденні життєві інтереси.

Коли я, бувало, казав що-небудь незрозуміле їй, вона дуже цим тішилася, просила повторити, а потім, запам'ятавши, весь час повторювала, переставляла слова, калічила їх і всюди говорила те саме перед цими обмеженими тварино-людьми. Все просте й зрозуміле не справляло на неї ніякого враження. Я придумав для неї навмисно кілька химерних «великих думок». Мені здається, що це була істота найбезглуздіша з усіх, які я бачив у житті. Вона розвинула в собі глупоту, властиву людині, не втративши при цьому ані крихти природної мавпячої глупоти.

Все це було першими тижнями мого самотницького життя між цих звірів. Тим часом вони ще дотримувалися встановлених Законом звичаїв і поводитися зовні цілком порядно. Всього лише раз знайшов я пошматованого кролика,— справа, безперечно, гієно-свині,— ото й тільки. Але у травні я вперше помітив, як змінюється мова й манера поведінки тварино-людей, як голоси їхні стають дедалі невизрашніші, та й бажання розмовляти у них поступово зникає. Базікання моєї мавпо-людини зросло кількісно, але ставало щораз менше й менше зрозуміле і щораз більше й більше мавпяче. Дехто з тварино-людей ніби й зовсім уже втратив здатність розмовляти, хоча в цей час вони ще розуміли, що я говорив до них. Уявляєте собі мову, колись просту й зрозумілу, що поволі м'якшає й розпливається, втрачає форму й зміст, перетворюється знову на звукову мішанину? Та й ходити вертикально ставало їм важко. Певне, вони того й самі соромились, але я, бувало, натрапляв то на одного, то на другого, коли він рачкував, зовсім уже не здатний випростатися. Тепер вони речі тримали незграбно, воду — хлебтали, їли — гризучи, словом, щодень більше отваринювались. Я сам бачив те, про що говорив мені Моро як про «вперті тваринячі інстинкти». Всі створіння поверталися до первісного стану, і поверталися досить швидко.

Деякі з них, — я з подивом спостерігав, що першість у цьому належала жінкам, — почали нехтувати пристойністю, але то було здебільшого потайки. Інші спробували й відверто зазіхати на усталену моногамію. Було ясно, що звичаї, встановлені Законом, втрачали свою силу. Неприємно мені згадувати усі ці прикрі речі. Моя собако-людина непомітно знову ставала звичайним собакою: щодень він скавучав, частіше ступав на чотири ноги, обростав

шерстю. І повсякчас він никав поряд зі мною. До того ж неохайність тварино-людей і сварки між ними щодня зростали, а хижки, які й раніше не відзначалися чистою, тепер зовсім були захаращені покидьками. Саме тому я мусив вибратися з яру. Перетявши острів, я спорудив собі з гілляччя сякий-такий курінь серед чорних руїн загорожі Моро. Пам'ять про страждання, як я переконався, гарантувала цьому місцю найпевніший спокій від тваринного люду.

Неможлива річ докладно, крок за кроком, змалювати падіння цих істот, розповісти, як з кожним днем втрачали вони людську подобу, як вони поступово скидали одягу, як тіла їхні стали вкриватися шерстю, як лоби западали, а обличчя витягувались... Мені стало страшно навіть згадувати, що раніше, в перший місяць своєї самотності, я ставився до декого з них майже як до людей.

Зміни відбувалися повільно, але неминуче. Для мене й для них вони сталися без різких переходів. Я й далі безпечно ходив поміж ними, бо не було поштовху, що дав би прорватися властивостям їхньої звірячої натури, які що не день зростали, витискуючи людські риси. Та я вже побоювався, що цей поштовх незабаром станеться. Мій сенбернар заходив зі мною до загорожі, і його пильність часто дозволяла мені спати більш-менш спокійно. Маленький лівинець став полохливий і покинув мене, повернувшись до свого природного життя на гіллях дерев. Ми були саме у стані тієї рівноваги, що існує в клітках між звірами й приборкувачем і демонструється як «щаслива сім'я», доки звірі не розірвуть самого приборкувача.

Однак ці створіння не зійшли до рівня тварин, яких глядач бачить у зоологічних садах, до рівня звичайних ведмедів, вовків, тигрів, биків, свиней і мавп. У кожному з них залишалось щось дивне. Кожну тварину Моро створював із кількох інших, і в одній істоті брали гору ведмежі риси, в другій — котячі, в третій — бичачі. Кожне було покручем із декількох створінь, тому крізь індивідуальні нахили у ньому проглядали й спільно тваринні риси. Тепер мене вражали проблиски людського в них — раптовий поворот до людської мови, несподівана вправність передніх кінцівок, жалюгідні спроби стояти вертикально.

Певно, і я зазнав дивних змін. Одяга висіла на мені жовтим лахміттям, а крізь діри світилася засмагла шкіра. Чуприна виросла така, що я вже став її заплітати. А про

очі мені й тепер кажуть, що вони дуже жваві і якимось дивно блищать.

Спершу я цілі дні проводив на південному березі острова, виглядаючи судна, сподіваючись на нього і благаючи, щоб воно з'явилося. Я плакав надію, що «Іпекакуана» повернеться, — уже ж минав рік, відколи я на острові, — але вона не з'являлася. П'ять разів я бачив вітрила і тричі дим, та ніхто не підпливав ближче до острова. Я завжди мав наготові вогнище, але ж було відомо, що цей острів вулканічного походження, отож і дим від мого багаття сприймали як природний.

Тільки десь у вересні чи жовтні я почав думати про спорудження плоту. На цей час рука моя вже загоїлася, і я міг працювати обома руками. Спершу майстрував я страшенно безпорадно. З теслярством я ніколи в житті не мав діла і тому щодня рубав у лісі дерева, пробуючи, як то воно вдасться мені їх скріпити між собою. У мене не було мотузків, і я не знав, з чого їх насукати. З багатьох витких рослин жодна не мала досить гнучкості й міцності, щоб її можна було для цього використати, а мої нікчемні знання не могли нічого іншого порадити. Понад два тижні порпався я між чорних руїн загорожі й на березі, де згоріли човни, — чи не знайдеться цвяхів або якого-небудь залізяччя, що стало б мені у пригоді. Інколи за мною стежили отваринені істоти, та ледве я до них озивався, як вони зникали. Потім почалася пора грозових злив, що знов-таки уповільнило мою роботу. Та нарешті пліт було споруджено.

Радість прокинулась у мене в серці. Але був я людиною непрактичною, від чого не раз у житті терпів. Оце й тепер спорудив свій пліт за милою або й далі від берега, і, доки волік його до води, він розвалився на шматки. Може, воно було й на краще, що я не пустився на ньому в море, але тоді я так переживав свою невдачу, що кілька днів пригнічений тинявся берегом, поглядаючи у воду і думаючи про смерть.

І все-таки мені не хотілося помирати. Невдовзі одна подія нагадала мені, що мов зволікання — непростимо легковажне, бо небезпека з боку цих страховиськ дедалі більшала. Якимось лежав я в затінку під загорожею, дивлячись на море, коли це щось холодне так несподівано торкнулося моїх п'ят, що я аж здригнувся. Схопившись, я побачив біля себе маленького ліпівця. Він давно вже втратив здатність розмовляти й хутко бігати, гладенька

шерсть його все густішала, а куці лапки викривилися ще більше. Він застогнав, а коли побачив, що я звернув на нього увагу, трошки відбіг до кущів і оглянувся.

Спершу я не зрозумів, чого він хоче, і лише потім здогадався, що він кличе мене за собою. Я повільно, бо саме стояла спека, рушив за ним. Тільки ми дійшли до дерев, він видряпався нагору, бо, чіпляючись за виткі рослини, йому легше було пересуватися, аніж по землі.

І раптом на витолоченій траві я натрапив на жахливий бенкет. Долі лежав мій сенбернар, мертвий, а гісно-свиня припала до нього, обхопила ще теплий труп своїми гидкими лапами і, гризучи, аж повискувала від насолоди. Коли я підійшов, вона підвела на мене блискучі очі, вишкірила закривавлені зуби і погрозово загарчала. Вона зовсім не злякалася й не знітилась — від колишнього олюднення не залишилося й сліду. Я ступив крок уперед, зупинився й витяг револьвер. Нарешті я зустрівся зі своїм ворогом віч-на-віч.

Вона й не думала тікати. Вуха її прищулились, шерсть најачилась і все тіло припало до землі. Я націлювся їй проміж очі й вистрілів. Вона кинулася на мене, збила з ніг, немов кеглю, і своєю огидною лапою вдарила по обличчю. Але не розрахувавши, вона перестрибнула через мене, і я упав їй під ноги. Та, на щастя, я не схибив, і це був уже передсмертний стрибок. Я вибрався із-під цього бридкого тягара і, тремтячи, звівся на ноги. Хай там що, а ця небезпека минула! Однак я був певен, що це тільки початок подій.

Обидва трупи я спалив на вогнищі, що розклав з усякого гілляччя. Тепер мені було ясно: якщо я не виберуся з цього острова, то смерть моя — питання тільки часу. Тварини, крім однієї чи двох, покинули яр і в хащах острова поробили собі лігва згідно зі своїми нахилами. Деякі з них блукають вдень, більшість же вдень спить, і прибульцеві острів міг би видатись пустельним. Зате вночі повітря сповнюється жахливим тваринним риком та завиванням. Я майже зважився знищити їх усіх — розставивши пастки або ж орудуючи ножем. Мав би я досить набоїв, я б відразу почав діяти. На острові залишилось якихось двадцятєро хижаків, — найжорстокіші з них були вже мертві. Після загибелі собаки, останнього мого бідолашного друга, я також при звичаївся спати вдень, щоб уночі бути насторожі. Свою схованку між стінами загорожі я перебудував, зробивши там такий вузький прохід,

що всякий, хто б наважився туди пролізти, неминуче зчинив би страшений шум.

Тварини розучилися вже добувати вогонь і стали його боятися. Я ж знову заходився якнайретельніше збирати стовбури та гілля, щоб змайструвати новий пліт.

Тисячі всіляких труднощів стояли на моєму шляху. До того ж я взагалі до ремесла нездатний,— моє навчання закінчилось раніше, ніж по школах запровадили ручну працю,— однак більшість потрібних для плоту матеріалів зрештою таки я подіставав і цього разу подбав, щоб пліт був уже достатньо міцний. Єдине лихо, якому я не міг зарадити,— це те, що не було аніякої посудини для води, а без води плавати довгий час у цій безлюдній частині океану — річ неможлива. Я б уже зліпив собі якогонебудь горщика, та ніде тут не траплялося мені глини. У відчаї блукав я по острову, намагаючись знайти хоч якийсь вихід із становища. І з того безсилля я так лютував, що кидався до першого ж дерева, яке попадало мені на очі, й рубав його на цурпалки. Але придумати не міг я нічого.

Аж раптом одного дня, одного чудового дня, сталася у мене велика радість: на південному заході я помітив невеличке вітрило, наче малої шхуни. Я зараз же розпалив велике вогнище з різного гілляччя і так стояв під жаром багаття і полудневого сонця. Весь день стежив я за тим вітрилом, не пивши й не ївши, аж голова у мене йшла обертом; тварини підходили, поглядали на мене, ніби дивувалися, й відходили геть. Суденце було далеко, а настала ніч — то й зовсім поглинула його, і я до ранку метушився, підтримуючи велике полум'я; очі тварин зачудовано світилися з темряви. На світанку суденце було вже ближче, і я побачив, що це невеличкий брудний вітрильник. Зір мій стомився від напруження, і я дивився, очам своїм не вірячи. У човні сиділо двоє: один на носі, другий — біля стерна. Тільки човен плив якось дивно: носом він не тримався проти вітру,— просто його гнала течія.

Коли вже зовсім розвиднілось, я став махати до них залишками своєї одежі, але вони не помічали мене і сиділи собі й далі один навпроти одного. Тоді я кинувся на ту частину мису, що найдалі виступала в море, і заходився розмахувати руками й гукати. Ніхто не відповідав, а човен самоплином усе йшов уперед, дуже повільно наближаючись до бухти. Раптом з човна знявся великий птах,

та ніхто в човні не ворухнувся і не звернув на нього ніякої уваги. Птах окреслив коло і полетів далі, вимахуючи дужими крильми.

Я перестав кричати, сів на землю і спер голову на руки, але погляду від човна не відводив. Повільно-повільно сунув човен на захід. Я міг доплисти до нього, але якийсь холодний невизражений страх стримував мене. Пополудню човна нарешті прибило до берега — десь за сотню ярдів на захід від руїн загорожі.

Люди в човні були мертві — вони померли так давно, що тільки я, нахиливши човен, витягнув їх, вони зараз же розсипалися на порох. В одного на голові була копиця рудого волосся, як у капітана «Іпекакуани», а на дні човна валявся брудний білий кашкет. Коли я стояв біля вітрильника, три тварини, скрадаючись, вийшли з кущів і прийохались у мій бік. Мене мало не занудило від огиди. Я відштовхнув човен од берега і вибрався на борт. Двоє з тих тварин були вовки, — вони підступили ближче, ніздрі у них дрижали, очі іскрилися; третя була невимовно жахливим покручем ведмеда та бика.

Я помітив, як вони, підходячи до тих нещасних останків, гарчать один на одного, як виблискують їхні вишкірені зуби, і моя огида змінилася на божевільний жах. Я обернувся до них спиною, спустив вітрило й заходився веслувати в море. Я не мав сили оглянутися.

Ніч цю перебув я між рифом та островом, а наступного ранку, завернувши до гирла струмка, наповнив прісною водою порожнє барильце, що стояло в човні. Напруживши, скільки міг терпіння, я назбирав трохи плодів, а тоді вистежив і вбив двох кроликів, витративши на них останні три набої. Човен на цей час я прив'язав до рифу, боячись, щоб його не помітили оті потвори.

XXII. Самітна людина

Увечері я відплив від берега, тихо й невпинно прямуючи в море під лагідним південно-західним вітерцем; острів дедалі ставав менший і менший, а смужечка диму над ним усе тоншала й тоншала на тлі багряного заходу. Навколо зводився океан, ховаючи від очей низеньку темну цяточку землі. Денне світло, цей сонячний ореол, спливало з неба, і нарешті моїм очам відкрилася безмежна синя

безодня, вдень схована під сьйвом сонця, з міриадами зірок на її поверхні.

Так я плавав три дні, заощаджуючи їжу та питво, міркуючи про все, що трапилося зі мною, і не дуже вже прагнучи побачити людей знову. На мені залишилося тільки брудне лахміття, волосся на голові збилося в чорну куделю. Як це не дивно, а мені не хотілося повертатися до людей, — я тільки радів, що назавжди покинув ті брудні страховиська. Тож, звісно, рятівникам своїм я мусив би видатись за божевільного.

На третій день мене підібрав бриг, що йшов з Апії до Сан-Франціско. Ні капітан, ні його помічник не йняли мені віри, коли я почав розповідати про свої пригоди — вони вважали, що з самотності та пережитих небезпек я втратив розум. Боячись, щоб така думка не склалася і в інших, я вирішив нічого більше не розповідати про те, що я зазнав відтоді, як загинуло судно «Леді Вейн», — цебто протягом року.

Я мусив поводитися з великою обачністю, щоб розвіяти підозри в божевіллі. Згадки про Закон, про двох мертвих моряків, про засідки в темряві, про труп, знайдений у заростях тростини, не давали мені спокою. І хай це здається протиприродним, але моє повернення до людей не принесло мені сподіваного почуття впевненості в собі та приязні до інших, — навпаки, в мені знову зросли страх і непевність, яких зазнавав я на острові. Ніхто не хотів мені вірити. А я ставився до людей з такою ж підозрою, як ставився раніше до тваринного люду. Може, я заразився дикістю свого попереднього товариства?..

Кажуть, що страх — це хвороба, та як би там не було, я можу це посвідчити, бо ось уже кілька років відчуваю такий страх, той постійний страх, що його, мабуть, відчуває напівприборкане левеня. Моя тривога тепер набувала химерних форм. Я не міг переконати себе, що чоловіки та жінки, яких я зустрічав, це не той самий тваринний люд. Мені здавалося, що вони такі ж тварини, що тільки зовні вони подібні до людей і що незабаром одна за одною почнуть у них оживати тваринячі ознаки. З оцими своїми думками я звірився одній надзвичайно здібній людині, фахівцеві з нервових хвороб, котрий свого часу знав Морро; він, здається, наполовину повірив у те, що я розповів, і дуже багато мені допоміг.

Я вже не сподіваюся, що ті жахи, пережиті на острові, коли-небудь дадуть мені цілковитий спокій, але зараз

вони відійшли десь на дно моєї свідомості, вони — немов далекі, ледь видні хмарки; але часом ці хмарки споминів ростуть, аж доки не затьмарюють усього неба. Тоді я оглядаюся на людей, і мене бере страх. Одні обличчя здаються мені рішучими й ясними, інші — похмурими або небезпечними, ще інші — мінливими, нещирими. Але жодного обличчя не бачу я, щоб спокійне було і владне, як личить мудрій істоті. Мені здається, що за всім тим криється звір, що невдовзі настане таке саме виродження, яке я бачив на острові, але там воно набуло більших розмірів. Я знаю, що все це мої химери, що всі ці «уявні» чоловіки та жінки є й насправді чоловіки та жінки, що вони такими будуть усе життя, що вони цілком розумні, сповнені людських поривів і зворушливих турбот, звільнені від інстинктів і зовсім не раби фантастичного Закону, що вони істоти, зовсім не подібні до тваринного люду. І все-таки я уникаю їх, їхніх цікавих поглядів, їхніх розпитів і допомоги, я прагну самотності.

Ось чому я живу біля широкої пагорбистої рівнини і можу сховатися там, коли ця тінь упаде мені на душу; і як люблю на тій безлюдній рівнині під ясным небом! Коли я жив у Лондоні, жах мій був майже нестерпний. Я не міг ніде сховатися від людей, — їхні голоси чулися крізь вікна, і замкнені двері не давали надійного захисту. Я тікав на вулиці, щоб побороти цю ману, і мені ввижалося, що жінки вийшли на полювання і нявчать позаду, ніби кішки; що хижі чоловіки задро зиркають у мій бік; що виснажені робітники, які йдуть повз мене квапливою ходою, бурмочучи щось самі до себе, — згорблені, старі, знеможені, брудні й обірвані, — подібні до пораненої, закритавленої тварини, а байдужа до всього цього обшарпана дітвора по-мавпячому безугавно базікає. Коли я заглядав до церкви, то навіть і там — так розходилися мої нерви! — мені здавалося, що священик бурмоче «великі думки», як це колись робила мавпо-людина; а коли в бібліотеці я бачив зосереджені над книгами людські обличчя, то мені ввижалося, що це хтось чигає на здобич. Найогиднішими були для мене бліді, позбавлені будь-якого виразу обличчя людей у поїздах та омнібусах. Мені вони здавалися мертвими, і я не наважувався їхати куди-небудь, аж доки не впевнювався в цілковитій самотності. А інколи я доходив аж до того, що я й сам не розумне створіння, а всього лише тварина, змучена своїм схибленим розумом, і саме тому я тиняюся, немов ота змучена вівця.

Та, дякувати богам, тепер таке трапляється вже рідше. Я подався геть від людської суєти й людського патовну, збуваю свої дні, обклавшись мудрими книгами, що, наче широкі вікна у наше життя, освітлюють його ясними душами людей, що писали ці книги. Я мало бачу чужих людей і живу дуже скромно. Дні мої минають за читанням книг і за дослідями з хімії, а коли ночі ясні, я ще вивчаю астрономію. Не знаю, чому це так, але в мерехтливій незчисленних небесних світил я знаходжу втіху безконечного миру й спокою. Я думаю, що саме там, у безмежних вічних законах матерії, а не в життєвській суєті, гріхах і турботах, може знайти собі розраду і надію те, що є в нас вищого, ніж тваринне. А без надії я не зміг би жити. Отак в надії і в самотності кінчаю свою повість.

Едвард Прендік

НЕВИДИМЕЦЬ

Переклав Микола Іванов
За редакцією Дмитра Паламарчука

І. Прибуття Незнайомця

Стояв холодний лютневий ранок. Подував колький вітер, сипав і крутив сніг — останній того року. Незнайомець прийшов із станції Бремблгерст, тримаючи в обтягнутій рукавичкою руді маленьку чорну валізку. Він був закутаний з голови до п'ят, і під крисами м'якого фетрового капелюха ховалося геть усе його обличчя, крім блискучого кінчика носа. Сніг укривав йому плечі та груди і білим гребенем лежав на його валізці. Лець живий від втоми, він увійшов до заїзду «Карета й коні» і жбурнув на підлогу свій багаж.

— Вогню! — закричав він. — В ім'я милосердя людського! Кімнату й вогню!

Він потупав ногами, струсив з себе у буфеті сніг і пішов слідом за місіс Гол до її вітальні сторгуватися про ціну. Не заходячи в довгі переговори, він кинув на стіл пару соверенів¹ і в такий спосіб найняв собі кімнату в заїзді.

Місіс Гол запалила в коминку і, залишивши Незнайомця на самоті, подалася власноручно готувати йому поїсти. Зимової пори постоялець в Айпінзі — подія незвичайна, а тим паче постоялець, що не дуже торгується; і місіс Гол вирішила бути гідною такого щастя.

Налагодивши справу з грудинкою і підбадьоривши свою мляву служницю Міллі кількома влучно добрими зневажливими словами, вона понесла скатертину, тарілки та склянки у вітальню і заходила із надзвичайним шиком накривати на стіл. Дарма що вогонь у каміні жарко горів, постоялець місіс Гол, на превелике її здивування, все ще був у пальті й капелюсі і, повернувшись до неї спиною, стояв біля вікна і дивився, як надворі падає сніг.

Руки в рукавичках він заклав за спину, а сам неначе поринув у задуму. Місіс Гол помітила, що сніг, танучи у нього на плечах, стікав на килим.

— Можна взяти ваші капелюх та пальто, сер, і висушити їх на кухні? — спитала вона.

— Ні, — не обертаючись, відповів постоялець.

Місіс Гол не певна була, чи почула його, і повторила своє запитання.

¹ Соверен — англійська золота монета вартістю один фунт стерлінгів.

Він повернув голову і глянув на неї через плече.

— Краще хай вони залишаться на мені,— з притиском відказав Незнайомець, і місіс Гол побачила, що він у великих синіх окулярах з бічними скельцями, а густі бакенбарди спускаються йому на комір пальта і цілком закривають щоки.

— Дуже добре, сер,— сказала вона.— Як ваша ласка. За хвилину в кімнаті буде тепло.

Не відповівши нічого, він знову відвернув обличчя, а місіс Гол, почувавши, що спроби її зав'язати розмову марні, поспіхом заслала стіл і вийнула з кімнати. Зайшовши знову, вона побачила, що Незнайомець, немов кам'яна статуя, і далі, згорбившись, стоїть на тому самому місці, піднявши комір пальта і спустивши вниз юриси капелюха, що зовсім закривали йому обличчя й вуха. Вона досить гучно поставила на стіл яєчню з грудинкою і скоріше скрикнула, аніж сказала:

— Сніданок готовий, сер!

— Дякую,— відповів Незнайомець, але не ворухнувся, доки місіс Гол не зачинила за собою дверей. Тільки тоді він повернувся і нетерпляче наблизився до столу.

Ідучи повз буфет на кухню, місіс Гол почула рівномірний стукіт ложки, якою швидко крутили в мисці.

— Оце ще мені дівчисько! — сказала місіс Гол.— А я зовсім і забула... Завжди вона зволікає!

І, взявши сама розмішувати гірчицю, місіс Гол присоромила Міллі за її надмірну млявість. Вона ж устигла вже підсмажити яєчню з шинкою, застелила стіл і геть усе поробила, поки та Міллі (добра з неї помічниця!) весь цей час возилася коло гірчиці! А тут, як на те, новий гість, що хоче пожити в них! Місіс Гол наповнила гірчичницю і, врочисто поставивши її на чорну з золотим обводом тацю, понесла до вітальні.

Постукавши у двері, вона одразу ж і ввійшла. Її пожиалець зробив швидкий рух, і місіс Гол встигла помітити тільки якусь білу річ, що зникла за столом. Він так наче підіймав щось із підлоги. Місіс Гол поставила на стіл гірчичницю і лише тоді побачила, що капелюх і пальто гостя повішені на спинці стільця перед вогнем, а мокрі черевики стоять на чавунній решітці каміна. Решітка, звісно, може заіржавіти! Місіс Гол рішуче попрямувала до каміна.

— Тепер уже можна взяти просушити ваші речі? — спитала вона категоричним тоном.

— Капелюх залиште,— якимось приглушено сказав пожилець.

Повернувшись, місіс Гол побачила, що він підвів голову й дивиться на неї.

З хвилину вона розглядала його, не мігши від подиву вимовити й слова.

Щось біле,— очевидно, серветку,— Незнайомець притискував до нижньої частини обличчя, зовсім ховаючи під нею підборіддя та рот, через що й був у нього такий приглушений голос. Але не те вразило місіс Гол. Її вразило, що все чоло постояльця над синіми окулярами було обвинуте білим бинтом, а другий бинт закривав вуха, залишаючи на видноті лише рожевий, гострий ніс, що блищав так само, як і тоді, коли Незнайомець прийшов. На ньому була коричнева оксамитова куртка з піднятим високим коміром. Густе чорне волосся, вибиваючись пасмами з-під бинтів, надавало йому надзвичайно дивного вигляду. Ця закутана й забинтована голова була настільки не схожа на будь-що бачене коли-небудь місіс Гол, що вона на хвилину аж наче закам'яніла.

Незнайомець, не віднімаючи від обличчя серветки і все ще тримаючи її рукою в темній рукавичці, дивився на місіс Гол крізь сині окуляри.

— Капелюх залиште,— повторив він не досить ясно через ту білу серветку.

Місіс Гол поволі прийшла до пам'яті і поклала капелюх назад на стілець перед каміном.

— Я не знала, сер,— пробелькотіла вона,— що...— І, збентежившись, замовкла.

— Дякую,— холодно сказав Незнайомець, поглядаючи то на двері, то на неї.

— Я зараз же все добре висушу, сер,— пообіцяла місіс Гол, забираючи одяг. З порога вона знову глянула на його закутану в біле голову й темні окуляри; обличчя його все ще покривала серветка. Місіс Гол ледь здригнулася, зачинаючи за собою двері, лице її виразно свідчило про подив та збентеження.

— Скільки живу...— прошепотіла вона.— Ото таке!

У кухню місіс Гол увійшла зовсім тихо і була занадто заклопотана своїми думками, щоб спитати в Міллі, з чим вона тепер тут вовтузиться.

А пожилець тим часом сидів і прислухався, як даленіли її кроки. Перше ніж одвести від рота серветку та знову взятися їсти, він пильно глянув на вікно. Проквітнувши

штаток, він підозріло зиркнув на вікно ще раз, проковтнув ще штаток, а тоді встав і з серветкою в руці підійшов до вікна й опустив штору до білої муслінової завіси на нижніх шибках. В кімнаті посутеніло. Після того Незнайомець з полегшеним виглядом повернувся до сніданку.

— Бідолашний, з ним, видно, трапився якийсь нещасний випадок, а може, він переніс операцію або що,— казала місіс Гол.— Та й налякали ж мене його бинти!

Вона поклала в пічку ще вугілля й повісила пальто на спеціальну підставку, щоб сушити одяг.

— А ті окуляри! Наче в якогось водолаза, а не в звичайної людини...

Вона повісила сушити і його кашне.

— І весь час закриває лице серветкою... Говорить крізь неї... Може, в нього й рот пошкоджено... А певне...

Тут місіс Гол повернулася, неначе раптом згадала щось.

— Матінко моя! — раптом змінила вона тему.— А млинці й досі не готові, Міллі?

Коли місіс Гол прийшла до пожитльцевої кімнати прибирати після сніданку, її здогад про скалічений або порізаний під час операції рот підтвердився. Незнайомий курив, але поки вона була в кімнаті, ні разу не розмотував шовкової хустки, яка закривала йому нижню половину обличчя, щоб узяти люльку в зуби. І то була не забутливість, бо місіс Гол спостерігала, як він поглядав на люльку, коли вона пригасала. Він сидів у кутку, спиною до затемненого штору вікна. Попоївши й добре зогрівшись, він говорив уже не так уривчасто й роздратовано, як перше.

— На станції Брембльгерст залишився мій багаж,— сказав Незнайомець і спитав, як він може отримати його. На подяку за її пояснення він ввічливо нахилив свою забинтовану голову.

— Завтра? А раніше не доставлять?

Йому, здається, було прикро, коли місіс Гол відповіла:

— Ні.

Невже таки не можна. Невже не знайшлося б тут когонебудь з візком, хто поїхав би по його речі?

Місіс Гол охоче відповідала на його запитання, сподіваючись у такий спосіб зав'язати розмову.

— Тут дуже крута дорога до станції, сер,— послужливо сказала вона і принагідно додала: — Десь так рік тому на цій дорозі перекинувся екіпаж. Убито було й пасажирів.

ра, і кучера. Нещасний випадок — це ж одна мить, і все, хіба ж не так, сер?

Але заохотити пожилця до розмови було нелегко.

— Певна річ,— ствердив він крізь хустку, спокійно дивлячись на місіс Гол через непроникні окуляри.

— І щоб одужати після цього, треба багато часу, хіба ж не так, сер? Оце мій небіж Том був порізав собі руку косою... розумієте, спіткнувся, косивши, й упав... І що ж ви думаєте, сер? Три місяці ходив з перев'язаною рукою. І тепер я страх як боюся коси, сер.

— Я дуже добре розумію вас,— сказав пожилець.

— Один час ми навіть гадали, що йому доведеться робити операцію; так було йому погано, сер.

Пожилець уривчасто засміявся і зараз же немов проковтнув свій сміх.

— Невже? — сказав він.

— Свята правда, сер. І в цьому не було нічого смішного для тих, хто доглядав його, як я, сер, бо моя сестра мала досить клопоту зі своїми малими. То забинтовуєш, то розбинтовуєш... Отож наслідую сказати, сер...

— Чи не дасте ви мені сірників? — несподівано переббив її Незнайомець.— Моя люлька погасла.

Місіс Гол ураз зупинилася. Отак перервати її мову — це, звичайно, було нечемно з його боку. Вона здивовано глянула на Незнайомця, але згадала два соверени й пішла по сірники.

— Дякую! — уривчасто кинув він, коли місіс Гол принесла сірники, обернувся до неї спиною і знову став дивитись у вікно. Очевидно, його нервували розмови про операції та бинтування. Вона так і не «наслідувала сказати» про те, що думала, до того ж її розсердила зневажлива поведінка пожилця, і тому Міллі цього дня перепало.

Незнайомець до четвертої години знаходився у своїй кімнаті і не подумав навіть перепросити за свою нечемність. Здебільшого там було зовсім тихо. Він, певно, сидів перед каміном, палив люльку, а то й дрімав у надвечірніх сутінках.

Однак, прислухавшись, раз чи два можна було б почути, як він перегрібав вугілля і хвилин з п'ять походжав по кімнаті. Здавалося, він розмовляв сам із собою. Потім він сів знову, і крісло під ним заскрипіло.

II. Перші враження містера Тедді Генфрі

О четвертій годині, коли досить спочило і місіс Гол уже наважилася піти до свого помешкання спитати, чи не хоче він чаю, до буфету ввійшов Тедді Генфрі, годинникар.

— Ну й погода, місіс Гол,— сказав він.— Якраз для поганих чобіт!

Сніг надворі сипав усе густіше.

Місіс Гол підтакнула, а тоді побачила, що при майстрові його валізка з інструментами.

— Коли ви вже тут, містере Тедді,— сказала вона,— то я хотіла б, щоб ви глянули на годинник у вітальні. Він іде й правильно вибиває години, тільки годинна стрілка завжди стоїть на шостій.

Місіс Гол провела майстра до вітальні, постукала в двері й увійшла.

Відчиняючи двері, вона побачила, що пожиалець її сидить у кріслі перед каміном і немовби дрімає, схиливши набік перев'язану голову. Кімнату освітлювали тільки червоні жаринки в каміні. Місіс Гол усе видалося рудуватим, тьмяним і неясним, певно, тому, що вона якраз завітала лампу в буфеті й очі її були ще засліплені тим світлом. На мить їй здалося, ніби в чоловіка, на якого вона дивилася, величезний, неймовірних розмірів рот на всю нижню частину обличчя. Це видиво — голова, вся в білому, потворні окуляри на очах і велетенська паща під ними — тривало один лише момент. Незнайомець кинувся, випростався в кріслі й підніс руку. Місіс Гол широко розчинила двері, в кімнаті посвітлішало, і тепер вона побачила ясніше, що лице його прикрите хусткою точнісінько так, як і раніше було прикрите серветкою. Місіс Гол вирішила, що то їй привиділося у сутінках.

— Чи дозволите, сер?.. Цей чоловік прийшов подивитись на годинник,— сказала вона, отямившись після хвилинного збентеження.

— Подивитись на годинник? — перепитав він напівсонним голосом, прикриваючи рот рукою.— Звичайно,— додав він, приходячи майже зовсім до пам'яті.

Місіс Гол вийшла по лампу, а Незнайомець устав і потягся. Принесено було світло, і містер Тедді Генфрі, увійшовши, спинився перед забинтованим Незнайомцем. Він був, як сам потім казав, «опелешений».

— Добрий вечір,— привітався Незнайомець, дивлячись на нього «омарячими очима», як розповідав потім вражений цими темними окулярами містер Генфрі.

— Сподіваюсь, я не перешкоджаю вам,— зауважив містер Генфрі.

— О ні, анітрохи,— відповів Незнайомець.— Хоч я думаю,— він обернувся до місіс Гол,— що ця кімната цілком вито в моєму розпорядженні.

— Я гадала, сер,— почала була місіс Гол,— що ви хотіли б, щоб годинник...

— Звичайно,— перебив її Незнайомець,— але загалом я хотів би, щоб мені дали спокій і не турбували.

Він повернувся спиною до каміна й закрив руки за спину.

— А коли годинник полагождать, я попросив би принести чаю,— додав він.— Тільки не раніше, як полагождать годинник.

Місіс Гол збиралась уже залишити кімнату,— цього разу і не намагаючись зав'язати розмову, бо їй не хотілося, щоб її образили в присутності містера Генфрі,— коли пожилець спитав її, чи вжила вона заходів щодо його багажу на станції. Місіс Гол відповіла, що говорила про це з поштарем і той обіцяв привезти багаж завтра вранці.

— А раніше — ви певні, що не можна? — спитав Незнайомець.

Місіс Гол була впевнена і з підкресленою холодністю ствердила це.

— Мушу попередити вас, що я — дослідник-експериментатор,— пояснив Незнайомець,— і не сказав про це досі тільки тому, що занадто змерз і був стомлений.

— Справді, сер? — вражено відповіла місіс Гол.

— І в моєму багажі — різні апарати та прилади.

— То все, безперечно, дуже корисні речі, сер,— докинула місіс Гол.

— І я, природно, бажаю вести далі мої досліді.

— Звичайно, сер.

— Приїхав я до Айпінга,— досить невимушено провадив він,— тому що... шукаю самотності. Я не хочу, щоб мені заважали працювати. А тут ще цей нещасний випадок...

«Я так і знала»,— подумала місіс Гол.

— ...вимагає певної відлюдності. Очі в мене такі слабкі й так болять, що іноді мені годинами доводиться сидіти в темряві... і зачинятися. Подеколи. Не зараз, звісно.

І коли ось у такі хвилини мене турбують, наприклад, сторонні люди, які заходять до моєї кімнати,— це завдає мені болісних страждань. Я хочу, щоб ви добре усвідомили мої слова.

— Певна річ, сер,— відповіла місіс Гол.— І... дозвольте запитати...

— Це, здається, й усе,— перебив Незнайомець з спокійною рішучістю, яка клала край дальшим балачкам. Свої запитання й вияви прихильності місіс Гол мала залишити до слухнішої нагоди.

Коли місіс Гол вийшла, він (так казав пізніше містер Генфрі) став перед каміном і стежив, як лагодять годинник. Працюючи, містер Генфрі поставив лампу біля себе, і ясне світло падало на його руки та на сам годинник, в кімнаті ж було напівтемно. Коли він підводив голову, перед очима у нього плавали кольорові плями. Цікавий від природи, містер Генфрі розібрав (у чому не було жодної потреби) увесь механізм, щоб довше побути в кімнаті, а може, й розпочати розмову з Незнайомцем. Але Незнайомець був мовчазний і нерухомий. Такий нерухомий, що це аж нервувало Генфрі. Йому здавалося, ніби в кімнаті він сам. Коли він поглянув на Незнайомця, то побачив у зеленуватому плямистому тумані, що поплив перед очима, тільки забинтовану голову та величезні темні окуляри, які прикро дивилися на нього. Генфрі це здалося таким незвичайним, що добру хвилину він і собі не спускав з нього очей. Потім Генфрі відвів погляд. Дуже незручне становище! Треба б сказати що-небудь. Може, зауважити, що для такої пори року погода стоїть занадто холодна?

— Погода...— почав був він.

— Чого ви не кінчаєте й не йдете? — озвалась закам'яніла постать, мабуть, ледь стримуючи гнів.— Вам треба було тільки закріпити на стрижні годинну стрілку. Ви просто байдики б'єте.

— Звичайно, сер... ще хвилинку. Я зараз...

І містер Генфрі, хутко закінчивши роботу, пішов.

Вийшов він, проте, надзвичайно сердитий.

— А, чорт! — бурмотів містер Генфрі, пробираючись містечком через замети.— Треба ж бо чоловікові іноді лагодити годинники... Подумаєш! — провадив він далі.— На тебе, значить, і дивитись не можна? — І знову: — Здається, що ні. Якби тебе шукала поліція, то й тоді ти не зміг би бути більш закутаний та забинтований.

На розі вулиці він побачив Гола, який нещодавно одружився з господинею заїзду, де зупинився Незнайомець, і вряди-годи, коли випадала нагода, перевозив пасажирів з Айпінга до Сіддербріджа. Тепер він саме повертався додому. Судячи з того, як він поганяв коня, Гол, очевидно, вже хильнув трохи в Сіддербріджі.

— Як справи, Тедді? — гукнув він мимохідь.

— У вас там якийсь чудернацький постоялець, — відповів Тедді.

Гол зупинився.

— Що таке? — спитав він.

— Та якийсь там чудернацький пожилець зупинився в заїзді «Карета й коні», — пояснив Тедді. — Йй же бо! І він жваво заходився описувати Гблові химерного Незнайомця.

— Він так наче перевдягнений. Я, в усякому разі, неодмінно подивився б на його обличчя, якби він спинився в мене, — вів далі Генфрі. — Але жінки завжди такі довірливі, коли йдеться про когось чужого. Він оселився у вас, Голе, і не сказав навіть свого імені.

— Та невже? — спитав Гол, не дуже меткий на розум.

— Так, так, — наполягав Тедді. — І заплатив за тиждень. Отож раніше ви його не здихаєтесь. І купу різних речей, каже, має — завтра йому тільки привезуть. Лишається сподіватися, що це не будуть ящики з камінням, Голе.

І містер Генфрі розповів, як його тітку в Гастінгсі одурив якийсь зайда із порожнім чемоданом. Уся ця розмова збудила у Гола якісь неясні підозри.

— Ну, поїхали, стара, — хльоснув він свою кобилу. — Треба навести лад.

А Тедді, розваживши душу, і собі почвалав далі.

Не довелось-таки Голові «наводити лад», бо коли він повернувся додому, добре перепало йому від дружини за те, що загаєвся в Сіддербріджі; тож на всі свої несміливі запитання він чув лише гострі й ухильні відповіді. Але насіння підозри, посіяне Тедді в його душі, зійшло.

— Ви, баби, на цьому не розумієтесь, — буркнув собі під ніс містер Гол, твердо вирішивши при першій же нагоді докладніше дізнатися про свого пожильця. І як тільки Незнайомець пішов спати, — а це було десь о пів на десяту, — містер Гол з дуже войовничим виглядом вступив у вітальню, суворо оглянув меблі, немов бажаючи показати, що він, а не цей Незнайомець тут господар,

і трохи зневажливо зиркнув на аркуш з якимись математичними обчисленнями, що його залишив Незнайомець.

Укладаючись на ніч, він порадив місіс Гол дуже пильно стежити за багажем Незнайомця, який привезуть завтра.

— Не стромляй носа до моїх справ, Голе,— відповіла місіс Гол.— Я й сама в них розберуся.

Їй тим більше хотілося присікаться до Гола, що Незнайомець таки й справді був незвичайний пожилець і дуже непокоїв її. Серед ночі вона прокинулася: їй приснилися потворні, білі, схожі на брукву, голови на довжелезних стеблах, з величезними чорними очима, що ганялись за нею. Але місіс Гол була жінкою розумною, тому вона здолала свої страхи, повернулася на другий бік і знову заснула.

III. Тисяча й одна пляшка

Отже, двадцять дев'ятого лютого, коли почалася відлига, цей дивний суб'єкт з'явився невідомо звідки в містечко Айпінг. Наступного дня, саме в сльоту, прибув його багаж. І досить дивний багаж! Дві звичайні, як і в будь-якого подорожнього, валізи, але, крім них, привезено ще було цілий ящик з книгами — великими, товстими книгами, друкованими чи написаними від руки якимось нерозбірливим почерком, і з дванадцять, коли не більше, кошів, коробок та ящиків із чимось запакованим у солому. Гол засунув в ту солому руку і вирішив, що там скляні пляшки. Він ледь устиг перекинутися словом-другим із візником Фіренсайдом, лаптуючись допомогти йому вивантажувати багаж, як на поріг нетерпляче вийшов Незнайомець — у пальті й кашне, в капелюсі й у рукавичках. Виходячи, пожилець навіть і не глянув на собаку Фіренсайда, який ліниво обнюхував Гблові ноги.

— Вносьте швидше ящики,— сказав він.— Я й так досить довго чекав на них.

Він зійшов униз і попрямував до задка фургона, неначе сам хотів узяти один з менших кошків.

Ледве побачивши його, собака Фіренсайда найжачився і сердито загавкав, а коли Незнайомець збігав сходишками, кинувся на нього й схопив за рукав.

— Пішов геть! — Гол, який дуже боявся собак, перелякано відскочив назад, а Фіренсайд гукнув: «Лягай мені зараз!» — і схопив батіг.

Вони помітили, що зуби собаки ковзнули по руці Незнайомця і чули, як собаку вдарили ногою, бачили, як пес відскочив убік, а тоді вчепився Незнайомцеві в ногу, і почули, як тріщать розірвані штани. Нарешті кінчиком батога Фіренсайд потягнув собаку, і той, заскавулівши від болю, поплентався під колеса фургона. Все це сталося протягом якоїсь півхвилини. Ніхто не говорив, усі галасували.

Незнайомиць швидко глянув на свої подерті рукавички й штанину, зробив такий рух, ніби хотів нахилитись, а потім повернув і швидко зійшов назад на ганок. Потім чути було, як він біг коридором і сходами до своєї кімнати.

— Ах, ти, гадюка! — вилаявся Фіренсайд, з батогом у руці злазячи з фургона, тоді як собака дивився на нього з-за колеса.

— Ану сюди! — гукнув Фіренсайд. — Я т-тобі!..

Гол розгублено стояв на місці.

— Укусив, — сказав він. — Я краще піду подивлюсь на нього. І Гол подався слідом за Незнайомцем. У коридорі він зустрів місіс Гол.

— Його вкусив Фіренсайдів собака, — кинув він. — Треба поглянути, що з ним.

Гол піднявся нагору. Двері кімнати Незнайомця стояли прочинені. Він штовхнув їх, без вагань увійшов, щоб чимось допомогти.

Штора була спущена, в кімнаті було досить темно. Гол устиг помітити щось незвичайне: перед ним, у повітрі, метнулася ніби рука без кисті, а далі видніло обличчя — так наче три великі бліді плями на білому тлі, що скидалися на квітку братків. Потім його щось боляче вдарило в груди, жбурнуло назад, і перед самим його носом зачинилися двері. Все це сталося так швидко, що Гол не мав часу й роздивитись. Якись непевні тіні, стусан і біль у грудях. Гол стояв на маленькій темній площадці і дивувався з того, що сталося.

За кілька хвилин він приєднався до маленького гурту, що зібрався перед дверима «Карети й коней». Там був Фіренсайд, який удруге докладно розповідав про подію; була місіс Гол, яка казала, що Фіренсайдів собака не повинен кусати її пожильців; був Гакстер, власник універсальної крамнички навпроти, який розпитував про подробиці; був Сенді Воджерс із кузні, що вряди-годи докидав і свої зауваження. Були ще й жінки та діти, і кожне

висловлювало звичайні за таких обставин зауваження: «Хай би він мене спробував укусити», «Ніхто не має права тримати таких собак», «За що він його вкусив?» тощо.

Містер Гол дивився на них із сходит, прислухаючись до їхніх розмов, і йому здалося неймовірним те, що він бачив там, нагорі.

— Він не хоче ніякої допомоги,— сказав містер Гол у відповідь на жінчине запитання.— Давайте віднесемо його багаж.

— Слід було б зараз же припекти рану,— зауважив містер Гакстер.— Особливо якщо почалося запалення.

— А я б застрелила цього собаку,— сказала одна з жінок.

Раптом собака загарчав знову.

— Швидше! — гукнув сердитий голос у дверях. Там удруге з'явився Незнайомець у пальті з піднятим коміром і в капелюсі із спущеними крисами.— Чим швидше повносите ви мої речі, тим краще.

Один з присутніх зауважив, що на ньому були вже інші штани й рукавички.

— Він вас покусав, сер? — спитав Фіренсайд.— Мені дуже прикро, що мій собака...

— Це пусте,— заспокоїв його Незнайомець.— Навіть шкіра, не подряпана.— Поспішіть краще з цими речами.

І він стиха вилаявся — так принаймні запевняє містер Гол. Як тільки перший ящик за його командою було принесено до вітальні, Незнайомець зараз же кинувся до нього і заходився розпаковувати, розтрушуючи скрізь солому на килимі місіс Гол. Він витягав різні пляшки: маленькі, опуклі з якимись порошками, тоненькі з білою та кольоровою рідиною, видовжені, циліндричні з наклейками «отрута», круглі з вузенькими шийками, великі з зеленого та білого скла, пляшки із скляними затичками, пляшки з корковими затичками, пляшки з дерев'яними затичками, пляшки з-під вина, пляшки з-під олії. Розставляв він усе це рядами на шифоньєрі, на каміні, на столі коло вікна, на підлозі, на книжковій полиці,— одне слово, скрізь. Аптека в Бремблгерсті не могла похвалитися й половиною такої кількості пляшок. Видовище було разюче. Ящик за ящиком звільнявся від пляшок; і нарешті всі шість спорбжніли, а на столі й підлозі виросла ціла куна соломи. Крім пляшок, у ящиках було ще багато пробірок, а в одному з них лежали старанно укутані терези.

Порознаковувавши ящики, Незнайомець зараз же підійшов до вікна й почав працювати, не звертаючи найменшої уваги ні на грубий шар соломи під ногами, ні на пригаслий камін, ні на ящик з книжками, який залишався ще надворі, ні на решту багажу, вже винесеного нагору.

Коли місіс Гол принесла йому обідати, Незнайомець настільки захопився переливанням рідини з пляшок у пробірки, що не помічав її присутності, аж доки вона не позамітала солому і не поставила на стіл тацю, зробивши це трохи сердито, бо бачила, в якому стані її підлога. Тільки тоді він озирнувся, але одразу ж повернув голову назад. Місіс Гол помітила, проте, що він був без окулярів, які лежали поруч на столі, і їй здалося, ніби очні западини в нього страшенно глибокі. Незнайомець зараз же надів окуляри, а тоді повернувся обличчям до неї. Місіс Гол зібралася вже висловити своє незадоволення щодо забрудненої підлоги, але пожилець випередив її.

— Я попросив би вас не заходити до кімнати, не постукавши,— сказав він з роздратуванням, яке не залишало його весь ранок.

— Я постукала, здається...

— Може, й так. Але під час моїх досліджень — надзвичайно важливих і потрібних — найменша перешкода... скрип дверей... Я мушу просити вас...

— Звичайно, сер. Ви можете зачинятися на ключ у таких випадках. Та й завжди.

— Думка дуже слухна,— згодився Незнайомець.

— Але ця солома, сер. Дозволю собі сказати...

— Не треба. Якщо солома вас непокоїть, запишіть її до рахунку.

І він пробурмотів кілька слів, що місіс Гол видалися ніби лайкою.

У нього був такий дивний вигляд, войовничий і запальний, коли він стояв перед нею з пляшкою в одній руці й з пробіркою в другій, що місіс Гол не на жарт занепокоїлась. Але вона була жінка рішуча.

— Тоді я б хотіла знати, сер, скільки, на вашу думку...

— Шилінг... Запишіть до рахунку шилінг. Шилінга, певно, вистачить?

— Нехай і так,— сказала місіс Гол, застеляючи стіл скатертиною.— Коли це вас задовольняє, то, звісно...

Він сів, обернувшись до неї піднятим комірком пальта. До вечора він працював, замкнувши двері і, як свід-

чить місіс Гол, майже в цілковитій тиші. Тільки раз почувся дзенькіт пляшок, що стукались одна об одну, неначе трусили стіл, і брязкіт кинutoї на підлогу пляшки. Після цього почувися швидкі кроки по кімнаті. Боячись, чи не скоїлось там чого серйозного, місіс Гол підійшла до дверей і прислухалась, але стукати не наважилась.

— Нічого не виходить! — нестямно вигукнув її пожиалець.— Нічого не виходить! Триста тисяч, чотириста тисяч! Безліч! Залишився в дурнях! Це може забрати все моє життя... Але терпіння! Терпіння насамперед! Дурень і брехун!

У цю хвилину в буфеті почувалась чиясь важка хода, і місіс Гол хоч-не-жоч мусила відійти, так і не дослухавши. Коли ж вона вернулаь до дверей, в кімнаті вже було тихо, тільки поскрипувало крісло під постояльцем та іноді дзвенюкала пляшка. Все скінчилося. Він знову працював.

Принісни йому чай, місіс Гол побачила в кутку під дзеркалом побите скло й жовтувату, абияк розтерту пляму. Вона звернула на це його увагу.

— Запишіть це до рахунку! — огризнувся він.— І, бога ради, не докучайте мені. Коли щось буде пошкоджено, записуйте до рахунку.— І він знову взявся робити якісь позначки у своєму зошиті.

— Маю щось розповісти вам,— таємниче сказав Фіренсайд. Було вже надвечір, і вони сиділи в маленькій пивничці.

— Ну? — спитав Тедді Генфрі.

— Про того самого молодця, що його вкусив мій собака. Він, знаєте, чорний. Принаймні його ноги. Я бачив це крізь дірку в штанях і в рукавичці. Ви сподівалися б побачити там щось рожеве, правда? Але нічого подібного. Справжнісінька чорнота. Він — чорний, кажу я вам, як мій капелюх.

— Та ну? — здивувався Тедді.— От-то чудасія! А ніс же у нього рожевий, мов намальований.

— Правда ваша,— згодився Фіренсайд.— Але я теж дещо бачив. І я скажу вам те, що думаю. Він — рябий, Тедді. Подекуди — чорний, подекуди — білий: плямистий. Колір на ньому виступає плямами впереміж. Я чув про таке й раніше. А в коней воно буває раз у раз, це кожен знає.

IV. Побачення містера Каса з Незнайомцем

Про прибуття Незнайомця в Айпінг я розповів досить докладно, щоб читач зрозумів, яке дивне враження справив він на місцевих громадян. А про подальше його перебування там аж до пам'ятного дня клубного свята, за винятком двох не зовсім звичайних випадків, досить буде розповісти у кількох словах. Правда, він мав не одну сутичку з місіс Гол з приводу порушень встановленого нею розпорядку, але до кінця квітня, аж поки не з'явилися перші ознаки грошових нестатків, всі непорозуміння легко залагоджував додатковий рахунок.

Гол не любив свого пожилця і, коли набирився духу, все повторював, що треба його позбутися. Найвиразніше виявляв він свою неприязнь тим, що намагався уникати зустрічей з пожилцем.

— Зажди до літа,— розважливо казала місіс Гол,— коли сюди почнуть приїздити художники. Тоді побачимо. Він, може, й з примхами, але як там не є, а рахунки силачує акуратно.

Незнайомець не бував у церкві-та й взагалі не відрізняв неділі від буднів, навіть щодо вбрання. Працював він, казала місіс Гол, з перебоями. То він сходив у вітальню вранці і був зайнятий увесь день, а то вставав пізно, цілими годинами снував по кімнаті, нервував, палив люльку або спав у кріслі перед каміном. Ніяких стосунків ні з ким не підтримував. Настрій у нього бував дуже мінливий. Здебільшого він мав вигляд людини немовби зацькованої, а іноді вибухав гнівом і тоді лаявся, бив, трощив усе, що попадало під руку. Дедалі частіше він розмовляв унівголоса з самим собою, та як ревно не підслуховувала його місіс Гол, второпати не могла нічого.

Вдень він рідко виходив з дому, зате прогулювався смерком, під час усякої погоди однаково закутаний, і все вибирав найбезлюдніші стежки та найбільш затінені деревами чи відмежовані насипами місця. Його окуляри та страхотливо перев'язана голова під навислими крисами капелюха, виринаючи з темряви, лякали поодиноких робітників, що поверталися з роботи додому, а Тедді Генфрі, що якомсь о пів на десяту, йшовши із «Червоного камзола», угледів схожу на череп голову Незнайомця (той ніс капелюх у руці, і з розчинених дверей шинку блиснуло на неї світло),— мало не вмер від страху. Діти, поба-

чивши його ввечері, марили уві сні привидами, і важко сказати, хто кого не любив більше: він хлопців чи хлопці його. В усякому разі, неприязнь була взаємна і досить сильна.

Людина настільки примітної зовнішності та поведінки неминуче мала стати частою темою для розмов у такому містечку, як Айпінг. Щодо його роботи, то думки були різні. Місіс Гол у цій справі трималася дуже розважливо. Коли її розпитували, вона дуже поважно пояснювала, що пожилець її — «дослідник-експериментатор», промовляючи ці слова склад за складом, повільно, аби не спіткнутися. Коли ж її питали, що воно таке «дослідник-експериментатор», то місіс Гол зверхньо відповідала, що освічені люди це знають, а потім додавала, що він, мовляв, «досліджує». Вона розповідала, що її пожилець потерпів від нещасного випадку, через що його обличчя та руки втратили звичайний свій колір, і він як людина вразлива, не хоче, щоб інші це знали.

Але позаочі місіс Гол подекували (і дедалі частіше), що Незнайомець — злочинець, який, закутуючись, намагається в такий спосіб не потрапити до рук поліції, і, отже, хоче уникнути правосуддя. Думка ця зародилась у мозку містера Тедді Генфрі. Проте оскільки було відомо, ніяких значних злочинів за останні тижні не сталося. Тому, пройшовши через фантазію містера Гаулда, місцевого вчителя-практиканта, ця теорія набрала іншої форми: Незнайомець був уже перевдягненим анархістом, який виготовляє вибухові речовини; і містер Гаулд вирішив, не шкодуючи свого часу, вжити всіх заходів, щоб викрити Незнайомця. Здебільшого ці заходи полягали в тому, що містер Гаулд, зустрічаючися з Незнайомцем, дуже пильно дивився на нього або розпитував про нього тих, хто ніколи його не бачив. Однак викрити Незнайомця він так і не зміг.

Інші дотримувалися погляду, який висунув містер Фіренсайд: нібито пожилець рябий або щось подібне. Так, наприклад, Сайлас Дарген запевняв, що Незнайомець міг би розбагатіти, показуючи себе на ярмарку; знаючи святе письмо, той Дарген навіть порівнював пожилця з людиною, що закопала свій талант у землю.

Існувала й ще одна версія — що Незнайомець, мовляв, просто трохи не сповна розуму.

Крім прихильників цих основних угруповань, були й такі, що вагалися, і такі, що приймали компромісні погляди. Мешканці графства Сассекс — люди не дуже

забобонні, і думку про якусь надприродність Незнайомця було вперше висловлено в містечку тільки після подій на початку квітня. Та й то успіх вона мала тільки серед жіноцтва.

Та як би там не було, а населення Айпінга недолюблювало Незнайомця. Його дразливість, зрозуміла людині розумової праці, дивувала цих спокійних сассекських мешканців. Нестямна жестикуляція, звичка несподівано вигулькувати в темряві десь із-за рогу глухої вулиці, впертий опір, який він чинив спробам усіх цікавих ближче познайомитися з ним, любов до сутіні, що змушувала його зачиняти двері, спускати штори, гасити свічки та лампи,— кому могла сподобатися така поведінка? Коли він ішов містечком, зустрічні розступалися перед ним, а за спиною в нього міські жартівники й собі підіймали коміри та спускали криси капелюхів і нервовою ходою ступали слідом за ним, передражняючи його. У той час велику популярність мала пісня «Людина-примара». Міс Сетчел проспівала її якось на благодійному концерті в школі (збір мав піти на купівлю ламп для церкви), і відтоді щоразу, коли сходилися два-три айпінгці і з'являвся Незнайомець, у гурті починали навивистувати мотив цієї пісеньки. Навіть запізнілі хлопчачки, поспішаючи ввечері додому, гукали до нього: «Людина-примара» — і в радісному збудженні тікали геть.

Каса, місцевого лікаря, долала цікавість. Бинти викликали в ньому професійний інтерес, а оповідання про тисячу й одну пляшку збуджували заздрісну повагу. Протягом усього квітня й травня він шукав нагоди порозмовляти з Незнайомцем і нарешті десь перед зеленими святами таки знайшов її. Якраз почалося збирання пожертв на утримання місцевої медичної сестри, і це стало приводом для побачення з Незнайомцем. Лікаря вразило, що місіс Гол не знає прізвища свого пожилиця.

— Він назвав мені своє ім'я,— сказала місіс Гол (твердження, до речі, цілком безпідставне),— але я не дочула.

На її думку, кожен взяв би її на сміх, якби вона призначалася, що зовсім не знає імені свого постояльця.

Каса постукав у двері вітальні й увійшов. З-за дверей ясно чути було прокляття.

— Даруйте, що я так вдерся до вас,— почав містер Кас, але потім двері зачинились і подальшої розмови місіс Гол не чула.

Вона розповідала, що перші десять хвилин чула гомін,

дали вигук подиву, шурхіт ніг, падіння стільця, вибух сміху, швидкі кроки до дверей, і на порозі з'явився Кас; блідий, він вираченими очима дивився через плече. Дверей за собою він не зачинив, на господиню й не глянув, шмигнув через залу, збіг сходами й хутко пішов по дорозі. Капелюх свій він тримав у руці. Місіс Гол усе стояла за прилавком і дивилася на розчинені двері вітальні. Вона почула, як Незнайомець тихенько засміявся і пройшовся по кімнаті. З того місця, де вона стояла, обличчя його не було видно. Потім грюкнули двері вітальні, і знову запаувала тиша.

Кас побіг просто до Бантінга, місцевого вікарія.

— Чи я не божевільний? — уривчасто почав Кас, заходячи в убогий кабінет. — Хіба в мене вигляд хворого на голову?

— Що трапцлося? — спитав вікарій, кладучи аркушки, на яких була написана його майбутня проповідь.

— Той суб'єкт із готеля...

— Ну?

— Дайте мені випити чогось, — попросив лікар і сів.

І тільки випивши склянку дешевого хересу — єдиного напою, який визнавав вікарій, — Кас трохи заспокоївся й розповів про своє побачення з Незнайомцем.

— Приходжу я, — ледве зводячи дух, казав він, — і починаю з того, що прошу відписати яку-небудь суму на користь медичної сестри. Коли я ввійшов, він сунув руки в кишені і всівся в крісло. Сопе. Я кажу йому, що чув про його наукові інтереси. «Так», — каже і знову сопе. Сопів він увесь час, поки я був там; певно, здорово застудився. Воно й не диво, коли так закутуватися. Я розказую йому про сестру, а сам пильно до всього придивляюся. Скрізь — пляшки, хімікалії, терези, пробірки на підставках і запах... вечірніх фіалок, чи що. «То підпишетесь?» — питаю. Каже, що подумає. Тоді я питаю навпростець, чи не провадить він яких-небудь дослідів? Каже, що так. І давно? Його взяла злість. «Давно, чорти б його батькові!..» — «О!» — кажу. Він і так уже кипів, а моє запитання розпалило його ще більше. Йому, бачте, дали рецепт, і рецепт надзвичайно важливий; який саме — не сказав. «Медичний?» — питаю. «А вам навіщо знати?» Я перепросив його. Він зверхньо пирхнув, кашлянув і вів далі. Він прочитав рецепт. П'ять складових частин. Потім поклав його й відвернувся. Працював він у кімнаті з відчиненим вікном, і протяг здмухнув

папірець. Він помітив — щось полетіло. Кинувся до каміна, та ба! Папірець згорів, тільки попіл витягло в димар. Тут він безнадійно махнув рукою.

— Ну й що?

— А руки ніякої! Самий порожній рукав. Я подумав, що він каліка, — носить коркову руку, а оце відчепив її. А потім гадаю: ні, тут щось не так. Який же чорт підтримує рукав зсередини й не дає йому стулятися, коли там нічого нема? А там не було нічого, запевняю вас. Анічогісінько. Я бачив приблизно до ліктя, і там була тільки порожнеча, видима крізь дірку в рукаві. «Боже!» — скрикнув я. Тоді він спинився. Втупив у мене свої очі під окулярами, а потім і собі глянув на рукав.

— Ну й що?

— Оце й усе. Він не промовив ні слова. Тільки подивився на свій рукав і хутко засунув його назад у кишеню. «Я розповідав, здається, що рецепт згорів?» — і запитливо кахикнув. «Слухайте, — питаю, — як ви рухаєте цим порожнім рукавом?» — «Порожнім рукавом?» — «Авжеж, — кажу, — порожнім». — «А хіба він порожній? Ви бачили, що порожній?» Він устав. Устав і я. Він повільно ступив три кроки й підійшов зовсім близько до мене. Сопів люто! Я не злякався; хоч нехай мене повісять, коли його забинтована макітра та ці окуляри на очах не наженуть страху на будь-кого! «Так рукав, кажете, порожній?» — питає. «Звичайно», — відповідаю. А справді, так важко було витримати його німотно втуплений погляд! Тоді він спокійно знову витягає з кишені той рукав і підводить руку до мене, неначе хоче показати її ще раз. І так повільно це робить! Я зазираю всередину. Дивлюсь немов цілу вічність. «Ну, що ж, — кажу відкашлюючись, — там нема нічого». Треба ж було сказати щось. Мене починав брати страх. Він повільно-повільно — ось так — простягає руку, поки від рукава до мого обличчя залишилось не більше як шість дюймів... Яюсь моторошно дивитись, коли до вас наближається порожній рукав... І тоді...

— Ну й що?

— Щось, немов великий і вказівний палець, стискає мені носа.

Бантінг зайшовся сміхом.

— Але ж там не було нічого! — майже істерично вигукнув Кас. — Добре вам сміятись, а я так налякався, що вдарив по рукаві, повернувся й дременував із кімнати...

Кас умовк. Сумнівів не було — лікар справді не на жарт перелякався. Він розпачливо повернувся й випив ще склянку дешевого хересу, яким частував його добрий вікарій.

— І коли я вдарив його по руці, — вів далі Кас, — враження в мене було точнісінько таке, якби я вдарив по руці. Але руки не було! Там не було й натяку на руку!

Містер Бантінг замислився, недовіжливо дивлячись на Каса.

— Надзвичайна історія, — сказав містер Бантінг. Вигляд у нього був серйозний і глибокодумний. — Справді, надзвичайна історія, — з притиском повторив він.

V. Крадіжка у будинку вікарія

Відомості про крадіжку в будинку вікарія ми маємо головним чином від нього самого та його дружини. Трапилось це в день традиційного в Айпінзі клубного свята. Перед світанком місіс Бантінг раптом прокинулася — їй здалось, ніби двері їхньої спальні відчинились і зачинилися знову. Спершу вона не будила чоловіка, а, сівши в ліжку, стала прислухатися. Вона ясно чула, як хтось босими ногами вийшов із суміжної кімнати й коридором іде до сходів. Переконавшись, що в домі хтось чужий, вона зараз же тихенько збудила містера Бантінга. Той, не запалюючи світла, надів на ніс окуляри, одяг жінчин пеньюар, взув купальні капці і вийшов на площадку біля сходів. Він цілком виразно почув, як унизу хтось порався коло письмового столу в його кабінеті, а потім там хтось чхнув.

Містер Бантінг повернувся до спальні, озброївся кочергою, найпевнішою зброєю, що була, — і якомога тихіше спустився вниз, а місіс Бантінг вийшла на сходи.

Було близько четвертої ранку, і нічна темрява вже розсіювалась. У коридор пробивалося бліде світло, але двері кабінету зяяли непроникним мороком. Скрізь було тихо, тільки ледь чутно поскрипували східці під ногами містера Бантінга та ще чувся легенький шурхіт у кабінеті. Потім щось клацнуло, шухляду письмового столу було висунуто, і зашелестіли папери. Хтось вилаявся, черкнув сірником, і кабінет освітлено жовтувате світло. Містер Бантінг уже був у коридорі і крізь отвір дверей побачив письмовий стіл з висунутою шухлядою та свічку, що горіла на столі.

Але злодія не було видно. Так вікарій і стояв у коридорі, не знаючи, що робити далі, а місіс Бантінг, з блідим й напруженим лицем, повільно сповзала вниз по сходах. Одна обставина додавала духу вікарієві: певність, що злочинцем був місцевий мешканець.

Вони чули брязкіт монет і зрозуміли, що злодій знайшов їхні заощадження — два фунти півсоверенами і десять шилінгів. Цей звук спонукав містера Бантінга до рішучих дій. Міцно затиснувши в руці кочергу, він увійшов до кімнати, а слідом за ним і місіс Бантінг.

— Здавайся! — люто гукнув містер Бантінг і враз розгублено спинився: в кабінеті не було нікого.

І все ж таки відчуття, що в кімнаті хтось ворухиться, дедалі посилювалося. З півхвилини простояли господарі, ледве зводячи дух від подиву, і тоді місіс Бантінг, перейшовши кімнату, подивилась за ширми, а містер Бантінг зазирнув під письмовий стіл. Потім місіс Бантінг відгорнула завісу на вікні, а містер Бантінг оглянув димар каміна й постукав по ньому кочергою. Далі місіс Бантінг уважно заглянула в кошик для паперів, а містер Бантінг відкрив ящик для вугілля. Нарешті вони зупинились і запитливо перезирнулися.

— Можу заприсягтися... — почав містер Бантінг.

— А свічка! — скрикнула місіс Бантінг. — Хто засвітив свічку?

— А шухляда! — сказав містер Бантінг. — Та й гроші ж зникли!

Місіс Бантінг квапливо підійшла до дверей.

— З усіх незвичайних випадків...

В коридорі розляглося голосне чихання. Вони метнулися з кабінету, і в ту ж мить грюкнули двері на кухні.

— Принеси свічку! — сказав містер Бантінг і рушив уперед. Обое чули, як хтось, кваплячись, відсунув засув.

Заглянувши в кухню, вони побачили, що двері запасного входу розчиняються і в передсвітанкових сутінках видніє темна зелень саду. Містер Бантінг був певний, що з дверей ніхто не виходив. Але двері відчинились, якусь хвилину стояли отвором, а тоді з грюкотом зачинилися. Від подуву повітря свічка, що її принесла місіс Бантінг, блимнула й спалахнула яскравіше... Минула добра хвилина, перше ніж вони ввійшли в кухню.

Там не було нікого. Вони знову замкнули запасний вхід, оглянули всю кухню, комору і, нарешті, зійшли в

льох. Та як вони не шукали, а в цілому будинку не було ані живої душі.

День застав вікарія і його дружину в дивному вбранні. Вони все сиділи на першому поверсі й не могли оговтатися після нічної пригоди, а поряд горіла непотрібна вже свічка.

— З усіх незвичайних випадків...— удвадцятье почав вікарій.

— Он іде Сузі,— сказала місіс Бантінг.— Зажди, доки вона пройде на кухню, а тоді тікаймо нагору.

VI. Меблі, що збожеволіли

Того самого ранку в день святого духа, коли Міллі ще не встигли завантажити роботою, містер і місіс Гол устали з ліжка й тихенько зійшли в льох. Робота їхня мала цілком приватний характер, бо була зв'язана з міцністю їхнього пива.

Ледве вони ступили в льох, як місіс Гол виявила, що забула взяти із спальні пляшку з настоянкою, щоб підмішати до пива. Головним виконавцем і експертом у таких справах завжди була вона, а по настоянку, цілком природно, вирядився Гол.

Піднявшись на площадку сходів, він здивовано помітив, що двері кімнати Незнайомця прочинені. Гол увійшов до своєї кімнати і знайшов пляшку на тому місці, де йому й було сказано.

Вертаючись уже з пляшкою, він помітив, що засуви на дверях на вулицю скинуті і двері зачинені тільки на клямку. У нього майнула думка пов'язати цей факт з відчиненою кімнатою Незнайомця і з припущенням містера Тедді Генфрі. Він чудово пам'ятав, що напередодні ввечері тримав свічку, коли місіс Гол засувала ті засуви. Він раптом спинився, здивовано роззявивши рот, і подався нагору з пляшкою в руках. Там постукав у двері Незнайомця. Ніякої відповіді. Містер Гол постукав ще раз, а тоді розчинив навстіж двері і ввійшов у кімнату.

Він побачив те, чого й чекав. І ліжко, й кімната були порожні. Але дивнішим, навіть для його важкого розуму, видавалося те, що на стільці й на спинці ліжка лежав костюм — наскільки він знав, єдиний костюм постояльця,— і його ж бинти. Навіть крислатий капелюх висів на спинці ліжка.

Стоячи у кімнаті, Гол чув голос своєї дружини, що долинав до нього з глибини льоху. Скоромовка і притиск на останніх складах слів, властивий мешканцям Західного Сассексу, свідчили про її нетерплячку й лютю.

— Джордже! Ти знайшов те, що мені треба?

Містер Гол обернувся до дверей і подався до жінки.

— Дженні,— крикнув він, перехилившись через поручні сходів до льоху,— а Генфрі правду каже! Його нема в кімнаті. І на парадних дверях відсунуто засуви.

Спершу місіс Гол не добрала, про що він говорить, і вирішила сама оглянути порожню кімнату. Гол, усе ще з пляшкою в руці, ішов попереду.

— Хоч самого його й нема,— розводився він,— так зате є його одяг. І де він може вештатися роздягнений? Дивно!

Коли вони піднімалися сходами, обом їм здавалося (це вже було з'ясовано згодом), ніби парадні двері відчинилися й зачинилися знову. Але, побачивши, що двері зачинені і нікого нема, вони тоді не сказали про це одне одному ні слова. В коридорі місіс Гол випередила свого чоловіка і побігла сходами перша. На площадці хтось раптом чхнув. Гол, який відстав від неї на кілька сходинок, подумав, що то вона, а місіс Гол була певна, що то її чоловік. Вона широко розчинила двері і з порога оглядала кімнату.

— Справжнє диво! — сказала місіс Гол.

Йй здалося, ніби хтось позад неї сопе, і вона дуже здивувалася, коли, обернувшись, побачила, що Гол іще кроків за десять від неї. Правда, за мить він стояв уже поруч. Місіс Гол нахилилася й стала обмацувати подушку, потім і всю постіль.

— Холодна,— заявила вона.— Він устав добру годину тому, коли не більше.

І в цей час сталося щось зовсім незвичайне. Постіль зібралася купою у формі стіжка, а потім перестрибнула через спинку ліжка,— зовсім так, неначе чиясь рука вхопила її посередині й одкинула вбік. Зараз же після цього капелюх Незнайомця зірвався із спинки ліжка, окреслив дугу в повітрі й плюхнувся просто в обличчя місіс Гол. Потім туди ж полетіла губка з умивальника, а тоді крісло, недбало скинувши з себе пальто й штани пожильця і заходячись сухим сміхом, що нагадував сміх Незнайомця, повернулося всіма чотирма своїми ніжками до місіс Гол, якусь мить ніби цілилось, а тоді кинулося на неї.

Верескнувши, вона повернулася тікати, а ніжки делікатно, але впевнено вперлися їй у спину й виштовхали разом із Голом з кімнати. Двері грюкнули й замкнулися на ключ. Стілець і ліжко з хвилину, здавалось, виконували якийсь переможний танець, а потім раптом усе стихло.

Місіс Гол майже неприємно повисла на руках містера Гола. На превелику силу пощастило йому й Міллі, що вже проснулася від того шуму, звести місіс Гол униз і дати їй, звичайного в таких випадках, підкріплюючого напою.

— То були дүхи,— сказала місіс Гол.— Я знаю, що то були духи. Я читала про них у газетах. Столи та стільці самі собою починають стрибати і танцювати...

— Ковтни ще трошки, Дженні,— просив містер Гол.— Це додасть тобі сили.

— Зачиніть двері! Не пускайте його більше! — кричала місіс Гол.— Я майже догадуюся... Я мусила б знати... Такі окуляри... забинтована голова... ніколи не буває в церкві в неділю... А всі ті пляшки... Навіщо їх стільки порядній людині. Він понапускав у меблі духів. Мої гарні старі меблі!.. В тому кріслі завжди сиділа моя люба матуся, коли я була ще дівчинкою. І подумати тільки, що тепер воно кидається на мене!..

— Виий ще краплинку, Дженні,— умовляв Гол.— Ти зовсім знервована.

О п'ятій годині, коли сонце заливало золотим світлом вулицю, вони вирядили Міллі збудити містера Сенді Воджерса — коваля, що жив навпроти, щоб сказати йому про надзвичайно дивну поведінку меблів і запитати його, чи не завітав би він до них. Містер Воджерс був чоловік тямущий і дуже кмітливий. До повідомлення Міллі поставився він досить серйозно.

— Побий мене лиха година, коли це не чаклунство! — сказав коваль.— Такому пожилцеві тільки копит бракує.

Прийшов він дуже занепокоєний. Господарі хотіли були повести його нагору, до тієї кімнати, але містер Воджерс, здавалося, зовсім не квапився і вважав за краще розмовляти в коридорі. На тому боці вулиці з тютюнової крамниці вийшов учень Гакстера і почав відчиняти віконниці. Його запросили теж взяти участь в обговоренні. За кілька хвилин, звичайна річ, підійшов і містер Гакстер. Англосаксонський дух парламентарного способу

врядування виявився й тут: розмов було багато, а рішучих дій — жодних.

— Необхідно встановити факти,— наполягав містер Сенді Воджерс.— Обміркуємо, чи розважливо буде ламати двері наверху. Доки двері не поламано, їх завжди можна поламати, але коли двері уже поламано, назад їх не зробиш неполаманими.

І раптом двері нагорі відчинилися, і всі з подивом побачили, як сходами почала спускатися закутана постать Незнайомця, що дивився на них зловісним поглядом своїх незвичайних скляних очей. Він повільно пройшов коридором і зупинився.

— Гляньте сюди! — сказав він, ткнувши пальцем у рукавичці.

Глянувши, куди показав Незнайомець, вони побачили пляшку з настоянкою під дверима до льоху. А він увійшов у вітальню і з несподіваною швидкістю злісно грюкнув дверима у них перед самим носом.

Ніхто не мовив і слова, доки не завмер грюкіт зачинених дверей. Всі здивовано Perezирнулися.

— Ну, знаєте, це вже перевершує... — почав був містер Воджерс і не докінчив фрази.

— Я пішов би й поговорив з ним, — сказав він містерові Голу. — Я зажадав би від нього пояснень!

Потрібно було чимало часу, щоб підбити на те хазяйчиного чоловіка. Проте нарешті він таки насмілився й постукав у двері.

— Вибачте... — тільки й устиг вимовити містер Гол.

— Геть к бісу! — люто гримнув Незнайомець. — І зачиніть двері.

На цьому й скінчилися переговори.

VII. Незнайомця викрито

Незнайомець, зайшовши у маленьку вітальню заїзду о пів на шосту ранку, залишався там майже до полудня. Штори в кімнаті були спущені, двері зачинені, і після того, як він вигнав Гола, ніхто не наважувався туди наближатись.

Весь цей час Незнайомець нічого не їв. Він тричі дзвонив, останній раз розлючено і довго, але ніхто не відгукувався.

— Буде він у мене пам'ятати «геть к бісу»,— бурмотіла місіс Гол.

Чутка про нічне пограбування вікарія уже встигла облетіти місто, і люди зіставляли ці дві події. Гол у супроводі Воджерса відвідав містера Шеклфorsa, суддю, і просив у нього поради. Нагору ніхто не відважувався йти. Що робив Незнайомець — було невідомо. Час від часу чулося, як він розлючено ходив по кімнаті, двічі чули, як він вибухав прокльонами, дер якісь папери та трошив пляшки.

Юрба наляканих, але цікавих людей все більшала. Надійшла місіс Гакстер. Прилучилося ще декілька хлопців у чорних куртках та пікейних краватках — було ж саме свято — і почали недоладно розпитувати. Юний Арчі Гаркер відзначився тим, що пішов у двір і спробував зазирнути під спущену штору. Хоч він не міг анічогісінько побачити, проте вдавав, ніби щось розгледів, і до нього приєдналися ще кілька молодих айпінгців.

Погода того дня була чудова. Уздовж вулиці стояли вряд з дванадцять лотків і тир для стрільби, а на траві біля кузні — три жовто-коричневі фургони, і кілька мальовничо вдягнених чоловіків та жінок ставили ціль для метання в неї кокосових горіхів. Чоловіки були в синіх светрах, дами — в білих фартушках і модних капелюшках з великими перами. Оджер із шинку «Червона лань» і містер Джегерс, швець, який торгував також старими велосипедами, протягували впоперек дороги гірлянди з прапорцями, — ту саму, що залишилася від святкування п'ятдесятиріччя королеви Вікторії.

А в вітальні, куди проходив тільки тоненький жмут сонячного проміння, Незнайомець, напевне, голодний, а може, й наляканий, пріючи в своїх пов'язках, розглядав крізь скло окулярів папери, дзвенів брудними пляшками і часом завзято кляв невидних зсередини хлопчаків, що товклися під вікнами. У кутку біля каміна лежали скалки кількох розбитих пляшок, і в повітрі стояв їдкий запах хлору. Ось і все, що було відомо з розмов і з того, що побачили цікаві, увійшовши до вітальні.

Під полудень Незнайомець несподівано відчинив двері своєї кімнати і став на порозі, пильно дивлячись на трьох-чотирьох людей, що були у буфеті.

— Місіс Гол! — гукнув він.

Хтось боязко пішов покликати місіс Гол.

Вона з'явилася досить швидко, трохи задихана, але через те ще більше розлючена. Гол досі не повернувся. Вона давно вже обміркувала цю сцену і прийшла з маленькою тацею, на якій лежав неоплачений рахунок.

— Ви просите подати вам рахунок, сер? — спитала вона.

— Чому мені не приносили снідати? Чому не приготували мені нічого їсти і не озивалися на мої дзвінки? Ви гадаєте, я можу жити не ївши?

— А чому ви не сплатили за моїм рахунком? — відповіла місіс Гол.— Ось що хочеться мені знати.

— Я три дні тому сказав вам, що чекаю переказу і...

— А я три дні тому сказала вам, що не хочу чекати ніякого переказу. Вам нічого нарікати, що запізнюється сніданок, коли п'ять днів не сплачуєте по рахунку.

Незнайомиць лайнувся — коротко, але цілком виразно.

— Ви там не надто! — почувлося з буфету.

— І я буду вдячна вам, сер, якщо ви свої лайки залишите для себе, — сказала місіс Гол.

Незнайомиць зараз більше ніж будь-коли скидався на розлюченого водозаза в скафандрі. Всі присутні відчували, що місіс Гол бере над ним гору. І його подальші слова ствердили це.

— Послухайте, моя мила... — почав Незнайомець.

— Я вам не «мила»! — огризнулася місіс Гол.

— Я ж казав вам, що не одержав іще переказу.

— Знаємо ми такі перекази! — сказала місіс Гол.

— Але ж в кишені у мене...

— Три дні тому ви заявили, що у вас на соверен не набереться.

— А тепер я знайшов ще трохи.

— О! — скрикнув хтось із буфету.

— Цікаво, де ви їх знайшли, — зауважила місіс Гол.

Це, очевидно, страшно роздратувало Незнайомця. Він тупнув ногою.

— Що ви цим хочете сказати? — спитав він.

— Те, що мені цікаво, де ви знайшли гроші, — відповіла місіс Гол.— І перше ніж я подам вам новий рахунок, або принесу снідати, або взагалі зроблю що-небудь для вас, ви мусите пояснити мені дещо, чого не розумію ні я, ні хто інший і що всі бажають зрозуміти. Я хочу знати; що зробили ви з моїм кріслом у вашій спальні, я хочу знати, як то сталося, що ваша кімната була порожня, і як опинились ви в ній знову? Хто спиняється в цьому будин-

ку, той увиходить крізь двері: таке тут правило. А ви його порушили, і я хочу знати, яким способом ви ввійшли? Я ще хочу знати...

Незнайомиць раптом підняв угору стиснені в кулаки руки в рукавичках, тупнув ногою і крикнув «годі!» з такою силою, що місіс Гол зараз же вмовкла.

— Ви не розумієте, хто я і що я таке? — сказав він. — Гаразд. Я вам покажу. Справді, покажу!

Він приклав долоню собі до обличчя, а потім відвів руку. На місці, де мала бути середина лица, зазяяла чорна порожнеча.

— Натє! — сказав Незнайомиць.

Він ступив крок уперед і подав місіс Гол якусь річ, яку вона, вражена різкою зміною в його обличчі, механічно взяла в руки, але, глянувши на неї, заверещала, впустила долі і відсахнулась. Ніс — рожевий, блискучий ніс Незнайомця — покотився по підлозі.

Потім Незнайомиць зняв свої окуляри, і всі в буфеті остовпіли. Він скинув капелюх і шарпливим жестом зірвав із себе парик та бинти. Спершу вони не піддавались його зусиллям. Всі завмерли в жахливому передчутті. «О боже!» — скрикнув хтось. Бинти й парик полетіли на підлогу.

Те, що постало перед їхніми очима, було страшніше за всякі сподівання. Остовпіла з жаху місіс Гол стояла, розкривши рот, а потім закричала й кинулась тікати з дому. Всі заворушилися. Вони готові були побачити все, що завгодно — шрами, каліцтво, якийсь відчутний жах... але — нічого? Бинти й перука пролетіли через коридор у буфет, перелякавши присутніх. Падаючи одне на одного, всі бігли сходами донизу. А на порозі вітальні, вигукуючи якісь безладні пояснення та жестикулюючи, стояла постать, схожа на людську до самого коміра пальта, а вище... не було нічого, зовсім нічого видимого!

Ті, що були подалі від будинку, почувши гамір та крики, глянули вздовж вулиці й побачили, як із заїзду «Карета і коні» прудко вибігають люди. Вони бачили, як упала місіс Гол, а містер Тедді перестрибнув через неї, щоб не спіткнутися; потім почули страшні зойки Міллі, яка, почувши гамір, вийшла з кухні й наптовхнулася на безголову людину.

І всі, хто був у той час на вулиці — продавець солодошів, власник балагана для метання кокосових горіхів та його спритний помічник, хазяїн гойдалки, хлоп'ята,

сільські франти, причепурені молодичі, поважні фермери у блузах, циганки у фартушках,— кинулися бігти до заїзду. За короткий час перед будинком місіс Гол зібралась юрба чоловік сорок. Людей все більшало, всі метушилися, галасували, розпитували і висловлювали різні здогади. Кожному неодмінно хотілося говорити, але ніхто нікого не слухав. Кілька чоловік підтримували місіс Гол, що була майже без пам'яті. Над загальною колотнечею чулася розповідь одного горластого самовидця.

— Перевертень!

— Що ж він накоїв?

— Невже поранив служницю?

— Здається, кинувся на неї з ножем!

— Не так, як то кажуть. А справді у нього нема голови!

— Нісенітниця! Це — просто якийсь фокус!

— Тільки-но поскидав свої бинти...

Намагаючись зазирнути у відчинені двері, натовп утворив клин, гостряк якого біля входу займали найвідважніші.

— Він на хвилинку спинився. Аж тут скрикнула служниця, і він обернувся. Я бачив, як майнула її спідниця, і він побіг слідом за нею. Не минуло й десяти секунд, як він повернувся з ножем в одній руці, із скибкою хліба в другій і став, так наче вдивлявся у щось. Це було ось тільки. Увійшов він у ці двері. Голови в нього немає зовсім. Ви трохи пропустили, а то б самі...

Ззаду сталося якесь замішання, і промовець замовк, даючи пройти невеличкому гурту людей, що впевнено прямував до будинку. На чолі гурту виступав містер Гол, дуже червоний і рішучий, далі містер Боббі Джеферс, місцевий полісмен, і, нарешті, обережний містер Воджерс. У них був наказ арештувати Незнайомця.

Натовп галасував, переказуючи їм суперечливі останні відомості.

— З головою він чи без голови, але я маю наказ арештувати його і арештую,— заявив Джеферс.

Містер Гол піднявся сходами, підійшов до дверей вітальні й побачив, що вони відчинені.

— Констебле,— сказав він,— виконуйте ваш обов'язок.

Джеферс ступив у кімнату, слідом за ним — Гол, останнім — Воджерс. У тьмяному світлі вони побачили безголову постать у рукавичках, що в одній руці тримала недоїдену скибку хліба, а в другій — шматок сиру.

— Це він, — посвідчив Гол.

— А то що за витівки? — пролунав роздратований голос із порожнечі над коміром постаті.

— Ви — надзвичайно дивний постоялець, сер, — сказав містер Джеферс. — Але з головою ви чи без голови, а я маю наказ арештувати вас, і обов'язок — це обов'язок.

— Не підходьте! — гукнув Незнайомець, хитнувшись назад.

Він кинув хліб і сир, а містер Гол ледве встиг прибрати зі столу ніж. Ліва рукавичка Незнайомця шугнула в обличчя містера Джеферса. За одну мить полісмен, увірвавши свої пояснення щодо наказу, схопив за кисть невидиму руку і стиснув невидиме горло. Його стусонуло ногою по голінці так, що він аж крикнув, але руки не випустив. Гол пересунув по столу ніж до Воджерса, який був, сказати б, воротарем нападників, і ступив назустріч Джеферсові і Незнайомцю, які, зчепившись, розхитуючись та спотикаючись, наближалися до нього.

Стілець, що стояв на дорозі, з гуркотом відлетів убік, і вони покотилися на підлогу.

— За ноги його, — крізь зуби промимрив Джеферс.

Містер Гол, узявшись виконати розпорядження, дістав добрячого штурхана під ребра і на якийсь час вибув із лав, а містер Воджерс, побачивши, що безголовий Незнайомець бере гору, з ножем у руці, відступив до дверей, де зіткнувся з містером Гекстером та віддербріджським візником, які з'явилися на підмогу слугі закону й порядку. У ту ж таки мить з шифон'єра полетіли долі три чи чотири пляшки, наповнивши кімнату надзвичайно їдким запахом.

— Здаюся! — закричав Незнайомець, дарма що Джеферс був під ним, і через секунду стояв уже на ногах захеканий, безголовий і безкистий, бо тепер на ньому не було вже й правої рукавички. — Це ні до чого, — сказав він, неначе схлипнувши.

Найдивніша то була в світі річ — чути голос, який виходив з порожнечі, але мешканці Сассексу, може, найбільші матеріалісти на землі. Джеферс теж підвівся, відобув пару наручників і... аж очі витріщив.

— Еге! — сказав Джеферс, ураз збагнувши незвичайність ситуації. — До дідька! Я бачу, що скоро й наручники будуть не потрібні.

Незнайомець перебіг рукою згори вниз по своєму піджаку, і всі гудзики, що до них доторкався його порожній

рукав, немов чудом якимось розстебнулися. Потім він буркнув щось собі в підборіддя і нахилився. Здавалось, він щось робить із своїми шкарпетками та взуттям.

— Дозвольте,— раптом зауважив Гакстер,— та це ж зовсім не людина! Це просто порожня одежа! Ви ж можете подивитись усередину його коміра й костюма. Я міг би встромити руку...

Він простяг руку, здавалось, наткнувся на щось на півдорозі і, гостро скрикнувши, відсмикнув її назад.

— Я просив би вас не тикати пальцями мені в очі! — мовив злостивим тоном голос із повітря.— Я ж тут увесь — з руками, ногами й рештою тіла, тільки Невидимець. Це дуже незручно, та нічого не вдієш. Невже ж це достатня причина, щоб кожен айпінзький йолоп тикав пальцями мені в обличчя?

Костюм, зовсім уже розстебнутий і повислий на невидимих підпорах, стояв тепер, випроставшись і взявшись у боки.

Тим часом у кімнату понаходили ще люди, і вона була повнісінька.

— Невидимець! — сказав Гакстер, незважаючи на сердитий тон Незнайомця.— Та де ж таке чувано?

— Воно, може, й дивно, але це — не злочин. Я не розумію, чого накинувся на мене полісмен...

— А! То вже річ зовсім інша,— сказав Джеферс.— Вас, безперечно, досить важко побачити при такому освітленні, але я дістав наказ і діяв згідно закону. Арештовую я вас не за те, що ви невидимий, а через підозру в крадіжці. Сьогодні вночі тут в одному будинку вкрали гроші.

— Ну то й що?

— І деякі обставини вказують...

— Безглуздя! — крикнув Невидимець.

— Сподіваюся, що так, сер. Але я дістав наказ...

— Гаразд,— сказав Незнайомець.— Я піду. Я піду з вами. Тільки без наручників!

— Такий порядок,— пояснив Джеферс.

— Ніяких наручників! — уперся Незнайомець.

— Вибачте...— почав був Джеферс.

Раптом безголова постать присіла, і, перш ніж будь-хто зрозумів, що вона робить, під стіл полетіли туфлі, шкарпетки і штани. Тоді постать випросталась і скинула піджак.

— Стій! Стій! — крикнув Джеферс, раптом збагнувши, до чого йдеться. Він схопив жилетку, та запручалася, і,

нарешті, з неї випорснула сорочка, а порожня жилетка залишилася в руках у Джеферса.

— Держіть його! — крикнув Джеферс. — Як тільки він роздягнеться...

— Держіть його! — зарепетували й інші і кинулись до білої сорочки, яка тріпотіла в повітрі, — єдине, що залишилось іще видиме на Незнайомцеві.

Рукав сорочки вдало зацідив в обличчя Голу, і це припинило його рішучий наступ, а потім штовхнув його на старого Тусома, паламаря; за мить рукава підвелись угору і почали робити рухи, як людина, що скидає сорочку через голову. Джеферс вхопився за сорочку, але цим тільки допоміг скинути її. Він дістав з повітря доброго стусана по щелепах і зараз же своїм кийком з усієї сили люто вперіщив по маківці Тедді Генфрі.

— Обережно! — гукав кожен, замахуючись навмання і ні в що невлучаючи. — Держіть його! Замкніть двері! Не випускайте його! Я впіймав щось! Ось він!

Зчинилося справжнє стовпотворіння. Перепало, мабуть, кожному. Тямущий, як завжди, Сенді Воджерс завдяки страшному ударові в ніс набрався ще більше тями, перший вихопився в двері й чкурнув надвір. Інші зараз же кинулись слідом за ним і за якусь хвилину збилися всі в кутку біля дверей. А вдари не вщухали. Сектанту Фінсові було вибито переднього зуба, а Генфрі пошкоджено вухо. Джеферс дістав удар у підборіддя і, повернувшись, впіймав щось невидиме, що втиснулося між ним та Гакстером, і заважало обом вийти. Джеферс намацав під руками мускулясті груди, але за мить увесь цей клубок збуджених бійкою людей викотився в коридор.

— Я впіймав його! — задихаючись, прохрипів Джеферс. Борючись з невидимим суперником, він пробивався крізь натовп, лице його налилося кров'ю, жили набрякли.

Люди розступалися перед цими незвичайними борцями, що, кружляючи, наближалися до виходу по східцях на вулицю. Джеферс кричав здушеним голосом, коліна його тремтіли, але він цупко тримав ворога. Потім ураз він перекрутнувся і важко впав, стукнувшись головою об землю, і тільки тоді розтулив пальці.

Розляглись несамовиті крики: «Держи його!», «Невидимець!» Якийсь парубок, не з місцевих, чие ім'я залишилося невідомим, зненацька метнувся вперед, схопив щось, але не зміг утримати і впав на розпростерте констеблеве тіло. Якась жінка посередині вулиці заверещала, коли

щось промчало повз неї; загавкав собака, якого, очевидно, штовхнули ногою, і, скімлячи, побіг у Гакстерів двір. Так утік Невидимець.

Деякий час люди стояли, здивовано озираячись та жестикулюючи, а тоді їх охопила паніка і розвіяла по всьому містечку, як порив вітру розвіє сухе листя. Тільки Джефферс, зігнувши коліна, нерухомо лежав горлиць біля сходів заїзду.

VIII. Під час утечі

Розділ восьмий — надзвичайно короткий. Оповідатється в ньому про те, як Джібінс, місцевий натураліст-аматор, дрімаючи на пагорку серед рівнини, де, як він гадав, милі на дві навколо не було й живого духу, почув раптом, як поряд нього хтось закашляв, чхнув, а потім люто вилаявся. Озирнувшись, Джібінс не побачив нікого, а проте голос чути було цілком виразно. Невидимець усе лаявся тими добірними й особливими слівцями, що одразу виказують освічену людину. Дійшовши найвищої сили, голос почав стихуватися й, нарешті, зовсім завмер удалині, як здалося Джібінсові, в напрямі Алдердіна. Ще раз почувлося, як хтось чхнув, і все стихло. Джібінс не знав нічого про ранкові події, але те, що він почув, так його спантеличило і вразило, що весь його філософський спокій зник. Він схопився і якомога швидше спустився з пагорка та й подався до містечка.

IX. Містер Томас Марвел

Щоб уявити собі містера Томаса Марвела, потрібно запам'ятати, що в нього було широке одутле обличчя, довгий м'ясистий і пухлий ніс, великий слинявий рот і ексцентрична щетиняста борода. Названий джентльмен був схильний до повноти, а його короткі ноги ще більше підкреслювали це. Носив він пухнастий циліндр, а те, що різні шворки та шнурки від черевиків правили йому за гудзики на самих критичних місцях його туалету, — тільки свідчило, що він затятий парубок.

Спустивши ноги в рівчак, містер Томас Марвел сидів на узбіччі дороги, що веде до Алдердіна, милі за півтори від Айпінга. Ноги його, якщо не брати до уваги шкарпе-

ток досить ажурних від дірок, були босі; широкі великі пальці їх були нашорошені, наче вуха якогось собаки. Неквапним поглядом — містер Томас Марвел усе робив неквапно — він приглядався до пари черевиків, що збирався приміряти. То були черевики найдобротніші з усіх, які йому траплялися останнім часом, тільки що занадто великі; та старі його черевики, дуже зручні в суху погоду, як на сльоту, мали занадто тонкі підшови. Містер Томас Марвел ненавидів велике взуття, але ненавидів він і сльоту. Зрештою він ніколи не замислювався над тим, що ненавидить більше; а тим часом день стояв чудовий, і нагальної роботи в нього не було, то він і вирішив поміркувати над цим питанням. Отож він мальовниче виставив дві пари черевиків на траві і розглядав їх; на зеленій траві обидві пари здалися йому огидними. Голос за його спиною анітрохи не злякав містера Марвела.

— І все ж таки це черевики, — сказав Голос.

— Подаровані черевики, — відповів містер Томас Марвел, схиливши голову набік і з відразою дивлячись на них. — І щоб мене грім побив, коли я знаю, яка з цих пар гидкіша.

— Гм! — озвався Голос.

— Я носив і гірші, доводилося ходити й босим. Але ніколи не було в мене таких, сказати б, нахабно потворних черевиків. Я давненько випрошую собі черевики, бо ті старі вже осточортіли мені. Ці, звичайно, ще досить цілі. Але джентльмен, який багато ходить пішки, багато в чому залежить від своїх черевиків. І — чи повірите? — в цьому клятому графстві я не знайшов нічого, крім оцих черевиків. Ви тільки гляньте на них. Взагалі-то в цій окрузі можна розжитися на добрі черевики. Але така вже моя щербата доля. Років десять я вже ношу черевики з цього графства... А от тепер вони мені підсунули, ма-ш!..

— Паскудне графство! І люди препогані, — промовив Голос.

— Правда ж? — сказав містер Томас Марвел. — Боже! Ну й черевики! Хай їм!

Він глянув через плече праворуч, щоб порівняти, які черевики у його співбесідника, але там, де той мусив би стояти, — не побачив ні черевиків, ні ніг. Він повернув голову ліворуч — і там ні черевиків, ні ніг. На обличчі Марвела відобразився глибокий подив.

— Де ви? — спитав він, повертаючись на всіх чотирьох. Але побачив він тільки широку, безлюдну рівнину, де вітер розхитував зеленуваті кущі дроку.

— Що це я, п'яний? — пробурмотів містер Томас Марвел. — Чи то мені ввижається? Може, я розмовляю з собою? Якесь чортovinня...

— Не хвилюйтеся, — промовив Голос.

— Годі вже вам фокуси виробляти! — крикнув містер Томас Марвел, зірвавшись на ноги. — Де ви? Буду я ще хвилюватись!

— Не хвилюйтеся! — повторив Голос.

— Зараз ви хвилюватиметесь, — погрозився містер Томас Марвел. — Де ви? Хай лишень я побачу вас...

— А може, ви поховані? — спитав він, помовчавши. Відповіді не було. Містер Томас Марвел стояв напівбожий, збентежений, майже зовсім скинувши куртку.

— Пі-у-їт! — цвірінкнула десь далеко вертихвістка.

— Теж мені пі-у-їт, — сказав містер Томас Марвел. — Тепер зовсім не час клеїти дурника.

Рівнина на всі боки, куди оком не кинь, була безлюдна. Дорога з білими стовпами на ній та з глибокими рівчакми обабіч слалася, гладка та порожня, на схід і на захід. Крім тої вертихвістки, порожньо було й у небесній блакиті.

— Не доведи господи! — сказав містер Томас Марвел, знову натягуючи на плечі куртку. — То я випив. Так я й думав.

— То не сп'яну, — промовив Голос. — І з нервами у вас гаразд.

— О-о! — протяг містер Томас Марвел, і обличчя його побіліло. — То я випив, — безгучно повторювали його губи. Він усе роздивлявся довкола, повільно обертаючись. — Але можу присягтись, що я чув голос, — прошепотів він.

— Звичайно, чули.

— От знову! — вигукнув містер Томас Марвел, заплющуючи очі й трагічним жестом притискаючи руку до лоба.

Раптом щось ухопило його за комір, міцно струснуло, і в голові у нього зовсім замаякітрилось.

— Не будьте дурнем! — гукнув Голос.

— Це вже я збожеволів... — сказав містер Томас Марвел. — Кепська справа. І все через ті кляті черевики. Справді, збожеволів. Або це — привид.

— Ні те і ні те, — мовив Голос. — Слухай.

— От бевзь, — сказав містер Марвел.

— Та стривай же! — Голос тремтів, ледь стримуючи роздратування.

— Ну? — зойкнув містер Томас Марвел, відчувши, як щось невидиме штурхнуло його пальцем у груди.

— То ти думаєш, що це примарилось?

— А то ж як? — спитав містер Томас Марвел, чуваючи потилицю.

— Гаразд, — з полегкістю мовив Голос. — Тоді я кидатиму в тебе камінцями, доки ти не почнеш думати інакше.

— Та де ж ви?

Голос не відповів нічого. У повітрі просвистів камінець, пролетівши біля самого плеча містера Марвела. Повертаючись, він побачив, як камінець підстрибнув угору, пролетів дугою, на хвилину завис у повітрі і впав йому до ніг з майже невловимою швидкістю. Він був занадто вражений, щоб ухилитися. Ще свист — і камінець, ударившись об його голий великий палець, відскочив у ривчак. Містер Томас Марвел дригнув ногою і зарепетував. Потім кинувся тікати, наштовхнувся на якусь невидиму перепону, полетів шкереберть і, коли отямився, уже сидів на землі.

— Ну, — промовив Голос, коли й третій камінь, описавши криву, завис у повітрі над головою бродяги, — то це все тобі мариться?

Замість відповіді містер Марвел зробив одчайдушну спробу встати і знову покотився на землю. Хвилинку він лежав спокійно.

— Якщо ти ще будеш пручатись, — попередив Голос, — я дам тобі цим камінцем по голові.

— Здорово, — сказав містер Томас Марвел, сидючи на землі, потираючи забитий палець і не спускаючи ока з третього камінця. — Нічого не розумію. Камінці самі літають. Камінці розмовляють. Звалюють вас з ніг. Пропав я!

Третій камінь упав.

— Все це — дуже просто, — сказав Голос. — Я — невидима людина.

— Верзть собі казна-що, — відповів містер Марвел, кривлячись від болю. — Де ви сховались, як ви це робите? Нічого не второпаю. Здаюсь.

— От і добре, — мовив Голос. — Я просто невидимий. І хочу, щоб ти це зрозумів.

— Це ясно кожному. Вам нема чого злитися, містере. Ну, а тепер... поясніть мені, як ви це робите?

— Я — невидимий. Це головне. І зрозумій, що...

— Та де ж ви? — перебив його містер Марвел.

— Тут. За кілька кроків від тебе.

— Облиште. Я ж не сліпий. Ото ще почнете доводити мені, ніби ви — просто повітря. Я — не якийсь неук!

— Правильно. Я — повітря, і ти дивишся крізь мене.

— Що? В вас так-таки нічого нема? Може, ви — тільки порожній голос, га?

— Та ні, я — такий самий, як і всяка людина, — я мушу пити, їсти, ховатися від негоди... але я — невидимий. Розумієш? Невидимий. Це просто. Невидимий.

— Значить, ви таки справжній?

— Ну звісно, справжній.

— Якщо ви справжній, то дайте мені вашу руку, — попросив Марвел. — Тоді це не буде така чудасія.

Він відчув, як чийсь палець стиснули йому зап'ясток, а потім його палець несміливо піднялись по чийсь руці, намацали мускулясті груди, бородате обличчя. Марвел неймовірно здивувався.

— Оце масш! — скрикнув він. — Куди там ті півнячі бої. Дивина! І крізь вас я можу побачити кролика аж геп за мило звідси. У вас не видно нічого... крім... — Містер Марвел пильно оглянув порожнечу перед собою. — Чи не їли ви хліба з сиром? — спитав він, тримаючи невидиму руку.

— Ти вгадав. Цю їжу мій організм ще не засвоїв.

— Ага! Хоч ви — ніби й дух.

— Звичайно, все це й наполовину не таке дивне, як ти думаєш.

— Е, як на мій вбогий розум, то воно досить дивне, — сказав містер Томас Марвел. — Але як же це ви спромоглися, до дідька?

— Довго розповідати. І до того ж...

— А знаєте, я ще досі не можу оговтатись.

— Тепер я хочу сказати ось що: по-перше, мені потрібна допомога. Через те я й прийшов сюди. Тебе я побачив випадково. Я блукав безтямний від люті, голий, безсилий. Я ладен був убити... І побачив тебе...

— Боже! — зітхнув містер Марвел.

— Я підійшов ззаду, завагався... пройшов далі...

Обличчя містера Марвела красномовно говорило про його почуття.

— Потім зупинився. Це, сказав я собі, невдаха, як і я. Такий мені якраз і потрібен. Тоді я повернув назад і підійшов до тебе. І...

— Боже! — застогнав містер Марвел. — Мені в голові паморочиться... Та дозвольте запитати: чого ж вам від мене треба? Якої допомоги?... Невидимий!..

— Я хочу, щоб ти допоміг мені дістати одержу, знайти притулок та ще дещо. Я давно втратив усе це. Коли ж ти не схочеш, тоді... Але ти допоможеш мені... мусиш допомогти!

— Стривайте, — сказав містер Марвел. — Я занадто приголомшений. Не вражайте мене більше. Дозвольте мені встати... Я мушу трохи отямитись... Ви ж мало не розбили пальця. Все це так неймовірно. Нікого на землі, нікого в небі. На цілі милі довкола не бачити нікого, сама природа. І раптом голос. Голос із неба! І каміння! Господи боже мій!

— Візьми себе в руки, — відповів Голос. — Тобі треба зробити те, що я скажу.

Містер Марвел надув щоки, і очі його стали круглі.

— Я вибрав тебе, — пояснив Голос. — Ти, крім кількох дурнів там, єдиний, хто знає про існування невидимої людини. Ти мусиш допомогти мені. Допоможи — і я зроблю для тебе дуже багато. Невидима людина — могутня! — На хвилинку він замовк, щоб чхнути. — Але якщо ти викажеш мене, — вів далі Голос, — якщо ти не зробиш того, що я звелю...

Він замовк і боляче лягнув містера Марвела по плечу. Той з переляку від цього дотику аж скрикнув.

— Я не викажу вас, — запевнив містер Марвел, намагаючись ухилитись од невидимих пальців. — І не думайте такого. Я щиро хочу допомогти вам. Кажіть мені, що я маю робити. (Боже!) І все, що ви забажаєте, я зроблю з величезним задоволенням.

Х. Містер Марвел відвідує Айпінг

Коли паніка трохи вщухла, мешканці Айпінга почали тверезо обмірковувати незвичайну подію. Зараз же підвів голову скептицизм, — щоправда, гарячковий, не зовсім певний, але все-таки скептицизм. Адже найлегше не вірити в існування невидимої людини! А таких, хто на власні очі бачив, як Невидимець розтанув у повітрі, або хто

відчув на собі силу його кулаків,— можна було поррахувати по пальцях. До того ж один з цих свідків, містер Воджерс, неприступно забарикадувався за замками та засувами свого будинку, а Джеферс лежав непритомний у вітальні «Карети й коней». Великі й незвичайні ідеї, що виходять поза межі досвіду, часто впливають на нас менше, ніж не значні, але зате цілком конкретні міркування. Айпінг красувався в прапорах, і всі були в найкращих святкових вбраннях. До свята ж бо готувалися вже з місяць, а то й більше. Під вечір навіть і ті, хто вірив у існування Невидимця, почали розважатися, заспокоюючи себе спокусливою думкою, що він пішов зовсім, а для скептиків це взагалі був тільки привід для дотепів. Словом, як ті, так і ті віддавалися бурхливим веселощам.

Прикрасою Гейсменського луку був намет, де місці Бантінг з іншими леді готувала чай, а дітвора з недільної школи бігала та гралась під галасливим керівництвом молодшого пастора, міс Кас та міс Секбат. Правда, навкруги відчувався якийсь неспокій, але більшість публіки розважливо приховувала свої побоювання. На галявині великий успіх мав у молоді туго натягнений мотузок, по якому, тримаючись рукою за блок, можна було швидко з'їхати на мішок із сіном на протилежному кінці мотузки. Такий же успіх мали гоїдалка та кидання в ціль кокосовими горіхами. Одні прогулювалися, інші кружляли на маленькій каруселі, до якої було прикріплено паровий орган, що виповнював повітря нестерпним духом мастила і не менш нестерпною музикою. Члени місцевого клубу, які вранці були в церкві, хизувалися своїми рожевими та зеленими значками, а дехто оздобив свої циліндри ще й барвистими стрічками. Старий Флетчер, який мав власну тверду думку щодо святкового відпочинку, ставши на дошку, покладену на два стільці, білів стежку своєї кімнати, що виходила на вулицю, і його можна було бачити або через вікно, де стояли гілки жасмину, або через відчинені двері.

Близько четвертої години в містечко ввійшов якийсь невідомий. Це був невисокий огрядний чоловік у надзвичайно поношеному циліндрі і, здавалося, дуже задиханий. Щоби в нього то надималися, то опадали. Рябе обличчя було стурбоване, і посувався він з якоюсь ніби силуваною жвавистію. Завернувши за ріг церкви, він попростував до «Карети й коней». Разом з іншими звернув на нього ува-

гу й Флетчер; незвичайний вигляд прибульця так вразив старого, що він дивився йому вслід, аж доки із щітки не затік у рукав крейдяний розчин.

За свідченням власника тиру, невідомий розмовляв сам із собою; помітив це й містер Гакстер. Невідомий спинився перед ганком заїзду і, як розповідав містер Гакстер, довго вагався, доки наважився увійти в будинок. Нарешті він піднявся сходами і (містер Гакстер бачив це), повернувши ліворуч, відчинив двері вітальні. Містер Гакстер чув голоси з кімнати і з буфету, які гукали невідомому, що він помилився.

— Це приватне помешкання, — сказав містер Гол, після чого невідомий незграбно причинив двері й пішов у буфет.

За кілька хвилин він показався знову, витираючи долонею губи з задоволеним виглядом, що здався містерові Гакстеру удаваним. Хвилинку невідомий постояв, озирюючись навкруг, а потім містер Гакстер помітив, що він, неначе крадькома, підійшов до воріт у двір, куди виходило вікно з вітальні. Трохи повагавшись, невідомий сперся на стовп воріт, видобув коротеньку глиняну люльку й набив її тютюном. Пальці його тремтіли. Він незграбно запалив люльку й, схрестивши руки на грудях, почав курити з байдужим виглядом, хоча тривожні погляди, які він раз у раз кидав на вікно, ніяк не узгоджувалися з тією байдужістю.

Все це містер Гакстер бачив з-за бляшанок на вікні своєї крамниці. Загадкова поведінка невідомого спонукала його й далі вести спостереження.

Раптом невідомий випростався, сунув люльку в кишеню й шаснув у двір. Гадаючи, що тут ідеться про якусь дрібну крадіжку, містер Гакстер вискочив з-за прилавка й вибіг на дорогу перейняти злодія. Тим часом містер Марвел (а це був він) з'явився знову. Циліндр його був збитий набакир, у правій руці він тримав пакунок у синій скатертині, а в лівій — три книги, зв'язані, як доведено згодом, пасторовими шлейками. Побачивши Гакстера, він розкрив рот, а тоді раптом повернув ліворуч і дременував щодуху. «Держи злодія!» — гукнув містер Гакстер і кинувся слідом за ним.

Враження містера Гакстера були глибокі, але короточасні. Він бачив перед собою чоловіка, що хутко завернув за ріг церкви й пустився в поле. Попереду він бачив прапори, гуляли люди, але ніхто не кинувся на Гакстерів крик.

— Держи злодія! — відважно переслідуючи втікача, гукнув він ще раз. Та не пробіг він і десяти кроків, як щось незриме вхопило його за підборіддя, і він з неймовірною швидкістю злетів у повітрі. Не встиг він отямитись, як уже лежав на землі. Світ, здавалося, розсипався мільйоном іскор, і йому стало байдуже до того, що було далі.

XI. В заїзді «Карета й коні»

Щоб ясно уявити собі перебіг подій у заїзді, треба повернутися назад до того моменту, коли містер Гакстер побачив із свого вікна містера Марвела.

На той час у вітальні були містер Кас і містер Бантінг. Вони серйозно заходилися обмірковувати дивні ранкові пригоди і, з дозволу містера Гола, докладно переглядали речі невидимої людини. Джеферс, оклигавши від падіння, пішов додому під доглядом своїх приятелів. Місіс Гол склала порозкиданий одяг Незнайомця і прибрала кімнату. На столі під вікном, за яким звичайно пожилець працював, Кас відразу знайшов три грубі рукописні книги з заголовком «Щоденник».

— Щоденник! — сказав Кас. — Тепер ми, в усякому разі, дещо дізнаємось.

Вікарій стояв тут же, поклавши руку на стіл.

— Щоденник, — повторив Кас, сідаючи; далі він підклав дві книги під третю і розгорнув її. — Гм! Ніякого імені на першій сторінці. Оце так... Самі цифри.

Вікарій глянув через плече.

Кас гортав сторінки, і обличчя його виражало розчарування.

— Ет! — сказав він. — Самі тільки цифри, Бантінгу.

— А діаграм нема? — спитав містер Бантінг. — Або маюнків, що прояснили б щось?..

— Подивіться самі, — запропонував Кас. — Тут, як судити з літер, написано російською чи якоюсь подібною мовою, а трохи — по-грецькому. Ну, грецьку-то ви, я думаю...

— Звичайно, — відповів містер Бантінг, витягаючи окуляри і витираючи їх; видно було, що він почував себе якось незручно. Від грецької мови в пам'яті його залишилось так мало, що не варто було й говорити... — Авжеж... грецька мова, звісно, може дати нам ключ...

— Я знайду вам те місце...

— Мабуть, краще я перегляну спершу весь том,— сказав містер Бантінг, усе ще тручи свої окуляри.— Насамперед, знаєте, загальне враження, а ключ уже будемо шукати потім.

Він кахикнув, надів окуляри, невдоволено поправив їх, кахикнув ще раз, палко бажаючи, щоб трапився якийсь випадок і врятував його від неминучої ганьби. Потім він неквапливо взяв у Каса книгу. І тут справді щось трапилось.

Двері несподівано відчинилися.

Обидва джентльмени аж підскочили, озирнулися, та коли побачили рожеве обличчя під пухнастим циліндром, полегшено зітхнули.

— Пивниця? — спитало обличчя, роздивляючись по кімнаті.

— Ні,— водночас відповіли вони.

— Навпроти, голубчику,— пояснив містер Бантінг.

— І прошу, зачиняйте двері,— роздратовано додав містер Кас.

— Гарзд,— стиха мовив гість.— Відчалюй! — наказав сам собі й, зачинивши за собою двері, зник.

— Моряк, мабуть,— сказав містер Бантінг.— Цікаві вони хлопці. «Відчалюй!» — напевне, морський термін, що означає наказ вийти з кімнати.

— Може, й так,— згодився Кас.— Я сьогодні вкрай знервований. Коли двері ото відчинялись, я мало не підскочив.

Містер Бантінг посміхнувся, ніби сам не підскочив із несподіванки.

— А тут іще,— зітхнув він,— ці книги!

— Одну хвилинку,— мовив Кас, устаючи і зачиняючи двері на ключ.— Тепер, гадаю, ніхто до нас не вдереться.

У цей час почулося, як хтось засопів.

— Безперечно одне,— зауважив Бантінг, присуваючи свій стілець до Каса,— що останніми днями в Айпінзі сталися дивні речі... дуже дивні. Я, звичайно, не можу повірити в цю безглузду історію про невидиму людину...

— Вона таки неймовірна,— сказав Кас.— Але факт, що я бачив у рукаві...

— Та чи бачили ж ви? Чи впевнені у цьому?.. Може, тут, наприклад, дзеркало... Галюцинацію викликати досить легко. Не знаю, чи доводилось вам бачити коли-небудь справді доброго фокусника.

— Я не хочу знову товкти те саме,— відповів Кас.— Ми вже розібралися в цьому, Бантіngu. Ось ці книги... А ось і місце, що, як мені здалося, написано по-грецькому. Літери справді грецькі.

Він показав на середину сторінки. Містер Бантінг злегка почервонів і наблизив до книги своє обличчя,— очевидно, щось було не гаразд з його окулярами. Обізнаність цього маленького чоловіка з грецькою мовою була наймізерніша, але він був упевнений, що всі парафіяни вважали, ніби він знає і грецьку, і давньоєврейську. А тепер... Чи не признатися? А може, просто вдати, що він читає? Раптом він відчув якийсь дивний дотик до потилиці. Він спробував поворухнути головою і зустрів непереборний опір. Немов чиясь важка, тверда рука схопила його за голову і сильно тисне її до столу.

— Не ворухіться! — прошепотів чийсь голос,— або я розстрожу вам голови!

Містер Бантінг глянув Касові в обличчя, що було зовсім близько від його власного, і побачив на ньому відбиття свого власного переляку й подиву.

— Я дуже шкодую, що мушу повестися з вам так брутально,— сказав Голос,— але нічого не поробиш. Відколи це ви навчилися нишпорити в приватних записках дослідників? — додав Голос, і два підборіддя, водночас гупнувши в стіл, клацнули чотирма рядами зубів.— Відколи це ви навчилися вдиратись до приватного помешкання людини, що опинилася в біді? — і знову стук об стіл і клацання зубів.

— Куди ви поділи мій одяг?.. Послухайте,— провадив далі Голос.— Вікна ці зачинені, ключ од дверей у мене. Людина я дуже сильна, під руками в мене — кочерга, і до того ж я — невидимий. Будьте певні, що, коли схочу, я можу любісінько вбити вас обох і легко звідси вибратися. Розумієте? Отож-то. Якщо я пущу вас, обіцяєте мені не робити ніяких дурниць і виконувати те, що я скажу?

Вікарій та лікар перезирнулися, і обличчя в лікаря вдовжилось.

— Обіцяємо! — відповів містер Бантінг.

— Обіцяємо! — повторив за ним і лікар.

Тоді Невидимець відпустив їм шиї, і вікарій з лікарем випросталися на своїх стільцях. Обличчя в них були дуже червоні, і обидва вони крутили головами.

— Сидіть, будь ласка, там, де й сидите,— сказав Невидимець.

димець.— Ось, бачите, кочерга. Входячи в цю кімнату,— вів далі Невидимець, ткнувши кочергу під ніс одному й другому,— я не думав, що тут хтось є, і сподівався, крім книг з моїми записами, знайти тут і свій одяг. Де він? Ні, не підводьтеся. Я й так бачу, що він зник. Хоч дні тепер досить теплі, щоб невидима людина могла бігати гола, але вечори — прохолодні. Мені потрібен одяг та й ще дещо. Потрібні мені й ці три книги.

ХІІ. Невидимцеві вривається терпець

З одної дуже прикрої причини, яка зараз стане ясною, наше оповідання доводиться тут знову перервати. Поки все оте відбувалось у вітальні й містер Гакстер стежив за містером Марвелом, що палив люльку біля воріт, ярдів за дванадцять далі містер Гол і Тедді Генфрі з превеликим подивом розмовляли на єдину тоді в Айпінзі тему.

Раптом у двері вітальні щось сильно стукнуло, розлігся голосний крик, а потім... усе стихло.

— Е-гей! — гукнув Тедді Генфрі.

— Е-гей! — відгукнулося з пивниці.

Містер Гол усвідомлював речі повільно, але певно.

— Щось там не гаразд,— сказав він і відійшов од прилавка до дверей вітальні.

З виразом напруженої уваги на обличчях, із задумою в очах, вони з Тедді Генфрі підійшли до дверей вітальні.

— Щось сталося,— сказав Гол, а Генфрі підтакнув головою.

На них війнуло неприємним запахом хімікалій, і з кімнати почулися притишені звуки швидкої розмови.

— Чи все там у вас гаразд? — постукавши в двері, спитав Гол.

Приглушена розмова враз увірвалася, на мить настала тиша, а тоді знову заговорили пошепки, і хтось скрикнув: «Ну, ні, не треба!» Потім раптом почулася метушня, стук перекинутого стільця, і шум короткої боротьби. І знову тиша.

— Що там за дідько? — півголосом вигукнув Генфрі.

— Чи все у вас гаразд? — повторив містер Гол.

Вікарій озвався якимось дивним уривчастим голосом:

— Цілком. Прошу... не перешкоджати.

— Дивно! — зауважив містер Генфрі.

— Дивно! — згодився містер Гол.

— Каже «не перешкоджати», — сказав Генфрі.

— Я не чув, — сказав Гол.

— І хтось сопів, — додав Генфрі.

Вони стояли, прислухаючись. У вітальні почали знову розмовляти швидко і притишено.

— Я не можу, — заявив містер Бантінг, підвищуючи голос. — Кажу вам, сер, я не хочу!

— Що таке? — спитав Генфрі.

— Каже, що не хоче, — пояснив Гол. — Але то ж він не до наговорить, правда?

— Це насильство, — сказав у вітальні містер Бантінг.

— Насильство, — повторив Генфрі. — Я виразно чув.

— А хто це говорить тепер? — спитав містер Генфрі.

— Містер Кас, здається, — відповів Гол. — Ви щонебудь розібрали?

Тиша. Долинали якісь неясні звуки.

— Здається, стягають зі столу скатертину, — сказав Гол.

За прилавком з'явилася місіс Гол. Чоловік знаком просив її не галасувати й підійти до них, але місіс Гол була жінка завзята. Вона розкричалася:

— Чого ти стовбичиш там і прислухаєшся, Голе? Чи тобі роботи нема, та ще й у свято?

Містер Гол пробував усе їй пояснити мімікою та жестами, але уперта жінка ще більш розходилася. Тоді приголомшені Гол і Генфрі навшпиньки відступили до неї і, розмахуючи руками, взялися пояснювати їй, у чому річ.

Спершу місіс Гол зовсім відмовилась вбачати щось незвичайне в тому, що почула, а потім звеліла Голові мовчати, поки розповідатиме Генфрі. Вона схильна була вважати все це за дрібницю, — може, там просто пересували меблі.

— Я чув, як він казав «насильство» — запевняв Гол.

— І я чув це саме, місіс Гол, — ствердив Генфрі.

— А може... — почала місіс Гол.

— Ш-ш! — прошипів містер Тедді Генфрі. — Чи це не вікно відчиняють?

— Яке вікно? — не зрозуміла місіс Гол.

— Вікно у вітальні, — пояснив Генфрі.

Всі пильно дослухалися. Місіс Гол, не бачачи нічого, дивилась просто себе на світлий отвір дверей заїзду, на білу залюднену дорогу і на фасад Гакстерової крамниці, залитий червоним сонцем. Раптом у Гакстера відчинились

двері, і сам він вискочив на вулицю, жестикулюючи і вирачивши від подиву очі.

— Гей! — зарепетував Гакстер.— Держи злодія! — Він перебіг вулицю і зник за ворітьми двору.

Водночас із вітальні почувся гамір і стукіт вікна, що хтось зачиняв.

Гол, Генфрі і всі, хто був у буфеті, висипали стрімголов на вулицю. Вони побачили, як хтось метнувся за ріг, у напрямі поля, а містер Гакстер виконав у повітрі складний стрибок і впав долі. Люди на вулиці здивовано зупинялися, а дехто й собі кинувся бігти.

Містер Гакстер лежав нерухомо, Генфрі нахилився глянути, що з ним сталося, а Гол і двоє робітників з буфету, вигукуючи щось нерозбірливе, підбігли до рогу й побачили, як містер Марвел зникав за церковним парканом. Дійшовши хибного висновку, що це й є невидима людина, яка раптом стала видимою, вони помчали слідом за Марвелом. Але не пробіг Гол і двадцяти ярдів, як голосно скрикнув від подиву і полетів сторчак, зачепившись за одного з робітників і потягнувши його за собою на землю. Його штовхнуло так, як штовхають під час гри у футбол. Другий робітник, обернувшись, подумав, що Гол просто спіткнувся, і побіг далі, але враз спіткнувся так само, як і Гол. Перший робітник, що силкувався встати, дістав такого стусана в бік, який звалив би й вола.

Коли він падав, з луку, де відбувалося нове гуляння, показався цілий натовп. Попереду йшов власник тиру, огрядний чоловік у синій фуфайці. Він дуже здивувався, побачивши трьох людей, які в незвичайних позах борсалися на безлюдному шляху. Аж тут щось трапилось з його ногою, і він і собі покотився на землю, встигнувши підбити свого брата й компаньйона, який біг слідом за ним і теж шкереберть полетів униз. А тоді на них обох навалився людський натовп, що квапливо відкочувався назад: їх штовхали ногами, товкли коліньми, спотикалися через них і нещадно кляли.

Коли Гол, Генфрі та робітники вибігли з буфету, місіс Гол, навчена багаторічним досвідом, залишилася біля каси. Раптом двері з вітальні відчинилися, і з'явився містер Кас. Не дивлячись на господиню, він кинувся сходами вниз, вибіг надвір і зразу метнувся за ріг будинку.

— Держіть його! — закричав він.— Дивіться, щоб він не випустив із рук клунка. Бо тоді його не буде видно!

Він нічого не знав про існування Марвела, бо Невидимець передав тому пакунок і книги в дворі. Обличчя містера Каса було сердите й рішуче, але костюм його був не повний: він нап'яв на себе тільки якусь білу спідничину, що могла правити за одержу хіба десь у Греції.

— Держіть його! — не вгавав він. — Невидимець забрав мої штани і всю одержу вікарія!

— Я зараз наздожену його! — гукнув містер Кас до Генфрі, біжучи повз розпростертого на землі Гакстера і повертаючи за риг, щоб приєднатися до натовпу, який, здавалося, гнався за Невидимцем. Та враз хтось збив його з ніг. Хтось на бігу важко наступив йому на палець. Містер Кас верескнув, спробував підвестися, але, знову збитий з ніг, упав на всі чотири і аж тоді збагнув, що бере участь не в наступі, а у відступі. Всі тікали назад до містечка. Він устав іще раз і дістав дошкульний удар у вухо. Містер Кас, хитаючись, подався до заїзду і по дорозі перестрибнув через покинутого всіма Гакстера, який, оклигавши, сидів уже посеред дороги.

Підіймаючись на ганок заїзду, він раптом почув, як крикнула людина, розлютована від болісного удару, і ніби звук ляпаса. Той крик гостро вирізався з гомону на вулиці. Він упізнав голос Невидимця.

За мить містер Кас був знов у вітальні.

— Він повертається, Бантінгу, — загаласував Кас. — Рятуйтеся! Він знавіснів.

Містер Бантінг стояв біля вікна, намагаючись змайструвати собі одяг із килимка й великого газетного аркуша.

— Хто повертається? — спитав він, так шарпнувшись, що його костюм мало не розсипався.

— Невидимець! — відповів Кас і метнувся до вікна. — Нам краще втекти звідси. Він б'ється, як скажений. Ніби й справді одурів.

За мить містер Кас був уже в дворі.

— Боже милий! — вигукнув проїнятий жахом містер Бантінг, не знаючи, на що зважитись. Раптом він почув відчайдушну метушню в коридорі і таки наважився. Вилізши з вікна, містер Бантінг поспіхом приладнав свій костюм і подався містечком із швидкістю, на яку тільки спроможні були його коротенькі ніжки.

Починаючи з того моменту, коли Невидимець скрикнув від люті, а містер Бантінг дав тягу через усе містечко, послідовний опис айпінзких подій стає неможливим.

Невидимець, мабуть, хотів спершу просто прикрити відступ Марвела з книгами та одягом. Але його й без того не дуже лагідну вдачу розпалив, очевидно, якийсь випадковий удар, і він став лущувати та перекидати всіх, щоб на чомусь зігнати свій гнів.

Уявіть собі вулицю, повну людей, що летять стрімголов, грюкання дверей й бійки за сховища. Уявіть собі, як уся ця колотнеча вплинула на несталу рівновагу дошки на двох стільцях у старого Флетчера і до яких катастрофічних наслідків це призвело. Уявіть собі налякану парочку, захоплену переполохом на гоїдалці... А потім увесь цей гамір ущух; вулиця в Айпінзі з усіма прапорами та гірляндами спорожніла, якщо не рахувати розлюченого Невидимця, порозкиданих кокосових горіхів, звалених парусинових ширм і розсипаного краму торговця солодощами. Скрізь грюкали зачинювані віконниці та засуви, і єдиною ознакою, що в місті ще zostалися люди, було хіба лиш якесь око під зведеною бровою, що визирало з куточка шибки.

Невидимець якийсь час розважався тим, що трощив вікна в заїзді «Карета й коні», а потім пожбурих вуличний ліхтар у вікно вітальні містера Грогрема. Мабуть, таки він же обірвав телеграфний дріт біля котеджу Гігінса на Едердінському шляху. Після того, завдяки своїм особливим можливостям, він зник для тамтешніх людей, і відтоді в Айпінзі його більше не бачили й не чули. Він зник назавжди.

Але минуло мало не дві години, перш ніж хто наважився вийти на безлюдну айпінзьку вулицю.

ХІІІ. Містер Марвел просить дати йому відставку

Вже западали сутінки, і айпінгці почали полохливо позирати на руїни свого невдалого свята. У цей час за буконим гайком на шляху до Бремблгерста чвалав низенький, огрядний чоловічок в убогому циліндрі. Він ніс три книги, перев'язані якоюсь еластичною стрічкою, і пакунок у синій скатертині. На його багряному обличчі відбивався вираз жаху та втоми, і він, здавалося, страшенно поспішав. Супроводив його чийсь, не його власний, голос, і сердега щоразу корчився від дотику невидимих рук.

— Якщо ти знову спробуєш утекти,— сказав Голос,— якщо ти ще раз насмілишся...

— О боже! — зітхнув містер Марвел,— всі мої плечі в синцях.

— ...то, слово честі, я тебе вб'ю,— закінчив Голос.

— Та я ж і не пробував тікати,— запевняв Марвел, мало не плачучи.— Йй-богу, ні. Я просто не знав про той клятий поворот. Як у біса я міг про нього знати? А ви мені завдали такого прочухана.

— Дістанеться ще більше, коли не будеш слухати,— прообіцяв Голос, і містер Марвел ураз замовк. Він надув щоки, а очі його красномовно свідчили про глибокий розпач.

— Досить того, що ці несусвітні дурні довідались про мій секрет, а тут ще й ти дременує з моїми книжками. Їхнє щастя, що порозбігались та поховались. А то б... Ніхто не знав, що я невидимий. А тепер що мені робити?

— А мені що робити? — пробурмотів Марвел.

— Тепер усе відомо. Газети ще ширше роздзвонять. Усі кинуться мене шукати. Кожне буде насторожі...

Голос вибухнув прокльонами й замовк. Розпука на обличчі містера Марвела стала ще глибша, і він поплентав зовсім повільно.

— Ну, йди, йди! — звелів Голос.

Марвелове обличчя поміж червонястих плям посіріло.

— Та не розгуби книг, бовдуре! — гостро сказав Голос.— Я хочу, щоб ти мені допоміг. Щоправда, знаряддя з тебе поганеньке, але нічого не вдієш...

— З мене — жалюгідне знаряддя,— поправив Марвел.

— Правду кажеш.

— Гірше навряд чи змогли б ви знайти,— сказав Марвел.— Я слабосилий,— додав він, помовчавши.— Я зовсім слабосилий,— повторив він.

— Справді?

— І серце в мене хворе. Ваше завдання я виконав. Але, йй-богу, на превелику силу.

— Ну?

— Для таких штук мені бракує сил і духу.

— Нічого, духу я тобі додам.

— Краще вже не треба. Я, бачите, не хотів би попсувати ваші плани... Але, може... А раптом я злякаюсь або що...

— Гляди-но мені, спробуй лише,— з спокійною твердістю мовив Голос.

— Краще вже вмерти...— сказав Марвел.— І це ж несправедливо... ви повинні згодитись. Маю ж я право...

— Марш! — наказав Голос.

Містер Марвел прискорив ходу, і якийсь час вони йшли мовчки.

— Страшенно важко! — сказав містер Марвел.

Ці слова не справили на Невидимця ніякого враження. Тоді Марвел спробував удатись до інших заходів.

— І що я матиму за це? — спитав він страшенно ображеним тоном.

— Заткни пельку,— з несподіваною силою гаркнув Голос.— Я подбаю про тебе. А ти робитимеш те, що тобі казатимуть. І все робитимеш як слід. Ти хоч і дурень, ніде правди діти, але робитимеш як тобі звелять.

— Кажу ж вам, сер, я — невідходяща для цього людина. Я дуже поважаю вас, але воно так і є.

— Якщо ти не замовкнеш, я знову почну викручувати тобі руку,— сказав Невидимець.— Мені треба поміркувати, не заважай.

Незабаром між деревами блиснули дві жовті плями, і в сутінках замаєчила квадратна дзвіниця сільської церкви.

— Я триматиму руку у тебе на плечі, поки ми будемо йти цим селом,— сказав Голос.— Іди прямо й не пробувай робити дурниць. Бо буде гірше.

— Я знаю,— зітхнув містер Марвел.— Все це я добре знаю.

Жалюгідна постать у старомодному циліндрі пройшла з своєю ношею по сільській вулиці мимо освітлених вікон і зникла в вечірніх сутінках.

XIV. У Порт-Стоу

Наступного дня о десятій ранку містер Марвел, непоголений, брудний і запорошений, сидів на лаві біля дверей маленького заїзду в передмісті Порт-Стоу. Руки він сунув у кишені, вигляд мав дуже стомлений, збентежений і розгублений, і часто надимав щоки. Поруч лежали книжки, перев'язані вже мотузком. Клунок було залишено в сосняку за Бремблгерстом, згідно з новими планами Невидимця. Отже, містер Марвел сидів на лаві і, дарма що ніхто не звертав на нього найменшої уваги, неспокій його

зростав. Руки його раз у раз нервово нишпорили по кишнях.

Просидів він так чи не цілу годину, коли з заїзду виїшов літній матрос з газетою в руках і сів біля нього.

— Гарний день,— сказав матрос.

Містер Марвел озирнувся навкруги мало не з жахом.

— Дуже,— підтвердив він.

— Погода саме на цю пору року,— провадив матрос незаперечним тоном.

— Цілком,— погодився містер Марвел.

Матрос видобув зубочистку і, перепросивши сусіду, кілька хвилин орудував нею. Його очі тим часом роздивлялись запорошену постать містера Марвела та книжки, що лежали поряд. Підходячи до містера Марвела, матрос почув, як у кишені в того забряжчали немовби гроші, і був вражений контрастом між зовнішністю містера Марвела і його можливою грошовитістю. Отож матросові думки перекинулись до теми, яка цупко полонила його увагу.

— Книжки? — зненацька запитав він, закінчивши орудувати зубочисткою.

Містер Марвел здригнувся і глянув на книги.

— Еге ж,— сказав він.— Еге ж,— книжки.

— В книжках натрапляєш іноді на незвичайні речі,— сказав матрос.

— Звісне діло,— відповів містер Марвел.

— Але бувають незвичайні речі не тільки в книжках,— сказав матрос.

— Ваша правда,— сказав містер Марвел. Він зиркнув на свого співбесідника, а тоді озирнувся.

— Оце, бува, в газеті прочитаєш про що-небудь незвичайне,— провадив матрос далі.

— Буває.

— Ось у цій газеті...— сказав матрос.

— А! — відповів містер Марвел.

— Є...— матрос вступив у містера Марвела пильний погляд.— Є, наприклад, про невидиму людину.

Містер Марвел скривив рот, почухав собі щоку і відчув, що вуха у нього червоніють.

— Ну, а що вони ще пишуть? — насилу спромігся він.— І де це: в Австралії чи в Америці?

— Ні там, ні там,— відказав матрос.— Тут.

— Боже! — здригнувся містер Марвел.

— Коли я кажу тут,— на превелику полегкість містера

Марвела пояснив матрос,— то це не значить саме в цьому місці, а десь неподалік.

— Невидима людина! — повторив містер Марвел.— І що ж вона робить?

— Все,— відповів матрос, допитливо вдивляючись в містера Марвела, і додав: — Усяке неподобство.

— Я вже чотири дні не бачив газет,— сказав Марвел.

— З'явився він уперше в Айпінзі.

— Ну?

— Відтіля й почав. А звідки він узявся — цього нібито ніхто не знає. Ось тут: «Надзвичайна пригода в Айпінзі». І в газеті сказано, що все це чиста правда!

— О боже! — вигукнув містер Марвел.

— Справді, історія незвичайна. Свідчать про це священик і лікар, які бачили його цілком ясно... Вірніше, не бачили. Жив він, пишуть, у заїзді «Карета й коні», і ніхто, здається, й гадки не мав про його нещастя, доки під час однієї сварки там не зірвали йому з голови бинтів. Тільки тоді помітили, що голова в нього невидима. Його зараз же спробували забрати, пишуть, але він скинув одяг і йому пощастило вислизнути, правда, після запеклої колотнечі, коли він серйозно поранив, як тут пишуть, нашого достойного і шановного констебля, містера Джеферса. От так штука, га? Наведено й прізвиська, й усе інше.

— О боже! — сказав містер Марвел, нервово озируючись і намагаючись навпомацки перелічити гроші в кишені. Аж раптом у нього в голові майнула нова досить дивна думка.— Надзвичайно чудна історія,— зауважив він.

— Авжеж! Просто незвичайно! Ніколи не чув я досі про невидимих людей, але тепер доводиться чути про такі дивні речі, що...

— Оце й усе, що він зробив? — спитав Марвел, силкуючись прибрати невимушеного вигляду.

— А хіба цього мало?

— А він часом не повернувся туди знову? Чи зник, і кінці в воду?

— Зник, та й усе,— відповів матрос.— Вам що, цього не досить?

— Цілком досить.

— Ще б пак,— сказав матрос.— Як на мене, то досить.

— А спільників у нього не було? Про це не пишуть? — збентежено запитав містер Марвел.

— Хіба вам мало одного такого? — спитав матрос.— Ні, хвалити бога, спільників він не мав.

Матрос повільно хитнув головою і вів далі:

— Мене аж нудить, як тільки подумаю, що він вештається десь тут поблизу. Тепер він на волі і, як гадають, подався дорогою на Порт-Стоу. Цебто якраз сюдою. Куди там всякі ваші американські дива проти цього! Подумайте лише, чого може він накоїти! Що було б з вами, якби він хильнув трохи зайвого та закортіло йому напасти на вас? Уявіть собі — він захоче грабувати; хто зможе перешкодити йому? Він може залазити куди схоче, преспокійно красти; може пройти крізь кордон поліції з такою легкістю, як ми з вами могли б утекти від сліпого. Навіть легше! Бо в тих сліпих, кажуть, надзвичайно гострий слух. А коли б він наглянув десь винце, яке б йому припало до смаку...

— І справді, в його руках усі козири,— сказав містер Марвел.— Але...

— Маєте рацію,— погодився матрос,— усі.

Весь цей час містер Марвел уважно оглядався навкруги, прислухаючись до якихось ледве чутних кроків, намагаючись вловити якісь непомітні рухи. Нарешті він, здавалося, наважився. Він кахикнув у руку, ще раз озирнувся, прислухався, а потім нахилився до матроса і стисненим голосом мовив:

— Бачите, я випадково знаю дещо про невидиму людину. З приватних джерел.

— Ну? — здивувався матрос.— Ви?

— Так,— відповів містер Марвел.— Я.

— Ого! — гукнув матрос.— І дозвольте спитати...

— Ви будете вражені,— прикриваючи рукою рот, сказав містер Марвел.— Це — незвичайна річ.

— Правда?

— Бачите...— почав був Марвел конфіденціальним тоном.

І раптом вираз на його обличчі неначе якимсь дивом змінився. «Ой!» — скрикнув він і аж підскочив. Обличчя його скривилося від болю.— «Ой-ой!» — скрикнув він знову.

— Що з вами? — здивувався матрос.

— зуб розболівся,— пояснив містер Марвел, підносячи руку до вуха і хапаючись за книжки.— Ну, мені, мабуть, треба йти,— сказав він, кумедно соваючись на лаві й відсуваючись від свого співбесідника.

— Але ви ж саме хотіли розповісти мені про невидиму людину,— запротестував матрос.

Містер Марвел нібито радився сам з собою.

— Брехня,— мовив Голос.

— Це брехня,— повторив містер Марвел.

— Так у газетах пишуть,— спробував заперечити матрос.

— Брехня однаково,— сказав містер Марвел.— Я знаю хлопця, який вигадав усю цю побрехеньку. Ніякої невидимої людини немає. Дурниці все це!

— А як же в газеті? Чи, може, ви хочете сказати?..

— Хочу,— твердо відповів містер Марвел.

Матрос витріщився на нього, тримаючи в руці газету. Містер Марвел судорожно крутив головою.

— Стривайте,— поволі мовив матрос, зводячись на ноги.— Ви хочете сказати...

— Так, хочу,— повторив містер Марвел.

— Тоді якого ж чорта верзли ви усі ці дурниці? Вам що, подобалось, щоб людина отак шитася в дурні перед вами, га?

Містер Марвел надув щоки. Матрос раптом почервонів і стиснув кулаки.

— Я розводжуся тут добрих хвилин десять, а він, цей мордатий старий шкарбун, цей чортів син, не міг би хоч із чемності...

— І чо́го ви ла́стеся? — сказав містер Марвел.

— Лаюсь! Я тобі покажу...

— Ходім! — звелів Голос. Раптом щось крутонуло містера Марвела, і він рушив уперед якоюсь дивною, кривувльчастою ходою...

— Отож-бо, забирайся відсіль! — сказав матрос.

— Це мені «забирайся»? — спитав містер Марвел. Він сунув якомсь боком, майже підстрибом, кумедно шарпаючись раз у раз, немов підштовхуваний ззаду. Відійшовши трохи, він притишеним голосом розпочав посеред дороги якийсь монолог з протестами і докорами.

— Ото блазень,— сказав матрос. Розставивши ноги, він узявся в боки і дивився йому вслід.— Я покажу тобі, старому йолопові, як дурити мене! Про це ж навіть в газеті пишуть!

Містер Марвел буркнув у відповідь щось невиразне і зник за поворотом. А матрос усе стояв переможцем посеред шляху, доки візок різника не примусив його відступитися. Тоді він повернув до Порт-Стоу.

— Скільки тих дурнів на світі,— пробурмотів він до себе.— Ти бач, жарти знайшов... Глузувати з мене... Це ж є в газеті!

Незабаром йому довелось почути ще про одну незвичайну подію, яка сталася зовсім уже недалеко від нього: про «повну жменю грошей», що сама собою посувалася понад стіною за рогом Сент-Майклс-лейн. Це дивовижне видовище спостерігав того ж таки ранку інший матрос. Він спробував схопити гроші, але тут-таки покотився на землю, а коли підвівся, то летючі гроші вже зникли. Наш матрос, як казав він сам, схильний був повірити всьому, але це вже було занадто. Згодом, проте, він поглянув на цю справу трохи інакше.

Історія про летючі гроші була правдива. Того дня скрізь навколо, починаючи від величного філіалу Лондонського банку і до кас крамниць та барів (погода була сонячна, і двері всюди стояли відкритими навстіж), гроші спокійно і спритно, цілими жменями та стовпчиками, підстрибували з своїх місць і літали попід стінами та по завулках, швидко зникаючи при наближенні людей. Свій таємничий лет — хоч цього ніхто не бачив — вони закінчували в кишені неспокійного чоловіка в старомодному циліндрі, що сидів біля маленького заїзду на околиці Порт-Стоу.

Тільки через десять днів, коли бердоцькі події вже задавилися, матрос співставив ці факти і зрозумів, як близько був він до тої дивної невидимої людини.

XV. Втікач

Надвечір доктор Кемп сидів у своєму кабінеті, в мезоніні будинку на пагорбі, що височить над Бердоком. Це була затишна кімнатка з трьома вікнами — на північ, захід і південь. У ній було багато полиць, заставлених книжками та науковими журналами, і широкий письмовий стіл. Біля північного вікна стояв мікроскоп, лежали різні скельця, дрібні інструменти, кілька пробірок зі зразками бактерій і пляшки з реактивами. В кабінеті горіла вже лампа, хоч призахідне сонце ще ясно освітлювало небо. Штори на вікнах не були спущені, бо хто б наважився зазирати у вікна? Доктор Кемп був високий, стрункий юнак з лляного кольору волоссям і з світлими, майже зовсім білими, вусами. Робота, над якою він тепер

працював, мала, на його думку, велике значення, і доктор Кемп сподівався, що завдяки їй його приймуть у члени Королівського наукового товариства.

Підвівши очі від роботи, він побачив, як за пагорбом палало небо. З хвилину, мабуть, сидів він, милуючись золотавим крайобрієм, а потім увагу його привернула невеличка чорна постать, що бігла схилом у напрямі до його будинку. То був маленький чоловічок у циліндрі, й біг він так швидко, що ноги його тільки миготіли.

«Ще один з тих ослів,— подумав доктор Кемп.— Зовсім як той, що налетів на мене з-за рогу сьогодні вранці, репетуючи: «Невидимець!» Не можу зрозуміти, що це на них нашло? Ніби ми живемо в тринадцятому сторіччі!»

Доктор Кемп підвівся, наблизився до вікна й став дивитися на пагорб, уже трохи повитий сутінню, і на маленьку чорну постать, яка мчала вниз.

«Видно, поспішає,— подумав доктор Кемп,— але щось пуття з цього мало. Він біжить такою важкою ходою, наче в кишнях його повно свинцю. Захекався, голубе...»

Через хвилину одна з вілл на тому боці пагорба сховала з очей постать. Але за мить її було видно знову, потім вона знову зникла; і так тричі, за кожним з трьох відрубних будинків, доки постать зовсім не зникла за суцільною лінією забудов.

— Осли! — сказав доктор Кемп, повернувся на підборах і підійшов до письмового стола.

Але ті, що були тоді на шляху і бачили на відкритій місцевості втікача зблизька та помітили вираз дикого жаху на його спітнілому обличчі, ті не поділяли докторової зневаги. Чоловічок біг щодуху і дзвенів так, наче то був набитий грішми гаман, який кидають то туди, то сюди. Він не озирався ні праворуч, ні ліворуч, а широко розплющеними очима дивився просто перед собою, туди, де під пагорбом уже починали запалювати ліхтарі й на вулицях юрмився люд. Його спотворена нижня щелепа звисла, губи були запінені, дихав він хрипко і гучно. Всі по дорозі зупинялись, поглядали на шлях і стурбовано розпитували одне одного, що б могло спричинити такий поспіх.

Тоді раптом на вершині пагорба собака, що саме грався на шляху, заскавулів і шмигнув під ворота, і доки перехожі здивовано роздивлялися, повз них промайнуло щось, шльопаючи ногами і важко дихаючи.

Знявся вереск, люди почали тікати з дороги, галасливо збігаючи пагорбом униз. Крики лунали уже й на вулиці, коли Марвел був ще далеко. Люди, налякані чутками про Невидимця, з грюкотом зачиняли за собою двері, беручи їх на засуви. Марвел чув усе це й напружував останні сили. Страх випередив його, помчав наперед і вмить охопив ціле місто.

— Невидимець! Невидимець!

XVI. У заїзді «Веселі крикетисти»

Заїзд «Веселі крикетисти» стоїть біля самого підніжжя пагорба, де починається трамвайна колія конки. Власник його, спершись товстими червоними руками на прилавок, балакав із сухорлявим візником про коней, а якийсь чорнобородий чоловік у сірому вбранні їв сухарі з сиром, пив пиво і говорив про щось з вільним од служби полісменом. Він мав справжню американську вимову.

— Чого це вони галасують? — запитав сухорлявий візник, намагаючись поверх брудної жовтої завіски на віконці що-небудь розгледіти на пагорбі. Хтось біг по вулиці.

— Може, горить десь? — висловив здогад власник заїзду.

Кроки наближались. Раптом двері відчинились, і вбіг Марвел, весь у сльозах, розпатлавий, без циліндра, з подертим коміром куртки. Судорожно повернувшись, він силкувався зачинити двері, але ремінь, яким вони були прив'язані до стіни, дозволяв зробити це тільки наполовину.

— Іде! — закричав він писклявим від жаху голосом. — Іде! Невидимець! Женеться за мною! Бога ради! Рятуйте мене! Рятуйте мене! Рятуйте!

— Зачиніть двері, — сказав полісмен. — Хто йде? Що то за гамір? — Він підійшов до дверей, відстебнув ремінь, і двері грюкнули. Американець зачинив другі двері.

— Пустіть мене далі всередину! — плаксиво попросив Марвел, весь тремтячи, але не випускаючи з рук книг. — Пустіть мене далі! Замкніть мене десь! Кажу вам, він женеться за мною. Я втік від нього. Він обіцяв убити мене і вб'є!

— Тут вам буде безпечно, — заспокоїв його чорнобородий. — Двері зачинені. В чому справа?

— Пустіть мене далі! — просив Марвел і голосно верескнув, коли зачинені двері аж трусонуло від удару, а потім у них квашливо застукали, гукаючи знадвору.

— Гей! — крикнув полісмен. — Хто там?

Містер Марвел, мов божевільний, почав тикатися в стіни і все репетував:

— Він мене вб'є! Він дістав ніж або щось таке! Бога ради!..

— Ну, гаразд, — сказав господар, — заходьте сюди, — і він підняв дошку над проходом за прилавок.

Містер Марвел кинувся в прохід. Гамір надворі не вщухав.

— Не відчиняйте дверей! — репетував він. — Не відчиняйте, будь ласка, дверей! Де мені сховатися?

— То це Невидимець? — спитав чорнобородий, заклавши руку за спину. — Нам, гадаю, час уже подивитися на нього.

Раптом віконце на вулицю розлетілося на друзки, а знадвору почулися крики та біганина. Ставши на стілець, полісмен визирав у вікно, силкуючись побачити, що робиться біля дверей. Потім він зліз і, піднявши брови, сказав:

— Це таки він.

Господар став перед дверима до вітальні, які тільки-но замкнулися за містером Марвелом, глянув на розбите вікно й підійшов до своїх клієнтів.

Раптом усе стихло.

— Шкода, що я не маю при собі кийка, — промовив полісмен, нерішуче стунаючи до дверей. — Тільки ми відчинимо, він зараз же увійде. Його ніщо не спить.

— Не дуже-то поспішайте з дверима, — занепокоєно сказав сухорлявий візник.

— Одсуньте засуви, — порадив чорнобородий, — а коли він увійде... — і він показав револьвер, який був у нього в руці.

— Так не можна, — запротестував полісмен. — Це ж убивство.

— Я знаю, в якій країні я тепер, — відповів чорнобородий. — Я стрілятиму йому в ноги. Відсуньте засуви!

— Тільки не стійте з цією штукою позаду мене, — сказав господар, дивлячись поверх завіски.

— Добре, — сказав чорнобородий і, нахилившись з револьвером наготові, сам почав одсувати засуви.

Господар, полісмен і візник повернули обличчя до дверей.

— Заходьте,— стиха мовив чорнобородий, одступивши трохи і з револьвером за спиною дивлячись на відімкнуті двері. Але ніхто не входив, і двері не розчинялися. Коли через хвилин п'ять другий візник обережно заглянув у пивницю, всі тут ще стояли в чеканні, а з вітальні визирало стривожене обличчя і немов благало розповісти про новини.

— Всі двері в будинку зачинені? — спитав Марвел.— Він пішов кругом... десь нишпорить. Він хитрий, як чорт.

— Боже! — скрикнув огрядний власник заїзду.— А чорний хід! Треба подивитись. Я, знаєте...— він безпорадно озирнувся навколо.

Двері до вітальні грюкнули, їх зачинили на ключ зсередини.

— Двері надвір і ще одні двері,— мовив він далі.— Двері надвір!..— і він вибіг з пивниці, а за хвилину повернувся з кухонним ножем у руках.— Двері надвір були відчинені,— сказав він, і його товста нижня губа відвисла.

— Він тепер мусить бути десь у будинку! — зауважив перший візник.

— В усякому разі, не на кухні,— сказав господар.— Там — дві жінки, і я обтикав у ній кожен закуток оцим різницьким ножем. Жінки не думають, щоб він міг зайти на кухню. Вони помітили б...

— А ви зачинили двері? — спитав перший візник.

— Та вже ж я не дитина,— відповів господар.

Чорнобородий сховав револьвер у кишеню. Саме в цю мить дошка над проходом у прилавку впала, затріщав замок у дверях, і вітальня розчинилася навстіж. Вони почули, як заверещав містер Марвел, немов упійманий заєць, і всі метнулися за прилавок йому на допомогу. Чорнобородий вистрелив, дзеркало на задній стіні вітальні тріснуло, і скалки від нього з дзвоном упали на підлогу.

Коли господар вбіг у вітальню, Марвел якось дивно корчився і немов боровся з дверима, які виходили на кухню. Поки господар вагався, Марвела було витягнуто на кухню. Звідти донеслися крики, брязкіт посуду. Марвел, нахиливши голову, завзято опирався, але його таки дотягли до дверей з кухні надвір і відсунули засув.

Полісмен, спромігшися протиснутись уперед, вбіг разом з одним візником на кухню, схопив зап'ясток невидимої руки, що тримала Марвела за комір, дістав ляпаса і, похитуючись, відступив. Тут двері відчинилися, і Марвел, одчайдушно пручаючись, намагався сховатись за ними. Візник раптом ухопив щось.

— Вшіймав! — заволав він.

Червоні руки господаря також вп'ялися в невидиме.

— Ось він! — гукнув господар.

Містер Марвел, наче визволившись, знепацька покотився на підлогу й спробував прошмигнути між ногами тих, що зчепилися у бійці. Біля порога зчинилася колотнеча. Тут уперше почули голос Невидимця — він скрикнув, коли полісмен наступив йому на ногу. Потім він люто загарчав і кулаки його почали лупцювати всіх підряд. Візник завив і скорчився, діставши добрячий удар під серце. Двері з кухні до вітальні зачинилися й прикрили відступ містера Марвела. Люди в кухні нарешті помітили, що вони борються з повітрям.

— Куди він подівся? — кричав чорнобородий. — Невже втік?

— Сюди, — озвався полісмен, виходячи в двір і спиняючись.

Уламок черепиці просвистів біля його голови й розбився серед посуду на кухонному столі.

— Я йому покажу! — вигукнув чорнобородий. Над плечем у полісмена заблищала сталева цівка, і п'ять куль одна за одною полинули в морок у тому напрямі, звідки кинуто було черепицю. Стріляючи, чорнобородий рухав рукою по горизонталі, так щоб кулі слалися у вузенькому дворику, наче віялом.

Запала тиша.

— П'ять набоїв, — сказав чорнобородий. — Так воно буде найкраще. Гра певна. Беріть-но хто-небудь ліхтар і ходімо шукати його тіло.

XVII. Гість доктора Кемпа

Доктор Кемп все писав у себе в кабінеті, аж доки звуки пострілів не привернули його уваги. «Пах-пах-пах», — клацали вони один за одним.

— Ого! — вигукнув доктор Кемп і, взявши ручку в рот, став прислухатися. — Хто це стріляє з револьвера в Бердоці? Що там ввижається цим ослам?

Він підійшов до південного вікна, підняв раму і, висунувшись, почав удивлятися в нічне місто,— в мережі освітлених вікон, цятки газових ліхтарів, вітрини крамниць на тлі чорних дахів і дворів.

«Там наче натовп під пагорбом, біля «Веселих крикетистів»,— подумав доктор Кемп і дивився далі. Погляд його перебіг над містом і зупинився на вогнях кораблів та на пристані — невелику споруду було наче освітлено жовтим світлом. Молодик висів над пагорбом на заході, а зорі сяяли майже по-тропічному.

Хвилин п'ять Кемп розмірковував про життя в майбутньому, і поступово його думки загубилися десь в безмірності часів. Потім він зітхнув, випростався, опустил віконну раму й повернувся до письмового стола.

Десь так через годину раптом задеренчав дзвоник на парадному вході. Після тієї стрілянини доктор Кемп писав повільно і раз у раз впадав у задуму. Він прислухався. Він чув, як служниця відчинила двері, і став чекати її кроків на сходах, але вона не прийшла.

«Що за дивина?» — подумав доктор Кемп.

Він спробував узятися знову за роботу, але марно. Тоді устав, зійшов униз на площадку сходів, подзвонив і, перекинувшись через поруччя, гукнув до служниці, коли та з'явилася в передпокої:

— Це не лист був?

— Ні, просто хтось випадково подзвонив, сер,— відповіла вона.

«Щось я неспокійний сьогодні»,— сказав до себе доктор, повернувся в кімнату і цього разу рішуче взявся до роботи.

Невдовзі він уже з захопленням працював, і в кімнаті чути було тільки цокання годинника та тихе пошкрябування пера, що швидко бігало посеред світляного кола, яке кидала на стіл лампа під абажуром.

Коли він скінчив роботу, була вже друга година ночі. Доктор Кемп устав, позіхнув і пішов сходами до спальні. Скинувши піджак і жилетку, він відчув, що хоче пити. Він узяв свічку і зійшов униз, в їдальню, по віскі та сифон з содовою водою.

Наукові студії доктора Кемпа розвинули в ньому спостережливість, отож, проходячи коридором, він помітив на лінолеумі, біля матів під сходами, якусь темну пляму. Вже на сходах він раптом запитав себе, що то за пляма. Думка ця, очевидно, була підсвідома. Доктор

Кемп повернувся назад, поставив сифон і віскі, нахилився, помацав пляму і не дуже й здивувався, дійшовши висновку, що, судячи з кольору та липучості, це напівзасохла кров.

— Він узяв в руки сифон та пляшку з віскі й знову став підніматися сходами, уважно озираючись на всі боки і силкуючись збагнути, звідки могла взятися ця кров. На площадці він спинився здивований: ручка дверей його спальні теж була в крові.

Доктор Кемп глянув на свою руку. Вона була зовсім чиста. Тоді він пригадав, що коли прийшов з кабінету до спальні, двері її були відчинені, і, значить, він не доторкався до ручки. Він спокійно увійшов у спальню, обличчя його було хіба що трохи рішучіше, ніж звичайно. Обвівши пильним поглядом кімнату, він подивився на ліжку. На укривалі темніла кров, а простирadlo було розідране. Ввійшовши перший раз до спальні, він цього не помітив, бо підходив тоді просто до туалетного столика. Постіль з одного боку ліжка здавалась зім'ятою, неначе хтось тільки-но сидів на ній.

Тут йому невиразно почулось, ніби хтось стиха сказав:
— Боже мій! Кемп!

Але доктор Кемп не вірив у такі голоси.

Він здивовано розглядав зібгану постіль. Чи й справді то був чийсь голос! Він знову озирнувся, але побачив лише пом'яте та закривавлене ліжка. Потім він ясно почув якийсь рух біля рукомийника. Кожна людина, хоч би й яка освічена, зберігає в собі певні нахили до забобонності. Моторошне відчуття чогось надирриродного охопило доктора Кемпа. Він зачинив двері спальні, підійшов до туалетного столика й поставив сифон і пляшку. Раптом він здригнувся: у повітрі, між ним і рукомийником, висів у формі бинта закривавлений клапоть полотняної матерії.

Доктор Кемп вражено втупив очі. То був порожній всередині бинт, обмотаний як слід круг чогось, але зовсім порожній всередині. Він хотів підійти та схопити пов'язку, але чийсь дотик спинив його, і поруч почувся голос:

— Кемпе!

— Що? — Кемп так і лишився з розкритим ротом.

— Не хвилюйтеся! — сказав Голос. — Я — Невидимець.

Кемп спершу не відповів нічого і тільки дивився на бинт.

— Невидимець! — спромігся він нарешті.

— Невидимець, — повторив Голос.

Кемп ураз згадав історію, з якої так глузував ще сьогодні врапці. Але в цей момент він, здавалося, не дуже злякався й не дуже здивувався. Збагнув усе це тільки згодом.

— А я думав, що все це — брехня, — сказав він. — Ви забинтовані?

— Так, — відповів Невидимець.

— О! — вигукнув Кемп і встав. — Слушайте, — почав він. — Але ж це — безглуздя! Якийсь фокус!

Він раптом ступив наперед, і його простягнена рука зустріла в повітрі невидимі пальці.

Він одсахнувся від цього дотику й попалотнів.

— Заспокойтеся, Кемпе, ради бога, заспокойтеся! Мені конче потрібна допомога. Стійте!

Невидима рука схопила Кемпа за плече. Він ударив по ній.

— Кемпе! — скрикнув Голос. — Кемпе, заспокойтесь! — І невидима рука стиснула його ще міцніше.

Шалене бажання визволитись охопило Кемпа. Але забинтована рука вп'ялась йому в плече; його штовхнули, і він упав навznak на ліжко. Він розкрив рота, щоб закричати, але межі зуби йому зараз же сунули край простирадла. Невидимець не давав йому підвестися, тільки Кемпові руки були вільні, і він люто бив ними, куди попало.

— Будьте розважливі, чуєте? — сказав Невидимець, не пускаючи Кемпа, хоч той усе штурхав його під боки. — Слово честі, мій терпець зараз урветься! Та лежіть же тихо, дурню! — прогарчав він у саме вухо Кемпові.

Ще трохи Кемп пручався, а тоді втихомирився.

— Якщо ви крикнете, я розтрощу вам голову, — сказав Невидимець, витягаючи йому затичку з рота. — Я — невидима людина. Це не ошуканство і не фокус. Я справді невидимий. І мені потрібна ваша допомога. Я не хочу робити вам ніякої шкоди, якщо тільки ви не будете поводити себе як оскаженілий селяк. Кемпе, хіба ви не пам'ятаєте мене? Я Гриффін, ми ж разом вчилися в університеті.

— Дайте мені підвестися, — попросив Кемп. — Я не втікати. І дайте мені хвилинку спокою.

Він сів і помацав собі шию.

— Я — Гриффін, учився в університеті разом з вами. Я сам зробив себе невидимим. Я — звичайнісінька людина, ми ж разом вчилися, тільки я зробився невидимим.

— Гриффін? — повторив Кемп.

— Гриффін,— відповів Голос.— Я був на курс молодший за вас; майже альбінос, шести футів на зріст, плечистий, з біло-рожевим обличчям і червоними очима. Я ще був нагороджений медаллю за роботу з хімії.

— У мене голова йде обертом,— сказав Кемп.— Нічого не второпаю. До чого тут Гриффін?

— Та це ж я — Гриффін.

Кемп поміркував.

— Це жахливо! — промовив він нарешті.— Але яка диявольська сила може зробити людину невидимою?

— Нема тут ніякої диявольської сили. Це — цілком природний і досить зрозумілий процес.

— Це жахливо! — повторив Кемп.— Як же воно...

— Справді, досить жахливо. Але я — поранений, мені боляче, і я втомлений... О боже, ви ж мужчина, Кемпе. Сприйміть це спокійно. Дайте мені поїсти, й напитися, і посидіти тут.

Кемп дивився на бинт, що пересувався кімнатою, а потім побачив, як по підлозі протягнувся плетений стілець і зупинився біля ліжка. Стілець скрипів, і сидіння на ньому ввігнулося десь на чверть дюйма. Кемп потер собі очі й знову помацав шию.

— Це краще за всякі привиди,— мовив він, дурнувато засміявшись.

— От і добре. А ви, дякувати богу, починаєте приходити до розуму.

— Або до дурості,— кліпнув очима Кемп.

— Налийте мені віскі. Я зовсім знесилів.

— Я щось цього не відчув. Де ви? Я на вас не наштовхнусь, коли встану? Ага, там. Гаразд. Віскі?.. Прошу. Куди ж подати його вам?

Стілець заскрипів, і Кемп почув, що склянку взяли у нього з рук. Він мусив аж присилувати себе, щоб випустити її, бо інстинктивно боявся, що вона впаде на підлогу. Склянка зупинилася дюймів за двадцять над переднім краєм стільця. Кемп вкрай ошелешено дивився на неї.

— Але ж це... це, напевне, гіпноз. Ви, мабуть, навіяли мені, що ви невидимі.

— Дурниці! — сказав Голос.

— Але ж це божевілля!

— Послухайте...

— Ось тільки сьогодні вранці я переконливо доводив, що невидимість...

— Пльоньте на всі ці ваші доводи! — перепинив Голос.— Я помираю з голоду, та й ніч для голої людини трохи холодна.

— Їсти?

Склянка з віскі нахилилась.

— Так,— сказав Невидимець, стукнувши нею, коли ставив на стіл.— І дістаньте мені халат.

Кемп пробурмотів щось упівголоса, підійшов до шафи й витяг звідти червоний халат.

— Підійде? — спитав він.

Халат у нього взяли. Він на мить завис у повітрі, якось дивно затріпотів, випростався, потім, як і годиться, застебнувся на всі гудзики й сів на стілець.

— Спідні, шкарпетки, капці були б теж дуже до речі,— уривчасто сказав Невидимець.— І поїсти.

— Все матимете. Але це — найнеймовірніша річ з усіх, що я бачив досі.

Він видобув з шухляд одежу, яку просив його гість, і пішов униз шукати їжу. Повернувся Кемп з холодними котлетами та хлібом, підсунув маленький столик і поклав усе це на нього.

— Ножа не треба,— сказав Невидимець. Котлета зависла в повітрі, і почулося плямкання.— Я завжди щось одягаю на себе перед тим, як починаю їсти,— пояснив Невидимець з повним ротом, не перестаючи пожадливо жувати.— Чудна примха.

— Гадаю, що рукою ви можете рухати? — спитав Кемп.

— Та ніби,— відповів Невидимець..

— З усього незвичайного і дивного...

— Авжеж. Та ще дивніше, що для перев'язки я потрапив саме до вас. Це вперше мені пощастило. До речі, я збираюся переночувати в цьому будинку. Доведеться вам згодитися на це. Неприємно, що натекло стільки крові, правда? — Ціла калюжа. Вона, певне, стає видимою, коли зсідається. Я спромігся змінити лише живі тканини, і мене не видно, доки я живий...

— Але як ви це зробили? — роздратованим тоном почав Кемп.— Чортзна-що! Ця історія геть-чисто вся неприродна!

— Шкода, що ви такої думки. Усе цілком природно,— заперечив Невидимець.

Він простягнув руку й узяв пляшку з віскі. Кемп дивився, як жадібно п'є його халат. Проміння від свічки,

проходячи крізь дірочку на правому плечі халата, утворювало світлий трикутник під лівими ребрами.

— Що то були за постріли? — спитав Кемп. — Через що це зчинилося?

— Там був один йолоп... так щось ніби мій спільник, хай він буде проклятий, який хотів украсти мої гроші! І вкрав.

— Теж невидимий?

— Ні.

— Ну й що?

— Чи не дасте мені ще чого-небудь поїсти? Я страшенно голодний. А ви хочете, щоб я розважав вас своїми оповіданнями.

Кемп устав.

— Отже, то не ви стріляли? — спитав він.

— Ні, не я, — відповів гість. — Стріляв навмання якийсь дурень, я його вперше бачив. Багато їх там налякалося. Власне, всі вони — хай будуть прокляті! — злякались мене. Я, кажу, хотів би ще поїсти, Кемпе.

— Піду подивлюся, чи нема чого внизу. Тільки навряд чи багато знайду.

Поївши, — а попоїв він добре, — Невидимець попросив сигару. Він одкусив її кінчик, перш ніж Кемп устиг дати йому ножа, і круто вилаявся, коли тютюновий лист ззовні відстав.

Дивно було бачити, як він курить і його рот, горло, гортань і ніздрі стали видимими і здавались наче кільцями диму.

— Чудова річ тютюн! — сказав він, затягуючись. — Мені пощастило, що я опинився у вас, Кемпе. Ви мусите допомогти мені. Подумати лише, саме тепер я натрапив на вас! Зараз я у такій скруті, що далі й нікуди, я, здається, мало не збожеволів. Чого тільки я не пережив!.. Зате тепер ми з вами розмахнемося, запевняю вас!

Він налив собі ще віскі з содовою. Кемп підвівся, озирнувся і приніс з сусідньої кімнати і для себе склянку.

— Все це неймовірно, але я, мабуть, теж вип'ю.

— А ви, Кемпе, не дуже змінилися за ці дванадцять років. Біляві мало змінюються. Ви — спокійні і методичні... Я мушу вам розповісти. Ми спільно працюватимем.

— Але як зробилось усе це? — спитав Кемп. — І як стали ви таким.

— Ради бога, дайте мені хвилинку спокійно покурити, а тоді я почну розповідати.

Але тої ночі Невидимець не розповів нічого. У нього розболілася рука, його трусила пропасниця, він був зовсім виснажений. Йому ввижалася погоня на пагорбі й бійка біля заїзду. Він почав був розповідати свою історію, але потім заплутався. Щось він плів про Марвела, судорожно затягувався, голос його став роздратований. Кемп намагався зрозуміти хоч що-небудь.

— Він боявся мене... Я бачив, що боявся,— кілька разів повторив Невидимець.— Він хотів утекти від мене, тільки це й мав на думці... Та й дурень же я був! А цей боягуз... Треба було вбити його...

— Звідки дістали ви гроші? — раптом спитав Кемп. Невидимець на мить замовк.

— Сьогодні я вам цього сказати не можу.

Раптом він застогнав і нахилився вперед, спершись невидимою головою на невидимі руки.

— Кемпе,— мовив він,— я не спав уже майже три ночі, хіба що дрімав годину-другу. Я мушу виспатись.

— То й добре. Оце моя кімната... Тут і вкладайтесь.

— Але як можу я спати? Коли я засну — він утече. Е, та хай йому грець!

— А як ваша рана? — спитав Кемп.

— Пусте,— подрянина і трохи крові. О боже, як я хочу спати!

— То чого ж не лягаєте?

Невидимець, здавалось, дивився на Кемпа.

— Тому, що не хочу, щоб мої ближні зловили мене,— повільно відповів він.

Кемп здригнувся.

— Та й дурень же я! — стукнув кулаком по столу Невидимець.— Сам же й навів вас на цю думку!

XVIII. Невидимець спить

Хоч і поранений був Невидимець, хоча і виснажений, але не повірив Кемпові, що тут він у безпеці. Він оглянув обидва вікна спальні, підняв штори і відсунув клямки, аби пересвідчитись, що в разі чого й справді можна втекти через вікно. Ніч була спокійна й тиха, над пагорбами світив молодик. Потім Невидимець перевірів замок на дверях спальні, двері до туалету і до ванни, впевнюючись, що при потребі він зможе й цим шляхом скористатися.

Нарешті він заявив, що кімната його цілком задовольняє. Стояв він біля каміна, і Кемп почув, як Невидимець позіхає.

— Шкода, що я не можу розповісти вам усього зараз же. Адже я зовсім знесилився. Це, звісно, диво неймовірне. Це жахливо. Але повірте, Кемпе, це цілком можливо, незважаючи на всі аргументи, що ви наводили вранці. Я зробив відкриття. Я хотів зберегти його тільки для себе, але це немислимо. Мені потрібен спільник. І ви... ми зможемо зробити таке... Але хай уже завтра. А зараз, Кемпе, я мушу заснути, або я помру.

Стоячи посеред кімнати, Кемп дивився на одяг, над яким не було голови.

— Я, певно, залишу вас,— сказав він.— Але це й справді неймовірно... Ще кілька таких фактів, які перевертуть догори дном всі мої теорії, і я збожеволю. Але це таки дійсність!.. Чи не треба вам ще чого?

— Тільки почути «на добраніч»,— сказав Гриффін.

— Що ж, на добраніч,— промовив Кемп, потиснув невидиму руку і боком рушив до дверей.

Раптом халат швидко підійшов до нього.

— Ви зрозуміли мене?— спитав халат.— Жодних спроб перешкодити мені або затримати мене! Інакше...

Кемп трохи змінився на виду.

— Я, здається, дав вам слово,— сказав він.

Кемп тихо зачинив за собою двері, і враз у замку крутнувся ключ. Поки він стояв з виразом німого подиву на обличчі, почувлися швидкі кроки до дверей туалетної кімнати, що теж були замкнені на ключ. Кемп лягнув себе рукою по лобі.

— Чи не сплю я? Це світ збожеволів чи я?

Він засміявся й поклав руку на замкнені двері.

— Якийсь привид вигнав мене з моєї власної кімнати!

Він вийшов на сходи, обернувся і ще раз глянув на замкнені двері.

— Факт,— мовив він, доторкаючись пальцем до гупі на потилиці.— Факт незаперечний, але...

Кемп безнадійно похитав головою, повернувся і пішов униз.

В їдальні він засвітив лампу, вийняв сигару і почав походжати по кімнаті, час від часу то вигукуючи якісь слова, то немовби сперечаючись сам із собою.

— Невидимий! — сказав він.— Але хіба ж можлива невидима тварина! В морях — можлива. Там їх тисячі,

мільйони! Всі маленькі, мікроскопічні істоти... парешті, медузи... В морі невидимих істот більше, ніж видимих! Про це я ніколи не думав раніше... Та й у ставках теж. Всі ці крихітні організми, які живуть у ставках,— шматочки безбарвного, прозорого слизу. Але в повітрі... Ні! Цього не може бути! А чому зрештою не може? Навіть людину із скла і то було б видно...

Кемп глибоко замислився. Три сигари білим попелом розсипались по килиму перш ніж знову почувся його голос. Та й то Кемп тільки вигукнув. Тоді він перейшов до своєї приймальної і запалив газ. Кімната ця була невеличка. Оскільки доктор Кемп не практикував, в ній лежали газети. Валявся там і недбало розгорнутий останній ранковий номер. Кемп схопив його, перебіг очима і заходився читати про «Надзвичайну історію в Айпінзі», яку в Порт-Стоу так завзято переповідав Марвелові матрос.

— Закутаний! — вигукнув Кемп. — Перевдягнений! Переховується зі своєю таємницею! Ніхто, здається, не знає про нещастя, яке спіткало його. Що ж у нього, чорт забирай, на думці?

Кемп кинув газету й почав нищпорити очима.

— Ага! — сказав він і взяв нерозгорнену ще «Сент-Джемс газет». — Зараз дізнаємось про всю правду, — мовив доктор Кемп і розкрив газету. В очі йому впало кілька шпальт. «Ціле містечко в Сассексі збожеволіло!» — стояло в заголовку.

— Боже! — вигукнув Кемп, жадібно читаючи скептичну розповідь про відомі вже нам учорашні події в Айпінзі. Над цим звітом було передруковано й повідомлення з ранкової газети.

Доктор Кемп перечитав його ще раз. «Біг по вулиці, завдаючи ударів на всі боки. Джефферс у неприємному стані, містер Гакстер дуже постраждав... І досі не може розповісти, що він бачив. Повибиває вікна. Уся ця незвичайна історія, можливо, й вигадана, але вона занадто цікава, щоб її можна було не надрукувати». Кемп жбурнув газету і безтямно втупився перед собою. «Мабуть, вигадка», — подумав він.

Потім знову схопив газету й знову перечитав.

— Але до чого тут той зайда? Якого біса ганявся він за тим заблудою?

Кемп важко сів на хірургічне крісло.

— Він не тільки невидимий, — сказав доктор, — він ще й божевільний! Маніяк!

Коли бліде проміння світанку змішалось зі світлом лампи та сигарним димом, Кемп усе ще походжав по їдальні, намагаючись зрозуміти незбагненне.

Він був занадто збуджений, щоб спати. Коли сонні слуги зійшли вниз, вони застали господаря в їдальні і подумали, що це у нього від перевтоми. Він дав їм незвичайний, але виразний наказ подати в кабінет сніданок для двох, а потім сидіти собі внизу. А сам і далі все ходив по їдальні, доки не принесли ранкові газети. Понаписувано там було багато, тільки мало що заслуговувало на увагу: власне, тільки підтвердження вчорашнього і дуже невміло викладене повідомлення про події в Бердоці. Звідси Кемп довідався про те, що трапилось у «Веселих крикетистах» і дізнався про людину на ім'я Марвел. «Він примусив мене бути при ньому цілу добу», — заявив Марвел. Було додано деякі подробиці до айпінзької історії, а саме про розірваний телеграфний дріт. Але все це зовсім не пояснювало, що спільного між Невидимцем і бродягою, бо містер Марвел не сказав нічого ні про книжки, ні про гроші, якими були напхані його кишені. Скептичне ставлення до подій уже зникло, і ціла зграя репортерів і просто цікавих взялася за розслідування цієї справи.

Кемп уважно перечитав усі повідомлення до останнього рядка і послав покоївку купити всі ранкові газети, які тільки вона зможе дістати. Він жадібно прочитав і їх.

— Він невидимий! — сказав Кемп. — І, судячи з газет, гнів його стає манією. Чого тільки не зможе він накоїти! А зараз він тут, нагорі, вільний, мов вітер. Що його робити? Чи можна назвати зрадою, якщо я... Авжеж ні!

Кемп підійшов до маленького, захаращеного столика в кутку і почав писати записку. Не дописавши, він розірвав її і написав іншу. Тоді перечитав і задумався. Нарешті узяв конверт і написав адресу: «Порт-Бердок, полковникові Едаю».

Саме в цю мить прокинувся Невидимець. Прокинувся він у поганому настрої, і Кемп, пильно прислухаючись до кожного звуку, почув гупання ніг у спальні над головою. Потім чути було, як перекинувся стілець і розбилася склянка з рукомийника. Кемп побіг нагору і енергійно постукав у двері.

XIX. Деякі основні закони

— Що сталося? — спитав Кемп, коли Невидимець пустив його в кімнату.

— Нічого.

— А грюкіт чому?

— Це просто роздратованість, — пояснив Невидимець. — Забув про свою руку, а вона болить.

— І таке у вас, видно, часто буває.

— Буває.

Кемп пройшовся по кімнаті й підняв з підлоги уламки скла.

— Всі ваші пригоди відомі тепер, — сказав Кемп, стоячи навпроти нього з розбитою склянкою в руці. — Всі: і айпінзькі, і тут під пагорбом. Світ знає вже свого невидимого громадянина. Але ніхто не знає, що ви тут.

Невидимець вилаявся.

— Ваша таємниця вже відома. Гадаю, то була таємниця. Я не знаю, які у вас плани, але, звичайно, хочу допомогти вам.

Невидимець сів на ліжко.

— Нам подано сніданок нагору, — повідомив Кемп, намагаючись говорити невимушено і з радістю побачивши, що його дивний гість охоче встав. Кемп повів його вузькими сходами в мезонін.

— Перше ніж ми почнемо робити щось, — сказав Кемп, — я повинен трохи більше обізнатися з причинами вашої невидимості.

Збуджено зиркнувши на вікно, Кемп сів з виглядом людини, на яку чекає поважна розмова. Сумніви щодо реальності всієї цієї пригоди знову охопили його, але зразу ж і зникли, тільки він глянув на Гриффіна, що сидів за столом, на цю безголову і безруку постать у халаті, що витирала губи серветкою, яка таємничим способом висіла у повітрі.

— Це досить просто і... досить імовірно, — промовив Гриффін, одкладаючи серветку набік.

— Для вас, певна річ, — засміявся Кемп. — Але...

— Спочатку, правда, воно й мені здавалося дивним. Але тепер... Ну, тепер ми таке з вами закрутимо! Вперше ця ідея виникла у мене в Чезілстоу.

— У Чезілстоу?

— Я перебрався туди з Лондона. Ви не знаєте, що я

кинув медицину й узявся до фізики? Ні? Так знайте. Мене захопила проблема світла.

— Ага...

— Оптична густина. Все це питання — суцільне плетиво загадок, крізь яке неясно проблескує можлива розв'язка. Мені було тоді лише двадцять два роки, і я був запальний, отже, й сказав собі: «Цій проблемі я віддам усе своє життя. Вона варта цього». Ви ж знаєте, які ми дурні у двадцять два роки?

— Невідомо ще — тоді чи пізніше, — зауважив Кемп.

— Немовби знання може задовольнити людину! Так, але я почав завзято працювати, думаючи тільки про свою роботу. І от через півроку в одному з вічок того плетива раптом блимнуло сяйво... сліпуче сяйво! Я знайшов загальний закон пігментації і заломлення світла — формулу, геометричний вираз для чотирьох вимірів. Неуки, звичайні люди, навіть звичайні математики — і гадки не мають, яке значення може мати загальна формула для того, хто вивчає молекулярну фізику. В книгах, які поцупив той бродяга, є дива, просто магічні цифри! Але то був ще не метод, а лише ідея, яка могла привести до методу. Метод же цей дав би змогу, не змінюючи жодної іншої властивості матерії — крім кольору подеколи, — знизити коефіцієнт світлозаломлення в деяких речовинах, твердих та рідких, до коефіцієнта світлозаломлення повітря... Тобто якраз те, що ми й маємо на меті.

Кемп присвиснув.

— Це дивно. Але все-таки я не зовсім... Я розумію, що в такий спосіб ви можете попусувати якийсь самоцвіт, але до невидимості людини — ще далеко.

— Правильно, — сказав Гриффін. — Але згадайте, що видимість залежить од впливу видимих тіл на світло. Дозвольте викласти вам елементарні положення так, неначе ви не знали їх. Це пояснить вам ідею. Ви дуже добре знаєте, що тіла або поглинають світло, або відбивають його, або заломлюють, або ж роблять усе це разом. Якщо тіло не відбиває, не заломлює й не поглинає світла, воно само по собі видиме бути не може. Наприклад, непрозору червону скриньку ви бачите тому, що колір її поглинає одні світлові промені й відбиває інші — в даному разі, всі червоні. Якби вона не поглинала якоїсь частини світла, а відбивала його повністю, то це була б блискуча біла скринька. Або срібляста. Діамантова скринька — і не поглине багато світла, і не багато його відіб'є від загальної

свої поверхні, але подекуди, на певних ділянках поверхні, світло буде більше відбиватись і заломлюватись. Ви побачите блискуче павутиння відблисків та прозоростей,— щось ніби світляний скелет. Скляна скринька не блищатиме так і не буде так ясно видима, як скринька діамантова, бо скло менше відбиває і заломлює світло. Розумієте? З певних точок ви цілком ясно бачитимете крізь нього. Деякі сорти скла більш видимі ніж інші; кришталева скринька, наприклад, блищить сильніше, ніж скринька із простого віконного скла. Скринька з дуже тонкого, звичайного скла була б ледь видна при поганому освітленні, бо вона майже не поглинала б світла і дуже мало заломлювала б та відбивала його. А якщо шматок звичайного білого скла ви занурите в воду або ще краще — в якусь гущішу, ніж вода, рідину, то він зникне з ваших очей майже зовсім, бо світло, переходячи з води в скло, лише трохи відбивається і заломлюється, майже не зазнаючи ніякого іншого впливу середовища. Такий шматок буде невидимий майже так само, як струмінь вуглекислоти або водню в повітрі. І з такої ж самої причини.

— Так,— сказав Кемп,— це все елементарні речі. Про це знає тепер кожен школяр.

— А ось іще факт, теж відомий кожному школяреві. Якщо розбити шматок скла і потовкти його на порох, то в повітрі скло стане куди видимішим і перетвориться на непрозорий білий порошок. Це відбувається тому, що, подрібнюючи його, ми збільшуємо кількість площин, які відбивають і заломлюють світло. Скляна платівка має лише дві поверхні, а в скляному порошоку світло відбивається й заломлюється в кожному зерняткові, і світла крізь усю масу порошоку проходять дуже мало. Коли ж біле, потовчене скло покласти в воду, то в ній воно зараз же ніби зникне. Потовчене скло і вода мають майже однаковий коефіцієнт заломлення, і світло, переходячи з води в скло, дуже мало відбивається та заломлюється.

Зануруючи скло в рідину, що має такий самий коефіцієнт заломлення, ви робите його невидимим. Всяка прозора річ стає невидимою, коли помістити її в середовище з майже таким самим коефіцієнтом заломлення. І якщо ви поміркуєте хоч хвилинку, то побачите, що й скляний порошок можна змусити зникнути в повітрі, коли коефіцієнт заломлення його довести до коефіцієнта заломлення повітря. Бо тоді, переходячи із скла в повітря, світло не буде ні відбиватись, ні заломлюватись.

— Все це так,— погодився Кемп,— але людина ж не скляний порошок.

— Ні, вона ще прозоріша,— сказав Гриффін.

— Нісенітниця!

— І це я чую від доктора! Як усе забувається. Невже ви за десять років устигли так забути фізику? Подумайте, скільки існує прозорих речей, які не здаються прозорими. Папір, наприклад, зроблений з прозорих волокон і здається нам білим та непрозорим з тої ж причини, з якої буває білим та непрозорим і потовчене скло. Проолійте білий папір, заповніть олією всі проміжки між його частинами так, щоб відбивання та заломлення світла відбувалося тільки на поверхні, й папір стане прозорий, як скло. І не лише папір, а й волокна бавовни, льону, шерсті, дерева, а також — врахуйте це, Кемпе! — і кістки, і м'язи, і волосся, і нігті, й нерви. Власне, все тіло людини, крім червонокривців та темного пігменту у волоссі, складається з прозорих, безбарвних тканин. Так мало треба, щоб ми бачили одне одного! Волокна в живій істоті здебільшого такі прозорі, як вода.

— Звичайно, звичайно! — скрикнув Кемп.— Я от тільки сьогодні вночі думав про личинки морських істот і про медуз.

— Тепер ви мене зрозуміли. І все це я обміркував і знав уже через рік після мого від'їзду з Лондона, тобто шість років тому. Але я нікому не казав про це. Працювати мені доводилося в страшенно несприятливих умовах. Гоббема, мій професор, був науковий бездара. Він крав чужі ідеї і завжди шпигував за мною. Ви ж знаєте ті шахрайські звичаї наукового світу. Я просто не хотів розголошувати свого відкриття й поділяти з ним свої успіхи. Я продовжував працювати і все більше наближався до перетворення своєї теоретичної формули в експеримент, тобто в дійсність. Я не говорив ні слова нікому, бо мені хотілось приголомшити світ блискучими наслідками своєї роботи і враз зажити слави. Я заходився заповнювати деякі прогалини в питанні про пігменти, і раптом — чисто випадково — зробив відкриття в галузі фізіології.

— Так?

— Ви знаєте червону речовину, яка забарвлює кров. Так от: вона може стати білою, безбарвною, не втрачаючи жодної з своїх функцій.

Кемп скрикнув від подиву і недовіри. Невидимець устав і почав ходити по кімнаті.

— Вам є чого скрикувати. Пригадую ту ніч... Було вже пізно; вдень мені заважали ці недолугі студенти, і я іноді засиджувався аж до світанку. Та ідея спала мені на думку несподівано, в усьому своєму блиску та закінченості. Я був сам, у лабораторії стояла тиша, і великі лампи горіли яскраво й німотно... «Можна зробити живу істоту... тканину... прозорою. Можна зробити її невидимою всю, крім пігменту. Я сам можу бути невидимим!» — сказав я і раптом зрозумів, що значить бути альбіносом, коли маєш такі знання. Це приголомшило мене. Я кинув своє фільтрування, підійшов до вікна й почав дивитись на зорі. «Я можу бути невидимим», — усе повторював я.

Осягти таке — означало б перевершити всяку магію. І, не псуючи собі настрою сумнівами, я віддався розкішним мріям про те, що може дати людині невидимість. Таємничість, владу, волю. Зворотного боку медалі я тоді не бачив. Подумайте тільки! Я можу зробитись невидимим, я — бідний асистент, що навчає дурнів у провінційному коледжі! Скажіть, Кемпе, якби вам... Кожний, запевняю вас, вхопився б за ці дослідження! І я працював три роки, долаючи всі перешкоди, що стояли на моєму шляху. Безконечні дрібниці! А розпач! А той професор, провінційний професор, що весь час стежить за вами і обридає одним і тим самим запитанням: «Коли ж нарешті ви опублікуєте свою роботу?» А студенти, а злидні! Так мусив я жити три роки... І після трьох років потайності та хвилювань я переконався, що закінчити роботу мені неможливо... неможливо!

— Чому? — спитав Кемп.

— Гроші, — пояснив Невидимець і знову втупився у вікно. Тоді раптом обернувся.

— Я обікрав старого... — сказав він. — Свого батька. Гроші були не його, і він застрелився...

XX. В будинку на Грейт-Портленд-стріт

Якусь хвилину Кемп сидів мовчки, дивлячись на спину безголової постаті біля вікна. Потім, вражений якоюсь думкою, здригнувся, встав, узяв Невидимця за руку й відвів його на середину кімнати.

— Ви втомилися, — сказав Кемп, — Я сиджу, а ви ходите. Сідайте на мій стілець.

Сам він сів між Гриффіном і найближчим вікном.

Посидівши трохи мовчки, Гриффін почав оповідати далі:

— Коли це трапилось, я кинув уже чезілстоуський коледж. Було це торік у грудні. Я найняв кімнату в Лондоні, простору невмебльовану кімнату у великому занедбаному будинку на Грейт-Портленд-стріт. У кімнаті незабаром набралось повно різного приладдя, що я накупляв на батькові гроші, і робота моя посувалась успішно, підходячи до кінця. Я почував себе людиною, що, видобувшись із хащів, несподівано опинилась перед лицем якоїсь безглуздої трагедії. Я поїхав ховати батька. Мій мозок був у полоні моїх дослідів, і я й пальцем не ворухнув, щоб урятувати батькову репутацію: Згадую похорон, дешевий катафалк, убогу церемонію, яму на схилі горба, холодний вітер і давнього, ще з коледжу, батькового приятеля, який робив відправу, жалюгідний згорбатілий старий у чорному. І він усе шморгав носом.

Згадую, як повертався до порожнього будинку; раніш тут було село, а тепер, попсоване поганими архітекторами, воно стало гидкою подобою міста. Кожна вулиця виходила на перетолочені поля й закінчувалась купами каміння та густими заростями бур'яну. Себе я згадую як худорляву, темну постать, що йде слизьким, блискучим тротуаром. Пам'ятаю, що вбога поважність і брудне крамарство містечка викликали в мені дивне почуття відлюдності...

Я анітрохи не шкодував за батьком. Мені він здавався жертвою власної дурної сентиментальності. Звичайне лицемірство вимагало моєї присутності на його похороні, але насправді все це мене зовсім не обходило.

Проте, йдучи головною вулицею, я на мить немов повернувся до колишнього свого життя. Я побачив дівчину, яку знав десять років тому. Погляди наші зустрілись...

Щось змусило мене обернутись і озватися до неї. Вона виявилась дуже будепною особою.

Ці відвідини рідної оселі були немов сон. Я не відчував тоді, що самотній, що прийшов зі світу в пустелю. Я усвідомлював свою байдужість до всього, але вважав, що винна тут загалом порожнеча життя. Коли я ввійшов у свою кімнату, мені здалось, ніби я віднайшов дійсність. Там були речі, які я знав і любив. Там стояли наготові мої апарати і чекали на мене. Майже всі труднощі були вже позаду, залишилось тільки обміркувати деталі.

Колись я ще розповім вам, Кемпе, про всю цю складну процедуру. Тепер нам нема чого вдаватися в подробиці. Окрім дечого, що я вважав за краще зберегти тільки в пам'яті, все інше записане шифром у книжках, які забрав той волоцюга. Треба ввіймати його! Треба відібрати в нього ті книжки!.. Основне полягало в тому, щоб прозорий предмет, коефіцієнт заломлення якого мав бути знижений, помістити між двома випромінними центрами певної ефірної вібрації. Про неї я потім розповім вам докладніше. Ні, це не рентгенівське проміння. Не знаю, чи хто коли описав це моє проміння, але що воно існує, — це досить ясно. Використовував я дві маленькі динамо-машини, які пускав у рух з допомогою дешевого газового двигуна. Перший свій дослід я зробив з клаптом білої шерстяної матерії. Надзвичайно дивно було бачити, як ця м'яка біла тканина блякнула в іскрах розрядів, а потім розвіялась, неначе дим.

Мені майже не вірилось, що я це зробив. Я простяг руку в порожнечу і відчув, що шерсть така ж, як і була. Торкнувши клапоть рукою, я якось мимохіть скинув його на підлогу. Довелося попошукати, поки я його знайшов! Потім я виконав ще один цікавий дослід. Почувши позад себе нявчання, я обернувся й побачив на рипві за вікном брудну, білу, худючу кішку. У мене майнула думка: «Все готове для тебе», — сказав я. Підійшовши до вікна, я відчинив його і ласкаво покликав кішку. Муркаючи, вона ввійшла до кімнати. Бідолашна, вона була голодна, і я налив їй молока. Уся моя їжа стояла в буфеті, в кутку кімнати. Після того кішка почала все обнюхувати, очевидно, збираючись влаштуватись як удома. Невидима ганчірка трохи стурбувала її... Подивилися б ви, як вона пирхнула на неї! Я зручно влаштував кішку на подушці на своєму розкладному ліжку і дав їй масла, щоб вона дозволила себе помити.

— І ви зробили дослід з нею?

— Зробив. Але напоїти кішку всіма тими трунками — не легка то була річ, Кемпе. І дослід не зовсім пройшов удаło.

— Не зовсім?

— Принаймні у двох пунктах. Кішка ж має кігті й пігмент, як він називається... На задній стінці ока. Знаєте?

— *Tapetum*.

— Саме *tapetum*. Так от цей пігмент не зникав. Напоївши кішку рідиною, що знебарвлює кров, та виконавши

над нею ще деякі маніпуляції, я дав їй опію й поклав разом з подушкою, де вона спала, на мій апарат. І коли все її тіло зблякло й нарешті зовсім зникло, ці дві маленькі пятачки в очах таки залишилися.

— Дивно.

— Цього я пояснити не можу. Кішка, звичайно, була забинтована та прив'язана, і я не боявся, що вона втече. Але, прокинувшись, коли її тіло ще трохи було видимим, вона жалібно рознявчалась, і тут хтось постукав до мене в двері. То була стара жінка, яка жила внизу; вона підозрювала, що я роблю вівісекцію. Вона завжди була п'яна і тільки цю кішку й мала на білому світі. Я схопив хлороформ, дав понюхати його тварині й одчинив двері. «Я, здається, чула нявчання кішки. Чи не моя?» — спитала вона. Я чемно відповів, що ніякої кішки тут немає. Стару це не зовсім переконало, і вона все намагалася зазирнути в кімнату. Безперечно, вигляд кімнати здивував її: голі стіпи, вікна без завісок, розкладне ліжко, стугопить газовий двигун, мерехтять якісь світлі цятки, а в повітрі — легкий запах хлороформу. Нарешті вона заспокоїлась і пішла.

— Скільки часу відібрала у вас ця операція? — спитав Кемп.

— Кішка?.. Години три-чотири. Останніми зникли кістки, сухожилля, жир і кінчики забарвлених волосинок. Не зникала, як я казав, тільки та стійка речовина на райдужній оболонці.

Стояла вже пізня ніч, коли все було скінчено; нічого не було видно, крім кігтів та тьмяних очей. Я зупинив двигун, помацав і погладив усе ще непритомну кішку, розв'язав її і, вкрай стомлений, залишив її спати на невидимій подушці, ліг і сам. Але заснути не міг. Я лежав і якимось невиразно думав про свій дослід або ж марив, мов у пропасниці. Все навкруги, навіть сама земля, повивалось туманом і зникало, як то буває під час кошмару. Десь так близько другої години кішка почала нявчати. Я намагався її заспокоїти, розмовляючи з нею, а потім вирішив викинути з кімнати. Пригадую, що, коли засвітив свічку, її круглі блискучі очі страшенно вразили мене. Я дав би їй молока, але його не було. Кішка не втихомирювалась, сіла під дверима й почала нявчати. Я пробував впіймати її, щоб викинути за вікно, але вона не давалась до рук і все нявчала по різних закутках. Нарешті я відчинив

вікно й почав бігати по кімнаті. Мабуть, кішка стрибнула у вікно, бо я ніколи вже не бачив її і не чув.

Потім — бозна-чому — я знову почав думати про батьків похорон, про холодний вітер, який дув на схилі пагорба. Так тривало аж до ранку. Переконавшись, що таки не засну, я замкнув за собою двері і пішов блукати по тихих ранішніх вулицях.

— І ви гадаєте, що ця невидима кішка й досі живе? — спитав Кемп.

— Якщо її не вбили, — відповів Гриффін. — А чому б і ні?

— Чому б і ні? — повторив Кемп. — Але я не хотів перебувати вас.

— Дуже можливо, що її вбили, — сказав Невидиmecь. — Чотири дні після того вона, я знаю, була на Грейт-Тічфілд-стріт, бо бачив там натовп, який намагався дошукатися, звідки чути нявкіт.

Він помовчав, а тоді мовив далі:

— Я дуже виразно пам'ятаю той ранок перед зміною в моєму житті. Я, напевне, пройшов усю Грейт-Портленд-стріт. Пригадую, я бачив казарми на Олбені-стріт і кавалеристів, що виїжджали звідти. Нарешті, опинившись на вершині Примроз-хілу, я сів на осонні, почувачи себе вкрай погано. Був сонячний січневий день — один з таких сонячних морозних днів, що цієї зими були перед першим снігопадом. Я напружував свій стомлений мозок, силкуючись розібратися, що ж його робити далі.

Мене здивувало, що тепер, коли я так наблизився до мети, вона для мене втратила інтерес. Я, правда, був знесиленний, майже чотири роки безперервної праці виснажили всі мої почуття. Я збайдужів і марно намагався збудити в собі запал перших своїх дослідів, ту пристрась до відкриттів, яка дала мені сили завдати такого удару моєму старому батькові. Ніщо, здавалось, не цікавило мене. Але я знав, що це від перевтоми та безсоння, і що ліки або відпочинок, можливо, повернуть мені бадьорість.

Цілком ясно я розумів тільки те, що справу треба довести до кінця — мене все ще долала настирлива ідея. Треба було поспішати, бо гроші у мене вже кінчалися. Я оглянувся, подивився на дітей, що гралась навколо, на няньок, що їх доглядали, і спробував думати про ті неймовірні переваги, які мала б невидима людина. Потім доплентався додому, трохи поїв, ковтнув чималу дозу стрихвіну і так і заснув одягнений на застеленому ліж-

ку... Стрихнін, Кемпе, чудовий змінюючий засіб, який зганяє з людини кволість.

— Це — диявольський засіб,— сказав Кемп.— Він повертає людину до дикунства.

— Прокинувся я куди бадьорішим і трохи роздратованим. Ви знаєте це?

— Та знаю...

— Аж тут хтось постукав до мене в двері. То був домовласник, старий польський єврей у довгій сірій свиті і стертих пантофлях. Він став допитуватись та загрожувати. Я, мовляв, мучив уночі кішку. Він був упевнений в цьому — язик старої таки попрацював. Він неодмінно хотів усе знати. Закони цієї країни — дуже, мовляв, суворі щодо вівісекції, і його можуть притягти до відповідальності. Я заперечував, що в мене була кішка. Крім цього, стугін газового двигуна, казав він, чути на весь будинок. Це, безперечно, була правда. Він крутився по кімнаті, намагаючись зазирнути всюди крізь свої срібні окуляри, і раптом мене охопив страх, що він дізнається про мою таємницю. Я намагався стати між ним і апаратом, але це тільки збуджувало цікавість домовласника. Що я роблю? Чому я завжди сам, чому я криюся? Чи законні мої досліді? Чи вони безпечні? Я ж платив тільки за помешкання. Його будинок завжди мав добру репутацію... І раптом терпець мені урвався. Я сказав старому, щоб забирався геть. Він почав обурюватися, белькотів щось про своє право домовласника. Ще мить — і я схопив його за барки, щось тріснуло, і він стрімголов вилетів у коридор. Я замкнув двері і, тремтячи, сів на стілець.

Він ще трохи погаласував за дверима, але я не звертав уваги, і нарешті він пішов.

Потім настала криза. Я не знав, що він надумає чинити. Переїзд на нову квартиру означав би затримку в роботі, а грошей у мене залишилось тільки двадцять фунтів, майже всі в банку, і я не міг зволікати. Зникнути? Це ставало неминучим. Але тоді почнеться слідство, і все з кімнати порозтягають.

Думка, що моя робота може набути розголосу або що її можуть перервати в той момент, коли вона майже закінчена, розлютила мене і додала мені завзяття. З трьома томами своїх записок і з чековою книжкою — вони тепер у того волоцюги — я вибіг з дому і з найближчої поштової філії послав їх у відділ «поспнок та листів до запитання» на Фрейт-Портленд-стріт. З дому я намагався

вийти якнайтихіше. Але коли повертався туди, то побачив, що домовласник нишком підіймається сходами до мене — він, певно, чув, як я зачиняв двері. Посміялися б ви, побачивши, як він на площадці відскочив убік, коли я метнувся за ним. Він люто зиркнув на мене, коли я проходив повз нього, а я грюкнув дверима так, що затрусився весь його будинок. Я чув, як він підкрався до моєї кімнати, постояв, вагаючись, біля дверей, а тоді зійшов униз. А я відразу почав готуватися. Все було зроблене протягом одного вечора й ночі. Коли я сидів, ще не зовсім очунавши від снотворної дії препарату, що знебарвлює кров, у двері постукали кілька разів. Потім стукіт припинився, від дверей відійшли, повернулись і заходились стукати знову. Тоді хтось спробував підсунути під двері якийсь синій папірець. Розлючений, я схопився з місця, підбіг до дверей і навстіж розчинив їх. «Ну?» — спитав я.

Там стояв домовласник з повісткою про моє виселення або щось таке. Він подав її мені, побачив, мабуть, щось дивне в моїх руках і глянув мені на обличчя.

Хвилину він стояв, роззявивши рота й вирячивши очі, потім у нього вихопилося щось незрозуміле, він випустив і свічку, і папірець і кинувся темним коридором до сходів.

Я замкнув двері і підійшов до дзеркала. Тепер і я зрозумів його... моє обличчя було біле, мов крейда.

Все це й справді було жахливо. Я не сподівався таких страждань. Ніч страшного болю і млості. Я зціплював зуби; шкіра моя наче горіла, горіло все тіло, і я лежав непорушно, як мертвий. Тепер я зрозумів, чому так вила кішка, доки я не дав їй хлороформу. Добре, хоч я жив у кімнаті сам. Іноді я ридав, стогнав, розмовляв сам із собою, але не здавався... Потім я знепритомнів. Прокинувся я ще поночі.

Біль пройшов. Я подумав, що вбиваю себе, але мені вже було байдуже. Ніколи не забуду того світанку і жаху, який охопив мене, коли я побачив, що руки мої — немов з тьмяного скла. А потім вони почали тоншати, ставати прозорішими, і нарешті, вдень я міг уже бачити крізь них безладдя у своїй кімнаті, хоч і заплющував прозорі повіки. Тіло моє робилося скляним, кістки та судини бліднули і зникали; останніми зникли білясті нерви. Я скреготав зубами, але витримав до кінця... Нарешті, залишили-

ся самі змертвілі кінчики нігтів, бліді та білі, і брунаста пляма від якоїсь кислоти на пальцях.

Насилу я встав. Деякий час я був безпорадний, мов сповите немовля, коли ступав ногами, яких сам не бачив. Я почував кволість і голод. Підійшов до дзеркала і глянув на ніщо... на ніщо коли не рахувати збляклого пігменту за сітчаткою очей, блідшого, ніж туман. Щоб побачити його, я спирався на стіл і притулявся лобом до дзеркала.

Неймовірним напруженням волі я примусив себе підійти знову до апарата й закінчити процес.

Я заснув, прикривши очі від світла простирадлом, і близько полудня мене розбудив стукіт у двері. Я знову відчував у собі силу. Підвівшись, я прислухався і почув за дверима шепіт. Тоді схопився на ноги і якомога тихіше заходився розкладати свій апарат на деталі і розкидати їх по кімнаті — так, щоб ніхто не міг догадатись, як його збудовано. У двері знову загрюкали: чийсь голоси почали кликати мене — спершу то був голос мого домовласника, потім чийсь інші два. Аби виграти час, я щось відповідав їм. Мені потрапили під руки невидимі ганчірка та подушка; я відчинив вікно і викинув їх на сусідній дах. Коли я відчиняв вікно, затріщали двері. Хтось намагався висадити їх, але цупкі засуви, що я пригвинтив кілька днів тому, не піддавалися. Однак це й налякало мене, і розсердило. Тремтячи від збудження, я метушився по кімнаті.

Склавши купою посеред підлоги непотрібний папір, соломку і таке інше, я відкрутив газовий ріжок. У двері важко гупали. Я не міг знайти сірники. Я оскаженів і почав бити кулаками в стіну. Потім закрутив ріжок, виліз за вікно на ринву, тихенько спустив позад себе раму і причаївся. Я був у цілковитій безпеці і невидимий, але мене аж тіпало від гніву й нетерплячки. Я бачив, як вони розстрожили двері, зламали засуви і стали в проймі. То був хазяїн з двома своїми пасинками, дужими хлопцями років двадцяти трьох — чотирьох. Позад них стояла та стара відьма, власниця кішки.

Можете уявити їхній подив, коли вони побачили, що кімната порожня. Один із хлопців відразу підбіг до вікна, відчинив і зазирнув назовні. Його вирячені очі й заросле обличчя з одвислою нижньою губою були за фут від мого обличчя. Я насилу стримався, щоб не затопити кулаком у його дурнувату пику.

Він дивився просто крізь мене. Так само дивились і інші, що приєднались до нього. Старий зазирнув під ліж-

ко, а потім вони кинулись до буфета. Вони сперечалися, мішаючи єврейську мову з жаргоном лондонських передмість, і зрештою дійшли висновку, що я не відповідав їм, що то їм здалося. Надзвичайне піднесення заступило в мені гнів, коли я, сидячи за вікном, стежив за цими чотирма суб'єктами,— стара також увійшла в кімнату, озируючись підозріло, як кішка,— що намагалися розв'язати загадку мого існування.

Домовласник, наскільки я второпав з його суржику, погоджувався з старою, що я вівісектор. Сипи ж запевняли, що я електротехнік, і посилались на динамо-машину та випромінювачі. Всіх їх трохи непокоїла можливість мого повернення, хоч, як я з'ясував згодом, вони й зачинили на засув парадні двері. Стара й собі зазирнула в буфет і під ліжко. Один з моїх сусідів, вуличний крамар, який жив у кімнаті напроти разом з різником, вийшов саме на площадку. Його покликали сюди і набалакали цілу торбу різних нісенітниць.

Я подумав, що ця моя апаратура, потрапивши на очі спостережливій освіченій людині, може багато чого пояснити їй. Отож скориставшись з нагоди, я вліз через вікно в кімнату, обминувши стару, роз'єднав динамо-машину й потроцюв обидва апарати. Як вони налякались. А поки вони силкувались якось пояснити цей погром, я вислизнув з кімнати й тихенько спустився сходами.

Увійшовши до вітальні, я почекав там, поки вони зійшли вниз, обговорюючи та обмірковуючи подію, трохи розчаровані, що не знайшли ніяких жахів, і трохи непевні, чи законно повелися зі мною. Як тільки вони зійшли на перший поверх, я взяв сірники і нишком піднявся назад до себе. Підпалив ту купу сміття, додавши до неї стільці та постіль, спрямував на вогонь газ з допомогою гумової трубки і...

— Ви підпалили будинок? — вигукнув Кемп.

— Підпалив. Це був єдиний засіб, щоб замести сліди. та й будинок напевне був застрахований... Тихенько відсунувши засуви на парадних дверях, я вийшов на вулицю. Я був невидимий і тільки починав усвідомлювати, які надзвичайні можливості давало це мені. В голові моїй аж роїлося від дивовижних і захоплюючих задумів, які я тепер міг вільно здійснювати.

XXI. На Оксфорд-стріт

Коли я вперше спускався сходами, виникли несподівані труднощі: ходити й не бачити своїх ніг — справа нелегка. Двічі я навіть спіткнувся, якось дивно й незручно було мені взятися за засув. А втім, не дивлячись униз, я міг йти по рівному досить добре.

Настрій у мене, як я сказав, був піднесений. Я почував себе так, як почував би зрячий у м'якому взутті та безшесній одежі, потрапивши в місто сліпих. Мені одчайдушно хотілося жартувати з людьми, дивувати їх, лякати по спині, здирати з них капелюхи — взагалі втішатися своєю надзвичайною перевагою.

Але тільки я вийшов на Грейт-Портленд-стріт (моє житло було поруч з великою мануфактурною крамницею на тій вулиці), як щось задзвеніло й боляче штовхнуло мене в спину. Обернувшись, я побачив чоловіка, який ніс кошик сифонів з содовою водою і ошелешено дивився на свою ношу. Хоч удар був справді дошкульний, але кумедний подив того чоловіка змусив мене голосно засміятися. «В кошику сидить диявол», — сказав я і вихопив кошик у нього з рук. Він не опирався, і я підняв кошика високо в повітря.

Аж тут якийсь ідіот візник, що стояв біля шинку, підбіг до нас і, простягнувши руку до кошика, несподівано втратив пальцями мені під вухо, завдавши страшного болю. Я кинув кошика з сифонами на голову візникові і, тільки почувши крики та тупотіння ніг коло себе і побачивши, що з крамниць вибігають люди, що зупиняються екіпажі, зрозумів, чого накоїв. Проклинаючи свою дурість, я притулився спиною до вітрини крамниці й чекав нагоди втекти. Ще мить — і мене втягли б у юрбу і неминуче виявили б. Я штовхнув хлопця з різниці, — добре, хоч він не обернувся й не побачив, що його штовхнуло ніщо! — і прошмигнув за кеб. Не знаю, чим у них там закінчилося. Я поспішив перейти вулицю, на щастя, тоді порожню, і, ледве розуміючи, де блукаю, — такий страх перед можливим викриттям викликав у мене цей випадок, — пірнув у пополудневий натовп на Оксфорд-стріт.

Я намагався йти за течією, але вулиці були людні, і за хвилину мені почали наступати па ноги. Тоді я пішов рівчаком, по горбастому дну якого мені було боляче ступати босими ногами; незабаром ще голобля якоїсь карети вдарила мене під лопатку, нагадавши, що я вже був

дістав раз доброго стусана. Мало не потрапивши під колеса кеба і конвульсійним рухом уникнувши сутички з дитячою коляскою, я опинився позад якогось екіпажа. Раптом у мене майнула рятівна думка, і я пішов за екіпажем (він їхав повільно). Дрож проймав мене не лише з переляку, а й з холоду. Був чудовий січневий день, а я йшов голий по тоненькому, майже замерзлому бруду, що вкривав дорогу. Хоч це була й дурість, але я тоді не усвідомив, що, прозорий чи не прозорий, а все ж таки відчуваю погоду.

І раптом мені спала ще одна думка. Я підбіг уперед і скочив в екіпаж. Тремтячи з холоду, переляканий, з першими симптомами застуди та нежиті, з синцями на спині, що вже давалися взнаки, я повільно їхав по Оксфорд-стріт і далі по Тотенгем-Корт-роуд. Настрій мій був зовсім не такий як десять хвилин тому, коли я виходив з дому. От тобі й невидимість! Мене непокоїла тільки одна думка: як виплутатися з цієї халепи?

Ми повільно проїхали повз бібліотеку Мюді. Тут якась висока жінка з п'ятьма чи шістьма книжками в жовтих палітурках гукнула мій екіпаж. Я ледве встиг вистрибнути, щоб не зіткнутися з нею, і мало не потрапив під вагон конки. Я подався до Блумсбері-скверу, щоб за Британським музеєм повернути на північ і дістатись до менш людного кварталу. Я страшенно замерз, і незвичайність мого становища так діяла на мене, що я аж схлипував на бігу. На західному розі площі з контори фармацевтичного товариства вибігло собача і, нюхаючи землю, кинулося за мною.

Раніш мені не спадало на думку, що ніс для собаки — що око для людини. Собака сприймає людський запах, як ми сприймаємо зовнішній вигляд людини. Тварина почала гавкати та стрибати, показуючи тим, як мені здавалося, що знає про мою присутність. Озираючись, я перетнув Грейт-Расел-стріт і пробіг ще трохи по Монтегю-стріт, і тут тільки помітив, що наближається до мене.

Я почув голосну музику і, глянувши вздовж вулиці, побачив юрбу, що прямувала від Расел-скверу, червоні куртки і прапор Армії порятунку попереду. Надії продертися крізь юрбу, що затопила тротуари, брук, не було, а йти назад і забитися десь у незнайомий район міста було страшно. Тоді я вмить вирішив, що робити, і вибіг на білі сходишки будинку навпроти огорожі музею перечекати, поки пройде юрба. На щастя, почувши оркестр, собака ссипався, повагався й повернув назад.

Натовп наближався, співаючи якийсь гімн, що здався мені іронічним натяком: «Чи побачимо коли його обличчя?» Здавалося, кінця-краю не буде цьому потокові. «Бум, бум, бум!» — гучно вибивав барабан, і я не відразу помітив двох хлопчаків, які спинились біля загорожі недалеко від мене.

— Ти глянь, — здивовано сказав один з них.

— Що таке? — спитав другий.

— Та сліди ж... від босої ноги... так, наче хто ступав по багнюці.

Я глянув униз і побачив, як, широко розплющивши очі, вони дивляться на брудні сліди, що залишилися від моїх ніг на побілених східцях. Перехожі штовхали хлопчаків, але їхня клята цікавість була занадто збуджена. «Бум, бум, бум, чи ми, бум, побачимо, бум, коли, бум, його обличчя, бум, бум...»

— Хтось, певно, босоніж піднявся цими сходами, — сказав один. — І назад не вертався... і з ноги у нього текла кров.

Юрба вже майже пройшла.

— Дивись, Теде! — вражено вигукнув молодший з цих слідопитів і показав просто на мої ступні.

Я глянув і собі й одразу побачив, що від чіпкого бруду стали видимі неясні обриси моїх ніг. На мить я остовпів.

— Ото диво! — мовив старший. — Ну й чудасія! Наче привид якийсь, еге ж? — І, повагавшись трохи, він підійшов до мене, простягаючи вперед руку.

Якийсь чоловік зупинився глянути, що це вони ловлять, потім якась дівчина. Ще мить — і хлопчак доторкнувся б до мене. Я враз збагнув, що маю робити. Ступивши крок наперед, — хлопець з криком відсахнувся назад, — я мерщій перестрибнув через огорожу на ганок сусіднього будинку. Але менший хлопець помітив мій рух, і, перш ніж я встиг спуститись на брук, отямився від подиву, й почав репетувати, що ноги перестрибнули через огорожу.

Всі кинулись туди і вгледіли, як на нижніх східцях та на бруку з'явилися нові сліди.

— Що таке? — спитав хтось.

— Ноги! Дивіться! Ноги біжать!

Всі на вулиці, за винятком кількох моїх переслідувачів, ішли за Армією порятунку, і потік людський став на заваді не тільки мені, але й їм. Звідусіль чулися здивовані вигуки і зачитання. Зваливши на землю якогось юна-

ка, майнув я по Расел-скверу, а шестеро чи семеро здивованих перехожих бігли моїм слідом. Добре, що їм ніколи було давати пояснення, а то б уся юрба погналася за мною.

Я двічі оббіг площу, тричі перетинав дорогу й повертав назад, і в міру того, як ноги мої ставали тепліші та сухіші, мокрих слідів я вже не залишав. Нарешті я зупинився на хвилину, вітер ступні рукою і вже тепер був у безпеці. Останнє, що я бачив від тої погоні,— це чоловік з двадцяттеро на Тевісток-сквері, що дивляться, вкрай опелешені, як поволі висихає мій слід — одинокий і незрозумілий для них, як колись слід людської ноги для самотнього Робінзона Крузо.

Біганина трохи зігріла мене, і тепер мені було вже не так прикро заглиблюватись в лабіринт малолюдних вулиць. Спина моя задубіла, під вухом боліло від візникового удару, шия була подряпана його нігтями. Ноги гули від утоми, а одну було порізано, отож я ще й накульгував. Назустріч мені йшов якийсь сліпий, але я вчасно помітив його і відскочив убік, побоюючись його тонкої чутливості. Раз чи два я випадково стикався з перехожими, і люди зупинялися, здивовано чуючи лайку, що не знати звідки долинала до їхнього слуху. А потім на обличчі я відчув щось м'яке,— площу почав устеляти сніг. Я вже застудився і хоч-не-хоч мусив іноді чхати. А кожен собака, який починав обнюхувати мені ноги, викликав у мене невимовний жах.

Потім почали з криком бігти дорослі й діти. Десь сталася пожежа. Бігли вони в напрямі будинку, де я жив, і, оглянувшись уздовж вулиці, я побачив над дахами, над телефонним дротом стовп чорного диму. Горіла, я був певен, моя оселя — мій одяг, мої апарати, все моє майно, крім чекової книжки та трьох томів записок, які чекали на мене на Грейт-Портленд-стріт. Усе горіло! Я спалив свої кораблі — слово честі! Там усе палало...

Невидимець замовк і замислився. Кемп нервово позирив у вікно.

— Ну, а далі? — спитав він.

XXII. В універсальній крамниці

— Отож у січні, коли починалася завірюха, — а вкритий снігом, я був би видимий, — почав я своє нове приречене життя. Я був стомлений, замерзлий, з болем у всьому тілі, невимовно нещасний і тоді ще наполовину тільки

певний у своїй невидимості. У мене не було притулку, не було засобів до існування, не було ні душі в цілому світі, на яку б я міг покластися.

Поділитися своєю таємницею — означало б утратити все, стати просто дивовижею, та й годі. А втім, я майже вирішив підійти до кого-небудь і здатись на людське милосердя, хоч і добре знав, який жах, яку нелюдську жорстокість викличе моє звернення. Проте зараз на вулиці мені було не до роздумів. Єдиним моїм бажанням було сховатись куди-небудь од світу, вкритися й зігрітись; тільки тоді можна було б думати про які-небудь плани. Але навіть для мене, невидимої людини, ряди лондонських будинків були зачинені на клямки, замкнені на засуви і неприступні.

Єдине, що я ясно відчував тоді, це холод, безпритульність і страждання в зимову ніч серед снігової хурделиці.

І раптом у моїй голові промайнула чудова думка. Я повернув на одну з вулиць між Гауер-стріт та Тотенгем-Корт-роуд і опинився біля «Омніуму», величезної крамниці, де можна, ви знаєте, купити все — м'ясо, бакалію, білизну, меблі, одяг, навіть картини. Це — скоріше ціла система крамниць, а не одна крамниця. Я сподівався, що двері будуть відчинені, але помилився. На щастя, коли я стояв у просторому під'їзді, до нього під'їхав екіпаж, і швейцар у формі, знаєте, з написом «Омніум» на кашкеті, — широко розчинив двері. Я мерщій проскочив усередину і, проминувши перший відділ, де продають стрічки, шкарпетки, рукавички тощо, опинився в іншому, більшому, де були кошики та плетені меблі.

Проте я не почував себе в безпеці, бо там безперестану снували люди, і почав блукати по крамниці, поки зрештою натрапив на верхньому поверсі на відділ, де стояло багато ліжок. Я забрався туди і знайшов собі притулок серед величезної купи згорнутих матраців. В приміщенні було тепло, вже горіло світло, і я вирішив ховатися поки не закриють крамницю, а тим часом не спускав ока з продавців і покупців, що були в цьому відділі. Тоді, думав я, зможу знайти собі харч та одяг, огляну крамницю з її запасами, може, посплю на якомусь ліжку. Цей задум видався мені прийнятним. Я хотів, доставши одягу, надати собі вигляду хоч і закутаної, але не надто ще підозрілої людини, роздобути грошей, одержати на пошті свої книжки та пакунки, найняти десь квартиру і вже тоді більш докладно зважити, як найповніше використати

ті переваги, що їх — як я уявляв собі — дає мені над іншими людьми моя невидимість.

Час закривати крамницю настав досить швидко. Минуло не більше години відтоді, як я влаштувався серед матраців, коли почали спускати штори, і останніх відвідувачів спроваджували до виходу. Потім цілий гурт жвавих молодих людей швидко почав прибирати розкиданий по прилавках крам. Як тільки народу поменшало, я покинув своє лігво і обережно пройшов ближче до центральних відділів. Мене здивувало, як спритно ці хлопці й дівчата прибрали крам, що показували покупцям удень. Всі ті ящики з товаром, порозвішувані матерії, гірлянди мережив, коробки з ласощами в бакалійному відділі, різні речі, що лежали на прилавках — все прибиралося, згорталось, складалось у відповідні місця, а що не можна було прибрати, те вкривали, немов чохлами, якоюсь грубою матерією, ніби мішковиною. Нарешті всі стільці поставили догори ніжками на прилавки й звільнили підлогу. Закінчивши свою роботу, ці хлопці та дівчата заквапились до виходу з таким радісним виглядом, якого доти я ніколи не помічав у продавців. Потім з'явилися підлітки з відрами та щітками й почали притрушувати підлогу тирсою. Я мусив ухилитися від них, але тирса все ж таки потрапила мені на ноги. Блукаючи по темних спорожнелих відділах, я ще деякий час чув, як вони працюють своїми щітками. Кінець кінцем через годину після закриття крамниці грюкнули, зачиняючись, зовнішні двері. У приміщенні запаувала тиша, і тільки я один никав по лабіринту відділів, коридорів, кімнат моделей. Тихо було так, що, підійшовши до дверей на Тотенгем-Корт-роуд, я навіть чув кроки перехожих.

Насамперед подався я туди, де бачив шкарпетки та рукавички. Було темно, і я дуже довго вишпорив, поки не знайшов сірники в шухляді маленької конторки. Потім ще треба було дістати свічку. Довелось стягати чохла та ритись у купі ящиків та коробок, перш ніж я знайшов те, що шукав; на тому ящику був напис: «Шерстяні панталони і фуфайки». Потім я взяв шкарпетки і грубий шарф, зійшов униз у відділ готового одягу і взяв там ще штани, куртку, пальто і широкополий капелюх на зразок тих, які носять священики. Я відчув себе знову людиною і тепер подумав про їжу.

Нагорі був буфет, і там я знайшов холодні страви. У горнятку залишилась іще кава. Я запалив газ, розігрів

її і взагалі влаштувався непогано. Далі, шукаючи собі ковдру (зрештою довелося задовольнитися купою пуховиків), я в бакалійному відділі натрапив на запаси шоколаду та цукатів — більше, звичайно, ніж було мені треба — і на кілька пляшок білого бургундського. Поруч був відділ іграшок, і мене осяяла чудова ідея. Я знайшов кілька штучних носів з картону — знаєте? — і подумав про темні окуляри. Але в «Омніумі» не було відділу оптики. Ніс, звичайно, завдавав мені клопоту. Я навіть думав пофарбувати його. Але ця знахідка наштовхнула мене на думку про перуки, маски тощо. Кінець кінцем я заснув у купі пуховиків, і було мені дуже тепло й зручно.

Ще ні разу, з того часу як сталася ця незвичайна зміна, я не відчував себе так добре, як у той вечір, засинаючи. Ніякі тривожні думи, ніякі клопоти не мучили мене. Я сподівався, що ранком непомітно вислизну з крамниці, вдягнувшись і закутавши обличчя білим шарфом; далі куплю на вкрадені гроші окуляри і таким чином завершу своє перевдягнення. Я поринув у безладні сні, де мені ввижались усі фантастичні події кількох останніх днів. Мені снився бридкий єврей-домовласник, що галасував у себе на квартирі; снилися два його здивовані пасинки і зморшкувате обличчя старої, що приходила питати про свою кішку. Я знову зазнав того дивного почуття, коли дивився, як ставав невидимим шматок матерії, а потім перед очима постала могила мого батька, над якою старий застуджений священик бурмотів молитву: «Порох сси й на порох обернешся».

«І ти теж», — сказав чийсь голос, і мене потягли до ями. Я пручався, звертався до присутніх на похороні, але вони, немов закам'янівши, слухали відправу, а старий священик все далі гугцявив свої молитви, перериваючи їх тільки чханням. Я зрозумів, що мене не бачать і не чують і що я в руках могутніших за мене сил. Марно боровся я, мене кинули в яму, труна аж загрузла, коли я впав на неї, потім мене почали засипати. Ніхто не звертав на мене уваги, ніхто не знав про мою присутність. Я конвульсійно пручався, і нарешті прокинувся.

Займалась бліда лондонська зоря. Холодне сіре світло, пробиваючись над краями штор, заповнювало приміщення. Я підвівся і спершу не міг збагнути, що то за простора кімната з її прилавками, купами згорнутих тканин, ковдр та подушок і залізними стовпами. Коли я почав приходити до пам'яті, почулась розмова.

В сусідньому відділі, де підняли вже штори і де було більше світла, я побачив двох чоловіків, які наближались до мене. Я схопився на ноги, шукаючи очима, куди тікати, і вони почули цей рух. Думаю, вони могли вгледіти тільки якусь постать, що швидко віддалялась од них.

— Хто там? — гукнув один.

— Стій! — закричав другий.

Я повернув за ріг і наптовхнувся, — не забувайте, я ж був без обличчя, — на худого хлопця років п'ятнадцяти. Він заверещав, я звалив його з ніг, промчав повз нього, повернув ще раз убік і, осяяний щасливою думкою, шаснув під прилавок. Через секунду я почув біганину й голося: «Двері, двері!» Інші питали, що сталося, давали поради, як упіймати мене.

Я лежав на підлозі і почував, що від страху зовсім розгубився. Як не дивно, але мені не спадало на думку скинути з себе одяг, що я мусив би зробити. Я ж перед тим вирішив вийти одягнений, і це, мабуть, керувало моїми вчинками. І раптом по довгому проході між прилавками залунав крик: «Ось він!»

Я зірвався на ноги, схопив з прилавка стілець, жбурнув його в голову йолопові, що виказав мене, наткнувся на другого за рогом, щосили штовхнув його і метнувся сходами вгору. Але він утримався на ногах і з криком погнав слідом за мною. На верхній площадці сходів стояла купа отого розмальованого посуду... як його?

— Художні вази, — висловив гадку Кемп.

— Еге ж, вази. На верхній площадці я зупинився, обернувся назад, вхопив з купи одну вазу і розтрощив її об голову найближчого переслідувача. Вся купа тих ваз завалилася, і я чув, як скрізь кричали й звідусіль бігли. Неначе божевільний, кинувся я в буфет; там був чоловік у білому, мабуть, кухар, який і собі погнався за мною. В розпачі я повернув за ріг ще раз і опинився серед ламп та залізних виробів. Я скочив за прилавок, і тільки-но підбіг кухар, який був на чолі погоні, пожбурих у нього лампу. Він упав на підлогу, а я, зіщулившись за прилавком, заходився якомога швидше скидати з себе одяг. Пальто, куртка, штани, черевики — це все легко, а от светр прилип до тіла, неначе шкіра. Я чув, як біжать ще люди; кухар мій лежав по той бік прилавка без пам'яті, а може, він замовк з переляку, і я знову почав тікати, наче заєць, якого вигнали з кущів.

— Сюди, полісмене! — почув я чийсь голос.

Тепер я знову був у меблевому відділі, у кінці цілої низки гардеробів. Я забився між ними, ліг на підлогу і, звиваючись, як вугор, нарешті скинув з себе светр й усе інше. Коли з-за рогу вибіг полісмен з трьома продавцями, я знову був вільною людиною хоч задихався і тремтів од страху. Вони кинулись на жилетку й кальсони, схопили штани.

— Він знімає з себе вкрадене,— сказав один з продавців.— Він мусить бути десь тут.

Але знайти мене їм все ж таки не пощастило.

Деякий час я стояв, дивлячись, як вони шукають мене, і кляв свою долю, бо я ж утратив одяг. Тоді пішов у буфет, випив трохи молока, що там знайшов, і сів навпроти каміна, обміркувати своє становище.

Невдовзі сюди ж прийшли двоє з обслуги крамниці і заходилися збуджено обговорювати цю подію. Звісно, що міркували вони по-дурному. Я чув перебільшене оповідання про шкоду, якої я завдав, та здогади про те, куди я сховався. Потім я знову замислився. Винести що-небудь звідси після такого сполоху було тепер неможливо. Я зійшов униз, на склад, подивитися, чи не можна що запакувати й вислати пакунком, але не зрозумів системи їхніх чеків. Близько одинадцятої години, побачивши, що сніг розтанув і надворі тепліше, ніж учора, я, втративши надію розжитися чим в «Омніумі», вийшов на вулицю. Я був мало не в розпуці від невдачі і не мав якихось певних планів на майбутнє.

XXIII. На Друрі-лейн

— Тепер,— сказав Невидимець,— ви уявляєте вже, в якій скруті я був. Я не мав ні притулку, ні одягу. Одягтися — означало б утратити всі свої переваги, зробитися чимось дивним і жахливим. Я мусив голодувати, бо якби почав їсти, тобто наповнювати себе непрозорою матерією, то знову став би потворно видимий.

— Я й не подумав про це,— сказав Кемп.

— Та й я теж. А сніг указав мені ще й на інші небезпеки: Обсипаний снігом, я не міг ходити, бо одразу став би видимий. Доц зробив би з мене водяний контур, блискучу поверхню людської постаті, якусь бульбашку. А туман!.. У тумані я скидався б на ще більш невиразну бульбашку, мерехтливу постать людини. Крім того, ходячи по

вулицях, та ще й при нашій лондонській погоді, я збирав би на ступнях бруд, а на шкіру осідала б сажа та пил. Я не знав, через який час це зробило б мене видимим, але ясно бачив, що чекати довго не доведеться, бо знаходився у Лондоні. Я пішов до міських нетрів поблизу Грейт-Портленд-стріт і опинився на вуличці, де жив раніше. Далі я не пішов, бо перед будинком, що я спалив, стояв натовп, і руїни ще диміли. Перш за все мені потрібна була одежа. Тут, в одній з маленьких крамничок, в яких продають усяку всячину — газети, солодощі, іграшки, канцелярське приладдя, ялинкові прикраси тощо, — я побачив у вітрині цілу колекцію масок та носів, і в мене майнула та сама думка, що й напередодні у відділі іграшок в «Омніумі». Я повернув назад і, тепер уже маючи певну мету, подався до глухих вулиць на північ од Стренда, уникаючи людних кварталів. Я пам'ятав, що десь там є крамниці театральних костюмів.

День був холодний, пронизливий північний вітер гуляв на вулицях. Я йшов швидко, щоб на мене не наскочив хто ззаду. Кожне перехрестя було небезпекою, за кожним переходом я мусив пильно стежити. На розі Бердфорд-стріт тільки я хотів одного проминути, як він несподівано повернув назад і штовхнув мене на брук, мало не під колеса екіпажа. Візники, які були поряд, вирішили, що це в нього запаморочилася голова. На мене ця зустріч так подіяла, що я пішов на ринок Ковент-Гарден і, весь тремтячи й ледве зводячи дух, присів на хвилинку в закутку біля лотка з фіалками. Я таки добре застудився і тому незабаром мусив піти далі, боячись, щоб через мовчання не звернули на мене уваги.

Нарешті я знайшов те, чого шукав, — брудну, засиджену мухами крамничку в провулку поблизу Дурі-лейн. На вітрині лежало багато акторських костюмів, фальшивих коштовностей, перук, тувель, доміно і театральних фотографій. Крамниці була старовинна, низенька і темна; над нею височіли ще чотири поверхи похмурого, непривітного будинку. Я заглянув у вітрину і, не побачивши нікого, ввійшов у крамницю. Коли я відчиняв двері, брязнув дзвоник. Я залишив двері відчиненими, а сам, обійшовши круг порожньої вішалки, причаївся в кутку за великим дзеркалом. Хвилину чи дві ніхто не з'являвся. Потім я почув важку ходу, і в крамницю зайшов якийсь чоловік.

Плани мої тепер були цілком конкретні. Я хотів про-

братись нагору, заховатися там, дочекатися слухної нагоди і, коли все стихне, розшукати собі перуку, маску, окуляри та костюм і вийти на вулицю у вигляді, може, трохи й незвичайному, але хоч більш-менш правдоподібному. Між іншим, я збирався вкрасти й гроші, якби вони навернулись мені на очі.

Чоловік, що ввійшов у крамницю, був маленький худий горбань з насупленим лобом, довгорукий, з кудими кривими ногами. Очевидно, мій прихід відірвав його від їжі. Він очікувально оглянув крамницю. Переконавшись, що там нікого нема, він спершу здивувався, а потім його взяла злість. «Кляті шибеники!» — вилаявся він і вийшов роздивитись на вулицю. Повернувшись назад через хвилину, він люто причинив двері ногою і, не перестаючи бурмотіти, подався до себе.

Я виліз, щоб іти слідом за ним, але коротун, почувши рух, враз зупинився. Зупинився і я, дивуючись, який у нього гострий слух. Двері нагору він зачинив перед самим моїм носом.

Я вагався. Раптом кроки його почувлися знову, і двері прочинились. Він ще раз підозріло оглянув крамницю. Потім, усе мимрячи щось під ніс, подивився за прилавок, зазирнув в один, а потім у другий куток і ошелешено постояв. Внутрішні двері він залишив відчиненими, і я прослизнув у сусідню кімнату.

Чудна то була кімната, вмебльована вбого, а в кутку там валялася купа великих масок. На столі холонув його сніданок, — і знаєте, Кемпе, дуже важко було мені чути запах кави і дивитись, як коротун, повернувшись, сів знову до трапези. А його манера їсти просто дратувала мене. В тій кімнатці було троє дверей; одні з них вели нагору, інші — вниз, але всі зачинені. Я не міг вийти з кімнати, поки він був там, не міг навіть поворухнутися, боячись його чутливості, а протяг дув мені в спину. Двічі я на силу стримався, щоб не чхнути.

Відчуття мої були незвичайні й цікаві, але я зголоднів, і мене охопила лють ще до того, як він скінчив їсти. Нарешті він поставив свій жалюгідний посуд на чорну олив'яну тацю, де спершу стояв чайник, і, змівши з забрудненої гірчицею скатертину всі крихти, рушив з цим усім до виходу. Ноша не дозволила йому зачинити за собою двері, — а він би напевно це зробив (ніколи я не бачив людини, що так ретельно зачиняла б двері), — і я пройшов слідом за ним у брудну кухню в підвалі. Я мав

приємність дивитися, як він почав мити посуд, а далі, збагнувши, що розжитися тут, власне, нічим та й на кам'яній підлозі стигнуть мої босі ноги, я знову подався нагору й сів на стілець навпроти каміна. Вогонь тут ледве жеврів, і я, не подумавши, підкинув трохи вугілля. Звук цей зараз же привернув увагу господаря. Увійшовши, він обнишпорив усю кімнату, мало не торкнувшись мене. Але цей огляд, здавалося, не зовсім задовольнив його, і, перше ніж вийти, він ще раз перебіг очима по кімнаті.

Я просидів у маленькій вітальні цілу вічність. Нарешті він пройшов і відчинив двері нагору. Скрадаючись, я пішов слідом за ним.

На сходах він зненацька спинився, і я мало не наштотхнувся на нього. Він обернувся, дивлячись мені просто в обличчя, і прислухався.

— Можу заприсягтися...— почав він. Довгою волосатою рукою він смикав себе за нижню губу, очі його бігали то вгору, то вниз по сходах. Потім він буркнув щось і рушив далі.

Він узявся вже за ручку дверей і знову зупинився з тим же виразом сердитого подиву на обличчі. Він чув слабкий шерхит моїх рухів біля себе. У нього, очевидно, був надзвичайно гострий слух. Нараз він вибухнув гнівом.

— Ну, якщо в будинку хтось є!..— вилаявся він і, не закінчивши погрози, сунув руку в кишеню. Не знайшовши там чого шукав, він, спотикаючись, побіг униз, а я сів на верхній сходинці й став чекати на нього.

Потім, усе ще бурмочучи, він повернувся, відчинив двері в кімнату і, перше ніж я встиг увійти, зачинив їх перед самим моїм носом.

Я вирішив обстежити будинок і витратив на це трохи часу, бо ж і рухатись треба було якомога тихше. Будинок був старий, такий вогкий, що шпалери в мансарді повідставали від стін, і повний пацюків. Більшість дверних ручок поверталися туго, і я боявся натискувати на них. Одні кімнати стояли невмебльовані, а інші були закидані всіляким театральним мотлохом, купленим, судячи по його зовнішньому вигляду, з других рук. В якійсь кімнаті я знайшов купу старого одягу. Я почав ритися в цій купі і так захопився, що знову забув про гострий слух господаря. Тільки почувши, як хтось крадькома наближається до мене, я саме вчасно підвів голову й побачив, що він пильно вдивляється в перетрушену купу одягу, тримаючи

в руці старомодний револьвер. Я завмер на місці, поки він, розкривши рот, підозріло роздивлявся довкола.

— То, напевне, вона,— тихо сказав він.— Чорти б її побрали.

Він обережно зачинив двері і зараз же, я почув це, замкнув їх ключем. Кроки його віддалилися. Я раптом зрозумів, що мене зачинено в кімнаті, і з хвилину не знав, що робити. Я пройшов од дверей до вікна й назад і збентежено спинився. Мене знову взяла злість, але я вирішив спершу все-таки переглянути всю одежу й стягнув якийсь клунок з верхньої полиці. Це змусило хазяїна повернутися,— вигляд його був іще похмуріший. Цього разу він таки доторкнувся до мене; вкрай вражений, він відскочив назад і зупинився посеред кімнати.

Потім він трохи заспокоївся. «Пацюки»,— сказав він упівголоса, приклавши пальці до губ, бо, очевидно, трохи боявся. Я тихенько вийшов з кімнати, але піді мною рипнула мостина. Тоді клятий коротун з револьвером у руці почав ходити по всьому будинку, замикати всі двері, а ключі класти собі в кишеню. Коли я збагнув, що він має на думці, мене охопив гнів, і я насилу стримався, щоб не зчинити передчасно бешкету. Тепер я вже знав, що він сам у будинку, і при першій же нагоді стукнув його по голові.

— По голові? — перепитав Кемп

— Еге ж! Приголомшив його, коли він спускався вниз. Ударив ззаду табуреткою, що стояла на площадці. Він покотився вниз, наче лантух із старими чобітьми.

— Ну, знаєте!.. Елементарні норми людяності...

— Все це дуже добре для звичайних людей! Адже ж обставини склалися так, що я мусив вийти з будинку перевдягнений, і так, щоб ніхто мене не бачив. Іншого способу я не міг придумати. А потім запхнув коротунові рот жилеткою в стилі Луї XIV і зав'язав його в простирадло.

— В простирадло?

— Зробив з нього такий клунок. Чудовий засіб налякати й примусити замовкнути того ідіота! Бо вилізти звідти чи навіть виткнути голову було б нелегко. Любий Кемпе, нічого дивитись на мене, мов на вбивцю. У нього ж був револьвер! Якби він хоч раз побачив мене, він міг би розповісти іншим...

— І все ж таки,— сказав Кемп,— в Англії, за наших часів... До того ж він був у себе вдома, а ви... ви ж крали.

— Крав? А, чорт! Ви ще назвете мене злодієм! Кемпе, ви ж не такий дурний, щоб співати оцих старих пісень. Ви ж розумієте моє становище!

— І його теж,— сказав Кемп.

Невидимець зірвався з місця.

— Що ви хочете цим сказати?

Кемпове обличчя стало суворим. Він хотів уже відповісти, але стримався.

— На мою думку,— промовив він, раптом змінившись на виду,— на мою думку, так воно й мало статись. Ви були в скруті. Тільки...

— Звичайно, я був у скруті, та ще й який! Та й він розлютив мене, ганяючись за мною по всьому будинку, клеючи дурника зі своїм револьвером і відмикаючи та замикаючи двері. Я був просто в розпачі. Ви ж не засуджуєте мене, правда? Правда ж?

— Я ніколи й нікого не засуджую,— відповів Кемп.— Це вийшло з моди. Ну, і що ж ви зробили потім?

— Я був голодний. Внизу я знайшов хлібину і трохи препоганого сиру; цього було досить, щоб утамувати голод. Тоді я випив коньяку з водою і, пройшовши повз свій імпровізований клунок,— він лежав непорушно,— повернувся в кімнату, де лежала стара одежа. На вікні, що виходило на вулицю, висіла брудна мережана завіска. Я визирнув у вікно. День стояв ясний, сліпуче ясний, а надто коли виглядати з похмурого темного будинку, де я знаходився. На вулиці видно було жвавий рух — візки з фруктами, якийсь екіпаж, віз з купою ящиків, візок ріботорговця... Коли я обернувся до тьмяної кімнати, у мене аж кольорові плями попливли перед очима. Збудження моє уляглося, я почав усвідомлювати своє становище. У кімнаті відгонило бензином,— мабуть, тут чистили одяг.

Я почав ретельно оглядати приміщення і прийшов до висновку, що горбань жив у будинку сам. Цікавий він був тип! Все, що могло мені згодитись, я позносив у кімнату, де був у нього склад одягу, і тоді вже заходився розважливо вибирати. Я знайшов валізу, яка могла стати мені в пригоді, трохи пудри, рум'ян та липучого пластиру.

Спершу я хотів був напудрити та нарум'янити обличчя і все, що залишалось на видноті. Але це мало свою незручність. Щоб змити грим і стати невидимим знову, був потрібен скипидар, деякі інші засоби і досить багато часу. Зрештою я вибрав найкращої форми ніс,— трохи

кумедний, але не більше, ніж носи в багатьох із нас,— темні окуляри, сивуваті бакенбарди й перуку. Білизни я не знайшов ніде, але її можна було купити потім; тимчасово я одягнув міткалевий плащ і білий кашеміровий шарф. Не знайшов я і шкарпеток, задовольнившись черевиками горбаня, хоч трохи й завеликими, як на мене. В касі крамниці лежали три соверени й шилінгів на тридцять срібла, а розламавши замкнуту шафу у внутрішній кімнаті, я натрапив на вісім фунтів золотою монетою. Споряджений таким чином, я міг вирушати в світ.

Але тут мене знову пройняв сумнів: чи й справді пристойна моя зовнішність? Я пильно оглянув себе в маленькому дзеркалі, намагаючись виявити який-небудь недогляд, але все нібито було гаразд. Хоч вигляд я мав кумедний, наче жебрак з якоїсь п'єси, але що ж, є люди і з такою зовнішністю. Прихопивши з собою те дзеркальце, я з більшою вже певністю зійшов униз, спустив у крамниці штори і ще раз оглянув себе в трюмо.

Кілька хвилин я набирався духу, а тоді відчинив двері й вийшов на вулицю, залишивши горбаня самотужки вибиратись із простирадла. Я звернув в один бік, другий, третій і незабаром був уже далеко від крамниці. Ніхто, здавалось, не придивлявся до мене. Останні труднощі наче було подолано.

Невидимець замовк.

— А що з горбанем — вам було й байдуже? — спитав Кемп.

— Та не знаю, що з ним сталося. Мабуть, спромігся якось вибратися. Вузли, правда, були міцні.

Він знову замовк, встав і підійшов до вікна.

— А що було, коли ви вийшли на Стренд?

— О, нове розчарування! Я гадав, що всі неприємності вже минулися. Власне, я гадав, що можу вільно робити все, що схочу, аби тільки не викривати своєї таємниці. Так я думав. Наслідки моїх вчинків мене не обходили: що б я не зробив, мені досить було скинути одяг — і я вже зник. Ніхто не міг затримати мене. Гроші можна брати де завгодно. Я вирішив влаштувати собі бенкет, а тоді зняти кімнату в доброму готелі і придбати нове майно. Я до смішного вірив у своє щастя,— тепер просто ніяково згадувати, який я був осел. Я зайшов у ресторан і замовляв уже полуденок, коли мені спало на думку, що я ж не можу їсти, не відкривши обличчя! Замовивши таки полуденок, я сказав офіціантові, що зараз поверну-

ся, і в розначі вийшов з ресторану. Не знаю, чи доводилось вам коли-небудь так пошитися в дурні?!

— Настільки — ні,— відповів Кемп.— Але уявити це я можу.

— Я був ладен перебити отих ідіотів! Нарешті, знесилений голодом, я зайшов до іншого ресторану і замовив окрему кімнату, пославшись на те, що в мене, мовляв, спотворене обличчя. Вони подивились на мене з цікавістю, але, звичайно, їм до цього не було діла, і я таки зміг поїсти. Полуденок був не дуже добрий, але мене він задовольнив. Поснідавши, я запалив сигару і почав думати, що робити далі. А надворі — саме завірюха.

Чим більше я думав, Кемпе, тим ясніше розумів, яке дике безглуздя — невидима людина у вогкому й холодному кліматі, у людному, цивілізованому місті. Перед здійсненням свого божевільного експерименту я мріяв про тисячі переваг, і ніщо з того не справджувалось. Я думав про все, чого тільки може побажати собі людина. Невидимість, правда, давала змогу здобути все, але не дозволяла ним скористатися. Честолюбство? Але який сенс у високому званні, коли не можеш і на очі нікому показатися? Яка втіха з жіночої любові, коли жінка конче виявиться Далілою? ¹ Мене не прибавляють ні політика, ані сумнівна слава, ні філантропія, ні спорт. Що залишалося мені робити? І заради чого я обернувся на цю сповиту тасмницю, на цю закутану й забинтовану пародію на людину?!

Він замовк, погляд його наче блукав поза вікном.

— А як ви опинилися в Айпінзі? — спитав Кемп, боячись, щоб розповідь не обірвалася.

— Я поїхав туди працювати. У мене була надія, невіразна думка... є вона в мене й тепер, але тепер уже цілком ясна: знайти дорогу назад... повернутися до попереднього вигляду... Коли я схочу, коли я зроблю все, що хотів зробити, будши невидимим. Ось про це головним чином я й хотів би розповісти вам.

— Ви поїхали зразу до Айпінга?

— Так. Мені тільки треба було одержати три томи своїх записок, чекову книжку, купити білизну й таке інше і замовити деякі хімікалії, щоб мати змогу здійснити свою ідею... розрахунки я покажу вам, як тільки дістану

¹ Даліла, згідно біблійної легенди, виказала ворогам свого коханця Самсона, дізнавшись, що його могутня сила захована в семи пасмах волосся.

ці книжки. Тоді я поїхав. Я ще й досі згадую ту завірюху і ту кляту мороку з цим носом — треба ж було вберегти його, щоб не змок!

— А під кінець,— перебив його Кемп,— позавчора, коли вас викрили, то, судячи з газет, ви трохи...

— Авжеж, трохи. Може, вбив того йолопа констебля?

— Ні, він, кажуть, одужує.

— Його щастя, значить. Мені терпець увірвався. Дурні! Чому не давали вони мені спокою? Ну, а той бевзь-крамар?

— Помирати щось ніхто не збирається,— відповів Кемп.

— Про мого бродягу я цього ще не скажу,— злостиво посміхаючись, зауважив Невидимець.— Люди з такою вдачею, як ваша, Кемпе, і не уявляють собі, що таке гнів! Працювати цілі роки, складати плани, обдумувати все, і раптом наштовхнутися на якогось вайлуватого ідіота. Дурні всіх гатунків, які тільки є на світі, стають мені на заваді! Якщо так буде й далі, я оскаженію й почну вищити їх. На кожному кроці! Вони й так уже зробили моє становище в тисячу разів складнішим.

XXIV. План, що зазнав краху

— Ну, а що ж маємо ми робити зараз? — спитав Кемп, скоса поглядаючи у вікно.

Він присунувся ближче до свого гостя, щоб не дати йому змоги побачити трьох чоловіків, які неймовірно повільно — так здавалось Кемпові — підіймалися на пагорб.

— Що збирались ви робити в Порт-Бердоку? Ви мали щось на меті?

— Я хотів утекти з цієї країни, але, побачивши вас, передумав. Тепер, коли стоїть спека і мені легше залишатись невидимим, я думав податись куди-небудь на південь. Особливо зараз, коли мою таємницю викрито і всі шукатимуть закутану людину в масці. Звідси ж ідуть пароплави у Францію. Я мав на думці вибратися за кордон, з якими б труднощами це не зв'язано. А там я міг би залізницею вирушити до Іспанії чи й до Алжіру. То було б уже неважко. Там завжди можна бути невидимим і, значить, жити... і робити свою справу. Цього бродягу я використовував би як скриню з грошима, як носія мого

багажу, доки не знайшов би способу пересилати те й те поштою.

— Ясно...

— А тут цій брудній тварюці заманулось пограбувати мене! Він сховав мої книжки, Кемпе! Сховав книжки! О, якби я впіймав його!..

— Краще було б спершу забрати від нього книги.

— Але де ж він? Ви знаєте?

— Він у поліції, в місті. І на його власне прохання замкнений на ключ у найнадійнішій камері.

— Мерзотник! — скрикнув Невидимець.

— Але це трохи затримує виконання ваших планів.

— Ми повинні дістати книжки. Книжки ці для мене — питання життя або смерті.

— Звичайно, — погодився Кемп; він тривожно прислухався, чи не чути кроків надворі. — Звичайно, ми повинні дістати книжки. І це буде неважко, якщо він не знатиме, наскільки вони важливі для вас.

— Авжеж, — сказав Невидимець і замислився.

Кемп марно шукав, чим би ще підтримати розмову, коли Невидимець озвався знову.

— Те, що я потрапив до вас, Кемпе, змінило всі мої плани, — сказав він. — Ви ж можете зрозуміти мене. Незважаючи на те, що трапилось, незважаючи на розгolos, на втрату моїх книжок, на все, що я зазнав, у нас залишаються ще великі можливості, неймовірні можливості... Ви нікому не сказали, що я тут? — несподівано спитав він.

Кемп на мить завагався.

— Я ж дав слово, — відповів він.

— Нікому? — напосідав Гриффін.

— Ані душі.

— Ага! Тоді... — Невидимець підвівся і, руки в боки, став походжати по кабінету. — Я зробив помилку, Кемпе, величезну помилку, взявшись за таку справу сам. Я марно витрачаю сили, час, такі нагоди! Сам! Просто дивно, як мало може зробити людина, коли вона сама. Щось там вкрасти, когось там поранити... і край... Я потребую, Кемпе, притулку, потребую помічника. Я мушу влаштуватися так, щоб спокійно їсти, пити, спати і не викликати ні в кого підозри. Я мушу мати спільника. Із спільником, маючи їжу та відпочинок, — відкриваються тисячі можливостей. Досі я йшов навмання. Ось гляньмо, що дає

невидимість і які труднощі вона породжує. Підслухувати і таке інше — це пусте, тебе ж чують. Красти вона допомагає, але мало. Впіймавши, мене легко ув'язнити. А зате впіймати вже важко. Невидимість корисна, власне, тільки в двох випадках: коли тікаєш і коли підкрадаєшся ближче. Особливо, коли вбиваєш. Хоч як добре озброєна людина, я можу обійти круг неї, вибрати найвразливіше місце; вдарити, як схочу, сховатись, як схочу, утекти, як схочу.

Кемп погладив рукою вуса. Чи це йому видається, що хтось іде вниз?

— Ми повинні вбивати, Кемпе.

— Ми повинні вбивати...— повторив Кемп.— Я слухаю ваші плани, Гриффіне, але не згоден з вами, запам'ятайте це собі. Навіщо вбивати?

— Вбивати не з примхи, а розумно це робити. Справа ось у чому. Вони — так само, як і ми,— знають, що існує невидима людина, і ця невидима людина, Кемпе, мусить тепер установити царство терору. Так, так! Безперечно, вас це вражає, але саме це я й маю на увазі! Царство терору! Невидима людина мусить заволодіти якимось містом — вашим Бердоком, наприклад,— тероризувати його і скорити. Вона видаватиме накази. На це є тисячі способів,— скажімо, сунути клапоть паперу під двері. І всі, хто не коритиметься, загинуть; будуть вбиті й ті, хто оборонятиме їх.

— Гм! — буркнув Кемп, прислухаючись не до Гриффінових слів, а до стуку відчинюваних дверей.— Здається мені, Гриффіне, вашому співникові тоді не позаздриш,— мовив він, вдаючи, ніби уважно слухає співбесідника.

— Ніхто не знатиме, що він — мій співник,— запально заперечив Гриффін.— Тс! Що там унизу! — спитав він.

— Нічого,— заспокоїв його Кемп і раптом почав говорити голосніше і швидко.— Я не згоден з цим, Гриффіне,— сказав він.— Не згоден, зрозумійте мене! Навіщо мріяти про боротьбу з людством? Як можете ви сподіватися здобути щастя? Не будьте якимось самітним вовком, Гриффіне. Опублікуйте наслідки ваших досліджень... довірте їх людству або принаймні вашій батьківщині. Подумайте, що зможете ви зробити, мавши мільйон помічників.

Невидимець перебив його, простягаючи вперед руку.

— Хтось підіймається по сходах,— сказав він.

— Не може бути,— відповів Кемп.

— Дайте-но я гляну,— сказав Невидимець і з простягненою вперед рукою пішов до дверей.

Далі події відбувались дуже швидко. Кемп якусь мить вагався, а потім кинувся навперейми Невидимцеві. Той, здригнувшись, зупинився.

— Зрадник! — вигукнув він, і халат його розстебнувся. Невидимець сів і почав роздягатися. Кемп покwapливо ступив кілька кроків до дверей, і Невидимець зараз же з криком зірвався на ноги, яких уже не було видно. Кемп навстіж одчинив двері. На сходах чулися кваплива хода і голоси.

Швидким рухом Кемп одіпхнув назад Невидимця, вистрибнув за двері й грюкнув ними. Ключа задалегідь було встромлено ззовні. Ще секунда — і Гриффін був би замкнений у кабінеті, якби не одна дрібниця. Ключ у замкову шпарину вранці встромили похапцем, і коли Кемп грюкнув дверима, він упав на килим...

Кемп сполотнів. Він силкувався двома руками втримати двері. Через кілька секунд, проте, вони дюймів на шість прочинились, але йому пощастило зачинити їх знову. Вдруге двері шарпливо відчинились на фут, і в отвір почав протискуватися халат. Невидимі пальці схопили Кемпа за горло, і, захищаючись, він мусив пустити ручку. Його відтиснули назад, підставили йому ногу й кинули на площадку; халат накрив його згорі.

Полковник Едай, начальник бердоцької поліції, якому писав Кемп, піднявся вже до середини сходів. Він з жахом дивився, як раптом на площадці з'явився Кемп, переслідуваний порожнім халатом, що висів у повітрі. Він бачив, як Кемп упав і намагався підвестись. Він бачив, як Кемп устав, кинувся вперед, поточився й знову важко впав.

Раптом щось сильно штовхнуло його. Штовхнуло ніщо! Наче якийсь величезний тягар навалився на нього, чиїсь пальці схопили за горло, чиєсь коліно притисло живіт, і він сторчма покотився сходами. Потім невидима нога наступила йому на шию, шльопаючи, промчали вниз босі ноги; він чув, як у передпокої скрикнули й побігли обидва полісмени і як грюкнули парадні двері.

Полковник сів, здивовано озирюючись. Сходами, похитуючись, спускався Кемп, скуйовджений, весь у поросі. Одна щока його була біла від удару, з губи текла кров, в руках він тримав червоний халат та інші частини туалету.

— Боже мій! — скрикнув він.— Все пропало! Він утік!

XXV. Полювання на Невидимця

Перший час Кемпова мова була така нерозбірлива, що Едай не второпав з його оповідання нічого. Вони стояли на площадці, в руках у Кемпа все ще був Гриффінів одяг, і говорив він дуже квапливо. Нарешті Едай почав дещо розуміти.

— Він — божевільний, нелюд, — казав Кемп. — Це справжній егоїст. Він думає тільки про свої власні вигоди та про свою безпеку. Сьогодні я наслухався такого злостивого себелюбства... Він калічив людей. І він вбиватиме їх, якщо ми не станемо йому на перешкоді. Він викличе справжню паніку. Ніщо не може стримати його. А тепер він на волі, і він розлючений.

— Його обов'язково треба ввіймати, — сказав Едай. — Це — ясно.

— Але як? — скрикнув Кемп, і раптом у голові його зародилося багато планів. — Ви повинні почати зараз же. Мусите поставити на ноги всіх, мусите не випустити його з цієї місцевості. Перебуваючи на волі, він пройде скрізь і скрізь вбиватиме, калічитиме людей. Він мріє про царство терору! Царство терору, розумієте? Мусите встановити нагляд за поїздами, шляхами, пароплавами. Вам повинен допомагати гарнізон. Телеграфуйте, щоб вам прислали підмогу. Єдине, що може затримати його тут, це надія знайти книжки з власними записами, які для нього дуже важливі. Я розповім вам про це згодом. У вас у поліції сидить такий собі Марвел...

— Знаю — перебив Едай, — знаю. Про книги — теж. Але той бродяга...

— Каже, що в нього їх нема. А Невидимець упевнений, ніби вони в бродяги. І треба не давати Невидимцеві ні їсти, ні спати. День і ніч вся округа мусить пильнувати його: їжу треба замикати й охороняти — всю їжу, — щоб він мусив викрадати її. Будинки скрізь мають бути замкнуті. О, якби небо послало нам дощі та холодні ночі! Вся округа мусить ловити його і таки ввіймати! Кажу вам, Едаю, Невидимець — це небезпека, це нещастя. Страх і подумати, що може скоїтись, доки його не ввіймають і не знешкодять.

— Саме так потрібно діяти — сказав Едай. — Я зараз же піду й почну все організовувати. А чому не піти б і вам? А й справді, ходім. Ми влаштуємо військову нараду, запросимо Гопса, залізничне начальство. Не можна

втрачати й хвилини! Ходімо, дорогою ви розповісте мені все. А що нам ще зробити? Та киньте ви цей халат!

За мить вони — Едай попереду — спускалися вже сходами. Парадні двері були відчинені, біля них стояло двоє полісменів, з очима, все ще втупленими в порожнечу.

— Він утік, сер,— доповів один з них.

— Ми йдемо до центрального управління,— сказав Едай.— А один із вас нехай знайде візника й накаже йому наздогнати нас. Швиденько! Ну, що ще, Кемпе?

— Треба собак,— відповів Кемп.— Дістаньте собак. Вони не побачать його, зате вчують нюхом.

— Гаразд,— згодився Едай.— Це не всім відомо, але голстедські тюремники знають чоловіка, в якого є собаки-шукачі. Так, собаки. Далі що?

— Майте на увазі,— сказав Кемп,— що в нього видно їжу, поки організм її ще засвоює. Отож, поївши, він мусть ховатись. Треба шукати скрізь — у кожному кутку, за кожним кущем. І ховати всю зброю, все, що він міг би застосувати як зброю. Довго носити її з собою він не зможе. Треба ховати все, чим він міг би вражати людей.

— Буде зроблено,— сказав Едай.— Ми його зловимо!

— А по дорогах...— почав був Кемп і завагався.

— Ну?

— Потовчене скло. Це, звісно, не по-людському. Але подумаймо, чого він може накоїти.

Едай присвиснув.

— У чесній грі так не роблять,— зауважив він.— Не знаю... Зрештою потовчене скло буде заготовлено на той випадок, якщо він зайде занадто далеко...

— Він якийсь нелюд, кажу ж я вам,— додав Кемп.— Як тільки він опам'ятається трохи після цієї втечі, він почне встановлювати царство терору, запевняю вас. Єдиний шанс у нас — випередити його. Він сам постав проти людства. Тож хай його кров упаде на його голову!

XXVI. Вбивство Вікстіда

З Кемпового будинку Невидимець вибіг, очевидно, в стані сліпої люті. Дитина, що гралася біля хвіртки, була з силою піднята в повітря й кинута вбік, так що аж зламала ніжку. Потім кілька годин про Невидимця нічого не

було чути. Ніхто не знав, де він переховується і що робить. Проте легко уявити собі, як цього жаркого червневого дня біг він до пагорбів поза Порт-Бердоком, люто кленучи свою жахливу долю. Розігрівшись від бігу, знеможений, він, мабуть, заховався в чагарнику біля Гінтондіна, щоб там знову зважити свої невдалі заміри проти людства. Певно, й справді ці зарості стали йому притулком, бо саме там, близько третьої години дня, він знову виявив себе зловісно-трагічним чином.

Невідомо, який тоді був у нього настрій і які плани він плекав. Безперечно, його надзвичайно розлютила Кемпова зрада. Хоч нам і неважко зрозуміти причини, які спонукали Кемпа до такого вчинку, але ми можемо також уявити — і навіть не без співчуття — гнів Невидимця. Може, він знову був приголомшений і здивований, як тоді на Оксфорд-стріт, бо, очевидно, сподівався на Кемпову допомогу у здійсненні свого жорстокого плану тероризувати світ. В усякому разі, під полудень він зник, і ніхто не знав, що робив до пів на третю. Для людства це, може, було щастя, але для нього така бездіяльність виявилась фатальною.

Тим часом багато людей в усій окрузі уже кинулась на пошуки. Вранці Невидимець був ще просто легендою, страховиськом. Після полудня ж, особливо завдяки небагатослівному, але промовистому зверненню Кемпа, він став уже реальним супротивником, що його треба було вбити або полонити, — словом, якось перемогти, і все населення почало з блискавичною швидкістю готуватися до боротьби. Навіть ще о другій годині Невидимець міг би вибратися з цієї округи, сівши на поїзд, але пізніше це вже стало неможливим. По всіх коліях на великому обширі між Саутгемптоном, Вінчестером, Брайтоном і Горшемом пасажирські поїзди ходили з зачиненими дверима, а вантажний рух майже зовсім припинився. На двадцять миль круг Порт-Бердока дорогами й полями нишпорили групи з трьох-чотирьох чоловіків з рушницями, дрючками та собаками.

Кінні полісмени об'їжджали села, зупинялись коло кожного будинку і казали зачиняти двері й не виходити з дому без зброї. О третій годині навчання в початкових школах було припинено, і налякані діти купками поспішали додому. Кемпове звернення, підписане, звичайно, Едаєм, на четверту чи п'яту годину дня було розліплене майже по всій окрузі. В ньому коротко, але ясно були

викладені основні засоби боротьби: треба не давати Невидимцеві ні їсти, ні спати, повсякчас бути наготові і бити на сполох, коли Невидимець десь з'явиться. Влада діяла так швидко й так рішуче, і всі були так упевнені в існуванні цієї дивної істоти, що вже ввечері район у кількасот квадратних миль перейшов на стан облоги. І того ж таки вечора вся насторожена, занепокоєна округа здригнулася від жаху: від уст до уст по цілому краю блискавично ширилась чутка про вбивство містера Вікстіда.

Якщо наш здогад про те, що Невидимець ховався в чагарнику біля Гінтондіна правильний, то ми повинні припустити, що після полудня він вийшов звідти, маючи намір роздобути де-небудь зброю. Для якої саме мети, ми не знаємо, але нема жодного сумніву, що вже перед зустріччю з Вікстідом в руках у нього був залізний прут.

Звичайно, ми не можемо знати подробиць їхньої сутички. Сталося це біля піскового кар'єру, менше ніж за двісті ярдів од воріт садиби лорда Бердока. Все вказує на запеклу боротьбу: потоптана земля, численні поранення на тілі містера Вікстіда, його потрошена тростинка. Але важко уявити собі причини цього нападу, якщо це не манія вбивства. Хоч-не-хоч доводиться повірити у божевілля Невидимця. Містер Вікстід, чоловік років сорока п'ятишести, управитель маєтку лорда Бердока, був лагідний на вдачу і менше ніж будь-хто здатний заводитись з таким страшним супротивником. Проти нього й ужив Невидимець залізного прута з поламаної огорожі. Він зупинив цього сумирного чоловіка, що спокійно йшов собі додому підкріпитися, напав на нього, здолав його слабенький опір, зламав йому руку, звалив свою жертву на землю й потрощив їй голову.

Цей прут Невидимець, звісно, мусив витягти десь із огорожі ще перед тим, як зустрівся з своєю жертвою,— на той час він уже мав його в руках. Крім сказаного вище, відомі тільки дві деталі, які трохи висвітлюють цю пригоду. По-перше, кар'єр був не на прямому шляху містера Вікстіда додому, а ярдів на двісті вбік. По-друге, одна дівчинка посвідчила, що, йдучи надвечір до школи, бачила Вікстіда, який, «дивно підстрибуючи», біг полем у напрямі до кар'єру. Його рухи, як вона їх передавала, наводили на думку, наче він за чимось гнався і час від часу тицяв уперед тростинкою. Дівчинка остання бачила

містера Вікстіда живим. З-перед її очей він пішов на смерть, зникнувши у видолинку за буковим гайком.

Якщо врахувати все це,— принаймні як гадає автор цих рядків,— убивство містера Вікстіда було не зовсім безпричинне. Можна припустити, що Гриффін, маючи при собі прут як зброю, проте й не думав скористатися ним саме для вбивства. Може, Вікстід, проходячи неподалік, помітив прут, що в незрозумілий спосіб сам собою пересувався в повітрі. Він міг погнатися за прутом, навіть і не думаючи про невидиму людину, бо до Порт-Бердока було звідти миль із десять, і цілком імовірно, що Вікстід і не чув про неї. Далі легко уявити собі, що Невидимець, аби не бути викритим, вирішив тихенько відступити. Вікстід же, зацікавлений і збуджений виглядом неживої речі, що рухалась сама собою, став переслідувати її й, нарешті, вдарив по ній своєю тростинкою.

Безперечно, в звичайних обставинах Невидимцеві не важко було б утекти від свого підстаркуватого переслідувача, але, зважаючи на місце, де лежав труп, можна гадати, що Вікстід, на нещастя собі, загнав свого противника в куток між заростями кропиви і кар'єром. Хто знає надзвичайну дратівливість Невидимця, тому легко уявити собі наслідки цієї зустрічі.

Правда, все це — самі припущення... Єдині незаперечні факти,— бо на дитячі розповіді не завжди можна покладатися,— це тіло вбитого Вікстіда і знайдений у кропиви закривавлений залізний прут. Оскільки Гриффін викинув прут, можна гадати, що, збуджений пригодою, він забув про намір, з яким брав зброю,— якщо він мав такий намір,— або відмовився від нього. Певна річ, він був страшний егоїст, людина без серця, але видовище жертви, його першої жертви, що лежала в нього біля ніг закривавленим і жалюгідним трупом, могло розбудити в ньому приспане сумління, і на якийсь час він міг відступити, зректися своїх лихих замірів.

Після вбивства містера Вікстіда Невидимець неначебно втік у напрямі пагорбів. Розповідали, що надвечір кілька чоловік у полі біля Ферн-Ботом чули чийсь голос, який то завивав, то сміявся, то плакав, то стогнав, а подеколи скрикував. Моторошно, мабуть, було це чути. Голос прокотився над полем конюшини і завмер удаліні.

На цей час Невидимець мусив був переконатися, як швидко скористався Кемп його відвертістю. Будинки він знаходив під замком, а підкрадаючись до залізничних стан-

цій та заїздів, мусив начитатися розвішаних там звернень і зрозуміти, яких заходів вжито проти нього. Смерком на полях з'явилися групи по три-чотири чоловіки з собаками. Ці ловці людини мали спеціальні вказівки, як допомагати один одному в разі зустрічі з Невидимцем. Але він уникав їх усіх. Ми можемо почасти зрозуміти його розпач, надто коли візьмемо до уваги, що це ж він сам дав своїм ворогам зброю до рук. Того дня принаймні він занепавав духом. Його цькували майже цілу добу, якщо не рахувати зустрічі з Вікстідом. Вночі він, очевидно, десь поїв та поспав, бо на ранок знову був самим собою — діяльний, дужий, лютий і злостивий, готовий до останнього свого великого поєдинку з цілим світом.

XXVII. Облога Кемпового будинку

Кемп читав дивне послання, написане олівцем на зашмальцьованому клапті паперу:

«Ви виявили напрочуд багато енергії та кмітливості, хоч я й не розумію, що це вам може дати. Ви проти мене. Цілий день ви ганялися за мною, силкувались не дати мені спокою й уночі. Але я дістав їжу всупереч вам, спав усупереч вам, і гра тільки починається. Гра тільки починається! Мені не залишається нічого іншого, як удатись до терору. Цей лист проголошує перший день терору. Порт-Бердок перебуває відтепер уже не під владою королеви, — перекажіть це вашому полковникові поліції та іншим, — а під мою владу, під владу терору. Сьогодні перший день першого року нової доби — доби Невидимця. Я — Невидимець Перший. Спочатку влада моя буде милостива. Першого дня відбудеться лише одна страта задля прикладу: буде скарано людину на прізвище Кемп. Сьогодні його спіткає смерть. Хай він замикається, хай ховається, хай оточить себе сторожею, вдягне, коли хоче, панцир, смерть, невидима смерть, наближається до нього. Хай уживає застережних засобів — це якраз справить враження на мій народ. Смерть вирушить до нього сьогодні під полудень з поштової скриньки. Листа буде кинута в скриньку перед самим приходом поштаря — і вперед! Гра починається. Смерть вирушає. Не допомагай йому, мій народе, інакше смерть спіткає й тебе. Сьогодні Кемп мусить умерти».

Кемп двічі перечитав листа.

— Це не містифікація,— сказав він.— Тон його. І він так і думає зробити.

Кемп перегорнув складений удвоє аркуш і на адресі побачив гінтондінський поштовий штемпель і прозаїчну приписку: «Доплатити два пенси».

Кемп повільно встав, не закінчивши полуднувати,— листа принесли о першій годині,— і пішов до себе в кабінет. Подзвонивши своїй економці, він наказав їй зараз же обійти весь будинок, оглянути всі клямки на вікнах і позачиняти всі віконниці. У кабінеті віконниці зачинив він сам. Із замкненої шухляди у спальні він витяг маленький револьвер, уважно оглянув його й поклав у кишеню куртки. Тоді написав кілька коротеньких записок, в тому числі й полковникові Едаю, і звелів служниці віднести їх адресатам, докладно пояснивши їй, як виходити з будинку.

— Небезпеки нема ніякої,— заспокоїв він її, а в думці додав: для вас.

Кілька хвилин він сидів у задумі, а потім повернувся до холодного полуденка.

Ів він якось неуважно, раз у раз замислюючись.

— Ми таки впіймаємо його! — сказав він нарешті, стукнувши кулаком по столу.— І принадою буду я. Заже-немо його на слизъке.

Він піднявся на мезонін, старанно замикаючи за собою всі двері.

— Це — гра, гра чудернацька,— мовив Кемп,— але шанси на моєму боці, містере Гриффіне, хоч ви й невидимі та зухвалі. Гриффін проти цілого світу... сам із своєю помстою.

Кемп стояв біля вікна й дивився на схил пагорба осяяний яскравим сонцем.

— Йому ж треба щодня їсти. Не задрю йому. Та чи й справді він спав минулої ночі? Хіба що десь просто неба, щоб на нього ніхто не наштотхнувся... Хотів би я, щоб ця наша спека змінилась на холоднечу й сльоту... А може, він в цю мить стежить за мною?

Кемп підійшов зовсім близько до вікна. Щось із різким стуком ударилось у стіну над вікном, і Кемп перелякано відсахнувся.

— Який я став нервовий! — сказав Кемп, але до вікна підійшов знову тільки через добрих п'ять хвилин.— Певно, горобець,— додав він.

На парадному вході подзвонили, і Кемп послішив униз.

Він одсунув засуви, повернув ключ, оглянув ланцюжок, наклав його і обережно, не показуючись сам, прочинив двері. Озався знайомий голос. То був Едай.

— На вашу покоївку напали, Кемпе,— сказав він через двері.

— Що?! — вигукнув Кемп.

— Забрали в неї вашу записку. Він десь тут поблизу. Дайте ж мені ввійти.

Кемп одкинув ланцюжок, і Едай протиснувся крізь вузький отвір. Тепер він стояв у передпокої і з величезною, полегкістю дивився, як Кемп знову замикає двері на всі замки й засуви.

— Вашу записку видерли у неї з руки. Налякали її страшенно. Тепер вона в поліції. Лежить в істериці. Він десь близько тут. А що ви там написали?

Кемп вилаявся.

— Який я був дурень! — сказав він.— Міг би догадатись. До Гінтондіна нема ж і години ходу. Уже!

— Що вже? — спитав Едай.

— А ось дивіться.

Кемп повів його до кабінету й передав лист од Невидимця. Едай прочитав і тихо свиснув.

— А ви? — спитав він.

— Такий дурень, гадав влаштувати йому пастку! — відповів Кемп.— І виклав усе це в записці. А вона пішла просто йому в руки.

Едай і собі круто вилаявся.

— Він утече,— сказав Едай.

— Аж ніяк! — заперечив Кемп.

Нагорі забряжчала розбита шибка. Едай помітив срібний полиск маленького револьвера, що стирчав із Кемпової кишені.

— Це — вікно в мезоніні,— зауважив Кемп і перший рушив сходами.

Вони були ще на сходах, коли забряжчала друга шибка. В кабінеті вони виявили, що два вікна з трьох розбиті, на підлозі повно битого скла, а на письмовому столі лежить великий камінь. Обое зупинились у дверях, споглядаючи цей розгром. Кемп знову вилаявся, і в цю мить брязнула й третя шибка, наче вистрілили з револьвера, і розсипалася скалками по кімнаті.

— Навіщо це? — спитав Едай.

— Це — початок,— відповів Кемп.

— Чи є якась змога вдертися сюди?

— Навіть кішці не вдасться це зробити.

— А віконниць нема?

— Тут нема. Внизу ж в усіх кімнатах... Ого!

Знизу долинув тріск дощок, в які гупали чимось важким.

— От клятий! — скрикнув Кемп. — Це, певно... авжеж... Це у спальні. Він думає потрошити мені весь будинок. Але він — йолоп. Віконниці зачинені, і скло падати-ме надвір. Він поріже собі ноги.

Ще одна шибка розлетілася на скалки. Едай з Кемпом ошелешено стояли на площадці.

— Я придумав, — сказав нарешті Едай. — Дайте мені палицю або щось таке. Я піду в поліцію й приведу собак-шукачів. Тоді ми його ввіймаємо.

Ще одне вікно спіткала доля попередніх.

— Револьвера у вас нема? — спитав Едай.

Кемп сунув руку в кишеню, але завагався.

— Нема, зайвого принаймні.

— Я принесу його назад, — пообіцяв Едай. — Ви ж тут у безпеці.

Кемпові стало соромно за свої слова, і він оддав Едаєві зброю.

— А тепер ходім до дверей, — сказав Едай.

Поки вони розгублені стояли в передпокої, одне з вікон спальні на першому поверсі затріщало від міцного удару і розбилосся. Кемп підійшов до парадних дверей і почав, скільки міг тихо, відсувати засуви. Обличчя його було трохи блідіше, ніж звичайно.

— Виходьте відразу, — сказав Кемп.

Через секунду Едай був уже на ганку, і двері за його спиною господар зачинив знову на засув. Якусь хвилину Едай вагався, почувуючи себе в більшій безпеці, коли тупився спиною до дверей, але потім, випроставшись, почав рішуче спускатися з ганку. Він уже перетнув галявину, наближаючись до хвіртки, коли це над травою неначе війнув вітрець, і щось підійшло до нього.

— А заждіть хвилинку, — промовив Голос, і Едай застиг на місці, стискаючи рукою револьвер.

— Ну? — спитав Едай, сплотивший і похмурий. Кожен нерв у нього був напружений.

— Зробіть мені ласку, поверніться в будинок, — попросив Голос, похмурий і напружений, як і Едаїв.

— Дуже шкодую, але не можу, — трохи хриплим голо-сом відповів Едай, облизуючи губи.

Голос, здалось йому, звучав ліворуч од нього, і Едаві спало на думку: чи не вистрілити?

— Куди ви йдете? — спитав Голос.

Обоє зробили швидкі рухи, і з кишені Едая щось блиснуло проти сонця.

Але Едай відмовився від свого наміру й задумався.

— То вже моя справа, куди я йду, — відказав він повільно.

Не встиг він докінчити, як чиясь рука охопила його шию, в спину йому вперлися коліном, і він простягся навзнік на землі. Якось він спромігся витягти з кишені револьвера і навмання вистрелив. Його зараз же вдарили в зуби, і з руки в нього видерли револьвер. Марно він силкувався ухопитися за чиюсь слизьку ногу, спробував підвестися й упав знову навзнік.

— Прокляття! — вигукнув Едай.

Голос засміявся.

— Я вбив би вас, тільки шкода кулі, — сказав Голос.

Едай бачив у повітрі, футів за шість од себе, націлений у нього револьвер.

— Ну? — сказав Едай, сідаючи.

— Вставайте! — звелів Голос.

Едай встав.

— Слухайте, — суворо сказав Голос, — тільки без фокусів. Пам'ятайте, що я вас бачу, а ви мене ні. Ви мусите повернутися в будинок.

— Кемп не впустить мене, — сказав Едай.

— Дуже шкода, — мовив Голос. — До вас я нічого не маю.

Едай знову облизав губи. Відвівши погляд від цівки револьвера, він побачив удалині море, темно-синє під полуденним сонцем, зелені пагорби, білу скелю над водою, багатолюдне місто і раптом відчув, яке життя прекрасне. Потім очі його повернулися до маленького металевого предмета, що висів у повітрі за шість футів від нього.

— Що ж мені робити? — спитав він.

— А що мені робити? — відповів Невидимець. — Вам то допоможуть. Вам треба тільки повернутися назад.

— Спробую. А якщо він пустить мене, чи обіцяєте ви не добиватись у двері?

— До вас я нічого не маю, — повторив Голос.

Тим часом Кемп, випустивши Едая з дому, поспішив нагору в кабінет, пройшов між битим склом і обережно

визирнув з вікна. Едаї, побачив він, стоїть і розмовляє з Невидимцем.

— Чому він не стріляє? — прошепотів Кемп.

Раптом ворухнувшись, револьвер зблиснув на сонці. Кемп прикрив рукою очі й намагався стежити за рухом сліпучого пучка променів.

— Так він віддав револьвер! — скрикнув Кемп.

— ...обіцяйте не добиватись у двері? — казав саме в цю мить Едаї. — Не надто зловживайте своїми перевагами. Хоч трохи поступіться.

— Повертайтеся у будинок. Відверто кажу вам, що не обіцяю нічого.

Едаї, здавалось, наважився. Він повільно рушив до будинку, заклавши руки за спину. Кемп ошелешено стежив за ним. Револьвер зник, блиснув, зник знову і знову вимайнув, цей маленький блискучий предмет, що рухався слідом за Едаєм. Далі події відбувались блискавично: Едаї стрибнув назад, круто обернувся, невдало спробував схопити револьвер, скинув руки вгору й упав ниць. Над спиною його пахнула у повітрі голуба хмарка диму, звуку від пострілу Кемп не чув. Едаї конвульсійно шарпнувся, сперся на руку, знов упав і лежав уже непорушно.

Якийсь час Кемп стояв і дивився на спокійну й байдужу Едаєву позу. День був дуже гарячий і тихий. Здавалось, геть усе в світі завмерло, тільки два жовтих метелики ганялись одне за одним у кущах між будинком і хвірткою. Едаї лежав на галявині біля хвіртки. Штори в усіх віллах по дорозі на пагорб були затягнуті, і тільки в одній маленькій альтанці видніла жива душа — якась постать у білому, немов дідусь задрімав. Кемп шукав очима, чи не блисне де револьвер, але він зник. Потім погляд його спинився на Едаєві. Починалась серйозна гра...

У парадні двері стали стукати й дзвонити дедалі голосніше, але челядь, виконуючи Кемпів наказ, позачинялась по своїх кімнатах. Потім запала тиша. Кемп посидів, прислухаючись, а тоді обережно визирнув по черзі у всі три вікна кабінету, вийшов на сходи і тривожно прислухався. Озброївшись кочергою із спальні, він ще раз пішов оглянути внутрішні засуви на віконницях першого поверху. Все було надійне й певне. Кемп повернувся на мезонін. Едаї усе ще лежав край посипаної рінню доріжки, там, де й упав. Дорогою, попід віллами, ішли двоє полісменів і Кемпова покеївка.

Все облягла мертва тиша. Три постаті наближались дуже повільно. Кемп питав себе, що робить тепер його супротивник?

Раптом він здригнувся. Внизу щось затріщало. Повагавшись трохи, Кемп зійшов униз. По всьому будинку лунали важкі удари й тріск розколюваних дощок. Він ясно чув, як дзвеніли залізні засуви на віконниці. Кемп повернув ключа і ввійшов у кухню. В цю мить у кімнату влетіли розколоті, потрощені віконниці. Кемп аж прикипів до місця. Віконна рама, крім одної поперечки, була ще ціла, але від скла залишилась тільки зубчаста облямівка. Віконниці були виважені сокирою, що вже трощила раму й залізні ґрати, які захищали вікно. Раптом сокира метнулась убік і зникла.

Кемп бачив, як підстрибнув револьвер, що лежав був на доріжці. Кемп відступив. Револьвер вистрелив запізно, уламок від одвірка пролетів у доктора над головою. Кемп грюкнув дверима, замкнув їх на ключ і почув Гриффінові вигуки й сміх. Потім сокира знову почала рубати й трощити.

Кемп стояв у коридорі й намагався обдумати становище. За хвилину Невидимець буде в кухні. Ці двері надовго його не затримають, і тоді...

На парадному вході знову подзвонили. Певне, полісмени. Кемп вибіг у передпокій, накинув ланцюжок, одсунув засуви. Він озвався до покоївки, і лише коли та відповіла, він скинув ланцюжок і одчинив двері. Всі троє вскочили в будинок, і Кемп знову замкнув вхід.

— Невидимець тут! — сказав він. — У нього револьвер і два набой. Він убив Едая. В усякому разі, поцілів. Ви бачили його коло хвіртки? Він там лежить.

— Хто? — спитав один з полісменів.

— Та Едай же.

— Ми підійшли з другого боку, — сказала покоївка.

— Що то за грюкіт? — поцікавився полісмен.

— Він у кухні... або зараз буде там. Він знайшов сокиру... — почав Кемп.

Раптом весь будинок загув від ударів у кухонні двері. Покоївка глянула на двері і відступила до їдальні. Тільки Кемп хотів закінчити фразу, як вони почули, що двері кухні піддались.

— Сюди! — енергійно скрикнув Кемп і штовхнув полісменів в їдальню. — Кочергу! — гукнув він і кинувся до ґрат каміна. Кочергу, яка була у нього в руках, він дав

одному полісменові, а кочергу з їдальні — другому і раптом відсахнувся назад.

Один полісмен, щось вигукнувши, націлився і влучив кочергою в сокиру. Револьвер випустив передостанню кулю, що пробила цінну картину Сіднея Купера¹. Другий полісмен, немов одмахуючись від осі, ударив по револьверу своєю зброєю, і револьвер, брязнувши, упав на підлогу.

При першому ж ударі покоївка верескнула, з хвилину постояла біля каміна, а тоді кинулась одчиняти віконниці, певно, маючи намір утекти крізь розбите вікно.

Сокира відступила в передпокій і зависла на відстані двох футів від підлоги. Чути було важке дихання Невидимця.

— Одійдіть ви обоє! — сказав він. — Мені потрібен Кемп.

— А нам потрібні ви, — відповів перший полісмен, а тоді ступив наперед і кочергою вдарив у напрямі голосу. Невидимець, очевидно, відскочив назад, і кочерга влучила в підставку для парасольок. Наносячи удар, полісмен поточився, а Невидимець стукнув його по касці сокирою, зім'яв каску, наче вона була з паперу, і полісмен покотився на поріг кухні.

Але тим часом другий полісмен, націлившись позад сокири, влучив кочергою у щось м'яке. Розлігся болісний зойк, і сокира впала на підлогу. Полісмен замахнувся ще раз у порожнечу. Та вже нікуди не влучив. Тоді він поставив ногу на сокиру, ударив знову і, тримаючи кочергу наготові, став пильно дослухатись до найменшого поруху.

Він чув, як хтось одчинив вікно в їдальні й швидко заходив по кімнаті. Товариш його повернувся на бік і сів. Між оком і вухом у нього струменіла кров.

— Де він? — спитав поранений з підлоги.

— Не знаю. Я вдарив його. Стоїть десь у передпокої, якщо не прослизнув повз нас. Докторе Кемпе! Сер!..

— Докторе Кемпе! — гукнув він удруге.

Другий полісмен почав через силу зводитись на ноги. Нарешті таки встав. Раптом на кухонних сходах ледве чутно зашльопали босі ноги.

— Г-ех! — скрикнув перший полісмен і запустив кочергу, яка влучила в маленький газовий ріжок.

¹ Сідней Купер (1803—1902) — англійський художник, переважно анімаліст

Спершу він побіг переслідувати Невидимця, а потім передумав і ввійшов до їдальні.

— Докторе Кемпе! — почав він і враз спинився.— Доктор Кемп — герой,— промовив він до свого колеги і глянув через його плече.

Вікно їдальні стояло широко розчинене, і ні покоївки, ні доктора Кемпа в кімнаті не було.

Думку свою про Кемпа другий полісмен висловив стисло, але промовисто.

XXVIII. Цькування ловця

Містер Гілас, власник сусідньої вілли, спав у себе в альтанці, коли почалась облога Кемпового будинку. Містер Гілас належав до тієї стійкої меншості, яка відмовлялася вірити в «усі ці безглузді вигадки» про невидиму людину. Дружина ж його, як не раз вона йому пригадувала потім,— вірила. Проте він наполіг на своєму; погуляв у саду — так, немов ніде нічого не сталося, а вдень, за своїм звичаєм, ліг там поспати. Поки Невидимець трощив вікна, він спав і раптом прокинувся з дивною певністю, що десь щось негаразд. Містер Гілас глянув на будинок Кемпа, протер очі і глянув ще раз. Потім він спустив ноги на землю, сів і став дослухатися. Згадав чорта, але дивне видовище не зникало. Будинок виглядав так, ніби його покинули багато тижнів тому... і покинули після запеклого бою. Всі шибки були повибивані. Крім кабінету на мезоніні, геть усі внутрішні віконниці були позачинювані.

— Можу побожитися, що там,— містер Гілас глянув на годинника,— двадцять хвилин тому все було гаразд.

Він міркував над цією загадковою пригодою, а вдалині тим часом бряжчали шибки. Поки містер Гілас сидів, роззявивши рота, сталася ще дивніша річ. Віконниця в їдальні Кемпового будинку раптом відчинилася, і в отворі вікна замаячила покоївка в капелюшку й пальті, квапливо силкуючись підняти віконну раму. Потім поруч з нею показався чоловік — доктор Кемп — і став допомагати їй. Через секунду вікно відчинилося, покоївка вистрибула надвір, кинулась уперед і зникла в кущах. Містер Гілас устав, запально вигукуючи якісь безладні слова з приводу цих предивних подій. Він бачив, як Кемп зліз на підвіконня, стрибнув униз і, якимось ніби крадькома, пробіг до-

ріжкою, що була обсаджена кущами. Потім він зник за кущем і знову з'явився. Тепер він дерся на паркан, що виходив на відкрите поле, вмить перехопився через нього і щодуху помчав схилом униз до вілли містера Гіласа.

— Боже! — скрикнув вражений страшною думкою містер Гілас. — Та це ж та тварюка, Невидимець! Виходить, все це — правда!

Подумати таке означало для містера Гіласа — діяти, і його куховарка, що стежила за ним з горішнього вікна, здивовано побачила, як він із швидкістю дев'ять миль на годину побіг до будинку. Загрюкали двері, задзвонили дзвінки, і містер Гілас несамовито закричав:

— Зачиняйте двері, вікна! Зачиняйте все! Невидимець іде!

Одразу ж по всьому будинку розляглися вереск, накази й тупіт багатьох ніг. Містер Гілас сам побіг зачиняти вікна на веранду, і саме тоді над парканом виткнулась голова, плечі й коліна доктора Кемпа. Ще за мить Кемп перебіг через грядку спаржі і помчав тенісним майданчиком до будинку.

— Входити вам не можна, — попередив його містер Гілас, засуваючи засуви. — Я дуже вам співчуваю, розумію, що він женеться за вами, але входити вам не можна.

Кемпове обличчя, спотворене жахом, притислося до шибки, він почав шалено стукати й смикати за раму. Побачивши, що всі зусилля його марні, Кемп пробіг по веранді, перестрибнув через поручні й почав гатити молотком у бічні двері. Потім, вискочивши через бічну хвіртку, вибіг на шлях перед фасадом будинку. Наляканий містер Гілас дивився на нього з вікна, і тільки встиг Кемп зникнути, як грядку спаржі потолочили цього разу невидимі ноги. Тут Містер Гілас дременув нагору і погоні більше не бачив, але, пробігаючи повз вікно на сходах, чув, як грюкнула бічна хвіртка.

Вибігши на шлях, Кемп, природно, подався вниз, тобто особисто відбув ті самі перегони, за якими чотири дні тому таким критичним поглядом стежив з вікна свого кабінету. Як для людини, що давно не вправлялася, він біг добре, і, хоч обличчя його було бліде й спітвіле, розмірковував він цілком спокійно. Біг він широкими стрибками, і там, де дорога була нерівна, де лежали купи брукового каміння або блищало розбите скло, не звертав убік, даючи змогу босим ногам переслідувача вибрати іншу путь.

Вперше в житті Кемп виявив, що шлях той — надзвичайно довгий та безлюдний, а до передмістя, яке лежало під пагорбом, — страшенно далеко. Здавалося, ніколи не пересувався він так повільно і з такими муками, як тепер. Усі вілли, що спали під надвечірнім сонцем, були позачинювані й позамикані. Зроблено це з його власного наказу, але ж могли мешканці передбачити такі випадки, як цей! Вдалині почало зводитись місто, море зникло з очей; рухались люди. Ген унизу під'їхала конка. Якраз за нею знаходиться поліцейське управління. Чи не чує він чиїхось кроків за своєю спиною? Ні, це просто вїйнув вітер.

Люди внизу дивились на нього; двоє чи троє метнулися геть. Кемпові вже забивало дух. Конка була тепер зовсім близько. У «Веселих крикетистах» галасливо зачиняли двері. За конкою були стовпи й купи піску — там провадили дренажні роботи. Спершу Кемп хотів скочити у вагон конки й зачинитися там, а потім вирішив бігти до поліції. За хвилину він проминув «Веселих крикетистів», добіг до кінця вулиці і опинився серед людей. Кучер конки з своїм помічником, вражені таким шаленим бігом, стояли поруч з розпряженими кіньми. Далі, з-за піщаних насипів, визирали здивовані обличчя землекопів.

Кемп трохи стишив ходу, але, почувши кроки свого переслідувача, припустив знову. «Невидимець!» — крикнув він землекопам, невиразним жестом показуючи на щось, і, натхнений щасливою думкою, перестрибнув траншею. Тепер між ним і Невидимцем був чималий гурт людей. Передумавши ховатись у поліції, Кемп звернув у маленьку бічну величку, промчав повз візок зеленяра, на мить завагався біля крамниці з солодощами й побіг бульваром, що виходив на головну Гіл-стріт. Двоє чи троє дітлахів, що гралися на вулиці, зарепетували й кинулись урозтіч при його появі; стривожені матері, відчиняючи двері та вікна, щось із серцем кричали на нього. Він вибіг на Гіл-стріт, ярдів за триста від кінцевої зупинки конки, і побачив, що біжать, репетуючи, люди.

Кемп глянув вулицею в напрямі пагорба. Десять ярдів двадцять позаду він уздрів здорового землекопа, що біг, лаючись та вимахуючи своїм заступом, а за ним, стиснувши кулаки, мчав кондуктор. Далі з криком бігли інші і ніби лупцювали щось. Униз до міста бігли ще чоловіки та жінки, і Кемп ясно бачив, як з одної крамниці вискочив чоловік з дрючком у руках.

— Оточуйте! Оточуйте! — кричав хтось. Кемп миттю збагнув, що становище змінилося. Він спинився і, задихаючись, озирнувся навколо.

— Він десь близько! — гукнув Кемп.— Станьте в ряд, перетніть йому...

Тут його сильно вдарили по вуху, він поточився й спробував повернутись обличчям до свого невидимого супротивника. Насилу встоявши на ногах, Кемп ударив у повітря, не влучив, дістав сам удар у підборіддя й покотився на землю. Через секунду чиясь коліно надавило йому на груди і дві руки стисли горло, тільки одна з меншою силою, ніж друга. Кемп схопив Невидимця за зап'ястки, почув зойк болю, побачив, як над головою його свиснув і глухо вдарив заступ землекопа. На обличчя йому капнуло щось мокре, пальці на його горлі раптом розтулилися. Конвульсійним рухом Кемп вивільнився зовсім, схопив ослабле плече і, крутнувшись, опинився зверху, притискуючи до землі невидимі лікті.

— Впіймав! — верескнув Кемп.— Допоможіть! Допоможіть же! Тримайте його! Він підо мною! Тримайте його за ноги!

Через секунду на бойовище кинулись усі, і випадковий перехожий міг би подумати, що там відбувається якийсь дикий матч регбі. Після вигуку Кемпа голосів не було вже чути — тільки гупання ударів, тупіт ніг і важке дихання.

Неймовірним зусиллям Невидимець, хитаючись, звівся на ноги, Кемп вчепився в нього спереду, неначе собака в оленя, і десяток рук штовхав та дер невидиму істоту. Кондуктор конки вхопив її за шию й тягнув назад.

Купа тіл знову впала на землю. Без сумніву, били там люто. І раптом пролунав дикий крик: «Милосердя! Милосердя!» — і швидко завмер.

— Киньте його, дурні! — приглушеним голосом гукнув Кемп, і вся купа сплєтених тіл подалася назад.— Він поранений, кажу я вам. Відійдіть!

Не зразу пощастило відтіснити розпалених боротьбою людей, а тоді все коло напружених од цікавості обличчя побачило, як доктор став навколішки, наче повиснувши в повітрі дюймів на п'ятнадцять од землі, і притиснув долі невидимі руки. Позад нього констебль стискав невидимі ноги.

— Не пускайте його! — кричав велетень землекоп із закривавленим заступом у руці.— Він прикидається.

— Ні, він не прикидається,— сказав доктор, обережно підіймаючи одне коліно.— Та я триматиму його.

Кемпове обличчя, все в синцях, починало вже чорніти. Говорив він неясно, бо з губи в нього капала кров. Пустивши одну руку Невидимця, він обмацував йому обличчя.

— Рот весь у крові,— сказав Кемп, а тоді скрикнув: — Боже мий!

Він схопився на ноги, а потім знову став навколішки біля Невидимця. Навколо штовхались і тислися ближче, чути було тупіт ніг новоприбулих, і натовп усе більшав. З будинків почали виходити люди. Двері «Веселих крикетистів» раптом відчинилися навстіж. Кемп водив рукою, ніби мацав повітря.

— Він не дихає,— заявив він.— Я не чую його серця. Його бік... А-а-а!

Якась стара жінка, протиснувшись під рукою здорового земляка, скрикнула різко:

— Дивіться! — показала вона зморшкуватим пальцем.

І глянувши туди, всі побачили обрис прозорої руки, що безсило лежала на землі. Вона була наче скляна, на ній можна було розрізнити артерії, вени, нерви й кістки. У них на очах рука ставала темнішою й непрозорою.

— Ого! — скрикнув констебль.— А ось і ноги видніють.

Отак поволі, починаючи від рук та ніг і далі до життєвих центрів організму, ішов цей процес набування тілом видимості. Подібне це було до того, як повільно шириться дія отрути. Спершу показувались маленькі білясті вени, що накреслювали сірий силует тої чи іншої частини тіла, потім тьмяні кістки та плетиво артерій, потім м'язи та шкіра. Спочатку вони здавалися туманними, а далі темніли й густішали. Можна було вже бачити його розбиті плечі та груди і невиразний обрис змарнілого, понівеченого обличчя.

Коли ж нарешті юрба розступилась і Кемп зміг впростатись, перед ним на землі лежало голе, жалюгідне, побите й покалічене тіло чоловіка років тридцяти. Його волосся й брови були білі — не сиві од віку, а білі, як у альбіноса. Кулаки його були стиснуті, очі широко розплющені, на обличчі лежав вираз гніву та розпуки.

— Закрийте йому обличчя! — скрикнув якийсь чоловік.— Ради бога, закрийте йому обличчя!

Хтось приніс простирадло з «Веселих крикетистів». Вкривши ним тіло, його внесли до заїзду.

І там, на вбогому ліжку, в погано освітленій і без смаку вмебльованій спальні, оточений юрбою темного, збудженого люду, побитий і поранений, зраджений і безжально зацькований, лежав Гриффі́н — перший з людей, якому вдалося стати невидимим, Гриффі́н — найталановитіший фізик у світі. Так у безмежних муках скінчилось його дивне і жахливе життя.

Епілог

Так закінчується історія цього дивного й згубного експерименту Невидимця. А якщо ви схочете дізнатися про нього більше, то завітайте до маленького заїзду поблизу Порт-Стоу й побалакайте з господарем. Замість вивіски над дверима заїзду прибито дошку, на якій намальовано капелюха та черевики, назва заїзду — та сама, що й назва цього роману. Власник заїзду — огрядний коротун з довгим округлим носом, цупким волоссям і червоними плямами на обличчі. Не поскупіться на питво, і він не відмовиться розповісти вам про все, що трапилось з ним після змальованих вище подій, і про те, як суд намагався «вициганити в нього» знайдені при ньому скарби.

— Вони не могли встановити, кому належать ті гроші,— каже він.— Слово честі, вони дивилися на мене, як на скарб. А хіба я схожий на скарб? А тоді ще один джентльмен давав мені по гінеї за те, що я щовечора розповідав цю історію в мюзик-холі.

Коли ви побажаєте перепинити потік його спогадів, вам завжди буде легко зробити це, спитавши, чи не було вилутано тут рукописні книги. Він відповість «так» і заходиться пояснювати, що всі думають, ніби вони в нього. Але, далєбі, він їх не має. «Невидимець, мовляв, забрав їх у мене і сховав десь, коли я втік од нього й прибіг до Порт-Стоу. Це містер Кемп втовкмачував людям у голову, ніби вони в мене».

Потім він впадає в задуму, крадькома стежить за вами, нервово переставляє склянки і, нарешті, виходить з бару.

Він — неодружений, у нього завжди були холостяцькі звички і в будинку нема жодної жінки. Зовнішню частину свого одягу він застібає гудзиками — становище вимагає! — але, скажімо, шлейки та більш інтимніші деталі туалету він і досі скріплює шнурками. Винахідливістю він не відзначається, але дуже дбає про респектабель-

ність. Рухи його повільні, і він усе любить розмірковувати. В містечку він має репутацію людини мудрої, його поважають за ощадність, а знанням доріг на півдні Англії він заткне за пояс хоч кого.

Щонеділі вранці, коли його заклад зачинено для зовнішнього світу, і щовечора після десятої він іде до вітальні при заїзді й бере з собою склянку злегка розведеного водою джину. Поставивши склянку, він замикає двері, оглядає штори й навіть зазирає під стіл. Потім, упевнившись у своїй самотності, він відмикає буфет і шухляду в ньому, витягає звідти три томи в коричневих шкіряних палітурках і врочисто кладе їх на середину стола. Палітурки побиті негодами й позеленілі від плісняви, бо їм довелось якось перебувати в канаві, а деякі сторінки порозмивала брудна вода. Власник заїзду сідає в крісло, повільно набиває тютюном довгу глиняну люльку й довго дивиться на книжки. Тоді присуває до себе одну з них і починає вивчати її, гортаючи сторінки то вперед, то назад.

Брови його насуплені, губи через силу ворухаються.

— Шість, маленьке два вгорі, хрест і якась іще загогулина. Боже, що то був за розум!

Трохи згодом він дає спокій книжці, відкидається назад і дивиться крізь кільця диму на щось таке, чого ніхто б інший не побачив.

— Скільки тих таємниць! — каже він. — Предивних таємниць! Ото б коли розгадати їх!.. Я зробив би не так, як він, а... Ех! — і він затагується люлькою.

Так поринає він у мрію, невмирущу чудову мрію свого життя. І хоч як невтомно дошукувався Кемп, але, крім власника заїзду, ніхто в світі не знає, де ті книжки з їхньою таємницею невидимості та з багатьма іншими таємницями, що там позаписувано. І поки він живий, ніхто й не знатиме.

ВІЙНА СВІТІВ

*Мовму братові
Френкові УЕЛЛСУ, що
подав ідею цього роману*

Переклав Дмитро Паламарчук.

Але хто живе в цих світах, якщо вони заселені? Ми чи вони — Володарі Світу?.. Та й хіба все створено тільки для людини?

*Кеплер (цитовано в Бертоновій¹
«Анатомії меланхолії»)*

КНИГА ПЕРША ПРИБУТТЯ МАРСІЯН

I. Напередодні війни

В останні роки дев'ятнадцятого століття ніхто не повірив би, що за всіма людськими справами зосереджено й щільно стежать істоти більше розвинені, аніж людина, хоча й такі самі смертні, як і вона; що в той час, коли люди заклопотані своїми справами, їх досліджують і вивчають, може, так само уважно, як людина досліджує під мікроскопом хвилиenne життя нижчих організмів, що плодяться й кишать у краплині води. З безмежною пихою снували люди туди й сюди по всій земній кулі, поглинуті своїми мізерними турботами, певні своєї влади над матерією. Мабуть, так поводяться під мікроскопом й інфузорії. Ніхто й гадки не мав, що старіші космічні світи криють у собі загрозу людському існуванню; сама думка про можливість життя на інших планетах здавалася неймовірною. Цікаво нагадати деякі поширені в той час погляди. Щонайбільше, думали земляни, на Марсі живуть люди, які поступаються перед нами своїм розвитком і завжди раді прийняти нас у свої гостинні обійми, як жаданих просвітників. А в цей час істоти, які своїм розвитком стоять від нас вище настільки, наскільки ми стоїмо вище від допотопних тварин, істоти з великим, холодним жорстоким розумом, дивилися заздрісними очима на Землю, повільно й впевнено плекаючи свої ворожі супроти нас плани. На світанку двадцятого сторіччя наші ілюзії були розбиті.

Планета Марс — навряд чи потрібно про це нагадувати читачеві — обертається навколо Сонця в середньому на

¹ Роберт Бертон (1557—1640) — англійський філософ-гуманіст.

відстані 140 000 000 миль, дістаючи від нього вполовину менше тепла й світла, ніж дістає Земля. Якщо вірити гіпотезі про туманність, то Марс — старіший за нашу планету, і життя на його поверхні мусило початися задовго до того, як затвердла Земля. А що маса його всемеро менша земної, то й охолонути він повинен був швидше до температури, за якої могло зародитися життя. На Марсі є повітря, вода й усе потрібне для розвитку органічної матерії.

Та людина така марнослава й так засліплена власною пихою, що ніхто з письменників аж до кінця дев'ятнадцятого сторіччя не висловив гадки про те, що цю планету можуть населяти істоти, які за своїм розвитком набагато перевищують землян. Так само нікому й на думку не спадало, що коли Марс старший за Землю, вчетверо менший поверхнею, знаходиться від Сонця на більшій відстані, то й життя на ньому, почавшись значно раніше, тепер набагато ближче до кінця.

Неминуче охолодження, яке має колись спіткати й нашу планету, безперечно, давно вже почалося в нашого сусіда. І хай фізичні властивості Марса — ще й досі велика для нас таємниця, однак ми знаємо, що в його екваторіальній зоні тільки опівдні температура дещо наближається до температури, яка буває на Землі найхолоднішої зими. Його атмосфера набагато більше розріджена, аніж земна; його океани, постійно висихаючи, уже вкривають лише третину поверхні; а що там чергування пір року, як на нашу міру, значно уповільнене, то на полюсах нагромаджується величезна кількість льоду, який, танучи, періодично затоплює помірні зони. Остання стадія виснаження планети — так неймовірно далека ще для нас — для марсіян стала проблемою сьогодення цього дня. Під тиском доконечної потреби розум їхній запрацював більш напружено, воля зміцнилася, серця сповнилися холодної рішучості. І, дивлячись у космічні простори, озброєні приладами й знаннями, про які ми ледве можемо й мріяти, марсіяни побачили недалеко, за яких там 35 000 000 миль у напрямі до сонця, ранішню зірку надії — нашу затишну планету з її зеленою рослинністю, сріблястими водами, з її туманною атмосферою, — що красномовно свідчить про плодючість, — планету з широкими просторами залюднених материків, які поблискують крізь пасма хмарин, із вузькими морями, по яких плаває сила-силенна суден.

Ми, люди,— істоти, які населяють Землю,— мусимо здаватися їм такими ж примітивними і чужими створіннями, якими видаються нам мавпи й лемури. Розум людський спізнав, що життя — це невпинна боротьба за існування; спізнали це, певно, і марсіяни. Їх планета давно вже охолоджується, а на Землі усе ще вирує життя, але то життя якихось низькоорганізованих істот. Завоювати новий, ближчий до Сонця світ — це єдиний був порятунок від загибелі, яка з кожним поколінням усе ближче насувалася на марсіян.

Перше ніж занадто суворо засуджувати їх, нагадаймо собі, як безжально, як немилосердно ми самі винищували не лише таку живність, як бізони чи додо, а й близькі нам раси людей. Адже ж тасманійців, хоч це були й люди, за п'ятдесят років геть усіх вигубили європейські іммігранти. Тож хіба ми самі такі апостоли милосердя, щоб обурюватися з марсіян, які чинять те ж саме?

Певно, марсіяни щонайточніше розрахували свій політ — їхні математичні знання, очевидно, сягнули далеко вперед проти наших — і майже досконало до нього підготувалися. Якби нам дозволяли наші прилади, ми б помітили посилення небезпеки задовго до кінця дев'ятнадцятого сторіччя. Такі вчені, як Скіапареллі¹, стежили за червоною планетою (дивно, між іншим, що протягом багатьох сторіч Марс вважали зорею війни), та вони не могли пояснити періодично повторюваних спалахів, що їх так ретельно наносили на карти. А весь цей час марсіяни, мабуть, наполегливо готувалися.

Під час протистояння 1894 року на освітленім боці планети було видно яскраве сяйво, яке помітила спершу Лікська обсерваторія, а потім Перротен у Ніцці та інші астрономи. Англійський читау довідався про це із журналу «Нейчур» за друге серпня. Я схилиюсь до думки, що це явище означало відливання в глибоких надрах планети тієї величезної гармати, з якої марсіяни стріляли в Землю. Якись дивовижні явища, нерозгадані й досі, спостережено було поблизу того сяйва і під час двох подальших протистоянь.

Перший грім ударив над нами шість років тому. Коли Марс підійшов до протистояння, Лавел із Яви телеграфу-

¹ Джованні Скіапареллі (1835—1910) — італійський астроном. У 1877 році він відкрив існування на Марсі т. зв. «каналів».

вав астрономам про величезний вибух розжареного газу на тій планеті. Це сталося десь опівночі дванадцятого серпня, і спектроскоп, до якого він удався тоді, показав надзвичайно велику кількість газів (головним чином водню), що, палаючи, з нечуваною швидкістю линули в напрямку до Землі. Цей вогнений потік у чверть на першу зник із поля його зору. Лавел порівнював його з величезним спалахом, що вирвався з планети, «як вихоплюється вогонь із гармати». Таке порівняння виявилось надзвичайно влучним.

Проте наступного дня газети не дали про цю подію жодного повідомлення, коли не рахувати маленької нотатки в «Дейлі телеграф», і світ так нічого й не знав про одну з найбільших небезпек, які будь-коли загрожували людству. Певно, і я не знав би нічого про той вибух, якби не зустрівся в Отершоу з відомим астрономом Оджилві. Він був дуже занепокоєний звісткою Лавела і запропонував мені провести разом із ним ніч за спостереженням червоної планети.

Незважаючи на все, що довелося згодом пережити, я добре пам'ятаю ту ніч: чорне безгоміння обсерваторії, заслонений в кутку ліхтар, від якого падає на підлогу бліде світло, розмірене такання годинникового механізму, видовжений отвір у стелі, звідки видно всіяну зоряним пилом безодню неба. Біля приладу майже незримо рухався Оджилві. В телескоп видно було кружальце цієї синьої безодні, в якій плескатий диск планети з ледь помітними смугами здавався крихітною цяточкою. Вона була маленька, трохи більша за мачинку, й іскрилася ніжним сріблястим сяйвом. Здавалося, що вона дрижить, а насправді це вібував телескоп під впливом годинникового механізму, який тримав у полі зору планету.

Коли я спостерігав її, мені здавалося, ніби вона то більшає, наближаючись, то меншає, віддаляючись,— але це вводило мене в оману стомлене око. Сорок мільйонів миль було між нами й тією зіркою,— сорок мільйонів миль порожнечі. Неможливо уявити собі увесь безмір тієї прісторони, в якій плаває пил матеріального Всесвіту! Пам'ятаю, поблизу планети було видно три світляні крапки, три безмежно далекі телескопічні зірочки, а довокола них — невимовна темрява безмірної порожнечі. Ви знаєте, який вигляд має та безодня у морозну зоряну ніч? А в телескопі вона здається ще глибшою. І ось там, зовсім невидиме через велику віддасть і крихітну величину,

швидко й неухильно прямуючи до Землі крізь незбагнено великий простір, щохвилини наближаючись на тисячі миль, мчало те, що було запущене до нас, те, що мало принести на Землю війну, страждання й смерть. Стежачи тоді за Марсом, я й гадки не мав про все це; і ніхто на цілій Землі не міг і подумати про це несхибно запущене ядро.

Тієї ночі знову спостережено було вибух на далекій планеті. Я бачив його на власні очі. Саме коли хронометр позначив північ, на планеті блиснув червоний спалах, і помітно стало невеликий виступ на її поверхні. Я сказав про це Оджилві, й він одразу ж підійшов до телескопа. Ніч була душна, і мене мучила спрага. Незграбно ступаючи в темряві, я навпомацки рушив до столика, на якому стояв сифон, коли це Оджилві аж скрикнув, побачивши, що розжарений газовий потік летить просто на нас.

Цієї ночі марсіани запустили на Землю нове незриме ядро. Воно вилетіло після першого рівно через двадцять чотири години з точністю до секунди. Пам'ятаю, сидів я на столі, в темряві; перед очима в мене розпливалися зелені й червоні кола. Мені хотілося курити, і я шукав огню, й гадки не маючи, що цей спалах насправді означає і до яких наслідків він призведе. Оджилві стежив за Марсом до першої години ночі. Потому засвітили ми ліхтаря і пішли до нього. Внизу темрява оповила Отершоу й Чертсі, де мирно спали сотні мешканців.

Довго сиділи ми вдвох, і Оджилві висловлював різні припущення щодо умов життя на Марсі та розводився про те, ніби його жителі подають нам якісь сигнали. Він гадав, що на планету або рясно посипалися метеорити, або там посилилась вулканічна діяльність. Оджилві доводив мені, яка мала ймовірність, щоб еволюція організмів на двох, хай і сусідніх, планетах відбувалася в одному напрямі.

— Один шанс проти мільйона за те, що Марс — заселений, — сказав він.

Сотні спостерігачів бачили полум'я і цієї ночі, і наступної, і так десять ночей підряд, і щоразу саме опівночі. Чому вибухи припинилися по десятій ночі — ніхто не брався пояснити. Може, гази від тих вибухів завдавали марсіянам якоїсь шкоди. Густі хмари диму чи пилу, що їх помітно було в найпотужніший земний телескоп, набравши вигляду невеликих сірих хвилястих плям, миготі-

ли в ясній атмосфері планети й затінювали її знайомі обриси.

Нарешті навіть газети зацікавилися цими явищами. Стали повсюдно з'являтися популярні статейки про вибухи вулканів на Марсі. Пам'ятаю, гумористичний журнал «Панч» досить удадо скористався з цього в одній політичній карикатурі. І ніхто й не підозрював, що тим часом ядра, запущені марсіянами на Землю, летячи крізь світові простори зі швидкістю кількох миль за секунду, наближалися щодень і щогодини. Тепер мені вдивовижу те, що люди перед лицем загибелі могли віддаватися своїм нікчемним справам. Пригадую, як неказанно тішився Марк-Гем, діставши нову фотографію Марса для ілюстрованого журналу, який він тоді редагував. Люди цього, уже пізнього часу, заледве уявляють собі рясноту й винахідливість журналів дев'ятнадцятого сторіччя. Щодо мене, то я саме тієї пори ревно вчився їздити велосипедом та забував собі голову журналами, які обмірковували проблеми моралі у зв'язку з поступом цивілізації.

Одного вечора (перше запущене ядро було тоді за 10 000 000 миль від нас) вийшов я з дружиною на прогулянку. Було зоряно; я пояснював їй Зодіакові знаки і показав на Марс, на маленьку світляну цяточку, куди тепер було спрямовано таку силу телескопів. Вечір був теплий. Юрби людей, що вийшли погуляти із Чертсі та Айлворта, з піснями й музикою проходили повз нас, розтікаючись по домівках. В горішніх вікнах будинків світилося, люди лягали спати. Від залізничної станції чувся гуркіт маневрових поїздів; відстань пом'якшувала його, і він звучав майже мелодійно. Дружина звернула мою увагу на червоні, зелені й жовті сигнальні вогні, що, підняті на стовпах, світилися на тлі синього неба. Все виглядало так мирно, спокійно.

II. Летюча зірка

Потому настала ніч першої летючої зірки. Її помітили вдосвіта, коли вона над Вінчестером летіла на схід, креслячи високо в небі вогненну лінію. Сотні людей, дивлячись на неї, вважали, що то звичайна собі летюча зірка. За твердженням Елбіна, вона залишала по собі зелену смугу, що світилася кілька секунд. Денінг, наш великий спеціаліст по метеоритах, запевняв, що її було видно вже

з висоти дев'яноста або ста миль. Йому здалося, що вона впала на землю десь за сотню миль від нього.

На цей час я був удома і писав у своїм кабінеті. Але я нічого не помітив, дарма що моє французьке вікно виходило на Отершоу, і штору його було піднято (бо я любив тоді дивитися на нічне небо). Одначе цей метеорит, найнезвичайніший за всі, які будь-коли падали із світових просторів на землю, упав саме тоді, коли я сидів у кабінеті, і якби я тільки у слухну мить глянув на небо, то міг би його помітити. Дехто з тих, які бачили його літ, запевняли, що він рухався зі свистом, але сам я не чув цього. Чимало жителів Беркшира, Серрею та Мідлсекса бачили, як він падав, і були певні, що це новий метеорит. Проте, здається, нікого з них не зацікавило подивитися на нього.

Тільки сердешний Оджилві, який стежив за метеоритом і був певен, що він упав десь на вигоні між Горселом, Отершоу й Вокінгом, схопився спозаранку і пішов на розшуки. Коли розвиднілося, він нарешті таки знайшов те тіло неподалік піщаного кар'єру. Він побачив велику вирву, що утворилася від падіння цього тіла, і навкруги між вересом височіли купи гравію та піску, видні ще за півтори милі. Зі східного боку вирви верес загорівся, і голубий димок від нього підіймався проти світанкового неба.

Падаючи, небесне тіло майже повністю зарилося в пісок і лежало між трісками розбитої ним сосни. Та його частина, яка виглядала з піску, була подібна до велетенського осмаленого циліндра, зовні вкритого грубим лускатим шаром нагару сіро-брунатої барви. Циліндр мав ярдів із тридцять у перерізі. Оджилві підійшов до цього громаддя, вражений його розмірами, а надто формою, бо звичайно метеорити більш-менш кулясті. Циліндр так розжарився, пролітаючи крізь атмосферу, що до нього й тепер не можна було підступити. Невиразний шум усередині циліндра Оджилві пояснював собі нерівномірним охолодженням його поверхні. Тоді він і гадки не мав, що циліндр може бути порожнистий.

Оджилві стояв на краю цієї свіжої ями, приголомшений чудернацькою формою й кольором неземного тіла, і починав поволі здогадуватись, яке справжнє його призначення. Ранок був напрочуд тихий, сонце вже трохи припікало, освітивши сосновий ліс поблизу Вейбриджа. Оджилві казав, що того ранку не чути було ні пташиного співу, ані подиху вітру, тільки з укритого нагаром циліндра до-

носились якісь звуки. Оджилві був сам-один на вигоні.

Раптом він із подивом побачив, що шар сірого нагару, яким був покритий метеорит, став зверху обсіпатися. Цей нагар падав на пісок так, наче це сніжинки або краплини дощу. Раптом відвалився і впав додолю цілий шмат. Серце Оджилві кинулось у п'яти.

Хвилинку поміркувавши над тим, що б це могло означати, він, незважаючи на розпечене повітря, зійшов у яму і наблизився до самого тіла, щоб краще його розгледіти. Він і досі думав, що нагар осипався від охолодження метеорита, хоча дивно було, чому це лише по верхній частині циліндра.

Раптом Оджилві побачив, що кругла вершина циліндра обертається. Це обертання було повільне, і він помітив його тільки по чорній плямі, яка п'ять хвилин тому була перед ним, а зараз опинилася з протилежного боку. І все-таки він не міг добрати, в чому річ, аж доки не почув приглушений скрегіт і не побачив, що та чорна цятка знову посунулася вперед майже на дюйм. Тільки тоді він збагнув, що це таке. Циліндр був штучний, порожнистий, з покришкою! Це хтось ізсередини відкручує покришку!

— Боже-світе! — вигукнув Оджилві. — То ж там усередині людина! Там люди! Вони ледве не спеклися! Вони хочуть вилізти звідтіля!

Вмить він пов'язав цей циліндр із спалахом на Марсі.

Думка про те, що в циліндрі закрито живих істот, так його налякала, що він навіть забув про жароту і підійшов зовсім упритул, щоб допомогти відкручувати покришку. На щастя, гаряче повітря, що ним пашів циліндр, вчасно зупинило його, і він не торкнувся руками до розжареного металу. Хвилинку він постояв, не знаючи, що робити, а потім видряпався з ями і щодуху кинувся до Вокінга. Було тоді десь близько шостої години. Дорогою Оджилві зустрів якогось візника і хотів розповісти йому, що трапилося, та розповідав він так недоладно і вигляд мав такий дикий — капелюха він загубив у ямі, — що той чоловік мовчки поїхав собі далі. Так само плутаючи слова, звернувся він і до служника, що відмикав двері шинку біля Горсельського мосту. Той подумав, що це втік якийсь божевільний, і хотів затягти його до шинку. Це дещо охолодило астронома, і він, угледівши Гендерсона, лондонського журналіста, який саме порпався у своєму

садку, гукнув до нього через паркан, силкуючись говорити зрозуміліше:

— Гендерсоне,— почав він,— чи бачили ви минулої ночі летючу зірку?

— А що таке? — запитав Гендерсон.

— Вона на горсельському вигоні.

— Господи боже! — вигукнув журналіст. — Упав метеорит! Оце так подія!

— Але то щось більше, ніж метеорит. То циліндр, штучний циліндр. Там усередині щось є.

Гендерсон випростався, тримаючи в руці лопату.

— Як ви сказали? — перепитав він, бо трохи недочував.

Тоді Оджилві розповів усе, що бачив. Хвилину Гендерсон роздумував. Потім кинув лопату, взяв піджака й вийшов на шлях. Вони обидва кинулись мерщій на вигін. Циліндр лежав на тому ж місці, але звуки стихли, і між покришкою та корпусом циліндра з'явилася блискуча смужка. Повітря зі свистом чи то проходило всередину, чи, може, виривалося назовні.

Вони прислухалися, постукали палицею по нагару, але, не діставши ніякої відповіді, подумали, що людина чи кілька людей, закритих усередині, знепритомніли або й померли.

Звісно, самі вони не могли нічого зарадити. Гукнувши прибульцям кілька підбадьорливих слів, вони майнули до міста по допомогу. Страшенно збуджені, розхристані й обсипані піском, вони бігли по маленькій вуличці, залитій яскравим сонцем, саме о тій порі, коли крамарі відчиняли віконниці, а прості городяни відчиняли у спальнях вікна. Гендерсон кинувся на залізничну станцію, щоб якнайшвидше передати телеграфом новини до Лондона. Газетні статті вже підготували населення до цих незвичайних новин.

Близько восьмої години юрби хлопчаків та всякого люду вже мчали до вигону, бажаючи подивитися на «мертвих марсіян». Так починали розгортатися події. Вперше я почув про це від хлопця-газетяра без чверті дев'ять, коли вийшов купити «Дейлі кронікл». Звісна річ, я був надзвичайно вражений і, не гаючи марно часу, пішов через Отершоуський міст до піщаного кар'єру.

III. На горсельському вигоні

Біля великої вирви, в якій лежав циліндр, зібралось чоловік із двадцятєро. Я вже казав, який вигляд мало те велетенське тіло, що врилось в землю. Навколо, ніби від якогось вибуху, було обсмалено дерн і гравій. Мабуть, великий удар спричинив вибух вогню. Гендерсона і Оджилві там не було. Очевидно, вони вирішили, що зараз нічого не вдієш біля циліндра, і пішли до Гендерсона снідати.

Четверо чи п'ятеро хлоп'ят сиділи над ямою; вони метляли ногами й розважались, кидаючи камінці у циліндр, доки я не нагримав на них. Тоді вони стали гратися у квача, туди-сюди шмигаючи поміж дорослими.

На цьому збіговиську були два велосипедисти, садівник-поденник, якого я вряди-годи наймав, дівча з дитиною на руках, різник Грег із своїм малим, кілька просто роззяв та ще хлопці, що бували на побігеньках у гравців у гольф або тинялися біля станції.

Розмовляли мало. Тоді англійський простолюд не дуже розумівся на астрономії. Більшість людей спокійно поглядала на рівну, мов стіл, покришку циліндра. Вона була в такому самому положенні, як її залишили Оджилві й Гендерсон. Мені здається, що глядачі розчарувалися, побачивши не обгорілі трупи, а цю непорушну брилу. Одні відходили геть, натомість підходили інші. Я спустився до ями, і мені здалося, ніби під ногами злегка двигтєть земля. Покришка не рухалась.

Тільки підійшовши зовсім близько, я помітив усю химерність циліндра. З першого погляду він здавався не дивнішим за перекинутий вагон чи повалене величезне дерево. А навіть — і менш дивним.

Він був схожий на іржаву газову цистерну, напівукопану в землю. Тільки маючи певні знання, можна було помітити, що сірий нагар — то не просто окис, що жовтаво-білий метал, блискучий на оголеній різьбі, мав якийсь незвичний відтінок. Слово «неземний» більшій частині глядачів не говорило нічого.

Тепер я впевнився, що ця штуковина впала з Марса, але вважав за неймовірне, щоб усередині в ній була якась жива істота. Я здогадувався, що покришка відкрчувалась автоматично. Незважаючи на думки Оджилві, я вірив, що на Марсі живуть люди. І чого тільки не малюва-

ла мені фантазія! А може, в циліндрі є якийсь рукопис? І чи зможемо ми його витлумачити? Може, ми там знайдемо якісь монети або зразки марсіянських речей? Але ж циліндр, коли тільки задля цього,— занадто великий! Мені дуже кортіло заглянути, що воно там усередині. Близько одинадцятої, так і не дочекавшись нічого надзвичайного, я повернувся додому в Мейбері. Та я вже не міг знову взятися за свої абстрактні дослідження.

Пополудні вигін мав зовсім інший вигляд.

Ранні випуски вечірніх газет приголомшили весь Лондон своїми сенсаційними заголовками: «Послання з Марса», «Небували події у Вокінзі» і так далі.

До того ж телеграма, що Оджилві послав Астрономічному товариству, наробила великого переполоху по всіх британських обсерваторіях.

На шляху біля вищаного кар'єру стало з півдесятка екіпажів зі станції Вокінг, фаєтон із Чобгема і навіть якась пишна карета. Тут же лежала ціла купа велосипедів. А багато людей прийшло пішки із Вокінга та Чертсі, незважаючи на велику спеку. Отже, зібрався таки великий натовп, серед якого було навіть кілька ошатно вбраних дам.

День був жаркий, ані хмаринки в небі, ані подуву вітру, і лише під кількома соснами, що росли поблизу,— клаптики тіні. Верес уже погас, але рівнина, скільки оком сягнути в напрямі Отершоу, геть уся почорніла, і над нею прямовисно здіймалися в небо пасма диму. Заповзятливий чобгемський бакалійник випровадив сюди свого сина, навантаживши йому ручний візок свіжими яблуками та імбирним пивом.

Підступивши на край вирви, я побачив у ній групу людей, чоловік шість, серед яких були Гендерсон, Оджилві, високий білявий джентльмен,— це був, як я згодом довідався, Стент, королівський астроном,— та декілька робітників з лопатами й кайлами в руках. Стент давав робітникам якісь вказівки. Голос у нього був дзвінкий і рішучий. Він стояв на покришці циліндра, яка, мабуть, уже охолонула. Лице його паленіло, з чола котився піт; здавалося, він був чимось роздратований.

Більшу половину циліндра було вже відкопано, тільки нижня його частина залишалася в землі. Оджилві, побачивши мене в натовпі, підкликав ближче й попросив сходити до лорда Гілтона, якому належала ця ділянка землі.

— Юрба дедалі зростає,— скаржився він,— і заважає працювати, особливо хлопчакі. Тому потрібно поставити легеньку огорожу, одтиснувши цей натовп подалі від ями. Оджилві сказав мені, що зсередини циліндра чути якийсь шум, але робітники не можуть відкрити покрішку, бо нема за що взятися. Стінки циліндра, певне, занадто грубі, може, тому й чути такий невиразний шум.

Я був радий виконати його прохання, сподіваючись таким способом потрапити до числа привілейованих глядачів. Лорда Гілтона я не застав, але довідався, що він прибуде поїздом із Ватерлоо у шість годин. Було тільки чверть на шосту, тому я повернувся додому випити склянку чаю, а тоді пішов до станції назустріч лордові.

IV. Циліндр відгвинчується

Сонце вже заходило, коли я повернувся на вигін. Із Вокінга прибували люди групами, а назад поверталися тільки одиниці. Юрба навколо ями невпинно росла, темніючи на цитриново-жовтому тлі неба. Тут уже було, мабуть, кількисот чоловік. Гомін дужчав, люди штовхалися над самою вирвою. Тривожні думки не давали мені спокою. Наближаючись, я почув Стентів голос:

— Назад! Посуньтеся назад!

Повз мене прошмигнув якийсь хлопчина.

— Воно відгвинчується,— гукнув він на ходу,— усе крутиться й крутиться. Це мені не подобається. Я забіраюся звідсіля.

Я підійшов до юрби. На краю ями тислися сотні людей, штовхаючи одне одного,— не поступалися своїм завзяттям навіть кілька статечних дам.

— Він упав у яму! — закричав хтось.

— Назад, назад,— почувлися голоси.

Юрба трошки відступила, і я протиснувся вперед. Всі були дуже збуджені. Із ями долинув якийсь дивний невиразний шум.

— Благаю вас, зупиніть тих недоумів! — гукав Оджилві.— Адже ж ми не знаємо, що в цій проклятій штуковині!

Я бачив, як один молодик,— здається, вокінзький крамарчук,— стояв на циліндрі, силкуючись вибратися з ями, куди його зіпхнула юрба.

Покришка циліндра ізсередини відгвинчувалась. Вже було видно зо два фути блискучої різьби. Хтось ненавмисне штовхнув мене, і я мало не вдарився об ту нарізку. Я оглянувся, та в цю мить покришка зовсім відгвинтилась і з дзвоном упала на гравій. Впершись ліктем у заднього сусіда, я знову глянув на циліндр. На перший погляд круглий отвір здавався зовсім чорним. Призахідне сонце сліпило мені очі.

Всі мабуть, сподівалися, що звідти з'явиться людина, може, й не зовсім така, як ми, земні люди, та все-таки подібна до нас. Принаймні я думав саме так. Придивившись, я помітив щось сіре, хвилясте, повзуче; блиснули два кружала, наче очі. Потім щось ніби сіра гадюка, завтовшки з палицю, стало викільцьовуватись із циліндра і, похитуючись у повітрі, схилитися в мій бік. Спершу — одне, а там і друге.

Я похолонув. За спиною у мене пронизливо заверещала якась жінка. Напівобернувшись назад і не спускаючи пильного погляду з циліндра, в якому вже з'явилося й друге щупальце, я став відступати подалі від ями. Я бачив, як здивування на людських обличчях змінилося жахом. Зчинився лемент. Всі кинулися врозтіч. Крамарчук намагався видряпатись із ями. Тепер я стояв один і дивився, як люди, що стояли по той бік вирви, тікали геть, разом із ними й Стент. Я перевів погляд на циліндр, і нездоланий жах охопив мене. Наче скам'янівши, я все стояв і дивився.

Величезна сіра куляста маса, завбільшки, певно, з ведмедя, натужливо й повільно вилазила з циліндра. Вибравшись на світло, вона заблищала, як мокра шкіра. Двоє великих темних очей вдивлялися в мене. Ця куляста істота мала й обличчя, коли можна назвати його обличчям. Під очима був рот, безгубі краї його тремтіли й корчилились, пускаючи слину. Воно важко дихало і конвульсійно здригалося. Одним щупальцем воно трималося за верх циліндра, а другим розмахувало в повітрі.

Хто не бачив живого марсіянина, навряд чи зможе уявити собі цю страхітливу потвору. Її дивовижний рот нагадував літеру «V», верхня губа була клинувата, лоба не було так само, як і підборіддя; безупинне тремтіння рота, цілий клубок щупальців, наче в Горгони, шумливе дихання в незвичній атмосфері, очевидна безпорадність, скутість рухів під дією земного тяжіння й особливо великі пильні очі — все це було огидне до нудоти. Потво-

ра мала брунатну, слизьку, як у гриба, маслянисту шкіру; незграбні, повільні її рухи викликали почуття невимовного жаху. Навіть з першої зустрічі, з першого погляду мене охопили огида й відраза.

Раптом страховище зникло. Воно перевалилося через пруг циліндра і впало в яму, гепнувшись, неначе великий шкіряний лантух. Я почув своєрідний приглушений крик, і слідом за першою істотою в темному отворі з'явилася друга.

Моє заціпеніння, яке викликав жах, спало. Я повернувся й щодуху кинувся до дерев, — ярдів, мабуть, за сотню від ями. Я біг якимось боком і раз у раз спотикався, бо не міг відірвати погляду від того видовища.

Там, серед молодих сосон і кущів дроку, я зупинився, важко дихаючи, і став чекати, що воно буде. Вигін, довкола якого росли сосни, був усіяний людьми, що так само, як і я, напівскуті страхом, дивилися на цих істот чи, вірніше, на купи гравію біля ями, в якій вони лежали. Аж раптом — мене знову пройняв жах — я побачив, як щось кругле й темне смикається над самим краєм ями. Це була голова крамарчука, що звалився в яму. Та голова на тлі багряного заходу здавалася чорною. Ось він підніс плече й коліно вгору, але знову зсунувся на дно, тільки голова виднілася. Тоді зовсім зник, і до мене ніби долинув його кволий крик. Я мало не кинувся бігти йому на допомогу, але страх не дав мені рушити з місця.

Все зникло в глибокій ямі за купами розкиданого піску. Кожен, хто проходив із Чобгема або Вокінга, був би здивований таким видовищем, — велика людська юрба безладно розсипалась по канавах, сховалася за кущі, ворта й огорожі й, зрідка перекидаючись між собою словами, — та й то більше короткими збудженими вигуками, — пильно дивилась на купи піску. Барильце імбирного пива чорніло на тлі багряного неба, біля піщаного кар'єру стояли покинуті екіпажі, коні їли овес з підвішених торб і копитами били землю.

V. Тепловий промінь

Вигляд марсіян, що виповзали з циліндра, в якому вони прибули на Землю із своєї планети, неначе якимись чарами прикував мене до місця. Я стояв по коліна у вересі

й дивився на купи піску. В мені змагалися страх і цікавість.

Я не наважувався підійти до ями, дарма що мені дуже кортіло зазирнути туди. Тому, не спускаючи ока з піщаного насипу, за яким крилися прибульці на Землю, я став віддалік обходити вирву, шукаючи кращого місця для спостереження. Одного разу з'явилися в сяйві призахідного сонця якісь три чорні кінцівки, подібні до шупалець восьминога, але тут же й сховалися. Згодом піднявся якийсь суглобистий стрижень з диском нагорі, що, похитуючись, повільно повертався кругом. Що це вони там роблять?

Глядачі розпалися на дві групи: одна, менша, стояла з боку Вокінга, друга, більша, — з боку Чобгема. Мабуть, вони вагалися, як і я. Кілька чоловік стояли поблизу мене. Я підійшов до одного з них, — це був мій сусіда, але я не знав, як його звуть, — і привітався. Та для зайвих розмов у нього не було часу.

— Які огидні потвори, — тільки й вертілося у нього на язиці. — Господи боже, які огидні потвори! — повторював він знову й знову.

— Бачили ви людину в ямі? — запитав я, але він нічого не відповів. Ми стояли мовчки, певніше почувавши себе один біля одного. Згодом, щоб краще було видно, я виліз на якийсь горбочок, мабуть, із ярд заввишки, а коли оглянувся, то побачив, що мій сусіда уже подався у напрямі Вокінга.

Сонце зайшло, на землю лягали сутінки, а довкола все було тихо. Юрба з боку Вокінга, здавалося, побільшала, і до мене сягав її приглушений гомін. Гурт людей з боку Чобгема поволі розійшовся. З ями не чути було ніякого руху.

Ця тиша підбадьорила людей. Можливо, що й нові прибульці з Вокінга також додали сміливості юрбі. В усякому разі, з настанням сутінок натовп почав повільно й нерішуче наближатися до ями. Чорні постаті по двоє, по троє рухалися вперед, зупинялись і знову рухалися, витягуючись тонким довгим півмісяцем, роги якого поступово охоплювали яму. Я й собі рушив до ями.

Потім я побачив, як візники і ще дехто наважилися підійти аж до самої ями. У цю мить до мене долинув стукіт копит і скрип коліс. Син бакалійника потяг свій візок з яблуками. А далі, ярдів за тридцять від ями, з

боку Горсела підходила темна групка людей; попереду якийсь чоловік ніс білий прапор.

Це була делегація. В Горселі, нашвидку порадившись, населення вирішило, що марсіяни, хоч вони й відразливі зовнішністю, мусять бути істотами розумними, отже, треба дати їм знак, що й ми не якась там худобина.

Все ближче й ближче маяв на вітрі прапор; спершу — праворуч від мене, а потім, коли делегація пройшла далі, — ліворуч. Я був задалеко від тих людей, щоб когось з них розпізнати, але згодом довідався, що там були Оджилві, Стент і Гендерсон; вони мали на меті спробувати налагодити стосунки з марсіянами. Ця маленька групка немовби притягувала до себе майже зімкнуте людське кільце, і багато невиразних постатей простували за нею на безпечній віддалі.

Раптом блиснув спалах, і клуби зеленуватого диму раз за разом тричі здійнялись у непорушному повітрі.

Той дим упереміш з полум'ям був такий яскравий, що темно-синє небо та повитий туманом бурий луг з боку Чертсі, на якому де-не-де бовваніли сосни, раптом здалися зовсім чорними і майже не просвітлили навіть тоді, коли дим зовсім розвіявся. Тієї ж миті почулось якесь глухе шипіння.

Біля ями, вишикувавшись клином, стояла та делегація з білим прапором. Вони аж заклакки з такого дива. Маленькі чорні постаті маячили над темною землею. На мить спалах зелено-аво освітив їхні обличчя.

Шипіння перейшло спершу у свист, а потім — у довгий голосний гул. З ями повільно піднялась якась горбаста тінь, і з неї неначе вдарив промінь мерехтливого світла.

В ту ж мить яскраві язики полум'я, цей сліпучий вогонь, перекинулись на людей. Здавалося, ніби незримий струмінь ударив по юрбі і вибухнув білим спалахом. Люди запалали, наче смолоскипи.

При світлі полум'я, що пожирало людей, я бачив, як вони хиталися й падали, а ті, хто був далі, кидалися вріз-нобіч.

Я стояв і дивився, усе ще не збагнувши, що це ж смерть косить юрбу, перебігаючи від однієї жертви до іншої. Я тільки розумів, що сталося щось дивне. Майже безгучний сліпучий спалах — і людина падає ниць і лежить нерухомо, а незримий тепловий струмінь уже рине далі. Від його дотику сосни вибухають полум'ям, кущі

сухого дроку з тріском перетворюються на судільну вогненну масу. Я бачив, як далеко, аж під Неп-хілом, вогонь охоплював дерева, паркани, дерев'яні будівлі.

Ця вогненна смерть, цей незримий, неблаганний тепловий меч завдавав швидких і влучних ударів. По кущах, які ось вибухнули полум'ям від його дотику, я зрозумів, що він підступає й до мене, але був такий вражений, такий приголомшений, що не мав сили бодай ворухнутися. Я чув, як гуготів огонь у піщаному кар'єрі, як ураз змовкло кінське іржання. Здавалося, ніби чийсь невидимий розжарений палець рухався півколом від марсіян до мене, і куди тільки він сягав, чорна земля диміла й тріщала. Десь далеко ліворуч, де дорога з вокізької станції проходить через пустир, раптом щось із гуркотом повалилося. Невдовзі свист і гул припинилися, і щось темне, подібне до бані, повільно опустилося в яму.

Усе це сталося так швидко, що я стояв нерухомо, вражений і засліплений блиском огню. Коли б ця смерть описала повне коло, вона б неминуче знищила й мене. Але вона повернула назад, дарувавши мені життя, і навкруг знову залягла темрява ночі.

Горбистий вигін здавався зовсім чорним, тільки смужка шосейної дороги сіріла під темно-синім вечірнім небом. Людей не стало. Вгорі висівалися зорі, а в призахідному небі ще світилася бліда зеленава смуга. Верхів'я сосон і горсельські дахи чітко окреслювались на тлі призахідного неба. Не видно було ні марсіян, ні їхньої вежі, лише на тонкому стрижні кружляло те саме дзеркало-диск. Де-не-де дотлівали темні кущі, диміли рештки дерев, і над будинками біля станції Вокінг у не порушному вечірньому повітрі підіймалися стовпи полум'я.

Все виглядало так, ніби тут ніколи й не було тих жахливих потвор. Купку темних постатей із білим прапором було знищено, але здавалось, ніби вечірня тиша й не порушувалася.

І тільки зараз я зрозумів, що стою отут на темному пустирі зовсім самотній, безборонний. Раптом пойняв мене невимовний страх. Я насилу повернувся й стрімголов кинувся геть, плутаючись у вересі.

Страх, що охопив мене, був не просто страх, це був панічний жах — не лише перед марсіянами, а й перед тією темрявою й безгомінням, що причаїлися довкола. Я втратив усяку мужність і втікав, хлипаючи, мов дитина, і боячись навіть озирнутися назад.

Пам'ятаю, в мене було таке відчуття, ніби моїм життям хтось бавиться, що ось навіть тепер, коли я вже далеко від небезпеки, таємнича смерть, прудка, як вогняний снап, може зненацька вистрибнути з ями, в якій лежить циліндр, і тут-таки мене вразити.

VI. Тепловий промінь на Чобгемському шляху

Залишається й досі загадкою — яким чином могли марсіяни так швидко й безгучно нищити людей. Багато хто гадає, що вони конденсували інтенсивну теплоту в якихось особливих термоізоляційних камерах. Цю надзвичайної сили згущену теплоту за допомогою відшліфованого параболічного дзеркала з невідомої речовини вони спрямовували рівнобіжними променями на обраний об'єкт, — це подібне до того, як відбиває проміння параболічне дзеркало маяка. Проте ніхто цього переконаливо не довів. Ясно тільки те, що в основі їхньої зброї лежала тепла енергія. Від найменшого дотику цього струменя все, що могло горіти, вибухало полум'ям, олово розпливалось, як вода, залізо — розм'якшувалося, скло — тріскалось й текло, а вода перетворювалася на пару.

Тієї ночі близько сорока чоловік, до невпізнання спотворені й обвуглені, лежали навколо ями, а над пустельним вигоном між Горселом та Мейбері палала заграва.

Звістка про катастрофу дійшла, мабуть, одночасно до Чобгема, Вокінга та Отершоу. Коли сталися ці трагічні події, вокінзькі крамниці були вже зачинені, й численні ґрунки крамарів та іншого люду, зацікавлені дивними розповідями, снували Форсельським мостом і далі дорогою поміж парканів — мало не до самого вигону. Молодь, закінчивши роботу, скористалася з цих новин, щоб майнути на гулявки. Не важко уявити собі той людський гомін, що стояв на шляху в вечірню годину...

У Вокінзі майже ніхто не знав, що циліндр відкрився, хоча нещасний Гендерсон послав на велосипеді посильного до поштової контори, щоб відправити спеціальну телеграму для вечірньої газети.

Коли всі ці люди, прогулюючись, по двох-трьох виходили на відкриту місцевість, то бачили там і там купки глядачів, які гарячково сперечалися, спостерігаючи за

дзеркалом, що невпинно кружляло над піщаним кар'єром; збудженість, безперечно, передавалась і ново-прибулим.

Десь о пів на дев'яту, коли було знищено делегацію, на вигоні зібралось чоловік із триста, не рахуючи тих, які звернули зі шляху, щоб підійти ближче до марсіян. Там було й три полісмени, один із них кінний; вони, згідно з вказівками Стента, силкувалися стримати юрбу і не допускати її близько до циліндра. В гурті, як звичайно, об'явилося й кілька заводіяк, котрим усяке збіговисько — це тільки нагода для бешкету й гучних забав.

Коли марсіяни показалися з циліндра, Стент і Оджилві, передбачаючи можливість сутички, телеграфували із Горсела в казарми, прохаючи роту солдат, щоб оборонити цих химерних істот від будь-якого насильства. Після того вони повернулися на чолі тієї бідолашної делегації. Очевидці, яким пощастило врятуватися, пізніше розповідали про їхню смерть. Ці розповіді збігаються і з моїми спостереженнями: три стовпи зеленого диму, приглушений гул і спалах полум'я.

Юрбі загрозувала більша небезпека, ніж мені. Але частину теплового проміння затримав піщаний пагорок, порослий вересом. Якби параболічне дзеркало було підняте на кілька ярдів вище, не залишилося б жодного живого свідка. З-за пагорка вони бачили, як спалахував огонь, як падали люди, як невидима рука підпалювала кущі і в вечірніх сутінках швидко наближалася до них. Потім пролунав такий гучний свист, що покрив гул із ями, — це над їхніми головами ковзнув промінь. Вмить спалахнули верхівки буків обабіч шляху, а в найближчому до вигону будинку посипалася цегла, повилітали шибки, запалали віконні рами й завалилася частина даху.

Коли в полум'ї затріщали дерева, скутий жахом натовп якусь мить стояв, не знаючи, що діяти. На шлях сипалися іскри, падало охоплене полум'ям гілля. Листя літало, як вогненні бульбашки. Вогонь підбирався до капелюхів, до одяжі. Із вигону линули розпочливі крики, зливаючись у суцільний зойк і лемент. Кінний полісмен, схопившись руками за голову, з криком промчав крізь очманілий натовп.

— Вони йдуть! — заверещала якась жінка, і люди, штовхаючись, кинулися в бік Вокінга. Юрба летіла стрімголов, неначе отара овець. Між високими валами, де дорога була зовсім вузька й темна, люди давили одне одного. Не всі

вийшли з тієї тисняви: троє розчавлених і затоптаних — дві жінки й хлопчик — залишилися помирати в обіймах темряви й жаху.

VII. Як я дістався додому

Що ж до мене, то я лише пам'ятаю, як зосліпу натикався на дерева, плутався поміж вересу. Мене проймав жах перед марсіянами. Безжальний тепловий меч, здавалося, розмахувався в мене над головою, щохвилини готовий обірвати моє життя. Вибравшись на дорогу між перехрестям та Горселом, я побіг до перехрестя.

Врешті-решт я зовсім знесилився. Стомившись від бігу й хвилювання, я похитнувся і впав край дороги недалеко від мосту через канал, що проходить біля самого газового заводу. Я лежав нерухомо.

Пройшло, мабуть, чимало часу, доки я отямився. Сівши, я з хвилину не міг зрозуміти, яким чином опинився тут. Недавнього жаху я позбувся, немов одержі. Капельюх мій десь загубився, комірець злетів зі шпонки. Ще кілька хвилин тому переді мною були тільки безмежжя ночі, простору й природи, власна кволість, відчай та невідступна смерть. І нараз усе змінилося, непомітно опанували мене зовсім інші настрої, і я знову став таким, яким був завжди — звичайною врівноваженою людиною. Безгомінний пустир, моя втеча, летючий промінь — все це тепер скидалося на сон. Я запитував себе, чи було воно насправді? І не міг у те повірити.

Я встав і, важко ступаючи, пішов крутим схилом до мосту. В голові була порожнеча. М'язи й нерви ослабли. Я хитався мов п'яний. З-за арки мосту спочатку з'явилася голова, а потім вигулькнула і вся постать робітника, що ніс на плечах кошик. Поруч дріботіло хлоп'я. Проходячи повз мене, робітник привітався. Я вже хотів був озватися до нього, але не зміг. Буркнувши щось на його привітання, я пішов далі через міст.

За поворотом на Мейбері поїзд — хвиляста смуга іскристого диму й довга низка освітлених вікон — пролетів на південь: клат-клат, так-так, — і зник. Невизначний у темряві гурт людей гомонів біля воріт одного з будинків так званої «Східної тераси». Все це було реальне, таке знайоме. І поруч з тим — те, на пустирі! Якесь божевілля, химера! «Ні, — подумав я, — цього не могло бути».

А може, я просто не такий, як усі, і не можу збагнути того, що сталося на вигоні? Інколи я відчуваю якесь дивне почуття відокремленості од себе й навколишнього світу. Тоді я спостерігаю все якось іззовні, десь із недосяжної даліни, поза часом і простором, поза всілякими буденними знегодами й трагедіями. Саме таке почуття опанувало мене тієї ночі. Так ото, може, все це — тільки марення?..

Але ж який контраст між цією безтурботністю і тією блискавичною смертю, що ген там, за якісь дві милі звідси! Як і завжди, мирно працював газовий завод, яскраво горіли ліхтарі. Я зупинився біля гурту людей.

— Що нового на вигоні? — запитав я.

Коло воріт стояли двоє чоловіків і жінка.

— Га? — озвався чоловік.

— Чи не чули, що там на вигоні?

— А хіба ж ви там не були? — запитав чоловік.

— Справді, люди ніби зовсім показалися на тому вигоні! — мовила жінка з-за воріт.— І що вони тільки там побачили?

— Невже ви нічого не чули про людей з Марса? — запитав я.— Про істот з Марса?

— Наслухались донесочу,— відповіла жінка.— Красенько дякуємо.— І всі троє засміялися.

Я зрозумів, що це з мене, і спалахнув гнівом. Спробував розповісти їм про все, що я бачив, та нічого в мене не виходило. Вони тільки сміялися з моєї плутаної мови.

— Постривайте, ви ще почуєте про це! — гукнув я і пішов додому.

Вигляд у мене був такий, що дружина, зустрівши мене на порозі, аж злякалась. Я зайшов до їдальні, сів, підкріпився вином і, зібравшись з силами, почав оповідати все, що бачив. Подали на стіл давно вже холодний обід, та ми на нього й не глянули. Я все говорив про марсіян.

— Одне добре,— сказав я, аби лише заспокоїти налякану дружину.— Вони найменш рухливі істоти з усіх, що я будь-коли бачив. Вони можуть рухатися в ямі й нищити звідти людей, які підійдуть близько до них, та вони не зможуть вилізти... Але що то за страховиська!

— Досить, любий,— мовила дружина, нахмуривши брови й кладучи свою руку на мою.

— Бідолашний Оджилві,— сказав я.— Тільки подумати, що він тепер лежить там мертвий!

Принаймні дружина мені повірила. Я помітив, що вона поблідла, й перестав говорити про марсіян.

— Вони можуть прийти й сюди,— знову й знову казала вона.

Я наполіг, щоб вона випила вина, і намагався заспокоїти її.

— Та вони ледве рухаються,— сказав я.

Я почав заспокоювати її й себе самого, повторюючи все, що казав мені Оджилві про неможливість пристосування марсіян до земних умов. Особливо підкреслював я труднощі, яких зазнають прибульці через велику різницю тяжіння. На земній поверхні сила тяжіння втричі більша, ніж на поверхні Марса, тому марсіянин повинен важити на Землі втричі більше, ніж на Марсі, тоді як сила його м'язів залишиться незмінною. Тіло його буде ніби оловом налите. Така була загальна думка. І «Таймс», і «Дейлі телеграф» писали про це наступного ранку, проте обидва оглядачі, так само, як і я, не взяли до уваги дві можливі обставини.

Як відомо, земна атмосфера має набагато більше кисню й набагато менше аргону, ніж марсіянська. Стимуляційна дія великої кількості кисню на марсіян, безперечно, стала значною противагою збільшеній вазі їхнього тіла. Крім того, ми не врахували, що марсіяни за допомогою своєї високорозвиненої техніки можуть обійтися й без м'язової сили.

Але тоді я не задумувався над цим, і мої докази проти можливостей нападника здавалися непохитними. Під впливом вина та їжі, почувавши себе цілком упевнено за власним столом і силкуючись заспокоїти дружину, я й сам потроху осмілів і відчув себе в безпеці.

— Вони вчинили дурість,— сказав я, постукуючи нігтем по чарці.— Вони небезпечні, бо зовсім збожеволіли зі страху. Мабуть, вони й гадки не мали зустріти тут живих істот, тим паче розумних істот... А коли вже на те пішло, то один снаряд по ямі,— додав я,— та й усе.

Велике збудження після всього пережитого, мабуть, загострило моє сприймання. Я й зараз дуже добре пам'ятаю той обід. Любе занепокоєне обличчя дружини, що поглядає на мене з-за рожевого абажура, біла скатертину, срібло та кристаль,— у ті дні навіть письменники-філософи могли дозволити собі маленьку розкіш — темно-пурпурове вино в склянці,— все залишилось у мене в пам'яті. Я сидів за столом, курив цигарку, щоб заспокоїти нерви,

шкодував, що так нерозважливо загинув Оджилві, й за-суджував безглузду поведінку марсіян.

Я був достоту схожий на отого поважного птаха додо із острова Св. Маврикія, що чудово відчуває себе у власному гнізді й легковажно ставиться до прибуття безжалісних зголоднілих матросів.

— Вранці, люба моя, від них залишиться тільки мокре місце!

Не мав я тоді й гадки, що це останній мій обід у культурній обстановці і що далі настануть жахливі дні.

VIII. Увечері перед суботою

З усього дивного і незвичайного, що сталося ввечері перед суботою, найнезвичайнішою видалась мені цілковита неузгодженість наших суспільних звичаїв із початком цілої низки тих подій, що мали їх змінити. Якби того вечора накреслили навкруги вокінзького кар'єру коло радіусом миль на п'ять, то я сумніваюся, чи, крім родичів тих, що лежали мертві на вигоні (Стент, кілька велосипедистів та лондонців), знайшлися за межами цього кола люди, настрої яких порушила б поява космічних прибульців. Багато людей чули про циліндр і знічев'я розмовляли про всі ці події, але новина не викликала такої сенсації, яку міг би викликати, скажімо, ультиматум, поставлений Німеччині.

Отримавши тієї ночі телеграму бідолашного Гендерсона про те, що циліндр відкручується, сприйняли в Лондоні, як вигадку, і вечірня газета зажадала від нього підтвердження, але, не діставши його, — Гендерсон уже був мертвий, — вирішила зовсім не давати спеціального випуску.

Та навіть і всередині згаданого кола більшість населення залишалася байдужою до прибуття марсіян. Я вже писав, як поставилися до цієї новини кілька чоловіків та жінка, з якими випало мені розмовляти. Всі собі тихомирно обідали та вечеряли, робітники порались у своїх садочках, вкладали спати дітвору, молодь гуляла вузькими алеями, учні сиділи за книгами.

Може, про ці новини й гомоніли десь на вулиці чи в шинках; та ще який-небудь посильний або очевидець останніх подій викликав метушню, занепокоєння й галас, однак більшість людей жила собі за давнім звичаєм: працювали, їли, пили та спали, так ніби в небі не існувало

ніякого Марса. Навіть на Вокінзькій станції, в Горселі та Чобгемі не помітно було ніяких змін.

На Вокінзькій вузловій станції аж до пізньої години поїзди прибували й відходили, або їх переведжено було на запасні колії; пасажири виходили з поїздів або чекали прибуття їх,— все йшло, як завжди. Міський хлопчина, порушуючи монополію місцевого газетяра Сміта, продав вечірні газети. Стукіт буферів якогось товарного поїзда, сигнальні свистки паровоза лунали впереміш із хлопцевими вигуками: «Люди з Марса!» Близько дев'ятої години на станцію почали прибувати збуджені очевидці, але їхні незвичайні новини справили не більше враження, аніж базікання п'яних. Пасажири, що їхали до Лондона, дивлячись у темряву з вікон вагонів, бачили, як десь у напрямі Горсела підіймалися й поволі зникали іскри, як миготів червоний відблиск, як легка димова завіса ховала зорі, і думали, що то просто загорівся верес. Лише край вигону було помітно якусь метушню. На околиці Вокінга горіло з півдесятка будинків. У трьох навколишніх селax світилися вікна, і люди не спали всю ніч.

На Чобгемському й Горсельському мостах юрба не зменшувалась: одні відходили, натомість підходили інші. Кілька сміливців, як це виявилось згодом, спробували в темряві підповзти зовсім близько до марсіян; але вони так і не повернулися, бо над вигоном час від часу шастав світляний промінь, немов із прожектора військового судна, а зараз же за ним проходив і тепловий струмінь. Широкий масив вигону був тихий і пустельний, тільки під зоряним небом лежали непідібрані обгорілі трупи. З ями чувся металевий брязкіт.

Таке становище було в п'ятницю ввечері. Немов отруйна стріла, вп'явся цей циліндр у тіло нашої старої планети. Отрута тільки ще починала діяти. Широко розлягся безгомінний пустир, на якому валялися темні, ледь помітні скорчені тіла. Де-не-де ще тліло; то там, то там виднілися обгорілі кущі та дерева. Довкола лежала вузька смуга збентеження, поза яку вогонь ще не сягав. Зате решта світу жила своїм з давніх-давен заведеним життям. Лихоманка війни, що невдовзі мала закупорити йому вени й артерії, умертвити нерви й зруйнувати мозок, тільки-но починалась.

Марсіяни невтомно метушилися всю ніч, вони безперестану щось там клепали, ладнаючи свої машини, і

стовп зелено-білого диму підіймався до зоряного неба.

Десь, мабуть, уже близько одинадцятої години через Горсел пройшла сотня солдат; розкинувшись по одному, вони стали охоплювати вигін. Невдовзі через Чобгем пройшла інша сотня й обступила вигін із півночі. Кілька офіцерів з Інкерманських казарм ще раніше прибули на вигін, і один з них, майор Іден, пропав безвісти. Опівночі командир полку підходив до Чобгемського мосту і там розпитував натовп. Представники військової влади, очевидно, побоювалися серйозної небезпеки. Близько одинадцятої, як наступного дня повідомляли газети, гусарський ескадрон та чотириста солдатів Кардиганського полку із двома кулеметами виступили з Олдершота.

Відразу після півночі юрба, що була на дорозі до Чертсі близько Вокінга, побачила, як десь у сосновому лісі на північний захід від них упав метеорит. Летючи, він залишив за собою зеленуватий слід. Це був другий циліндр.

ІХ. Битва починається

Субота залишила в моїй пам'яті тривожні спомини. Це був гнітючий день; стояла спека й задуха, барометр, як мені казали, весь час коливався. Я майже не спав — дружині, правда, пощастило заснути — і встав спозарана. Ще до сніданку я вийшов у садок і прислухався, але з вигону чути було тільки співи жайворонків.

Молочар прийшов, як звичайно. Я почув скрип його візка й підійшов до хвіртки дізнатися про новини. Він сказав, що вночі військо оточило марсіян, чекаючи прибуття важкої артилерії. Раптом долинув десь із Вокінзької станції такий знайомий заспокійливий гуркіт поїзда.

— Їх не вбиватимуть, — сказав молочар, — якщо в цьому не буде конечної потреби.

Потім я побачив сусіду-садівника і до сніданку розмовляв із ним. Ранок був звичайний. Сусіда запевняв, що військо за один день захоплять марсіян у полон або й зовсім їх знищать.

— Шкода, що не можна з ними якось по-доброму, — сказав він, — а то цікаво було б дізнатися, як живуть на іншій планеті. Може, ми б щось і перейняли від них.

Він підступив до огорожі й простягнув мені пригорщці суниць — сусіда був заповзятливий садівник та й щирий

нівроку. Водночас він розповідав про пожежу в сосняку, до якого прилягає байфлітське поле для гольфу.

— Кажуть, що там упала така сама штуковина, вже друга. Тільки, на мою думку, з нас і однієї досить. Всі ці руїни страховим компаніям виляються в добрячий-таки гріш,— сказав він, добродушно усміхаючись.— Ліси й досі палають,— додав він, показуючи на димову завісу,— а що земля вкрита грубим шаром торфу та глиці, то вони горітимуть ще не один день.— Споважнівши, сусіда згадав про «сердешного Оджилві».

Після сніданку я вже не міг працювати й пішов на вигін. Поблизу залізничного мосту я побачив групу солдат, це, здається, були сапери — розхристані, в маленьких круглих шапках, в брудних червоних уніформах, із-під яких виднілися голубі сорочки, в чорних штанах і простих чоботях. Вони сказали, що за канал не пропускають нікого. Глянувши на дорогу до мосту, я побачив там солдатів Кардиганського полку, які стояли на варті. Розбалакавшись із ними, я розповів їм про вчорашню свою зустріч із марсіянами. Вони ще не бачили марсіян, мали про них дуже невиразне уявлення, тому й почали з цікавістю розпитувати. Потім сказали, що вони й самі не знають, хто дав команду вивести війська. Ходили чутки, ніби серед кінної гвардії дійшло навіть до непослуху. Сапери, освіченіші за простих солдатів, упевнено обмірковували незвичну тактику можливих боїв. Коли я розповів їм про тепловий промінь, між ними зав'язалася суперечка.

— А я вам кажу, треба прикритися, підповзти до них близько та й кинутись в атаку,— сказав один.

— Еге ж! Надумав,— відповів інший,— а чим же ти прикриєшся від отого вогню? Хіба хмизом, щоб більше підсмажитись? Підійти б оце до них якомога ближче та й вирити окопи — он що!

— Які там у лиха окопи! Ти, крім них, нічого й не знаєш. Родитися б тобі, Сніпні, кроликом.

— То в них, виходить, зовсім нема шії? — затягнувшись цигаркою, несподівано озвався замріяний, смуглявий солдатик.

Я ще раз описав марсіян.

— Та це щось таке, ніби восьминоги,— вирішив він.— Виходить, будемо воювати з рибами.

— Воно й не гріх убити таку тварину,— знову озвався перший солдат.

— А чому б не пустити в них снаряда та одним махом і не покінчити з усіма? — вигукнув той самий солдатик. — А то, гляди, вони ще накоять лиха.

— Де ті ще снаряди! — мовив перший. — А час не жде. Я певен, що їх треба атакувати, і негайно.

Так сперечалися солдати. Невдовзі я їх залишив і пішов на станцію по ранкові газети.

Я не хочу втомлювати читача описом цього довгого ранку і ще довшого дня. Мені не пощастило й глянути на вигін, бо навіть дзвіниці в Горселі й Чобгемі були у віданні військових властей. Солдати, до яких я звертався, самі нічого не знали, а офіцери були дуже заклопотані й тасмниче мовчали. Населення за спиною війська почувало себе спокійно. Від Маршалла, власника тютюнової крамниці, я почув, що його син загинув на вигоні. Військова влада звеліла населенню з околиці Горсела замкнути й залишити свої будинки.

Близько другої години, зовсім стомлений, бо стояла страшенна спека й духота, я повернувся додому полуднувати. Щоб трохи освіжитися, я помився під холодним душем, а пізніше (вже о пів на п'яту) пішов на залізничну станцію по вечірні газети, — в ранкових містився лише неточний опис загибелі Стента, Гендерсона, Оджилві та інших. Вечірні газети, однак, не повідомили нічого нового.

Марсіяни не показувались. Очевидно, вони були чимось заклопотані в своїй ямі. Звідти чувся металевий стукіт і майже безперестану струмував дим. Видно, вони готувалися до бою. «Нові спроби встановити за допомогою сигналів якийсь контакт виявилися марними», — стереотипно повідомляли газети. Один сапер казав мені, що якийсь солдат підняв із окопів на довгому дрючку прапор. Але марсіяни звернули на те не більше уваги, ніж ми б на коров'яче мукання.

Мушу зізнатися, що вся ця військова підготовка, вся ця облога дуже збуджувала мене. Моя уява розходилась, і я почав вигадувати всілякі способи розгрому нападників. Ніби той школяр, марив я про битви й незвичайні подвиги. Тоді мені здавалося, що в нас є деяка перевага: адже ж марсіяни в тій ямі мали зовсім безпорадний вигляд.

О третій годині з боку Чертсі чи Адлстона пролунали гарматні вибухи. Мені сказали, що то обстрілюють сосновий ліс, куди впав другий циліндр. Наміри були розбити його, не давши відкритися. Але важка гармата для обстрі-

лу першого циліндра прибула до Чобгема тільки о п'ятій годині.

Увечері, десь уже о шостій, коли ми з дружиною сиділи за чаєм в альтанці, жваво розмовляючи про наступ на марсіян, несподівано десь із вигону долинув приглушений вибух, і тут же запалав огонь. Одразу ж поблизу прокотився такий гуркіт, аж земля задрижала. Вискочивши з альтанки, я побачив, що дим і червоне полум'я охопили верхів'я дерев навколо Східного коледжу, а дзвіниця сусідньої церковки валиться на землю. Вежа у мусульманському стилі — зникла, дах коледжу мав такий вигляд, ніби по ньому стріляла стотонна гармата. Димар нашого будинку розсипався, ніби від удару снаряду, уламки цегли зі стуком покотилися по черепиці, й перед вікном мого кабінету виросла купа червоного черепа.

Ми з дружиною стояли мов укопані. Ясно було, що коли тепловий промінь пройшовся по будинках коледжу, то весь Мейбері-хіл опинився тепер у зоні його дії.

Вхопивши дружину за руку, я мерщій потяг її на вулицю. Потім я покликав і служницю, пообіцявши збігати на мансарду по її скриньку, за якою вона так побивалася.

— Тут залишатися не можна! — Ледве встиг я це сказати, як із вигону загуло знову.

— Куди ж нам іти? — розначливо запитала дружина.

Я й сам був розгублений, та раптом згадав про жінчиних родичів, що жили в Лезергеді.

— Лезергед! — вигукнув я, покриваючи гул.

Дружина глянула на схил пагорба. З будинків вибігали здивовані люди.

— Але як же ми дістанемося туди? — запитала вона.

Біля пагорка я побачив загін гусарів, що їхали верхи під залізничним мостом; трое вершників заїхало у відкриті ворота Східного коледжу; двоє злізло з коней і пішло по хатах. Сонце, прозираючи крізь дим над коронами дерев, здавалося криваво-червоним і відкидало лиховісний відблиск навкруги.

— Стій тут! — гукнув я. — Тут безпечніше.

Я кинувся до заїзду «Мурий пес», бо знав, що в господаря є кінь і візок. Я квапився, будиши певен, що за якусь хвилину все населення по цей бік пагорба почне втікати. Господаря я застав у барі. Він зовсім і не чув,

що діється навколо. З ним розмовляв якийсь добродій, стоячи спиною до мене.

— Не менше фунта,— казав господар,— але ж і везти нікому.

— Я даю два,— кинув я через плече незнайомця.

— За що?

— І до півночі поверну,— додав я.

— Господи боже! — дивувався господар.— І куди ті люди квапляться? А я собі продаю засмажену свинину... То, кажете, два фунти і до півночі повернете? Що воно діється на світі?

Я хапливо пояснив йому, що мушу негайно їхати, і, таким чином, найняв візок. Тоді й на думку мені не спало, що сам господар заїзду теж мусить вибратися з домівки. Я сів у візок і бруківкою погнав до свого дому. Залишивши візок на дружину й служницю, я заскочив до хати і нашвидкуруч зібрав щонайцінніше — столове срібло й таке інше. Букові дерева біля будинку були всі в полум'ї, залізна огорожа від дороги почервоніла. Коли я складав речі, до нас заскочив піший гусар. Він бігав із хати в хату й попереджував, щоб населення негайно вибиралося. Він уже квапився далі, коли я переступив поріг, несучи свої пожитки, зв'язані в скатертину. Я гукнув йому навздогін:

— Які там новини?

Він обернувся, глянув на мене й гукнув щось таке ніби: «Вилазять наче в якихось мисках», — і побіг до сусіднього будинку на пагорбі. Раптом вихор чорного диму перетяв дорогу і на якусь мить сховав гусара. Я підбіг до дверей свого сусіда й постукав, щоб переконатися, чи він уже виїхав з дружиною до Лондона і чи замкнув двері. Потім, згадавши обіцянку, дану служниці, знову повернувся додому, виніс її скриньку й прив'язав у задку візка. Нарешті я вхопив віжки і, стрибнувши всередину, сів поруч з дружиною. За хвилину гуркіт і дим залишилися позаду, а ми щодуху мчали схилом Мейбері-хілу до Олд-Вокінга.

Перед нами лежав залитий сонцем мирний красвид, — обабіч дороги — лани пшениці, а далі, збоку, мейберійський заїзд із вивіскою, що похитувалася під вітерцем. Перед нами їхав бричкою лікар. Спустившись по схилу вниз, я обернувся, цікавлячись, що там діється ззаду. Густі хмари чорного диму, пронизані червоними язиками полум'я, здіймалися в тихому повітрі, кидаючи на зелені

верхів'я дерев свої важкі тіні. Тепер уже дим слався далеко на захід і на схід від Вокінга аж до байфлітських соснових лісів. На дорозі було повно втікачів. У гарячому повітрі пролунав глухий, але виразний стукіт кулемета; параз він обірвався, й озвалися рушничні постріли. Очевидно, марсіяни палили все, що тільки лежало на шляху теплового променя.

Візник із мене нікудишній, отож усю увагу я зосереджував на коневі. Озирнувшись знову, я побачив, що й другий горб також укритий чорним димом. Попустивши віжки, я хльостав коня, аж доки Вокінг та Сенд закрили нас від того розпачу та жаху. Лікаря обігнав я між Вокінгом і Сендом.

Х. Буря

Від Мейбері-хілу до Лезергеда — близько двадцяти миль. В повітрі стояли пахощі сіна, що сушилося на буйних луках за Пірфордом. З одного боку дороги тягнувся барвистий і духмяний живопліт із кущів шипшини. Стрілянина, що ми її чули, їдучи з Мейбері-хілу, припинилася так само несподівано, як і почалася. На землю спускався вечір, тихий і спокійний. О дев'ятій годині ми щасливо дісталися до Лезергеда. Кінь з годину переночив, а я тим часом повечеряв у родичів і попросив їх дати притулок моїй дружині.

Дружина всю дорогу мовчала і, здавалося, була пригнічена, ніби передчуваючи якесь лихо. Я намагався заспокоїти її, запевняючи, що марсіяни прикуті до ями власною вагою і що вони зможуть відповзти од своєї схованки ледве на кілька кроків. Але дружина майже не відповідала. Якби не слово, що я дав власникові заїзду, то вона, певно, умовила б мене не пускатися проти ночі в дорогу. О, якби ж то!.. Коли ми прощалися, вона була дуже бліда.

Щодо мене, то я цілий день ходив, ніби в гарячці. В моїй крові вирувало щось подібне до тієї військової лихоманки, яка інколи вражає ціле цивілізоване суспільство. Мене зовсім не лякала ця нічна поїздка до Мейбері. Мені навіть було якось сумно, що вже припинилася стрілянина: я боявся, що це означає крах марсіянських завойовників, а мені ж дуже хотілося бути очевидцем їхнього розгрому.

Близько одинадцятої я вирушив назад. Ніч була темна. Коли я вийшов із освітленого передпокою, вона видалась мені й зовсім чорною. Було парко, як і вдень. Хмари над головою летіли швидко, хоча в кущах не було ані шелесту. Служник родичів засвітив обидва ліхтарі. На щастя, я добре знав дорогу. Дружина стояла в освітлених дверях, доки я сів у візок, а тоді хутко обернулася й пішла в дім. Родичі, що стояли на ганку, побажали мені щасливої дороги.

Гнітючий настрій жінки передався був і мені, та невдовзі марсіяни знову заволоділи моїми думками. Тоді я ще нічого не знав про результати вечірнього наступу. Мені невідомі були навіть причини, які призвели до сутички.

Проїжджаючи через Окгем (я повертався цим шляхом, а не через Сенд і Олд-Вокінг), я побачив на заході криваво-червону заграву, що дедалі вище підіймалася в небо. Насувалися грозові хмари і змішувалися з багряно-чорними стовпами диму.

Ріплі-стріт була безлюдна. Як не рахувати кількох освітлених вікон, тут не було жодних ознак життя. Там, де дорога повертає на Пірфорд, я мало не наїхав на гурт людей, що стояли спиною до мене. Коли я промійнав їх, вони навіть не озвалися. Я не знаю, чи було їм відомо, що діється за горбом; так само не знаю, чи спали мирно в тих оселях, що повз них я проїздив, — чи були вони покинуті й порожні, а чи їхні мешканці з тривогою стежили за страшними подіями цієї ночі.

Від Ріплі до Пірфорда я їхав долиною Вей, і мені не видно було червоної заграви. А коли виїхав на невеличкий горб за пірфордською церквою, заграва з'явилася знову, і дерева уздовж дороги зашуміли, віщуючи наближення бурі. На пірфордській церкві оддзвонили північ, і попереду на тлі червоного неба замаячили чорні верхівки дерев і дахи Мейбері-хілу.

Раптом лиховісний зелений блиск освітив переді мною дорогу і ліс у напрямі Адлстона. Я відчув, що віжки натяглися. Смуга зеленого вогню раптом пронизала темну хмару і впала десь у полі, ліворуч від дороги. Третя летюча зірка!

Слідом за нею сліпуче вдарила фіолетова блискавка навислої грози, і заgrimів грім. Кінь закусив вудила й почав навскач.

Я нісся пологим схилом до підніжжя Мейбері-хілу.

Блискавиці одна за одною краляли небо. Безперервно гуркотів грім, і чути було якийсь дивний тріск, що нагадував більше роботу величезної електричної машини, аніж звичайну грозу. Миготіння яскравого світла сліпило мені очі, а дрібний град дошкульно сік по обличчю.

Спочатку я дивився тільки на шлях, а потім увагу мою привернула якась дивна химера, що швидко спускалася з протилежного схилу Мейбері-хілу. Спершу мені здалося, ніби то мокрий дах якогось будинку, та коли спалахнула одна, а за нею й друга блискавка, я помітив, що химера пересувається. Дивовижне це було видіння! Намить запала моторошна темрява, а там знову — сліпучий спалах, від якого стало видно немов удень. Червоний будинок сирітського притулку на узвишші, зелені верхівки сосон і ця загадкова штука — все було видно ясно й чітко.

І що то була за химера! Як її змалювати?! Страхітлива тринога, вища за будинки, що, ламаючи дерева, продирається молодим сосняком; крокуюча машина з блискучого металу, яка ступає по вересу. З вершини її опущено якісь сталеві суглобисті ливви; гуркіт її ходи зливається з ударами грому. Мигнула блискавка — і знову з темряви вигулькнула тринога. Вона стояла на одній нозі, а дві зависли в повітрі. Зникнувши в мороці, вона знову з'явилася при світлі блискавки вже на сотню ярдів ближче. Можете уявити собі складаного стільця, що, нахилившись, швидко простує вперед? Отаке видовище показували короткі спалахи блискавиць. Тільки уявіть собі замість стільця встановлену на високій тринозі якусь величезну машину.

Сосни переді мною зненацька розступилися, як розступається гнучкий очерет, коли крізь нього продирається людина. Вони тріщали й валилися, а за хвилину з'явилася друга велетенська тринога, що крокувала немовби просто на мене. А я мчав їй назустріч! Коли я побачив це друге страхіття, нерви мої не витримали. Не зважаючи глянути на нього ще раз, я щосили смикнув праву віжку. В ту ж мить кінь упав, візок перекинувся, голоблі з тріском переломилися, а я відлетів убік і важко плюхнувся в калюжу.

Я хутеньк відповз убік і, зіщулившись, причаївся за кущами дроку, ногами усе ще в воді. Кінь лежав нерухомо — сердешна тварина скрутила собі в'язи. При світлі блискавки я побачив чорну поверхню перекинутого візка

і колесо, яке й досі крутилося. За секунду велетенський механізм пройшов повз мене і став підійматися до Пірфорда.

Зблизька ця штука виглядала ще дивовижніше; очевидно, це був не звичайний собі механізм, здатний пересуватись у визначеному напрямі,— це була машина з металевою дзвінкою ходюю, із гнучкими, довгими і блискучими суглобами (одним вона вхопилася за молоду сосну), що гойдалися й гуркотіли, вдаряючись об сталевий тулуб. Тринога, обираючи собі дорогу, посувалася вперед; бронзовий її ковпак, ніби людська голова, повертався то в один бік, то в другий. Ззаду до тулуба машини було приладнано якусь клітку із білого металу, що скидалася на величезний рибальський кіш. Коли ця потвора проходила повз мене, я побачив, що з її суглобів виривалися струмені зеленого диму. За хвилину вона вже була далеко.

Ото й усе, що я міг невиразно розгледіти при миготінні блискавиць, серед сліпучих спалахів та глухої темряви.

Раз триного, заглушуючи гуркіт грому, переможно заревла: «Елу! Елу!», а за хвилину вже приєдналася до іншої, що схилилася над чимось посеред поля на півмилі далі. Я певен, що там був третій циліндр із десяти, що їх було запущено до нас із Марса.

Кілька хвилин я лежав під дощем, у темряві, й спостерігав при світлі блискавиць, як рухалися в далечині оті страхітливі металеві істоти. Сипонув дрібний град, і силуети їхні то крилися в імлі, то виринали знову, освітлені спалахами.

Згори сік мене град, знизу — підмочувала калюжа, і я промок до рубчика. Пройшло чимало часу, доки я оговтався, вибрався з калюжі та подумав про власну безпеку.

Близько від мене на картопляному полі стояла дерев'яна сторожева халупа. Я підвівся і, нахилившись, якомога непомітніше, побіг туди. На мій стукіт ніхто не відповів (може, там нікого й не було), і тому я, криючись од тих страхітливих машин, поплазував канавою до Мейберійського лісу; там уже, ховаючись у сосняку, мокрий і заклеякий, став скрадатися до свого дому. Я блукав поміж деревами, неспроможний у темному лісі натрапити на будь-яку стежку; блискавки спалахували рідше, зате град сипав крізь віття, немовби з мішка.

Якби я збагнув усе, що діялося навколо, то відразу повернув би через Байфліт і Стріт-Кобгем до Лезергеда.

Та під впливом цього нічного мороку, страшенної втоми, химерності всіх цих подій — я вже не міг думати; тіло моє нило, я був наскрізь мокрий, засліплений і оглухлий від грози.

Тепер у мене залишилося єдине бажання — щонайшвидше дістатися додому. Спотикаючись між деревами, я впав у яму і побив коліна; нарешті таки вибрюхався на стежку, що вела до військового коледжу. Я сказав «вибрюхався», бо піщаним схилом ринув справжній каламутний потік. Раптом якийсь чоловік у темряві налетів на мене і мало не звалив із ніг. Він скрикнув зі страху, метнувся вбік і зник раніше, ніж я встиг отямитись і озватися до нього.

Буря так лютувала, що я на превелику силу видряпався на горб. Я йшов із лівого боку дороги, тримаючись ближче до загорожі. Уже майже на вершині горба я спіткнувся об щось м'яке і при світлі блискавки побачив під ногами купу темної одежі й пару черевиків. Блискавка швидко мигнула, і я не встиг розгледіти, хто це був. Я почекав нового спалаху. Тоді я побачив, що це кремезний чоловік у простенькій, ще не старій одежі. Він лежав якось незвично, уткнувшись у штахети і навалившись власним тілом на голову, так наче на огорожу він налетів зосліпу.

Переборюючи відразу (це було цілком природно, бо я ніколи в житті не торкався трупа), я поклав чоловіка горілиць — перевірити, чи б'ється серце. Він був мертвий. Певно, він скрутив собі в'язи. Мигнула ще раз блискавка й освітила йому лице. Я аж здригнувся: це був господар «Мурого пса», той самий, в якого я найняв візок.

Обережно переступивши труп, я пішов горбом далі. Потім, пробираючись додому, я проминув поліцейську дільницю і військовий коледж. На схилі горба вогню не було, хоча з вигону поблискувало червоне полум'я і крізь заслону граду пробивалися руді стовпи диму.

Більшість будинків, наскільки можна було розгледіти при світлі блискавки, залишилися неушкоджені. На шляху біля військового коледжу лежало якесь темне груддя. Недалеко від Мейберійського мосту з дороги чулися чийсь голоси, хтось там ходив, але мені забракло духу гукнути до них або підійти ближче. Я ввійшов у свій будинок, замкнув двері, а потім іще накинунув гачок і, хитаючись, тут же біля східців звалився на підлогу. У мене перед

очима стояли металеві страховиська й те тіло, що врізалось в огорожу. Притулившись спиною до стіни, зіщулюючись, тремтячи, — так я й сидів.

XI. Біля вікна

Я вже казав, що мої душевні бурі швидко улягаються. Невдовзі я відчув, що весь мокрий і що мені холодно. На килимку біля моїх ніг розлилася ціла баюра. Майже механічно я підвівся, зайшов до їдальні й випив трошки віскі, а тоді пішов переодягнутися.

Після цього я піднявся до свого кабінету — сам не знаю, чому саме туди. З вікна було видно дерева й залізничну колію, що проходила повз горсельський вигін. Ми з таким поспіхом вибиралися, що забули й вікно зачинити. В коридорі було темно, а супроти світлого краєвиду в отворі вікна кімната теж видавалася темною. Я зупинився на порозі.

Буря вщухла. Вежі Східного коледжу й сосни навколо нього зникли, а там, далеко на вигоні, в червоному сьйві виднівся піщаний кар'єр. На тлі заграви заклопотано метушилися чорні тіні, велетенські й химерні.

Здавалося, ніби й справді вся околиця у вогні. Широким схилом пагорба танцювали язики полум'я. Тріпотливі й виткі під поривами вітру, вони кидали червоні відблиски на хмари, що мчали по небу. Дим від близької пожежі час від часу затягував моє вікно і ховав марсіян. Що вони роблять, я не міг розгледіти. Постаті їхні окреслювались дуже невиразно, так само важко було побачити, що то за чорний предмет, біля якого вони метушаться. Не видно мені було й пожежі, відблиски якої танцювали на стіні й на стелі кабінету. У повітрі стояв різкий запах горілої смоли.

Я тихенько причинив двері і підкрався до вікна. Переді мною відкрився ширший краєвид — від будинків на станції Вокінг до обгорілих Байфлітських лісів. Щось палало внизу біля залізниці, недалеко від арки. По Мейберійському шляху та на пристанційних вулицях догорали руїни кількох будинків. Спочатку я ніяк не міг розібрати, що саме скоїлося біля залізничної колії; там яскраво палахкотів огонь, лежала якась чорна брила, а праворуч від неї — якісь жовті довгасті предмети. Потім я здогадався, що там сталася залізнична катастрофа. Передні вагони були розтрощені й палали, а задні ще стояли на рейках.

Поміж цими трьома головними джерелами світла — будинками, поїздом та пожежею на околиці Чобгема — слалися чорні смуги землі, де-не-де покрайні латками охопленого вогнем і задимленого ґрунту. Виглядав увесь цей чорний, силюндрований вогнем простір — так наче гончарня вночі. Людей спершу я не помітив, хоч і дивився досить уважно. Потім розрізнув на станції кілька темних постатей, що одна за одною перетинали залізничну колію.

І оцеї вогненний хаос — це той маленький світ, в якому жив я безтурботно стільки років! Я не знав, що трапилося за останні сім годин, але починав уже підозрювати якийсь зв'язок між цими металевими велетнями й тими неквапливими потворами, які в мене на очах вивалювалися з циліндра. З дивним почуттям стороннього глядача я підсунув до вікна крісло, сів і почав оглядати цей почорнілий краєвид. Найбільше цікавили мене три велетенські чорні постаті, що ходили туди й сюди біля піщаного кар'єру.

Вони неначе були чимось заклопотані. Я запитував себе — що вони там роблять? Невже це розумні механізми? Ні, це ж неймовірно! А може, в кожній отій ходячій вежі сидить марсіянин і рухає її, керує нею, так само як людський мозок керує тілом? Я став порівнювати їх до наших машин і вперше в житті задумався над тим, як виглядав би наш бронепоїзд чи паровоз в очах розумної (хоч і менше, ніж людина) істоти.

Буря зовсім ущухла, небо знову прояснилось, і над димом пожарищ було видно, як хилиться до заходу крихітна цяточка Марса.

Якось людина підходила до мого саду. Почувши шарудіння біля огорожі, я, раптом скинувши з себе тягар думок, глянув униз і побачив солдата, що ліз через огорожу. При вигляді людської істоти остовпіння моє пройшло, і я миттю висунувся з вікна.

— Цсі! — прошепотів я.

Солдат, завагавшись, сів на огорожу. Потім таки стрибнув у садок, пригнувся й тихенько пройшов через галявину до рогу будинку.

— Хто там? — пошепки запитав він, зупинившись під вікном і дивлячись угору.

— Куди ви йдете? — запитав я.

— Та хто його знає.

— Шукаєте, де сховатися?

— Еге ж.

— Заходьте в будинок, — запропонував я.

Я зійшов униз, відчинив двері і, впустивши прибульця, знову замкнув їх. Солдатового обличчя мені не було видно. Він був простоволосий, уніформа на ньому — розстебнута.

— Боже-світе! — вирвалося у нього з уст, коли він переступив поріг.

— Що сталося? — поцікавився я.

— І не питаєте! — Хоч було темно, я помітив, що він розпачливо махнув рукою.

— Вони стерли нас, просто стерли, — повторював він.

Майже механічно солдат пішов за мною до їдальні.

— Випийте віскі, — запропонував я, наливаючи йому добру чарку.

Він випив. Потому важко сів на стілець перед столом, поклав голову на руки й раптом розплакався, схлипуючи, як дитина. Забувши власний недавній розпач, я стояв поруч і здивовано дивився на нього.

Проїшло чимало часу, доки він заспокоївся і зміг відповідати на мої запитання. Розповідь його була плутана й безладна. Він був їздовий в артилерії, вступив до бою тільки десь близько сьомої години. На цей час вигін уже обстрілювали. Казали, ніби перша партія марсіян, прикрившись панцирним щитом, повільно посувається до другого циліндра.

А потім цей щит піднявся на триногу і став тією першою руйнівною машиною, котру бачив я, повертаючись із Лезергеда.

Гармату, яку обслуговував мій співрозмовник, було встановлено поблизу Горсела для обстрілу піщаного кар'єру. Її прибуття прискорило події. Коли він з передком від'їздив убік, кінь, потрапивши ногою в якусь нору, впав і скинув його у вибоїну. В ту ж мить гармату рознесло на шматки, стали рватися снаряди, все навколо запалало, а сам він опинився під купою обвуглених людських і кінських трупів.

— Я лежав тихо, — розповідав він, — очманілий зі страху, а на мене навалилася передня частина кінського тулуба. Вони стерли нас! А запах — господи боже! Ну чисто як припалене м'ясо! Падаючи з коня, я обідрав спину і лежав так, аж доки не стало трохи легше. Хвилину тому вигляд у нас був, як на параді, — а тут маєш — розбиті, знищені, розчавлені... Вони стерли нас!

Довго він ховався під кінським трупом, крадькома поглядаючи на вигін. Кардиганський полк пробував кинути із багнетами на яму, але його одразу ж було знищено. Тоді страховисько звелось на ноги й стало спокійно ходити туди-сюди по вигону між небагатьох уцілілих, які стрімголов тікали геть. Його ковпак, що повертався навкруги, скидався на людську голову в каштурі, подобаючи руки тримала якусь незвичайну металеву скриньку, з котрої вихоплювалося іскристе зелене полум'я, а з невеликого патрубка бив тепловий промінь.

За кілька хвилин на вигоні, скільки солдат міг бачити, не залишилося жодної живої душі; вогонь жер ті дерева й кущі, що не стали ще обвугленим ломаччям. Гусари стояли на дорозі в неглибокому видолинку, і солдатів їх було не видно; він лише чув, як закотіли кулемети, а потім усе змовкло. Велетень довго не чіпав Вокінзької станції й кількох околиць будинків, але потім він навів і туди свій тепловий промінь, і за одну хвилину містечко обернулося на купу вогнених руїн. Тоді тепловий промінь раптом погас, і велетень, повернувшись до артилериста спиною, посунув до обгорілого лісу, де лежав другий циліндр.

У цю мить із ями звівся ще один металевоблискучий титан. Це страховисько пішло слідом за першим, і солдат почав тоді обережно повзти по гарячому вересовому попелу у напрямі Горсела. Йому пощастило втрапити в рівчак, що тягся вдовж дороги, і таким чином він дістався до Вокінга. Тут голос оповідача змінився майже на суцільні оклики. Через Вокінг пройти було неможливо. Ті його мешканці, що уникли смерті, ніби зовсім позбулися глузду, а решта попеклася або згоріла живцем. Він обминув пожарища, заховався поміж обгорілих руїн і тут побачив, що один велетень повертається до ями. Потвора помітила якогось утікача, вхопила його своїм сталевим щупальцем і вдарила головою об сосновий стовбур. Коли нарешті настала ніч, артилерист побіг далі й дістався до залізничного насипу. Звідси він крадькома пішов на Мейбері, у бік Лондона, сподіваючись десь там знайти порятунок.

Люди ховалися в ровах і в льохах, а багато з тих, що залишилися живі, повтікали до Вокінга й Сенда. Артилерист страждав од спраги, доки не побачив поблизу залізничного мосту розбитий водогін, з якого фонтаном струмувала вода.

Оце й усе, що я зміг від нього добитися. Розповівши про свої поневіряння, артилерист ніби трохи заспокоївся. Ще до своєї розповіді він сказав мені, що від полудня нічого не їв. Я знайшов у буфеті трошки баранини й хліба і приніс йому, щоб він підкріпився. Боячись викрити себе, ми навіть не світили лампи і раз за разом торкалися руками, коли намащували їжу. Доки він розповідав, обриси речей навколо стали проступати в темряві, а за вікном уже можна було розрізнити поламані дерева і трояндові кущі. Було таке враження, ніби галявиною пройшла ціла юрба людей чи зграя тварин. Тепер я вже міг розгледіти й обличчя солдата, бліде й брудне; певно, й моє було таке саме.

Поївши, ми тихо зійшли нагору до мого кабінету, і я знову виглянув із вікна. За одну ніч наша долина обернулася на долину попелу. Полум'я уже пригасало. Де вогонь відпалав, тепер тільки диміло. Рештки розбитих і спалених будинків, повалені й обвуглені дерева — все це заховане від ока нічною темрявою, виразно постало у світлі суворого ранку. Тільки де-не-де щось уціліло: там бовванів білий семафор, тут стояла оранжерея, прозора й чиста серед почорнілих недогарків. Ніколи ще в історії воєн не бувало такого немилосердного загального нищення!

Виблискуючи в ранковому світлі, три металеві велетні стояли поблизу ями, і їхні ковпаки поверталися на всі боки, ніби вони зтішались спустошенням — результатом свого розбою. Мені здалося, що яма поширшала. Клуби зеленого диму раз у раз вибухали назустріч світанкові, вони здіймалися вихором, розсіювалися й зникали.

Біля Чобгема стояли вогненні стовпи. Перші промені сонця перетворювали їх на стовпи кривавого диму.

ХІІ. Я стаю свідком руйнування Вейбриджа та Шеппертона

Коли зовсім розвидніло, ми одступили од вікна і тихенько зійшли вниз.

Артилерист згодився зі мною, що тут залишатися небезпечно. Він мав намір іти в напрямі Лондона і там приєднатися до своєї частини, дванадцятої кінної батареї. А я вирішив повернутися до Лезергеда. Я був такий при-

голомшений могутністю марсіян, що вирішив перевезти дружину до Ньюгеvena, а звідти якнайшвидше виїхати за кордон. Мені було ясно, що околиці Лондона неминуче стануть ареною спустошливої війни раніше, ніж пощастить знищити отих страховиськ.

Між нами й Лезергедом лежав третій циліндр, який оберігали велетні. Коли б я був сам, то, певне, майнув би навпростець. Та артилерист стримав мене.

— Не велика втіха буде вашій дружині, — сказав він, — коли ви зробите її вдовою. •

Кінець кінцем я погодився йти разом із ним під захистом лісу на північ до Стріт-Кобгема. Там ми мали розлучитися, і я, збільшивши собі дорогу, уже через Епсом дістався б до Лезергеда.

Я хотів одразу ж і рушати, але мій товариш був досвідченіший, отож він примусив мене спорядитися на дорогу. Обшукавши весь дім, я знайшов флягу, яку ми наповнили віскі, а кишені ми понабивали собі сухарями та шматочками м'яса. Вийшовши з дому, ми побігли донизу тією ж дорогою, якою підіймався я минулої ночі. Будинки були порожні. На шляху лежали три обвуглені трупи, скошені тепловим променем. Усюди валялися покинуті речі — тут годинник, там капець, срібна ложка і таке інше. На розі біля пошти лежав перекинутий, із поламаним колесом віз, вантажений меблями та якимись ящиками; коня не було. Серед руїн валялася і похапцем розбита залізна каса.

Горіла тут тільки сторожка сирітського притулку, і решту будинків було мало пошкоджено. Тепловий промінь змів лише димарі й пройшов далі. А проте Мейбері-хіл спорожнів — крім нас, тут не було ані живої душі. Більшість мешканців подалась, мабуть, на Олд-Вокінг, — тією дорогою, що я добирався до Лезергеда, — або ж поховалась десь.

Сходячи дорогою донизу, ми пройшли повз той труп у чорному, що й досі лежав тут, намочений дощем. Далі ми вступили до лісу і дійшли до залізничної колії, так нікого і не зустрівши. Ліс потойбіч залізниці був ріденький, обгорілий, дерева здебільшого лежали на землі, тільки де-не-де стирчав понурий стовбур із кількома темно-бурими листочками. З цього ж боку вогонь обсмалив лише ближчі до залізниці дерева, а далі не встиг поширитися. В одному місці, мабуть, в суботу ще працювали лісоруби. На галявині недалеко від парового тартака

лежали між купами тирси зрубані й свіжообтесані дерева. Трохи осторонь стояла безлюдна тимчасова халупа. Ранок був спокійний, безвітряний, навколо панувала тиша. Навіть пташки припинили. Ми з артилеристом, швидко йдучи вперед, розмовляли лише пошепки і щохвилини оглядалися. Кілька разів ми зупинялись і прислухалися.

Невдовзі ми підійшли до дороги і почули стукіт копит, а потім побачили трьох вершників, що повільно їхали до Вокінга. Ми гукнули до них, вони зупинилися, і ми підійшли ближче. Це був лейтенант і двоє рядових із восьмого гусарського полку; вони везли якийсь прилад, подібний до теодоліта; артилерист пояснив мені, що то геліограф¹.

— Ви перші, кого ми за весь ранок зустріли на цій дорозі,— сказав лейтенант.— Що тут діється?

Він був занепокоєний. Солдати, що стояли позаду нього, з цікавістю поглядали на нас. Мій супутник скочив із насипу на дорогу й віддав честь.

— Нашу гармату розірвало минулої ночі, сер. Я ховаюся. Наздоганяю свою батарею. Проїхавши півмилі цієї дорогою, ви, я гадаю, побачите марсіян.

— Які вони в диявола, ті марсіяни? — запитав лейтенант.

— Велетні в панцирах, сер. Футів сто зростом. На трьох ногах, тіло ніби з алюмінію, а згори здоровенна голова під ковпаком, сер.

— І вигадась отаке! — сказав лейтенант.— Якась нісенітниця.

— Самі побачите, сер. Вони носять якусь скриньку, сер, що стріляє вогнем і вбиває на смерть.

— То це ніби якась гармата?

— Ні, сер.— І артилерист заходився жваво розповідати про тепловий промінь. Лейтенант наполовині обірвав його розповідь і подивився на мене. Я стояв на насипу край дороги.

— А ви бачили марсіян?

— Все це — чистісінька правда,— відповів я.

— Ну що ж,— сказав лейтенант,— я гадаю, що й мені доведеться глянути на них. Слухай-но,— звернувся він до артилериста,— нас послано звільнити місцевість від жителів. А ти з'явись до бригадного генерала Марвіна,— доповіси про все, що бачив. Він у Вейбриджі. Дорогу знаєш?

¹ Геліограф — світлосигнальний прилад, побудований із дзеркал, що відбивають сонячне проміння на великі відстані.

— Я знаю,— відповів я.

Лейтенант повернув коня, щоб їхати далі на південь.

— Кажете, півмилі? — запитав він.

— Не більше,— відповів я і показав на верхів'я дерев у південному напрямі.

Лейтенант подякував мені і рушив далі. Більше ми його ніколи не бачили.

Потім ми ще помітили трьох жінок та двох дітей, що перед будинком вантажили на маленький ручний візок брудні вузли й старі меблі. Вони були такі заклопотані, що не мали часу розмовляти з нами.

Поблизу Байфлітської станції ми вийшли із сосняка. Лагідно світило ранкове сонце, навколо був мир і спокій. Сюди не сягав уже тепловий промінь, і якби не безгоміння спорожнених будинків, не метушня тих, що квапливо укладали до від'їзду свої пожитки, якби не загопи солдатів на залізничному мосту, що дивилися вздовж колії на Вокінг,— була б звичайна собі неділя.

Кілька підвід і фургонів зі скрипом тяглися по дорозі на Адлстон. Раптом крізь ворота ми побачили на лужку шість двадцятифунтових гармат, розставлених поряд на однаковій віддалі й націлених на Вокінг. Тут же наготові стояли артилеристи; трохи далі лежали ящики із снарядами. Солдати виструнчилися так, наче перед бойовим оглядом.

— Оце до діла! — сказав я.— Хоч тепер вони тим павукам дадуть часу!

Мій супутник, вагаючись, потоптався під ворітьми.

— Піду я далі,— вирішив він.

Ближче до Вейбриджа, по той бік мосту, багато солдатів у білих неформених куртках насипали довгий вал, за яким було встановлено ще гармати.

— Це однаково, що лук і стріли проти блискавиці,— сказав артилерист.— Не бачили вони вогненного променя!

Офіцери, що не працювали на валу, дивилися поверх дерев на південний захід; солдати щохвилини зупинялися і також поглядали в той бік.

У Байфліті був справжній переполох, люди пакували речі, зо два десятки гусарів, хто верхи, а хто пішки, підганяли жителів. На вулиці серед усілякого транспорту вантажили кілька чорних санітарних карет із хрестами в білих кружках і якийсь старий омнібус. Тут були

десятки цивільних, і багато поміж ними таких, що, шануючи неділю, повбиралися в святкову одіж. Солдатам нелегко було втокмачити населенню, яка серйозна небезпека йому загрожує. Ми бачили тут якогось засушеного дідка із великою скринією, він сердито сперечався з капралом, що не дозволяв йому брати з собою десятків два або й більше горщиків з орхідеями. Я підійшов до них і смикнув старого за лікоть.

— Ви знаєте, що там діється? — запитав я, показуючи на верхів'я дерев, за якими були марсіяни.

— Га? — запитав старий, обернувшись. — Я їм пояснюю, що ці горщики — велика цінність.

— Смерть! — вигукнув я. — Смерть іде! Смерть, розумієте?

Я залишив його роздумувати над цими словами, а сам кинувся за артилеристом. На повороті я оглянувся. Капрал дав старому спокій, і він стояв один біля своєї скрині та горщиків з орхідеями, розгублено позираючи на дерева, за якими ховалася небезпека.

У Вейбриджі ніхто не міг нам сказати, де міститься штаб. Тут панувало таке безладдя, якого я ще не бачив. Підводи, карети, де не ступиш — найдивовижніша мішанина всіляких возів і коней. Статечні жителі містечка, чоловіки в спортивних костюмах, чепурно повдягані жінки — всі похвально пакували свої речі; навіть ті, що завжди били байдикі, і вони заповзятливо допомагали іншим; галасували дітлахи, вдоволені з такої неділі. А над усією цією метушнею розлягалася калатання дзвонів: це достойний вікарій хоробро правив ранню службу.

Ми з артилеристом прісіли на сходинці біля криниці й нашвидку підкріпилися харчами, що захопили з собою. Військові патрулі — вже не гусари, а гренадери в білих мундирах, — попереджували цивільне населення, щоб воно швидше або вибиралося, або ховалося по льохах, як тільки почнеться обстріл. Проходячи залізничним мостом, ми бачили великі юрби людей, що купчилися на станції й навколо неї: платформи були забиті різними валізами й клунками. Звичайний розклад поїздів було порушено, — певно, тому, що підвозили до Чертсі війська й гармати. Кажуть, що пізніше дійшло навіть до жорстокої бійки за місця в додаткових поїздах, які було пущено пополудні.

Тільки після обіду ми вийшли з Вейбриджа і дісталися до шепертонського шлюзу, де зливаються Вей і Темза.

Тут ми допомогли двом бабусям навантажити маленький візок. Гирло річки Вей має три рукави; через неї ходив пором, і можна було найняти човен. На тому боці річки був заїзд, перед ним галявина, а далі за деревами височіла дзвіниця шеппертонської церкви (тепер на її місці стирчить шпиль).

Біля перевозу ми застали збуджену й галасливу юрбу втікачів. Паніки ще не було, але людей зібралось набагато більше, аніж могли перевезти човни. Люди йшли, захищаючись під тягарем великих клунків. Якесь подружжя, використавши двері з клуні замість носилок, несло на них своє добро. Один добродій сказав нам, що має намір виїхати поїздом із Шеппертонської станції.

Всі голосно розмовляли, якийсь веселун навіть жартував. Багатьом здавалося, що марсіяни — це просто собі велетенські істоти, здатні налетіти на місто й пограбувати його, але що їх кінець кінцем буде-таки знищено. Щохвилини люди збентежено поглядали на річку, на луки в напрямі Чертсі, але там усе було спокійно.

За Темзою, коли не зважати на те місце, де приставали човни, також було тихо — помітний контраст із Серреєм. Люди висідали з човнів і підіймалися дорогою вгору. Великий пором щойно відчалив. Кілька солдатів стояли на галявині перед заїздом, дивилися на втікачів і глузували з них, навіть і не пробуючи допомогти їм. Заїзд, як і годилося в неділю, був зачинений.

— Що це? — вигукнув один із веслярів, почувши раптом вибух.

— Та замовч ти, навіжений! — хтось поряд зі мною гримнув на собаку, який почав вити. Знову розлігся приглушений вибух, тепер уже з боку Чертсі, — то стріляла гармата.

Бій почався. На тому боці річки, невидимі через дерева, майже одна за одною заревли гармати. Якась жінка скрикнула. Всі раптом наче покам'яніли, обернувшись у бік близької, але незримої битви. На широкому лузі не було нікого, тільки мирно паслася череда і під гарячим промінням стояли непорушні сріблясті верби.

— Солдати їх зупинять, — якимось непереконливо промовила одна жінка.

Над верхів'ями дерев звівся якийсь димок. Потім ми побачили й десь далеко вверх по річці клуб диму, що метнувся догори і завис у повітрі. У цю ж мить під ногами задрожала земля, важкий вибух струсонув повітря,

у вікнах сусідніх будинків розлетілися шибки, і ми всі заціпеніли з подиву.

— Он вони! — вигукнув чоловік у синій в'язанці. — Гея там! Бачите, онде! Гея там!

Раптово один за одним з'явилися в металевих панцирах марсіяни — перший, другий, третій, четвертий; вони звелися шеренгою далеко за лугом, над молодим лісом біля Чертсі, й швидко прямували до річки. Спочатку їхні поstatti під ковпаками здавалися маленькими; сунули вони ніби на коліщатах, але із швидкістю птахів.

Тоді, рухаючись навскіс до нас, з'явився і п'ятий марсіянин. Їхні панцирні тіла виблискували під сонцем. Чим ближче вони підходили, тим ставали більші й більші. Крайній ліворуч, який був найдалі від нас, розмахував високо в повітрі великим ящиком, і жахливий тепловий промінь, що я вже бачив його вночі під суботу, майнув над Чертсі й почав косити будинки.

Угледівши ці дивні, прудконогі й жахливі створіння, юрба над річкою, здавалося, завмерла від жаху. Ні вигуків, ні гомону — могильна тиша. Потім захриплий шепіт і тупіт ніг, чалапання по воді. Якийсь чоловік, занадто переляканий, щоб скинути з плечей ношу, повертаючись, ударив мене рижком своєї валізи, аж я заточився. Якесь жінка штовхнула мене рукою і кинулася бігти. Я обернувся і також побіг разом з юрбою, хоча страх не затьмарив мені розуму. Єдине — жахливий тепловий промінь був у мене на думці. Сховатись у воду! Це порятунок!

— Стрибайте у річку! — закричав я, хоч ніхто мене й не слухав, і побіг просто назустріч марсіянинові, що наближався до нас. Збігши схилом до річки, я кинувся в воду. Те саме робили й інші. Човен, переповнений людьми, що тільки-но відчалив, пристав назад до берега. Каміння під ногами вкривав слизький бруд, а річка була така мілка, що я пробіг кроків із двадцять, доки вода стягнула пояса. Коли марсіянин уже височів над головою у мене ярдів за двісті, я пірнув під воду. Люди стрибали з човна в річку, і плескіт води ляцав мені у вухах. Інші квапливо вилазили з човнів на берег. Але марсіянин звертав на людей уваги не більше, аніж людина на мурашок, ступивши ногою в мурашник. Коли, задихаючись, я висунув із води голову, ковпак марсіянина був обернений у бік батарей, що невпинно обстрілювали річку. Велетень крутнув якоюсь коробкою, — певне, генератором теплового проміння.

Через хвилину він підійшов до берега і ступив на середину річки; коліно його виставленої вперед ноги уже випралось в протилежний берег; ще мить, і страхіття звелось на повний зріст близько самого Шеппертона. Аж тут шість гармат на правому березі, про які ніхто й не підозрював, бо вони були замасковані край села, — відкрили вогонь. Від раптового цього струсу у мене закалатало серце. Страховисько вже наводило тепловий промінь, коли перший снаряд розірвався ярдів за шість над його ковпаком.

З несподіванки я скрикнув. Інших чотирьох марсіян я не бачив і не думав про них — всю мою увагу поглинув цей найближчий. Слідом за першим снарядом у повітрі біля самого тіла велетня розірвалися одночасно ще два; ковшак спритно ухилився від них, але четвертого снаряда він уже не уник — снаряд влучив просто в металеву вежу.

Ковпак розстрожило, вибухнуло полум'я, і разом з уламками блискучого металу полетіли шматки червоного м'яса.

— Ур-ра! — радісно і водночас майже істерично закричав я.

Мій крик підхопили люди, що стояли навкруг у воді. Від захоплення я мало не вискочив на берег.

Колос із відтятою головою заточився, немов п'яний, але не впав. Якимось чудом він зберіг рівновагу і, не випускаючи камери з тепловим струменем, швидко, але похитуючись, попрямував Шеппертоном. Його живий мозок — марсіянин у сталевій вежі — був розірваний на шматки, і велетенська химера йшла тепер вперед наосліп, спустошуючи все на своєму шляху. Тринога прямувала по прямій, нездатна вже керувати своїми рухами. Наскочивши на дзвіницю шеппертонської церкви, що розвалилася, наче від удару тарана, машина хитнулася і з страшенним гуркотом упала в річку.

Розлігся неймовірний вибух, і смерч води, пари, намулу й металевих уламків метнувся в небо. Як тільки камера теплового променя занурилась у річку, вода відразу перетворилася на пару. Ще мить, і величезна болотяна хвиля, бурхливо киплячи, ринула проти течії. Я бачив, як люди борсалися, намагаючись вибратися на берег, і чув пронизливі крики й зойки, що їх покривав клекіт води, нагрітої від падіння марсіянина.

На хвилину я зовсім забув про небезпеку і не відчував, яка гаряча буда вода. Відштовхнувши якогось чоловіка

в чорному, я брѳохався у воді, доки дійшов до повороту річки. З півдесятка спорожнілих човнів безпорадно гойдалися на хвилях, а нижче за течією поперек річки лежав майже весь занурений у воду підбитий марсіянин.

Над марсіянином здіймалися густі хмари пари; крізь їх завихрені пасма я міг вряди-годи розгледіти невиразні велетенські кінцівки тієї потвори, що й досі вовтузилась у воді, збиваючи в повітря фонтани бруду й піни. Металеві суглоби махали над водою, билися, ніби живі руки, і, коли б не безладність тих рухів, можливо було б подумати, що це серед хвиль якась поранена жива істота змагається за життя. Із машини з голосним сичанням бив догори величезний струмінь рудуватої рідини.

Від цього видовища відірвав мою увагу якийсь біснுவатий рев, подібний до заводської сирени. Один чоловік, стоячи по коліна в воді біля поромної линви, ледь чутно щось гукав до мене, показуючи рукою. Я оглянувся й побачив двох марсіян, які швидко прямували від Чертсі просто на нас. Гармати з Шеппертона відкрили по них огонь, але на цей раз без успіху.

Я відразу ж пірнув у воду і, задихаючись, усе рвався вперед, скільки було духу. Вода наді мною вирувала і швидко нагрівалася.

На мить вистромившись із води, щоб передихнути і відкинути з очей волосся, я побачив, як білою хмарию здіймається пара, ховаючи постаті марсіян. Гуркіт стояв просто оглушливий. Тоді я помітив велетенські сірі постаті, що крізь імлу видавалися ще більшими. Вони пройшли повз мене, і двоє з них зупинилося над пінистими уламками свого товариша, що безсило борсався у воді. Третій і четвертий також зупинилися над річкою, один ярдів за двісті від мене, а другий трохи далі — з боку Лейлгема. Генератори теплового струму похитувалися вгорі, й нищівне проміння зі свистом било на всі боки.

В повітрі стояв хаос оглушливих звуків: пронизливий гул марсіян, гуркіт будинків, що валилися в огні, тріск охоплених полум'ям дерев, хряск хлівів, парканів, гудіння й свист огненної стихії. Густий чорний дим підіймався догори й мішався з парою, що валувала над рікою. Тепловий промінь ковзав туди й сюди по Вейбриджу, і кожен його дотик викликав білі спалахи, після яких починався вогненно-димовий танець. Близьчі, ще не ушкоджені будинки, примарні, бліді й похмурі, стояли повиті парою, чекаючи на свою долю, а за ними шаленів огонь.

Мабуть, із хвилину стояв я по груди в воді, гарячій, майже як окріп. Я розгубився і втратив всяку надію на порятунок. Крізь стовпи пари я бачив, як люди, що були також у річці, вибиралися на берег, чіпляючись за очерет,— наче жабенята, що тікають поміж травою, коли підходить людина. Інші панічно метушилися на березі.

Спалахи теплового променя раптом ковзнули в мій бік. Від його дотику будинки розсипалися й падали, пройняті вогнем, гули охоплені полум'ям дерева. Метнувшись по стежці, що йшла від берега, промінь злизав людей, а потім наблизився до самої води, ярдів за п'ятдесят від мене. Він перекинувся на другий берег, у бік Шенпертона, і, де він проходив, вода збурювалася хвилями пари. Я повернув до берега.

Ще мить, і мене накрила величезна хвиля, гаряча, немов окріп. Я закричав не своїм голосом і, ошпарений, напівсліпий, страждаючи від нестерпного болю, кинувся до берега. Якби я послизнувся, то неминуче загинув би. Я безсило впав на широкий, вкритий рінню обміліні на очах у марсіян, там, де Вей зливається з Темзою. Я вже нічого не сподівався, крім смерті.

Немов крізь туман пригадую, як нога марсіянина ступила ярдів за двадцять від моєї голови, глибоко вгрузнувши, і піднялася, розтрушуючи рінь далеко навкруги. Потім — довгий час гнітючого чекання, а там я побачив, як четверо марсіян несуть свого пошматованого товариша. Їхні кроки, спершу ясно чутні, поволі завмирили десь у димах, по той бік річки, серед широких лук. І тільки тоді я став дуже повільно усвідомлювати, що якимось дивом уник смерті.

ХІІІ. Зустріч із священиком

Відчувши несподівану силу земної зброї, марсіяни відступили до своїх вихідних позицій на горсельському виго-ні. Вони квапилися перенести останки свого пошматованого товариша і тому зовсім не зважали на такі нікчемні жертви, як я. Якби вони залишили свого товариша й рушили далі, то, крім кількох батарей дванадцятифунтових гармат, до самого Лондона не зустріли б ніякого опору і, звичайно, досягли б столиці раніше, аніж дійшла б туди

звістка про їх наближення. Той напад був такий несподіваний, жахливий і нищівний, як землетрус, що сто років тому зруйнував Лісабон.

Проте вони не квапилися. Через кожні двадцять чотири години з міжпланетного простору циліндр за циліндром надходила марсіянам допомога. А тим часом командування війська й флоту, усвідомивши страшну силу нападника, стало гарячково готуватися до оборони. Щохвилини на позиції прибували нові гармати. Уже надвечір у неділю в кожному гайку, в кожній приміській дачі на схилах горбів під Кінгстоном і Річмондом крилися чорні націлені жерла замаскованих гармат. А скрізь по обгорілих, спустошених полях на площі двадцяти квадратних миль навколо марсіянського табору на горсельському вигоні, по спустошених селах, між купами чорних обвуглених недогарків сосянка — підкрадалися сміливці з геліографами, маючи завдання повідомляти артилерію про наближення марсіян. Але марсіяни відчули силу нашої артилерії і небезпеку в наближенні людей, і всякого, хто б тепер насмілювався наблизитись за мильо до циліндра, спіткала б смерть.

Очевидно, марсіянські велетні затратили післяполудневий час, переносючи все з другого й третього циліндрів (другий упав на гольфівому майданчику під Адлстоном, третій — поблизу Пірфорда) до своєї ями на горсельському вигоні. Після цього один марсіянин став на варті серед почорнілого вересу й зруйнованих будинків, а решта залишила свої бойові машини і спустилася до ями. До пізньої ночі вони завзято працювали, і над ямою здіймалися стовпи густого зеленого диму, який було видно з горбів Мерроу і навіть, як казали, із Бенстеда й Епсома.

Коли марсіяни позаду мене готувалися до нового наступу, а переді мною люди збирали сили для відсічі, я з невимовними труднощами крізь огонь і дим палаючого Вейбриджа пробивався в Лондон.

Помітивши порожній човен, який несла течія, я скинув з себе мало не всю промоклу одежу, підплив до нього і на човні вибрався з цього пекла. В човні весел не було, але я примудрився гребти просто руками, наскільки то можливо, маючи опшарені руки. Так повільно і втомно плив я за водою в напрямі Голіфорда й Уолтона, щоразу, з цілком зрозумілих причин, оглядаючись назад. Я тримався річки, бо у воді найкраще було рятуватися, якби ті велетні поновили наступ.

Разом зі мною текла й гаряча вода, що нагрілася від затопленого марсіянина, і я десь чи не цілу милю через туман не міг розрізнити берегів. Щоправда, один раз я побачив низку чорних постатей, що луками тікали від Вейбриджа. Голіфорд, здавалося, зовсім спорожнів; над берегом горіло кілька будинків. Дивно було бачити, як серед білого дня під блакитним небом палало безгомінне покинуте місто, оповите димом та полум'ям,— ніколи ще в своєму житті не бачив я пожежі без метушливої юрби. Трохи далі, на обміліні, димів і брався вогнем очерет, а хвиля полум'я котилася від нього ще далі на поле, де лежало сухе сіно.

Я так знесилився після всього пережитого, а вода в річці була така гаряча, що довго плив, просто поклавшись на волю течії. Потім знову прокинувся страх, і я заходився гребти руками. Сонце палило мені голу спину. Нарешті, коли з-за повороту річки я побачив Волтонський міст, втома й гарячка взяли гору над страхом. Я причалив до мідлсекського берега і ледь живий упав на густу траву. Була вже десь, мабуть, четверта-п'ята година. Я трохи спочив, а тоді схопився на ноги й пройшов, певно, з півмилі, не зустрівши ані душі; потім знову приліг у затінку під живоплотом. Пригадую, що дорогою я ніби марив, щось кажучи сам до себе. Мене страшенно мучила спрага, і я дуже шкодував, що не напився більше з річки води. Дивна річ, але я чомусь сердився на дружину,— мене дратувало, що я не міг дістатися Лезергеда.

Мабуть, я задрімав, бо ясно не можу пригадати, коли з'явився священик. Пам'ятаю тільки, що він сидів, задержавши догори чисто виголене обличчя, і тупо дивився в бліді відблиски вогнів; рукави його сорочки були в сажі. Небо вкривали баранці; прозорі й легкі, як пір'їни, вони, хвиля за хвилию, застигали в надвечірній позолоті літнього сонця.

Я підвівся і сів. Цей мій рух привернув його увагу, і він хутко глянув на мене.

— Чи нема у вас води? — запитав я.

Він похитав головою.

— Уже цілу годину ви просите води,— сказав він.

Хвилину ми дивилися мовчки один на одного. Напевно, мій вигляд здався йому чудним: я був напівголий, мокрі штани та шкарпетки — ото й уся моя одежа, тіло попечене, лице й спина — чорні від диму. Його ж лице було мляве, підборіддя спокійне, майже біле кучеряве волосся

спало на низьке чоло, великі ясно-блакитні очі невидюче втуплені у далечінь. Говорив він, наче рубав, і все порожньо поглядав кудись убік.

— Що воно діється? — мовив він. — Що все це означає? Я глянув на нього й нічого не відповів.

Він простер тонку білу руку і мало не заголосив:

— Як це могло статися? За які гріхи така покута? Після ранньої відправи пішов я трохи прогулятися, а тут нагло — вогонь, землетрус, смерть! Чистий содом і гоморра! Вся наша праця пішла на вітер, вся праця... І хто вони такі, оті марсіяни?

— А ми хто такі? — насилу промимрив я.

Він обхопив руками коліна і перевів на мене погляд. Кілька секунд він дивився мовчки.

— Пішов я трохи прогулятися... — повторив він. — Аж тут раптом — вогонь, землетрус, смерть!

Він замовк, підборіддям майже уткнувшись у коліна. А тоді почав знову, махаючи рукою:

— Вся праця... всі недільні школи... За які гріхи? Чим завинив Вейбридж? Все пішло з димом, усе зруйновано. А церква! Тільки три роки, як перебудували. І нема. Змєтена, й сліду нема! За віщо?

І через деякий час додав, неначе божевільний:

— Дим від її згарища буде здійматися до неба во віки й віки!

Очі його заблищали, своїм худим пальцем він тицьнув у бік Вейбриджа.

Аж тепер я почав розуміти, в якому він стані. Страшна трагедія, що й він був її учасником, — очевидно, священик був один з тих, кому пощастило втекти з Вейбриджа, — мало не позбавила його розуму.

— Чи далеко звідси до Санбері?

— Ще сьогодні вранці я правив службу божу...

— Відтоді багато що змінилося, — сказав я спокійно. — Не впадайте в паніку. Ще є надія.

— Надія!

— Так, велика надія, незважаючи на всі ці руїни!

Я почав пояснювати йому, як дивлюся на наше становище. Спершу він слухав, але скоро йому набридло, і порожній погляд метнувся кудись убік.

— Це — початок кінця, — сказав він, не дослухавши моєї мови. — Та й усе! День страшного суду! Коли люди волатимуть до гір і скель, аби впали на них і заховали їх від лиця Того, Хто сидить на престолі!

Ще більше впевнившись у своїх підозрах, я підійшов до нього і поклав руку йому на плече.

— Будьте мужні,— сказав я.— Ви втратили розум від жаху. Що ж то за віра, коли вона безпорадна перед нещастям? Згадайте-но, скільки люди пережили землетрусів, потопів, воєн, вивержень вулканів! Чому ж бог повинен робити виняток для Вейбриджа? Адже бог — не страховий агент!

Священик сидів і мовчки слухав.

— Як же нам урятуватись? — несподівано озвався він.— Вони ж непереможні, вони безжалісні...

— Ані одне, ані, можливо, й друге,— відповів я.— Чим могутніші вони, тим мудріші й розважніші мусимо бути ми. Адже три години тому було ж он там одного з них убито!

— Убито! — вигукнув він, оглянувшись довкола.— Хіба можна вбити посланця божого?

— Я сам бачив,— провадив я.— Оце ми з вами потрапили до самого пекла. Та й тільки.

— Що там блимає на небі? — раптом запитав він.

Я пояснив йому, що то сигнали геліографа — знаки людей, які допомагають нищити нападників.

— Ми в самому центрі подій. І хоча тепер тихо,— сказав я,— але те миготіння в небі віщує близьку бурю. Мені здається, що марсіяни — ген там, а з боку Лондона, де височать річмондські й кінгстонські горби, під прикриттям дерев люди риють окопи, встановлюють гармати. Марсіяни не забаряться знову рушити цим шляхом...

Не встиг я кінчити, як він раптом схопився на ноги й зупинив мене жестом.

— Слухайте! — сказав він.

З-поза низьких горбів, що тяглися по той бік річки, долинули глухий гарматний гуркіт і далекі моторошні крики людей. А тоді знову запала тиша. Повз нас пролетів через пліт хрущ. На заході, над хмарами диму, що піднімалися з вейбриджських і шеппертонських руїн, на тлі пишного надвечірнього неба висів ледь помітний окрасць місяця.

— Нам треба іти цією стежкою,— сказав я,— просто на північ.

XIV. У Лондоні

Коли марсіяни приземлились під Вокінгом, мій молодший брат був у Лондоні. Він студіював медицину й саме готувався до іспитів. Про марсіян він нічого ще не чув до суботнього ранку. Та ось ранкові газети на доповнення до довгих спеціальних статей про Марс, про життя на ньому й таке інше, вмістили коротеньке, не зовсім доладне повідомлення, що якраз стислістю і вражало.

У ньому говорилося, що марсіяни, злякавшись наближення людського натовпу, вбили кількох чоловік із якоїсь скорострільної гармати. Повідомлення кінчалося словами: «Незважаючи на свою могутність, марсіяни ще не вилізли з ями, в яку впали, і, очевидно, й неспроможні цього зробити. Імовірно — внаслідок більшої сили земного тяжіння». Якраз ці останні слова й були тією соломинкою, за яку хапалися оглядачі у своїх передових статтях.

Звичайно, всіх студентів, що готувалися до іспитів з біології в лабораторії, куди цього дня пішов і мій брат, дуже зацікавило це повідомлення; проте на вулицях не помітно було особливого занепокоєння. Вечірні газети вийшли з сенсаційними заголовками. Повідомлялося про відтягування військ до горсельського вигону, про лісові пожежі між Вокінгом та Вейбриджем. «Сент-Джемс газет» у спеціальному випуску близько восьмої години вечора писала, що телеграфний зв'язок перервано. Всі гадали, що це спричинила пожежа. Але, крім цього, тієї ночі, коли я їздив до Лезергеда й назад, у Лондоні ще нічого не знали про бої з марсіянами.

Брат не дуже непокоївся, довідавшись із газет, що циліндр упав за добрих дві милі від нашого дому. Він тільки мав намір того ж вечора поїхати до нас, щоб, як сам потім казав, подивитися на тих марсіян, доки їх не знищили. Годині о четвертій він дав мені телеграму, якої я не отримав, а ввечері пішов до мюзик-холу.

Над Лондоном вночі під неділю також пронеслася буря, і мій брат, щоб дістатися до Ватерлоо, найняв візника. На платформі, з якої мав відходити нічний поїзд, він після довгого чекання довідався, що цієї ночі через якийсь там випадок поїзди не доходять до Вокінга. А що воно за випадок, він так і не вияснив: залізнична адміністрація й сама нічого до ладу не знала. На станції не дуже хвилювалися з того — начальство вважало, що сталась якась

аварія між Байфлітом і вузловою станцією Вокінг. Нічні поїзди, що звичайно проходили через Вокінг, тепер ішли об'їздом через Вірджінія-Вотер або через Гілдфорд! Адміністрація була заклопотана зміною маршруту екскурсій саутгемптонської та портсмутської Недільної ліги. Репортер вечірньої газети, помилково прийнявши мого брата за начальника руху, на якого брат був трохи схожий, намагався взяти в нього інтерв'ю. Крім залізничників, мало хто вбачав зв'язок між порушенням нормального руху й появою марсіян.

Пізніше я читав у якійсь замітці, ніби ще в неділю вранці «весь Лондон стривожило повідомлення з Вокінга». Насправді було зовсім не так. Більшість лондонців нічого й не чула про марсіян, аж доки в понеділок уранці не почалася страшенна паніка: недільні газети у Лондоні не дуже читають, а ті, хто таки проглянув нашвидкуруч складені телеграми, нічого з них не втямив.

До того ж лондонці так глибоко впевнені у власній безпеці, а сенсаційна писанина — таке звичне в газетах явище, що нікого й не схвилювало оце повідомлення: «Вчора близько сьомої години вчора марсіяни вийшли з циліндра і, просуваючись під захистом панцирних щитів, доценту зруйнували станцію Вокінг та прилеглі до неї будинки і знищили цілий батальйон Кардиганського полку. Докладні обставини подій ще не відомі. Кулемети виявились зовсім непридатні проти їхніх панцирів; польові гармати розбито. Загін гусарів скеровано до Чертсі. Марсіяни, очевидно, повільно наступають на Чертсі або Віндзор. Страшна тривога опанувала Вест-Серрей. Будуються земляні укріплення, щоб відтяти доступ до Лондона».

Таке повідомлення подала газета «Санді сан», а якийсь спритний дотепник у «Рефері» порівнював ці події до паніки, що її може викликати в селі ненароком випущений на волю мандрівний звіринець.

Ніхто в Лондоні до ладу не знав, що воно таке оті панцировані марсіяни, і чомусь усі були певні, що страховиська ті дуже мляві. «Повзають», «ледве пересуваються» — такі вирази можна було зустріти майже у всіх перших повідомленнях. Не було жодної телеграми, яку б склав очевидець самих подій. Недільні газети давали позачергові випуски, як тільки надходили свіжі новини, а то навіть і тоді, коли цих новин не було. Але населення не могло з тих випусків нічого второпати, аж доки ввечері

пресові агентства не отримали урядового повідомлення про евакуацію в Лондон жителів Волтона, Вейбриджа й усієї округи. Інших відомостей не подавалось.

В неділю вранці мій брат, так і не знаючи про події минулої ночі, пішов до церкви, що належала приютському шпиталеві. Тут він почув у проповіді натяк на якусь ворожу навалу; з цієї нагоди прочитано було молитву о мирі. Ідучи з церкви, брат купив свіжий номер «Рефері». За непокоєними новинами, він знову пішов на станцію Ватерлоо довідатися, чи вже поновлено сполучення з Вокінгом. По вулицях снували омнібуси, карети, велосипедисти, гуляли юрби святково вдягнутої публіки, що, здавалося, зовсім не була вражена незвичними звістками, про які вигукували галасливі газетярі. Люди були дуже зацікавлені, це правда, але хвилювалися хіба що за тих, котрі жили в районі приземлення марсіян. На вокзалі брат уперше почув, що залізничне сполучення з Віндзором і Чертсі перерване. Носії йому сказали, що вранці надійшли якісь важливі телеграми зі станцій Байфліт і Чертсі, але зараз телеграфний зв'язок із ними припинився. Докладніших відомостей брат не домігся від них. «Під Вейбриджем ідуть бої» — ото й усе, що вони могли сказати.

Залізничний рух був паралізований. На вокзалі великий натовп чекав на родичів та знайомих, які мали прибути з південно-західного напрямку. Якийсь сивий джентльмен поскаржився моєму братові на безладдя у Південно-Західній компанії.

— Їх давно треба вивести на чисту воду! — сказав він.

Кілька поїздів прибуло із Річмонда, Путні та Кінгстона. Це поверталися лондонці, які виїжджали в неділю покататися на човнах. Вони сказали, що шлюзи закрито й повсюди неспокій. Один чоловік у синьо-білій спортивній куртці, розбалакавшись з моїм братом, розповів багато дивовижних новин.

— Цілий людський потік рине до Кінгстона — хто на возах, на бричках, хто пішки; везуть скрині, набиті своїм добром, тягнуть усяку всячину. Тікають з Молсі, Вейбриджа, Волтона; кажуть, ніби під Чертсі вже чути гарматний гуркіт. Кавалеристи веліли населенню хутчій вибиратися, бо наступають марсіяни. Кажуть, нібито гарматні постріли чули й на станції Гемптон-Корт, але подумали, що то грім. Що воно за чортовиння? Невже марсіяни вилізли з своєї ями?

Мій брат не міг нічого на те відповісти.

Скоро він помітив, що якась невиразна тривога опановує й пасажирів підземної залізниці; недільні екскурсанти раніше звичайного часу поверталися з усіх південно-західних околиць — із Бернса, Вімблдона, Річмонд-парку, К'ю та інших місць. Проте ніхто не міг сказати чогось певного. Всі, що прибували з кінцевої станції, були, здавалося, чимось роздратовані.

Близько п'ятої години натовп, який збився на станції, був надзвичайно здивований, що почався рух на майже завжди закритій лінії між південно-східними й північно-західними станціями. З'явилися військові ешелони та платформи з важкими гарматами. Вони прибули з Вулвіча й Четгема і призначалися для оборони Кінгстона. Публіка й солдати перекидалися жартами: «Вас там живцем з'їдять», «Будемо приборкувати звірів» — і таке інше. Трохи згодом на станцію прибув загін поліції і почав розганяти людей з платформи. Отже, й мій брат знову пішов на вулицю.

Дзвонили до вечерні, і дівочий загін Армії порятунку зі співом пройшов по Ватерлоо-роуд. Багато цікавих дивилося з мосту на якусь дивну руду піну, що клаптями плила за течією. Сідало сонце. Вежа з годинником — Біг-Бен — і парламентський будинок окреслювалися на тлі спокійного золотавого неба із смугами фіалково-пурпурових хмарин. Казали, ніби річкою проплив труп. Якийсь чоловік — він назвався резервістом — сказав братові, що помітив на західній частині неба сигнали геліографа.

На Велінгтон-стріт брат здибав кількох жвавих хлопчаків, які щойно вибігли з Фліт-стріт, несучи паки свіжих газет із сенсаційними заголовками.

— Жахлива катастрофа! — вигукували вони один за одним, пробігаючи тротуаром.

— Бій під Вейбриджем! Докладний опис!

— Наступ марсіян відбито! Лондон у небезпеці.

Братові довелося заплатити аж три пенси за газету. Тільки тепер він збагнув усю силу й небезпеку цих страховиськ. Він дізнався, що це не якась там жменька млявих, неповоротких створінь, а розумні, озброєні велетенськими машинами, істоти, здатні швидко рухатися, змітаючи з дороги навіть важкі гармати.

Їх змальовували як «величезні павукоподібні машини майже сто футів заввишки, що пересуваються із швидкістю експреса і стріляють тепловим промінням».

Замасковані батареї, здебільшого з польових гармат, було встановлено навколо горсельського вигону й особливо між Вокінгом та Лондоном. Бачили, як п'ять марсіянських машин ішли в бік Темзи; завдяки щасливому випадку одну з них було розбито. А взагалі снаряди не могли завдати якоїсь відчутної шкоди марсіянам, тепловий промінь тут же знищував батареї. Згадувалося й про великі втрати війська, але у цілому в повідомленнях відчувався бадьорий тон.

Наступ марсіян відбито, — отже, не такі вони вже й невразливі. Вони відступили до трикутника, утвореного трьома циліндрами, що впали під Вокінгом. Їх оточили розвідники з геліографами. Звідусіль — із Віндзора, Портсмута, Олдершота, Вулвіча, навіть із півночі швидко підтягуються гармати. Між іншим, із Вулвіча — далекобійні, дев'яностоп'ятитонні. На позиціях або на півдорозі до позицій уже понад сто шістнадцять гармат головним чином для оборони Лондона. Таким темпом і в такому обсязі Англія ще ніколи не концентрувала військових сил.

Сподівалися, що коли б іще падали на землю циліндри, то їх одразу ж буде знищено спеціальними розривними снарядами, виробництво і розподіл яких швидко налагоджується.

Безперечно, — підкреслювалось у повідомленні, — становище дуже серйозне, проте населення не повинно піддаватися паніці. Марсіяни, звісна річ, жажливі й украй жорстокі, але ж їх, у всякому разі, не більше двадцяти, тоді як нас — мільйони.

Зважаючи на розмір циліндрів, влада мала підстави вважати, що в кожному циліндрі не більше п'яти марсіян, отже, всіх їх п'ятнадцятеро. Принаймні одного з них, а може, й більше, уже знищено. Жителі будуть завчасно попереджені про наближення небезпеки; уже вживаються рішучі заходи для оборони населення південно-західних районів на випадок якоїсь загрози. Неодноразово запевнялося, що Лондон у безпеці, а під кінець було висловлено сподівання, що влада дасть собі раду з усіма труднощами.

Цю звістку надрукували великими літерами і без жодних коментарів — так, видно, поспішали; папір ще пахнув свіжою фарбою. Цікаво було бачити, розповідав брат, як немилосердно скоротили інші газетні матеріали, аби втиснути таке важливе повідомлення.

На всій Веллінгтон-стріт збуджена юрба гарячково купувала газети; Стренд також відразу наповнився вигуками цілої армії газетярів. За тими газетами люди вистрибували навіть з омнібусів. Звичайно, новини страшенно приголомшили людей і від попередньої байдужості не лишилося й сліду. На Стренді в крамниці, де продавали карти, відчинилися віконниці і — так розповідав мій брат — якийсь по-святковому вдягнений добродій в цитриново-жовтих рукавичках став квапливо приліплювати до скла вітрини карту Серрея.

Проходячи з газетою в руці по Стренду до Трафальгарскверу, брат бачив утікачів із Вест-Серрея. Якийсь чоловік їхав візком, таким, як у зеленярів буває; зверху, на купі всякого добра, сиділа жінка та двоє хлоп'ят. Візок їхав десь від Вестмінстерського мосту, а вслід за ним стукотіла гарба, в якій умостилися між валізками й лантухами п'ять-шість пристойно вбраних чоловіків. У них були змучені обличчя, що разюче контрастували зі святковим виглядом лондонців, які проїжджали в омнібусах. З кебів на них поглядала публіка в модних костюмах. Перед майданом біженці зупинилися, не знаючи, куди їхати далі, кінець кінцем повернули по Стренду на схід. За ними на старомодному триколісному велосипеді з маленьким переднім колесом їхав чоловік у робочій одежі. Він був блідий і весь заляпаний грязюкою.

Брат завернув до Вікторія-стріт і тут побачив уже багато таких утікачів. У нього промайнула думка, що, може, він зустріне й мене. Він помітив незвично велику кількість полісменів, що регулювали вуличний рух. Деякі втікачі розмовляли з пасажирами омнібусів. Один запевняв, ніби він бачив марсіян. — «Я ж вам кажу — це парові казани на дибах, а ходять точнісінько, як люди». Більшість утікачів були схвильовані й збуджені всім тим, що вони пережили.

Кав'ярні на Вікторія-стріт ледве встигали обслуговувати новоприбулих. На всіх перехрестях люди читали газети, жваво розмовляли, приглядалися до цих незвичних недільних гостей. А втікачів ставало дедалі більше й більше, і підвечір на вулицях була така штовханина, казав брат, як на Гай-стріт в Епсомі під час кінських перегонів. Брат пробував зав'язати розмову з деякими із втікачів, але марно. За винятком лише одного чоловіка, ніхто не мав якихось певних відомостей про Вокінг. А той один запевняв, нібито Вокінг повністю знищено ще минулої ночі.

— Я з Байфліта,— сказав він.— Рано-вранці якийсь чоловік приїхав велосипедом, ходив із хати в хату і всім радив тікати. А невдовзі прийшли й солдати. От ми вийшли подивитися, що воно діється. Дивимось, а з полудня — тільки й видно, що дим, і ні душі навкруги. А тоді почули, як десь під Чертсі почали гатити з гармат і побачили, що з Вейбриджа повалив народ. Я мерщій двері на замок, а сам гайда.

Юрба на вулиці обурювалась із безпорадності уряду, який не міг одразу впоратися з нападниками.

Під восьму годину на півдні Лондона почулися важкі вибухи. Серед гамору центральних вулиць брат спочатку їх не розчув, але коли він спускався тихими завулками до річки, то міг уже досить ясно розрізнити гарматний гул.

Через дві години він повернувся від Вестмінстера до свого помешкання біля Ріджент-парку. Він, тепер не на жарт занепокоївся долею та й взагалі починав добре усвідомлювати розміри катастрофи. Його почала опановувати — так само, як і мене в суботу, — військова лихоманка. Він думав про мовчазні гармати, що чекали на ворога, про цілий край, що так несподівано став кочівним; він пробував уявити собі «парові казани на дибах» у сто футів заввишки...

Ще кілька возів з утікачами брат побачив на Оксфорд-стріт, а потім і на Мерілебон-роуд. Проте тривожні новини поширювалися надзвичайно повільно, тому на Ріджент-стріт, на Портленд-роуд, як звичайно недільними вечорами, спокійно гуляла публіка, хоч де-не-де й збиралися гурти людей, щоб поділитися новинами. На бічних стежках Ріджент-парку, де газових ліхтарів було мало, прогулювалося стільки ж мовчазних парочок, як і завжди. Ніч була тиха, тепла й трошки душна. Вряди-годи долинали гарматні вибухи; коли повернуло за північ, у південній частині неба промайнуло щось подібне до блискавиці.

Мій брат читав і перечитував газету, боячись, що мене, може, й у живих уже нема. Стривожений, він не знаходив собі місця і, повечерявши, знову вийшов на вулицю. Повернувшись, він сів за свої конспекти, але марно, і опівночі уклався спати. Гнітючі сни снилися йому цієї ночі. Вранці розбудив його стукіт дверного молоточка, тупіт ніг на тротуарах, барабанный бій, калатання дзвонів. Червоні відблиски танцювали на стелі. Хвилину він лежав,

нічого не розуміючи. Він не міг сказати, чи настав уже день, чи це люди просто показалися. Потім скочив із ліжка і кинувся до вікна.

Братова кімната містилася на мансарді. Він розкрив вікно; з обох боків вулиці линув галас, із вікон висувалися потривожені, заспані люди. Всі щось гукали, розпитували одне одного.

— Вони йдуть! — кричав полісмен, стукаючи в якісь двері. — Марсіяни йдуть! — і біг до інших дверей.

Було чути, як на Олбені-стріт біля казарм гриміли барабани й захлиналися сурми. По всіх церквах дзвони безладно били на сполох. Скрізь грюкали дверима, у вікнах будинків навпроти спалахувало жовте світло.

З-за рогу вулиці промчала закрыта карета; гучно заторохтівши під вікном, вона зникла вдалині. Слідом за нею майнули два кеби, а далі — ціла валка екіпажів, що хутко неслися здебільшого до вокзалу Чок-Фарм (замість того, щоб їхати на Юстон), де спеціальні поїзди Північно-Західної залізниці вивозили населення.

Вражений цими подіями, мій брат довго визирав із вікна, а тим часом від порога до порога бігали полісмени і, гупаючи в двері, сповіщали цю незабгненну новину. Раптом за братовою спиною відчинилися двері, і до кімнати ввійшов сусіда. Він був у самій сорочці, в штаних, на ногах — пантофлі, підтяжки вільно теліпалися, чуприна скуйовджена — видно, що тільки з ліжка.

— Що за чортівня? Горить де? Що за чортова колотеча?

Вони обидва висунули голови з вікна, намагаючись почути, що гукають полісмени. З бічних вулиць валом валив люд і зупинявся групками на кожному перехресті.

— Що за чортівня це все? — знову запитав сусіда в мого брата.

Брат щось там йому відповів і став одягатися, підбігаючи з кожною одежиною до вікна, щоб нічого не прогавити з дедалі більшої метушні надворі. Раптом, горланячи на всю вулицю, з'явилися газетярі із незвично раннім випуском газет.

— Лондон під загрозою знищення! Оборону під Кінгстоном і Річмондом прорвано! Страшні жертви в долині Темзи!

І повсюдно навколо — в квартирах на нижньому поверсі, в будинках по той бік і вздовж вулиці, позаду, в Парк-Терасіс, на сотнях інших вулиць цієї частини Мерілбона,

в районі Вестбурн-парку, у Сент-Панкресі, на заході й півночі — в Кілберні, Сент-Джонс-вуді, Гемпстеді, на сході — в Шордічі, Гайбері, Гаггерстоні й Гокстоні, зрештою, на всьому обширі Лондона від Ілінга до Іст-Гема — скрізь люди протирали очі, відчиняли вікна, визирали на вулицю, закидали одне одного запитаннями і поспіхом одягалися. Починалася страшна паніка, і перший подих цієї жахливої бурі вже пронісся вулицями. Лондон, із спокійною байдужістю вклавшись спати в неділю ввечері, прокинувся вранці в понеділок з гострим усвідомленням страшної небезпеки.

Переконавшись, що з вікна нічого так і не дізнатися, брат спустився і вийшов на вулицю. Небо між парапетами будинків зарожевіло перед сходом сонця. Юрба втікачів, що йшли пішки і їхали в екіпажах, щохвилини зростала.

— Чорний дим! — гукали навкруги. — Чорний дим!

Важко було не піддатися цій загальній паніці. Не знаючи, що діяти, брат стояв біля парадних дверей. Помітивши ще одного продавця газет, він підійшов і купив газету. Хлопчик метнувся далі, продаючи на ходу газети вже по шилінгові, — дивне поєднання жадоби зиску з панікою.

З цієї газети й довідався брат про моторошне повідомлення головнокомандуючого:

«Марсіяни за допомогою ракет пускають величезні хмари чорних отруйних газів. Вони знищили нашу артилерію, зруйнували Річмонд, Кінгстон та Вімблдон. Зараз вони повільно підходять до Лондона, змітаючи все на своєму шляху. Зупинити їх неможливо. Від чорного даму нема ніякого порятунку, крім утечі!»

Оце й усе, але й цього було досить. Все населення великого шестимільйонного міста заметушилося, забігало й кинулося врозтіч. Людський потік ринув на північ.

— Чорний дим! — лунали вигуки. — Вогонь!

На дзвіниці найближчої церкви шалено забили на сполох. Візок якогось роззяви серед крику й лайки звалився в канаву. Де-не-де у вікнах будинків тремтіло жовтаве світло. В деяких кебах ще горіли нічні ліхтарі. А вгорі все яснішою ставала досвітня зоря, чиста, яскрава, спокійна.

Брат чув біганину по кімнатах, чув, як підіймалися й збігали по східцях. Братова господиня також вийшла на-

двір, поспіхом накинувши халат і закутавшись шаллю; за нею йшов її чоловік, щось вигукуючи.

Коли брат нарешті збагнув, що до чого, він хутко метнувся до своєї кімнати, захопив у кишеню всі свої гроші — близько десяти фунтів — і вибіг знову на вулицю.

XV. Що сталося в Серрею

Саме тоді, коли священник, сидячи під тинем у полі недалеко Голіфорда, дратував мене своєю божевільною маячнею, а брат споглядав потоки втікачів, що ринули через Вестмінстерський міст, марсіяни розпочали новий наступ. Наскільки можна вірити суперечливим розповідям, більшість марсіян залишалася до дев'ятої вечора в ямі на горсельському вигоні, заклопотана якоюсь терміною роботою; звідти у цей час вихоплювалися цілі хмари зеленуватого диму.

Але троє марсіян, як було встановлено, вийшли з ями ще десь о восьмій годині і, помалу та обережно посуваючись через Байфліт і Пірфорд до Ріплі й Вейбриджа, раптом постали на тлі вечірнього неба перед самими батареями. Марсіяни йшли не гуртом, а поодинці, на відстані півтори миді один від одного. Вони перегукувалися пронизливими голосами, які нагадували рев сирен і мали всю гаму звуків, від високих до низьких.

Цей рев і гарматні вибухи з-під Ріплі та Сент-Джордж-хілу чули й ми, проходячи поблизу Апер-Голіфорда. Артилеристи з-під Ріплі — недосвідчені добровольці, яких не слід було ставити на таку позицію, — необдуманно всього лише раз вистрілили навмання з гармат, а там — хто верхи, хто пішки кинулися спорожнілим селищем урозтіч. Марсіянин любісінько йшов собі між гарматами, навіть не вдаючись до свого теплового проміння. Переступивши через них, він несподівано наскочив на батареї Пейнскіларку і всі їх знищив.

Але на Сент-Джордж-хілі артилеристи мали кращу долю, а може, просто інакшу вдачу. Їхніх гармат, схованих у сосняку, марсіянин не помітив і підійшов дуже близько. Спокійно навівши гармати, так наче то було на параді, вони відкрили вогонь з відстані десь у тисячу ярдів.

Снаряди розривалися навколо марсіянину. Він ступив ще кілька кроків, заточився й упав. Всі водночас радісно закричали і швидко перезарядили гармати. Повалений марсіянин зайшовся довгим виттям, і тут же інший блискучий велетень, відгукнувшись до нього, з'явився над деревами з півдня. Очевидно, снаряд розбив ногу ходячої вежі. Другий залп батареї був невдалий, снаряди пролетіли досить далеко від поваленого марсіянину. Два його товариші разом спрямували свої камери теплового проміння на батарею. Почали рватися ящики із снарядами, сосни навколо взялися вогнем. З усіх солдатів урятувалося кілька чоловік, що встигли перемахнути через гребінь пагорба.

Потім троє марсіян зупинилося — чи не на раду. Наші розвідники повідомили, що вони стояли нерухомо цілих півгодини. З-під свого ковпака важко виповз марсіянин — невеличка брунатна постать, що здаля нагадувала грибний нарост на дереві, — і, очевидно, заходився ремонтувати ногу своєї ходячої вежі. Близько дев'ятої він закінчив роботу, і металевий ковпак знову з'явився над лісом.

Було кілька хвилин на десяту, коли до цих трьох вартових приєдналося ще четверо марсіян, озброєних великими чорними трубами. Такі самі труби дістали від них і троє перших марсіян, і всі семеро, ставши на однаковій віддалі один від одного, розтяглися цепом по кривій між Сент-Джордж-хілом, Вейбриджем та селищем Сенд, на південний захід від Ріплі.

Як тільки марсіяни почали рухатися, з горбів метнулися в небо ракети, попереджуючи батареї, установлені під Діттоном та Ешером. Саме в цей час ще чотири бойові машини марсіян, також озброєні трубами, перебрали ріку, і дві з них, чорніючи на тлі західного неба, з'явилися переді мною і священиком, коли ми стомлені, насилу переводячи ноги, ішли шляхом на північ від Голіфорда. Поля були вкриті сивою млою, що сягала третини зросту нападників, і здавалося, що вони дигають не по землі, а просто по хмарах.

Побачивши марсіян, священик закричав не своїм голо-сом і кинувся бігти; але я знав, що від них не можна втікати, тому метнувся вбік і крізь росисту кропиву, поміж кущами ведмежини шаснув у широкий рів узбіч дороги. Священик озирнувся, побачив, що я роблю, і собі побрався за мною.

Двоє марсіян зупинилося. Той, що ближче до нас, повернувся в напрямі Санбері. Другий стовбичив сірим і невиразним силуетом на тлі вечірньої зорі з боку Стейнса.

Марсіяни вже не перегукувалися; в цілковитій тиші всі вони поставали на свої місця, утворивши разом величезне півколо, діаметром, мабуть, миль на двадцять. Воно охоплювало всю територію, на якій лежали їхні циліндри. Ніколи ще відтоді, як винайдено порох, не починалася битва в такій могильній тиші. На нас та, певно, й на глядачів поблизу Ріплі, це справляло однакове враження: марсіяни, здавалося, були єдиними господарями цієї темної ночі, освітленої тільки блідим місяцем, зорями, відблисками заходу сонця та загравами пожежі Сент-Джордж-хілу і Лейнsgільських лісів.

А проте усюди — під Стейнсом, Гаунслоу, Діттоном, Ешером, Окгемом, за горбами й лісами, що ген простяглися з південного боку річки, за широкими лугами на північ від неї, де росли соковиті трави, за кожним деревом і будинком — стояли гармати, націлені на те півколо марсіянських машин. Сигнальні ракети, спалахуючи, розсипалися іскрами у вечірньому небі, і всі ці незримі батареї німіли в тривожному чеканні. Коли б тільки марсіяни підійшли до лінії вогню, як ці принишкли темні людські постаті, ці гармати, що хмуρο поблискували в темряві ночі, — усе б спалахнуло блискавицею люті, бойового шаленства.

Безперечно, тисячі цих насторожених людей так само, як і я, задумувались над тим, чи розуміють нас марсіяни. Чи знають вони, що нас мільйони, що ми зорганізовані, дисципліновані й діємо спільно? Чи вони дивляться на нашу стрілянину, на ці несподівані жала наших снарядів, на нашу вперту облогу їхнього табору так, як дивимосся ми на дружний лютий напад роздратованого рою бджіл? Чи, може, вони думають, що можуть винищити нас усіх? (Тоді ніхто ще не знав, чим вони живляться). Сотні таких запитань непокоїли мене, коли я стежив за високою постаттю марсіянина, що стояв на варті. А десь у глибині свідомості тишила мене думка, що на підступах до Лондона повсюди чигають на ворога приховані сили нашого війська. Але чи накопили там окопів? Чи додумалися з порохових заводів у Гаунслоу зробити пастки на марсіян? Чи вистачить лондонцям хоробрості й спокою, щоб обернути своє місто на нову, ще більшу Москву?

Нам здавалося, що страшенно довго ми просиділи вдвох під живоплотом, зіщулившись і тільки вряди-годи зважувались вистромити голову. Аж раптом десь віддалік пролунав гарматний постріл. Потім другий, трошки ближче, а там — третій. Тоді марсіянин, що стояв недалеко від нас, високо підняв свою трубу і вистрелив, як із гармати. Розлігся такий гуркіт, аж земля задрижала. Біля Стейнса другий марсіянин зробив те саме. Не було ні спалаху, ні диму — тільки вибух.

Цей гуркіт, — від одного пострілу, а потім від другого, — так мене приголомшив, що я зовсім забув про власну безпеку, про свої опшарені руки і поліз на живопліт, щоб поглянути в бік Санбері. Доки я дивився, знову розлігся постріл, і величезне ядро пролетіло над нашими головами до Гаунслоу. Я сподівався там побачити дим, вогонь чи будь-які інші сліди його дії. Але вгорі було тільки темно-синє небо, на якому блимала самотня зірка, а долі стелився білий туман. І жодного вибуху, жодного пострілу у відповідь марсіянам. Мертва тиша. Хвилина минула, друга, третя...

— Що сталося? — запитав священик, стаючи опліч мене.

— Хто його знає, — відповів я.

Промайнув кажан і зник. Здалеку долинув і тут же завмер якийсь невиразний крик. Я глянув на марсіянина; він швидко простував — мовби котився — берегом річки на схід.

Я сподівався, що ось-ось вдарить по ньому вогонь якої-небудь прихованої батареї, але вечірньої тиші не порушувало ніщо. Постать марсіянина дедалі меншала і нарешті зовсім розтанула в тумані та густих сутінках вечора, що помалу переходив у ніч. Спонукувані цікавістю, ми залізли на самий верх живоплоту. Збоку Санбері з'явилось щось темне, ніби там несподівано насипали якусь високу могилу, яка закрила весь краєвид. Ще один такий самий пагорб помітили ми за рікою біля Волтона. Ці пагорби, схожі на копиці сіна, осідали й розповзалися у нас на очах.

Раптом щось мене наче підштовхнуло — я глянув на північ і побачив там третій темнохмарний пагорб.

Довкола запала незвична тиша. Тільки десь далеко на південному сході чути було, як у цій тиші перегукувалися марсіяни. Потім знову здригнулося повітря від далеко-

го гуркоту їхніх гармат. Але земна артилерія не відповідала.

У той час ми не могли зрозуміти, в чому річ; тільки згодом дізнався я, що воно таке, оті лиховісні могили, які виростали в темряві. Кожен із марсіян, що стояв у тому великому півколі, про яке згадувалося попереду, за якимось сигналом стріляв із своєї труби-гармати по кожному пагорку й гайку, по будинках, по всьому, що тільки могло правити за прикриття для нашої артилерії. Хто з марсіян вистрелив тільки раз, хто — два, як, наприклад, той, що ми його бачили. А марсіянин під Ріплі, казали, вистрелив разів п'ять, не менше. Їхні ядра, вдарившись об землю, розколювалися (а не розривались), і тут-таки здіймалися цілі хмари важкого чорного диму. Влягаючись, ці хмари утворювали високі газові могили, що поволі розтікалися по землі. Один лише дотик до цього отруйного газу, вдихання найменшої його дози несе неминучу загибель всьому живому.

Цей газ був важкий, важчий від найгустішого диму. Через це, злетівши вгору, він осідав і розпливався по землі, мов рідина, що стікає з горбів у рівчаки, долини, русла річок; кажуть, ніби так розпливається вуглекислота, виходячи із розколини вулкана. Коли газ попадав на воду, відбувалася якась хімічна реакція, й поверхню води відразу вкривав порошній накип, що дуже повільно осідав на дно. Але він зовсім не розчинявся у воді, тому, як не дивно, цю воду, відцідивши накип, можна було пити без найменшої шкоди здоров'ю. Цей газ, на відміну від інших, майже не розсіювався в повітрі. Він висів великими брилами, повільно спливав по схилах, уперто змагався з вітром і, нарешті, разом із туманом та дощем у вигляді дрібненького пилу осідав на землю. З чого складався цей газ — нам невідомо; знаємо лише, що до нього входить один елемент, який дає чотири лінії в блакитній частині спектра. Газовий пагорб, який утворювався після вибуху, одразу ж починав осідати, і так щільно газ тримався долі, що на висоті п'яти-десяти футів — на дахах, на горішніх поверхах будинків, на високих деревах — від нього можна було врятуватися. Це було доведено тієї ж ночі в Стріт-Кобгемі й Діттоні.

Чоловік, який врятувався в Стріт-Кобгемі, розповідав дивні речі про густі потоки цього диму. Сховавшись на церковній дзвіниці, він бачив, як сільські будинки, неначе примари, зводилися з чорної порожнечі. Він просидів там

півтори доби, страждаючи від страху, голоду та спеки. Земля під блакитним небом, мальовничі горби вдалині — все було ніби застелене чорним оксамитом, із якого витикалися чорні покрівлі, зелені верхів'я дерев, а далі — під чорним покривалом — кущі, ворота, клуні, комори, мурри, — і все залите сонячним сльвом.

Так було в Стріт-Кобгемі, де чорний газ без усяких перешкод повністю осів на землю. А здебільшого марсіяни, коли газ уже зробив своє діло, ще до того, як він увесь осів, очищали повітря струменем пари.

Саме в такий спосіб вони змели клуби газу, що розпливалися поблизу нас. Зоряної ночі ми спостерігали за цією роботою з вікна полишеного будинку в Апер-Голіфорді, куди ми повернулися. Ми бачили звідти, як уздовж і вшир по Річмонд-хілу та Кінгстон-хілу ковзали прожектори. Близько одинадцятої години задрижали віконні шибки, і ми почули, як стріляли встановлені там облогові гармати. Із невеличкими перервами хвилини п'ятнадцять тривала та стрілянина, наосліп ведена по марсіянських позиціях під Гемптоном та Діттоном. А тоді проміння електричного світла згасло, і натомість знялася вгору червона заграва.

Невдовзі прилетів четвертий циліндр — цей яскраво-зелений метеор, як я вже згодом дізнався, упав у Беші-парку. Ще до гарматної канонади з річмондських та кінгстонських горбів було чути безладну стрілянину десь із південного заходу: мабуть, гармати стріляли навмання, аж доки чорний газ не знищив артилеристів.

Так, діючи методично, як люди, що викурюють осине гніздо, марсіяни розливали цей страшний задущливий газ в околицях Лондона. Кінці півкола повільно випросталися, і марсіяни стрункою шеренгою рушили від Гонвела до Кумба й Молдена. Цілу ніч простували вперед смертоносні труби. Після того, як під Сент-Джордж-хілом було підбито одну марсіянську триногу, нашій артилерії не вдалося знищити жодної вежі. Марсіяни пускали чорні гази всюди, де тільки могли критися наші батареї. Незамасковані гармати вони знищували тепловим променем.

Десь опівночі полум'я дерев на схилах Річмонд-парку і заграва над Кінгстон-хілом освітили клуби чорного газу, що сягали по всій долині Темзи й далі навсібіч, скільки сягало око. А посеред усього цього повільно ходили дві триноги і змивали газ, спрямовуючи на нього потужні струмені пари.

Тієї ночі марсіяни берегли тепловий промінь,— може, тому, що в них були обмежені запаси сировини для нього, а може, й тому, що не хотіли спустошувати країну, а тільки придушити опір і нагнати страху на землян. І цього вони, безперечно, досягли: у неділю вночі було остаточно зламано організований опір їхньому наступу. Всяке змагання здавалося таким марним, що тепер уже ніхто б не зважився стати проти них. Навіть екіпажі торпедних човнів і оснащених скорострільними гарматами міноносців, що піднялися Темзою проти течії, відмовились залишатися там, збунтувалися й відійшли в море. Після цієї ночі люди зважувалися хіба що підкладати міни та копати вовчі ями, але й то гарячково, кваплячись.

Можна уявити собі долю тих батарей з-під Ешера, що в темряві ночі напружено чекали на команду. І всі вони були знищені. Уявіть собі цю картину: батарея готова до бою, офіцери пильно стежать, артилеристи також не дрімають, ящики снарядів складено під руками, їздові біля коней, купки цивільних глядачів, яким хочеться підійти поближче, вечірне безгоміння, санітарні й шпитальні намети з обпеченими й пораненими під Вейбриджем. А потім глухі постріли марсіян і незграбне ядро, що, вихором пролетівши над будинками й деревами, впало на сусідньому полі.

Можна уявити собі самопочуття людей, коли вони побачили ці швидко розмотувані сувої чорної летючої хмари, яка перетворює сутінки в таку густу темряву, що її хоч руками мацай; коли цей химерний, страшний, примарний ворог скрадається до своєї жертви і поволі обвиває людей і коней, коли, зблизька уздрівши його, люди залишають гармати, з жахливим криком кидаються врозтіч, задихаються, падають, корчаться долі, а хмара чорного диму осідає, розпливається ширше й ширше. А там — ніч, і смерть, і нічого більше, тільки непроникний димовий саван на трупах.

До світанку чорний газ розплився вулицями Річмонда. Розбитий організм уряду останнім своїм подихом оголосив населенню Лондона, щоб тікало з міста.

XVI. Вихід із Лондона

Отже, вам тепер зрозуміла та шалена хвиля паніки, що в понеділок уранці прокотилася найбільшим містом світу. Струмок утікачів швидко зростає, перетворюючись на бурхливу річку, яка з диким ревом вирувала на вокзалах, шалено бурунилась біля суден на Темзі й усіма можливими шляхами ринула на північ та на схід.

На десятю годину деморалізована поліція вже була ні на що не здатна; до полудня й на залізницях запанував безлад. Всі, хто мали оберігати громадський порядок, розчинилися в юрбі і мчали разом з іншими уламками суспільного організму, що розпадався з катастрофічною швидкістю.

Усе населення біля залізничної магістралі на північ від Темзи і всіх мешканців південно-східної частини міста — від Кеннон-стріт — було попереджено ще опівночі, а вже о другій годині ночі поїзди були переповнені, люди несамовито билися за місця у вагонах. Близько третьої години утікачів зібралось стільки, що люди штовхалися й душили одне одного аж на Бішопсгейт-стріт. За кількасот ярдів од вокзалу, на Ліверпул-стріт, пролунали револьверні постріли. Дійшло до ножів, і поліція, втративши будь-яку надію навести лад, стомлена й розлючена, замість того щоб захищати людей, почала трощити їм голови.

Коли невдовзі машиністи й кочегари відмовилися повернутись до Лондона, людська повінь одхлинула од вокзалів і затопила всі шляхи на північ.

Опівдні над Барнсом побачили марсіянину. Хмара чорного газу, швидко осідаючи, пливла долиною Темзи й Ламбетською низовиною, відтинаючи відступ через мости. Друга хмара посунула Ілінгом і оточила маленький гурт людей, що врятувалися на Кесльському пагорбі. Газ не подушив їх, але вибратися звідти вони не могли.

Марно спробувавши сісти на північно-західний поїзд у Чок-Фармі, — поїзд, який був переповнений біженцями ще на товарній платформі, врізувався просто в натовп, і кілька здорованів на превелику силу відбивалися від безтямної юрби, що хотіла розтрити машиністові голову, — мій брат вибрався на Чок-Фарм-роуд, спритно перейшов поміж екіпажами дороги і саме вчасно натрапив на пограбування велосипедної крамниці. Захопивши й собі

велосипеда, — правда, передню шину він пробив, витягуючи його через вікно, та ще й руку собі подряпав, — брат таки щасливо сів і поїхав. Крутий схил Гаверсток-хілу був захаращений перекинутими екіпажами, тому брат повернув на Белсайз-роуд.

Таким чином вибрався він із цього натовпу, охопленого панікою, й близько сьомої години вже достався околиць Еджвера, і хоч був стомлений та голодний, зате випередив валку втікачів. Уздовж дороги стояли місцеві жителі, здивовані й зацікавлені новинами. Брата обігнало кілька велосипедистів та вершників і два автомобілі. Ще за мильо до Еджвера зламався обід колеса, їхати велосипедом стало неможливо. Брат покинув його на узбіччі дороги і пішов далі пішки. На головній вулиці села було відчинено крамниці, місцеве населення юрилося на бруківці, біля дверей та вікон, у подиві приглядаючись до натовпу втікачів. У заїзді братові пощастило нашвидкуруч попоїсти.

Якийсь час він блукав Еджвером, не знаючи, що робити. Втікачі все прибували й прибували. Багатьом із них, як і братові, не хотілося йти далі. Про наступ марсіян ніяких новин не було.

Юрми людей сунули шляхом, але тиск ще був не дуже великий. Більшість їхала на велосипедах, поряд рухалися автомобілі, кеби, двоколісні екіпажі; все те шалено рвалося вперед, і хмари важкої куряви стояли на шляху аж до Сент-Олбенса.

Певно, братові спало на думку завернути до Челмсфорда, де жили його друзі, і він вийшов на дорогу, що тяглася на схід. Незабаром він підійшов до перелазу, перебрався через нього і попростував стежкою на північний схід. Він проминув кілька фермерських будинків і якісь хутірці, що він і не знав, як вони називаються. Тут уже мало траплялося втікачів. Але далі, на порослій травою вуличці, що вела до Гай-Бернета, він зустрівся з двома жінками, які потім стали його попутницями. Надійшов він саме вчасно, щоб вирятувати їх із біди.

Ще здалеку він почув чийсь крики і, вибігши з-за рогу, побачив, як двоє чоловіків силкувалися зіпхнути жінок з невеликої коляски, а третій силою тримав за вуздечку наполоханого поні. Одна жінка, низька на зріст, одягнена в білу сукню, весь час кликала на допомогу, друга ж, струнка брюнетка, біла батогом чоловіка, що схопив її за руку.

Мій брат, вмить зорієнтувавшись, з криком кинувся на допомогу. Один з нападників облишив жінок і обернувся до нього. Мій брат, непоганий боксер, побачивши з обличчя супротивника, що бійки не минути, напав першим і звалив його під колеса.

Для гри в лицарство не було часу, і брат, стусаном забивши памороки лежачому, схопився з тим, що тримав за руку чорняву жінку. Раптом він почув кінський тупіт, по обличчю його шмагнуло батоном, третій нападник сильно вдарив брата у перенісся, а той, що був у нього в руках, вислизнув і метнувся тікати назад.

Приголомшений ударом, брат опинився віч-на-віч із чоловіком, котрий щойно тримав поні. Коляска, похитуючись із боку на бік, покотила дорогою; жінки занепокоєно оглядалися. Той здоровань, що стояв перед братом, хотів ударити вдруге, але брат випередив його, затопивши йому в щелепи. Потім, побачивши, що його залишають одного, брат ухилився від нового удару, обернувся й побіг за коляскою. Слідом за ним біг здоровань. Другий грабіжник, що був утік, тепер присєднався до товариша й також гнався за братом.

Раптом брат спіткнувся й упав. Ближчий переслідувач був за кілька кроків. Брат схопився на ноги й знову став лице в лице — уже з двома нападниками. З обома впоратися було мало надії, якби та струнка леді не зупинила поні й не побігла сміливо йому на допомогу. Виявилось, вона мала револьвер, але він лежав під сидінням, коли на них напали. З відстані шести ярдів вона вистрілила, мало не влучивши в мого брата. Найлякливіший із грабіжників одразу накивав п'ятами, а здоровань чкурнув за ним, кленучи боягуза. Зупинилися вони аж там, де на дорозі нерухомо лежав третій їхній товариш.

— Візьміть! — мовила струнка леді й подала братові свій револьвер.

— Вертайтеся до коляски, — сказав брат, витираючи кров із розбитої губи.

Вона повернула назад, нічого не відповівши. Захекані, вони обоє підійшли до жінки в білому, що насилу стримувала наполоханого поні.

Грабіжники, очевидно, вгамувалися. Коли брат оглянувся, вони вже були далеко.

— Я поїду з вами, коли дозволите, — сказав брат і сів на вільне місце спереду. Струнка леді глянула на нього.

— Дайте мені віжки, — сказала вона і стьобнула поні.

Через хвилину за поворотом дороги зникли постаті трьох грабіжників.

Отак зовсім несподівано мій брат, захеканий, з розбитою губою, з синцем на підборідді й закривавленими пальцями, опинився в товаристві цих двох жінок, що їхали в невідомому напрямі.

Скоро він дізнався, що одна з них — дружина, а друга — молодша сестра стенморського хірурга, який, пізно вночі повертаючись із Піннера від важкохворого, на залізничній станції почув про наближення марсіян. Він швидко забіг додому, розбудив жінок, — служниця за два дні до цього залишила їх, — зібрав на дорогу харчів, засунув (на щастя для мого брата) під сидіння свій револьвер і наказав їм негайно їхати на Еджвер, сподіваючись, що там можна буде сісти на поїзд. Сам він зостався попередити сусідів, а після цього, як вони домовилися, мав догнати їх так десь о пів на п'яту ранку. Зараз уже майже дев'ята, а його нема.

В Еджвері зібралось стільки втікачів, що там жінки не змогли зупинитися, отож і подалися цим шляхом.

Ось про все це вони встигли уривками розповісти мому братові до зупинки поблизу Нью-Барнета. Брат пообіцяв залишитися з ними, аж доки вони не вирішать, що їм робити, або доки не наздожене їх лікар. Аби тільки заспокоїти жінок, брат, який ніколи й у руках не тримав зброї, запевняв їх, що він — чудовий стрілець.

Тут, на узбіччі шляху, вони й отаборилися. Поні дуже зручно почував себе під живоплотом. Брат розповів жінкам про свою втечу з Лондона і все, що він знав про марсіян та їхні дії. Сонце котилося вище й вище, і незабаром їхня жвава розмова змінилася на важке очікування. Дорогою пройшло кілька втікачів, від яких брат спробував довідатися про новини. Кожна уривчаста відповідь тих людей підтверджувала братову думку, що людству загрожує величезна катастрофа, і ще більше впевнювала в потребі тікати далі. Він сказав про це своїм супутникам.

— Ми маємо гроші... — промовила смуглява жінка й раптом затнуласть.

Її погляд зустрівся з братовим поглядом, і вона заспокоїлась.

— І я маю, — відповів брат.

Вона пояснила, що в них є тридцять фунтів золотом та ще один п'ятифунтовий банкнот; вона гадала, що з цими

грішми вони зможуть в Сент-Олбенсі або в Нью-Барнеті сісти на поїзд. Брат, бачивши, як лондонська юрба хижо навалювалася на поїзди, вважав марними ці сподівання й запропонував пробиватися через Ессекс на Гарвіч, а вже звідти взагалі виїхати з Англії.

Місіс Елфінстон — так звали жінку в білому — нічого не слухала і тільки повторювала: «Джордж, Джордж». Але струнка леді була на диво спокійна й розважлива, і кінець кінцем обидві жінки пристали на братову пропозицію. Отож вони поїхали до Барнета, маючи на думці перетяти Великий північний шлях. Брат весь час вів поні за вуздечку, щоб тварина швидко не стомилася.

Сонце підіймалося вище, і день ставав нестерпуче жаркий. Білий пісок під ногами страшенно розжарився й сліпив очі. Посувалися вони дуже повільно. Живопліт аж посірів од пилуки. Під'їжджаючи до Барнета, вони чули дедалі дужчий гомін людського натовпу.

На дорозі втікачів щораз більшало. Це переважно були понурі, знесилені, брудні люди, що тупо дивилися перед собою й белькотіли щось незрозуміле. Якийсь чоловік у вечірньому костюмі пройшов повз них, опустивши додолу очі. Вони чули його голос, а оглянувшись, побачили, що однією рукою він схопив себе за чуприну, другою ж бив когось незримого. Коли цей напад шаленства пройшов, він, не озираючись, попростував далі.

Під'їжджаючи до перехрестя з південного боку Барнета, мій брат і його супутниці побачили зліва у полі жінку, що йшла до дороги. На руках у неї була дитина, ще двоє дітей тяглися збоку; трохи далі йшов якийсь чоловік у брудній темній одежі з грубим ціпком в одній руці й валізою в другій. Потім за поворотом дороги з-поміж вілл, що відділяли путівець од шосе, з'явився запряжений у маленький візок, весь змилений, чорний поні. Поганяв його блідий хлопчина в циліндрі, сірому від пилуки. На візку сиділо троє дівчат, видно, фабричні робітниці з Іст-Енда, та двоє малих дітей.

— Як проїхати на Еджвер? — запитав блідий, з переляканими очима візник.

Брат сказав йому, що треба повернути ліворуч, і той, навіть не подякувавши, знову оперіщив поні.

Тут мій брат побачив, що з будинків попереду здіймався сизий димок, подібний до імлі, і мов серпанком огортав білий фасад тераси, яка виглядала з-за вілл потойбіч дороги. Міс Елфінстон від несподіванки скрикнула; над

тими будинками шугнули в блакитне небо язики червоного полум'я. Невиразний далекий гомін розпався тепер на безладну мішанину людських голосів, гуркоту тисяч коліс, скрипу возів та стукоту копит. Ярдів за п'ятдесят від перехрестя путівець круто повертав.

— Боже милій! — вигукнула міс Елфінстон. — І куди це ви нас везете?

Брат зупинив поні.

Великий шлях був подібний до бурхливого людського потоку, що нестямно рвався на північ. Величезна хмара білої пилюки іскрилася в сонячному сьайві і, підіймаючись на футів двадцять угору, повивала геть усе в безбарвну сірјаву заслону. Той шлях товкло безліч людських і кінських ніг, колеса всіляких екіпажів і возів, тому курява ніяк не могла осісти.

— Дорогу! Дайте дорогу! — тільки й чулося довкола.

Коли вони наближались до перехрестя, їм видалося, ніби вони вступають в пекельний вогонь і дим; юрба гуготіла, неначе полум'я, пилюка пекла й душила. До того ж недалеко від шосе й справді палала якась вілла, і чорний дим стелився впоперек дороги, збільшуючи загальний хаос.

Пройшло двоє чоловіків. Потім — якась заплакана жінка в брудній одежі і з важким клунком в руках. Одбившись од господаря, мисливський пес, висолопивши язик, наляканий і жалюгідний покрутився біля коляски й кинувся гегь, коли брат тюкнув на нього.

Лондонський шлях на всю далечинь, скільки око бачить, котив затиснену між двома рядами вілл ріку рухливого забрудненого люду. На поворотах виринали окремі темні голови, окремі силуети, але вони швидкопливли далі й незабаром зникали, знову тонучи в густій куряві.

— Проходь, проходь! — линули голоси. — Дорогу! Дорогу!

Задні впиралися в спини передніх. Брат весь час вів за вуздечку поні. Підхоплений цим непереможним потоком, він крок за кроком просувався вперед.

В Еджвері вже панував безлад. Чок-Фарм був у паніці, але тут творилося щось далеко більше — усе населення висипало на дорогу. Важко навіть уявити собі той натовп. Це було щось безлике. Воно з'являлося з-за рогу і зникало далі на шляху. Обабіч дороги йшли піші втікачі, яким раз у раз загрожували колеса екіпажів; вони спотикалися, штовхали одне одного, падали в рівчак.

Підводи й екіпажі тяглися впритул одне за одним. Більш спритні й нетерплячі їздки при кожній нагоді ви-хоплювалися вперед, змушуючи пішоходів тиснутися до самих тинів та воріт понад дорогою.

— Швидше! — чути було вигуки.— Швидше! Вони йдуть!

На одному возі стояв сліпий чоловік в уніформі Армії порятунку і, розмахуючи рукою із скоцюрбленими пальцями, щосили гукав: «Вічність. Вічність». Він так горлав, аж захрип, і мій брат чув той голос ще довго після того, як постать та зникла у хмарах куряви. Деякі їздки очманіло шмагали своїх коней і сварилися з іншими візниками; хто сидів нерухомо, втупившись просто себе спустошеними очима, хто від спраги смоктав собі пальці або лежав, розпачливо простягнувшись на дні воза. Кінські очі налилися кров'ю, на вудилах висіли клапті піни.

Були тут всілякі кеби, шарабани, коляски, фургони, вози, була поштова карета, візок для сміття з написом: «Різниця св. Панкратія», довгий віз (ним звичайно возять ліс, а зараз у нього набилося повно біженців), підвода броваря, двоє передніх коліс якої були забризкані свіжою кров'ю...

— Дорогу! — не вгавали голоси.— Дорогу!

— Віч-ність! Віч-ність! — відлунювалося десь іздалеку на шляху.

Були тут жінки, стомлені й зажурені, гарно одягнені, з дітками, які, спотикаючись і пхикаючи, насилу перебирали ноженятами; їхня святкова одежа — зім'ята й запо-рошена, личка — змучені й заплакані. Опліч багатьох жінок ішли їхні чоловіки; одні, допомагаючи їм, інші — люто кленучи усе на світі. Тут же, ліктями прокладаючи собі дорогу, плентався й якийсь волоцюга в чорному полинялому лахмітті; очі його були витріщені від жаху, а сам він брутально лаявся. Тут же пробивали собі дорогу кремезні дужі робітники, а за ними, силкуючись і собі не відстати, пхалися якісь нещасні, миршаві люди,— судячи з одежі, клерки або прикажчики; брат ще помітив пораненого солдата, носія в залізничній формі і якийсь жалюгідне створіння в пальті, накинутім на нічну сорочку.

Та хоч яка строката була ця юрба, всі мали щось спільне: переляк і страждання на обличчях та невимовний жах за плечима. Де тільки ставалась яка затримка чи виникала сварка за місце на возі — увесь цей потік одразу ж починав рухатися ще з більшою швидкістю. Навіть

люди, які були уже так стомлені й вимучені, аж коліна у них підгиналися,— навіть і вони раптом оживали на часинку й завзято налирали вперед. Спека й курява добре вже далися взнаки: у людей поспікалася шкіра, почорніли й потріскалися губи. Всі страждали від спраги, втоми, довгої ходи. І в цьому гомоні чути було суперечки, докори, стогін із розпачу й муки. Голоси здебільшого кволі, захриплі. І над усім котилося, як приспів:

— Дорогу! Дорогу! Марсіяни ідуть!

Були й такі, що зупинялися й виходили з цього потоку. Путівець, що навскіс наближався до шосе, здавалося, вів із Лондона. Проте дехто звертав сюди: насилу виборсавшись із головної течії, слабші зупинялись тут хвилину-другу перепочити, а тоді майже всі знову кидались у потік. Трохи далі на путівці лежав якийсь чоловік з підкоченою штаниною, нога його була обмотана закривавленою ганчіркою. Над ним схилилося дві постаті. Щасливець — він ще мав друзів.

Маленький дідок із сивими, по-військовому підстриженими вусиками, в брудному чорному сюртуці, вибрався, шкутильгаючи, із людського натовпу, сів на землю, стягнув черевик — шкарпетка була в крові, — витрусив жорстку, взувся й пошкандибав далі. Дівча років восьми-дев'яти, зовсім самотнє, впало під живоплотом недалеко від мого брата й заплакало:

— Я не можу йти далі! Не можу!

Брат, що наче очманів від усієї цієї метушні, нараз стрепенувся, ласкаво озвався до дівчини і, взявши її на руки, відніс до міс Елфінстон. Ледве брат торкнувся дитини, вона й принишкла, наче від страху.

— Елен! — слізно загукала з юрби якась жінка.— Елен!

Дівчинка раптом вирвалася від брата з криком: «Мамо!»

— Вони йдуть,— сказав один чоловік, що був верхи на коні.

— Гей, ви, з дороги,— гукав якийсь кучер, зводячись на ноги.

Брат побачив закриту карету, що завертала на путівець. Люди штовхали одне одного, щоб не потрапити під колеса. Брат здав поні назад, і коляска наблизилась задком до тину. Карета проїхала мимо й зупинилася на самому повороті. В карету замість двох коней запряжено було тільки одного.

Крізь хмару куряви брат невиразно розгледів, як двоє чоловіків винесли когось на білих ношах і поклали на траву під живоплотом.

Один із них підійшов до брата й запитав:

— Де б тут дістати води? Він помирає, просить пити... Це лорд Гаррик.

— Лорд Гаррик? — здивувався брат. — Верховний суддя?

— Де тут вода? — повторив той своє запитання.

— Може, в якому з тих будинків і є водогін. А у нас води нема, — відповів брат. — І я не можу залишити своїх.

Чоловік став проштовхуватися крізь юрбу до воріт будинку на розі.

— Дорогу! — гукала юрба, тиснучи на нього. — Вони йдуть. Швидше, швидше!

Тут брат помітив якогось бороданя з яструбиним носом. Маленький саквожайик, що він тримав у руці, несподівано розкрився, і на землю під ноги коням і людям посипалися дзвінки соверени. Чоловік зупинився, очманіло вирячившись на це золоте джерело, коли раптом дишло кеба вдарило його в плече; він поточився, закричав і відскочив убік, мало не понавши під колесо.

— Дорогу! — кричали довкола нього. — Дай дорогу!

Тільки-но проїхав кеб, бородань одним стрибком кинувся до золота, простяг над ним руки та й ну загібати його і жменями пхати в кишені. Раптом над ним звівся кінь, і чоловік шарпнувся, щоб підвестися, але тут же опинився під копитами.

— Стійте! — закричав брат і відштовхнув з дороги якусь жінку, силкуючись втримати коня за вуздечку. Та не встиг він того зробити, як почув з-під коліс зойк і побачив, що обід колеса пройшов по спині того сердеги. Брата, який побіг ззаду за каретою, візник шмагнув батогом. Рев юрби спантеличив брата. Чоловік корчився в пилюці над своїм скарбом, безсилий підвестися — колесо переломило йому хребет, і у нього віднялися ноги. Брат хотів зупинити наступний екіпаж, і якийсь вершник на вороному коні зголосився допомогти йому.

— Відтягніть його з дороги! — гукнув він.

Брат ухопив сердегу за комір і почав тягти вбік, але бородань усе ще пожадливо хапав гроші: хижо глянувши на брата, він став бити його по руці кулаком, усе не випускаючи з руки золота.

— Геть, ви! Ідіть, ідіть! — люто ревла юрба. — Дорогу!

Раптом дишло карети встромилося в той екіпаж, що його зупинив вершник на вороному коні. Брат оглянувся, а бородань тим часом швидко повернув голову і вкусив його за руку, якою він тримав нещасного за комір. Вороний кінь, наполоханий тріскотнею, сахнувся вбік, а кінь, запряжений в екіпаж, промчав мимо, ледве не наступивши братові на ногу.

Брат випустив комір й відскочив убік, але встиг помітити, як лють на обличчі того нещасного, що корчився долі, змінилася на жах. Ще мить — і він зник у куряві, а брат, відкинутий потоком, насилу вибрався назад на путівцець.

Міс Елфінстон сиділа, заплющивши очі. Маленький хлопчик з якоюсь по-дитячому байдужою цікавістю дивився широко відкритими очима на темне заповишене людське тіло, що його товкли колеса.

— Ідьмо назад! — гукнув брат і, взявши поні за вуздечку, став помалу розвертатися. — Нам не пробитися крізь це пекло.

Вони від'їхали ярдів сто назад, аж доки збудженої юрби не стало вже видно. На повороті дороги під тином помирав якийсь чоловік. Лице його було мертотно сплотніле, вкрите потом. Обидві братові супутниці сиділи мовчки, здригаючись від жаху.

Трохи далі за поворотом вони зупинилися. Міс Елфінстон була страшенно бліда, а її невістка розплакалась, забувши навіть кликати свого Джорджа. Та й брат був теж приголомшений і розгублений. І хоч вони повернули з шосе, братові було ясно, що їм таки конче треба пробитися через той потік. Раптом він обернувся до міс Елфінстон.

— Ми мусимо перебратися через ту дорогу, нічого не поробиш, — сказав він і повернув поні знову назад.

І тоді вдруге за цей день дівчина виявила неабияку мужність. Щоб пробитися через людський потік, брат кинувся на юрбу і здав назад коня, запряженого в кеб, а міс Елфінстон тим часом проїхала з поні вперед. Якийсь фургон зачепився колесом за їхню коляску й відломив шматок обшивки. Ще мить — і потік підхопив їх і поніс у своєму руслі. Брат із смугами на обличчі й руках від ударів батога, що дістав їх від кучера, який правив кебом, скочив до коляски і взявся поганяти.

— Цільтесь у того візника ззаду,— звернувся він до міс Елфінстон, подаючи їй револьвер,— якщо він буде занадто напирати. Або ні, в його коня.

Брат почав дивитися, як би його перебратися на правий бік дороги, та зробити це було неможливо,— загальний потік невблаганно тяг їх із собою у хмарі куряви. Захоплені течією, вони проминули Чіппінг-Барнет і вже аж за милю від центру міста таки пробилися на другий бік дороги. Штовханина й гамір і за містом були неймовірні, але тут дорога кілька разів розгалужувалась, отже, їхати стало вільніше.

Вони простували через Гелді на схід. Обабіч дороги, як і скрізь, куди не кинеш оком, були величезні юрби людей, що рвалися до річки, а опинившись біля води, тамували спрагу просто руками. Далі, з горба під Іст-Барнетом, видно було, як два поїзди — не тільки вагони, а й паровози обліплені пасажирами — тихо, без гудків, посувалися на північ. Брат гадав, що поїзди набрали пасажирів десь поза Лондоном, бо в самій столиці через паніку не було ніякої змоги сісти на поїзд.

Біля того місця наші втікачі зупинилися перепочити,— всі троє були до краю змучені сьогоднішніми переживаннями. Вони відчували лютий голод, вечір видався холодний, ніхто з них не зважувався заснути. Повз них проходили юрби людей, які, втікаючи від невідомої небезпеки, простували в той бік, звідки приїхав брат.

XVII. «Дитя грому»

Якби марсіяни мали за мету тільки руйнування, вони б могли вишицяти геть усе лондонське населення ще в понеділок, коли воно, зібравшись у величезний натовп, повільно розпливалося по навколишніх графствах. Потоки втікачів сунули не тільки через Барнет, але й через Еджвер, і через Волтгем-Еббі, і дорогами на схід до Саусенда, Шуберінеса, і на південь від Темзи — до Діла й Бродстера. Коли б хто-небудь того червневого ранку піднявся на повітряній кулі в чисту блакить і подивився звідти на Лондон, то він побачив би, що всі північні й східні шляхи, які розходяться від безмежного плетива вулиць, подібні до річищ чорного строкатого піску, а кожна ота піщивка — то людина, гнана смертельним страхом та розпукою.

В попередньому розділі я переказав розповідь мого брата про все, що діялося на пляху до Чіплінг-Барнета, щоб читач міг уявити собі, який вигляд мало метушіння оцих чорних цяток в очах однієї з них. Ніколи ще в історії людства не приходило в рух одночасно такої сили людей, гнаних спільною небезпекою. Легендарні переселення готів і гуннів, незчисленні орди азіатів здавалися б лише краплиною в цьому потоці. Це був не організований відступ, а панічна втеча, величезна й жахлива, позбавлена будь-якого ладу й певної мети; шість мільйонів людей, безбройних, без жодних припасів, утікали хтозна-куди... Це був початок краху цивілізації, загибелі людства.

Повітроплавець міг би побачити під собою мережу довгих широких вулиць, будинки, церкви, майдани, перехрестя, сади — і все стоїть пустою, простерте, як величезна карта, зачорнена в південних районах міста. Там, де Ілінг, Річмонд, Вімблдон, ніби чиєсь страхітливе перо понасадило чорних плям і кожна та пляма невпинно розширювалась, розпливалась струмками на всі боки, перехлюпувала через пагорки й заповнювала кожен виболок, — так розпливається на вимочці чорнильна пляма.

А ззаду, за блакитними горбами, що височіли на південь від річки, походжали туди-сюди блискучі марсіянські вежі, далі й далі спокійно і методично випускаючи хмари отруйних газів. Потім вони змивали те чорне покривало сильними струменями пари, відчуваючи себе господарями на захопленій території. Вони, мабуть-таки, не ставили собі за мету геть усе чисто знищити, а намагалися тільки внести цілковиту деморалізацію і зламати всякий опір. Вони висаджували в повітря порохові склади, обривали телеграфні дроти, де-не-де руйнували залізничні колії. Вони просто перетинали людству підколінне сухожилля. Очевидно, марсіяни також не квапилися загарбати побільше території і в той день, захопивши центральну частину Лондона, далі не йшли. Мабуть, велика частина лондонців залишалася в своїх домах і в понеділок вранці. Пізніше було встановлено, що багато з них загинуло від чорного газу.

Від ранку й до полудня дивовижну картину являв собою лондонський порт. Там тислося багато найрізноманітніших суден, власники яких спокусилися великими грішми, що їх пропонували втікачі. Як розповідають, чимало людей стрибало у воду, щоб уплав дістатися на борт, їх відштовхували баграми, і вони йшли на дно. Опівдні над

арками Блекфраєрського мосту з'явилися смуги чорного газу. І раптом весь порт став ареною безтямної паніки, сутичок, озвірілої боротьби. На човнах та баржах, що густо збилися перед північною аркою Тауерського мосту, матроси й вантажники несамовито відбивались від людей, які з усіх боків дерлися на борт. Були навіть такі, що спускалися по опорах мосту...

Коли ж через годину з-за Клок-Тауера з'явився марсіанин, ідучи за течією Темзи, біля Лаймгауза плавали самі уламки від суден.

Я вже казав, що на землю прибув п'ятий циліндр. Шостий упав під Вімблдоном. Брат, оберігаючи жінок, які спали в колясці на лужку, бачив за горами зелений його спалах. У вівторок, сподіваючись усе ще виїхати морем, вони й далі з юрбами втікачів пробивалися на Колчестер. Чутки, ніби марсіяни захопили Лондон, підтвердилися. Пришельців бачили під Гайгетом і навіть, як казали, біля Нісдона. Але брат побачив їх тільки на другий день.

Втікачам не вистачало харчів, і чужа власність перестала бути недоторканною. Фермери мусили зброєю захищати свої комори, худобу, пашню. Багато людей, так само, як мій брат, прямували на схід, а найвідчайдушніші з них повертали у бік Лондона, аби тільки де-небудь роздобути харчів. Це були здебільшого жителі північних околиць столиці, які про чорний газ знали тільки з чужих слів.

До мого брата доходили чутки, що половина членів уряду зібралася в Бірмінгемі і що нібито заготовлено дуже багато вибухових речовин, щоб закладати автоматичні міни у Мідлендських графствах. Казали, що Мідлендська залізнична компанія відремонтувала дорогу, пошкоджену у перший день паніки, поновила перерване сполучення і тепер із Сент-Олбенса, щоб там не скупчувалось занадто вже багато людей, поїзди йдуть на північ. У Чіппінг-Онгарі оповістили, що в північних містах є вдосталь бо-рошна, яке мають розподіляти між головними втікачами. Однак це не могло змінити братових намірів. Він та його супутниці увесь день посувалися на схід, але так і не бачили, щоб десь роздавали обіцяний хліб. Та й ніхто його не бачив.

Вночі біля Примроз-хілу впав сьомий циліндр. Помітила це міс Елфінстон, що якраз чатувала тоді, ділячи цей обов'язок з братом.

В середу троє втікачів — переночували вони в полі, заховавшись у невижатій ще пшениці,— дісталися до Челмсфорда. Тут якісь люди, що називалися «Комітетом громадського харчування», конфіскували в них пові на м'ясо, замість відшкодування пообіцявши видати їм наступного дня їхню пайку м'яса.

Казали, ніби марсіяни вже під Еллінгом. Ходили чутки й про те, що порохові заводи у Волтгем-Еббі були зруйновані невдалою спробою підірвати одного з марсіян. Тутешні мешканці за марсіянами стежили із дзвіниць.

Брат, на щастя, прагнув швидше пробитися до моря, ніж сидіти й чекати тієї пайки, дарма що всі троє були дуже голодні. Близько полудня вони перетяли Тілінгем; місто геть-чисто спорожніло, лише кілька втікачів вишпорило по хатах, шукаючи їжі. За Тілінгемом вони несподівано побачили море і величезне скупчення всіляких суден на рейді.

Не маючи змоги піднятися по Темзі, судна ці підійшли до побережжя Ессекса, до Гарвіча, Волтона, Клектона, а там до Фаулнеса й Шубері, всюди підбираючи втікачів. Судна стояли у великій півкруглій затоці, береги якої губилися в тумані десь аж під Нейзом. Біля берега було багато рибальських шхун — англійських, шотландських, французьких, голландських, шведських; парові баркаси з Темзи, яхти, моторки. Трохи далі стояли великі судна — вугільні, торговельні, пасажирські, нафтоналивні і всякі інші, навіть чепурні біло-сірі лайнери, що курсували між Саутгемптоном та Гамбургом. Вздовж голубого берега під Блеквотером брат міг розрізнити скупчення човнів, — човнярі торгувалися з пасажирами, які стояли на суходолі. Втікачів тут збилося стільки, що вони загатили весь берег від Блеквотера мало не до Молдона.

За дві милі від берега стояло панцирне судно, майже зовсім занурене в воду, як здалося братові. Це був міноносець «Дитя грому». Інших військових суден не видно було близько, тільки ген там, праворуч, на спокійній гладіні моря — у той час був мертвий штіль — здіймався чорний димок від міноносців ла-маншської флотилії; вони, вишикувавшись у довгу шеренгу проти гирла Темзи, стояли під парами, готові до бою, і стежили за наступом завойовників, безсилі зупинити їх.

Коли місіс Елфінстон побачила море, її охопив панічний жах, і хоч як її підбадьорювала родичка — все було марно. Вона ніколи не виїздила з Англії; краще вже

померти на рідній землі, аніж їхати кудись на чужину, і все таке інше. Сердешній жінці, видно, і французи здавалися мало не такими самими марсіянами. Ці два дні мандрів були для неї повні страждання, відчаю й сліз. Вона тільки й думала про те, щоб повернутися до Стенмора. У Стенморі їй було завжди добре. В Стенморі вони зустрінуть її Джорджа...

Насилу умовили жінку спуститися на берег, де братові пощастило привернути увагу кількох матросів невеличкого койісного пароплава з Темзи. Вони вислали човен й сторгувалися за тридцять шість фунтів перевезти всіх трьох. Їхнє судно, казали вони, йде на Остенде.

Було вже близько другої години, коли брат і його супутниці, заплативши на трапах за свій проїзд, ступили на борт судна. А що тут була можливість, хай і за великі гроші, щось перекусити, то вони вирішили спершу підкріпитись на палубі.

На борту вже набралось десь пасажирів сорок, багато з них віддали все до останнього пенса, аби тільки виїхати. Судно стояло біля Блеквотера аж до п'ятої години, доки пасажирів не заповнили геть усієї палуби. Певне, воно залишалося б там і ще довше, якби десь із півдня не долинули гарматні вибухи. Ніби відповідаючи на них, міноносець пальнув з невеликої гармати і щось просигналізував прапорцями. Із його труб виривалися стовпи диму.

Деякі пасажирів запевняли, що стрілянина та доноситься із Шуберінеса, аж доки не помітили, що канонада наближається. Саме в цей час далеко на південному сході почали з моря підноситись одна за одною щогли трьох панцирників, над якими звивався чорний дим. Але братову увагу привернули якісь вибухи на півдні. Йому здалося, ніби в далекій сизій імлі підіймається димова хмара.

Маленьке суденце, прямуючи на схід, вибралося з-поза човнів та пароплавів, що величезною підковою стояли на рейді. Низький берег Ессекса вже почала огортати синя імла, коли з'явився перший марсіянин. Малий і невиразний здалеку, він наближався вздовж ледве помітного берега від Фаулнеса. Переляканий капітан люто лаявся на весь голос, бідкаючись, що так довго забарився, і лопаті коліс неначе перейнялися його страхом. Пасажирів тиснулися біля борту, ставали на лави, вдивляючись у цю хиמרну постать, яка височіла над деревами й церквами, і, ніби перекривляючи людську ходу, повільно сунула вперед.

Брат оце вперше бачив марсіянину і, скоріше здивований, аніж наляканий, стежив за тим велетнем, що обережно підступав до суден, бредучи водою все далі й далі від берега. Потім десь аж із-за Крауча, простуючи ліском, вийшов другий марсіянин, а ще далі за ним — і третій; він неначе йшов убрид через мерехтливу драговину, що, здавалося, висіла між небом та землею. І ці двоє марсіян теж прямували до моря, ніби втрьох мали намір перетнути шлях тому скупченню суден, що збилися між Фаулесом та Нейзом.

Машина чмихала, налягаючи з останніх сил, під колесами нуртувала й пінилася вода, а проте суденце страшенно помалу тікало від наближення жахливої небезпеки. Глянувши на північний захід, брат помітив, що величезна підкова суден розпалась у паніці, судна безладно розверталися, перекриваючи одне одному дорогу, ревіли сирени пароплавів, із труб валував дим, швидко підіймали вітрила, кожне металося на всі боки. Так захопило брата це видовище, так опанували ним думки про небезпеку, що він і не дивився у бік моря. Раптом різкий рух судна (воно круто повернуло, щоб не зіткнутися з іншим) скинув брата з лави, на якій він стояв. Довкола відразу збуджено закричали, затупотіли ногами, прокотилося лунке «ура». Тут судно дало крен, і брат упав. Схопившись на ноги, він помітив за якихось сотню ярдів від їхнього суденця, що безпорадно гоїдалося на хвилях, могутнє панцирне тіло, яке, ніби леміш, врзалося у воду, відкидаючи на два боки величезні спінені хвилі; під ударами цих хвиль суденце то кренилося мало не до ватерлінії, то жалюгідно махало в повітрі лопатями коліс.

Ціла злива бризок хлюпонула на брата й на мить зовсім засліпила. Коли він протер очі, величезне страховисько вже промайнуло далі й летіло до берега. Над водою виднів закутий у метал корпус судна, а з двох труб виривалися струменем дим і полум'я. Це був міноносець «Дитя грому», що спішив рятувати судна, яким загрожувала небезпека.

Міцно вхопившись за поруччя, брат перевів погляд від цього летючого левіафана на марсіян. Вони зійшлися і стояли втрьох так далеко в морі, що їхні триноги були майже сховані у воді. Глибоко занурені, вони здавалися на великій відстані не такими страхітливими у порівнянні зі сталевим велетнем, в кільватері якого безпорадно похитувалось суденце. Здавалося, марсіяни здивовано

розглядають нового супротивника. Може, їм видалося, що цей гігант подібний до них? «Дитя грому» швидко наближалося до них без жодного пострілу. Певне, це й дало змогу так близько підійти до ворога. Марсіяни не знали, як до нього поставитись. Один тільки снаряд — і вони враз пустили б його на дно своїм тепловим променем.

Міноносець мчав з такою швидкістю, що за хвилину покрив половину відстані між суденцем наших утікачів та марсіянами; він маячив темною плямою, що дедалі меншала на тлі довгої смужечки ессекського берега.

Раптом передній марсіянин опустил свою трубу й метнув на міноносець один балон чорного газу. Лівий борт судна почорнів, ніби на нього хлюпнули чорнилом; темні клуби покотилися морем, але міноносець проскочив через них. Нашим утікачам — їх же суденце сиділо низько у воді, і сонце було їм просто в вічі — здавалося, що «Дитя грому» уже серед марсіян. Потім їхні велетенські постаті, розходячись, стали відступати до берега. Один із них вхопив генератор теплового променя, спрямовуючи його навскоси донизу, і ціла хмара пари піднялася над морем, коли промінь торкнувся води. Крізь сталеву обшивку міноносця він, певне, пройшов, як розжарений до білого стержень проходить крізь аркуш паперу.

Раптом вогненний струмінь пронизав клуби пари, марсіянин здригнувся й заточився. За мить другий постріл таки звалив його, і стовп води та пари метнувся високо вгору. Раз у раз гриміли гармати оповитого парою міноносця. Одне ядро впало поблизу суденця, піднявши цілу хмару води; рикошетом воно відлетіло до інших суден і розбило на друзки якусь рибальську шхуну, але ніхто не надав тому особливої ваги.

Побачивши загибель марсіянина, капітан на містку щось вигукнув, і всі пасажери на кормі голосно закричали. Мить — і юрба знову загаласувала; збурюючи хвилі, за хмарами білої пари неслося щось довге й чорне, охонлене полум'ям: із вентиляторів і труб бив огонь.

Міноносець був ще живий: стерно, очевидно, було неушкоджене, машини працювали. Він мчав просто на другого марсіянина і вже був ярдів за сто від нього, коли той спрямував тепловий промінь на панцирну фортецю. Почувся оглушливий вибух, блиснув сліпучий спалах, палуба й труби злетіли вгору. Від того страшного вибуху навіть марсіянин похитнувся, а за мить вогненні рештки судна, що за інерцією нестримно летіли й далі вперед,

наскочили на марсіянину й зім'яли його, неначе картонну іграшку. Брат мимохить скрикнув. І знову все покрили стовпи пари.

— Два! — вигукнув капітан.

Всі галасували. Маленький пароплав від носа до корми дрижав від шаленого радісного крику, підхопленого спершу на одному, другому, а далі й на всіх суднах і човнах, що вийшли в море.

Кілька хвилин над водою стояла пара, ховаючи від очей третього марсіянину й далекий берег. Суденце наполегливо працювало лопатями, далі й далі відходячи від бойовища. Коли врешті пара осіла, натомість розплився такий чорний газ, що крізь його заслону годі було розгледіти міноносця чи третього марсіянину. Панцирники з моря підійшли ближче й зупинилися між берегом та суденцем.

Судно все йшло у відкрите море, а панцирники повільно наближались до берега, і досі не видно за мармуровою завісою пари й чорного газу, що, змішуючись, утворювали дивовижні візерунки. Ціла флотилія суден, рятуючись, відходила на північний схід; між панцирниками та суденцем плавало кілька рибальських човнів. Не дійшовши до певної смуги газу й пари, які вже стали осідати, військові судна повернули на північ і швидко зникли у вечірніх сутінках. Берег розпливався, втрачав свої обриси, ховаючись у хмарах, що збиралися низько над західним обрієм.

Несподівано з цієї золотової імли долинули гарматні постріли й виплили якісь чорні рухливі тіні. Пасажири метнулися до борту, вдивляючись у сліпуче сяйво заходу, але не могли нічого розгледіти. Піднялася хмара диму й заступила сонце. Суденце торувало свій шлях у безкрайї непевності.

Сонце поринуло в сірі хмари, небо стало багряно-чорне, вгорі замерехтіла вечірня зоря. Було вже зовсім темно, коли раптом капітан щось вигукнув, показуючи рукою в далечінь. Брат став напружено придивлятися. На заході із сірої сутіні щось навкоси вимайнуло в небо, в ясну чисту просторінь над хмарами: щось плескاته, широке, величезне; воно описало велику дугу і, повільно спускаючись, зникло в тьмничому мороці ночі. Над землею залягла густа темрява.

КНИГА ДРУГА

ЗЕМЛЯ В МАРСІЯНСЬКОМУ ЯРМІ

І. Під п'ятою

У першій книзі, розповідаючи про братові блукання, я занадто ухилився від своїх власних пригод. Протягом подій, що про них ішлося в останніх розділах, ми з священником ховалися від чорного газу в покинутому будинку в Голіфорді. З цього моменту я й поведу далі свою розповідь.

Ніч перед понеділком і весь наступний день — день паніки — ми просиділи на маленькому острівці денного світла, відтяти від усього світу чорним газом, не здатні нічого робити, а тільки чекали в гнітючій бездіяльності.

Я дуже хвилювався за дружину. Тепер вона десь там у Лезергеді, — уявлялось мені, — налякана страшною небезпекою, вже оплакує мою смерть. Я ходив по кімнатах, готовий кричати від болю, якого завдавала мені сама лише думка, що може там статися з дружиною, коли мене не буде. Я знав, що мій двоюрідний брат — не полохливої вдачі, але він був не з тих, які швидко усвідомлюють небезпеку і негайно діють. А саме за цих обставин потрібна кмітливість, а не хоробрість. Єдина думка втішала мене, що марсіяни посуваються на Лондон, тобто віддаляються від Лезергеда. Але все-таки я був у непевності, і це страшенно пригнічувало. Я був дуже змучений, і мене дратувало безнастанне скиглення священника, його себелюбний відчай. Після кількох марних спроб угамувати його я перейшов до кімнати, в якій лежали глобуси, різні моделі та зошити, — певно, це була класна кімната. Коли й він прийшов сюди, я виліз на горіще й зачинився там у якійсь комірчині, аби лише побути наодинці із своїм горем.

Цього дня й уранці наступного через отой чорний дим ми були безнадійно відірвані від світу. В неділю ввечері ми помітили людей в сусідньому будинку — за вікном майнуло чиясь обличчя, блимнуло світло, грюкнули двері. Я так і не знаю, що то були за люди і що з ними далі сталося. Наступного дня ми вже їх не бачили. В понеділок рано газ поволі опускався в напрямі річки, щораз ближче добираючись до нас, і нарешті поповз дорогою мимо нашого сховища.

Близько полудня полем пройшов марсіанин, пускаючи струмінь гарячої пари, що із свистом летіла на стіни, розбивала шибки і навіть опшарила священникові руку, коли він тікав із кімнати, яка виходила вікнами на вулицю. Коли згодом ми повернулися до мокрих від пари кімнат і виглянули на вулицю, вся земля на північ була запорошена ніби чорним снігом. Кинувши погляд на річку, ми дуже здивувалися: почорнілий луг виблискував якимось червоनावим відтінком.

Якийсь час ми не бачили, що це змінює в нашому становищі, крім хіба того, що загроза чорного гаау минула. Потім я збагнув, що ми ж тепер вільні й можемо йти далі. Я вирішив знову тікати. Але священник був якийсь збайдужілий до всього.

— Нам і тут безпечно, — повторював він, — цілком безпечно

Я вирішив залишити його, — ох, якби ж то я й зробив це! Пам'ятаючи артилеристове напучення, я подбав про харчі й питво на дорогу. Я знайшов олію й якусь ганчірку, щоб перев'язувати попечені руки, у спальні підібрав капелюх і фланелеву куртку. Коли священник зрозумів, що я таки піду один, він також схопився. Було десь близько п'ятої, коли ми вирушили почорнілою дорогою на Санбері. Довкола було тихо.

І в Санбері, і по дорозі до міста — скрізь валялося багато скорчених трупів, кінських і людських, скрізь перекинуті вози, розкидані речі; і все вкрите чорним порохом. Цей саван із чорної сажі нагадав мені те, що я читав про загибель Помпеї. До Гемптон-Корта ми дійшли без пригод, нас тільки вражало незвичайне спустошення. Лише в Гемптон-Корті очі наші трохи спочили на клаптику зелені, якого не зачепив задушливий потік. Ми пройшли через Баші-парк з його оленями, що вільно паслися між каштанів. Кілька чоловік і жінок поспішали ланами на Гемптон, — це вперше зустрілися нам люди. Нарешті дісталися ми до Твікенгема.

По той бік дороги, поза Гемом та Пітерсгемом, і досі горіли ліси. До Твікенгема не сягали теплове проміння та чорний газ, і тут більше людей, але ніхто не міг розповісти нам ніяких новин. Здебільшого вони, як і ми, користуючись спокійною хвилиною, втікали далі. У мене склалося враження, що в окремих будинках залишалися ще мешканці, — занадто перелякані, навіть щоб утікати. Тут, на шляху, також були сліди квапливої втечі. Мені

добре запам'яталися три поламані велосипеди, що лежали вдавнені в землі колесами возів та екіпажів.

О пів ва дев'яту ми перейшли Річмондський міст. Звісно, ми поспішили перебратися через річку, та все-таки я встиг розгледіти якісь великі червоні тупі кілька футів завширшки, що пливли за водою. Я не знав, що то було, — час був не такий, щоб роздивлятися, — та, проте, дав йому страшне пояснення, хоч і не мав для того ніяких підстав. У Серрею також лежала сажа, яка недавно ще була чорним газом; тут валялися й трупи, особливо багато біля станції. Марсіян ми не бачили, аж доки не підійшли до Барнса.

В почорнілій далині ми помітили трьох чоловік, що завулком збігали до річки, але, крім цього, усе навколо здавалося спорожнілим. На узвишші палав Річмонд; далі за містом ніяких слідів чорного газу не видно було.

Підходячи до К'ю, ми перестріли купку людей, що чимдуж утікали від марсіян, а над будинками — ярдів за сто від нас — побачили верхню частину марсіянської машини. Ми так і застрягли від жаху: глянув би марсіянин донизу — і ми пропали! Пройняті страхом, ми не зважилися йти далі, а звернули з дороги і шаснули в якусь повітку в садку. Священик забився в куток і тихенько хлипав; він відмовлявся йти далі.

Але я вирішив будь-що дістатися Лезергеда і, тільки посутеніло, рушив знов. Я проліз крізь кущі, проминув високий будинок і вийшов на дорогу до К'ю. Священика я залишив у повітці, але він поспіхом кинувся за мною.

Дуже нерозважливо вчинив я, пустившись зараз у дорогу, бо ж навколо нас марсіяни, це було цілком ясно. Щойно догнав мене священик, як ми знову побачили вдалині бойову машину, що йшла лугом з боку К'ю-Лодж; може, це була та сама тринога, яку ми бачили перед цим, а може, й інша, — не знаю. Чотири чи п'ять маленьких темних постатей втікали від неї зелено-сірим полем. Видно, марсіянин гнався за ними. Ступивши три кроки, він наздогнав їх. Вони порснули у нього з-під ніг урізнобіч, але він не скопив їх тепловим променем, а підібрав поодиноці і вкинув до великої металевої скриньки, що висіла в нього за спиною, наче сумка з робочим знаряддям у робітника.

Тільки зараз я вперше подумав, що, може, марсіяни мають якісь інші наміри щодо людства, аніж просто знищити його. Одну мить стояли ми мов скам'янілі, а потім

повернули назад і кинулися тікати. Через якусь хвіртку ми вскочили в садок, обгороджений муром, влетіли в якийсь рівчак; і там так і сиділи, ледве насмілюючись шепотіти, аж доки на небі не висіялись зорі.

Було, мабуть, близько одинадцятої години, коли ми зважилися вирушити далі і пішли вже не шляхом, а полями, боязко тримаючись кущів і гостро вдивляючись у темряву,— я ліворуч, а священник праворуч,— чи не з'являться де марсіяни, що, здавалося, стояли навкруги нас. Раз ми натрапили на обгорілу чорну місцину, вже охолоду й укриту попелом. На ній було багато обвуглених, спотворених людських тіл, уціліли тільки ноги й черевки. Тут-таки лежали кінські трупи,— футів, певно, за п'ятдесят від чотирьох розірваних гармат із розбитими лафетами.

Селище Шін неначе уникло зруйнування, але було порожнє й безгомінне. Трупів ми тут не бачили,— та це й не дивно, бо ніч видалася така темна, що неможливо було розгледіти навіть узбіччя дороги. У цьому селищі мій супутник почав скаржитися на втому, і ми вирішили зайти до якого-небудь житла.

Перший будинок, до якого ми, трохи поморочившись, таки залізли вікном, був невеличкою напіввідокремленою віллою, в якій я не міг знайти нічого їстівного, крім шматка цвілого сиру. Зате тут була вода. Я ще знайшов тут сокиру, що могла б нам згодитися для іншого будинку.

Ми вийшли на дорогу в тому місці, де вона повертає на Мортлейк. Тут, у садку, обгородженому парканом, стояв білий будинок. В комірчини знайшовся запас харчів — дві буханки хліба, шматок сирого м'яса та півстегна шинки. Я перераховую все так докладно, бо цим добром довелося нам житися цілих два тижні. Під полицею стояли пляшки з пивом, пара мішків квасолі та кілька пучків зів'ялого салату. Двері з цієї комірчини виходили на кухню, де лежала купа дров і стояв буфет, в якому ми знайшли десяток пляшок бургундського, суп і рибу в консервах та дві бляшанки бісквітів.

Поночі, боячись запалювати світло, ми сиділи в кухні і їли хліб із шинкою, запиваючи пивом з однієї пляшки. Священник, ще й досі наляканий і стривожений, так чомусь рвався тікати звідси, що я насилу умовив його поїсти перед дорогою. Але тут несподівано трапилася пригода, через яку ми стали бранцями.

— Ще півночі, мабуть, нема...— тільки встиг я сказати, коли раптом блиснуло сліпуче зелене сяйво. Кухню на мить осяяло зеленим світлом. А потім будинок так струсонувало, як я ще ніколи не чув — ні перед тим, ні опісля. Десь зовсім близько задзенькотіло скло, посипалася з гуркотом цегла, просто нам на голови обвалився тиньк. Мене скинуло на підлогу, ударивши ще об пічку. Я втратив свідомість і лежав якийсь час зовсім нерухомо. Священик казав потім, що я довго був без пам'яті. Коли я отямився, довкола знову було темно, і священик кропив мене водою. Обличчя його змокріло від крові,— як я згодом дізнався, він поранив собі лоба.

Кілька хвилин я не міг збагнути, що сталося. Тоді потроху в голові у мене почало прояснюватись. Я відчув на скроні в себе синець.

— Вам легше? — пошепки запитав священик.

Відповів я йому не одразу. А тоді підвівся й сів.

— Не ворухіться,— сказав священик.— З буфета полетів посуд, і вся підлога в черепках. Ворухнувшись, ви знімете шум, а вони, здається, ось тут, за стіною.

Ми сиділи так тихо, що могли чути один в одного стукіт серця. Панувала могильна тиша, тільки раз десь поруч упав шматок тиньку чи цегли і розсипався по підлозі. Знадвору зовсім близько почувся металевий брязкіт.

— Чуєте? — запитав священик, як тільки забрязкотіло вдруге.

— Чую,— відповів я.— Але що то може бути?

— Марсіяни,— прошепотів священик.

Я напружив слух.

— Щось подібне до теплового променя,— сказав я і подумав, чи це не наштовхнулася часом на будинок марсіянська машина, як ото одна з них була налетіла на дзвіницю церкви у Шеппертоні.

Наше становище було таке непевне, що ми сиділи нерухомо якихось три-чотири години, аж доки не зазоріло.

Нарешті до кухні почало цідитися світло, але не через вікно, й досі темне, а через трикутну дірку в стіні між балкою та купою битої цегли. Тільки тепер у сірій сутіні ми змогли розгледіти кухню.

Вікно було засипане високою купою свіжої землі; грудки валялися й на столі, за яким ми вечеряли, і в нас під ногами. Біля верхнього краю віконної рами з-під землі стирчала обірвана ринва. На підлозі було повно різних уламків. Частина кухні, ближча до інших кімнат, осіла.

Коли розвиднілося, ми переконалися, що майже весь будинок завалився. Цілковитим контрастом до цих руїн видався чепурненький буфетик, пофарбований в блідо-зелений колір, шпалери з білими й блакитними квадратиками під кахлі та дві розмальовані картинки над кухонною плитою.

Коли й зовсім розвиднілося, крізь вилом у стіні ми побачили марсіянина, що стояв — як я зрозумів згодом — на варті біля гарячого ще циліндра. Ми якомога обережніше переповзли із напівосвітленої кухні до темної посудомийні.

Тільки зараз я збагнув, що сталося.

— П'ятий циліндр, — прошепотів я. — П'ятий постріл з Марса влучив у цей будинок і поховав нас під руїнами.

Священик трохи помовчав, а тоді прошепотів:

— Боже, змилосьердься над нами! — і далі почав скімлити.

Коли не зважати на цей шепіт, у нашім закутку було зовсім тихо. Щодо мене, то я боявся й дихати і не зводив очей з блілого світла, що сялося в кухонні двері. Я ледве міг розгледіти невиразні обриси священикового обличчя, його комірець і манжети. Знадвору долинув металевий стукіт, а тоді — пронизливий свист і, трохи згодом, шипіння ніби паровоза. Ці загадкові звуки чулися безперервно, і здавалось, дедалі вони гучнішають. Раптом почувся ритмічний-вібраційний гул, від якого все навколо нас задвигтіло й задзвенів посуд у буфеті. Світло примеркло, й отвір кухонних дверей став зовсім чорний. Отак дві години, зіщулившись і тремтячи, сиділи ми, доки нарешті нас не зборов сон...

Прокинувшись, я відчув, що хочу їсти. Видно, ми проспали більшу частину дня. Голод додав мені духу, і я, сказавши священикові, що йду шукати їжі, помацки рушив до комірчини. Він нічого не відповів, а коли я почав їсти, не витримав і собі поповз до мене.

II. Що ми побачили з-під руїн будинку

Підкріпившись, ми поповзли назад у посудомийню, і я, мабуть, знову задрімав. Коли я прокинувся, то помітив, що священика нема. Вібраційний гул тривав з гнітючою впертістю. Я пошепки покликав кілька разів священика,

а тоді поповз до кухонних дверей. Там було ще видно, і я помітив, що він лежить біля трикутного пролому в стіні, яка виходила у бік марсіян. Голови його через підняті плечі я не міг побачити.

З-за стіни долітали найрізноманітніші звуки, наче з якогось депо, і все навкруги двигтіло від того гулу. Крізь пролом я бачив верхівку позолоченого сонцем дерева та клапоть блакиті спокійного надвечірнього неба. Хвилинку я дивився на священника, а потім тихенько підійшов ближче, обережно ступаючи між черепків, що вкривали підлогу.

Я торкнувся його ноги. Від несподіванки він так здригнувся, аж цілий шматок тиньку відвалився з надвірного боку стіни і гупнув об землю. Я схопив священника за руку, боячись, що він скрикне, і так ми надовго завмерли. Згодом я обернувся подивитись, що залишилось від нашого притулку. В облупленій стіні утворилася вертикальна шпарина. Я обережно виліз до балки і крізь цю шпарину глянув на приміську дорогу; там змінилося усе до невпізнання.

П'ятий циліндр упав, мабуть, на той дім, до якого ми перше заходили. Від будинку не залишилося й сліду, його розстрожило, рознесло, розвіяло, зрівняло з землею. Цей циліндр зарився в землю глибше, аніж перший, і утворив вирву, набагато ширшу за ту, що я бачив під Вокінгом. Земля навкруги розбризкалася від страшного удару («розбризкалася» — найвлучніше тут слово) і засипала сусідні будинки. Це виглядало точнісінько так, якби по болоті зі всього духу вдарити молотом. Задня частина нашого будинку завалилась, а передня була також зовсім зруйнована; кухня й посудомийня вціліли тільки чудом, але й їх засипало горами землі з усіх боків, крім того боку, яким будинок був обернений до циліндра. Ми висіли на краю великої ями, де працювали марсіяни. Важке гупання лунало десь, мабуть, позаду нас, і коли-не-коли перед нашим отвором підіймалася завісою яскраво-зелена пара.

Циліндр був уже відкритий. Він лежав посеред ями, а з протилежного її боку, поміж вирваних і засипаних дрібним камінням кущів, стояла порожня бойова машина, висока й нерухома на тлі вечірнього неба. Я спочатку розповідаю про яму й циліндр, так воно послідовніше, хоча мою увагу насамперед привернула надзвичайно блискуча машина, що копала землю, і якісь дивні створіння, що

важко й незграбно повзали там через купи розритої землі. Цей механізм мене таки передусім зацікавив. Це була одна з тих досконалих машин, що їх потім назвали «рука-тими» і вивчення яких дало такий могутній поштовх нашому земному винахідництву. На перший погляд вона нагадувала металевого павука з п'ятьма рухливими суглобистими лапами, з безліччю малих колінчатих важелів та хапальних щупальців навколо корпусу. Більшість цих «рук» була втягнена, але трьома довгими щупальцями машина хапала металеві прuti, рейки й цілі пластини — очевидно, панцирну обшивку циліндра. Все це витягуючи, машина складала його ззаду на рівний майданчик.

Її рухи були такі швидкі, складні й досконалі, що я спершу, незважаючи на металевий блиск, не міг повірити, що це не жива істота. Бойові триногі машини також були на диво досконалі і виглядали як щось живе, але їх важко було навіть порівняти з цією. Люди, що ніколи не бачили такої машини і знають про неї лише з малюнків та поверхових розповідей очевидців, як хоча б і мене, неспроможні уявити собі справжні її властивості.

Зокрема я пригадую ілюстрацію з однієї брошурки, що подавала докладний опис війни. Художник, очевидно, не ознайомився як слід із бойовими машинами. Він зобразив їх незграбними, млявими триногами, негнучкими й неспритними, здатними тільки до одноманітних рухів. Брошурка з цими ілюстраціями набула гучної популярності, і я згадав про неї лише для того, щоб застерегти читача від хибного уявлення про марсіян. Малюнки ті були не більше схожі на марсіян, що я їх бачив, як воскова лялька на живу людину. На мою думку, цю брошуру краще було б дати без жодних ілюстрацій.

Як я вже казав, рука-та машина спершу видалась мені не машиною, а якимось крабом у блискучій оболонці; а марсіянина, що вправними щупальцями регулював її рухи, я прийняв за щось подібне до мозкового центру. Але згодом я побачив таку саму сіро-брунату глянцеву, немов із шкіри, оболонку й на інших тілах, що повзали тут, і зрозумів справжню природу оцього вправного працівника. Збагнувши це, я перевів свою увагу на марсіян. Я вже дещо знав про них, і почуття огиди тепер не заважало мені стежити за ними; та й дивився ж я зі схованки, а не втікаючи, як тоді.

Тепер я побачив, що ці істоти не мають нічого земного. Це були масивні кулясті тіла, певніше б сказати — просто

голови близько чотирьох футів у діаметрі, з невизражною подобою обличчя. Вони не мали ніздрів, і я подумав, що вони, мабуть, взагалі позбавлені нюху; на обличчі у них було тільки двоє великих темних очей, а нижче — щось таке, ніби м'ясистий дзьоб. Ззаду тієї голови, чи тулуба — я вже й не знаю, як його назвати, — була туга перетинка, що правила їм за вухо, як установили пізніше. За умов далеко густішої земної атмосфери та перетинка, певне, була ні до чого. Біля рота висіло шістнадцять тоненьких, схожих на батіжки, щупальців, зібраних у дві мички — по вісім штук у кожній. Згодом ці мички відомий анатом професор Гюес назвав руками. Ще коли я вперше побачив марсіян, мені здалося, ніби вони силкувалися на цих руках зводитися, але то було марно, бо для такого кволого опертя їхня вага на землі була занадто велика. Можна припустити, що на Марсі вони успішно пересуваються цими руками.

Анатомічна будова марсіян, як пізніше показав розтин, була досить проста. Головну частину їхнього організму займав мозок із розгалуженням грубих нервів, що ішли до очей, вуха та щупальців. Крім того — складної будови легені, в які повітря попадало просто з рота, серце та кровоносні судини. Надсадну працю легенів, викликану густішою земною атмосферою та більшою на землі силою тяжіння, було помітно уже з самих конвульсійних рухів зовнішньої оболонки.

Таке тіло марсіянина. Нам може здатися дивним, що марсіяни зовсім не мали складних органів травлення, які займають більшу частину людського тіла. Але їхнє тіло — це голова, сама голова. Нутрощів у них не було. Марсіяни зовсім не їли і не перетравлювали їжі. Вони просто живилися чужою кров'ю. Я бачив на власні очі, як вони ловили людей, і скажу про це далі. Почуття відрази не дає мені змалювати все те, на що й дивитися було гидко. Скажу тільки, що марсіяни впорскували собі в вени маленькою піпеткою кров, яку брали з інших живих істот, здебільшого з людей...

Все це видається нам страхітливим, але в той же час я думаю, якою огидною мала б видатися наша звичка житися м'ясом — ну, хоча б кроликові, якби він раптом набув здатності мислити.

Фізіологічні переваги ін'єкції — незаперечні, надто коли зважити, скільки людина затрачає часу й енергії на пережовування та травлення. Половина нашого тіла — це

залози, різні органи й канали, що переганяють їжу на кров. Процеси травлення і впливу їх на нервову систему виснажують наші сили, впливають на наш розум. Людина може бути щаслива чи нещаслива — залежно від стану її печінки або підшлункової залози. А в марсіян настрій та емоції не зазнають цих впливів організму.

Те, що марсіяни живилися саме людською кров'ю, почасти пояснюється природою тих жертв, котрих вони привезли з Марса собі на харчі. Ці створіння, коли судити з їхніх засохлих останків, що потрапили людям до рук, були також двоногі, з тендітним крем'янистим кістяком (на зразок наших крем'янистих губок) і кволими м'язами; вони були футів шість зростом, мали круглу голову і великі очі в кістяних западинах. В кожному циліндрі містилося щось по двоє-трое таких створінь, і всіх їх було вбито ще до прибуття на Землю. Зрештою вони б однаково загинули на нашій планеті, поламавши собі кості під вагою власного тіла.

Коли я вже почав ці описи, то заодно додаю ще деякі деталі, що про них люди довідалися пізніше. Це допоможе читачеві, який не бачив марсіян, повніше уявити собі цих страшних нападників.

Їхня фізіологія відрізнялася від нашої трьома характерними особливостями. Організм марсіянина не потребував сну і міг безперервно працювати, як у людей серце: їм не знане було перенапруження м'язів, а отже, їм не було потреби періодично припинювати їх діяльність. Очевидно, вони зовсім не відчували втоми. Навіть на Землі, де ані кроку вони не могли ступити без величезного напруження, вони не спочивали, працюючи, як ті комахи, всі двадцять чотири години на добу.

Друга дивна особливість марсіян — вони були безстатеві й тому не відали тих бурхливих емоцій, які відчуває людина внаслідок статевої різниці. Точно встановлено, що під час цієї війни на Землі народився один марсіянин; він тримався на тілі свого родича у вигляді бруньки, як пуп'янок лілеї або молодий організм на прісноводному полінові.

У людини й усіх високорозвинених земних істот такий спосіб розмноження давно зник; ми знаємо, що це найпримітивніший спосіб. У всіх нижчих тварин, кінчаючи оболонковими, які стоять найближче до хребетних, існують водночас обидва способи розмноження, але на вищих щаблях розвитку статевий спосіб витискує пупкування.

На Марсі, одначе, розвиток пішов у протилежному напрямі.

Цікаво відзначити, що один відомий письменник, який тяжів до псевдонаукових умоглядних припущень, ще задовго до нападу марсіян прорікав людині майбутнього марсіянську будову. Його прорікання, скільки пам'ятаю, з'явилися 1893 року в листопадовому чи грудневому номері журналу «Пел-мел-баджіту», який давно вже не видається¹. Пригадую карикатуру з цього приводу у відомому домарсіянському сатиричному журналі «Панч». Автор жартома доводив, що розвиток механізації мусить врешті-решт загальмувати розвиток кінцівок людського тіла, що хімічне живлення, що волосся, ніс, зуби, вуха, підборіддя з бігом часу стануть непотрібні людям і внаслідок природного добору згодом зовсім відіморуть. Буде розвиватися тільки мозок. Щоправда, ще одна частина тіла може пережити інші, це рука — вчителька і служниця мозку: тсді, коли все зайве відміратиме, вона без упину розвиватиметься.

Що ж, істину часто висловлюють у вигляді жарту!

В усякому разі, на прикладі марсіян видно таку перевагу інтелекту над тваринними рисами організму. Мені здається ймовірним, що марсіяни походять із таких же створінь, як і ми, але в них більше розвивалися мозок та руки (згодом руки переродилися на два пучки вправних щупальців) за рахунок решти організму. А мозок без тіла мусив був створити й егоїстичний інтелект, позбавлений людських емоцій.

Нарешті, третя характерна особливість марсіян, яка відрізняє їх від нас, може на перший погляд видатися і не суттєвою. Мікроорганізми, збудники багатьох хвороб і причина таких страждань на Землі, — на Марсі або ніколи не з'являлися, або ж марсіянська санітарія бознаколи покінчила з ними. Сотні інфекційних хвороб, що нищать людське життя, — лихоманка, сухоти, рак, різні болячки та всілякі інші недуги, — зовсім не знані були марсіянам.

Говорячи про відмінність життя на Марсі, слід сказати і про дивовижну червону траву.

Очевидно, рослинний світ на Марсі, на відміну від земного, де переважає зелений колір, має криваво-червоний

¹ Г. Уеллс має на увазі свою власну статтю «Про одну не-написану книгу».

відтінок. У всякому разі, насіння, яке марсіяни (навмисне чи випадково) привезли з собою, дало тут червоні вруна. Проте тільки всім відома червона трава у боротьбі з земною рослинністю якимось таки при звичаїлася до нашого ґрунту. Червона повитиця так швидко зачахла, що мало хто її встиг і побачити. Що ж до червоної трави, то вона якийсь час росла досить буйно. На третій чи, може, на четвертий день нашого ув'язнення вона вже зійшла навкруг ями, і її подібне до кактуса пагіння червоною каймою облямувало наше трикутне віконце. Пізніше я бачив її по всій країні, особливо там, де багато вологи.

У марсіян був орган слуху — одна кругла перетинка в задній стороні голови-тіла, а також очі, що гостротою не поступалися нашим; проте, на думку Філіпса, синій та фіалковий кольори вони приймали за чорний. Був поширений здогад, що марсіяни спілкувалися між собою за допомогою звуків та рухаючи щупальцями. Так говориться, наприклад, в одній талановитій, але похапцем написаній брошурі, автор якої, очевидно, не бачив марсіян; я вже згадував про неї, вона й досі — головне джерело інформації про цих пришельців із Марса. Одначе ніхто з людей, що залишилися тепер живі, не бачив так близько марсіян, як я. Хоч воно сталося й не з моєї волі, але це факт. Я стежив за ними день у день і ясно бачив, як марсіяни вчотирьох, вп'ятьох, а одного разу навіть ушістьох поволі виконували різні складні роботи без жодного звуку чи жесту. Їхнє специфічне гухкання завжди було чути перед їдою; ці звуки, позбавлені всякої модуляції, мабуть, утворювалися видиханням повітря перед ін'єкцією і не означали ніяких сигналів. Я трохи знаюся на психології і впевнений, що марсіяни обмінювалися думками без участі якихось фізичних органів. Я стверджую це, незважаючи на свою упередженість проти телепатії. (Ще до нападу марсіян, якщо читач пам'ятає мої статті, я гаряче виступав проти телепатійних теорій).

Марсіяни не носили ніякого одягу. Певна річ, у них були інакші погляди на оздобу та на пристойність. Вони не тільки менше за нас відчували температурні коливання, а навіть побільшений атмосферний тиск, здавалося, не завдавав їм помітної шкоди. Але якщо вони не носили ніякого одягу, так зате мали велику перевагу над людьми в інших штучних удосконаленнях. Люди із своїми велосипедами, літальними апаратами Лілієнталя, із своїми гарматами та багнетами, з усіма своїми технічними

досягненнями — лише на початку тієї еволюції, яку давно вже пройшли марсіяни. Вони справді стали чистим розумом, що вдається до різних машин залежно від потреби, — так само, як людина користується одягом або бере, щоб швидше пересуватися, велосипед, а щоб укритися від дощу — парасольку. Найдивніше для нас, що в усіх марсіянських винаходах немає основного елемента майже всіх наших механізмів, — я маю на увазі колесо. У жодній з тих машин, які марсіяни взяли на Землю, не було нічого схожого на колеса. Можна було сподіватися, що їх воши застосовують бодай у механізмах для пересування. Тут до речі треба сказати, що природа й на Землі не знає коліс і надає перевагу іншим засобам пересування. Отже, марсіяни також не знають (хоча це й мало ймовірно) або уникають коліс і в своїх апаратах тільки вряди-годи використовують нерухомі або відносно нерухомі осі із круговим рухом, зосередженим в одній площині. Майже всі з'єднання в їхніх машинах — це складна система ковзальних деталей, що рухаються на малих, майстерно виготовлених дугастих валиках. Коли вже зайшла мова про ці деталі, слід зазначити й те, що всій складній важільній системі їхніх механізмів надає рух певна подоба «системи м'язів», яка складається з дисків, укладених в еластичну оболонку; ці диски під дією електричного струму поляризуються і щільно прилягають один до одного. Завдяки цьому рухи механізму дуже скидаються на рухи живої істоти, — що якраз і вражало людей. Багато таких «м'язів» було і в тій подібній до краба рукатій машині, яку бачив я крізь шпарину, коли вона розвантажувала циліндр. Ця машина більше скидалася на живих істот, аніж самі марсіяни, що, важко, сопучи й ворухачи щупальцями, лежали біля неї під сонячним промінням і ледь-ледь пересувалися, стомлені довгою мапдрівкою крізь безмежні простори.

Я все дивився, як вони ворухились на осонні, уловлював химерні риси їхньої будови, аж нарешті нагадав про себе священик, сердито смикнувши мене за рукав.

Оглянувшись, я побачив його насуплене чоло і злісно стиснуті губи. Йому також кортіло глянути на марсіян, але в дірку міг виглядати тільки один, тому я мусив на який час поступитися місцем для нього.

Коли я знову виглянув у шпарину, руката машина вже зібрала частини апарата, що його витягли з циліндра. Нова машина була схожа на першу. Внизу ліворуч працю-

вав якийсь невеличкий механізм; випускаючи клуби зеленого диму, він обходив довкола яму, розміреними рухами вправно копав ґрунт і насипав вал. Це й була саме та машина, від ритмічного стугону якої дрижало наше напівзавалене пристановище. Працюючи, вона свистіла й диміла. Наскільки я розгледів, ніхто нею не керував.

III. Дні ув'язнення

Як тільки з'явилася друга бойова тринога, ми перейшли в посудомийню, боячись, щоб марсіянин згори не помітив нас у нашій схованці. Згодом цей страх розвіявся, — ми зміркували, що при сліпучому сяйві сонця отвори в нашому сховищі мусять здаватися марсіянинові зовсім чорними; але спершу — тільки він ступить ближче, як ми панічно тікаємо до посудомийні. Та хоч як не проймав нас страх, ми вперто тяглися до тієї щілини. Я з подивом пригадую, як ми, зовсім не думаючи про наше становище — нам загрожували або голодна смерть, або щось іще жахливіше, — ладні були запекло змагатися за місце біля шпарини. Пильнуючи, щоб не здійснити галасу, ми з обережним поспіхом — і тому дуже кумедно — навперейми квапилися через кухню. Ми штовхалися, обмінювалися стусанами, забуваючи, що стоїмо за крок від смерті.

Річ у тому, що я й священник були занадто різними людьми — і за характером, і за способом мислення, і за поведінкою, а небезпека та ізоляція тільки підкреслювали цю відмінність. Ще в Голіфорді обурювало мене безпорадне рюмсання священника, його тупоголова впертість. Його нескінченні гугняві монологи собі під ніс не давали мені зосередитися, спокійно подумати над тим, що робити, і часом доводили мало не до шаленства. Він був слабодухий, наче якась дурнувата жінка, і міг хникати цілі години. Я не мав сумніву, що він, цей мазунчик, вірив, ніби сльози можуть йому допомогти. Навіть у темряві не було мені спокою від його надокучливості. До того ж він неощадливо їв, хоч я й нагадував йому, що нам доведеться сидіти тут, доки марсіяни закінчать роботи в ямі, і що, отже, ми мусимо обмежувати себе в їжі, бо від цього залежить наш порятунок. Спав він мало, а допавшись до харчів, їв та пив, забуваючи всяку міру.

Минали дні, а священник не хотів ні з чим рахуватися і тільки збільшував наші страждання та небезпеку; кінець кінцем я змушений був удатися до погроз, а потім навіть і відлупити його. Це на нього трохи вплинуло. Але він був один з тих полохливих, німечних, ненависних легкодушів, що бояться глянути просто в вічі й богів, й людям, і навіть самим собі.

Мені прикро згадувати й писати про це, одначе я мушу розповісти все, як воно було. Кому не доводилося стикатися з темними й страшними пригодами життя, той, певне, з ледким серцем засудить мою жорстокість і мій вибух гніву, що стався під кінець наших страждань; такі люди знають, що добре і що погано, та не знають, до чого людину можуть довести муки. Тільки той, хто сам пройшов цей морок, хто сходив до глибин первісного життя, лише той може виправдати мій вчинок.

А тим часом, доки ми із священником у темряві сперечалися, штовхалися і видирали один в одного їжу й питво, надворі у ямі під немилосердно пекучим червневим сонцем марсіяни залагоджували свої химерні справи.

Довго не наважувався я підходити до шпарини в стіні; коли ж нарешті підійшов, то помітив, що з'явилося ще три бойові триноги. Вони принесли якесь нове приладдя і встановили його навколо циліндра. Друга рука машина, вже зібрана, обслуговувала якийсь невідомий пристрій. Корпус цього пристрою скидався на дійницю для молока; над ним колихався ківш, схожий на грушу, з якого струмочком сипався білий порошок до казана внизу.

Цими коливальними рухами керувало щупальце рукої машини, а дві лопатисті руки копали глину й закидали її до ковша; тим часом інша рука час від часу відкривала дверцята і витрібала з машини руду жужелицю. Ще одне сталеве щупальце колінчатою трубою переправляло порошок із казана до якоїсь посудини, прихованої від мене купою голубуватого пилу. Із тієї невидимої посудини здіймалися прямовисні пасма зеленого диму. У цю мить рука машина з тихим мелодійним дзвоном витягла, наче телескопну трубу, щупальце, що доти стирчало тупим патрубком, і сягнула ним за купу глини. За секунду щупальце підняло догори блискучу алюмінієву плиту, ще не охололу, і поклало її на великий стос біля ями.

Від заходу сонця до перших зірок ця вправна машина

виробила із звичайної глини понад сотню таких плит. Купа голубого пилу все росла, ставши вже вищою за краї ями.

Контраст між спритними й складними рухами цих машин та вайлуватим і важким повзанням їхніх господарів був такий великий, що мені довго здавалися живими істотами не марсіяни, а ці механізми.

Коли до ями вперше принесли впійманих людей, біля отвору був священик, а я сидів на підлозі і напружено прислухався. Бачу, раптом він одскочив назад, і я, злякавшись, що нас помітили, весь аж похолонув. Він, тихо ступаючи поміж черепками, підійшов до мене і присів поруч: священик не міг і слова промовити, він тільки розмахував руками, а його страх передавався й мені. Він показував на мигах, що поступається місцем біля отвору. Цікавість додала мені духу; я підвівся, переступив через священика й припав до шпарини. Спочатку я не міг розгледіти, що саме його налякало. Уже западали сутінки, підсліпувато блимали зорі, але зеленаві спалахи від машини, що виробляла алюміній, ясно освітлювали яму. Дивне враження справляли ці миготливі зелені відблиски й чорні рухливі тіні. Байдужі до цього всього, вгорі лігали кажани. За купою зелено-голубого пилу не видно було, як там повзають марсіяни. В одному кутку ями стояла бойова машина з укороченими ногами. Раптом серед гуркоту машин почувся нібито людський голос. Спершу я подумав, що це мені тільки видалось:

Пильно приглянувшись до тринози, я помітив, що під її ковпаком сидить марсіянин. При спалахах зеленого світла видніла його лискуча шкіра й блискучі очі. Раптом я побачив, як довге щупальце простяглося до металевої клітки позаду корпусу і підняло звідти щось темне й загадкове. Розлігся пронизливий крик, і бідолашна жертва у відчаї затріпалась на тлі зоряного неба; коли ж цей темний предмет опустився нижче, в зеленому світлі я вгледів, що це людина. На мить її ясно освітило. Я помітив, що це чоловік середнього віку, кремезний, рожевощокий, гарно вдягнений. Певне, ще днів три тому він займав неабияке становище в суспільстві, упевнено й статечно ходив по землі. Я бачив його широко відкриті очі та блиск огню на його гудзиках і на ланцюжку від годинника. Далі він зник за купою пилу, й на хвилину зовсім стало тихо. Потім пролунав зойк, а за ним— тривале, вдоволене гукання марсіян...

Я поповз назад з купи сміття, схопився на ноги і, заткнувши вуха, кинувся до посудомийні. Священик, зіщулюючись і обхопивши руками голову, мовчки сидів у кутку. Побачивши, що я майнув повз нього, він, мабуть, подумав, що я хочу покинути його тут самого, і, голосно скрикнувши, кинувся за мною.

Тієї ночі сиділи ми в посудомийні, змагаючись із жахом та непереможним бажанням виглянути крізь шпарину, і я, хоч добре знав, що потрібно негайно щось діяти, не міг придумати якого-небудь способу втекти звідси. Та на другий день я вже спокійно зважив наше становище. На священика не було ніякої надії: страх позбавив його тям і обернув на створіння, здатне діяти тільки імпульсивно. Власне, він уже став мало не твариною. Отже, я мав покладатися лише на самого себе. Але зрештою я дійшов висновку, що яке не жахливе наше становище, — все ж воно не безнадійне. Адже ж могло бути так, що марсіяни тільки тимчасово отаборилися в цій ямі. А навіть якби й надовго — то нам усе-таки могла випасти нагода втекти: не весь же час вони охоронятимуть яму! Я дуже добре обдумав план підкопу в протилежний бік, але там була небезпека попасти на очі якійсь вартівій тринозі. Та й копати мені довелося б самому, — на священика годі було розраховувати.

Якщо не помиляюсь, десь через три дні у мене на очах убили хлопця. Це був єдиний випадок, коли я бачив, як живляться марсіяни. Після того я майже цілий день не міг удруге підійти до отвору. Я вийшов до посудомийні, відчинив двері й кілька годин якомога тихіше колупав сокирою землю. Коли я видовбав нору футів на два завдовжки, ослабла від струсу земля раптом з глухим стугом осіла. У мене завмерло серце, і я довго лежав на підлозі, боячись навіть ворухнутися. Не зважаючи на довбати далі, я облишив надію на підкоп.

Перше враження від марсіян, мушу сказати, було в мене таке, що людям ніякими зусиллями їх не перемогти. Та десь на четвертий чи п'ятий день я почув щось подібне до гарматних пострілів.

Була пізня ніч, і в небі світив місяць. Марсіяни забрали машину для копання землі й кудись зникли. Трохи далі від ями, за насипом, стояла бойова тринога, а рукава машина працювала й далі в тому кутку ями, що був під нашою шпариною. В ямі було зовсім темно, коли не зважати на слабкі відблиски від рукової машини та ще на

бліде місячне світло; тишу порушував лише брязкіт машини. Ніч була чарівно спокійна. Крім однієї зірки, на всьому небі висів тільки самотній місяць. Десь завив собака, і цей знайомий звук насторожив мене. А тоді долинув дуже виразний гуркіт, — ніби постріли важких гармат. Я нарахував шість вибухів і після тривалої перерви — ще шість. Ото й усе.

IV. Смерть священика

Це сталося шостого дня нашого ув'язнення. Я крадькома дивився в шпарину і раптом, озирнувшись, помітив, що залишився один. Священик, який щойно стояв поруч і відштовхував мене від отвору, несподівано пішов у посудомийню. Це здалося мені підозрілим. Я зараз же тихенько пішов за ним. У темряві я почув, як він п'є. Я напомацки кинувся до нього й схопив пляшку бургундського.

Кілька хвилин ми борюкались. Пляшка випала у нас із рук і розбилася; я залишив його й підвівся. Ми стояли, важко відсапуючись і погрожуючи один одному. Скінчилося тим, що я став між ним та нашими харчами й оповістив йому свій намір запровадити сувору дисципліну. Усі наші припаси я розподілив на десять днів; сьогоднішню свою пайку він уже з'їв і, отже, нічого більше до завтра не одержить. Підвечір він знову пробував дістатися до їжі. Я саме був задрімав, але зараз же й схопився. Весь день і всю ніч я не спускав з нього погляду; я стомився, але твердо стояв на своєму, а він усе хлипав і скаржився на голод. Я знаю, що пройшла всього тільки одна доба, але вона тоді видалась мені — та й тепер видається — за цілу вічність.

Наші напружені стосунки кінець кінцем дійшли до відкритої ворожнечі. Протягом двох довгих днів ми пошепки сперечалися, дорікали один одному, лаялися. Бувало, доведений до краю, я кидався на нього з кулаками, інколи намагався ласкаво вплинути на нього; одного разу я пробував підкупити його останньою пляшкою бургундського, — у нас була помпа для викачування дощової води, отож від спраги страждати нам не довелося б. Але ні сила, ні ласка не діяли на священика: видно, він таки справді схибнувся. Він тільки й думав, як би допастися їжі, та без угазу белькотав сам до себе. Нехтуючи всякою

обережністю, він міг виявити нашу схованку. Я починав переконуватися, що він остаточно втратив глузд, і я залишився в темряві наодинці з божевільним.

Мені здається, що тоді й у мене в голові було не все гаразд. Мені снилися якісь химерні, гидотні сни... Як це не дивно, але я схильний думати, що священникове божевілля наче перестерегло мене, змусивши пильніше слідкувати за собою, а отже, й допомігши не втратити розуму.

Восьмого дня священник говорив уже не пошепки, а голосно, і я вже не міг угамувати його балаканину.

— Це справедливо, о боже! — повторював він раз у раз. — Це справедливо! Скарай мене й моїх ближніх, господи! Ми грішники й легкодухи. Тут злидні, горе, бідного топчуть у прах, а я мовчав. Я проповідував безглуздя, о боже мій, яке безглуздя! Я мусив би повстати, хоч би довелося й померти за те, і закликати до покути, до покути!.. Гнобителі убогих і нужденних... Кара господня!

Потім він раптом згадав про харчі, до яких було заказано йому дорогу, благав, скиглив, виплакував, нарешті, погрожував. Тоді став підвищувати голос; я просив його не галасувати, але він, збагнувши, що я цього побоююсь, заходився знову погрожувати, мовляв, він розкричиться і накличе на нас марсіян. Спершу це злякало мене, але я зрозумів, що мої поступки могли тільки зменшити шанси на порятунок. Проте, хоч я вже зовсім махнув на нього рукою, все-таки мені вірилося, що аж до цього він не дійде. Того дня, в усякому разі, він не дійшов. На восьмий і дев'ятий день він усе говорив, говорив, щораз голосніше, — то погрожував, то просив, то безтямно каюся в беззмістовних і нещирих службах божих. У мене навіть жаль прокинувся до нього. Трохи переспавши, він розійшовся знову, та так голосно, що мені довелося втрутитись.

— Цитьте! — благав я.

Спочатку він сидів у темряві біля казана, але зараз звівся на коліна.

— Я дуже довго мовчав, — сказав він так голосно, що його мусили б почути і в ямі. — Тепер я повинен свідчити. Горе цьому невірному граду! Горе! Горе! Горе! Горе грішникам Землі, бо вже чути трубний глас!

— Замовкніть! — схопився я, жахнувшись, що марсіяни почули нас. — Ради бога...

— Ні! — голосно вигукнув священник, і собі підводя-

чись і простираючи руки.— Глаголю! Слово боже в моїх устах!

За три кроки він уже був на порозі кухні.

— Я повинен свідчити! Я йду. Я й так довго зволікав.

Вхопивши сікача на стіні, я кинувся за священником. Зі страху я просто себе не тямив. Коли я наздогнав його, він уже був посеред кухні. Остання крапля людяності озвалася у мені,— я обернув сікача до себе лезом і вдарив священника тільки рукою. Упавши головою вперед, він простягнувся на підлозі. Я переступив через нього й зупинився, важко дихаючи. Він лежав нерухомо.

Раптом знадвору почувся якийсь шум; посипався тиньк, і трикутний отвір у стіні потемнів. Я глянув догори й побачив обшивку рукою машини, що повільно рухалася повз шпарину. Одна з хапальних її кінцівок звивалася між уламками. Потім вивернулася друга кінцівка, що намацувала собі дорогу вздовж обваленого сволока. Я скам'янів з жаху. Далі я побачив щось на зразок прозорої платівки, яка щільно прилягала марсіянину до лица,— чи як там його назвати,— і захищала його великі темні очі. Довга металева зміїста кінцівка стала повільно просуватися крізь шпарину.

Я смикнувся назад, наскочив на священникове тіло й зупинився біля дверей посудомийні. Щупальце посунулось ярдів на два в кухню, поривчасто звиваючись і обертаючись на всі боки.

Хвилину я стояв наче заворожений цим повільним тремтливим наближенням. Тоді тихо зойкнув захриплим голосом і присилював себе перейти до посудомийні. Я весь сіпався і ледве тримався на ногах. Відкривши двері до вугільного погребу, я стояв у темряві, вдивляючись у ледь видний прохід до кухні, й прислухався. Чи помітив мене марсіянин? І що він робить?

Там щось тихо вовтузилося, терлося об стіну, посувалося з металевим брязкотом, ніби трясло в'язкою ключів. Потім важке тіло,— я добре знав чиє,— протягло по підлозі до отвору. Не стримавшись, я підкрався до дверей і заглянув у кухню. В освітленому сонцем трикутному отворі я побачив марсіянина в його рукатій машині, подібній до Бріарея¹; він пильно розглядав священникову голову. Я подумав, що по свіжій рані він може здогадатися й про мою присутність.

¹ Бріарей — сторукий велетень у грецькій міфології.

Я навшпиньках повернувся назад до погребка, тихо зачинив за собою двері й став напомуцки якомога тихіше зариватись у вугілля та дрова. Раз у раз я завмирав і прислухався, чи не повзе сюди щупальце марсіянина.

Згори долинув знову металевий брязкіт. Марсіянин обмацував кухню. Раптом я почув, як щупальце наближається, — ось уже воно у посудомийні... Я сподівався, що до мене він не дістане. Я палко молився... Аж ось щупальце тихенько дряпнуло по дверях. Ціла вічність нестерпного чекання. Воно намацало клямку. Воно знайшло двері! Марсіяни розуміють, що таке двері!

Щупальце провозившись, може, хвилину біля клямки, нарешті відчинило двері.

У темряві я ледве міг розрізнити цю кінцівку, що найбільше скидалася на слонячий хобот; обмацуючи стіни, вугілля, дрова, стелю, вона поволі тяглася до мене. Вона нагадувала чорного черв'яка, що тицяє туди-сюди сліпою головою.

Один раз щупальце навіть торкнулося мого черевика. Я вкусив себе за руку, щоб не закричати. На хвилину все втихло. Я вже думав, що воно зникло. Аж, несподівано клацнувши, воно щось ухопило — мені вдалося, ніби мене! — і, здається, стало виповзати з погребка. Спершу я був не певен у тому... Може, щупальце схопило шматок вугілля, аби розглянути, що воно таке?

Скориставшись з нагоди, я перевернувся на другий бік, бо вже затерп, і прислухався. Я пошепки молився богу, палко благаючи у нього захисту.

Тоді я почув, як щупальце знову повільно потяглося до мене. Воно зовсім близько шаруділо по стінах, перекидало дрова.

Я причаївся, не знаючи, що буде далі. Аж раптом щупальце рвучко вихопилося з погребка і грюкнуло дверима. Я чув, як воно совалося в комірчині, як торохтіли бляшанки з бісквітами, як розбилася пляшка, і знову щось глухо стукнуло в двері погребка. А потім — тиша і безконечно довга непевність.

Чи виповзло, чи ні?

Нарешті я вирішив, що виповзло.

Щупальце більше не поверталось, але я весь десятий день пролежав у темряві, зарившись у вугілля й дрова. Я не наважувався навіть вийти напитися води, хоч мені нестерпно хотілося пити. Лише на одинадцятий день виліз я із своєї схованки.

У. Тиша

Перше ніж увійти в комірчину, я замкнув двері, що вели з кухні в посудомийню. Але комірчина була порожня, всі припаси зникли. Мабуть, їх забрав марсіянин. Вперше за цей час я впав у відчай. Я не їв і не пив ні одинадцятого, ні дванадцятого дня.

Рот і горло в мене пересохли, я відчував, що втрачаю останні сили. Я сидів у темній посудомийні кволій і збайдужілий, думаючи тільки про їжу. Мені здавалося, що я оглух, бо звуки, які я звик чути з боку ями, тепер стихли. Знеможеному, мені важко було навіть підповзти до шпарини, інакше я був би вже там.

На дванадцятий день горло моє так уже пересохло, що я зважився підійти до скрипучої помпи біля раковини і видобути пару склянок каламутної й смердючої дощової води, дарма що цей скрип міг накликати марсіян. Питво трохи мене підкріпило, і я посмілішав, бо жодне щупальце не з'явилося на скрегіт помпи.

Ці дні я часто думав про священика, про його смерть, але думки мої були плутані й уривалися на півдорозі.

Тринадцятого дня я випив ще трохи води і, дримаючи, поринув у безладні думки про їжу та нездійсненні плани втечі. Як тільки я починав думати, мене переслідували кошмари — священикова смерть або розкішні обіди. І ввісні, і наяву я відчував пронизливий біль і без кінця хлестав воду. Світло, що проходило до посудомийні, було тепер не сіре, а червоне; у мене тақ розладналися нерви, що це світло видавалося мені кривавим.

Чотирнадцятого дня я зайшов до кухні і дуже здивувався, побачивши, що отвір у стіні заріс червоною травою, від якої і світло стало тут темно-червоне.

Вранці п'ятнадцятого дня я почув на кухні якісь дивно знайомі звуки. Прислухавшись, я здогадався, що це нюхає й дряпає собака. Заглянувши до кухні, я побачив собачу морду, що просунулась у шпарину крізь червоні зарості. Я страшенно здивувався. Почувши мене, собака гавкнув і замовк.

У мене саянула думка: якби пощастило нишком заманити собаку до кухні, я міг би його вбити на м'ясо. В усякому разі, його таки слід убити, щоб він не привернув уваги марсіян.

Я поповз до нього й покликав пошепки:

— Цуцику, цуцику!..

Але собака витяг морду з шпарини й дременув геть. Я прислухався,— ні, я таки не оглух: в ямі й справді тихо. Було чути якісь звуки, ніби тріпотіли крильми птахи; раз долинуло надсадне крякання. Але крім цього — усе гихо.

Довго лежав я біля шпарини, але не наважувався відхилити червоні зарості. Кілька разів чув я легкий шурхіт,— так наче це собака бігав по піску,— та ще лопотіння крил — і більше нічого. Нарешті, підбадьорений тишею, я виглянув надвір.

Яма була порожньою, лише в кутку зграї вороння билися над останками трупів, з яких марсіяни висмоктали кров.

Я оглянув усю місцевість, ледве вірячи своїм очам. Машин і сліду не залишилось. Яма спорожніла, лише з одного краю лежала велика купа сіро-голубого пилу, а з другого — кілька алюмінієвих пластин та чорні птахи кружляли над кістками трупів.

Я обережно проліз через рудий бур'ян і став на купу гравію. Я міг бачити місцевість лише перед собою (позаду стояв будинок) і ніяких ознак присутності марсіян не помітив. Яма починалась у мене під ногами, проте я міг видряпатися звідси, перелізши через руїни. Нарешті я дочекався звільнення! Я затремтів з радощів.

Спершу я вагався, а потім у пориві розпачливої відваги — серце в мене мало не розривалося — таки видряпався поверх руїн, що такий довгий час були мені за могилу.

Я оглянувся на всі боки ще раз. З півночі також не видно було марсіян.

Коли я востаннє бачив цю частину Шіна — це було теж удень — тут пролягала звивиста вулиця, під тінню зелених дерев красувалися чепурнецькі білі й червоні будиночки. А зараз я стояв на купі битої цегли, гравію, глини, вкритий червоними будяками, вузлуватими, наче кактуси; заглушивши земні рослини, вони сягали вже мені по коліна. Ближчі до мене дерева стояли оголені, брунатні, але ще живі; стовбури їх обвивало марсіянське червоне пагіння.

Всі довколишні будинки було зруйновано, проте ані один з них не згорів. Стіни подекуди були цілі до другого поверху, тільки вікна повибивані, двері зірвані. Червона трава росла навіть у кімнатах. Піді мною у величезній ямі вороння змагалось за здобич. Багато інших птахів кружляло над руйновищем. Далеко під стіною одного бу-

динку кралася худюща кішка. І ніде жодної людини.

Після моєї недавньої в'язниці день мені видався сліпуче ясным, небо — яскраво-блакитним. Ласкавий вітерець колихав червону траву, що вкривала геть усю землю. А повітря! О, як воно п'янило!

VI. Що зробили марсіяни за півмісяця

Якийсь час я стояв, хитаючись, на купі уламків і землі, зовсім забувши про обережність. В тій смердючій норі, звідки я оце виліз, я думав тільки про небезпечне сусідство. Я не знав, що діялося довкола, і не сподівався на таке незвичайне видовище. Я думав побачити Шін у руїнах, — а переді мною слався похмурий і зловісний краєвид, віби якоїсь чужої планети.

Тоді в мене було почуття, не знане людям, та добре відоме тваринам, які опинилися під владою людини. Я відчував те, що відчуває кролик, повернувшись до своєї нірки і раптом побачивши, що його житло землекопи зруйнували дощенту, лаштуючи місце для підмурка. Я вперше гостро відчув те, що згодом стало переді мною в ще яснішому світлі, те, що й раніше вже довгі дні гнітило мене: я більше не цар природи, а тварина серед інших тварин під п'ятою марсіян. Тепер наша доля така, як і цих тварин, — нас будуть вистежувати, цькувати, на нас полюватимуть, а ми будемо втікати й ховатися. Пануванню людини настав кінець.

Та ці важкі думки швидко розвіялись, і я знову відчув за давнений пекучий голод. Поблизу ями за муром, порослим червоною рослинністю, я наглянув кілька вцілілих дерев. Я сподівався там знайти щось поїсти і став продиратися до садка, ідучи по коліна, а де й по шию в червоній траві; я почував себе цілком безпечно в цій гущавині. Мур був футів шість заввишки; знесилений, марно я пробував видряпатися на нього. Я пішов уздовж муру й за рогом побачив купу каміння. Вилізши на неї, я перескочив у садок. Тут я знайшов кілька зелених цибулин, пару головок косариків і чимало молодої моркви. Захопивши все це добро, я переліз через напівзруйнований мур і поміж багряними деревами попрямував до К'ю; мандрівка ця була немов прогулянка алеєю, над якою звисають величезні криваві сережки. Думав я тільки про те, щоб

наїстися та якнайшвидше вибратися з цього прокляту-щого пекла.

Трохи далі в траві я знайшов кілька грибів і жадібно їх з'їв. Убога ця пожива тільки загострила мій голод. Потім я надібав якийсь видолинок з бурюю проточною водою; видно, тут колись був луг. Спершу я не міг зрозуміти, звідки такого посушливого літа могла взятися тут вода, але згодом здогадався, що це наслідок тропічного росту червоної трави. Як тільки ця незвичайна рослина знаходила воду, вона враз пускала паростки й досягала велетенських розмірів. Її насіння, потрапивши у Вей і Темзу, відразу проросло й дуже швидко загатило обидві річки.

В Путні, як пізніше довелося мені бачити, ця трава майже зовсім заховала міст; а під Річмондом води Темзи вийшли з берегів і залили Гемптонські та Твікенгемські луки. Вода розливалась, і червона трава виростала слідом за нею. Зруйновані вілли в долині Темзи, де я оце був, поглинула багряна трясовина, і буйні зарості приховували марсіянські спустошення.

Пізніше червона трава зникла так само швидко, як і з'явилася. Її знищила хвороба, викликана, мабуть, якимись бактеріями. Наші земні рослини завдяки природному доброві набули здатності змагатися з заразними бактеріями — вони ніколи не гинуть без упертої боротьби, а червона трава швидко висихала. Її листя біліло, зморщувалось і кришилося на порошок. Воно осипалося від найменшого дотику, і вода, що спочатку допомагала цій траві розростатися, несла її рештки до моря...

Дійшовши до води, я, зрозуміло, перш за все напився досхочу, а далі, спонукуваний голодом, пожував трохи червоного листя. Але воно було водянисте, з нудотним металевим присмаком. Переконавшись, що тут зовсім мілко, я пішов убрід, хоч і насилу міг пересувати ноги в цьому червоному баговинні. Та чим ближче до русла річки, тим вода ставала глибша, і я повернув назад до Мортлейка. Я намагався триматися дороги, орієнтуючись на руїни вілл, огорожі та ліхтарі. Отак ідучи, я незабаром вибрався з цієї повені на Рогемптонські горби й наближався вже до околиць Путні.

Тут краєвид змінився: замість чогось дивовижного й незнамого, перед очима поставали руїни знайомого нашого світу; спустошення було таке, ніби щойно пройшов циклон. Але за кілька десятків ярдів траплялися й зовсім неушкоджені будинки, з опущеними шторами й замкне-

ними дверима,— виглядало так, наче їхні мешканці просто виїхали на день-другий або ще не встигли прокинутись. Червона трава росла тут не так уже буйно, на придорожних деревах не було червоної повитиці. Я спробував пошукати чогось поживного в садках, але нічого не знайшов; заглянув до кількох покинутих будинків, але їх було вже пограбовано... Решту дня я пролежав у кущах, не маючи сили йти далі.

За цей час я не зустрів жодної живої душі й ніде не побачив і сліду марсіян. Одного разу я помітив двох сухоробрих собак, але тільки я рушив до них, як вони кинулися геть. Під Рогемптоном я натрапив на два людські кістяки — не трупи, а саме обгризені кістяки; в лісі ж надібав розкидані котячі та кролячі кістки й овечий череп. Я намагався деякі з них обсмоктувати, та марно — вони були об'їдені начисто.

Вже й сонце зайшло, а я прямував далі на Путні; тут, як видно, марсіяни чомусь вдавалися до теплового промення. На городі за Рогемптоном я навибирив молоді картоплі й трохи втамував голод. Звідси вже було видно ген унизу саме містечко й річку. У вечірній імлі все виглядало пустельно: чорне ломаччя дерев, темні безлюдні руїни, а ще нижче — широкий розлив річки в червоних заростях. І над усім — тиша. Мене пройняв страх від самої лише думки, як швидко сталися ці жахливі зміни.

Мені здалося, ніби все людство зметене з лиця землі, ніби я залишився зовсім один, ніби я остання жива людська істота. На верхів'ї Путні-хілу я натрапив ще на один кістяк: руки його були відірвані й лежали за кілька ярдів далі. Я все більше впевнювався, що тут людей винищено, за винятком хіба кількох утікачів, подібних до мене. Марсіяни, очевидно, залишили цей спустошений край і пішли шукати поживи деінде. Може, вони зараз руйнують Париж або Берлін, якщо тільки не вирушили на північ...

VII. Людина на верхів'ї Путні-хілу

Я ночував у заїзді на верхів'ї Путні-хілу і вперше від часу втечі до Лезергеда спав у ліжку. Не варто розповідати, як я даремне добивався до будинку, а потім помітив, що парадні двері на засуві, як нишпорив по кімнатах, шукаючи будь-чого поїсти, і, вже втративши надію, нарешті знайшов, здається, у няньчиній кімнатці, шматок

обгризеної шурами скоринки хліба та дві банки консервованих ананасів. Тут уже хтось побував і обчистив увесь будинок. Згодом за прилавком я знайшов ще кілька сухарів і сендвічів, яких, мабуть, не помітив попередній відвідувач. М'ясо вже було зіпсоване, зате сухарями я не тільки втамував голод, а й набив кишені. Лампи я не світив, боячись, що раптом хто-небудь з марсіян нагодиться сюди, шукаючи поживи? Перш ніж лягти, я довго занепокоєно ходив од вікна до вікна, виглядаючи, чи не видно де отих страховиськ. Спав я мало. Вже лежачи, я помітив, що в моїх думках з'явилася тепер певна послідовність, чого не було від часу моєї останньої сутички зі священником. Всі ці дні мої настрої й почування швидко змінювалися, так наче був я у стані цілковитого отупіння. Але цієї ночі мій мозок, — очевидно, тому, що я поїв, — знову прояснився, і я став мислити, як і раніше.

Три речі непокоїли мене: вбивство священника, місце перебування марсіян та доля моєї дружини. Перше не збуджувало в мені ані страху, ані докорів сумління; я дивився на це, як на доконаний факт, про який прикро згадувати — та й усе. Як тоді, так і тепер я вважаю, що крок за кроком наближався до того шаленства; я став жертвою неминучих обставин. Я не почував себе винним, але спомини про вбивство все-таки не давали мені спокою. Безмовними ночами, відчуваючи в темряві й типі близькість бога, я сам над собою чинив суд за ту мить гніву й страху. Я згадував усі наші розмови з того часу, як ми зустрілися, коли він сидів поряд зі мною, байдужий до моєї справи, дивився на дим і полум'я, що підіймалися над руїнами Вейбриджа. Ми були занадто різні люди, щоб діяти спільно, і все-таки лукава доля з'єднала нас. Коли б я знав, до чого воно дійде, залишив би його в Голіфорді. Та де ж було знати нанеред! А злочин — це те, що здійснюється передбачливо. Я розповів, як це сталося, — так, як я розповідаю тут взагалі все. Свідків при цьому не було, я міг би й замовчати. Але я розповів, і нехай читач буде моїм суддею.

А коли, напруживши всю волю, я відігнав від себе той образ розпростертого людського тіла, мене опосіли думки про марсіян та про долю моєї дружини. Щодо марсіян, то я про них не знав нічого і міг думати всяку всячину, так само як, на жаль, і про дружину... І раптом ця ніч сповнилася жахом. Я сидів на ліжку, вдивляючись у морок. Я молився, щоб тепловий промінь разом прикінчив

і мене, обірвавши всі страждання. Від тієї ночі, коли я повертався з Лезергеда, я ще пі раз у не молився. Я, правда, бурмотів молитви, але бездумно, наче язичник бурмо-че свої заклинання; зараз же це була справжня молитва, благання від щирого серця, зближена темрявою розмова з богом... Дивна річ! Тим дивніша, що на світанку я, хто оце недавно розмовляв з богом, крадькома виповзав із дому, неначе той пацюк з нори,— тільки й того, що трохи більший зростом, невіленьна тварина, яку господар міг щохвилини впіймати і вбити. Може, пацюки також якось там моляться богу?.. І коли чого іншого ця війна нас не навчила, то навчила хоча б милосердя до тих позбавлених розуму створінь, що нам підвладні.

Ранок був погожий, на сході рожевіло небо, усіяне золотими хмаринками. Всюди на шляху між верхів'ям Путні-хілу і Вімблдоном видніли сліди того панічного потоку, що ринув звідси до Лондона вночі перед понеділком, коли почався наступ марсіян. Тут стояв маленький двоколісний візок із написом: «Томас Лобб, зеленяр, Нью-Молден» — одне колесо було зламане, а поруч лежали побиті бляшанки,— трохи далі валявся втоптаний в болото капелюх, а на вершині Вест-хілу біля перекинутого жолоба — купа битого скла, забризканого кров'ю. Я насилу пересував ноги і мав дуже неясні наміри, куди мені йти. Була в мене думка пробиватися на Лезергед, хоча майже не було надії відшукати там дружину. Якщо їх там не спіткала нагла смерть, то вони, мої родичі разом із дружиною, певна річ, повтікали звідти. Та я сподівався хоч якось довідатися, куди втекло населення Серрея. Я відчував, що мені треба знайти дружину, що моє серце тужить за людьми, але я не знав, як до них дістатися, і тим гостріше переживав свою самотність. Звернувши на перехресті, я пішов під захистом густих дерев і кущів у бік величезної Вімблдонської рівнини.

На темному просторі яскраво виділялися латки жовтого дроку та верболозу. Червоної трави не було видно. Подеколи зупиняючись, я обережно йшов понад полем, а тим часом зійшло сонце й усе довкола сповнилося світлом і життям. В калюжі під деревами я помітив багато пуголоків. Зупинившись, я спостерігав за ними: яке повчальне це змагання за життя! Раптом я оглянувся, відчувши, що за мною стежать; приглядаючись, я помітив, що хтось причаївся в кущах. Я трохи постояв, а тоді підступив ближче. З кущів піднявся чоловік, озброєний тесаком.

Я повільно підходив до нього. Він стояв непорушно й мовчки дивився на мене.

Наблизившись, я побачив, що він (як і я, зрештою) весь у пилюці й болоті,— виглядало так, ніби його тягли крізь каналізаційну трубу. На ньому видно було плями, зелені, наче від намулу, шматки налиплої глини, а подекуди сажу. Чорне волосся спадало на очі, обличчя було таке темне, брудне, запале, що я спершу й не впізнав його. На підборідді червонів свіжий рубець.

— Стій! — гукнув він хрипким голосом, коли я був ярдів за десять від нього.

Я зупинився.

— Відкіля ви йдете? — запитав він.

Я мовчки приглядався до нього, а тоді відповів:

— Я йду з Мортлейка. Мене було засипано біля самого марсіянського циліндра. Потім я вибрався звідти й утік.

— Тут ніде нема харчів,— сказав він.— Це моя місцевість. Весь цей горб униз до річки, а по той бік — до Клепгема й угору до рівнини. Тут харчів тільки для одного. Куди ви йдете?

— Не знаю,— відповів я, помовчавши.— Я був похований під руїнами тринадцять чи чотирнадцять днів. І я не знаю, що сталося за цей час.

Він недовіриливо подивився на мене; тоді раптом погляд його змінився.

— Я не думаю залишатися тут,— додав я.— Певне, піду до Лезергеда; там я залишив дружину.

Він тикнув у мій бік пальцем.

— То це — ви? — здивувався він.— Отой вокінзький чоловік? То вас не вбило під Вейбриджем?

Аж тут і я впізнав його.

— А ви — артилерист, що ховався в моєму садку?

— Ото пощастило! — вигукнув він.— Нам обом пощастило! Ви уявляєте?

Він простягнув руку, я потис її.

— Я проповз каналізаційною трубою,— сказав він.— Вони не всіх знищили. Коли вони пішли далі, я полем навпростець попрямував до Волтона. Але... не минуло й шістнадцяти днів, а ви вже сиві! — Раптом він оглянувся.— Це гайворон,— пояснив він,— тепер навіть пташину тіль вомічаєш. Тут дуже видне місце. Ходім он під ті куці та поговоримо.

— Бачили ви марсіян? — запитав я.— Відтоді, як я вибрався...

— Вони пішли на Лондон, — не дав він докінчити. — Мабуть, вони там отаборилися. Вночі там, з боку Гемпстеда, все небо освітлене, ніби над великим містом. І на тлі того світла ясно видно, як вони ходять. А вдень нічого не побачиш. Близько ж... — він порахував на пальцях, — їх ось уже п'ятий день не було. Останній раз двох з них тягли щось велике на Гаммерсміт. А передминулої ночі... — зупинився й промовисто докінчив: — З'явилися якісь огні і щось піднялося в повітря. Мабуть, вони змайстрували якусь літальну машину і пробують літати.

Підповзаючи до кущів, я так на чотирьох і замер: — Літати?!

— Авжеж, — повторив він, — літати.

Я заповз глибше в кущі й сів на землі.

— Ну, тоді людству кінець, — сказав я. — Якщо вони цього досягли, їм нічого не варто облетіти всю землю.

Він кивнув головою:

— І облетять. Зате тоді... тоді тут стане трошки вільніше. Але... — він глянув на мене, — гадаєте, що з людством ще не покінчено? Для мене це ясно. Нас переможено. Розбито.

Я глянув на нього. Як не дивно, але ця очевидна істина не спадала мені на думку. Якісь непевні сподівання ще жили в моїй душі, — мабуть, де за звичкою. Він повторив:

— Нас розбито! — Непохитна певність бриніла в його словах. — Уже нічим не зарадиш, — сказав він. — Вони втратили одного, лише одного. Вони твердо стали на землю й розстрожили наймогутнішу людську державу. Вони розчавили нас. Смерть одного з них під Вейбриджем — це випадковість. І ці марсіяни — тільки піонери. Вони все прибувають. Ці зелені зорі, хоч їх і не видно вже днів п'ять-шість, але вони, я певен, щоночі десь падають. Нічого не вдієш. Ми в їхніх руках. Нас розбито.

Я не відповідав. Я сидів і дивився перед собою, марно шукаючи, чим би заперечити його слова.

— Це навіть не війна, — вів далі артилерист. — Не може ж бути війни між людьми й мурашками.

Раптом мені пригадалася ніч в обсерваторії.

— Після десятого пострілу вибухи на Марсі причинилися, принаймні до прибуття першого циліндра.

— Відкіля ви це знаєте? — запитав артилерист.

Я пояснив. Він замислився.

— Щось сталося з гарматою, — вирішив він. — Та що з того? Вони налагодять її знову. Та хай вони й затримуються на якийсь час — хіба це може що змінити? Це ж точвісінько, як люди й мурашки. Мурашки також будуть міста, живуть своїм життям, ведуть війни, роблять революції, аж доки людям не заманеться прибрати їх з дороги, і тоді їх просто знищать, та й усе. Оце ж ми тепер мурашки. Тільки...

— Ну?

— Тільки ми — їстівні мурашки.

Наші погляди зустрілися.

— А що вони зроблять із нами? — запитав я.

— Я про це й думав, — відповів він, — саме про це. Із Вейбриджа я пішов на південь і весь час думав про це. Я бачив, що діється. Більшість людей розгубилися, розкисли. Та я не розкис. Я не раз уже зустрічався віч-на-віч зі смертю. Я не іграшковий солдатик і знаю: легка чи важка, а смерть — це таки смерть. І тільки той врятується від неї, хто має голову на в'язах. Я бачив, що всі сунули на південь. Я сказав собі: «Харчів там усім не вистачить» — і повернув назад. Я тримався марсіян, як горобець людей. А там, — він показав на обрій, — вони збилися вкупу, голодують, метушаться, душаться...

Він зиркнув на мене і, зніяковівши, затнувся.

— Звичайно, в кого були гроші, ті втекли до Франції, — сказав він і, якимсь ніби винувато глянувши на мене, вів далі: — Їжі тут вистачає. В крамницях є консерви, вино, спирт, мінеральні води, але водогін не працює. Ви знаєте, що я подумав? Вони істоти розумні, сказав я собі, і скидається на те, що вони хочуть використати нас собі на їжу. Спершу вони знищать наші судна, машини, гармати, міста, зруйнують весь наш лад, організованість. Все це вони зроблять. Коли б ми були завбільшки, як мурашки, то змогли б заховатися. Але ж ми не мурашки. Ми занадто великі. Це перший незаперечний факт. Ну, що?

Я погодився.

— Оце все я обдумав. Гаразд, тепер далі: нас можна ловити будь-як. Варто марсіянину пройти кілька миль, і він натрапить на цілу юрбу. Я бачив, як один з них в околицях Вондсворта руйнував будинки й порпався серед уламків. Але довго вони не будуть так діяти. Покінчивши з усіма нашими гарматами й бойовими суднами, зруйнувавши наші залізниці, здійснивши свої задуми, вони відразу ж почнуть систематично виловлювати

нас, відбирати кращих і закидати до кліток. Ось що вони робитимуть незабаром. Та вони ще й не взялися за нас по-справжньому.

— Не взялися?! — вигукнув я.

— А звісно, ні! Все, що було досі, сталося з нашої вини — нам не вистачило розуму сидіти тихо, ми дратували їх своїми гарматами та іншими дурницями. Ми розгубилися й кинулися бігти від них туди, де було анітрохи не безпечніше, ніж там, звідки ми втікали. У них ще не дотяглися до нас руки. Вони заклопотані своїм — виготовляють усе, що не могли захопити з собою, готуються зустріти нове поповнення. Може, циліндри перестали падати тому, що марсіяни бояться влучити в своїх. А нам, замість того, щоб тікати, зчиняти лемент, навмання підривати динаміт, розважливіше було б пристосуватися до нового становища. Ось як я гадаю. Це не зовсім те, чого прагнув людський рід, але воно відповідає вимогам життя. Згідно з цим принципом я діяв. Міста, нації, цивілізація, поступ — усе минуло. Гра закінчена. Нас розбито.

— Для чого ж тоді жити?

Артилерист хвилину дивився на мене.

— Певна річ, концертів не буде протягом якогось мільйона років; не буде Королівської академії мистецтв, не буде пишних обідів по ресторанах. Якщо ви прагнете таких забаганок, я думаю, що ваша гра закінчена. Коли вам до вподоби вишукані манери, коли ви не можете спокійно дивитися, як груші їдять з ножа або як сякаються без носової хусточки, то краще забудьте ці звички. Вони тепер ні до чого.

— Ви маєте на думці...

— Я маю на думці, що такі люди, як я, мусять вижити, аби рід людський не загинув. Кажу вам — я рішуче заповзвся жити. І коли не помиляюся, ви також невдовзі покажете свій дух. Нас не знищать. Ні! Я не дамся, щоб мене впіймали, приручили, відгодували, як бика. Бр-р... Уявити лише тих брунатних плазунів!

— Ви хочете сказати...

— Авжеж! Я житиму! Під їхньою п'ятою. Я все розраховував і обміркував. Нас, людей, розбито. Мало у нас знань. Нам треба ще довго вчитися, щоб на щось зважитись. Ми мусимо жити й зберігати незалежність, доки будемо вчитися. Зрозуміло? Ось що потрібно!

Я здивовано втупився в солдата, глибоко вражений його рішучістю.

— Боже мій, — вихопилося в мене, — та ви ж справжня людина! — Я стиснув йому руку.

— Ну? — мовив він, і очі його заблищали. — Добре я все обдумав, га?

— Кажіть далі, — нетерпляче вигукнув я.

— Так ось, хто не хоче потрапити їм до рук, мусить бути готовий на все. Я готуюся. Але не забувайте, що не всякий же з нас спроможеться жити по-звірячому, хоч саме до цього йдеться. Тому я й стежив за вами. Я мав певні сумніви. Бачу, якийсь тонкий, худючий. Адже ж я не знав, що ви були живцем поховані. Все тутешнє населення, всі оці нікчемні конторники, звиклі до затишку, — з них пуття не буде. В них нема ні духу, ні гордощів, ні пристрасних бажань, лише страх і нерішучість. Вони тільки й звикли, що квапливо бігти на роботу; я бачив їх сотнями, як вони із сніданками в руках мчать щодуху і тільки й думають, щоб не пропустити поїзда, щоб їх не вигнали з роботи за спізнення. Настільки вони залякані, що навіть бояться зрозуміти ту роботу, яку роблять. Додому знову спішать, боячись запізнитись на обід. А вечорами сидять по хатах, бо їх лякають глухі вулички. Сплять із дружинами, до яких привело їх не почуття, а гроші, якими вони сподівалися забезпечити собі нікчемне існування. Своє життя вони страхують, боячись нещасних випадків. По неділях — страх перед «тим світом». Так наче пекло існує задля кроликів! Марсіян для таких — наче сам бог послав. Гарненькі просторі клітки, поживний корм, дбайливий догляд і ніяких турбот. Отак із тиждень погасавши на порожній шлунок полями та лугами, вони самі прийдуть і з великою охотою віддадуться в руки. Ще й будуть дуже вдоволені. І ще дивуватимуться, як ото люди могли жити без марсіянського корита. Уявляю собі цих гультаїв, цих чепурунів, цих співаків! Я уявляю! — наголосив він з якоюсь злісною радістю. — Між іншим, з'являться всілякі секти. Багато з того, що я бачив раніше, стало мені зрозумілим тільки тепер. Знайдеться багато відгодованих дурнів, які примиряться з новим становищем, інші нарікатимуть, що це несправедливо, вважатимуть, що вони мусять щось робити. А відомо, коли люди відчують, що треба на щось зважитися, то слабодухі — чи від того, що зовсім не думають, чи від того, що думають забагато, — ці слабодухі вигадують собі якусь благочестиву релігію і заспокоюються, поклавшись на волю божу. Щось подібне, певне, ви й самі бачили.

Це — викривлена енергія, породжена страхом. У тих клітках будуть побожно співати псалми й гімни, воздавати хвалу всевишньому. Ну, а мудріші, — ті займуться... — як воно зветься?.. — еротикою.

Він помовчав.

— Може, марсіяни знайдуть собі між ними кількох мавунчиків, научать їх різних штук — хто зна? Може, їм стане шкода якого хлопчини, що виріс і ось його вже треба вбивати. Деяких, можливо, научать полювати на нас.

— Ні! — скрикнув я. — Цього не може бути. Жодна людська істота...

— Навіщо себе дурити? — мовив артилерист. — Знайдуться люди, які з радістю підуть на це. Сумніви тут ні до чого.

Я мусив погодитися з ним.

— Хай-но спробують вони взяти мене! Господи боже! Нехай-но тільки спробують! — сказав він і поринув у важкі роздуми.

Я сидів, замислившись над його словами. Я не міг нічого знайти, щоб заперечити йому. До нападу марсіян ніхто б і не сумнівався, що я інтелектуально вищий за цього артилериста: я — відомий письменник з філософської тематики, він — звичайний солдат. А тепер — я ледве починав усвідомлювати становище, як він уже чітко все визначив.

— Що ж ви думаєте робити? — запитав я згодом. — Які у вас наміри?

Він повагався.

— Ось мої плани, — озвався він. — Що нам діяти? Треба так улаштуватися, щоб люди могли жити, плодитися та безпечно вирощувати дітей. Зараз я скажу ясніше, що маю на увазі. Кого марсіяни підкорять, ті стануть просто свійськими тваринами. Через кілька поколінь це вже будуть великі, гарні, породисті дурні. А ми, ті, хто вирішив залишитися вільними, ризикуємо здичавіти, перетворитись на щось подібне до великих щурів... Знаєте, я маю на увазі життя під землею. Я багато думав про каналізаційну систему. Звичайно, тим, хто не знає каналізації, вона видається жахливою. Тільки під самим Лондоном вона тягнеться на сотні миль. Але кілька днів дощу, і під спорожнілим містом труби стануть просторі, й повітря там вистачить на всіх. До того ж є погребі, підвали, склепи, які можна сполучити з каналізацією. А залізничні тунелі й метрополітен? Га? Уявляєте? Згуртуємо

цілу ватагу дужих і кмітливих людей. Усяких слимаків нам не треба. Немічних будемо відкидати.

— І мене також?

— Ні, хіба ж я не кажу...

— Не будемо сперечатися. Говоріть далі.

— Всі прийняті мусять дотримуватись дисципліни.

Нам будуть так само потрібні здорові, розважливі жінки — матері й виховательки. Не ті розніжені манірні леді, що тільки грають очима. Ми не можемо приймати слабосилих і вбогих на розум. Життя знову стає первісним, і той, хто ні на що не здатний, хто тільки заважає і шкодить, мусять померти. Всі вони мусять померти і навіть охоче. Бо це ж злочин супроти всіх — жити й псувати весь рід. Все одно ж вони не можуть бути щасливі. Та й смерть не така вже страшна, — це боягузтво робить її страшною. Отже, ми будемо сходитися в таких місцях. Нашим осередком буде Лондон. Ми зможемо висилати дозорців і, коли марсіяни будуть далеко, виходити на свіже повітря і навіть грати в крикет. Ось як ми зможемо зберегти людський рід. Ну? Можливе це? Але зберегти рід — діло не хитре. Для цього досить, як я казав, стати щурами. А ми повинні зберегти людські знання і навіть збагатити їх — це головне. Ось для цього й потрібні такі люди, як ви. Є книги, є всілякі моделі. Нам треба спорудити під землею велике безпечне сховище і зібрати туди всі книги, які тільки можна. Але не романи, не віршовану квашу, а ділові, наукові книжки. Отут і потрібна ваша допомога. Ми повинні забратися до Британського музею і захопити всі цінні книги. Нам треба не забувати нашої науки, треба ще більше вчитися. Ми мусимо стежити за марсіянами. Деяким нашим людям доведеться стати шпигунами. Коли все зорганізується, може, навіть і я піду в шпигуни. Тобто — здамся в полон. І щонайважливіше — необхідно дати марсіянам спокій. Не треба в них нічого красти. Якби довелось де натрапити на них, краще непомітно зійти з їхнього шляху. Хай вони впевняться, що ми не шкідливі. Авжеж. Вони розумні істоти й не будуть нищити нас, коли матимуть усе необхідне і впевняться, що ми всього лише безневинні слимаки.

Артилерист знову замовк і поклав мені на плече за смаглу руку. Потім вів далі:

— Зрештою, може, нам і не так довго доведеться вчитися... Уявіть лише: чотири-п'ять їхніх бойових триніг раптом рушили... Тепловий промінь ковзнув туди, сюди...

І на триногах не марсіяни, а люди, люди, що опанували їхню зброю. Може, знайдуться такі люди ще за мого життя. Уявіть собі, що ми навчилися керувати однією з таких чудових машин з її тепловим променем і можемо косити ним на всі боки! Уявіть її в наших руках! Ну й що з того, коли б, знищивши їх, і сам розлетівся на шматки? О, як би марсіяни витріщили свої прекрасні баньки! Ви собі уявляєте їх, чоловіче? Бачите, як вони сопуть, хекають, гугукають, поспішають до інших машин? А всі механізмами несправні — торохтять, свищать, гуркотять, але — ані руш! Тільки вони кинуться обмацувати їх, а ми по них тепловим променем, і — дивіться! — людина знову стане володарем Землі!

Смілива уява артилериста, його впевнений тон, його бадьорість на якийсь час захопила й мене. Я не вагаючись повірив у те майбутнє, що він пророкував людству, і в можливість здійснити його сміливі плани. Читач, який би закинув мені надмірну довірливість і наївність, мусить спершу зважити на різницю мого та свого становища: він читає, не поспішаючи, може добре усе обмірковувати, а я, скоцюрблений у кущах, прислухаючись до слів артилериста, весь час ціпенів від похмурих передчуттів.

Пробалакавши кілька годин, ми нарешті вилізли з кущів і, уважно оглянувшись, чи не видно марсіян, метнулися до будинку на Путні-хіл, де солдат улаштував собі схованку. Ми спустилися в підвал для вугілля. Коли я побачив, що він зробив за тиждень, — це була ярдів десяти завдовжкинора, яку він задумав копати далі аж до головної каналізаційної магістралі Путні-хілу, — я вперше відчув, яке провалля лежить між його мріями та його працьовитістю. Таку нору я вирив би за день! Але я ще настільки вірив у щирість його намірів, що разом з ним длубався в тій норі до полудня. У нас була тачка, і накопану землю ми відвозили на кухню. Потім підкріпилися банкою консервованого супу й вином, що було тут-таки в комірчині.

У важкій праці я знаходив якесь дивне заспокоєння, забував про цей чужий довколишній світ. Коли ми працювали, я все обмірковував плани артилериста, і поволі в мені прокидалися сумніви й заперечення, але я цілий ранок не переставав копати, радий, що знайшов собі хоч якусь мету. Попрацювавши з годину, я взявся вираховувати в думці, яка відстань до головної труби, —

виявлялося, що це далеко, і взагалі не було певності, чи правильний узятो напрям. Мені було незрозуміло, навіть копати такий довгий хід, коли можна люком залізи до стічних труб і відтіля пробиватися до будинку. До того ж мені здавалося, що й будинок непідходящий,— від нього треба копати занадто довгий хід. Саме коли я над цим розмірковував, артилерист перестав працювати й глянув на мене.

— Покопали ми добре,— сказав він і поклав на землю лопату.— Перепочиньмо трохи. Час, мабуть, піти на розвідку — подивитися з даху, що воно діється.

Я ж був за те, щоб працювати. Трошки повагавшись, він знову взявся за лопату. І тут неначе щось вдарило мені в голову. Я перестав копати; одразу ж і він зробив те саме.

— Чому ви блукали ото вдосвіта на полі, а не працювали?

— Вийшов подихати свіжим повітрям,— відказав він.— Поночі безпечніше. Я вже повертався.

— А робота?

— Та не можна ж весь час працювати,— відповів солдат. Тепер я бачив, що він за людина. Він повагався, тримаючи лопату, а тоді додав: — Треба піти на розвідку. Зблизька можна почути гупання лопати, і нас застукають зненацька.

Я більше не сперечався. Ми разом полізли на горище і, стоячи на східцях, виглядали крізь віконце. Марсіян не було видно; тоді ми повилазили на черепицю й заховалися за парашетом.

Більшу частину Путні-хілу закривали дерева, однак ми могли бачити річку внизу, вкриту червоною травою, та Ламбетські луки, затоплені й теж червоні. Червона пови́тиця оплітала дерева навколо старого палацу; похмуре мертво гілля зі скрученим листям стирчало між червоними заростями. Причому ця червона трава проростала тільки в проточній воді. Біля нас її не було. Тут росли плакуча верба, калина, гортензія, різні дерева, зелені й блискучі на осонні, Густий дим, що підіймався за Кенсінгтоном, та ще далі блакитний серпанок ховали від нас північні горби.

Артилерист почав розповідати мені про лондонців, які ще не встигли втекти.

— Минулого тижня,— мовив він,— якісь йолопи налагодили електрику, і Рюдгент-стріт та Серкес були зали-

ті вогнями. Цілі юрби розмальованих і обшарпаних п'яниць висипали на вулицю, чоловіки й жінки, — і всі танцювали, галасували аж до ранку. А коли розвиднілося, вони помітили, що бойова тринога стоїть неподалік від Ленгема і марсіяннин згори стежить за ними. Хто зна, відколи він там стояв. А потім він підійшов до них і наловив їх близько сотні, — одні не могли втікати з переполою, інші зі страху.

Цікава рясочка того часу, яка навряд чи попаде на скрижалі історії!

Після цього, захочений моїми запитаннями, артилерист знову перейшов до своїх грандіозних планів. Отут він розійшовся! Він так красномовно розводився про можливість захопити бойові триноги, що я знову наполовину повірив йому. А що я вже трошки розгадав його вдачу, то міг тепер легко зрозуміти, чому він так застерігає не квапитися. Тепер він уже не казав, що й сам братиме участь у захопленні бойових триніг і в війні проти нападників.

Перегородом ми знову спустилися до підвалу. Ні він, ані я не виявили бажання копати далі, і коли він запропонував перекусити, я охоче на те пристав. Він раптом став дуже щедрий. Коли ми поїли, він кудись вийшов і повернувся з чудовими сигарами. Ми закурили, і його оптимізм розгулявся ще більше. Він ладен був розцінювати моє прибуття як незвичайну подію.

— У погребі є шампанське, — сказав він.

— Нам ще працювати, тож краще бургундське, — заперечив я.

— Ні, — наполягав він, — сьогодні господар я! Шампанське! Боже милій! І яка ж тяжка праця перед нами! Спочиньмо трохи, наберімося сили, доки можна. Гляньтено, у мене вже пухирі на руках!

Назвавши цей день святковим, артилерист, коли ми поїли, наполіг сісти за карти. Він навчив мене грати в юкр. Поділивши між собою Лондон — мені дісталась північна частина, йому — південна, — ми стали грати на парафіяльні дільниці! Це може видатися безглуздям, але я рішуче розповідаю все, що було. І як це не дивно, карти дуже мене захопили.

Чудна істота — людина! Тоді, як людський рід стояв на краю загибелі або виродження, коли ми для себе не могли сподіватися на що-будь інше, крім жахливої смерті, — ми сиділи отут і, пильно стежачи за правильним ходом розмальованих папірців, запально «ходили в козира». Далі

Він навчив мене грати в покер, а потім я ще виграв у нього три партії в шахи. Ми так захопилися, що, коли посутеніло, наважилися навіть засвітити лампу, аби тільки не припиняти гри.

Награвшись доскочу, ми повечеряли, і артилерист докінчив шампанське. Ми безперестану курили сигари. Мій артилерист уже був не тим запальним відновлювачем людського роду, якого я зустрів уранці. Він і далі залишався оптимістом, але від його оптимізму вже віяло філософським спокоєм. Пам'ятаю, він пив за моє здоров'я, виголошуючи одноманітні й безладні тости. Я закурив сигару й піднявся східцями нагору подивитися на зелені вогні, що горіли за Гайгейтськими горбами (про ці вогні розповідав мені артилерист).

Спершу я бездумно вдивлявся в Лондонську долину. Північні горби були повиті темрявою. Біля Кенсінгтона мерехтіла багряця заграва; час від часу виривалися оранжеві язики полум'я і знову щезали в синій глибині ночі. Решту Лондона покривав морок. Потім, уже ближче, я помітив якесь дивне світло — блідий, фіолетово-пурпуровий відблиск, що фосфоресціював під нічним вітерцем. Спершу я не міг зрозуміти, звідки воно взялося, а тоді здогадався, що це, мабуть, від червоної трави. Цей здогад повернув мене до жахливої дійсності. Я глянув на Марс, червоний і яскравий, що сяяв на заході, а потім довго й пильно вдивлявся в темряву, що огортала Гемпстед і Гайгейт.

Довго стояв я на даху, перебираючи в пам'яті примхливе плетиво сьогоднішніх подій. Силкувався пригадати, хвилину за хвилиною, всі свої переживання за цей день, починаючи від нічної молитви аж до цієї безглуздої гри в карти. Я відчував огиду до самого себе. Пам'ятаю, як майже символічним жестом я шпурнув сигару. Вся очевидна безглуздість моєї поведінки постала переді мною. Мені здавалося, що я зрадив свою дружину, зрадив ціле людство. Я щиро каюся. Я вирішив покинути цього химерного мрійника, що розп'ятує про високі матерії, а сам тільки й думає, як би набратися та натоптати черево. Я вирішив іти до Лондона. Там, гадав я, швидше довідаюсь, що роблять марсіяни і мої брати — люди. Коли на решті зійшов місяць, я все ще стояв на даху.

VIII. Мертвий Лондон

Покинувши артилериста, я спустився з горба і простував уздовж Гай-стріт через міст до Ламбета. Тоді червона трава росла ще буйно і вкривала майже весь міст, — щоправда, на її листі вже виступали білясті хворобливі плями, що незабаром і зовсім знищили цю марсіанську рослинність.

На розі вулиці, що вела до станції Путні-Бридж, я побачив на землі якогось чоловіка. Чорний, як сажотрус, від того чорного пилу, він був живий, але такий п'яний, що не спроможен був зв'язати і двох слів. Він тільки вилаяв мене та ще спробував стусоннути. Я подумав, що годилося б допомогти йому, але надто вже звиродніле було в нього обличчя.

Всю дорогу за мостом укривав шар чорного пилу, і чим ближче до Фулгема, тим товщій. На вулицях панувала моторошна тиша. В одній хлібній крамниці я знайшов трохи хліба, що вже давно зацвів і зачерствів, але їсти ще можна. Далі до Волег-Гріна на вулицях не було того пилу, і я пройшов повз білі будинки, охоплені вогнем. У цій мертвій тиші навіть гуготіння пожежі здавалося приємним. Ще далі до Бромптона вулиці знову тонули в тиші. Чорний пил устилав землю й мертві тіла. Вздовж Фулгем-роуд я налічив більше десятка трупів. Вони лежали вже кілька днів, і я намагався скоріше проминути їх. Товстий шар пилу трохи пом'якшував їхні обриси. Одного чи двох уже обгризли собаки.

Там, де не було чорного пилу, місто мало звичайнісінький недільний вигляд: крамниці зачинено, будинки замкнено, штори спущено, тихо й безлюдно. Подекуди, особливо по бакалійних та винних крамницях, виднілися сліди пограбування. В ювелірному магазині було розбито вітрину, але злодієві, видно, щось перешкодило, бо на тротуарі валялися золоті ланцюжки і годинники. Я, звісно, не підбирав їх. Трохи далі на східцях сиділа якась жінка в лахмітті. Її порізана рука звисала з коліна, і кров капала на нужденну коричневу сукню. В калюжі біля неї — велика розбита пляшка з-під шампанського. Жінка наче спала, але насправді була мертва.

Чим далі увіходив я в Лондон, тим глибшою ставала тиша. Та це була не тиша смерті, а скоріше тиша напруженого її чекання, що вже зруйнувало північно-західну частину столиці, скосило Ілінг та Кілберн, могло пройти

по цих будинках і обернути їх на задимлені руїни. Це було місто покинуте й приречене на загибель.

У Сауз-Кенсінгтоні не було трупів і чорного пилу на вулицях. Підходячи сюди, я вперше почув якесь дивне завивання. Що воно таке, я не міг зрозуміти. То було невпинне розпачливе чергування двох нот: «Улла... улла... улла... улла...» Коли я проходив вулицями, що вели на північ, виття голоснішало; тільки будинки неначе приглушували його. Найгучніше воно лунало на Ексібішен-роуд. Я зупинився й глянув у напрямі Кенсінгтон-парку, вражений цим загадковим виттям. Здавалося, то голосить громаддя осиротілих будинків від страху та розпачу.

«Улла... улла... улла... улла...» — линуло нелюдське голосіння, і величезні хвилі звуків затоплювали широкі сонячні вулиці між високих будинків. Украй спантелечений, я повернув на північ до залізної брами Гайд-парку. Я майже зважився зайти до природничо-історичного музею, вилізти на вежу й оглянути звідти парк, але потім передумав: вниз легше сховатися. Я рушив далі по Ексібішен-роуд. Великі будинки обабіч були порожні й безгомінні; тільки мої кроки відлунювали в тиші. На узвишші, неподалік паркової брами, я побачив дивне видовище — перекинутий омнібус і кінський кістяк, геть обгризений. Постоявши хвилину, я подався далі до мосту через Серпен-тайн. Виття все дужчало, хоч на північ від парку над дахами будинків не видно було нічого, лише на північному заході висіла димова пелена.

«Улла... улла... улла... улла...» — волав голос, що линув, як мені здавалося, десь від Реджент-парку. Цей самітний крик дуже мене гнітив. У мене стало важко на душі. Я відчув, що вкрай стомився, що замуляв ноги, що хочу їсти й пити.

Було вже пополудні. І чого я никаю в цьому мертвому місті? Чого я залишився, коли весь Лондон лежить мертвий, укритий саваном? Я почував себе нестерпно самотньо. В моїй пам'яті оживали далекі, давно забуті друзі. Я подумав про отрути в аптеках, про вина в склепах виноторговців. Я згадав тих нещасних п'яних істот, що поділяли зі мною владу над Лондоном...

Через Мармурову арку я вийшов на Оксфорд-стріт. Знову трупи й чорний пил; крізь заграбовані підвальні вікна деяких будинків несло важким смородом. Наблюкавшись по спекоті, я дуже хотів пити. На превелику силу я вломився до ресторану, де знайшов поїсти й випити. Пе-

рекусивши, я відчув страшенну втому й пішов до вітальні, розташованої далі за буфетом. Там я ліг на чорну канапу, набиту кінським волосом, і заснув.

Коли я прокинувся, тужливе завивання все ще лунало: «Улла... улла... улла... улла...» Смеркалося. Знайшовши в буфеті трохи сухарів та сиру,— в комірчині, де зберігалися харчі, були самі черви,— через безлюдні сквери (пам'ятаю лише назву одного — Портмен-сквер) я вийшов на Бейкер-стріт, а далі й до Реджент-парку. Ще з Бейкер-стріт, удалині над верхів'ями дерев, на тлі ясно-го заходу я побачив ковпак марсіянського велетня, звідки линуло те завивання. Мені було зовсім не страшно, і я пішов просто на нього, так ніби то стояла звичайнісінька вежа. Я стежив за ним кілька хвилин, але він не рухався; стояв і тільки вив, а чого — я не міг збагнути.

Я намагався придумати, що ж його робити далі, але те безугавне «улла... улла... улла... улла...» не давало мені зосередитись. Може, я надто втомився, щоб відчувати страх, може, що інше, але мені кортіло взнати причину цього одноманітного виття. Я повернув назад і вийшов на Парк-роуд, щоб обігнути парк, попід терасами підійти ближче і роздивитися цього клятого невгамовного марсіянця з боку Сент-Джонс-вуд. Ярдів за двісті від Бейкер-стріт я почув гавкіт і побачив спершу одного собаку, що мчав на мене з шматком червоного гнилого м'яса в зубах, а далі — й цілу зграю голодних дворняг, які гналися за першим. Але собака ще здалеку обминув мене, ніби боявся, що я відберу ласий шматок. Гавкіт віддалився, і знову почулося те саме: «Улла... улла... улла... улла...»

На півдорозі до станції Сент-Джонс-вуд я натрапив на розбиту руку машину. Спершу я подумав, що то на дорогу звалився будинок. Та коли пролазив крізь ці руїни, з подивом зрозумів, що механічний велетень з обвислими, полаганими й викрученими щупальцями лежав серед уламків ним же зруйнованого будинку. Передню частину корпусу розстрожило. Скидалося на те, що машина йшла намання, розбила будинок й захрясла в його руїнах. Гадаю, це могло статися тільки тому, що машина йшла некерованою. Я не міг вилізти на уламки, щоб роздивитися її; а довкола вже так посутеніло, що не було видно ні крові на сидінні, ані обгризеного собаками марсіянця.

Вражений усім цим, я подався по Примроз-хілу. Крізь просвітлину між деревами я помітив удалині другого, так

само нерухомого марсіянина, який мовчки стояв біля зоологічного саду. Далі за руїнами, що оточували руку машину, я знову побачив червону траву,— весь Реджентський канал вкрила губчата темно-червона рослинність.

Коли я переходив міст, неугавне «улла... улла... улла... улла...» припинилося, немов хтось зненацька його обірвав. Тиша впала, як грім.

Довкола мене стояли будинки, похмурі й високі; перед парком чорніли дерева. Всі руїни заросли червоною травою, і в темряві її пагіння наче тяглося й до мене. Запала ніч, несучи в своєму лоні страх і таємничість. Коли звучало те виття, легше було зносити самотність, бо тоді Лондон видавався живим, поряд чулося бодай чесь існування. І раптом така різка зміна! Щось сталося — я не знав, що саме,— і запала тиша, така густа, аж ніби відчутна на дотик. Ніде ні душі, тільки це моторошне безгоміння.

З усіх боків примарою дивився на мене Лондон. Вікна будинків зяяли, як очні западини в черепі. Уява моя малувала невидимих напасників, що звідусіль чигають на мене. Мені стало не по собі, я злякався своєї зухвалої відваги. Вулиця переді мною зовсім почорніла, неначе її вимазали смолою, і я ледь розрізнив якусь невиразну брилу поперек тротуару. Далі я не наважився йти. Повернув на Сент-Джонс-вуд-роуд і стрімголов побіг до Кілберна, тікаючи від цього нестерпного безгоміння. Від ночі й тиші я заховався у візницьку будку на Гарроу-роуд. Але вдвіта знову набрався духу, і ще зорі не погасли на небі, як уже рушив назад, до Реджент-парку. Я заблудився в лабіринті будинків і раптом у кінці довгої вулиці побачив повитий передранковими сутінками дугастий вигин Примроз-хілу. На його вершині, пнучись до зблідлих зірок, стояв третій марсіянин, нерухомий і мовчазний, як і два перші.

Мене охопила божевільна рішучість. Я вже ладен був загинути, аби тільки не мучитись. Це навіть легше за самогубство. З відчаю я пішов просто до велетня. Наблизившись, я помітив у передранішньому світлі зграю чорних птахів, що кружляли біля марсіянського ковпака. У мене шалено закалатало серце, і я знову кинувся вперед.

Я помчав червоною травою, яка вкривала Сент-Едмунд-терас, по груди в воді перебрів потік, що ринув із водогону на Олберт-роуд, і ще до схід сонця вийшов на суху траву. Здоровезні кучугури землі на пагорбі утворювали

немовби великий марсіянський табір, останній і найбільший, а з-поза тих куп розкопаної землі здіймалося в небо тонке пасмо диму. Віддалік хутко прошмигнув собака. Думка, що зродилась у мене в голові, набула тепер вірогідності. Я відчував не страх, а нестямно-тремтливе збудження, коли поспішав нагору до того непорушного страховища. З-під ковпака машини звисали довгі брунатні клапти, що їх клювали й рвали голодні птахи.

Ще хвилина — і я видряпався на земляний вал, на сямий гребінь, а переді мною розкинувся увесь марсіянський табір. Він займав величезну площу, там і сям стояли велетенські машини, височіли купи різних матеріалів і якісь дивні споруди, наче сховища. А серед цього розгардіяшу, на повалених бойових триногах, на нерухомих рукатих машинах лежали занімілі, більше десятка — вже мертві! — марсіяни. Їх убили хворобливі бактерії, боротися з якими їхній організм був непристосований — так само було з червоною травою. Після того, як усі людські намагання виявилися марними, їх убили наймізерніші створіння, що ними господь у своїй мудрості населив землю!

Все сталося так, як я, та й багато інших людей могли б передбачити, якби жах та відчай не затьмарили нам розуму. Ці мікроби, збудники хвороб, брали данину з народів ще в прадавні часи, брали данину з наших предків ще тоді, як тільки зародилося життя на нашій планеті. Але завдяки природному доборові у нас розвинувся імунітет — жодній бактерії ми не піддаємося без упертої боротьби; а багатьом із них, як, наприклад, бактеріям, що розкладають мертву матерію, наш організм і зовсім неприступний. Але на Марсі, очевидно, немає бактерій, і як тільки марсіяни, прибувши на Землю, почали по своєму їсти й пити, наші мікроскопічні спільники взялися до своєї руйнівної праці. Вже тоді, коли я вперше побачив марсіян, коли вони ще могли переуватися, вони вже гнили й розкладалися, вони були приречені на загибель. Це було неминуче. Ціною мільярдів смертей людина купила собі панування на Землі, і воно належить їй всупереч усім завойовникам. Воно належало б людині навіть і тоді, якби марсіяни були вдесятеро могутніші! Бо живе людина і вмирає не марно.

Марсіян було тут щось із півсотні, розкиданих по всій цій величезній ямі, ними ж викопаній. Вони лежали, скошені смертю, що була незрозуміла для них, як зрештою

і всяка смерть взагалі. Для мене теж їхня смерть була тоді незрозуміла. Я знав лише, що ці страховиська, які живими так жахали людей, тепер мертві. На хвилину мені здалося, що тут повторилася Сеннахерібова поразка¹, що господь змилюсердився над нами і янгол смерті зпичив ворогів за одну ніч.

Я стояв, дивлячись у яму, й серце моє раділо, коли сходило сонце й запалювало своїм промінням довколишній світ. Яму оповивали сутінки. Потужні машини, такі великі, складні й химерні, такі незвичайні для Землі своїми формами, похмуро й таємниче виступали з сутінок назустріч світлу. Я чув, як собака зграя гризлася біля трупів, що темніли в глибині ями. В протилежному кутку лежала велика й плеската літальна машина, на якій марсіяни пробували літати в нашій щільній атмосфері, та хвороба й смерть усе обірвали. Загибель прийшла в слухну годину.

Почувши крикання над головою, я глянув угору й побачив високу бойову триногу, якій ніколи вже не воювати; з машини звисало червоне шмаття м'яса і капала кров на вершину Прімроз-хілу.

Обернувшись, я глянув униз до підніжжя горба. Там, оточені зграями птахів, стояли ще двоє мертвих марсіян, що я їх бачив учора ввечері. Один із них помер, увесь час кликавши своїх товаришів на допомогу. Можливо, він помер останній, і голос його лунав, аж доки вистачило енергії у механізмі. Металеві вежі цих, тепер нешкідливих, триніг виблискували в сонячному промінні...

Вдалині, наче дивом якимсь врятоване від руйнування, лежало велике місто. Той, хто бачив Лондон тільки повитим буденною пеленою темного диму, навряд чи зможе собі уявити оголену ясність і красу його мовчазних пустельних будинків.

На сході, над почорнілими руїнами Олберт-терас і розтрощеною дзвіницею, серед чистого неба яскраво світило сонце. Де-не-де грані білої покрівлі відбивали сонячне проміння й палали сліпучим блиском. Сонце золотило навіть круглястий винний склад біля Чок-Фармаського вокзалу, залізничні рейки, недавно ще чорні, а тепер червоні від двотижневої іржі, і все це повите якоюсь таємничою красою.

¹ Сеннахеріб — давньоассірійський цар, військо якого взяло Брусалим в облогу, але було знищене янголом за одну ніч, як сказано в біблії.

На північ розкинулись Кілберн та Гемпстед — великі житлові масиви в блакитній імлі. З південного боку, за марсіянськими триногами, видніли зелені хвилі Реджент-парку, Ленгем-отель, купол Альберт-холу, Королівський інститут і величезні будинки на Бромптон-роуді, а на сході з ранкової імлі підносились зубчасті руїни Вестмінстера. В блакитній далечині височіли Серрейські горби; вежі Кришталевого палацу виблискували, неначе дві срібні колони. На тлі східного неба чорнів купол собору святого Павла. Спереду зяяла в ньому — я тільки зараз це помітив — велика пробоїна.

Я дивився на це безмежжя будинків, фабричних корпусів, церков, покинутих і занімілих, я думав про людські надії й змагання, про цілі покоління, що віддали своє життя, аби спорудити цей підмурівок людства, і про швидке та безжальне руйнування, що врешті спіткало його. Коли я зрозумів, що лиховісна тінь відійшла геть і що люди можуть знову жити на цих вулицях, що дороге мені це велике мертве місто житиме знову в красі та силі, я мало не заплакав з радості.

Страждання залишилися позаду. Тепер почнуть гоїтися рани; люди, що вижили, розкидані по всій країні без їжі, без законів, без провідників, як отара овець без чабана, тисячі відплилих за море, — почнуть вертатися назад. Пульс життя що дедалі чутніше битиметься на пустельних нині площах та вулицях. Хоч яке було страшне руйновище, та нищівну руку зупинено! Незабаром серед цих гнітючих руїн, у чорних кістяках будинків, що похмуро височать на зелених сонячних узвишшях, застукотять молотки, задзвенять кельми. На думку про це я простяг до неба руки і склав подяку богові. За якийсь рік, думав я, за якийсь рік...

І тут, ніби мене вразила якась сила, я раптом згадав про самого себе, про свою дружину, про минуле життя, сповнене задумів і звершень, життя, яке обірвалося на-завжди.

ІХ. Руїни

Тепер я підходжу до найдивовижнішого в своїй розповіді. А може, воно не таке вже й дивовижне? Я досить виразно пам'ятаю все, що робив того дня, аж до часу, коли стояв на вершині Примроз-хілу і крізь сльози дякував богові. А далі — все випало з пам'яті...

За три подальші дні — я анічогісінько не пам'ятаю. Пізніше я довідався, що не я перший відкрив загибель марсіян, що кілька таких самих бездомників, як і я, никаючи по Лондону, ще попередньої ночі дізналися про те. Один із них найперший побіг до Сент-Мартінс Ле-Гран і тоді, коли я сидів у візницькій будці, якось дав телеграму в Париж. Звідти радісна звістка облетіла весь світ. Тисячі міст, що завмерли від жаху, відразу завітчалися спалахами різнобарвних вогнів. Коли я ще стояв над ямою, про загибель марсіян уже знали в Дубліні, Едінбурзі, Манчестері, Бірмінгемі. Мені розповідали, як люди плакали від радості, кричали, кидали роботу, тисли одне одному руки, сміялися; поїзди на Лондон були переповнені вже в К'ю. Церковні дзвони, що два тижні мовчали, радісно бомкали по всій Англії. Польовими дорогами поспішали на велосипедах худі, зачухрані (а хто й обпалений вогнем) люди; вони голосно кричали, оповіщаючи знеможеному, доведеному до відчаю населенню радісну новину.

А продукти харчування!

Через Ла-Манш, через Ірландське море, через Атлантику — звідусіль ішли до нас судна з хлібом, зерном та м'ясом. Здавалося, ніби всі судна світу поспішали до Лондона. Але я нічого про це не пам'ятаю. Я був байдужий до всього — розум мій потьмарився. Отямився я в якихось добросердих людей, що підібрали мене на третій день, коли я кричав і плакав, блукаючи вулицями Сент-Джонсвуду. Вони розповіли мені, що я горланив якусь нісенітницю: «Остання жива людина, слава! Остання жива людина!»

Цим людям, — на жаль, я не можу тут назвати їх, хоч і хотів би подякувати, — вистачало й власних клопотів, проте вони потурбувалися про мене, дали мені притулок і захистили від себе самого.

Очевидно, з мого безтямного бурмотіння вони дещо дізналися про моє минуле, бо, коли я прийшов до тями, мої добродійники обережно розповіли мені все, що знали про долю Лезергеда. Через два дні після того, як мене присипало в будинку, один із марсіян доценту зруйнував Лезергед разом з його мешканцями. Знищив його так собі, — ніби знічев'я, як ото малий бешкетник руйнує мурашника.

Я був тепер самотній, і ці люди прихильно поставилися до мене. Я був самотній і прибитий горем, і вони оточили

мене щирим піклуванням. У них я пробув ще чотири дні після одужання. Весь цей час мені дедалі більше хотілося поглянути на те, що залишилося від мого минулого життя, яке здавалося таким світлим і щасливим. То було немов розначливе бажання справити поминки по втраченому щастю. Вони розраджували мене, всіляко намагалися відмовити від цієї хворобливої примхи. Та мені несила було опиратися цьому бажанню; пообіцявши неодмінно повернутися до них, я зі слізьми на очах залишив своїх нових друзів і рушив вулицями, ще недавно такими таємничими, темними й відлюдними. Тепер усюди там заклопотано снували люди; де-не-де траплялися навіть відчинені крамниці; з одного фонтана біла чиста вода...

Пам'ятаю, яким глузливо ясним видавався мені той день, коли я, неначе сумний пілігрим, повертався до Вокінга. На вулицях скрізь довкола дзвінко пульсувало життя. Всюди метушилося стільки заклопотаних жвавих мешканців, що важко було й повірити, ніби багато людей знищено. Проте я помітив, що обличчя у всіх жовті, волосся розкуйовджене, очі — широко розплющені й блискучі. Мало не кожен був обдертий та забруднений. І на всіх обличчях або радісне збудження, або сувора зосередженість. Якби не цей вираз, Лондон здавався б містом волоцюг. По церквах роздавали хліб, що надіслав французький уряд. У тих небагатьох коней, які залишилися живі, були самі ребра та кісті. На перехрестях вулиць стояли схудлі констеблі з білими значками. Слідів марсіянського руйнування я бачив мало, аж доки не дійшов до Веллінгтон-стріт, де червона трава оповила підпори мосту Ватерлоо.

Тут я помітив тріпотливий аркушик паперу, пришпилений (цікавий контраст того гротескного часу!) сучком до куща червоної трави. Це було повідомлення про вихід першої «помарсіянської» газети «Дейлі мейл». Я дав за газету почорнілого шилінга, що випадково завалювався у мене в кишені. Газета більш як наполовину була порожня, зате складач, що самотужки випустив газету, на останній сторінці, відведеній під оголошення, вмістив розчулене звернення до читачів. Те, що друкувалося, — були чисті емоції: постачання інформації ще не налагодили. Тут я дізнався тільки про одну новину — що вивчення марсіянських механізмів протягом тижня вже дало дивовижні наслідки. Між іншим, тут повідомлялося, що було розкрито «таємницю літання» (тоді я не повірив цьому).

З вокзалу Ватерлоо залізницею розвозили людей. Народу вже поменшало. Поїзд був напівпорожній. Настрій у мене був такий, що не хотілося заводити випадкових розмов. Отож я сів у порожньому купе і, склавши руки, похмуро дивився на заліті сонцем руїни, що пропливали за вікном. Одразу ж за вокзалом поїзд перевели на тимчасову колію; обабіч видніли чорні руїни будинків. Незважаючи на дводенну зливу, Лондон був укритий чорним пилом аж до Клепгемської вузлової станції. Біля Клепгема колію теж було пошкоджено. Тут сотні дрібних урядовців та прикажчиків, що втратили роботу, працювали поряд із землекопами. Наш поїзд перевели на поспіхом прокладену нову колію.

Впродовж усієї дороги відкривалися незвичні й сумні краєвиди. Особливо постраждав Вімблдон. Волтон, завдяки своїм уцілілим сосновим лісам, потерпів, здавалося, найменше. Річки Вендл, Моул, навіть маленькі струмки — позаростали буйною червоною травою, що звіддалік нагадувала купи сирого м'яса і пошаткованої червоної капусти. Серрейські соснові ліси були, певно, занадто сухі для червоної повитиці, і її тут не було видно. За Вімблдоном на городах темніли величезні купи розритої землі навколо шостого циліндра. Тут тислося багато людей, — а в самій ямі щось робили сапери. Вгорі весело маяв на ранішнім вітерці британський прапор. Земля скрізь поросла багряною травою, і ці яскраві барви, впереміж із бордовими тінями, різали очі. Приємно було перевести погляд з цієї густо-червоної, а подекуди сірої, випаленої вогнем землі на лагідні синюватозелені горби, що мріли далеко на сході.

На залізниці між Лондоном і Вокінгом ще не відновився рух, тому я зійшов з поїзда в Байфліті й подався пішки на Мейбері, проходячи повз ті місця, де ми з артилеристом розмовляли колись із гусарами і де під час бурі я побачив марсіянина. Тут з цікавості я звернув убік і в плетиві червоних заростей побачив свій перекинутий поламаний візок та обгризені й уже побілілі кінські кістки. Хвилину я постояв, дивлячись на ці останки...

Потім рушив сосняком далі, подекуди по саму шию поринаючи в червону траву. Тіла власника заїзду «Мурій пес» я не побачив — певно, його вже поховали. Я проминув військовий коледж. Якийсь чоловік біля дверей котеджу привітався зі мною, назвавши мене на ім'я.

Нарешті я побачив свій будинок, і в мене прокинулась надія, що миттю й згасла. Замок розбитий, двері вільно ходили туди й сюди; коли я підійшов, вони помалу відчинилися, а тоді зачинилися знову. У розчахнутому навстіж вікні мого кабінету колихалась од вітру завіска. Звідси ми з артилеристом на світанку стежили за довколишніми подіями... Вікна відтоді ніхто так і не зачиняв. Поламані кущі були такі ж самі, як я й залишив їх майже чотири тижні тому.

Я ступив у передпокій і відчув, що будинок порожній. Килимок під сходами був зім'ятий і полинялий на тому місці, де я сидів, змокнувши до рубчика у ніч катастрофи. На сходах виднілися брудні сліди ніг, моїх і артилеристових, що вели до самого кабінету. Тут на письмовому столі й досі лежав під селенітовим прес-пап'є списаний аркуш паперу, що я залишив, коли відкрився перший циліндр. Якийсь час я стояв і перечитував свою незакінчену статтю. Темою її був розвиток моралі в зв'язку з прогресом цивілізації. «Може, через двісті років, — писав я, — настане...» На цьому речення обірвалося. Пам'ятаю, я ніяк не міг зосередитися того ранку і, покинувши роботу, вийшов купити у хлопця-газетяра свіжий номер «Дейлі кронікл». Пам'ятаю, як, наблизившись до хвіртки, я здивовано слухав неймовірні новини про «людей із Марса».

Я зійшов униз в їдальню. На столі лежали баранина й хліб, уже зогнили; валялася перекинута пляшка з-під пива — все виглядало так, як-ми з артилеристом і залишили. Будинок був порожній. Я зрозумів усе безглуздя своїх наївних сподівань, які так довго плекав... Раптом сталося щось дивне:

— Нічого не вдієш, — сказав чийсь голос, — будинок покинутий. Тут уже днів десять нікого не було. Не побивайтеся марно. Врятувалися тільки ви одні...

Я стрепенувся. Чи не сам я оце висловив свої власні думки? Я оглянувся — французьке вікно ззаду відчинене. Я кинувся до нього й виглянув надвір.

Там, вражені й налякані так само, як і я, стояли мій двоюрідний брат і моя дружина, — обличчя її було бліде, ні сльозинки на очах. Вона тихо скрикнула.

— Я прийшла, — почала вона. — Я знала, знала...

Вона притисла руку до грудей і захиталася. Я миттю підбіг і стиснув її в обіймах.

Епілог

Кінчаючи свою розповідь, я шкодую, що так мало можу допомогти у розв'язанні тих неясних питань, навколо яких усе точаться суперечки. Дещо у моїй книзі, безперечно, будуть критикувати. Моя спеціальність — спекулятивна філософія. Знання мої з порівняльної фізіології обмежуються кількома книжками, але, мені здається, Карверові припущення з приводу швидкої загибелі марсіян такі правдоподібні, що їх можна вважати за майже доведені. Про це я вже говорив у своїй розповіді.

У всякому разі, в марсіянських трупах, досліджуваних після війни, було знайдено лише бактерії, відомі на землі. Марсіяни не ховали трупів своїх товаришів, не закопували знищених людей; це свідчить про те, що їм незнані були процеси розкладу. А втім, хоч які правдоподібні ці припущення, вони все ж таки не доведені.

Так само невідомий нам і склад чорного диму, що ним марсіяни повинювали стільки землян; залишається загадкою і генератор теплового променя. Страшні катастрофи в Ілінзькій та Сауз-Кенсінгтонській лабораторіях примусили вчених відмовитись від подальших досліджень у цьому напрямку. Спектральний аналіз чорного пилу показав наявність якогось невідомого нам елемента, що дає чотири яскравих лінії в зеленій частині спектра, може, цей елемент разом з аргоном утворює сполуку, яка руйнує складові частини крові. Та це все не доведено і ці припущення навряд чи цікавитимуть широкий читацький загал, для якого написано цю повість. Жодної частинки брунатного накипу, що плив Темзою після зруйнування Шеппертона, не дослідили вчасно, тепер же це неможливо зробити.

Про наслідки анатомічного дослідження марсіянських трупів (наскільки можливе було таке дослідження, після того як трупи порозтягали ненажерливі собаки) я вже говорив. Очевидно, всі бачили прекрасний, майже цілком збережений екземпляр марсіянина, заспиртований в природничо-історичному музеї, і численні малюнки з нього. Фізіологічні ж і анатомічні деталі можуть становити інтерес лише для фахівців.

Важливіше й цікавіше для всієї Землі питання — це можливість нового нападу марсіян. Мені здається, що цьому питанню ми не надали належної уваги. Тепер Марс віддалений від нас, але я думаю, що з наступним протистоянням вони можуть напасти знову. В усякому

разі, ми мусимо до того бути готові. Мабуть, можна було б визначити, де саме стоятиме гармата, що посилає на Землю циліндри, і постійно стежити за цією частиною Марса, щоб наступний їхній напад не був несподіванкою.

Перший же циліндр можна знищити динамітом чи артилерійським огнем ще до того, як він охолоне і марсіяни вилізуть із нього, а то ще можна перестріляти їх з гармат, коли відкрутиться покришка. Я вважаю, що невдача першого раптового нападу позбавила марсіян великої переваги. Певно, вони й самі це зрозуміли.

Лессінг висловив переконливі припущення, що марсіянам уже пощастило висадитися на Венеру. Сім місяців тому Венера й Марс були на одній прямій із Сонцем, інакше кажучи, Марс був у протистоянні з погляду спостерігача, який би стежив за ним з Венери. Невдовзі на неосвітленій половині планети з'явився яскравий, характерно хвилястий слід, і майже одночасно відбилася така сама хвиляста пляма на фотографії Марсового диска. Придивившись до зображення обох цих явищ, легко помітити, що вони надзвичайно схожі одне на одне.

Та чи загрожує нам небезпека нового нападу, чи ні, усі ці події великою мірою змінили наші погляди на майбутнє людства. Тепер ми знаємо, що наша планета — це не такий уже безпечний для людини притулок. І ми ніколи не здатні передбачити те незриме добро чи лихо, яке може впасти на нас із безмежних просторів усесвіту. Може, той марсіянський напад призначила нам доля, дбаючи про наше добро? Цей напад позбавив нас легковажної віри в майбутнє, яка часто веде до занепаду, він збагатив земну науку, сприяв розвитку ідей вселюдського єднання! Та й марсіяни з свого боку — може, вони звідти, з безмежного простору, стежили за долею своїх піонерів на Землі і, врахувавши сумний цей досвід, знайшли собі безпечніший об'єкт колонізації на Венері? Та хоч як там не є, а люди, безперечно, ще багато років стежитимуть за Марсом і вогненні стріли летючих зірок ще лякатимуть людський рід.

Після нападу марсіян набагато розширилися розумові обрії людини. До появи циліндра всі гадали, що за межами нашої маленької планети, в глибині космічного простору, життя немає. Тепер ми вже далекозоріші. Якщо марсіяни змогли досягнути Венери, то, очевидно, здатні на це й люди. Коли повільне охолодження Сонця зробить нашу Землю непридатною для життя, — а це коли-небудь

станеться,— то, може, нитка життя, що почалася тут, перекинеться на іншу планету і вкрив її своєю мережею? І, може, ми будемо звитяждями?

В моїй уяві постає невиразне дивне видіння — життя з цього крихітного розсадника сонячної системи повільно розповсюджується по всіх незаселених просторах усесвіту... Але це — далека мрія. Може статися й інше,— що ця перемога над марсіянами тільки тимчасова. Може, не нам, а їм належить майбутнє?

Мушу визнати, що пережиті страшні небезпеки й знегоди породили в мені почуття сумніву й непевності. Буває, сиджу я в своєму кабінеті, пишу при світлі лампи і раптом бачу, як унизу знову корчиться у вогні ось недавно ще зелена долина, відчуваю, що довкола мене будинок порожній і покинутий. Інколи йду по Байфліт-роуд, повз мене проїждять екіпажі, хлопчик-різник з візком, кеб з екскурсантами, промайне робітник на велосипеді, діти квапляться до школи,— і несподівано все це вкривється туманом, стає якимось несправжнім, і я знову з артилеристом скрадаюся крізь спеку та гнітючу тишу. Ночами сниться мені чорний пил, що вкриває мовчазні вулиці й спотворені трупи; вони встають переді мною, пошматовані, обгризені собаками. Вони щось бурмочуть, лютішають, далі розпливаються ці огидні людські подобі, і я, холодний та розбитий, просинаюся в темряві ночі.

Я йду в Лондон і там на Фліт-стріт та Стренді бачу заклопотані юрби, і мені здається, що це привиди минулого вийшли на вулиці, які я бачив безгомінними й спустошеними, що це розгулюють самі примари мертвого міста, пародія життя у великому гальванізованому трупі. І якимось дивно стояти на Примроз-хілі,— я був там за день до написання цього епілога — і бачити крізь заслону диму й туману невиразне й сизувате громаддя будинків, що губляться в низько навислій імлі, бачити, як люди спокійно гуляють між клумбами, бачити екскурсантів біля марсіянської машини, що й досі стоїть там непорушно, чути веселий гамір дівчорі і згадувати той час, коли все це лежало перед моїми очима яскраве, оголене й німотне на світанку того останнього великого дня...

Та над усе дивно — знову тримати в своїй руці руку дружини і згадувати, як ми вважали одне одного загиблими.

З М І С Т

Реальний світ великого фантаста <i>Передмова Тамари Денисової . . .</i>	5
Машина Часу <i>Переклав Микола Іванов</i>	17
Острів доктора Моро <i>Переклав Дмитро Паламарчук . . .</i>	93
Невидимець <i>Переклав Микола Іванов</i> <i>За редакцією Дмитра Паламарчука</i>	203
Війна світів <i>Переклав Дмитро Паламарчук . . .</i>	327

ИБ № 549

ГЕРБЕРТ УЭЛЛС

Война миров

Фантастические романы

Перевод с английского
Д. Ф. Паламарчука и Н. А. Иванова

Серия
«Вершины мировой литературы»
том 25

(На украинском языке)

Видавництво «Дніпро», Київ, Володимирська, 42. Редактор С. А. Коваль. Художник Ю. А. Чеканюк. Художній редактор В. В. Машков. Технічний редактор О. Г. Тализіна. Коректор Г. І. Кривописк.

Виготовлено на Головному підприємстві
республіканського виробничого об'єднан-
ня «Поліграфкнига» Держкомвидаву
УРСР, Київ, Довженка, 3.

Здано на виробництво 29.XII 1976 р.
Підписано до друку 11.V 1977 р. Па-
пір № 3. Формат 84×108^{1/32}. Фізичн.
друк. арк. 14,75. Умовн. друк. арк. 24,78.
Обліково-видавн. арк. 26,996. Ціна
2 крб. 31 коп. Замовл. 7—5. Тираж 50 000.

2 крб. 31 коп.

Вершини

світового

мислення